

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

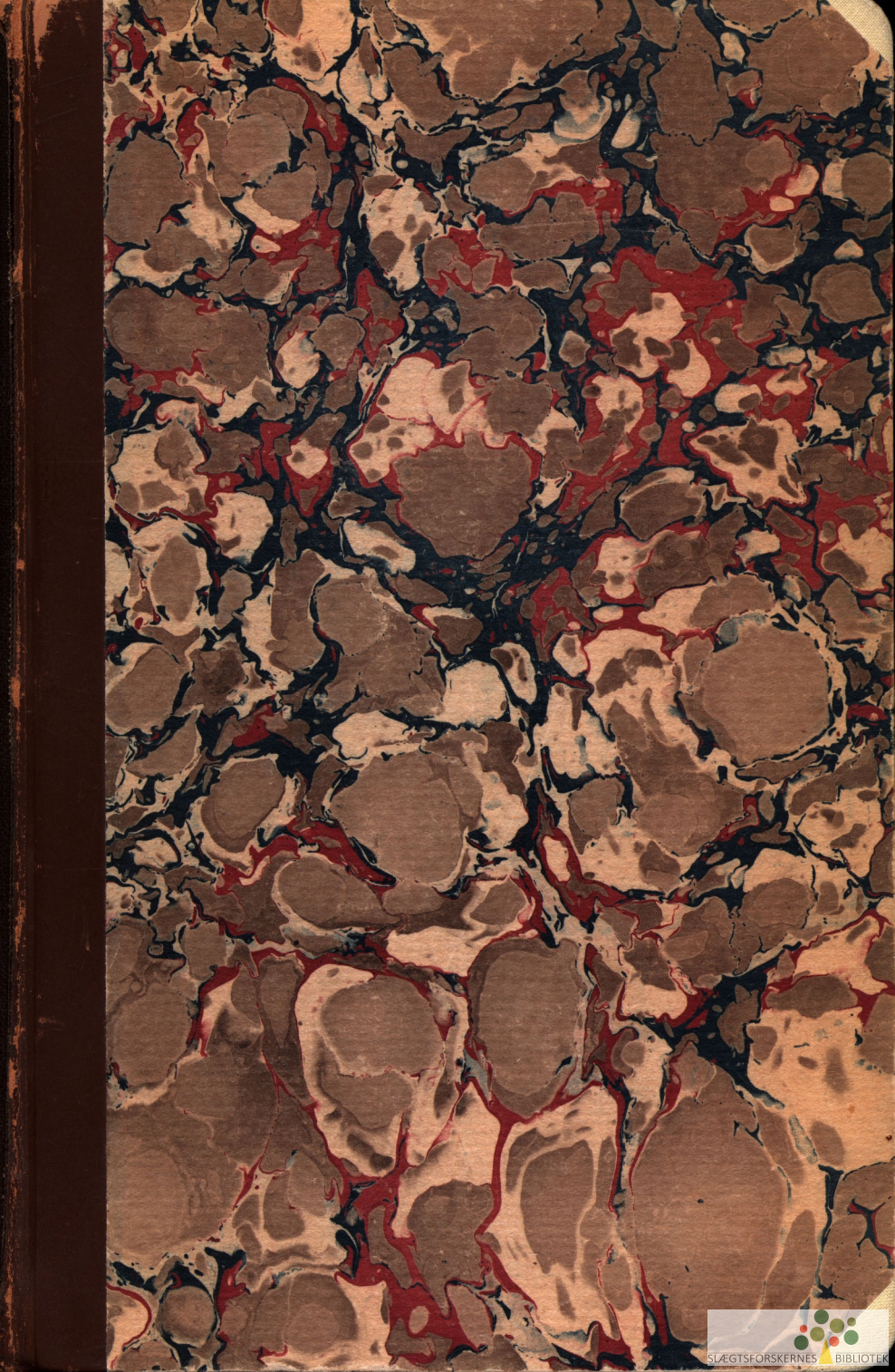
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

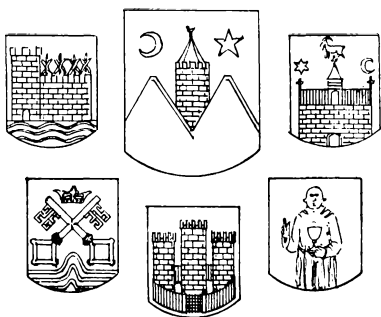

HISTORISK SAMFUND
FOR PRÆSTØ AMT

1939–1942

HISTORISK SAMFUND FOR PRÆSTØ AMT

1939 – 1942

NY RÆKKE . BIND I

Tryk : N. P. Christensens Bogtrykkeri, Næstved.

DET MØNSKE LANDVÆRNS MYTTERI OG FORHOLD I 1807

Ved *P. H. Bernholm.*

SLAGET VED KØGE LANDEVEJ den 29. Aug. 1807 har gennem Aarene paa forskellig Maade bragt sig i Erindring hos mig.

En gammel, jernbeslaaet Kiste, hvis øverste Rand og Laag endnu bar Vidne om engelske Soldaters voldelige Forsøg paa at skaffe sig Adgang til formentlig deri gemte Kostbarheder, vakte første Gang i mine unge Aar Interesse for de Begivenheder, der knytter sig til det nævnte Aarstal. En Bondeslæggt, der oprindeligt stammede fra Hedeboegnen, var tilflyttet min Fødeby Ulstrup, et Par Mil Syd for Køge; og det var i en af dens Stuer, jeg undrende betragtede Kisten og den Molest, de rovgriske Englændere havde tilføjet den; Fantasien sattes i Bevægelse, og Begivenhederne rykkede mig underlig nær, som jeg her stod stillet over for et Stykke kras Realisme fra den Tid.

Eller naar jeg siden mødte Beretningen*) om, hvorledes Danmarks Kongekrone, Scepter og Rigsæble m. m. af daværende Amtmand Stemann gemtes i Mogens Gjøs Ligkiste i Sorø og forblev der, til Englænderne igen var vel ude af Sjælland, medens Grev Danneskjold paa Gisselfeldt fik travlt med at nedgrave og skjule det kongelige Taffels Guldservice i Haven dér — det var altsammen

*) Se I. Ræder: „Danmarks Krigs- og politiske Historie“. I. Bd.

Ting, der fængede i et ungdommeligt Sind og yderligere gav Næring for Fantasiens og vendte Tankerne i Retning af Englændernes Voldsfærd i gamle Dage.

Og i en senere Alder under en mangeaarige Skolevirksomhed paa Tissøegnen gentages det, naar nu afdøde Gdr. Laur. Hansen, Forsingevang, kunde fortælle interessant om, hvorledes hans Farmor, hendes Mor og en anden Kone, medens Faderen var indkaldt som Soldat, maatte ty ud i Svebølle Mose og tilbringe en hel Dag der under nogle Elletræer, spejdende ud over Tissøen efter Englænderne, fordi Rygtet gik, at disse skulde være gaaet i Land et Sted ude ved Store Bælt og være naaet helt op til Søen^{*)}).

Men især under et flere Maaneders Arkivarbejde for Frede Bojsen, Rødkilde, paa Landsarkivet i København for en Del Aar siden traadte Krigsbegivenhederne paa Sjælland i 1807 mig levende i Møde, ikke mindst fra en af Herredsfoged Peder Hegelund Dorphs Kopibøger, hvori han bag i Bogen har ført en Art privat Dagbog over sine Oplevelser paa Møn i Krigsaaret og Tiden derefter. Dorph udnævntes til Herredsfoged over Møns Vester og Øster Herred d. 14. Marts 1776 og entledigedes fra dette Embede d. 3. Maj 1820. I Stege Byfoged-Arkiv paa Landsarkivet opbevares Kopibogen, der gennem sine detaljerede Optegnelser giver et fortrinligt Indblik i de daværende Forhold og særlig i, hvad der angaar Landeværnsmandenes Uvilje mod at lade sig overføre til Krigstjenesten paa Sjælland. Ikke alene hos Mønboerne vistes Genstridighed, men ogsaa hos Lolliker og Falstringer gjorde noget tilsvarende sig gældende. Men naar Historikeren Edvard Holm i 5. Bind af „Danmarks Riges Historie“ om dette S. 599 kan skrive: „Aanden i det sjællandske Landeværn var god; men den var slet hos det fra Smaaøerne, der holdt paa, at det kun havde den Pligt at forsvare sin egen snævre Landsdel“, bør det dog billigvis i Favør af Smaa-

*) Se Historisk Samfunds Aarvog f. Holbæk Amt, 1932.

øernes Mandskabs Optræden tilføjes, at selve Forordningen om Landeværnets Oprettelse af 19. Jan. 1801 i en Bestemmelse lydende paa, at Landeværnsmændene „ene og alene skulde opfylde den Pligt, at forsvare den Provins, i hvilken de selv bo og opholde sig“, synes at give Landeværnsmændenes Opfattelse et i alt Fald betinget Medhold, saa deres Optræden bliver forstaaelig, naar de idelig over for deres Officerer paaberaaber sig den nævnte Bestemmelse og gjorde gældende, at de var Landeværnsmænd og ikke Soldater, og at Fjenden jo i deres Fraværelse kunde overfalde deres egen Hjemstavn.

Landeværnet blev i 1801 oprettet af de Landsoldater, der havde tilendebragt deres Tjenestetid ved den staaende Armé. Det paa Sjælland og tilhørende Smaaøer udtjente Mandskab mellem 30 og 45 Aar blev inddelt i to Regimenter: det nordre og det søndre Sjællandske; det første paa 9, det andet paa 10 Batailloner. Den samlede Styrke skulde nominelt kunne bringes op til 11—12,000 Mand, men Organisationen var aldrig rigtig bleven gennemført, saa kun 6000 Mand, daarligt udrustede Landeværnsmænd med Officerer, om hvem det hedder, at de var „gamle og komfuse i Hovederne“, stod i Slaget ved Køge over for et militært Geni som den engelske General Wellesley, den senere, især efter Slaget ved Waterloo, saa berømte Wellington, i Spidsen for en Del af Verdens bedst udrustede Hærstyrke. Paa Forhaand maatte det synes en umulig Opgave at stille disse Landeværnsmænd af Bønder, der i 6—7 Aar ikke havde haft et Gevær i Haanden, over for en engelsk Hærstyrke af denne Art.

De 8 nordsjællandske Batailloner blev i Tide indkaldt til Forstærkning af Besætningerne paa København og Kronborgs Fæstninger, saa kun 11 Batailloner blev tilbage til Kampen i aaben Mark. Det overdroges General M. H. Castenskjold og under ham General Oxholm at samle og at operere efter bedste Skøn med dette Mandskab,

men saaledes, at en Understøttelse af Hovedstaden blev opgivet begge som en Hovedopgave.

General Oxholm skulde samle og overføre til Sjælland 4 Batailloner fra de mindre Øer, nemlig 7. og 8. fra Lolland, 9. under Major Krieger fra Falster og 10. med Major Koye fra Møn. Fra Lolland sendte Generalen Major Baron Holstein til Falster og Møn for at føre de der-værende Batailloner til Kallehave; og her er det, den omtalte Dagbog optager Traaden med følgende Optegnelser af Herredsfoged Peder Hegelund Dorph:

„Aug. 26de mødte jeg efter Anmodning fra Hr. Baron Holstein i Koster Færggaard, — hvor de 4 Compagnier Landeværn af Hr. Major Koyes Bataillon var forsamlede med deres Officerer for at skulle overføres til Sjælland — for at jeg skulde bevirke i Forening med Officererne alt muligt for at bringe den gemene Mand, der viste Uvillighed til at afgaa, til Lydighed og Pligt. Saadan skete paa det eftertrykkeligste, og efter at Generalen selv, som ankom omtrent Kl. 9, havde oplæst for alle de opstillede Rader vor dyrebare Kronprinses Brev til Landeværnet*) og selv havde holdt en kort Tale, som endog hos den føleløseste maatte opvække Agt, Kærlighed, Fortrolighed og Tillid til hans Person og militære Talenter, greb Fanen og kommanderede: Marsch! og gik foran til Broen, men blev til Skræk og Bestyrtelse ikkun fulgt af nogle faa

*) Brevet var saalydende: „Til Kongens tro Undersaatter i Sjælland, Møen, Falster og Lolland! Landsmænd! Jeg opfordrer Eder at gribe til Vaaben imod en Fjende, der ikke alene overfalder Eder voldsomt, men endog nærmer sig Eders Kyster under Venskabs Maske! Erindrer, at I nedstammer fra Forfædre, der gjorde sig uddødelige ved Mod og Enighed. Konge, Arne og Fædreland! Dette være Eders Løsen, og intet er umuligt. Velan! griber til Vaaben! forsamler Eder under Dannerkongens Faner og fordriver alt; thi intet kan da modstaa Eder. Min eneste Kummer, at jeg ikke i nærværende Øjeblik kan fægte i Eders Spidse!“

P. H. B.

omtrent 50 Mand i Tallet, da man hørte nogle Stemmer i Sværmen, som raabte: Vend om! Den ene af disse, som jeg saa og kendte, var Gaardmand Rasmus Møllers Søn i Frenderup, som ikke vilde sige mig sit Navn, da jeg spurgte ham derom.

Siden efter tog Urolighederne mere og mere til, saa det fik Udseende af et Mytteri og Oprør, nogle vilde bemægtige sig Kanonerne for at skyde paa dem, som godvillig vilde følge deres General, men saadant blev med dragen Sabel af Kaptajn Bierring forhindret, som derover blev stedt i Livsfare og havde vist blevet dræbt af Artilleristerne, havde ikke Kaptajn Wachtmann faaet Oprørerne med sin Tale omstemte.

Klokken 3 om Eftermiddagen kom Generalen atter fra Kallehauge herover til denne Side for at bevæge Folket, men en halv Times Arbejde derpaa var forgæves, og ikkun nogle faa Mænd fulgte ham til Sjælland. Da nogle faa Mand derefter med et ungt Menneske gik fra Broen i en Baad for at følge Generalen, opkom Huden og Skrigen, og den oprørske Flok løb efter dem med Stenkast, hvorved en Landeværnsmand fra Udbye blev bleseret i Hovedet og Ansigtet og derved hindret fra at komme til de andre, som var forud i Baaden. For at tvinge disse tilbage, trakke Baron Holstein sin Sabel og banede sig Plads fra Broen og til Færgegaarden. Derefter kom endnu et Brev fra Generalen, hvori han formanede dem for sidste Gang til at følge deres Fane og Officerer endnu inden Aften — men alt, alt forgæves. —

Alle 4 Kompagnier blev derpaa af deres Officerer Hr. Major Koye, Kaptajnerne Hr. v. Bierring, Hr. v. Wachtmann og Hr. v. Hemmen (?) uden just megen Urolighed opbragt dels paa Vogne og dels til Fods til Stege, hvor de blev indkvarterede Natten over, hvor de vel forholdt sig rolige, men tillige meget mistænkelige især de falsterske Folk.

De, som jeg har anset som de fornemste Ophavsmænd

til Oprøret i Færgegaarden, ere: formeldte Rasmus Møllers Søn i Frenderup, Christen Roeds Søn i Haarbølie, en Landeværnsmand fra Bogø, Michael Hemmingsen Gaardmand i Nørre Vestud og Mads Madsen — men vist stikker andre og flere som Opæggere derunder, hvilket mig for min Hukommelse til sin Tid anmærkes.

Ud paa Aftenen kom Kaptajn Wachtmann til mig med den glædelige Efterretning, at den største Del af Kapt. Hencheldeys Kompagni, som han kommanderede i H.s Sygdom, havde meldt sig hos ham med Fortrydelse over deres Forhold i Dag i Færgegaarden, og at de nu vilde følge ham med Glæde, hvorhen det skulde være. Han sagde mig og, at Samstemningen var nu fattet af de fleste i de øvrige Kompagnier. Dette beroligede meget Byens Indvaanere.

Aug. 27de. Straks om Morgenen blev slagen Allarm, og adskillige Fartøjer og store Baade laa færdig ved Stege Skibsbroe for at føre Folkene kompagnivis til Kallehauge Færgegaard. Kl. omtr. 10 afgik Kaptajn Wachtmann med den første Transport omtrent 70 til 80 Mand af Kapt. Hencheldeys Kompagni. Resten fulgte straks efter i et mindre Fartøj. Derefter gik Major Koye, og Resten af hans Kompagni (da en Del af samme havde fulgt Generalen i Gaar) fulgte straks efter. Det anmærkes her, at Michael Hemmingsen var den sidste Mand, som med stor Forbitrelse gik om Bord paa Skibet, som bragte det Kompagni, hvorved han var Underofficer, til Kallehauge.

Endelig gik Kaptajn Bierring med sit Kompagni om Bord paa et stort og nogle mindre Fartøjer, og Kl. 3 var saaledes alle Mand under Hurra og Fryde-Skraal udløbet her fra Byen, saa al Rolighed igen fandt Sted.

Ud paa Eftermiddagen blev det vindstille, hvorfor jeg med flere af Byens Folk kørte til Færgegaarden og lod os oversætte til Kallehauge. Vi fik der den behagelige Efterretning, at den lollandske Bataillon, som var ankommen

i Aftes til Koster, efter at Major Koyes var afgaaet til Stege, og nægtet at lade sig overføre, nu da den saa de mønske Kompagnier lægge til Kallehauge Færgebro med Spil og Musik, straks lod sig føre over Vandet og var allerede paa Sjællands Grund, førend den sidste Transport her fra ankom. Ved Kallehauge Færgegaard fandt vi Major Koye, Kapt. Bierring og Wachtmann samt Løjtnant Jørgensen, med hvilke vi tog Afsked, og ved at blande os mellem Folket fandt jeg Stemningen tvetydig og mistænkelig, hvilket dog skal blive en Hemmelighed hos mig selv.

Førend vi kørte fra Koster Færgegaard, kom Hr. Lindgreen, som var udsendt fra Øvrigheden i Stege, og opbragte en forhen her fra Landet rømt Person ved Navn Christian Bille, der som mistænkelig og pasløs var optaget af Stege Borgervagt, hvilken Person som formodentlig engelsk Spion blev atter om Aftenen sildig indført i Borgervagten til nærmere Forhør.“

*

Uden at komme ind paa nogen egentlig Skildring af Kampen ved Køge, hvilket her vilde føre for vidt, forlades et Øjeblik Dagbogens Optegnelser for at følge Landeværnsmændenes videre Skæbne paa Sjælland. Mønboernes og Falstringernes Opsætsighed ved Koster, hvorved megen kostbar Tid var spildt, hævnede sig nu paa sjællandsk Grund i Form af Ilmarcher og haarde Strabadser, hvorved det forsømte skulde indhentes. Den øvrige Landeværnshær fra det sydlige Sjælland og fra Lolland var allerede den 26. draget Nord paa og ankom over Præstø og Fakse den 28. Aug. — Dagen før Slaget — til Køge. En tarvelig udrustet Hær med Mangel paa næsten alt, paa Uddannelse, paa Vaaben, idet det ikke havde været muligt i Tide fra Arsenalet i København at faa udleveret tilstrækkeligt — i Stege og Omegn havde Borgere og Beboere udleveret, forøvrigt med stor Beredvillighed, private Vaaben og Lodderne til deres Stueure til Fremskaf-

felse af skarpe Patroner til Mandskabet — paa Officerer, paa „Munderinger“ — de fleste mødte i deres sædvanlige Bondedragter: Træsko, hvide Uldstrømper, Knæbukser, lang Kofte og Toplue. Til Amtmand og Øvrighedspersoner paa Sjælland havde Kronprinsen sendt Befaling at skaffe Heste med Sadeltøj samt Vaaben af alle Slags, som det var muligt at fremskaffe „ogsaa fra Kirkerne, hvor Hellebarder, Spyd og Sværd findes, der af vore Forfædre var brugt med Hæder mod vore Fjender og Voldsmænd“. Kun lidt Artilleri forefandtes; man maatte rekvirere gamle Kanoner fra Herregaardene; og med Rytteriet var det ikke bedre bevendt, kun utilredne Bønderheste og uøvede Folk stod til Raadighed. I Vordingborg fik General Oxholm opspurgt en tidligere Artillerist, „som var villig til at lave Karduser til Korpset“, og da hans 4. Bataillon kun af Musikinstrumenter ejede 2 Trommer, fik han hos Byens Stadsmusikant tilhandlet sig en gammel Trompet, ligesom han ogsaa faar Landsbyernes Musikanter til at gaa i Spidsen for Korpset med deres Violiner og Klarinetter.

Medens det sjællandske Mandskab havde tilbragt hele Dagen den 28. Aug. i Køge og paa selve Slagdagen var morgendueligt nok til at rykke ud til Eksercits Kl. 5, saa det anderledes ud for Falstringer og Mønboere. De første ankom d. 28. ved Midnat og maatte tilbringe Natten i Grøfterne langs Vejen Syd for Køge under aaben Himmel; de sidste naaede just trætte og forasede og uden Forplejning frem til Valpladsen, netop som den kortvarige Kamp ved 9—10 Tiden ved Skillingskroen nær Øsemagle Nord for Køge var endt med Landeværnets totale Nederlag og en vild Flugt gennem Køge og videre Syd paa.

Hos Major H. I. Blom: „Krigstildragelserne i Sjælland 1807“ (København 1845) omtales det, hvorledes den just indtrufne mønske Bataillon under Kaptajn Bierring med 4 Kanoner gjorde Modstand og søgte at standse Wellesley og hans Soldater, da de fra Byen stormede frem

og vilde over Broen over Køge Aa. Mønboerne formaaede dog ikke at holde Stand, og Wellesley kom over Broen og forenedes med General Linsingen, der førte det engelske Flankekorps.

Medens det om en Del af det beredne Landeværn hedder, at de „flygtede med stor Overilelse og smede Vaaben og Lædertøj fra sig“, viste andre Dele af vore Landsmænd til Fods en bedre Holdning. Nogle af disse havde i Køge søgt Tilflugt i Husene, fra hvis Vinduer de fyrede løs paa de fremstormende Fjender, der til Gengæld søgte dem op og uden Skaansel stødte dem ned; andre af Landeværnsfolkene kastede sig ned bag Travehobene paa Markerne og beskød herfra deres Forfølgere. Rigtignok blev Størsteparten af dem nedsablet eller taget til Fange, men ogsaa Fjenden havde Tab. 2. og 5. Batailloner af det søndre sjællandske Landsværn skal have holdt længst ud i Kampen.

Vort Tab i Kampen ved Køge opgives omtrentlig til 100 døde og 150 saarede. Til Fange toges General Oxholm, 57 andre Officerer og 1100 menige; endvidere erobrede Englænderne 9 Kanoner.

Det var paa Herfølge Kirkegaard, General Oxholm med et Tab af 2 døde og 13 saarede blev taget til Fange. For at give Castenskjold Tid til mulig at samle Resterne af Landeværnet til ny Modstand, havde Oxholm besat Kirkegaarden. General C. fandt dog den flygtende Styrke for ringe, og først i Næstved samlede han sit flygtende Mandskab. Fjendens Kavalleri og Artilleri fortsatte Forfølgelsen til Sædder, men gjorde her Holdt, idet Landeværnet paa Vej til Næstved tabtes af Sigte.

Da Castenskjold imidlertid tvivlede paa at kunne udrette noget med den forhaandenværende ringe Styrke, lod han det sjællandske Landeværn drage hjem, og drog selv kun med Rytterne og Mandskabet fra Smaaøerne i de første Dage af September over Kallehave og Vordingborg til Møn og Falster.

*

Og her vendes saa tilbage til Dagbogens Optegnelser. De drejer sig i de nærmest følgende Dage efter Landeværnets Afgang til Sjælland især om Provianttransporter fra Møn til „Arméen i Sjælland“. Der dvæles ved indløbne Rygter om store Fordele for de danske gennem et Udfald fra Hovedstaden mod Belejrerne, hvorved „Friedrichsberg“ skulde være erobret. — Rygtet sigter rimeligvis til Major Holsteins Udfald ved Blaagaard den 25., hvor dog ikke vore Landsmænd, men Englænderne profiterede. Der nævnes, at Stegenserne med Glæde „subskriberer“ ved en befalet større Udskrivning af Levnedsmidler; derefter hedder det: „Aug. 30. Om Morgenen tidlig bragte Færgemanden Kollin den ubehagelige Efterretning, at en stor Hob Landeværnsmand stod ved Kallehauge og havde forlangt Overfart her til Landet. Jeg raadte ham, ikke alene at holde sine Færger tilbage ved denne Side, men endog at faa Sjællands Færge bragt herover, men den havde Landeværnsmandene alt taget i Besiddelse. Jeg lod derpaa bekjendtgjøre, at hvis disse Desertører uden Pas eller Permission fra deres Officerer nærmede sig disse Kyster, skulde de holdes herfra som Fjender.

Klokken omtrent 1 kom Nyords Lodser med 3 Landeværnsmand til Stege Borgervagt, hvor Gevæhr og Patronstaske blev dem frataget. Derefter fratog jeg dem Kongens Mundering og lod dem løbe til deres Hjem, da jeg frygtede for Rebellernes Magt, som stod ved Færgegaarden. Hen imod Aften kom de igen og begjærede deres Gevæhr og Mundering, da de vilde gaa over til Sjælland; men saadant fandt jeg ikke raadeligt. Derimod lagde jeg Lænker paa dem som æreløse Desertører og lod dem føre i Arrest til videre Forhør i Morgen. Derefter fik jeg Efterretning om, at Folkene, som laa ved Kallehauge Færggaard, vare af tvende fremmede Officerer formaaede at gaa tilbage.

Den 30te. Fra adskillige indløb der Efterretninger om, at Slaget ved Kiøge aldeles var tabt, og at intet andet

end Landeværnets Feighed og skammelige Troløshed var Aarsag dertil.

Aug. 31te. Om Morgenen indløb en Skrivelse fra K. R. (Kammerraad) Dalstrøm til K. R. Jørgensen, hvori han fra Stiftamtmand Munthe Morgenstjerne anmoder om, at de Landeværnsmand, som vare ankomne til Kallehaug Færgegaard, maatte forbydes at gaa herover. Da Kammerraad Jørgensen sendte mig dette Brev, tegnede jeg derpaa: „Foranstaaende Foranstaltning er allerede, som Hr. Kammerraaden bekjendt, i Gaar skeet“.

Kort derpaa kom Efterretning om, at Landeværnet atter laa ved Kallehaug Færgegaard, at det alene var Mønboer, og at de nu havde General Castenskjolds Tilladelse til at gaa hjem. Overfarten blev dem altsaa tilladt, og enhver af dem har nu søgt sit Hus og Hjem. Deres Redaktioner om Slaget i eller ved Kiøge ere lige saa forskellige som Personerne, der fortæller det. De i Gaar arresterede Personer, som ere Michael Hemmingsen i Nr. Vestud, Jens Larsen Smed og Rasmus Olsen i Borre, ere i Dag afhørte, og da de øvrige ankom, blev disse udladte af Arresten med Reservation.

Septbr. 1ste. Kl. 10 ankom Kaptajn Baron Adler, som var oversendt her paa Landet for som højstkommanderende at organisere og kommandere Landeværnet og Kystmilicen her paa Landet. Straks udgik Ordre til samtlige Lægdsmand at sammenkalde selve Landeværnet til Møde med Mundering og Gewæhr her i Stege i Morgen tidlig Kl. 6. Ligeledes blev alle Kystbestyrere beordrede at tage Kystmilicen samlet i Morgen til de af Hr. Kapt. bestemte Tider.

Efter Kaptajns Mening har Englænderne i Dag indtrukket til Næstved. Siden kom den Efterretning, at det havde været sammensankede danske Folk, som havde draget derind.

Straks blev der udstedt Ordre til Nyords Lodser at

optage og skjule alle Baade paa Siellands Kyst fra Kallehauge til Jonshoved.

I Eftermiddag stod General Castenskiold med et lidet Korps ved Kallehauge for paa første Vink at oversættes hertil. Imod Aften indløb tvende Breve hertil Byen med det behagelige Rygte, at i Gaar Morges skal være giort et betydeligt Udfald fra Kiøbenhavn, hvorved Englænderne skal have lidt stort Nederlag. Gud give, det var sandt, men vi ere saa ofte blevet skuffede i vort Haab med Rygter, at man nu snart intet tør tro“.

(Det sidste Udfald fra København før Bombardementet fandt ganske rigtig Sted tidlig om Morgenen d. 31. Aug. i Classens Have paa Østerbro. Kl. 4 om Morgenen rykkede Udfaldsstyrken under Ledelse af Nordmanden Oberst Beck gennem Citadelsporten, ledsaget til Fods af Forsvarets Leder i Hovedstaden, den 72-aarige Generalmajor Ernst Heinrich Peymann, der mulig her søgte en Lejlighed til „ved en hæderlig Død i aaben Mark at unddrage sig Ansvar for et Forsvar, om hvis heldige Udfald han mere og mere mistvivlede.“ (Se Blom: „Krigstildragelserne i Sjælland 1807“). Som alle foregaaende Udfald mod Fjenden fra Hovedstaden fik ogsaa dette et negativt Resultat; efter en drøj Dyst trak vore Tropper sig tilbage med et Tab af 20 døde og 82 saarede; iblandt de sidste var ogsaa General Peymann; en fjendtlig Musketkugle ramte ham i venstre Ben. Han lod sig køre op paa Citadelsvolden og iagttog derfra Slutningen af Fægtningens Gang. Her indfandt Professor Winsløw sig for at forbinde ham, og han beklagede hans Uheld: „Ak! det er intet; her burde den have truffen“, udbød Generalen, idet han pegede paa Hjertet. Ogsaa den engelske General D. Baird, der deltog i Kampen, blev saaret endda af to danske Kugler ved Udfaldet i Classens Have d. 31. Aug.).

„Sept. d. 2den. Landeværnet var samlet om Morgenen ved Kaptajnens Kvarter, hvor det syntes, han mynstrede dem. Men om han derved kunde underrettes om Absentere

(udeblevne, undvegne) vides ikke, siden han ikke forlangte Rullerne over Mandskabet fra mig, dem jeg i Hast havde udskrevet sognevis, og hvorefter Mandskabet ved Nr. og Navn kunde været opraabte, og der straks var erfaret, hvem der var udeblevet og Aarsagen dertil. De mødte erholdt Brød og Lønning. Kl. 11 kom en Husar fra General Castenskjold med Brev til Amtsforvalteren i Stege eller den Mand, som forvaltede hans Embede. Amtsforvalterens Svoger, Hr. Carsten Møller, leverede mig det, og det er saalydende:

Pro memoria.

Hr. Amtsforvalteren i Stege vilde behage at foranstalte de ved Færgestedet og Stranden nærmest liggende Byer anvist til Indkvartering for Hovedkvarteret 20 Officerer med 38 Heste, desuden 20 Officerer med 400 Cavalerister det hurtigste muligt. Ligesom og at møde ved Koesters Færge med 20 Vogne ufortøvet for at transportere Bagagen og den behøvende Fourrage paa 438 Heste à $\frac{1}{2}$ Skp. Havre, 9 P. Høe.

Kallehauge Færgegaard, d. 3die Septbr. 1807.

Castenskjold.

Til Amtsforvalteren i Stege.

I Følge deraf lod sig straks ved Sognefogederne beordre alle Selv-Ejerne i Damsholte, Stege og Kieldbye Sogne at levere til Hovedkvarteret i Tiørnemark (alle, hvo som anvises) i Morgen Kl. 10 hver Mand 2 Skp. Haure og 38 Pd. Høe; Nordfeldt og Aalebæk Gods til Fredag d. 4de og Klintholm Gods. Godset Nr. 2 og Marienborg til Løverdag.

Om Aftenen kom det Rygte, at 30 engelske Husarer havde plyndret i Næstved.

Sept. 3die. Om Morgenen Kl. 3 $\frac{1}{2}$ ankom følgende

Skrivelse fra den højstkommanderende Officer for Landeværnet paa Møn:

P. M.

Da et Detachment-Chorps Englændere 400 Mand have været paa Rakkerbakken ved Vordingborg og erkyndiget dem om Overfarten til Møn enten ved Kallehauge eller Gaabense, saa er det nødvendigt, at en Stafet herom straks gaar til Kystmilicen.

Adler“.

Modtaget Kl. 3½ Morgen d. 3die Septbr. og Kl. 4 bekiendtgjort Kystbestyrerne.

Dorph.

Kl. 3 Emd. kom Generalens Adjutant med Ordre, at $\frac{2}{3}$ af Landets Kystmilice skulde hastigst muligt mødes med deres Bestyrere og Anførere ved Sprove og $\frac{1}{3}$ ved Kosters Færgegaard; derom blev straks afsendt 2 Stafetter øster og vester til alle Kystbestyrere, ligesom i Morges skeet. Man formodede Landgang ved Hjælp af et svensk Fartøj i Færgeløbet.

Siden indløb det Rygte (formodentlig ved Falsters Landeværnsmand, som i Dag blev sadt herover), at en Landgang kunde befrygtes ved Grønsund, hvorfor hele Landeværnet her fra, som siden i Morges havde holdt sig parad, blev ført med sine Kanoner dertil.

Kl. 6 blev den østre Kystmilice, som begyndte at komme her til Byen, contramanderet til at forblive i deres Distrikt og være der aarvaagne, 18 Cavallister, som havde ligget i Lændemark, reed igennem Byen med 1 Løjtnant, som alle skulde indkvarteres i Udbye.

Loserne blev beordret at opbringe alle de ved Sielands Kyst optagne og deres egne Joller hertil. Ligeledes alle fra Tærøe og Langøe.

Borgervagten blev i Dag afløst med Landeværnet, og da det trak ud i Landet, har ingen været i Byen; et Corps engelske Husarer 5—600 havde været i Vordingborg.

Septbr. 4de. Natten over var rolig, og Kystvagterne intet har erfaret, indtil Kl. 9, da et Bud fra en Hr. Pfaff gav Besked, at en engelsk Brig gjorde Anstalt til Landgang ved Liselund. Straks sendt Ekspres herfra til Kystmilicen og Landeværnet vester paa. Kl. 9½ marcherede en Eskadron Cavallerie her i gennem øster paa, og Christian viste Vejen. Et Brev ankom fra Generalen ved Nyords Lodser fra Siælland, befordret ved Stafet. 4re Vogne blev rekvireret for at føre Victualier fra Stege til Arméen vester paa — 5 Par Forspands Heste fra Kl. 7 hver Aften at holdes parat til Kanonernes Flytning ved Kosters Færgegaard. Begge Dele tilsagt ved Stafet af Kieldbye Sogn. I Dag er 3 Søefolk afsendt i en Jolle for at bringe Breve til Kiøbenhavn. Den i Morges af marcherede Eskadron Cavallerie kom Kl. 2 om Natten her igennem Byen og til Grønsund. — Ingen Landgang var skeet — et stort Knald hørtes Kl. 7, og deréfter saaes Ild ind ad Kiøbenhavn til.

5te Septbr. Ved Skrivelse fra en Hr. Uldall rekvireres efter Generalens Ordre 50 Tdr. Haure og 15 Læs Høe. Stafetter udsendt. Straks efter blev denne Udskrivning contramanderet.

Kl. 10 kom Generalen selv hertil Byen og befalede, at alle Skibe og Baade med Master skulde sejles om til Stubbekiøbing.

Generalen proponerede, at jeg skulde foreslaae Landmanden at sammenskyde Proviand af røget Flæsk, saltet Kød, Ærter, Brød, Gryn etc. for at sende med en Skipper og et Skib, som Hr. Hage anviste, til Kiøbenhavn. Stiftamtmand Munthe Morgenstjerne havde ved Skrivelse til Hage ønsket det samme og troet det muligt, da Amager ikke var besadt af Fjenden.

Alle Landets Jordegods-Administrateurer og Forpagtere paa Marienborg, Nordfeldt, Aalebechgaard og Klintholm blev ved Cirkulair fra mig inviteret til Møde

hos Hencheldey i Aften for herom at raadslaae og overlægge.

Generalen med sit Følge rejste herfra Kl. 11, og Kl. 12 var han kørt fra sit Hovedkvarter til Grønsund, og om Aftenen var alt Cavalleriet overført til Falster.

Om Eftermiddagen fulgte jeg Hr. Resch til Færgen; der ankom en Hr. Major Tillitz (?), som i Morges Kl. 8 var kørt fra Kiøge; han forsikrede, at den i Nat sete Ild over Kbhvn. ikke var i Byen, men i Skibene*), og at Møen aldrig blev hjemsogt med Landgang, og at ingen Englændere var mere at se paa denne Side af Kiøge og Næstved.

I min Fraværelse havde Kapt. Baron Adler været hos os for at tage Afsked, da han med Landeværnet drog til Falster efter Armeen; han havde sagt til min Kone, at Kystmilicen kunde gerne afgive deres Gevæhr til den, de havde modtaget dem af, hvilket jeg straks bekendtgjorde for Møller, som var her i Byen. — Endnu i Aften ses Ilden ad Kbhvn. til.

Septbr. 6. Lodserne fra Nyord var af den Mening, at Ilden i Nat var ikke i Kbhvn. men vesten for. — Siden Efterretningen om, at Ilden, som saas om Aftenen ikke var andet end Lysning fra Bombardementet.

Kl. 4 var endnu ikke alt Landeværnet overført til Falster; jeg tog til Hr. Paludan (Præsten i Fanefjord), og derfra saa Overfarten i Kikkert af Cavallerie og Landeværn.

Om Aftenen kom to Jæger-Officerer fra Grønsund til

*) Majoren har muligt tænkt sig, at Kronprinsens Ordre om hellere at opbrænde Flaaden end at udlevere den til Fjenden var bragt til Udførelse, saa Ilden stammede derfra. — Rimeligvis er det det vældige Flammehav, der fremkom, idet Englænderne d. 4. Septbr. ud paa Eftermiddagen skød Tømmerpladsens Beholdninger ved Kallebodstrand i Brand og Braget fra det derværende Batteris Krudtbeholdning, der sprang i Luften, — der har naaet Mønboernes Øjne og Øren.

P. H. B.

Hr. Paludan og bad om Logement; de berettede, at endnu omtrent 40 Mand af deres Corps var tilbage og ikke kunde blive overført før i Morgen. Det mønske Landeværn havde gjort Modstand og ikke vilde passere; men en Officer havde ved et Sabelhug i en Mands Haand bragt dem alle til Lydighed.

I Aften saas ingen Ild, kun nogle enkelte Glimt; og de fortalte og med megen Vished, at de danske havde ved et Udfald fra Kbhvn. taget 3 à 4000 Mand til Fange, bemægtiget sig 16 Kanoner og ved Bombardement gjort en umaadelig Skade paa Fjendens Skibe, hvoraf (?) vare skudte i Grund.

Kl. 3 kom de 5 afsendte Søfolk tilbage med den Efterretning, at de ikke kunde komme ind til Kiøbenhavn, og havde alene naaet Amager Rende, hvorfra de kunde se, at Frue- og Frelsers Taarns Spir var borte etc., men Christianshavn var uforandret m. v., som alt ved Stafet blev meldt Generalen paa Falster“.

9. Septbr. Dagbogens Optegnelser melder her om Skrivelser fra Generalen, hvori kræves, at alt mulig Amatur skal skjules og sendes til Hovedkvarteret paa Falster. Flere saadanne Sendinger afgaar. Ogsaa Landeværnsmænd overføres — den samme Modvilje — der losnes endog Skud i den Anledning under Overfarten. Følgende Rygte meddeles: I Morges omtrent 500 Mand af vore Tropper fra Holstein komne til Falster, og ialt 6000 var landede i Lolland, Kanoner etc.

„Ved Hjemkomsten om Aftenen indløb mange Skrivelser fra Siælland med den bedrøvelige Efterretning, at Kiøbenhavn var overgivet, Castellet overtaget af Fjenden og $\frac{1}{3}$ af Byen brændt.

Septbr. 10de. Det slemme Rygte blev bekræftet af flere“.

Her, hvor Dagbogens Optegnelser maa gives uddragsvis, udelades de fleste fra September Maaned. De omhandler for Størstedelen Rekvisitioner til Hæren af Fourage,

Vogne, Heste etc. eller er af lignende almindeligt Indhold. For 29. Septbr. er optegnet følgende:

„I Aftes ankom en Literatus Ørsted med tysk Pas fra Kammerherre Bielke til at besøge sin Familie i Lol-land, men han skal have medbragt Depecher til vores gode Cron-Printz (Give Gud, at de maatte have været trøstende for denne Landets bedrøvede Ven og venlige Bestyrer) og afrejste straks efter Audientz hos Obriste Wegener herfra til Falster; han var ellers Officer

30. Septbr. Imod Aften kom 7 Søe-Officerer med en Baad fra Præstø hertil, deriblandt Løjtnanterne Brun og Paludan; denne Udrejse fra Kjøbenhavn synes ikke at være gode Tegn“.

— Atter følger nogle tørre Fouragebemærkninger, hvorefter der fortsættes:

„18de Oktbr. Ankom flere Tropper hertil, mest grønne Jægere. I Aften var stort Ball i Skyde Huset, hvor alle Officererne dansede og var glade, da det nu lakkede ad den Tid, at de skulde sættes over til Siælland og pidske Eng-lænderne af og præke et lidet Evangelium til Omvendelse for de Kiettere, som ere blevne Englænniserede.“ (En tidligere Bemærkning i Dagbogen omtaler visse Vording-borgenseres alt for store Beredvillighed over for Englæn-derne). „20de Oktbr. gik med Færgen til Siælland alle her-værende Tropper omtrent 4000 i Tallet.

21de Oktbr. I Morges indstrandede ved Budsemark en Dragøer-Brig og et engelsk Krigsskib paa 16 à 20 Kanoner, men da Kystvagten ikke var paa deres Post, fik man for sildig Underretning, og denne sidste var alt ved Hjælp af Dragøernes Barkasse udvarpet og langt til Søes, da Rytterne og andre Folk kom for at bemægtige sig den, saa der ved Kyst Milicens Forsømmelse gik os et godt Bytte og Dragøerne sin Barkasse af Hænderne; han staar nu fast.

24de Oktbr. I Dag havde jeg den Fornøjelse at blive besøgt af min kiære Svigersøn fra Falster.

Man har i disse Dage hørt Kanonade i Vest; man troede, det var fra Kronborg ved Røvernes Forbisejling, men Hr. Paludan fik Brev om, at det var Hannoveranere og Englændere, der havde skudt paa hinanden med Canoner; det har da gaaet glædeligt. Iflg. de Efterretninger, man hører, skal Snig-Morderne have lagt sig over ved de svenske Kyster, hvor man siger, at de vil kaste 10,000 Mand i Land. Men Sverrig vover vel ikke at imodtage dem. Følgerne vilde nok blive farlige for Sverrigs Regent.

Novbr. 1ste. Kom Efterretning om, som siden blev bekræftet, at Røverne eller Mordbrænderne i Nat havde sat Ild paa det under Budsemark indstrandede danske Skib og lagt det i Aske — et Bevis paa vor Kyst Melices Aarvaagenhed; thi Skibet stod i fuld Brand, da vores militære kom og intet kunde med deres Flinteskud udrette. Det er ubegribeligt, hvorfor ikke paa dette aabne Sted, hvor Landet er allermest udsat for Landgang, og snart det eneste, hvor den kan iværksættes, er og bliver opført Skandser med bevægelige Canoner. — I Krogene, hvor ingen Skibe kan komme ind, mangler imidlertid ikke saadant.

Novbr. 3die. Den holstenske Skibskaptajn Niss Hansen von Bram kom og anmodede mig, at tilskrive Gener-Com. om, at hans her liggende og ejende Fartøj „Die Hoffnung“ kaldet, 22½ Korn Last drægtig, som han vilde udruste til Kaperskib og selv besætte med 50—60 unge Mænd, maatte fra Tøjhuset eller andetsteds fra forsynes med 8—10 3- og 6-Pd.s Canoner, Flinter, Pistoler, Krudt og Kugler samt Sabler. Jeg fandt hans Projekt godt, da han er formuende, har god Conduite i Søevæsenet og er modig og fyrig som en Captajn — og derfor rekommanderede hans Ansøgning paa det bedste.

Jeg havde derefter den Fornøjelse at blive besøgt af Generalens Søn, som er Student cand. juris og sidder i Rentekammer Collegiet, en smuk ung og beleven Mand, som med Livsfare i Dagens Storm var fordrevet fra Kallehauge med 2 Færge-Karle i en Baad her til Byen. Han roste v. Brams Forsæt og lovede at understøtte An-

søgningen hos sin Hr. Fader, og i Morgen følges de ad tillige med Hr. Krigs Raad Grooss til Hovedkvarteret, hvortil jeg gav Vogn til Færgen.

Novbr. 6te. Kom Skipper v. Bram tilbage fra Falster fra General Castenskjold, som havde paategnet min Anbefalingsskrivelse og paa det bedste rekommanderet ham til at faa Skyts fra Arsenalet.

Novbr. 16de. Ankom en Caper Capitain ved Navn (?) hertil; han var udløbet fra Kiøbenhavn i Løverdags d. 14de og af en Del engelske Krigs Skibe trængt her ind — han havde forhen været Coffardie Capt. paa Vestindien, selv udrustet sit Caper Skib, som førte seks 6-pundige og en 12 Pd.s Canoner.

Novbr. 17de. Om Morgenen sejlede han af til Østersøen for at opfange under hans Fæderland Borringholm nogle fra de russiske Havne ventede engelske Coffardie Skibe. Gud give ham dertil Lykke.

Man siger ellers forvist, at de københavnske Styk-Pramme, Canoneer-Baade og Kapere der og fra Helsingør gjør gode Fangster endog af engelske Krigsskibe.

Novbr. 19de. I Dag hørte man, at 30 friske Skibe var ankomne til Kiøbenhavn og havde i Søndags og Mandags begyndt at beskyde Tre Kroners og Prøvestenens Batterier. Men hvorledes skulle disse Skibe være komne forbi Chronborg? Skulde den have Taugt (tiet) derved og krøbet i Hule for Røverne, og skulle disse have været dumme nok til at støde Snuden mod Steen? Nej! de var for feige til at byde Spitzten, hvor kraftig Modstand kan gøres, det er altsaa ikke andet Engliserede Skurkes Fabricata for at skrække Børn og gamle Kierlinger.

Ved at samle Subscription til en Møens Canoneer-Schalups Bygning, hvortil mange hæderlige Indvaanere med hiertens Glæde gav efter Evne anseelige Summer, svarte en vis Mand, at det var ikke den Maade, han vilde hæve sig paa: han vil altsaa hæve sig; ja, men lad ham det paa sin Maade.

Novbr. 25de. I Dag blev fortalt et Rygte, at det var bleven sagt af en Købmandssvend fra Kbhvn. Hr. S., at Kongen i England var afsadt, og Ministerne arresteret, men at derom ikke maatte tales; med Posten blev saadant ikke bekræftet.

Novbr. 26de. blev det af en Lybekker sagt, at ovenmeldte Rygte i Kiøbenhavn havde bevirket, at Caffé Bønerne paa Een Dag faldt 4 Skl. paa Pd. i Prisen (!); men straks igen 2den Dagen var Rygtet blevet modsagt, ikke des mindre har nogle rejsende Personer paastaet, at det skal være rigtigt, hvilket der og efter Aviserne er Formodning om.

Novbr. 28de. Kom Caper-Capt. v. Bram hjem med sit Patent og medbragte 6 store Kanoner, 50 Flinter, 50 Pistoler, 50 Sabler og 40 Mand af Kongens Søe-Folk, og i Morgen agter han sig med sit Skib til Kallehaugé Færgesgaard, hvortil han ved Vogn har ladet bringe al sin Ammunition og der vil indtage det.

Decbr. 2den. I Aften kom Krigs Raad Grooss hertil Byen for at tilkendegive de Søfarende, at de sikkert kunde sejle til København, naar de intet Tegn ser oprejst paa Stevns, men naar et Flag der var oprejst, maatte de vende tilbage ind i næste Havn, thi det var Tegn til, at der var fjendtlige Skibe i Farvandet.

Decbr. 3die. I Morges tidlig rejste han igen til Ulfs-Hale og videre, som han sagde til Søs til Kiøbenhavn. Han sagde ellers, at en ny Forordning angaaende Kyst-Milicen, hvortil han havde gjort Forslag vilde snart udkomme.

Decbr. 16de. I Aftes var vi et net lille civil og militair Selskab hos Hr. Robsahm, hvor vi blev lige saa net beværtet, da et ungt subalterne Menneske kom ind efter Maaltidet med sin Merskums Pibe i Munden, slængte sig øverst i Sofaen og rygende trængte sig ind i dette ven-skabelige, ærbare Selskabs Spille Parti. Han blev ikke efter Fortieneste slengt paa Døren, men denne hans ufor-

standige plumpe Opførsel anmærkes kun til Erindring om at bede hans Plejefader formaae ham til Anstændighed, at han ikke oftere skal støde an mod Velanstændighed, hvorved han kunde tiltvinge sig Ørefigner og Næsestyvere.

1808.

Jan. 1ste. Nye Aars Dag begyndte som sædvanlig med megen Skyden her fra Byen og omliggende Byen, Gratulationer og Frokostningen.

Jan. 2den. Hørte man, at vores herfra udløbende Caper-Capt. von Bram havde gioert 2 Priser af svenske Fartøjer med engelske Ladninger under Borringholm, men at de der ved Pris-Retten vare frikendte, og han tildømt at erstatte Omkostningerne.

Jan. 7de. I Dag fik man Efterretninger fra Capt. v. Bram, at han med alle sine Kapriser var sluppet til Kbhvn., hvor hans Sagfører Just Rottbøll, havde forsikret ham, at blive tilkiendt de Priser, ham paa Borringholm var frakiendt.

Jan. 8de. I Dag hørte man raske Kanonskud fra Søen, som troedes at være af vore egne Capere.

Jan. 9de. Kom Caper Capt. von Bram hertil fra Kiøbenhavn, han ytrer det bedste Haab om at blive tilkiendt begge sine Priser.

Jan. 11te. Mads Madsen af Mandmark, som med flere af Landsværnsmændene for Opsætsighed imod B. Adler i disse Dage har ligget 24 Timer krum og straks efter ustanden Straf blev permiteret hjem, har ved nye formastelige Udeladelser giort sig denne Permission uværdig og derfor er igen indkaldet at giøre Tjeneste.“

Skønt Mads Madsen fra Mandemark aabenbart er den samme M. M., som Herredsfogden noterede sig som en af Hovedmændene for Oprøret i Koster Færgegaard, maa ovennævnte Straf dog sikkert ikke opfattes som staaende i Forbindelse med hans Deltagelse deri. Der kendes overhovedet ikke til, at Mønboernes saa lidt som Falstringernes

Opsætsighed ved de omtalte Lejligheder har draget Tiltale og Straf efter sig, og maaske tør deri ses en stiltiende Indrømmelse af, at deres Vægtring har haft i alt Fald Lovens Bogstav for sig.

Med Januar Maanedes Udgang slutter Dagbogen; dens Indhold for Resten af Maaneden omhandler Stridigheder mellem Herredsfogden og de militære, der selv paa egen Haand vil ordne Indkvarteringen og derfor foruretter adskillige paa Grund af manglende Lokalkendskab blandt andre Pastor Paludan i Fanefjord. Tonen ses til Tider at have været ret skarp og bitter mellem de to Parter.

Der omtales for 14. Jan., at et engelsk Krigsskib var løbet paa Grund ved Mandemark, men idet Mandskab i stort Tal drager ud for at kapre Prisen, kommer en Stafet med Melding fra Klintholm, at Skibet har varpet sig ud igen, „og“, skriver Herredsfogden, „flove maatte de drage tilbage med lang Næse“ — saaledes flere Gange.

Efter at der først er omtalt, at Mandskab er tilsagt til Isning ved Stege og andre Steder, slutter saa Dagbogen med følgende Bemærkning:

30. Jan. Blev Vækningen endelig fuldført, skønt alle de tilsagte af Kieldbye Sogn udeblev, hvorfor hver Mand skal pantes for 1 Sklg.“

*

I det voldelige Overfald paa Danmarks Hovedstad og i den paafølgende langvarige Krig med Englænderne er Slaget ved Køge Landevej militært set kun en ubetydelig Episode; det var andre Steder og paa andet Omraade, „Tampen brændte“. Og dog fik Kampen ved Køge og Landeværnets Nederlag i anden Henseende Betydning. Den opstemte Nationalfølelse fra Skærtorsdagsslagens Dage for 6 Aar siden fik ved Køgekampen et Knæk, hvis Virkninger spores langt ned i Tiden derefter. Det var, som al Tillid til Landstyrkens Evne og til ellers fornuftige militære Foranstaltninger med ét forsvandt. Den krænkede Nationalfølelse søgte sig en Slags Oprejsning i at

haane, spotte og parodiere Landeværnets Optræden og andre militære Forhold langt ud over rimelige Grænser. Og var der egentlig nogen fornuftig Grund dertil? Medens Kronprinsen „opererede“ til ingen Verdens Nytte med Danmarks egentlige Hærstyrke ovre i Holsten, uden for det hele, og Hovedstadens Forsvar, hvor det egentlige foregik, overlodes til gamle mere end 70-aarige Mænds Ledelse med Paalæg om ikke at gaa for agressivt til Værks og med Englænderne saa ganske uden for Skudvidde, overlodes Kampen mod Fjenden i aaben Mark til disse Landeværnsmand, der ikke var Soldater, og hvis umulige Forhold ovenfor er skildret. Hvor kunde man vente sig andet Resultat end det, der kom til at foreligge, rent bortset fra Spørgsmaalet om Pligten til Forsvar af andet og mere end „egen Provins“.

Landeværnet, der ophævedes for bestandig i Danmark i Februar Maaned 1808, har faaet en haard Dom — for haard — synes det, i det almindelige Omdømme for dets Optræden og Forhold i Krigsaaret 1807.

ANDERS PETERSEN

VALLØ OG KØGEEGNENS HISTORIKER

Ved *August F. Schmidt.*

DEN 22. DECEMBER 1827 fødtes i *Bjeverskov* gamle Degnebolig hos Avlsbruger Peter Nicolaisen og Hustru Marie Bech en lille Dreng, der i Daaben fik Navnet *Anders Petersen.* I det beskedne Landsbyhjem voksede Drengen op, og da han var blevet konfirmeret, kom han ud at tjene ved Landbruget. Efter kortere Tids Forløb forlod han dog dette Erhverv og kom i Væverlære. Ved dette Haandværk arbejdede Anders Petersen i syv Aar, indtil han brat afbrød sin Virksomhed i Landsbyen og meldte sig som frivillig Officersaspirant i Hæren under Trearskrigen. Det var i 1849, Petersen meldte sig som frivillig. Han blev snart efter Underofficer ved Artilleriet og forblev i Hæren til 1852, da han ved Understøttelse fra Grev *Brockenhus Schack* paa Giesegaard kom paa Jonstrup Seminarium, hvorfra han tog Lærereksamen i 1855. Han var derefter Hjælpelærer forskellige Steder, til han den 6. *Marts 1857* blev kaldet til Lærer og Kirkesanger i *Valløby* (Bjeverskov Herred) nær Køge. Her forblev han til 1. Januar 1886.

Den 12. Juni 1857 viedes Anders Petersen til *Olivia Vilhelmine Annine Ømann* (f. i København ¹⁸/₁₁ 1835), i hvem han fik en dygtig Medhjælp i det store Arbejde, som det blev hans Lod at udføre i sit lange Liv. Hun holdt i mange Aar Syskole for Pigerne, ligesom Petersen selv

i flere Vintre holdt en velbesøgt Aftenskole. Ogsaa paa anden Maade var han meget virksom til Gavn for sin Egn. Han fik ved ihærdigt Arbejde oprettet et stærkt benyttet Sognebibliotek. Fra 1865 ved Nytaarstid og til Udgangen af 1867 var han Formand for Valløby-Taarnborg Sogneraad. I 10 Aar var han Formand for Brugsforeningen, og i en lignende Aarrække var han Sekretær for Herredsprovsten og for Stiftsforvalteren paa Vallø. Fra 1862 og til sin Afsked som Lærer var han Formand for Bjeverskov m. fl. Herreders Assuranceforening, og siden 1865 var han Formand for „Vallø Afdeling af Seiskabet „De danske Vaabenbrødre“, en Tillidsstilling, der ret naturligt førte ham til at staa i Spidsen for Indsamlingen af Bidrag til Rejsningen af Kong Frederik 7' Mindesmærke i Køge, hvor det afsløredes den 5. Juni 1869. Man skulde jo synes, at de anførte Hverv kunde være nok til at udfylde en Lærer og Kirkesangers Fritid, men dette var ingenlunde her Tilfældet. Den jernflittige Anders Petersen overkom meget mere, hvad de nedestaaende Oplysninger om hans Hovedindsats antagelig kan give et lille Indtryk af.

Petersen var meget interesseret i Historie, og det er da let forstaaeligt, at han var en god Hjælp for Arkæologen *C. Engelhardt*, da han i Begyndelsen af 1870erne udgravede det betydningsfulde Fund af Oldsager fra den romerske Jernalder ved Valløby. I sin Beskrivelse af Valløbyfundet i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1873, 285—320 nævner Engelhardt to Gange Anders Petersen og takker ham for Hjæp og Interesse. Paa den Tid Udgravningen fandt Sted, har Petersen sikkert været langt fremme med Stofindsamlingen til sin omfangsrige Bog: „Vallø og Omegn“, der udkom i 1877 (380 Sider). I dette for Egnens Historie grundlæggende Arbejde findes en Mængde historisk Stof, ikke mindst i personalhistorisk Henseende. Foruden Oplysninger om Vallø Slots og Lellingegaards Historie findes i Bogen en

Skildring af Valløby Sogn. Fremhæves kan her de arkæologiske Oplysninger og Præstehistorien. Ogsaa om Sognene Vraaby, Himlingøje, Enderslev, Bjeverskov, Lidemark, Sædder, Lellinge, Vollerslev, Gjorslev, Herfølge, Taarnby, Haarlev og deres Tilhørsforhold til Vallø er der Udredninger i Anders Petersens Værk, der ligeledes indeholder Bidrag til Lidemarkgaards, Taagerødgaards, Jonstrups, Herlufstrups, Juellunds og Spanagers Historie.

„Vallø og Omegn“ er rigelig forsynet med Henvi-
ninger og har et godt Register. Ihvorvel der ikke i Værket hverken findes anlagt særlige historiske Synspunkter eller nogen original Bedømmelse af det vældige Stof, der fra mange Hold med stor Flid er samlet i dette det første større Arbejde om Vallø, kommer man dog ikke udenom, at det er et for alle Tider uhyre nyttigt Arbejde om sit Emne, der her er leveret. Anders Petersen har da ogsaa alene med Bogen om Vallø Krav paa at blive erindret blandt Præstø Amts Lokalhistorikere.

Efter at „Vallø og Omegn“ var udkommet, gav den flittige Skolelærer sig i 1878 til at samle Stof til en Bog om *Køge*. Han fik Lov til at arbejde i Køge Raadstuearkiv, hvor han fandt en Mængde Stof. Ogsaa fra en omfattende Læsning i Østsjællands Historie erhvervede han sig Materiale til „Kjøge Byes Historie“, der begyndte at udkomme i 1884 for endelig at sluttes i 1888. Dette Værk bestaar af to Dele (ialt 428 Sider), hvoraf første Del omhandler Byens Historie, medens anden Del indeholder 97 Aktstykker vedrørende Køge. I „Kjøge Byes Historie“, hvis Stof er meget fornuftigt ordnet, findes et Væld af Oplysninger, ikke alene om Byen i Almindelighed, men ogsaa mangt og meget fra dens Omegn, Køges Historie gennem Tiderne, Forfatning, Handel, Kirker, Skoler, Fattigvæsen og meget mere.

I Bøgerne om Vallø og Køge er der Steder, der noksom viser, at Forfatteren ikke var oplært til at være Historiker. Uden at ane Uraad lader Anders Petersen

Harald Hildetand indskibe sig i Køge „for at drage til det navnkundige Braavallaslag Aar 730“, og han fortæller Hellig Margrethes Historie efter J. M. Thieles Folkesagn i Stedet for at udnytte det gamle Helgenkrift om denne Østsjællands Helgeninde. Men det vilde være ubilligt at dømme hans Bøger efter den Slags Fejlgreb. Langt mere skal det betones, at der gennem Anders Petersens Arkivstudier er tilvejebragt et stort og værdifuldt personalhistorisk og stedshistorisk Stof og kastet Lys over mangt og meget af Fortidens Begivenheder og Samfundstilstande*). Da i 1932 Historikerne *Victor Hermansen* og *Poul Engelstoft* kunde udsende deres fortrinlige Bog om Køge: „Køge Bys Historie“, kunde de i dette Værk Side 5 yde Anders Petersens Køgebeskrivelse al mulig Anerkendelse: „Kjøge Byes Historie efter trykte og utrykte Kilder“, som, selv om den stadig er nyttig ved sine mange Oplysninger, dog er saare beskeden i sit Udstyr, og meget nøgtern som Skildring, ikke at tale om, at den i Mellemtiden er blevet udsolgt“.

I nogle mindre Arbejder har Anders Petersen behandlet forskellige Emner fra Køge og dens Omegns Historie. Allerede i 1881 kunde han i Personalhistorisk Tidsskrift II, S. 236—38 fremkomme med nogle fortræffelige personalhistoriske Oplysninger om *Peder Syvs Børn*. I samme Tidsskrift, S. 305—334 fremkommer han med en Afhandling: Gravskrifter og Indskriptioner i Kjøge Kirke. Dette kyndige Arbejde er til stor Nytte for Personalhistorikere. Der findes i det en særskilt Stamtafle over Slægten Brochmand.

Paa sine gamle Dage yæde Anders Petersen endnu nogle Arbejder til Østsjællands Historie. I „Fortidsbillede fra Omegnen af Kjøge“ skildrer han Landeværnet og Slaget ved Køge Landevej den 29. August 1807 (Østsjællandske Aarbøger 1907). Paa Grundlag af Præste-

*) Hans Olrik i *Lærerne og Samfundet I* (1913), 108.

indberetninger gør han Rede for Præstetienden og Høsten i Bjevskov Herred Aar 1690 (smsts. 1907).

I Østsjællandske Aarbøger IX, 1909, 18—30 gives en detailleret Fremstilling af Historien om Frederik 7. Mindemærke i Køge. Til Rejsningen af dette nedsattes den 10. April 1867 en Komité med A. Petersen som Næstformand. Bidrag blev tegnede og Monumentet blev rejst. I dets Fundament blev indmuret en forseglet Flaske, bl. a. med en Beretning, skrevet af Anders Petersen*). Om alt sligt fortæller han selv i anf. Aarb. IX, hvor man ogsaa kan læse om Indsamlingens Regnskab og Afsløringshøjtideligheden $\frac{5}{6}$ 1869**).

I Artiklen: „En Troldkvinde i Kjøge“ (Østsjæll. Aarb. X, 1910, 17—22) beretter Anders Petersen om en Ane Pedersdatter Thorkilds, der 1622 ankom fra København til Køge. Her blev hun senere anklaget for at drive Trolddomskunster. 1625 dømtes hun til at forlade Landet. Hvor hun drog hen, vides ikke, da hun ikke efter den Tid findes nævnt i Køge Tingbøger.

I denne Forbindelse kan endelig nævnes, at Anders Petersen, da han var 82 Aar gammel, til Kirkehistoriske Samlinger 5. Række IV Bind skrev en Afhandling om den nedlagte Latinscole i Køge.

Man vil af de anførte Oplysninger erfare, at det er en betydningsfuld Indsats, den gamle Degn fra Valløby har ydet som Lokalhistoriker. Ikke alene som Læsestof og folkeoplysende Bidrag har de anførte Bøger og Afhandlinger deres Værd, de vil ogsaa i rigt Maal kunne udnyttes af Fremtidens Historikere, der har Interesse for Egnen om Køge Bugt. Og som det ovenfor er antydnet,

*) Jfr. Hermansen og Engelstoft: Køge Bys Historie (1932), 273—75.

***) Anders Petersen var ogsaa en Hovedmændene for Indsamling af Penge til Monumentet for Niels Juel og Ivar Hvitfeldt, rejst ved Køge Havn og afsløret 1.-6. 1906.

har Historikerne allerede haft god Gavn af Anders Petersens lokalafgrænsede Værker.

Der er endnu en Gruppe af Bøger at omtale, inden vi er færdig med Anders Petersens omfangsrige Forfatterskab. Han var mere end nogen anden *Lærerstundens Personalhistoriker*. Hvilket uhyre Arbejde er der ikke nedlagt i hans „Skolestatistik“, en skematisk Oversigt over Borger- og Almueskolen, hvis første Udgave han offentliggjorde i 1877 sammen med *H. H. Mangor*. Senere udkom Værket ved Petersen alene i 1887, 1897 og 1902. Der findes heri Oplysninger om samtlige Lærere og Lærere i Danmark. Det er et udpræget Flidsarbejde, her er præsteret. „Folkeskolen i Danmark“ i Udgaven fra 1902 er paa 192 ret store Sider.

Som gammel Jonstrupseminarist var det nærliggende for en Personalhistoriker som Anders Petersen at udgive en Fortegnelse over Lærerne, der i Tidens Løb var udgaaet fra Jonstrup. I 1884 udsendte han da sit store Arbejde: „Den jonstrupske Stat“ (forsynet med Tillæg 1891). Værket, der er paa 410 Sider, strækker sig over Tidsrummet 1790—1891. Et storartet personalhistorisk Hjælpemiddel har Petersen her givet sine Landsmænd. Taknemmeligheden mod den gamle Vallødegn bliver dog ikke mindre, naar vi hører, at han i 1899 offentliggjorde Bogen: „Sjælland Stifts Degnehistorie“, der indeholder Bidrag til de svundne Aarhundreders Personal- og Kulturhistorie. Det uhyre Arbejde er skrevet paa Grundlag af Studier i Kirkebøger og Arkivdokumenter. Det er udført med stor Akuratessse og er en overmaade nyttig Haandbog. Præstø Amt er omtalt i Værket Side 160—201.

I Fortsættelse af de nævnte statistisk personalhistoriske Bøger maa anføres „Vejviser for Landet“, som Anders Petersen fandt Lejlighed til at udgive i 1889. Dette

Opslagsværk er paa 367 Sider, det omfatter hele Landet (Præstø Amt er omtalt S. 59—76), og er en Forløber for Kraks Vejviser. Man vil forstaa, at Anders Petersen har været i Besiddelse af en overordentlig Arbejdsevne.

Paa Grund af en alvorlig Brystlidelse tog han til Januar 1886 sin Afsked som Lærer. Sit Embede havde han paa udmærket Maade røgtet. Han flyttede fra Valløby til Køge, men da han som Følge af sine litterære Sysler ikke vel kunde være for længe borte ad Gange fra de store Biblioteker og Arkiver, flyttede han nogle Aar efter til København, hvortil hans personlige Interesser saa nær var knyttede. Her var han i 16 Aar ansat som Assistent paa de danske Vaabenbrødres Overbestyrelses Kontor, hvor man forstod at skatte hans enestaaende personalhistoriske Viden. Han vandt her megen Anerkendelse. Departementschef *A. F. Asmussen* benyttede ham i en Aarrække som Korrekturlæser til sit Værk: „Ny gejstlig Stat“ (1876—81). Det var i Københavns-tiden, Anders Petersen udarbejdede de fleste af sine personalhistoriske og statistiske Værker. Han blev ved sine Arbejder af den Art grundig kendt med sin Stands Personalhistorie. Han kendte sine Standsfællers og deres Slægts Historie bedre end de selv gjorde. Han skrev deres Embedshistorie, redigerede „Danmarks Lærerforenings Medlemsblad“ 10. og 11. Aagang (1891—94 ¼), og han var hjælpsom over for enhver, der kom og søgte Oplysninger. Et Besøg hos ham var det samme som at faa et Kursus i Personalhistorie og Slægtsregistre. Man beundrede i lige Grad hans enestaaende Hukommelse og hans levende Interesse for de litterære Ting, der optog hans Tid lige til det sidste. Ved sit Forfatterskab vandt han et landskendt Navn og blev en Pryd for sin Stand. Folk, der personlig kendte ham og glædede sig over hans Ven-skab, holdt af ham for hans milde, vennesele Sind og

retskafne Karakter*). Under stor Deltagelse fejrede Anders Petersen og Hustru deres Guldbryllup i København 12. Juni 1907. I Ægteskabet var fire Døtre. Heraf blev en gift med Førstelærer A. Christiansen i Bloustrød, en anden med Tycho Jessen, København, og en tredie med Bogholder Julius Zahle Lassen (Søn af Sognepræst Lassen i Sværdborg).

Anders Petersen var Medlem af Det kongelige nordiske Oldskrift-Selskab. Den 25. Juni 1879 blev han udnævnt til Dannebrogsmænd og den 24. September 1884 fik han Fortjenstmedaillen i Sølv. I 1908 modtog han Stats-tilskud paa Finansloven som Forfatter. Den 13. August 1914 afgik Anders Petersen ved Døden. Hans Hustru gik bort i 1916.

Anders Petersen begyndte sin litterære Løbebane som Gods- og Købstadshistoriker, havde arkæologiske Interesser, og ydede som Personalhistoriker omfattende og meget nyttige Arbejder. Han hører til Præstø Amts store Lokalhistorikere, og man tør rolig nævne ham i Selskab med *C. H. Brasch*, *Frede Bojsen*, *Severin Kjær* og *Peder Jensen*, Snesere. Det var nogle flittige Folk, disse Historikere fra det ældre Slægtled. Deres Indsats aftvinger os dyb Respekt. Vi kan opbygges menneskeligt ved at se hen til deres mægtige Flid og levende Arbejdsglæde, og vi kan, idet vi hver paa sin Vis forsøger at fortsætte deres Værk, slynge Æreskranse om deres Minde.

*) Hans Rasmussen i Folkeskolen 27.-8. 1914. Jfr. Folkeskolen 20.-7. 1907. Lærerne og Samfundet III, 314. IV, 346. Dahls og Engelstofts Dansk biografisk Leksikon III (1926), S. 83.

TRO OG SKIK

OPTEGNELSER FRA ØSTSJÆLLAND

Af *Anna Pedersen*,

DENNE SAMLING AF FOLKEMINDER er et forsøg på at ordne nogle optegnelser som især har med dage og højtider at gøre. Enkelte rim og viser er taget med.

Hvor intet andet er bemærket, er optegnelsen fra Strøby sogn i Stevns herred.

Ugens dage.

Søndag, søndag silketop,
mandag, mandag guldgalo,
tirsdag, tirsdag tine,
onsdag, onsdag gine,
torsdag, torsdag tøjlevand
(ordet er stavet efter udtalen,
iøvrigt ukendt),
fredag, fredag fuglesang,
lørdag, lørdag rundtenom.

Den samme remse er kendt af en meddelel født i

St. Linde, Karise sogn.

Den afviger lidt fra den første optegnelse:

Tirsdag, tirsdag time,
onsdag, onsdag prime,
torsdag, torsdag terne,
fredag, fredag fjerne.

Den må vel nærmest regnes til børnerimene.

Om vejret og dagene er der en mængde rim og talemåder:

Fredags vejr er søndags vejr.

Søndags vejr til middag er ugens vejr til fredag, eller:
Mandags vejr til middag er ugevejr til fredag, og
Vorherre er aldrig saa vred, han lader os lørdagssolen se.

Andre talemåder hentyder til gamle skikke: Det skilles ad på midten ligesom degnens præken om onsdagen. Han (hun) har sine egne lader ligesom kromandens stole om lørdagen (så venter de fremmede).

Det er uheldigt at begynde på et arbejde en mandag. Når sæden var tjenlig til at høstes, sørgede man for, at en mand kom ud „at hugge for“, som det hed, om lørdagen, så kunde man tage fat for fuld kraft om mandagen. For godt og vel en menneskealder siden var det sjældent, at kirkelige handlinger fandt sted tirsdag og torsdag derimod ofte onsdag og fredag og bryllup i særdeleshed fredag; men bryllup fandt ogsaa sted lørdag, når det ikke skete saa ofte, var det vist præsternes skyld. Mange præster vilde gerne have lørdagen til „at studere i“. Farfars og farmors bryllup den 17. september 1842 var en lørdag. Jeg spurgte en gammel kvinde, født 1848, hvorfor tirsdag og torsdag ikke blev brugt til bryllup: „tirsdag og torsdag er rakkerdage!“ sagde hun med foragt i tonen, men anden forklaring fik jeg ikke, og nu er hun død.

I slutningen af det 19. århundrede boede der i „Rolighedshuset“ ved Vallø en klog kone, som de fleste børn her i omegnen på den tid har været hos for at blive „smurt for skæver“ (∴ engelsksyge); hun havde mest besøg om torsdagen. Torsdag er i det hele den foretrukne dag, når det gælder helbredelse for sygdomme.

En gammel kvinde, født 1841, holdt bestemt på, at neglene skulde klippes torsdag. Andre mener, at det skal være fredag, „så kan de være pæne til søndag“. Alle er

enige om, at negle må ikke klippes søndag, som en gammel kvinde, født 1853, sagde: „hvis vi klipper negle en søndag, så skal Fanden have dem til at sko træsko med“.

Det er godt at være født en søndag. Til slut endnu en børneremse:

Jeg skulde hilse fra mandag, om du på tirsdag, vilde på onsdag, komme på torsdag, følge vore unge folk til kirke på fredag, komme igen på lørdag, spise til middag på søndag;

fedt flæsk har jeg ikke,
øllebrød får du ikke;
men jeg har lidt øl på en ælling,
det er lige så godt som vælling,
eller: fedt og flæsk har jeg ikke,
smørrebrød får du ikke;
men jeg har lidt øl på en ælling,
det er lige så godt som sur vælling.

Månederne.

For at børnene kunde huske, hvormange dage hver måned har, lærte de dette lille rim: Tredive dage har november, april, juni og september, hertil føjedes sommetider: en og tredive de andre har, så nær som den lille februar.

Om marts måned er der en gammel talemåde: Tord (∴: Tordmåned) med sit skæg lokker små børn til væg, så kommer „Ave“ (∴: April) med sin pil og jager dem til ild, eller: Tord med sit skæg lokker gamle folk ud bag væg og små børn lokker den til at græde.

Aprils væde er bondens glæde.

Majmåneds bløde, lægger fårene øde (de er nyklippede i maj).

En kold maj gør et varmt ladegulv, (således sagde en kvinde født 1848).

Årets mærkedage.

„Det går ikke i syv år som i syv dage“, lyder en talemåde fra Varpelev.

Naar der er mange stjerner nytårsaften, bliver der mange ærter.

Når der er mange stjerner helligtrekongeraften, får vi et godt ærteår (Strøby og Lyderslev).

Når tagskægget drypper helligtrekongeraften, får vi et godt ærteår (Højerup).

Helligtrekongerverset, som pigen læser, når hun går i seng, kan lyde saaledes: Hellig, hellig konger tre, lad mig i nat i drømme se, hvis kærest jeg skal være i tugt og i ære, hvis seng jeg skal rede, hvis dug jeg skal brede, og hvem jeg skal have til ægte!

Skikken er også knyttet til den aften, man første gang ser nytårsny. Verset lyder da: O du ædelige nytårsny, som skinner for mig så gerne, og er der nu nogen i verden her, som har mig kær, så lade han sig til syne for mig i nat udi drømme.

Der skulde tre lys på bordet, sagde en kvinde, født 1841. Fra Enderslev meddeler en kvinde, født 1849, at helligtrekongeraften var der et tregrenet lys, helligtrekongerlyset, på bordet. Om den $\frac{1}{2}$, hedder det: Knud driver julen ud.

Det gjaldt om at have spist „kagen“ (o: hvedekage i form af brød, som kun blev bagt til jul og andre højtider og til gæstebud), for ellers havde Knud en pose, hvori han puttede den.

$\frac{2}{2}$. Kyndelmisse-knude holder derude med sine to hvide stude og Tud-i-næve kører, eller:

Kyndelmisse-knude ryster sig derude el. ryster sine klude, og:

Kyndelmisse-knude er hård at løse.

Ligeså mange dage, lærken synger før kyndelmisse, så mange uger skal hun græde efter, el.: ligeså mange dage er næbet frosset til efter.

^{22/2}. Peder Stol. „Peder smider en varm sten i stranden“ eller en kold, hvis det fryser.

Fastelavnsmandag, når de unge gik rundt og „sang for æg“, sang de denne vise:

I dag går vi for hvermands dør,
ja, hele byen rundt,
i dag går vi for hvermands dør,
ja hele byen rundt.
Det er jo æg, vi synger for,
fallerallera vi synger for,
til vores fastelavn.

Og mor må ikke sige nej
og far tilligemed.
Det er jo æg, vi synger for osv.

Nu har vi stået her længe nok,
forretning har vi gjort.
Farvel og tak for denne gang
fallerallera for denne gang,
nu skal vi videre fort.

Således kendes den fra Strøby. I en optegnelse fra Hellested afviger andet vers. Det lyder således:

Gud velsigne far og mor
for gode æg de gi'r.
og Gud velsigne ænder og høns
for gode æg de gør.
Vi takker Eder mangan gang
fallerallera ja mangan gang
for alt hvad vi har fået.

Fra Enderslev kendes første og sidste vers men afviger en smule fra Strøby-optegnelsen.

Æggene, der samledes, blev brugt til æggekeg og

æggesøbe (∅: kogt øl med æg og sukker i) til fastelavnsgildet.

Her skal nævnes enkelte mere sjældne skikke, der brugtes i fastelavnen.

En gammel kvinde fortalte en oplevelse fra hendes barndom. Omkring 1860 var hun sammen med nogle andre børn i besøg i Lille-Tårnby. Mellem Varpelev og Lille-Tårnby var der en spang over åen, her var de gået over. Det var i fastelavnen, og der var is på engene. I Lille-Tårnby så børnene fra Strøby, hvorledes karlene blev pyntede, og én fik en pyntet kat i en kurv på ryggen, „vi var færdige at blive til“, sagde den gamle kvinde. Det var en skik, de ikke kendte til.

En anden meddeler fortæller om nogle fastelavnsskikke fra Varpelev 1884. Det var en gammel fastelavnslæg „at fange hanen“ (ikke nærmere beskrevet). Der var væddeløb mellem en karl, der havde en lerdunk bundet foran sig i et reb om livet, så den hængte i knæhøjde, og to der trak en bågvojn i en lang line.

Fastelavnsmændag fik man „sød mælk og hvedebrød“ til middag.

Tirsdag i fastelavnssuge kaldes hvidetirsdag. Der var, for mange år siden, en kone i Frøslev som absolut skulde vaske den dag. Hun mente, at så blev tøjet særlig hvidt.

Når det fryser de 40 riddere ($\frac{1}{3}$), skal det fryse i 40 nætter derefter.

Gregorius ($\frac{12}{3}$) tø er bedre end hundrede læs hø.

Gertrudsdag ($\frac{17}{3}$) kaldes „Gerder Fygegavl“ og „Gerder Føjstens“, fordi det altid ryger og fyger i dagene deromkring.

Maria Bebudelsesdag ($\frac{25}{3}$) skal man så kålfrø.

Aftenen før skærtorsdag kaldes skadeaften. I Strøby hed det, at heksene rejste til „Øllemose“ (ordet stavet efter udtalen, skal vist være Ulvemose); i Enderslev sagde man, at de rejste til „Pasbjerg“ (ordets skriftform kendes ikke). Det gjaldt om at sætte bageovnstøjet: rage, kost

og grissel, som ellers stod ude, i hus, for ellers brugte heksene det til at ride på. Krager og skader rejste bort med heksene, men næste morgen var de atter tilbage, da skulde man tage sig i agt, at man ikke hørte en krage, før man havde spist; så var man gækket af kragen, dvs. narret, og det var ikke godt, ligesålidt som det var heldigt at blive gækket af skaden påskemorgen. Man spiste et æble på fastende hjerte, både for at skaden ikke skulde narre én, men vist også for at blive fri for „kolden“, den slemme feber.

Hvis man vilde rejse med heksene til „Ollemose“, skulde man blot gå ind i en skorsten og sige: Op, op, op over alle trætoppe, ingen steder på, alle steder forbi. I Renge fortaltes: der var en gang en kone, som gerne vilde med heksene, hun skulde lære følgende, som hun skulde fremsige, når turen skulde foregå: Op, op, op over alle trætoppe, ingen steder på, alle steder forbi over Stubberup skov igennem Fakse banker. I det afgørende øjeblik tog hun fejl og sagde: alle steder på, ingen steder forbi igennem Stubberup skov over Fakse banker. Hun blev så forrevet og forslået, at det var en gru.

Skærtorsdag skulde man have grønkål (grønkålsuppe) med ni slags grønt i.

Langfredag vankede der langfredagsris. Lørdag før påskedag kaldes stumpeledag.

Påskemorgen dansede solen. M. P. var en gang en tidlig påskemorgen gået til en gård ved skoven. Da havde han set solen danse, fortalte han til sin husholderske.

Det hed sig, at man ikke måtte spise påskeæg selve påskedag.

Børnene „trillede påskeæg“ enten i engen eller inde i en stue ned ad et skråt bræt.

Om 1. maj hed det: Når det regner på skøn Valborgsdag, så får smørret god kulør og smag. Tillige: Når det regner 1. maj, bliver der ikke forslag i regnen den sommer, (og ingen kærne i nødder, føjede en meddelelse til;

men denne talemåde gælder 13. juli, Margrethesdag, så her foreligger vist en sammenblanding).

Pinseuge kaldes „pjalteuge“, i den uge må man ikke klippe får eller plante kål — hvorfor vides ikke.

Skt. Hansaften skulde Skt. Hansblomsterne plukkes, det er „kamilleblomsten“ (*Matricaria Chamomilla* L.). Den blev tørret og brugt til te og i krydderposer; det var små lærredsposer, hvori kom tørrede krydrede urter. Krydderposen fik man bundet om hovedet for tandpine og lign. Samme aften kunde Skt. Hansurten plukkes (det er *Sedum Telephium* L.). Hvis der var et par unge folk, som man mente havde et godt øje til hinanden, og man gerne vilde vide, om de fik hinanden, kunde man plukke to Skt. Hansurter og stikke dem ind mellem en bjælke og loftet, hvis de groede mod hinanden, var det et godt tegn, visnede de inden ret længe, var der intet håb. 23. juni holdtes i ældre tid kildemarked. Hovby ved Fakse var markedsplads for Østsjælland. I en gammel almanak fra 1842 står under markeder: „Houbye, 23. Juni“.

Rest af en gammel sommerfest har vi i følgende: K. M. A. var som barn med til at „løbe sommer ad by“. Det var i den tid, roserne blomstrede. Drengene fik pynetet en stang og pigerne havde kranse; meddelerens mor havde smykket to kranse til sine to piger, og der var roser i. Så gik børnene i optog til stranden, hvor de dansede på jernen, men, sluttede meddeleren: drengene smed min krans i stranden. Det var omkring 1864.

Når det regner syvsoverdagen ($\frac{27}{6}$) skal det regne i syv uger.

Det var syvsoverdagen, at den bestyrelse — eller hvad den nu kaldtes — som skulde sørge for Madbænkens vedligeholdelse, samledes (jfv. årbogen for 1922). Madbænken er den gamle samlingsplads for bymændene i Strøby, og da Madbænkflaget omkring 1880 blev skaffet og en flagstang rejst på en stensokkel, blev der dannet

en bestyrelse, som uden tilsigelse eller bekendtgørelse samledes denne dag.

Hvad navnet Madbænken angår, så findes det ikke alene i byerne i det nordlige Stevns, men f. eks. i Hyllede ved Fakse (Østsjællands Social-Demokrat nr. 161, 17. juli 1930), i Rønnebæk by (Gamle danske Minder, 3. samling), i Klint by (Folkeliv i Odsherred, samlet og udgivet af Lars Andersen). Der er alle steder tale om en stor sten, som kaldes Madbænken og Madbænkestenen.

Der er ikke i den østsjællandske dialekt lydforhold, der kan forklare en ændring af „Majbænk“ — som er godt oplyst — til „Madbænk“. Så er der den mulighed, at en eller anden misbrug (f. eks.) af Majbænken kan have givet anledning til navnet, men herimod taler den omstændighed, at navnet dukker op forskellige steder.

Det synes virkelig, som om en bestemt brug af Majbænken på et eller andet tidspunkt har været grunden til, at den kaldes Madbænken. Her er optegneren standset ved en gammel skik, som omtales flere steder, bl. a. i „Den store danske Ordbog“ 13 b. 791: „Madvielse, om en i den katolske kirke anvendt ceremoni, hvorved præsten i påsken indviede forskellige madvarer og lign. i bondens hus (for at give god åring)...“ Mon det kan tænkes, at ceremonien kunde finde sted under åben himmel i landsbyens centrum?

STEJLEHØJ OG OLDTIDSGRAVE

Ved *Philipp Borries.*

ENGANG i længst forsvundne Tider rørte der sig under Sten- og Bronzealderen i Pederstrup og Myrup et efter Datidens Forhold stærkt og bevæget Liv, og naar vi ved, at Stenalderens Varighed regnes fra o. 4000 til o. 1300 f. Kr., og Bronzealderen synes at omfatte Tiden o. 1300 til 400 f. Kr., altsammen konstateret gennem de gjorte Oldtidsfund, kan vi forstaa, hvor gammel og minderrig en Jord vi her færdes paa, og hvilke Menneskeskæbner der for Aartusinder siden har været udspillet her. Nu er det glemt meget af dette af det store Flertal af den nulevende Slægt.

Tæt ved Myrup (paa Vester Egesborg Sogns Grund) ligger saaledes paa en Banke en mægtig Gravhøj fra Stenalderen, af Egnens Beboere almindelig kaldet: "Stejlebanken" eller „Stejlehøjen“, der rimeligvis indeslutter flere Gravkamre fra Stenalderen, og hvor der er funden Smykker og Vaaben saavel fra Sten- som Bronzealderen. Ualmindeligt var det nemlig ikke, at de gamle Gravsteder fra Stenalderen ogsaa blev benyttede af Bronzealderens Mennesker, navnlig de fattige. Gamle Folketraditioner om Spøgeri er selvfølgelig knyttet til denne Høj, ligesom Troen paa at den ved Midnatstid, navnlig Jule- og Nytaarsnat, rejser sig paa gloende Pæle.

Østligere ved Pederstrup ligger 3 Høje, hvoraf „Svalehøj“ blev undersøgt 1863 af daværende cand. V. Boye. Denne Høj laa dengang paa Proprietær H. Bangs

Mark, hvilket var meget heldigt, da Bang var en meget interesseret Mand i vore Oldtidsminder, ligesom han selv havde samlet en ikke ringe Samling af Oldsager, mest fra Broncealdertiden. Da der hyppigt var blevet pløjet over Højens Sider, havde dens Ydre lidt en Del, ligesom dens oprindelige Midtpunkt var blevet forrykket. Den havde en Omkreds af 105 Alen, et Tværmaal fra Øst til Vest af 24 Alen og en Højde af 6 Alen. I Højens Indre fandtes en Dobbeltkiste af Sten, mindende om den, der samme Aar blev fundet i Gravhøjen: „Eenhøj“ paa Kostrædebanker i Køng Sogn. I den mærkelige Dobbeltkiste fandtes et Lerkar, som var dækket med en flad Lerskaal. Karret var fyldt med stærkt brændte Ben, blandt hvilke var nedlagt en af Ir næsten helt opløst Naal og en Kniv af Bronze, samt et afskaaret Stykke af en Harpikskage („Røgelseskage“). — „Svalehøj“ har maaske sit Navn af, at Jordsvale har bygget deres Reder i Gærdet.

Nord for „Svalehøj“, men paa samme Mark, ligger en anden Høj, „Stenhøj“ kaldet, 100 Alen i Omkreds og 6 Alen høj, udgravet 1865. Allerede en Alen under Toppen fandtes ved Udgravningen en Mængde større og mindre Brudstykker af forskellige raa Lerkar uden Prydelser, samt en Del brændte Ben, og lige tæt ved laa et Brandsted, $2\frac{1}{2}$ Alen i Kvadrat, bestaaende af 6 større Rullesten, hvorimellem fandtes en Del Trækul og brændte Knogler. Skønt der ikke fandtes Oldsager her, menes disse Begravelser dog temmelig sikkert at hidrøre fra Broncealderen. Da Højens Bund var naaet, fandtes der her en større Hob Sten opstablet, ordnet med megen Omhu, idet hver enkelt Sten med Forsæt var bleven lagt med den jævnest Flade nedad, ligesom der ogsaa mellem de større Sten var anbragt mindre som Stempelsten. Stenhobens største Højde, omtr. i Midten, udgjorde ca. 1 Alen. Den har haft Form som en Kegel. Trods alle Eftersøgninger fandtes der her hverken brændte eller ubrændte Knogler, Urner eller noget andet.

Vest for „Stenhøj“ laa, ligeledes paa samme Mark, den tredie Høj: „Knoldhøj“. Ved Udgravningen af denne 1865 blottedes en Stenkegle af samme Art som den i „Stenhøj“, dog havde den en temmelig regelmæssig Cirkelform, $8\frac{3}{4}$ Alen i Omfang. Heller ikke her fandtes dog andet end Sten og Sand.

Hvad der blev fundet af Genstande og Sten i de oven for omtalte Gravhøje opbevares nu i Oldnordisk Museum i København.

Tilstedeværelsen af Stjlehøjen, men navnlig af de tre Stenkegler, er af en særlig Betydning til Belysning af Oldtidens Tankegang og religiøse Liv herhjemme i vort Folk, i dette specielle Tilfælde for Livet her paa disse Egne. Ikke alene deres omhyggelige Konstruktion, men ogsaa den Omstændighed, at man har gjort sig den Ulejlighed at dække dem til med betydelige Jordhøje, samt at de ligger saa nær ved hinanden, viser, at de engang har indtaget en betydelig Plads i hele Folkebevidstheden. Hvortil de har tjent, kan vel endnu ikke fuldt afgøres. Der er her forskellige Hypoteser. I det hele taget frembyder Broncealdertidens Oldtidsminder Fund af gaadefuld Karakter.

Gravhøjene fra Stenalderen og Broncealderen er vidt forskellige. Gravhøjene fra Stenalderen kendetegnes saaledes særlig ved deres svære Stenomsætninger og store Stenkamre, hvor Ligene er henlagte ubrændte ved Sten- og Ravsager. Gravhøjene fra Broncealderen har derimod ingen svære Stenomsætninger eller Stenkamre, men bestaar som oftest af Jordhøje og indeslutter Resterne af brændte Lig, nedsatte i Lerkrukker ved Sager af Metal (Pederstrup). At man i Broncealdertiden brændte Ligene tyder paa, at man nu er naaet til en nyere Tid end Stenalderen, hvor man begravede de døde uden at brænde dem. Den sidstnævnte Form for Begravelse har altid været den almindeligste, simpleste og naturligste for Folkestammer paa et primitivt Stade, medens Ligbrænding forudsætter

visse udviklede Religionsbegreber og Kulturformer. Efter de Fund, der er gjort i Gravhøjene i Pederstrup, vil man kunne forstaa, hvordan den almindelige Begravelsesmaade i Bronzealderen maa have været. Der lagdes et stort Baal, hvorpaa Liget blev lagt. Efter Baalfærden samledes de smaa Knogledele tilligemed noget af den nærmeste Aske i en Lerkrukke, som blev hensat midt paa Brandstedet og omgivet af Sten. I Krukken lagdes over Benene og Asken forskellige Smaating af Bronze, som Naale, Knapper, Knive m. m., og ved Siden af dem de Vaaben og Smykker, som den afdøde havde sat Pris paa. Askekrukken blev derefter omhyggeligt lukket til med et Laag eller en flad Sten, det hele dækkedes saa til med Smaasten, lagt i en spidst opadgaende Dyngge, og herovenfor blev nu den egentlige Jordhøj kastet. I Stedet for Askekrukker anvendtes ogsaa smaa Stenkister. Ejendommeligt for Bronzealdertiden er det, at Resterne af de brændte Lig ikke nedsattes paa nogen bestemt Maade eller paa bestemte Steder i Højene. De fleste Høje var Æthøje eller Æresgrave (Keno-taphier). De sidste er rejst af Familien over en afdød, som er omkommet under saadanne Forhold, f. Eks. i fremmed Land, at hans Lig er forsvundet, medens de efterlevende har anset det for deres Pligt at rejse en Grav eller et Minde til hans Ære. Ogsaa i England er der i betydelige Gravhøje gjort saadanne Fund af Stenhobe. Utænkeligt er det heller ikke, — Tanken har i hvert Fald været fremme, — at disse Høje engang har tjent som primitive Altre.

Det er meget almindeligt, at ikke alene Bunden i en Høj er besat med Askekrukker eller smaa benfyldte Stenkister, men at der næppe et Spadestik under Græsdækket er hensat talrige, stenomsatte Askekrukker, som Tid efter anden er nedgravede her. Rimeligvis er det fattige Folk, der ikke har haft Raad til selv at rejse Høje, som har stukket deres Askekrukker ind i de riges Høje. Fattige Folk har dog ogsaa maattet anbringe deres Askekrukker

paa aaben Mark og i Tørvemoser, jfr. Egevaad i Pederstrup, maaske Byens senere store Tørvemose.

Gravhøjene i Pederstrup, der kaster saa meget Lys over de Menneskers Liv, der har levet her for de mange Aarhundreder siden, ligger, som de altid i Oldtiden blev lagt, paa høje Banker, hvorfra der er en vid og smuk Udsigt over den omliggende Egn og mod det nære Smaalands hav, der i Dybsø Fjord skærer sig ind i Landet. Naar de er bleven lagt saa højt, har Tanken sikkert ikke alene været den at give de afdøde et anseeligt Gravmæle, som kunde ses og stadig genkalde deres Minde i de omkringboendes Erindring; men Tanken har ogsaa været dybere begrundet, idet den har haft sin Rod i den evige Uendelighedstrang, der længes og stræber op ad mod Ham, „i hvem vi alle leve, røres og ere“.

EN BLANDET BY.

Blangslev.

Meget interessant er Udledningen af de forskellige Bynavne. Til de ældste Landsbynavne hører dem, der ender paa „inge“, f. Eks. Ring (Reynge). Disse Inge-Byer ligger alle paa gammel Agerjord, der tidligt er taget i Brug. Hvor gamle Navnene er, ved vi ikke med Sikkerhed. Svenskeren Almquist mener, de stammer fra Folkevandringstiden, 400—500 ef. Kr. H. V. Clausen mener derimod, de er langt ældre, nemlig fra Tiden før Cimbrernes Udvandring fra Jylland omkr. 150 f. Kr.

Navnene paa „lev“, f. Eks. Blangslev, henføres til Tiden 500—800, maaske endda endnu længere tilbage, i hvert Fald til Tiden før Vikingeperioden. Selve Ordet „lev“ betyder „det efterladte, overleverede“, og der er saaledes Tale om personlig Ejendomsjord, i dette Tilfælde rimeligvis Blangslev: Hr. Blangs Arvegods el. efterladte Gods. I Inge-Byernes Tid var det efter al Sandsynlighed Slægten eller Stammen, der gav Byen Navn. Kulturforholdene har da forandret sig, og Jorden er fra at være

Slægtens gaaet over til at være en enkelt Mands eller Stormandsbesiddelse, en Forandring, der rimeligvis skyldes ny Indvandring eller større Omvæltninger af indre Art.

Byen nævnes kun en enkelt Gang i de ældste Arkivregistraturer, nemlig 1446, da Claus Krumpens Datter til Serritslevgaard i Jylland, Karine Krumpen, Søster i Maribo Kloster, skænkede to Gaarde i Byen til dette Kloster. Rimeligvis er den dog langt ældre, maaske fra Tiden før Aar 1000. En Gaard, der har spillet en betydelig Rolle i Sognet, Botorp, nu Borupgaarden, skænkedes 1315 af den adelige Ejer Nicolaus Thyrbjørnson til Skovkloster for to Dages aarlig Messe for hans Sjæls Salighed. Ifølge gammel Folketradition var denne Gaard en Røverborg, nogle paastaar endda en Sørborg. Hvor den gamle Borupgaards Stuehus laa, skal efter Sigende den gamle Borg have ligget. Der er nemlig paa dette Sted ret stejle Skrænter. I Haven ud for det nuværende Stuehus siges det af nogle, at man kan mærke en hul Lyd ved at stampe i Jorden, som om der var Gang under denne, som skulde føre under Aalejet, maaske til Kirken. Da Fladsaa, der løb forbi den gamle Borupgaard, som laa paa et helt andet Sted end den nuværende, menes at have været sejlbar i gamle Dage, og da man i Nærheden af denne Gaard for ca. 50 Aar siden fandt noget, der kunde tyde paa Rester af en Havn og af en Baad, er Tanken om en Sørborg maaske ikke helt uvirkelig.

Den gamle Borupgaard brændte for en halv Snes Aar siden. Dens lange, lave Længe benyttedes i 1807 som Stald for de engelske Ryttere. Borupgaarden hørte oprindeligt ikke med til Byen Blangslev. Endnu ved Opmaalingen 1682 havde den saaledes sit eget Jordebrug fra den Tid, den var Adelsgaard, nemlig de tre Vænger: „Møllevingen“, som dog det Aar laa i Fællig med Blangsløv, samt „Øster“- og „Vestervingen“. Derimod var den fælles med Mogenstrup Vandmølle om Fiskeriet i „Hjortesøen“,

der var Møllesø for nævnte Mølle. Denne dreves af Underfaldsvand og havde to Kværne og et Stampeværk. Inden Midten af 18. Aarhundrede var dog Gaardens Marker lagt i Fællesskab med Byens Marker, hvilket bl. a. konstateres af Planen til Pederstrup Skoledistrikt af ²⁹/₇; 1744 (Gavnø Godsarkiv).

Blangslev talte oprindeligt 14 Gaarde, hvoraf 7 fra Midten af 17. Aarh. tilhørte Kronen. Heraf var een erhvervet fra Harrestedgaard 1561. Paa samme Tid ejede Bækkeskov 5 Gaarde og 1 Hus i Byen, Borupgaarden ejedes af Herlufsholm, og een tilhørte Helligaands eller Vartovs Hospital i København. Efter Axel Urnes Død kom Bækkeskavs 5 Gaarde i Kronens Besiddelse og gjortes til Ryttergaarde. Allerede 1662 var der saaledes udlagt 5 saadanne, 3 fra Mogenstrup og 2 fra Hammer, til Oberst Ståding for „Løn og Arbetzpenge“. Paa Blangslevgaard boede i en Del Aar Officerer ved det i Vordingborg Amt lagte Rytteri. Den 29. September 1668 blev Oberst Stådings Lig hensat i Hammer Kirke, hvor, vides ikke. Der er Mulighed for, at han har boet i Blangslev, hvilket var Tilfældet med Ritmester Smit, som 1684 stod Fadder til et af Pastor Lavrits Gregersens Børn i Hammer.

Ifølge Markbøgerne af 1682 ejede Kronen paa det Tidspunkt 7 Gaarde i Byen. Disse, der var henlagt til Prins Georgs Livsgeding i Vordingborg Amt, forøgedes med de før omtalte 5 Gaarde fra Bækkeskov, saa at de 12 af Byens 14 Gaarde ved Slutningen af 1600'erne tilhørte Kronen. Disse 12 Gaarde blev efterhaanden sammenlagte til 9 og skænkedes i 1753 tilligemed 9 Huse til Geheimeraad O. Thott til Gavnø, Frederik den Tredies daværende Finansminister. Vartovs Gaard var allerede Aar 1700 købt af Gehejmeraad Knud Thott, den daværende Ejer af Gavnø. Fra Midten af det 18. Aarh. ejede saaledes Gavnø de fleste af Blangslevs Gaarde og beholdt dem indtil Slutningen af 19. Aarh., fra hvilken Tid de efterhaanden alle er bleven solgt fra til Arvefæste.

Af de 9 Huse, som Gavnø i 1753 fik i Eje, var 2 tidligere Rytterhuse el. Barakker; eet Hus, der tidligere havde været Smedie, havde Bymændene selv bygget, det brændte 1721; desuden var „en liden Platz paa Gaden udlagt til „Kaalhauge“, hvoraf der svaredes 2 Mark i aarlig Afgift. I denne „Kaalhauge“ opførtes i sin Tid den første Brugsforening, der dog nedreves ifølge en Højesteretsdom, da Byen ikke havde faaet Lensbesidderens Tilladelse til at opføre den paa det nævnte Sted, der var lagt ud som Gadejord.

I 1682 deltes ved Opmaaling Byens Tilliggende i følgende 3 Omraader:

1. Mølevangen mod Vest med Atle Snauf, Vangeledsaas, Troelsis Toftagre, Hønekærsagre, Tjørneskovsagre, Sponholm, Ertebjergsagre, Hvidemose, Pusterbakken, Pederstrup Banksagre, Rævebakken, Espeholm, Lundemoseagre, Havrehøvsagre og flere nu af Navn ukendte Steder.

2. Væremarken mod Sydøst med Snaremoselandsaas, Vangeledsaas, Hyllestedtsagre, Blangsbjerg Kilde, Blangsbjerg Agre, Ostevraa Agre, Ærtebjergsagre og Ridsenge.

3. Hjortehøvsmarken mod Øst, Blangsbjerg, Hjortehøv, Eskelundsagre, Hammersled, Broagre ved Snesere, hvor der endnu 1806 fandtes et Led, Tyrehjorden og Nyarken med 117 Agre simpel „Aurejord“ (Rødsand og Grus), der saaedes i 2 og hvilede i 18 Aar.

Hammer Herred har været meget rigt paa store og smaa Skove, ikke mindst Mogenstrup Sogn; men en stor Del af disse Skove er gaaet til Grunde i Tiden omkring Svenskekrigen. Herredets mange Kirkeudvidelser tyder ogsaa paa stort Skovareal i ældre Tid, idet man mener, at en Hovedfaktor i de middelalderlige Kirkeudvidelser har været Nyryd i Skoven, hvorved gammelt Skovland er taget under Plov. En Skov til Blangsløv var beliggende Sydvest for Byen op til Lou Østerskov. Mod Øst var Nyarkens 117 Agre ryddet Skov. Endnu minder enkelte

spredte Kratpartier i Blangslev om disse tidligere Skove, ligesom Opmaalingskortet over Byen viser Skov spredt over alle Bymarkerne. I 1682 havde Blangslev "Giersel og Stafrehugst til Fornødenhed". Borupgaarden havde Skov til 16 Svins Olden og selve Byen til 13 Svins Olden. Ved Skovtakseringen samme Aar omtales en Skovfoged Rasmus Hansen i Blangsløf, medens der senere ikke nævnes Skovfogder til Byen.

Paa Sognefoged Ole Fred. Olsens Mark, over for Blangslev Røgeri, ligger et Stykke inde den saakaldte „Hjortehøj“, en kratbevokset Høj med Mose; alt her har nemlig engang været Skov, men er ryddet og gjort til Agerland. Endnu kan det huskes, at der er set Hjorte nede ved den lille Mose paa „Hjortehøj“.

Et andet Sted, ligeledes paa Sognefoged Ole Fred. Olsens Mark, ligger den saakaldte „Kapelager“. Da der af gamle Folk endnu er bevaret en mundtlig Tradition om, at der et Sted i Blangslev skal have ligget et Kapel fra den katolske Tid, er det ikke umuligt, at der netop paa Kapelageren engang har ligget et saadant, rimeligvis ud til en Vej, som det endnu er altmindeligt i de sydlige katolske Lande. Den lange Kirkevej fra Blangslev til Mogenstrup kunde for saa vidt ogsaa pege i Retning af Ønsket om et Kapel i Blangslev.

Ejendommeligt for Blangslev er dens Blandethed og Delthed, baade i kommunal og kirkelig, retslig og politisk Henseende, idet den ene Halvdel af Byen hører til Hammer Sogn og Kirke, Vordingborg Retskreds og Præstø Opstillingskreds, medens den anden Halvdel hører til Mogenstrup Sogn og Kirke, Næstved Retskreds og Næstved Opstillingskreds. Denne Delthed synes dog ikke at have gjort noget Skaar i det gode Forhold mellem Blangslev Bymænd. Nogen Forvirring kan det dog skabe, for ikke at sige forskellige pudsige Situationer, hvor Folk ligefrem er i Tvivl om, hvilket Sogn de hører til, eller maa spørge: „Hvem hører til hvad?“ Det er saaledes en

almindelig Tro blandt Befolkningen, at de store Gaardmænd i sin Tid har spillet om Jorden og Stederne, og at altsaa Sammenblandingen derved skulde være kommen. Hvorom alting er, saa har man somme Steder Morskab af at kunne fortælle, at man f. Eks. spiser i Hammer, men sover i Mogenstrup Sogn, alt eftersom paa hvilken Sognegrund de respektive Værelser ligger i samme Gaard eller Hus.

At Blangslev har været en blandet By i mange Aar, viser følgende ved Landemodet den 13. Juni 1683 behandlede Sag:

„Hr. Lavrits Gregersen (Sognepræst) i Hammer havde indstævnet Hr. Knud Walter i Nestelsø i Hammer Herred for Tiende oppebaaren af en Gaard i Blangslev. Blev bevist af en gammel Pergaments Tingsvidne, over 100 Aar gammel, at den Jord, liggende til Blangslev Gaard, horer Hammer Sogn til. Hr. Knud beviste ved Tingsvidne, over 60 Aar gammel, at alle Tiender, Kvægtiender undtagende, er ydet til Nestelsø Kirke, Præst etc., item Degne-trave til Nestelsø Degn. Og var saaledes Hævd og Argumenter paa begge Sider, saa at den Handel paa en 100 Aars Tid var ikke kommen til endelig Decision. Ingen af Parterne vilde cedere. Hvorfor, eftersom Nestelsø Kald er et meget ringe Kald, saa at Præsten neppelig kan have 4 Pund Korn, og Hammer Kald er et af de principaleste Kald paa Landet, da er begge Kald taget i Betragtning, og endelig Hr. Lavrits i Hammer overtalt godvillig in totum at cedere fornævnte Blangslev Gaard til Nestelsø Præst, og skrev derpaa deres Hænder under i Landemodets Protokol“.

PEDERSTRUP.

Byen, der med sit Apostelnavn tidsfæstes til Tiden efter Kristendommens Indførelse, er bleven skrevet Pætherstorp, Petherstorp og Perstrup, og lader os med sin Endelse; trup — torp ane, at den har været en Udflyt-

terby. I første Halvdel af 14. Aarhundrede tilhørte den Fru Kristine af Lou, Hr. Niels Axelsens (Rud) Efterleverske, som paa Ringsted Landsting 1348 maatte afstaa den samt alle sine Besiddelser i Landet, „for Brøde og Sager, som hendes Forældre sig mod Kongen og Kronen havde forset“. Hvori hendes Forældres Brøde bestod, vides ikke. Der kan være en Mulighed for, at de har været med i S sammensværgelsen mod Erik Glipping og Mordet paa denne i Finderup Lade. Det kan ogsaa tænkes, at de i de saakaldte „kongeløse Tid“ har sluttet sig til Rigets Fjender. Det første er maaske det rigtigste, skønt Misfornøjelsen med Kong Christoffers daarlige Regering ogsaa kan have været Grunden til Kong Valdemars haarde Fremgangsmaade mod den værgeløse Enke. Af ældre Arkivregistraturer faar vi at vide, at hun allerede 1331 pantsatte en Del af sit Gods paa Sjælland til Abbed Peder i Ringsted, 1336 tilskødede hun Halvdelen af alt sit Gods til Peder Nielszen af Roskilde, og nogle Aar efter pantsatte hun en Del Jordegods paa Sjælland til Brødrene Basse paa Batsnes, som Broderen, Torstein, paa samtlige Brødrers Vegne 1356 oplod Kong Valdemar. Af disse hendes Forholdsregler synes det at fremgaa, at hun har været ængstelig for, at Hævnen over Forældrenes Brøde engang skulde gaa ud over hende, naar der kom ordnede Forhold i Landet. Det synes nemlig ikke at have været Pengetrang, der fik hende til at foretage dette alvorlige Skridt, idet hun i Afstaaelsbrevet til Kongen nævnes som Ejer af betydelige Besiddelser, selv i Halland. Fru Kristine har efter al Sandsynlighed haft en Borg i Lou og boet her, rimeligvis paa en Bakke ned mod Byens Moser, som i sin Tid har været en Fjordarm fra Basnæsvig; men hvor denne Borg har ligget, kan ikke paavises, idet der ikke findes Spor eller Sagn efter den. Nogle har tænkt sig, at den har ligget paa „Lundehøjen“. Navnet „Kongevangen“ kalder atter andre Gisninger frem. Rimeligvis er den bleven nedbrudt af Kong Valdemar. Fru

Kristine selv maa, efter at være berøvet alle sine Ejendele i Danmark, været draget til Halland, hvilket Jordegods hun fik Lov til at beholde.

Pederstrup blev senere erhvervet af Antvorskov Kloster, hvorunder den hørte til 1377, da den sammen med andet Gods i Omegnen solgtes af Klosteret til Cort Molkte, Lensmand paa Rønnebæksholm. Kongen ejede dog senere 1 Hus og 1 Gaard i Byen. Disse lagdes efter al Sandsynlighed 1401 af Dronning Margrethe til Gavnø Nonnekloster. Ved Salget til Hans Johansen Lindenow 1584 fulgte de med Klosters øvrige Gods og var i denne Slægts Eje til 1676, da den af Jacob Lindenows Arvinger solgtes til Landsdommer Jeppe Hjort paa Borupgaarden. Dennes Søn, Peder Hjort, solgte baade Gaarden og Huset til Geheimeraad Knud Thott til Gavnø, 1684, hvortil de har hørt, til de gik over til Arvefæste.

I 1682 havde Pederstrup ifølge Markbøgerne 4 Gaarde. Af disse tilhørte 1 Geheimeraad Otto Krabbe til Holmegaard, 2 Mogenstrup Kirke under Vordingborg Slot og 1 Landsdommer Jeppe Hjorts Arvinger. Da Holmegaard i Begyndelsen af 1800'erne købte Mogenstrup Kirke, kom disse Gaarde sammen med 3 til Kirken hørende Huse i Byen under Holmegaard.

I 1682 fandt der en Opmaaling Sted af Konduktørerne Elias Hendrichsen og Andreas Winther. Byens Jorder deltes da i:

1. Møllevangen mod Nord, indbefattende Skovstykkerne med Kirkevænget til Mogenstrup Kirke, Pelshøjagre og Holtemose (Skovmose).

2. Lovvangen mod Syd med Vangeledet, Kulmolestykkerne og Egestykkerne.

3. Vestervangen mod Myrup med „Stykkerne ved Søen“, — nu Myrup Mose, — Stenled og Stenlundsagre.

At Pederstrup har haft Skov, viser Skovtakseringen 1682, hvor der staar, at Byen havde „fri Ildebrand, Gier sel og Stafrehugst til Nødtørftighed“. Alene Gavnø

havde efter Skødet 1684: 24 Svins Olden, det samme som 1 Td. Skovskyld, medens de andre Gaarde rimeligvis har haft deres Skovparter. I Markbøgerne omtales ogsaa Steder som: Skovstykkerne, Egetycken og Kulmlestykkerne, hvor man maa have haft Miler til Kulbrænding. At Skoven forlængst er forsvundet, kan man forstaa, naar man af Skovtakseringen 1694 faar at vide, at der alene den Sommer var fældet ikke mindre end 56 Stk. Bøgetræer i Pederstrup Skoven, „alle ustemplede“.

Ved Udskiftningen viste Byen sig ved Opmaalingen at udgøre 278⁵/₁₁ Td. Land. Gavnøgaarden alene udgjorde ca. 62 Td. Land. I Byen, der er meget lille, ligger Pederstrup Skole, oprettet 1744 af Lodsejerne i det tillagte Skoledistrikt.

PEDERSTRUP SKOLE.

Fra gammel Tid har der mellem Kirke og Skole været en Forbindelse, hvis Følger og Frugter gennem Aarhundreder har været til megen Velsignelse for vort Folk og Land. Inden for Kirkens Mure begyndte den danske Folkeskole engang, en Kendsgerning, der har fundet et sprogligt Udtryk i det kendte Ord: „Skolen er Kirkens Datter“. Den nøje og inderlige Samhørighed, der gennem de mange Aar indadtil har forenet Kirke og Skole og gensidig betydet saa meget for begge disse Kulturfaktorer i vort Folk, har ogsaa adskillige Steder paa iøjnefaldende Maade givet sig Udtryk i Beliggenheden. I mange af de gamle Kirkebyer vil man saaledes meget ofte træffe Skolen som Kirkens nære Nabo, ligesom de gamle Degneboliger, der var Skolens Forløbere, som oftest blev bygget paa Kirkens „Fortov“. Ogsaa i rent ydre Forstand har man altsaa kunnet kalde Skolen for Kirkens Datter.

Mogenstrup Sogn, der ikke har haft nogen egentlig Kirkeby, da Kirkens Beliggenhed i Skoven var bestemt af den nære Helligkilde, fik aldrig en Skole i Kirkens

Nærhed, hvorved den vilde være kommen til at ligge afsides for Sognets Beboere.

Sognets Skole kom derimod til at ligge i Pederstrup og var en Frugt af den Vækkelse, der gennem Pietismen under Kristian den Sjette gik hen over Landet og bl. a. gav sig Udslag i Forstaaelse og Omhu for Almuens Oplysning. Den store Skolekommission, der nedsattes 1737, førte Forordningen af 1739 med sig, som paabød Oprettelse af Skoler Landet over, „hvor Forholdene tillod det, saa alle Børn derigennem kunde faa fornøden Kristendomskundskab og Undervisning i Læsning, Regning og Skrivning“. Da det imidlertid var en uhyre stor Opgave for Regeringen at bygge de mange Skoler ud over Landet og lønne Lærerne dertil, paabødes det ved en ny Forordning af 1740 at oprette nye Skoler, samtidig med at det overlodes de forskellige Egnes Godsejere, der var de førende paa deres Sted, at tage Bestemmelse om Skolernes Beliggenhed og Antal.

Som man kunde vente det, var det kun forholdsvist faa forstaaende Godsejere, der af sig selv gik med til at oprette Skoler og deltage i Lærernes Lønninger. Nogle enkelte var der dog. Blandt disse var Gavnøs, Grevensvænges, Rønnebæksholms og Holmegaards Ejere, som alle ejede Bøndergods i Pederstrups Omegn. Disse fire Godsejere oprettede i Fællesskab Skolen i Pederstrup, rimeligvis i Forsommeren 1744. Den ²⁹/₇ 1744 hører vi nemlig, at Provsten for Hammer Herred, Pastor Borch i Vejlø, Sognepræsten i Næstelsø, Pastor P. Hersom, Kaptajn Gjønning til Grevensvænge, der var største Lodsejere, samt Godsforvalterne fra Rønnebæksholm og Gavnø, var samlede i den nyopbyggede Skole for at tage Bestemmelse om Skoledistriktets Omfang og Lærernes Lønninger. Distriktet kom til at bestaa af Byerne Lou med 12 Gaarde, Fladsaa By med 8 Gaarde foruden Præstens Anneksgaard, Pederstrup By med 4 Gaarde, 1 Gaard i Mogenstrup (Krogaarden) og Borupgaarden, ialt 26 Gaarde foruden

Huse. Fra disse Byer og Steder var det saa Bestemmelsen, at Børnene skulde søge Skolen i Pederstrup. Læreren Natural-Lønning, der fordeltes efter Gaardenes Størrelse, fastsattes til 12 Rdl. i Penge, 5 Tdr. Rug, 7 Tdr. Byg, 26 Læs Tørv, fri Græsning til 2 Køer og 6 Faar blandt Bøndernes, samt 224 Lpd. Hø og 224 Lpd. Halm til Vinterfodring. Endnu minder den gamle Skolelade om de Tider, hvor Lærerne maatte modtage deres Løn paa denne Maade.

Med Hensyn til Undervisningen skulde „Skoleholderen“ ifølge Frederik den Fjerdes Forordning af 1721 undervise alle Børn over 5 Aar om Sommeren fra 7—11 Formiddag og 2—6 Eftermiddag, om Vinteren fra 8—12 Formiddag og 2—4 Eftermiddag i Kristendomskundskab, Morgen- og Aftenbøn med Sang og Læsning. Dertil kom efter Kristian den Sjettes Forordning af 1739 Undervisning i Læsning, Regning og Skrivning. For disse to sidste Fag skulde Læreren dog nyde en Betaling af 2 Sk. om Ugen for dem, der kunde betale, medens de fattige skulde have fri Undervisning. Det blev indskærpet ikke at gøre Forskel paa de fattiges og riges Børn, men anvende den samme Omsorg for dem alle, en Bestemmelse, som vist desværre mange Gange og Steder til stor Skade er bleven overtraadt.

I Pastor Hesselbergs Tid gennemførtes under Frederik den Sjette Forordningen af 29. Juli 1814, den store Skolelov, der i over hundrede Aar i det væsentligste har dannet Grundlaget for den danske Folkeskole og dens stadig fremadskridende Udvikling. Med denne Forordning indførtes over alt i Landet den Undervisningsform, som kaldes den indbyrdes Undervisning, der nu er ved at forsvinde, og som bestod i, at Læreren tog de flinkeste Elever til Hjælp ved de mindstes og svagest begavedes Undervisning. Disse Hjælpere kaldtes „Bihjælpere“. Denne Metode, der var indført fra Frankrig, hvorfra der netop i de Aar gik en Luftning af Idéer og Paavirkninger, indførtes herhjemme i den pengeknappe Tid straks efter Kri-

gen med England. Fordelene ved den var, at een Lærer kunde være i Stand til at vejlede et næsten ubegrænset Antal Børn, ligesom den frembragte en vis Ensartethed i Undervisningen Landet over. Frederik den Sjette selv var begejstret for den Ordning, dels paa Grund af de økonomiske Fordele, der kunde være ved den, og dels paa Grund af det militære Sving, som ikke kunde andet end præge den. Lærerne og Børnenes Forældre var derimod mindre begejstrede for den. Metoden faldt da ogsaa i Aarenes Løb de fleste Steder bort, men bruges dog for saa vidt endnu mange Steder i de to-klassede Skoler under en noget ændret Form, ved at de ældre Børn hjælper de yngre.

FLADSAA.

Faa har i sit Liv og i sin Gerning været saa stærkt knyttet til Sydsjælland som Grundtvig. Hans Minder fra denne Del af vort Land, som rakte sig fra hans Fødsel til hans Død, blev for ham en udtømmelig Kilde for hans senere Digtning, der i mere end een Forstand er bleven fælles Folkeeje.

I Sommeren 1851 havde den da 68 Aar gamle Mand en Oplevelse, der kom til at give ham en ny, aandelig Ungdom med Sang og Syner. Efter sin første Hustrus Død var han nemlig den Sommer bleven trolovet med Enkefru Marie Toft og var hendes Gæst paa Herregaarden Rønnebæksholm ved Næstved, hvor han som bekendt i den endnu bevarede Pavillon i Parken skrev den uforlignelige Pinesalme: „I al sin Glans nu straal Solen“. Under dette Ophold var det, at alle hans Minder fra Barndoms- og Ungdomsaarene dukkede saa levende frem for ham, at han inspireredes til at skrive det storslaaede Digt: „Sydsjælland“, trykt første Gang i „Danskeren“ den 1. November 1851.

En halv Mils Vej Syd for Rønnebæksholm løber den lille, bugtede Fladsaa gennem et Mosedrag med en Række

bepantede Sandbakker paa Nordsiden. Ved at se dette særprægede Syn og hele den smukke Natur deromkring blev Grundtvig mindet om, hvad han som Barn havde hørt i Udby Præstegaard af sin gamle Barnepige, Malene Jensdatter, naar hun tog den lille Dreng op paa sit Skød og fortalte ham de mange Sagn om Sydsjælland. Og med dette Barndomsminde begynder hans Digt:

Til Halvfjerds jeg snart kan tælle,
Aar som Dage rulled hen,
Fladsaa med de høje Elle
lyder for mit Øre end,
fra paa Barnepigens Skød
gaadefuldt det til mig lød
som en Elve-Tone.

Ikke mer de høje Elle
skygge mellem Banker graa.
Mangen Skov som en Vindfælde
maatte brat med dem forgaa,
men som bag de mange Aar
Skjalden lever, staar og gaar,
kvæder lydt med Gammen.

Hvilke Sagn, gamle Malene kan have fortalt Grundtvig om Fladsaa og dens Banker, hører vi intet om. Selv nøjes Digteren med den her fremførte Antydning, der for ham kun har dannet Indledningen til det vide Syn ud over Sydsjælland, som derefter følger:

Ja, mit Sjællands Sønderlide,
Grønnelund ved Bølgen blaa,
hvor jeg gik med Kvad og Kvide,
og hvor først jeg Lyset saa!
Hilse kan jeg dig med Lyset;
thi Livsflammen i mit Bryst
vifter end og varmer!

Hvorom alting er, der er tre Ting, der giver Fladsaa dens Karakter, nemlig Aaen, Bakkerne og Herregaarden.

Fladsaa, der nu er klemt inde i et snævert Leje, som den kun ved sjældne Lejligheder overskrider, var i tidligere Tider et bredt Vandløb, som her bredte sig ud til en betydelig Indsø: „Fladsø“. Denne var saa dyb, at man paa Valdemar Atterdags Tid kunde sejle fra Smaalandsøhavet forbi Gavnø, Rettestrup, Skovmølle, Fladsø og videre forbi Mogenstrup, Bøgesø, Sneseere, Baarse, Faxinge, Beldringe, Tubæk til Præstø Bugt. Søbækkenet begrænses mod Nord af de høje Lusbanker, Lysbanker, mægtige Havstokke af Grus og Rullesten, bevokset med et sparsomt Lag Græs. Disse fortsættes mod Øst af de nu til Dels beplantede Mogenstrup Banker. Mod Øst og Syd begrænses Bækkenet ligeledes af Banker; men disse er mindre og tager navnlig af mod Syd.

Fladsaa skrives 1346 Flasso, 1400 i ældste danske Arkivregistraturer Flassow møllæ, og i *Scriptores rerum Danicarum* omtales et Slag under Grevens Fejde 1343 ved Flassemølle, der næppe, som Udgiveren af nævnte Krønike vil det, skal være Flaskekroen ved København. I ovennævnte Slag overvandt Holstenerne de Danske. I 1493 møder vi Navnet Fladsaa skrevet Flatso. Broen ved Fladsaa Mølle hedder Vådbro el. Fladsaabro. Her har der været et Vadested, hvad Ordet Våd kunde tyde paa, og her i det lave Vænge, der nu hedder Askevænget (Aske-træer), har rimeligvis Slaget staaet. Den gamle Mølle har efter al Sandsynlighed ligget i Nærheden af Vadestedet. Den nuværende Stubmølle er af nyere Dato. At Egnen omkring Vådbroen og Fladsaa Mølle har været et vigtigt strategisk Punkt, kan man endnu tydeligt se, ligesom siden hen Soldaterne fra Næstved paa deres Øvelselse i Egnen altid har brugt det snævre Pas som Maalet og Skiven for deres Operationer.

Bakkerne, der sætter saa stærkt et Præg paa Fladsaa, er den midterste Del af en Randmoræne, og Smeltevandets

Retning har været fra Sydøst til Nordvest. I Stenskov, Naboen mod Øst, findes de største Sten, ud for Fladsaagaard Sten som et Hoved, i Rønnebæk Løjed er der Smaasten og ved Næstved Sand. At de er bleven saaledes til, vil imidlertid et gammelt Folkesagn bestride. Dette fortæller følgende:

„I Fladsø boede en Troid, som var ildesindet mod dem, der boede i Næstved. Engang tog han derfor sin Skindsæk, gik til Stranden og fyldte den der med Sand. Nu vilde han tilføje Folket i Næstved stor Skade ved at skjule deres Huse under Sandet; men der han gik ad Byen til med Posen paa Nakken, løb Sandet ud gennem et Hul, som det til god Lykke var paa Skindet, og derved blev den Række af Sandbanker, som er mellem Fladsø og Næstved. Først da han kom paa det Sted, hvor fordum stod Fæstningen Husvold, mærkede han, at han havde spildt det meste, og blev derover saa arrig, at han kastede Resten ind imod Næstved, hvor endnu ses en eenligt staaende Sandbanke“ (Munkebakken). I. M. Thiele: Danmarks Folkesagn II.

Naturen i Fladsaa er særpræget og smuk, ligesom der fra flere Steder her er smukke og vide Udsigter. Navnlig oppe fra den høje Præstebakke er der de herligste Udsyn over mod den højt liggende Hammer Kirke, mod Køng og Vester Egesborg Kirker, Grøvens Vænge med Parken og ud over Dybsø Fjord og Gavnø Skove. Neden for Bakken ligger Løvstedbakken og det lave firkantede Parti „Storakenakke“ med Kildevæld. Ovre ved Skellet mod Rønnebæksholm ligger „Skelkilde“. Det sprudler med Kilder i Fladsaa. Alene i Fladsaagaards Have er der 6—7 Kilder, en enkelt med det vidunderligste Drikkevand. Den sparsomme Vegetation paa Fladsaa Banker er velegnede — og maleriske — Græsgange for Herregaardens store Faareflokk.

Fladsø eller Fladsaa By bestod i flere Aarhundreder af 6 Bøndergaarde og Præstegaard, hvor Sognepræsten

for Næstelø og Mogenstrup boede, indtil der ca. 1630 blev bygget Præstegaard i Næstelø. Præstegaarden i Fladsaa blev saa Anneksgaard til Præstekaldet, og dens Stuehus indrettet til — Kro. Livets mærkelige Omskiftelser skulde ogsaa gaa hen over den gamle Præstegaard. En af Markerne ved Fladsaagaard kaldes saaledes endnu paa de ældre Kort: „Kromarken“. De to store Lindetræer, der staar i Nærheden af Fladsaagaards Hovedbygning, er de eneste bevarede Minder fra den nu nedrevne gamle Præstegaard, idet de stod uden for Hoveddøren til denne og altsaa endnu tydeligt betegner Stedet, hvor den laa.

Under Statsbankerotten 1814 og den derefter følgende Landbrugskrise efter Napoleonskrigene tilhørte Fladsaa By, Pederstrup By og Mogenstrup Mølle Stiftsdame i Vallø, Frk. Birgitte Sophie Christiane Kaas, som ejede og boede paa Grevens Vænge. Da Bønderne paa Grund af de vanskelige Pengeforhold og den magre Jord ikke kunde svare deres Afgifter til Grevens Vænge, og da Godserne hæftede for og inddrev Skatterne, kunde Frk. Kaas heller ikke skaffe Midlerne. Som et Forsøg paa at forbedre Rentabiliteten fik hun af Frederik den Sjette under 26. August 1826 Tilladelse til at nedlægge Fladsaa By mod at oprette en Schæferigaard, og imod at en Schæferfamilie bestandig havde Ophold paa Gaarden. Indbyggerne fik anvist Jord paa Pederstrup Mark. De tre Bøndergaarde i Myrup under Rønnebæksholms Gods blev sammenlagt til een Gaard, der 1879 solgtes til Fladsaagaards daværende Ejer, Godsejer C. Fr. Gasmann.

Det var dog stadig vanskelige Tider og Forhold, og det lykkedes hverken for Frk. Kaas eller Hr. Ludvig Severin Engberg, tidligere Forvalter paa Grevens Vænge, som købte Gaarden af hende, at bygge nogen ny Gaard op. I 1847 købte Hr. Frederik Christian Gasmann Fladsaagaard for 40,000 Rdlr. og begyndte i 1848 at bygge Hestestaldlængen. 1851 døde han; men allerede 1853 lykkedes det afdødes Enke at bygge Laden mod Nord og 1856 det

Faarehus, der nu er omdannet til Kostald. Da Gaarden i 1847 købtes, fandtes der 3 Køer og 4 à 500 Merinofaar, samt et Par Heste. 1859 tog Sønnen, Christian Frederik Gasmann, Gaarden i Arv. I Efteraaret 1863 lagdes Grunden til den fjerde Længe; men saa kom Krigen 1864, og det blev ikke til noget med at bygge videre før 1866. I al den Tid boede Enkefru G. med sin Søn i den gamle Præstegaardslænge. I 1870—71 opførtes den nuværende smukke Hovedbygning i eet Stokværk med takkede Gavle, bygget af røde Mursten med høj Kælder af Kamp. De Lindetræer, der staar i Gaarden, var dog plantet allerede 1866. Fladsaagaard er en tiltalende Herregaard. Set fra Næstved—Præstø Landevej ligger den smukt; men navnlig Synet fra den store, højtliggende Havestue ud over Parken med den ret store Dam er pragtfuld. Denne Dam er den sidste og eneste Rest af den gamle Fladsaa By, idet den dengang har været Byens Gadekær.

I 1869 tog G. fat paa at plante en Del af Bakkerne til, og i 1870'erne plantedes den største Del helt ude fra Stenskovens Skel og til Fladsaagaard. Senere fortsattes Plantningerne og sluttede i 1906 med den vestlige, saaledes at Kæden blev sluttet mellem Stenskoven og Rønnebæksholm. Det var et stort og betydningsfuldt Arbejde, der her blev udført, ogsaa rent skønhedsmæssigt set. I den Tid Beplantningen fandt Sted, gik daglig 6—7 Mand og gravede Huller, medens lige saa mange Koner lagde de smaa Granspirer ned. Bakkernes Beplantning som Plantager har betydet meget i Henseende til at give Læ.

I 1879 købte G. ved fjerde og sidste Transaktion Myrupgaarden og lagde dens Marker under Gaardens Drift. Bygningerne blev revet ned paa nær Stuehuset og en Lade. Denne sidste blev i 1927 indrettet til Stald for Ungkreaturer (Løsgangstald).

Fladsaagaards Jorder er meget forskelligartede. De høje Arealer er saaledes meget stenede. De lave Arealer var indtil forholdsvis faa Aar siden meget vand-

lidende, da Aaen endnu ikke var reguleret. I 1920 blev Faareholdet anlagt, idet man fra Merinofaarene, hvis Levedygtighed ved stadig Indavling var bleven stærkt forringet, gik over til Oxforddown Racen. I 1919—21 fandt en bekostelig Regulering af Aaen Sted med paafølgende Dræning og Kultivering af alle de lave Arealer, et Arbejde, der har forandret disse lave Arealer betydeligt til det bedre.

I 1917 døde G. og efterfulgtes af sin Søn, den nuværende Godsejer og Kirkeværge ved Mogenstrup Kirke, Flemming Christian Egeberg G.

En meget særpræget og afsides liggende Del af Fladsaa er det saakaldte Løjet, rimeligvis en Udledning af det gamle Løkwith: „Løgskov“. Paa den Tid, da Præsten i Næstelsø-Mogenstrup ejede Fladsaaløjet, drev han sine Kreaturer ud her til Græsning. Senere købtes Løjet af Fladsaagaard og bestaar nu kun af nogle ganske faa fattige Huse, der beboes af Funktionærer fra Herregaarden. Det har ikke været fri for, at man har betragtet denne Afkrog af Fladsaa som et Sted, der laa uden for Lov og Ret, ja, der er endda dem, der vil fortælle, at engang for dog ikke særlig mange Aar siden var der nogle Røvere, som holdt til her, og at man kunde se Røgen stige til Vejrs fra deres Madgryder, naar de stegte deres Lam!

SANKT MOGENS KILDE.

Intet Instinkt bunder saa dybt og stærkt i den menneskelige Natur som det religiøse. Saa længe Menneskeheden har været til, har den saaledes higet og stræbt op efter mod Uendeligheden, Evigheden, hvorfra den engang selv var udrunden. Ufuldkommen, primitiv og barnlig var ofte denne Stræben, og mange mærkelige Udslag har den givet sig; men trods alt, ogsaa Skygger, der kunde følge i dens Spor, har der for den opmærksomme Iagttaget været noget rørende, ja, gribende ved at lægge

Mærke til, hvad man har forsøgt og ofret for at tilfredsstille det i Hjertet liggende evige Anlæg.

Oprikelig har vel nok de fleste hedenske Religioner været en Slags Naturbetragtning. Man saa med Undren og Beundring paa Stjernehimlen, Havene, Skovene, Højene, og som Udløsning for ens Spørgen og Stirren mod det store, uforklarlige i Naturen fandt man Hvile i Tilbedelsen af alt dette. Efterhaanden er denne Naturtilbedelse gaaet over til Troen paa Naturens Befolkning med levende Væsner, baade gode og onde. Man tænkte sig saaledes Skovene, Træerne og Stenene som Hjemsteder for Skytsaander; men navnlig Havet, Floderne, Aaerne og især Kilderne var Boliger for disse mystiske Væsner. Man behøver i denne Forbindelse kun tænke paa de sydlige Landes Flod- og Kildenymfer og paa Nordens saa ofte omtalte Nøkken og Huldren.

Der var noget hemmelighedsfuldt og gaadefuldt over de rislende Kilder, der kom fra Jordens Indre. Alene dette trak og gjorde, at Kilderne allerede i Broncealderens Tid, ja, muligvis endda længere tilbage i Tiden betragtedes med særlig hellig Ærefrygt. Man dyrkede dem som en Guddom, til hvem man ofrede. Saaledes har man ved Kildeløbene fundet Broncesværd, Smykker, Armringe, Dolke, Mejsler og Knogler af Faar og Okser. Om man i Oldtiden ogsaa har ofret Mennesker til Kilderne, er der nogen Sandsynlighed for, selv om det ikke kan konstateres. Renselser og Badninger i Kilderne blev for Nordboerne efterhaanden til religiøse Ceremonier, ligesom de hedenske Gudstjenester ofte forrettedes netop her. Oldtidsveje, Tingsteder og Oldtidshelligdomme, de gamle Gudehove, blev ligeledes som oftest lagt i Nærheden af de hellige Kilder.

Da Kristendommen kom her til Norden, søgte den paa forskellig Vis at indrette og lempe sig efter de hedenske Forhold, for derved at kunne faa Mennesker i Tale, hvor de var. Til at begynde med byggede man derfor smaa

Kapeller i Helligkildernes umiddelbare Nærhed. Disse afløstes flere Steder af rigtige Stenkirker, der efterhaanden ganske naturligt gik over til at blive Sognekirker. Saadan er det uden Tvivl gaaet til ved Fremkomsten af Mogenstrup Kirke, ved hvis ensomme Beliggenhed i Skoven man ganske sikkert har taget Hensyn til den nære Helligkilde, Sankt Mogens Kilde, omkring hvilken Livet og siden Mogenstrup Sogn mere eller mindre har kredset sit.

I hele den katolske Tid stod de hellige Kilder i lige saa højt et Ry som i Oldtiden. Flere af dem blev saaledes nu indviet til kristne Helgenbilleder. Kirkens Mænd „læste“ undertiden over Kilderne (jfr. Kirkens Vievand). Fra Udlandet har man endogsaa Eksempler paa særlig benyttede Ritualer, Velsignelser og Bønner („Benediktioner“). Interessen for Helligkilderne viste sig ogsaa i Kildekapellerne, hvor der paa de Aftener, Kildebesøgene fandt Sted, holdtes Gudstjenester med Messer for levende og døde, raske og syge, og hvor Mennesker, der efter deres Besøg ved Kilderne følte Trang til at takke Gud gennem deres Bønner og Gaver, her i Stilheden kunde faa Lejlighed til det.

Interessant er det at lægge Mærke til, hvorledes Kirkehelgener og Kildehelgener ofte falder sammen, f. Eks. Sankt Magnus og Sankt Mogens. Medens Kirkehelgenerne som oftest nævnes med deres latinske Navne, nævnes Kildehelgenerne ved deres tilsvarende danske, hvilket sikkert har sin Grund i, at Menigmand har betragtet Kilderne i langt højere Grad end Kirkerne som sin private Ejendom. Af Beboerne i Mogenstrup er St. Mogens Kilde ogsaa bleven kaldt Jeppes Kilde. Endnu for ca. 50 Aar siden kaldtes den af gamle Folk ved dette Navn. Ca. 1340 findes opskrevet, at en Mand ved Navn „Jeppe hegnede denne Vang“, og i Danmarks Folkeviser omtales Sankt Jeppe i en Vise, der bærer Overskriften Sankt Jakob.

Interessant er det ogsaa at lægge Mærke til, hvorledes

den katolske Kirke som før nævnt forstod at lempe sig efter de hedenske Forhold. Ved Midsommertid, mens alt i Naturen stod i sin skønneste Pragt, og de korte, lune nordiske Sommernætter indbød til Friluftsliv i Skov og Lund, fejredes saaledes den hedenske Gud Balders Fest. Omtrent paa samme Tid fandt de kristnes Fest for Johannes Døberen (St. Hans) Sted. Det laa derfor ret naturligt ogsaa at tænke paa Johanne's Død, og hans Ord om Kristus: „Ham bør det at vokse, men mig at forringes“, ledte ligeledes Tanken hen paa, at Dagene efter St. Hansdag tog af, medens de efter Julen begyndte at tage til. Johannes Døberens Gerning ved Jordansfloden, hvor Mennesker blev rensede for deres Synder, blev fremdeles let forklarligt et Symbol paa, hvorledes Badet i de hellige Kilder ved St. Hansdagstid var i Stand til at rense for alle Sygdomme, som havde Synden til Grund. Da Kilderne i Hedenskabets Tid stod under Balders Beskyttelse, kom de da nu ikke saa underligt til at staa under Johannes Døberens Varetægt, medens selve Festdagen for disse to blev den samme.

Ved Reformationens Begyndelse førtes en haard Kamp mod alle papistiske Levninger, ikke mindst mod Kildedyrkelsen, der sammen med Valfarterne og Helgentilbedelsen stred mod Luthers Lære. Saaledes skriver Hans Tausen allerede 1528 imod Valfarterne til Kippinge og Rye. Ligeledes skriver Peder Palladius imod Kildedyrkelsen, som han betegnede som noget, der hørte „den papistiske Surdejg til“, og som et Udslag af Djævelens Gerninger og hans Væsen. I sin bekendte Visitatsbog taler han om det Misbrug „at løbe hen til den døde Jakob i Kompostella, til Karup og Wilsnack og de syv døde Kirker i Rom, til det døde Blod i Bidstrup ved Roskilde, til den døde Søfren i Holmstrup, til det døde Blod i Kippinge paa Falster, der og andet Steds, som Djævelen gjorde sine Jærtegn og gjøglede for vore Øjne, og vi løb derhen (som jeg kjender mig end under Hob med), hvorfor os

bør at takke Gud, at vi er udkomne af den Vildfarelse“
o. s. v. —

Men, hvor haard Kampen end var, viste det sig umuligt med det samme at omdanne og reformere et Folks Tankegang og Livsvaner. Dertil kom, at mange af Reformationstidens første Præster var de sidste katolske Præster, der mere eller mindre nødtvungent var gaaet ind paa den ny Læres Orden og fortsat i deres Embeder. At de f. Eks. ikke var begejstrede for de Indgreb, der ved Reformationen gjordes i deres Indtægter, bl. a. i de Offerpenge, der kom ind fra Kildebesøgene, kan man næsten tænke sig. Følgen var, at Kildernes Ry snarere tog til end af i de første 100 Aar efter Reformationen, ja, at Kilderne ligefrem oplevede en Renæssance i disse Aar. Det evangeliske Syn paa Kilderne blev saaledes efterhaanden, at de vel havde helbredende Kraft; men at Kraften var fra Gud. Jfr. saaledes Præsten Erich Hansens „Kildesalmebog“: *Fontinalia sacra*, 1650, der var en Slags Vejleder for Kildegæsterne. Ligeledes har man Eksempler paa, at evangeliske Præster i Kirkerne har bedt for Kildegæsterne, og at Daabsvandet er bleven hentet netop fra Kilderne.

Til Kildernes Oprindelse knytter der sig ganske naturlig en Mængde Folkesagn og Traditioner. Naar en Forbrydelse eller uretfærdig Handling var begaaet, tilkendegav Himlen ofte sin Harme ved paa det Sted, hvor Misgerningen havde fundet Sted, at lade en hellig Kilde vælde frem. Paa andre Steder sagdes Kilden at være brudt frem ved, at en hellig Mand havde traadt paa Stedet eller sovet der. Men som oftest blev de hellige Kilder dog opdagede ved, at syge Mennesker fandt Helbredelse ved deres lægende Kraft. Saadanne Begivenheder er da gaaet fra Mund til Mund. Det var jo Datidens Sensationsveje. Hver enkelt har fremstillet det paa sin Vis, tit med Overdrivelser og Farver. Andre syge og lidende er komne til, og derved er Kildernes Ry vokset, ikke mindst naar

Kirkens Mænd tog sig af dem og derved officielt sagde god for dem.

At der i Tidens Løb har dannet sig forskellige Sagnmyter og Folkeforestillinger om Kilderne, f. Eks. om Vætter og Aander, Spøgeri, nedmanede Genfærd, Hekse, der samledes her St. Hans Nat, de unge, der i Kildens Vand kunde se deres Tilkommende, Smaaabørnene, der hentedes fra Kilderne (jfr. Forestillingen om Storken) og flere andre, er meget naturlig.

I gamle Dage stod det meget smaat til med Hygiejnen paa Landet. Hos den danske Almue har der saaledes lige ind til vore Dage været en vis indgroet Respekt for Anvendelsen af koldt Vand.

En Sygdom, der var meget almindelig i gamle Dage, var Øjensygdommene. Naar man tænker paa Datidens daarlige Beboelser, hvor Husene ofte var fulde af Røg og Støv, og dette i Forbindelse med den manglende Renlighedssans, kan man godt forstaa disse Sygdommes Hyppighed. Det var derfor ikke saa underligt, at de syge Øjne til Tider kunde komme sig ved at blive vaskede i det rene, friske Kildevand. Dette opfattede man saa den Gang som et Mirakel. Det samme var Tilfældet med Hudsygdommene. Ofte var det det rent psykiske, der var Aarsagen til mange af Helbredelserne.

Med Hensyn til Besøgstider ved Kilderne blev det efterhaanden i den folkelige Bevidsthed mere og mere almindeligt kun at tænke sig en enkelt Dag i Aaret, paa hvilken Vandet besad sine helbredende, vidunderlige Kræfter. Naar Kilderne bar Navn efter Helgener, har man vel nogle Steder paa disses Navnedage søgt at samles ved Kilderne; men denne Rest fra den katolske Tid blev sjældnere og sjældnere. Især var det Valborg Aften den 30. April eller St. Hans Aften den 23. Juni, at Hovedbesøgstiderne fandt Sted. Paa disse Aftener, der havde nøje Tilknytning til de gamle, hedenske Foraars- og Midsummerfester, brændte man Blus paa Højene herhjemme,

dels som primitivt Udtryk for Festglæden og dels for at Heksene kunde finde Vej i Natten, naar de paa deres Kostoskafter red til Bloksbjerg eller Hekkenfeldt (Hekla). Denne Blusbrænding, som stadig bruges paa Højene og ved Vandet herhjemme St. Hans Aften, er de sidste Rester af en gammel Ilddyrkelse, og har uden Tvivl haft sin Forklaring i den Opfattelse, at saa langt Lyset naar, har de onde Vætter og Heksene ingen Indflydelse.

Midsommerfesten kunde ikke ligge paa en heldigere Aarstid for Kildebesøgene, end Tilfældet var. I Juni Maaned omkring St. Hans var Dagene lange og varme, mens Nætterne var korte og lune. Ligeledes var den værste Foraarstravlhed i Marken paa det Tidspunkt overstaaet. I Naturen stod alt i sin skønneste Pragt. Mange Planter og Blomster havde netop deres Blomstringstid omkring St. Hans, deriblandt St. Hans Urten, af hvis Vækst i Bjælken de unge giftelystne Piger kunde faa Klarhed over Kærlighedslykken i det kommende Aar. Alt aandede ligefrem i de Dage af Skønhed og Sundhed. Om det saa var Duggen, saa sad den St. Hans Aften inde med en særlig Kraft, hvorfor man da ogsaa blegede Vasketøjet i den, som Værn mod Sygdom, eller man pressede Lagner, der havde ligget i Duggen paa Kirkegaarden, for at samle de sparsomme Dugdraaber i en Flaske. Disse skulde saa være Medicin Aaret igennem.

Til Kildebesøgene knyttede der sig mange mærkelige for os nu interessante Skikke og Fordomme. Paa Vejen til og fra Kilden skulde man saaledes helst ikke møde nogen, og skete det, maatte man ikke hilse paa dem. Besøgene skulde nemlig foregaa i Stilhed. Efter Solnedgang, men navnlig i Midnatsstunden, mentes Vandet at have den største Kraft. Var det udvendige Sygdomme, man led af, gned eller vaskede man det daarlige Sted; var Sygdommene derimod af indvendig Art, — drak man Vandet! Skulde Kuren særlig gøre sin Virkning, maatte de besøgende blive Natten over ved Kilden og sove paa Ste-

det, enten i Telte eller paa den bare Jord, hvilket nogenlunde kunde lade sig gøre, da Sommeraftenerne ved St. Hans som Regel var lune.

Ved Kildebesøgene kom mange mindre tiltalende Sider hos de besøgende for Dagen, ikke mindst den menneskelige Egoisme og Egenkærlighed. Det gamle Ord om, at enhver er sig selv nærmest, kunde man i rigt Maal blive Vidne til her, idet det for de fleste kun gjaldt om at komme først til Kildens Vand. Man mente nemlig da, at Kræfterne i Vandet virkede kraftigst. Ved saadanne Lejligheder kunde de besøgendes Masen sig paa ofte gaa over til Slagsmaal, hvor man gav hinanden med de bare Næver og med Krykkerne (jfr. den syge ved Bethesdas Dam, Johs. 5).

Til Kildebesøgene knyttede der sig ligeledes særlige Ceremonier. Saaledes skulde man drikke tre Mundfulde Vand og gaa tre Gange om Kilden, springe tre Gange over Vandet, gaa tre Gange omkring Kirken ved Midnat og raabe sin Sygdom ud tre Gange ved Kirkens Alter.

Hvis nogen ved særlig svær Sygdom ikke personligt kunde komme til Kilden, kunde man godt klare sig ved, at andre kom Vandet paa Flasker eller Ankre og bragte det til den syge derhjemme, dog maatte man da nøje overvaage, at „Helligvandet“ ikke kom under Tag paa Hjemturen. Det vilde nemlig derved miste sin Kraft, mente man, idet Huset „tog“ denne. I hvert Fald skulde det Vand, man saaledes hentede, føres tre Gange om den nærliggende Kirke, for at der kunde være Virkning i dets Kræfter. Dog, selv om denne Andenhaands Kommen i Forbindelse med Kilden til Tider kunde gaa, saa var dog det rigtige for Helbredelse altid, at Vandet skulde benyttes hemmeligt og under aaben Himmel. Den Omstændighed, at Vandet ved Transporten mistede sin Friskhed, og at de syge ikke kom til at opleve det psykologisk opmuntrende og tilskyndende ved Kilderejsen, kunde ogsaa ofte være en Hindring for de syges Helbredelse.

Inden Solens Opgang maatte de syge for at faa den fulde Glæde af deres Kilderejse være borte eller paa Hjemturen fra denne. Tilbage laa den menneskeforladte Kilde, den sprudlede og rislede, som den havde gjort det i Aarhundreder og Aartusinder, den havde sit at fortælle, ja, meget sikkert, om alt det mærkelige den i den mystiske Sommernat havde været Vidne til. Men ogsaa noget andet blev tilbage, men spredt rundt omkring Kilden. Det var Taknemlighedstegnene for Helbredelserne i Form af Klude og Tøjstykker, der havde været svøbt om de syges Lemmer. Det var en Slags Offergaver, der havde deres Forklaring i de hedenske Reminiscenser, som stadig levede dybt rodfæstede i Folk. Disse Ofre skulde senere fjernes, graves ned eller brændes, — for ellers vilde de syge, som havde skænket dem, dø. Ogsaa Krykker og Kæppe efterlodes rundt omkring Kilden eller hængtes op i Kirkens Vaabenhus, for saa siden hen at forsvinde mellem Skrammel og Murbrokker paa Kirkelofterne. Jfr. „Krykkekilde“ ved Krønge paa Lolland og „Krykkehøj“ ved Ormslev. Det paastaas, at man siden hen flere Steder har anvendt disse Offergaver til Brændselmateriale i Kirkerne. Et gammelt Sagn fortæller, at til Straf for, at Præsten i Kippinge fyrede i Bagerovnen med Krykker fra den berømte Kippinge Kilde, maatte hans Præstegaard gaa op i Luer, og at hans Hustru kun kom til at føde dødfødte Børn.

Meget almindeligt var det ogsaa som Taknemlighedstegn at rejse Kors ved Kilderne. Paa disse ophængtes saa de syges Klude. Man har ogsaa Eksempler paa, at der ofredes Menneskehaar, i Overensstemmelse med den gamle Tro, at det var i Haaret, at Livets Sæde fandtes. Meget udbredt var de saakaldte „Potteofringer“. De Kildebesøgende brugte nemlig hver Gang, de kom til Kilden, en ny, ubrugt Lerpotte til at øse Vandet op med. Efter Brugen maatte ingen benytte den igen, hvis ikke man vilde udsette sig for at faa Ejersmandens Sygdom. Man kastede

den derfor altid bort, dog gerne i Nærheden af Kilden og saadan, at den gik i Stykker. Ikke saa underligt at Pottemagerne havde saa stor Afsætning ved Kildemarkederne, som Tilfældet var, og at deres Boder havde en fremtrædende Plads, ved Mogenstrup Kirke f. Eks. lige ved Indgangen til Kirken, udfor den gamle Klokkerbolig.

Som en direkte Eftervirkning fra den hedenske Oldtid, hvor man ofrede til Kildens Skytsaand for at staa sig godt med den eller ud fra den primitive Tankegang, der egentlig saa godt kendes endnu: noget for noget, ofrede man Penge til Kilden, altid i ulige Tal. Disse Penge blev enten kastet ned i Vandet eller stukket ind i Brøndkarmen. At fjerne dem betragtedes som Tyveri fra Kilden og efterfulgtes gerne af en eller anden Straf. Ogsaa Naale og Knapper kunde ofres. Lige til Slutningen af det 19. Aarh. hører man om disse primitive Ofringer. Allerede i det 16. Aarh. kom der System i dem, idet man fra Kirkens Side opstillede Kildeblokke ved Kirken, hvor Pengene fra de taknemlige Kildebesøgende kunde lægges, jfr. Mogenstrup Kirke. Disse uddeltes saa siden til Sognets fattige.

En af Danmarks berømteste Kilder, ihvert Fald i Sydsjælland, var Sankt Mogens Kilde i Mogenstrup Sogn. Denne Kilde fandtes i sin Tid i Kirkeskoven og vises endnu af Befolkningen omtrent neden for den lille maleriske Trappe, der fra Næstved—Præstø Vejen fører op til Kirkegaarden. Kirkeskoven hørte oprindeligt til Holmegaard, indtil den i 1911 solgtes til Grevens Vænge. Da Landevejen i 1824 blev anlagt igennem Skoven, sank Kildens Leje. Den daværende Amtmand, Grev C. C. S. Dannekjold-Samsøe, for hvem der i Skoven er rejst et smukt Mindesmærke, lod ved den Lejlighed Kilden flytte til dens nuværende Plads over for Mogenstrup Kro, hvor den anlagdes som et Springvand, omgivet af et lille Anlæg. I 1862 blev Kilden underkastet en Restaurering af den daværende Lensgreve Dannekjold, og til Minde om dette

opsattes en Mindetavle for ham af taknemlige Medborgere. Fra 1. Januar 1922 overgik Kilden til Præstø Amtsraad, som siden da har sørget for dens Vedligeholdelse.

St. Mogens Kilde var berømt i Miles Omkreds og besøgte St. Hans Aften af Folk, der kom alle mulige Ste-

Mogenstrup. Kildeblok i Vaabenhuset.

der fra. Efter Kildebesøget ofredes i den endnu eksisterende Fattigblok i Kirkens Vaabenhus, og da vi er saa heldige i Provinsarkivet i København endnu at have bevaret Regnskaberne for Mogenstrup Kirke fra 1606—1687, kan vi af disse saa nogenlunde skønne, hvem der har besøgt Kilden, og hvor meget der gennemsnitlig er bleven ofret. Af Regnskaberne fremgaar bl. a. Præstens, Pastor

Knud Nielsen Walthers, Redegørelse til de „Høy og Wel-ædle Herrer Hans Excellence Hr. Otto Krabbe og Hans velædle Høy-ærværdighed Doctor Hans Bagger“ for Anvendelsen af Blokpengene i Aarene 1681—86. „Da det mest er fattige, svage og Krøblinge, der besøger Kilden St. Hans Aften, er det kun ringe, hvad der kommer i Blokken“, siger Præsten. De fattige Folk gav i det højeste 3 og 5 Skilling. 1681 var Blokindholdet 29 Sletdaler og 2 Mark. 1682 40 Sletdaler, ialt 69 Sletdaler og 2 Mark. Af disse Penge har Præsten brugt 55 Sletdaler til „den ene Klocke udi Taarnet, kiøbt af Mag. Ludvig udi Herløfmagle“. Til Ophængning af Klokken med Jern gik 3 Sletdaler og til at rense Kilden og forsyne den med et nyt Brøndværk 7 Sletdaler. Tilbage bliver saa 4 Sletdaler og 2 Mark. 1683 er bleven i Behold til Uddeling 31 Sletdaler. 1684 i Behold 41 Sletdaler. Derefter følger et Par Udgifter til Kirkens Reparation, der beløb sig til 61 Sletdaler. 1685 er i Behold til de fattige 33 Sletdaler. Indtægten fra disse fem Aar bliver da 50 Sletdaler og 2 Mark, hvorfor Præsten agter at bekoste en Del paa Kirkens indvendige Restaurering ved Pyntning af Altertavlen og Maling. Det blev nu bestemt af Kildens Ejere, at $\frac{1}{3}$ af Blokpengene skulde gaa til Uddeling blandt de fattige, og at $\frac{2}{3}$ skulde gaa til Kirkens Vedligeholdelse. Blokken skulde være forsynet med Laase, hvortil Præst, Provst og Kirkeværge skulde have Nøglerne. Denne Vedtægt er undertegnet af Otto Krabbe og Hans Bagger den 1. Juni 1686.

Uddelingen fandt gerne Sted anden Dagen efter, og de fattiges Tal kunde beløbe sig til mellem 5 og 600.

1738 siges i Kaldsbogen, at der i de to Blokke samles en temmelig Del Penge hver St. Hans Dag, formedelst Kilde- og Markedsfærdsel.

KILDEMARKEDER.

Som det gaar over alt i Livet, at dets to store Mod-sætninger: Sorg og Glæde, Sygdom og Sundhed, mødes,

saaledes gik det ogsaa til ved Kilderne. Det var ikke blot syge og lidende Mennesker, der fandt hinanden her; ogsaa raske og glade søgte her til, nogle for at ledsage de syge, andre for at hente „Helligvand“ til hjemmeværende syge, og atter andre for at samles der, hvor der „foregik“ noget, hvor man kunde træffe Venner og Bekendte, og hvor man kunde faa Dagens Nyhedsstof fra de forskellige Egne serveret frisk fra Fad, altsaa fra Mund til Mund. De mange Mennesker trak efterhaanden Handelsfolk og Gøglere til, der ogsaa i denne Form for Kommensammen øjnede Forretning, og derved opstod saa de berømte Kildemarkeder, der for Befolkningerne rundt omkring, for Egnenes Haandværk, Husflid og Handel gennem flere Hundrede Aar har betydet mere end vi nu rigtig kan forestille os. Kildemarkederne er et Stykke dansk Kulturliv, som vi nu ud fra et historisk Synspunkt ser tilbage paa med megen Interesse, ligesom de kaster Lys over mangt og meget fra gamle, svundne Tider.

Allerede i Oldtiden var Midsommerfesten bleven fejret med forskellige Festligheder. Dette fortsattes i Midaldderen, og det gik da her som saa ofte ellers i den katolske Tid, at det verdslige og det religiøse blandedes sammen. Kildemarkederne var egentlig kun en Fortsættelse af de gamle, hedenske Offerfester, blot med den Forskel, at de nu var „kristnede“. Mange af de kildebesøgende har sikkert overværet Messen i den nærliggende Kirke, og naar de saa efter Datidens ulykkelige Skik havde faaet Tilgivelse for deres Synder, baade de begaaede og de kommende, kunde de med slet dulmet farisæisk Samvittighed give sig hen i Midsommernattens Forlystelser og — Udskejelser. Kunde hine Midsommernætter tale, havde de vist mangt og meget at fortælle. De sundes Livsglæde gik her over Gevind, og Usædelighed og uægte Barnefødsler var meget hyppigt de uheldige Følger, der fulgte i Kildemarkedernes Spor.

Det var med andre Ord et meget broget Folkeliv,

der rørte sig ved Kildemarkederne. Her var der for de raske meget usædvanligt at se og rig og afvekslende Lejlighed til at more sig. De Dage, man skulde dertil, var ligefrem „Fridage“, man saa hen til hele Aaret, ja, endogsaa sparede sammen til. „Ses vi ikke før, saa ses vi til Kildemarkedet“, saadan lød et gammelt Mundheld. Alle Slags Folk strømmede sammen her, gode og daarlige, ærlige og uærlige, fromme og ugudelige, fredelige og Slagsbrødre, Handelsmænd, Gøglere, Spillemand, løse Fruentimmere og Vagabonder. Ikke saa underligt, at der var dem, der kaldte Kildemarkederne for „Kæltringemarkeder“, og at man paa dem kunde opleve baade Drukkenskab, Slagsmaal, Tumulter og Mord, for slet ikke at tale om de mange sædelige Udskejelser, dækket og skjult af det Mørke, i hvilket alle Katte er graa.

Ved Kildemarkederne var der opslaaet Boder med alle mulige Ting. Pottemagere, Skomagere, Bødkere, Drejere, Hattemagere, Urmagere, Humlekræmmere, Træarbejdere, Blikkenslagere, Kobbersmede, Kagesælgere (navnlig Honningkagerne var der Afsætning paa) og Lotteriforhandlere gjorde her gode Forretninger. Man kan af alt dette forstaa, hvorledes Kildemarkederne har været aarligt tilbagevendende Begivenheder i Egnenes Historie og Liv, som har givet rigt Stof til Samtaler i Vinterens Løb rundt om i de smaa, lavloftede Bønderstuer, hvor Oplevelserne kun var faa og sparsomme, og hvorledes de for mange har betydet noget lignende som Markederne ved de katolske Kirkefester. Jfr. det tyske Ord „Messe“ i Betydning af Marked og Markedets Oprindelse fra den katolske Gudstjeneste og Messe.

Det manglede selvfølgelig ikke paa Forargelse og Modstand mod Udskejelserne ved Kildemarkederne. Saaledes foreholdt Sjællands Biskop, Jesper Brochmand, 1585—1652, Stiftets Præster at overvaage, at der ikke ved Kildebesøgene fandt katolske Ceremonier Sted eller sædelige Udskejelser. I Pietismens Tid under Kristian

den Sjette saa man med megen Uvilje paa alle Folkeforlystelser og selvfølgelig ogsaa paa Kildemarkederne. Under Frederik den Femte blev der imidlertid igen givet Tildeling til Forlystelser af forskellig Art, og Kilderejserne tog paa ny Opsving. Mod Trangen i Folket til at mere sig stod altsaa de øverste gejstlige og Regeringerne ret magtesløse, og ikke mindst da det Gang paa Gang viste sig, at stedlige kirkelige og verdslige Myndigheder af økonomiske Grunde var interesserede i, at alt blev holdt i den gamle Gænge.

Det var noget helt andet, der maatte til, for at Kildebesøgene og dermed Markederne kunde høre op, nemlig Oplysningen og de bedre hygiejniske Kaar. Hvad 800 Aars Kristendom ikke havde formaaet at faa Bugt med, det lykkedes for nogle forholdsvis faa Aartiers Oplysning og bedre Viden. For denne forsvandt denne Rest fra Hedenskabets Dage. Omkring Aar 1900 var saaledes Kildebesøgene og Kildemarkederne helt ophørte, selv om der var og stadig er Folk, navnlig gamle Mennesker, hist og her, som tror paa Kildernes magiske Evne og endnu i Smug benytter Kildevand. Nu er altsaa Kildemarkederne forsvundne og afløste af andre Folkefester, som Grundlovsfest, Sygekassefest, Afholdsfest, Skyttefest, Gymnastikopvisning og meget andet af mere moderne Snit. Et Stykke dansk Folkeliv er borte. Det havde sin største Tiltrækningskraft i Slutningen af Middelalderen og i Begyndelsen af Reformationstiden. Det tabte sig, afblegedes gennem Aarene og degenererede, alt eftersom man kom længere og længere bort fra det egentlige og oprindelige. Men selv om det var saadan, at det kirkelige til sidst tabte sig i det rent verdslige, var Helligkilden dog den Plet, omkring hvilken det Hele drejede sig. Sukket var der baade hos de lidende og de glade, det Suk, der har sin Kilde i den evige Længsel, og aldrig finder Udløsning, før Sjælen hviler i Gud.

Det største og mest kendte Kildemarked i Sydsjælland var ganske naturligt det, der holdtes ved St. Mogens Kilde. Dette Kildemarked er bleven berømt paa en særlig Maade, ved at det er dette, Chr. Winther har haft i sine Tanker, da han skrev Forspillet til „Hjortens Flugt“, en af de mest ægte og nationale Digtninger vi overhovedet ejer i vor Litteratur. Chr. Winther, der tilbragte sin første Barndom i Fensmarks gamle Præstegaard, modtog her de Indtryk, der fik afgørende Betydning for hele hans rige Digterliv. Han lærte her den sjællandske og vel navnlig den sydsjællandske Natur at kende, den, hvis Sanger han mere end nogen anden skulde blive. Han glemte saaledes aldrig „Højen, hvor der stod fire store Lindetræer og et stort Asketræ, og hvorfra man havde en vid Udsigt over Holmegaards Tørvemose til Broksø og det fjerne Gisselfeldt“, hvor han kunde se „den brede Dal mellem Fensmark Sogn og det hinsidige ganske opfyldt af Sommerens hvide Nattetaage fra Mosekonens Bryggers“. Det er denne ægte, danske Natur med dens Skove og Krat, Agre, Enge og Moser, som Chr. Winther Gang paa Gang synger om, og som for ham bliver Baggrunden for de Billeder af Menneskelivet, han skildrer. Som Barn maa Chr. Winther sikkert adskillige Gange have været med til Kildemarkederne i Mogenstrup. I 1854 skrev han „Hjortens Flugt“. Han var da 58 Aar gl. og boede paa det Tidspunkt i en Sommervilla mellem Taarbæk og Skodsborg, hvor han fra sit Vindue havde Udsigt til Dyrehaven, hvor den nære „Dyrehavsbakke“ og „Kirsten Piils Kilde“, med Københavnernes „Kilderejser“ her til hver Sommer, kaldte Barndoms minderne fra Kildemarkederne i Mogenstrup frem hos ham. I hvert Fald drager han i Forspillet: „Kildemarkedet“ en Parallel til Dyrehavsbakken frem. Ingen af Digtets Sange er henlagt til Dyrehaven, men „alle dets Naturbilleder er malet i Flugt med Udsigten fra hans Vindue“. Der er vel ogsaa kun ringe

Sandsynlighed for, at Mogenstrup Kildemarked skulde have haft et „udsøgt Assemblé“, hvor der

Af Hunde og af Aber svandser,
hvor Papegøjer snakke, lee,
og Bamsen gravitetisk dandser.

Det maa være Dyrehavsbakken, der her kæder sig sammen med hans Barndoms minder fra Mogenstrup. Ogsaa Mester Jakel og den indianske Mand var saa specielt for Dyrehavsbakken og Fænomener, som aldrig kan have været i Mogenstrup. Digteren selv omtaler sig som en Liredrejer, der har malede Billeder at forevise og forklare Gæsterne ved et saadant Kildemarked.

Hvorom alting er, Mogenstrup har haft et i vide Kredse berømt Kildemarked, som der endnu den Dag i Dag gaar Ry og Gny af, ikke mindst hos den stedlige Befolkning. Det var en enestaaende Begivenhed i hele Egnens Historie, hvergang det var den 24. Juni. Fra alle Sogne kom man, baade gamle og unge, baade til Vogns og til Fods. Man staldede saa ind, hvor man kunde komme til det, paa Gaardene i Nærheden eller i Skoven under Trærnes Kroner. Det var en enestaaende Festdag, navnlig for Børnene og de unge. Det huskes endnu tydeligt, hvorledes den store, firkantede Gaardsplads paa Gaardejer Svend Hansens gamle Gaard i Pederstrup den Dag, der var Kildemarked, altid var fuld af Vogne, og hvorledes man der paa Gaarden til den Dag altid havde sørget for at slagte en Kalv til Spisning for de tilrejsende Slægtninge og Venner.

Paa begge Sider af Næstved—Præstø Vejen fra Kroen op forbi Kirken og ind i Skoven var der opslaaet Boder med Udsalg af mange forskellige Ting. Der var Træsko og andet Fodtøj, Trævarer, Lertøj, Mejerær, Tobakspiber, Tørklæder og Værktøj, foruden Spise- og Drikkevarer. Navnlig Honningkager solgtes der som før omtalt

mange af, baade i Hjerte- og S-Form. Ogsaa Pandekagerne var der rig Afsætning paa. Vittige Tunger fortalte, at det, der var smurt oven paa disse sidste, var lavet af sorte Skovsnegle, et mindre hyggeligt Billede! Hvad der navnlig huskes af gamle Folk, var Pottemagerne, der havde opslaaet deres Boder uden for Kirkegaardens Indgang, symbolsk rigtigt. Kildemarkederne var eftertragtede Fester for Folk. Allerede ved Nitiden om Formiddagen begyndte man at komme. Det var dog navnlig de ældre, der bl. a. skulde gøre Indkøb. Hen paa Eftermiddagen og om Aftenen kom de unge. Saa begyndte nemlig „det rigtige“ med Tombolaer, Karusseller, Lirekasser, Musikanter og Danse til langt ud paa de smaa Timer i den lyse Sommernat. Adskillige tragi-komiske Ting kunde man blive Vidne til her, f. Eks. Manden, der kravlede paa Knæene og tiggede, eller Lirekassemændene, der kørte om med deres Kasser, hvis Skilte fortalte Publikum, at deres Ejermænd var henholdsvis døve og blinde, — uden at dette var Tilfældet. Ved Kilden stod den traditionelle Kildekone og solgte Vand fra Kilden til en Skilling pr. Glas, dette sad paa en lang Stang, og var i uafsladelig Virksomhed blandt de tørstige Kildegæster, der stadig havde noget af gamle Dages Tro eller Overtro paa Kildevandets særlige magiske Evne og Kraft.

En særlig Attraktion i nogle Aar var en rigtig levende Sælhund, „en vækkelig en“, som man sagde, anbragt i en dyb Balje. For at Børnene kunde komme til at se det sjældne Dyr, maatte de løftes op til Baljens Rand. Denne Fornøjelse kostede — 10 Øre.

At der var Tombolaer med Lykkenumre og lignende Ting, kan man næsten tænke sig til. Følgende Lykkeblad skal her aftrykkes:

LYKKE- OG TEMPERAMENTSBLAD.

Du vil have de bedste Dage tilbage.

De lykkeligste Numre ere 19, 27, 44, 77.

Du kan ikke stole paa det, du eier; men ved Flid og

Fornuft vil du i Tiden komme til Penge. Du har en god og sund Forstand; men i Fortiden har du ikke anvendt den, som du burde. Dit Væsen og din Adfærd tilsiger dig mere Lykke, end du venter. Du vil blive overrasket af en dig ubevidst Glæde; men du naaer derved ikke din Hensigt; ved Giftermaal skal du opnaae din sande Lykke, og da vil du først sige, at du er rigtig lykkelig. Du vil derpaa komme i stor Anseelse og Ære! men du kan let bringes ud af samme, naar du lader dig forlede af Hovmod.

I Verden gaar det op og ned,
de fattige blive rige;
men ogsaa du det Stjernen veed —
skal engang til at stige
paa Lykkens svage Trappetrin,
men hold dig saa ret brav og fiin.

Paa Kildemarkedsdagene stod Kirken gerne aaben, saa Folk kunde gaa derind. Et andet Sted, men mere privat, hvor der ogsaa var en aaben Dør, var det gamle Klokkerhus, hvor adskillige ofte satte deres Indkøb fra sig for saa siden at hente det. Til Tider var der ligefrem ikke til at komme frem her for lutter Ting, der ventede paa Afhentning.

En Skygge ogsaa ved Kildemarkederne i Mogenstrup var de smaa Udskækningssteder, hvor Folk kunde faa Øl og Brændevin. Følgen var fulde Folk, Tumulter og Slagsmaal, hvilket mere og mere trak de gamle Folkesammenkomster ned ad og forringede dem til at blive en Slags Urofester. Fra 1719 har vi saaledes en Beretning om, hvad der kunde gaa for sig ved Mogenstrup Kildemarked:

St. Hans Aften 1719 vare Rytterne, der laa paa Skovgaardsmølle, komne til Kildemarkedet ved Mogenstrup i Hammer Herred. De laa først oppe paa en Bakke i Skoven, drak og hujede og kastende Ord til Markedsfolkene,

saa smede de med eet Kjolerne og fore frem med blottede Kaarder. Først reve de Hoimegaard's Møller af Hesten og pryglede ham, dernæst overfaldt de Brandelev Mænd og andre Bønder, der sadde rolige og fornøjede og taledesammen paa Græsset under Træerne. Rytterne fore frem, skrege og sloge Mændene til Jorden. Anders Madsen fra Rønnebæk gav de tre vældige Slag i Hovedet; han blev saa ilde mishandlet, at, da han blodig og forstumlet tyede ind i Kirkehuset, maatte Klokkeren Hans Frost binde hans Hoved sammen med et Lommetørklæde, da det var skilt i flere Dele. Anders Madsen bad om at laane Heste og Vogn, at han kunde blive kjørt hjem, ellers var han bange for at blive død paa Marken, og da Synsmændene kom for at „skaade“ ham Dagen derefter, kunde de se Hjernen røre sig inde i hans Hoved, og de troede derfor Manden at være Dødsens. Da Rytterne stormede frem ned mod Kirken, løbe de en gammel Kone over Ende, og et Par Vogne, der stod paa Kirkepladsen, væltede de, hug Tømmerne over for Hestene, saa disse løbe op i Marken. 3 til 4 Bønder søgte Skjul i et af Kirkehusene; men aldrig saa saare fik Rytterne Øje derpaa, før de raabte til Husmanden, der lukkede og laasede sin Dør: „Lukker du ikke op, skal vi bryde hvert Ben i din syndige Krop!“ Manden lukkede alligevel ikke op, hvorfor de hug og sloge i Døren, saa det var synbart i lange Tider derefter. En stakkels Karl fra Bøgesøe, der nogen Tid havde været „for Rykt og fra Forstand“, mishandlede de haardeligen; han løb ind hos Klokkerens, hvor Konen skjulte ham, men straks kom Rytterne farende ind i Kirkeladen, stak op imod Stænget, sloge paa Hylterne og truede ad Kvinden. Da de vare gaaede, førte Klokkerkone Karlen over i Kirken, hvor hun tørrede Blodet af hans sønderflængede Hoved og forbandt ham, hjemme i Huset turde hun ikke forblive med ham.“ —

I 1882 holdt Kildemarkederne op og afløstes af en mere stilfærdig Skovtur for Sygekassens Medlemmer.

Denne afløstes senere af de endnu hvert Aar afholdte Grundlovsfester, der stadig samler mange Mennesker fra nær og fjern. I vore Dage er Mogenstrup Kro med den „nye“ Kilde og Skoven et yndet Udflugtssted for Landbefolkningens Skovture og Skoleudflugter fra Omegnen. Den interimistisk rejste Iskage- og Chokoladebod ved Mogenstrup Kro, hvor der de varme Sommerdage er en livlig Handel, staar endnu som et sidste Minde om de gamle Kildemarkedsboder, der nu er forsvundne.

Kildemarkederne er ophørte, og et Billede af tidligere Tidens Folketro og Folkefester er ikke mere. Flere af vore Digttere har i skønne Digtværker besunget Kilderne med deres Rislens og Fester, og endnu lever der rundt om i Befolkningerne Minder fra de Dage, da der rørte sig et bevæget Liv omkring dem; men for den stille Betragter, der standser og lytter til den rislende Kildes Tale og Hvisken, er det den Dag i Dag, som om han kan høre Fortidens Slægter tale og fortælle om Fest og Glæde, om Skygger, om Graad og Suk og om navnløse Menneskers Stræben og Higen mod Hjælpen, Lyset og — Evigheden.

EN SYDSJÆLLANDSK PERLE.

MOGENSTRUP

Ved *Philipp Borries*.

Naar alting er til Ende,
„Og Natten stunder til,
Naar slukket er i Mulmet
Livssolens Straalespil, —
Ak, kunde jeg da lægge
Til Ro mig i Din Eng,
Dit Grønsværstæppe trække
Over mig og min Seng!“

Saadan sang Christian Winther engang i sit skønne Digt „Sjælland“. Det var altsaa Sjælland og navnlig Sydsjælland, der stod for hans Tanker i de Øjeblikke, da han skrev disse Ord. Dette var alt, hvad han ønskede sig efter sin Død, ikke Bevidstheden om Navnkundighed, kun Engens bløde Grønsværstæppe over sin Grav. Saa dybt et Indtryk havde Sydsjællands Natur og Folkeminder gjort paa ham fra de Aar, hvor han som Barn færdedes i Fensmarks gamle Præstegaardshave med de vide Udsigter til Broksø, Gisselfeld og Bregentved Skove. Men som Chr. Winther her ser Sydsjælland, saadan ser vi det endnu. Der er noget særligt over denne Del af vort Land, noget endnu ret ubetraadt, romantisk, historisk og naturskønt, som gør, at man altid vil længes tilbage til det og aldrig glemme det.

Hvem kan saaledes glemme Susaaen med dens stille, strømmende Vand, der saa hjemligt, ægte dansk, bugter sig gennem Marker, Enge og Skove, eller Holmegaard med Glasværket, et af vor Tids mærkeligste Eventyr, et Stykke Middelalder-Mystik midt i Nutiden; Gisselfeld og Bregentved med deres vidunderlige Parker og Omgivelser; Gunderslevholm, der faar til at tænke paa Grundtvigs Digt: „Gunderslevskov“; Herlufsholm, det danske Eton; Næstved med dets 800 Aars Minder, store, skønne Kirker, gamle middelalderlige Bygninger, Maglemølle og den imponerende Munkebakke; Rønnbæksholm med Grundtvigs Pavillon, hvor den store Salmedigter siges at have skrevet: „I al sin Glans nu straalere Solen“; Karrebæksminde med den vidunderlige Badestrand; Enø med dens maleriske Fiskerlejer; Gavnø med Slottet og Parken; Lundbygaard, hvor Minderne om Gøngehøvdingen bliver saa levende; Øbjerggaard, i hvis Park endnu ligger de formentlige Rester af Valdemar Atterdags berømte Gurre; Egnen omkring Vildtbanegrøften, hvor Kong Volmers vilde Jagt skal have fundet Sted; Svinø, maaske Marsvinsø, med den pragtfulde endnu ret ubetraadte Badestrand; den lange, smalle Odde Knudshoved, som det er en Oplevelse at have været ude paa, navnlig naar Hvidtjørnene blomstrer; de smukke Herresæder Rosenfeld og Iselingen ved Kastrup; Vordingborg med Ruinerne af Gaasetaarnet og Valdemars Slot, med Minderne om Hanseaterne og om Digterne Goldschmidt og P. A. Heiberg; Bakkebølle med den vidunderlige Natur; Kalvehave med den pragtfulde Udsigt over Ulvsund mod Stege og Møen; Ørslev, hvor Christian Richardt har fundet sin Grav; Mern med Minderne om Peter Rørdam; Udby med de dejlige Naturomgivelser og den historiske Præstegaard, hvor Grundtvig fødtes, og hvor han oplevede sine betydningsfulde Barne- og Ungdomsaar; Sværdborg med Moserne og Minderne om Danmarks tidligste Bebyggelse; Lekkende med den smukke Skov og den gamle

Hovedgaard, der i Middelalderen tilhørte Roskilde Bispestol og var Bispernes Ladegaard i denne Egn; Fedet, der omtales i „Hjortens Flugt“, og har saa særpræget en Natur; Nysø med Atelieret hvor Thorvaldsen arbejdede, og den dejlige Park, hvor engang Ohlenschläger, Grundtvig, Steffens og H. C. Andersen har vandret; Præstø med de skønne Naturomgivelser, med Frederiksminde og med Minderne om Grundtvig; Jungshoved med den idylliske Slotsruin og Minderne om Gøngehøvdingen, en Plæt, som ganske uvilkaarlig fører ens Tanker tilbage til den romantiske Middelalder. — Og vi kunde blive ved. Men eet Sted er der endnu, som skal omtales, ikke blot fordi det danner Rammen om den Helligkilde, der omhandles i dette Værk; men ogsaa fordi det er et af de skønneste Natursteder, man kan tænke sig, en Perle i den sydsjællandske Natur, som ogsaa Chr. Winther har kendt og elsket. Stedets Navn er Mogenstrup.

Om Mogenstrup er det, at Digteren Thaarup skriver:

„Se, hist en Vej i øde Sand
og trindt om nøgen Hede,
der maa den trætte Vandringsmand
om Ly forgæves bede.
Om vi kun planted der hvert Aar
et gavnligt Træ hver Høst og Vaar.“

I ældgamle Dage har Mogenstrup været dækket af Skov, idet Præstø Amt helt ned til Udskiftningstiden var et af Landets mest skovrige. Allerede i Sten- og Bronzealderen begyndte man med Rydningen af Skovene her, og man fortsatte i Jernalderen. Derimod syntes man ikke i Vikingetiden at have taget megen ny Jord ind under Ploven; der var da andre udadgaaende Interesser, som optog Sindene, og i Vendertogenes Tid syntes det heller ikke, som Agerbruget havde gunstige Kaar i disse Egne, der jo laa særlig udsatte. Under Valdemarerne kom der imidlertid igen gode Kaar for Landbruget, og en ny Blom-

string af Agerbruget med paafølgende Skovrydning fandt Sted. Omkring Svenskekrigens Tid blev der igen ryddet godt op i Skovene ved Mogenstrup. Ligeledes mener man, at meget af Materialet til de middelalderlige Kirkeudvidelser i Herredet er blevet hentet fra Nyryd i Skovene. Ikke saa underligt at Skovene efterhaanden tyndede ud. Rundt omkring paa Markerne kan man endnu se Rester af fordums Skov. Til Borupgaarden har der i Begyndelsen af det 17. Aarh. hørt ret betydelige Skovarealer, idet Frederik III i sit Pantebrev af 1651 paa Gaarden selv forbeholdt sig Jagtretten dertil.

Mogenstrup Sogn, der i Roskilde Bispers Jordebog fra 1370 omtales som Magnustorp, og sammen med Bjangsløv, Fladsøe, Pederstrup, Mogenstrup Mølle, Fuglsangshus og Borupgaard nævnes i Pontoppidans Danske Atlas, er med sine 400 Mennesker det mindste Sogn i Hammer Herred, Anneks til Næstelsø og omgivet af Rønnebæk, Vester Egesborg, Hammer og Everdrup Sogne. Det er beliggende ca. 8 km SØ. for Næstved og ca. 14 km. NV. for Præstø og er med sine lerede og sandmuldede, paa sine Steder stenede, meget højtliggende og bakkede Jorder: Mogenstrup Aas paa 59 m, Fladsaa Banker paa 44 m og Fladsaa Plantage, anlagt 1906 paa over 70 ha, en af de mest særprægede Naturer i Sydsjælland. Fra flere Steder paa Aasen er der de videste og smukkeste Udsigter, ikke mindst over Dybsø mod Smaalandsøhavet og mod Gavnø Skove. En Solnedgang, set fra Præstebakken, er saaledes uforglemmelig. Aasen er nu næsten helt beplantet med Gran, og Thaarups Ønske om Beplantning er gaaet i Opfyldelse. Mod Øst ligger Stenskov, og omkring Kirken og Helligkilden ligger Kirkeskov, der begge, sammen med Mogenstrup Kro, er meget yndede Udflugtssteder. For at udnytte de rige Stenlejer i Stenskov, der baade Sommer og Vinter beskæftiger ikke saa faa Mand ved Skærveknuseriet, har Statsbanerne i 1919 lagt et Spor Syd om Mogenstrup over Pederstrup til Ba-

nen mellem Næstved og Lov*). Sognet gennemstrømmes af Aaløbet Fladsaa, i 1346 omtalt som Flasso, og er sjældent rigt paa Kilder og Bække. Mange Steder, hvor man ikke skulde vente det, sprudler og risler de frem. Ikke saa underligt, at det var i dette Sogn, den berømte Sankt Mogens Kilde skulde komme til at ligge, den Kilde, der har skabt Sognets Ry, og omkring hvilken den lille, idylliske Skovkirke og Sognets Liv mere eller mindre skulde vokse op. Mod Vest ligger Pederstrup (1327 Pæterstorp) med sit Apostelnavn, sin gamle Skole og sine Oldtidsgrave, der fortæller os, at vi her er paa en af Danmarks tidligst bebyggede Egne. Her ligger ogsaa Fladsaa med sine male-
riske Bakker og Udsyn, med sin Herregaard og med sine Minder om den gamle Fladsaa By med Præstegaarden, begge nu forlængst nedlagte, som synlige Rester er nu kun Gadekæret i Herregaardsparken og et lille Husmandshus tilbage. Som en Del af Fladsaa, men afsides og meget særpræget, ligger Fladsaaløjet ovre mod Herregaarden Grevens Vænge. Syd for Mogenstrup ligger Blangslev, den mærkelige, blandede ældgamle By, der kan føres tilbage til Aar 500—800, med dens Traditioner om det gamle nedrevne Kapel og med Minderne om Botorp (1277), den gamle Borupgaard, som Traditionen fortæller var en Sørøverborg, som man kunde sejle til ad den dengang sejlbare Fladsaa. Til denne Gaard kommer man fra Kirken af ad den saakaldte „Pusterbakke“, der er ret stejl og besværlig at komme op over. Nogle har ment, at den har faaet sit Navn af, at man maa puste og let taber Vejret, naar man tager op ad den. Den rette Betydning er dog imidlertid en anden. Med Pusterbakken kan nemlig sammenstilles Pusteren, en Bakke i Bjærge Herred paa Fyn, der i Følge Oplysning paa Stedet skal have Navn af, at den særlig farlige Nordenvind kastedes ud over denne

*) Stenene har man i Tusindvis af Tons anvendt dels til Skærver paa Vejene, dels til Ballast mellem Jernbaneskinneerne og dels til Udfyldningsarbejderne ved Storstrømsbroen.

Bakke. I Højer i Sønderjylland findes ligeledes Stednavnet Puster. Ogsaa i nogle Bjergerne mod Syd træffer vi Navnet, idet den bekendte over 100 km lange Alpedal i Østtyrol hedder Pusterdalen. — Endnu kan som hørende til Mogenstrup nævnes de afsides liggende Egemose Huse mod Øst i Retning af Everdrup til.

Mange smukke Syn frembyder Mogenstrup. Saaledes Synet fra Landevejen over mod Stenskoven, Snesere, Everdrup og Bøgesø, fra Pederstrup Mark over mod Mogenstrup Kirke, hvis kamtakkede Taarn hæver sig op over Træstammerne, fra Fladsaa over mod Mølien, Stejlehøjen og Løjet, eller ved Aftenstid, naar man kommer fra Snesere eller Blangslev, og ser over mod Lysene, der funkler i Mørket fra Stenknuseriet, hvor der arbejdes baade Dag og Nat.

KULTURBILLEDER OG FOLKEOVERLEVERINGER

Ved *Philipp Borries.*

MANGE ejendommelige Tidsbilleder til Belysning af de moralske og aandelige Forhold i Sognet i gamle Dage kommer frem, naar man hører om de ikke saa faa Forordninger, der indførtes efter Reformationen 1536, for at bringe alt i den rette Orden. Men det gik langsomt. Gammel Hævd, Fordomme og Skikke var det vanskeligt at faa ændret eller ryddet af Vejen paa kort Tid. Der maatte Aarhundreder til. 1562 forbødes det saaledes at føre Okser som Sjælegave ved Begravelser ind i Kirken. Flere Steder brugte man endnu at læse Sjælemesser, idet disse var saa indgroede i Folks Bevidsthed, at det var vanskeligt helt at slippe dem. Fattigplejen, som før havde været saa stærkt knyttet til Klostrene og de katolske Stiftelser, maatte Kirken nu efter disses Nedlæggelse helt sørge for. Fra 1540 ophørte „Korsebør“ eller „Korsbyrd“, den gamle Skik paa den første Søndag efter Trinitatis med Gejstligheden i Spidsen og bærende et Kors at foretage Markvandring og lyse Velsignelse over Ager og Eng, medens man samlede Penge ind til de fattige. 1560 indskærpedes denne Afskaffelse paany, dog med den Tilføjelse, at man kunde „bære Mad og Drikke tilsammen til Præst og Degn og fattige en anden Dag, dog foruden store Gilder og Overflødighed“, og uden at nogen skulde nødes. Samme Aar bestemtes det, at hvert Sogn skulde sørge for

sine fattige (jfr. Socialloven i vore Dage). 1562 indsattes der 2 Fattigforstandere i hvert Sogn, ligesom der ansattes særlige saakaldte „Stodderkonger“, som med deres Embedsspyd skulde drive de fremmede Sognes fattige bort. Skønt Tiggeri var forbudt, ser vi dog, at det den 24. September 1708 paany forbydes. Kun enkelte, som havde syge hjemme, maatte betle.

Ifølge den sidste Forordning skulde Provsten, Herredsfogden og Birkefogden være Fattiginspektører. Sognepræsten skulde sammen med 3 eller 4 Sognemænd undersøge, om der fandtes fremmede Betlere i Sognet, og var disse „udenrigs fra“, skulde han sørge for, at de inden to Solemærker „qvitterede“ Herredet. Var de saa arme, at de intet havde at komnte bort for, da skulde Præsten formane Sognefolket til at sammenskyde en liden Rejsepenge; vilde de ikke forføje sig bort, eller kom de atter tilbage, skulde de føres til den næste Fæstning eller Spindehuset; Udgifterne dertil skulde afholdes af den almindelige Kasse. De indensogns fattige skulde hjælpes af Sognets egne Beboere med „Brød, Mel, Ærter og andre ædende Varer“. „Ved Ligningen skal ey reflecteres til Tønder-Skyld, hvor høyt Gaarden staar for, men til Mændenes Tilstand, som bebor dem; thi det sker ofte, at en hjælper sig vel, der sidder paa et lidet Sted, og en anden slet, som sidder paa et høyt skyldet, enhver af den Velsignelse, hand af Gud har annammet, igen velsigner Gud i hans fattige Lemmer. Almissen leveres til fattige uden Knur og Mur eller onde og vredladne Ord, men af et velvilligt Hjerte“.—

Præsterne fik Paalæg om fra Prædikestolene at nævne deres Navne, der intet vilde give til de fattige, en Myn-dighed, de undertiden synes at have brugt ret rigeligt. Endvdere fik de Paalæg om at „paase de fattiges Levned og Forhold, formane dem til Guds frygt og Skikkelighed, og at de flittigt søge Kirken og ikke gaa uden for Sognet og betle.“

Forordningen af 1708 bestemte ogsaa følgende: „Skoler indrettes ved Degnene eller andre skikkelige og bekvemme Mænd, som af Sognet nyde frit enten et Par Høveder Græs eller noget til Ildebrand. Naar Børnene bliver saa store, at de kand drive Plog, vogte Gæslinger eller anden smaa Gerning, som paa Landet falde for, skal de sættes dertil, uvillige Forældre miste Almissen. Ungdommen og Børnene møde i Kirkerne til Degnenes Katekisation, Børnene revses med Ris af Degnen, og Præsten fører Tilsyn med, at Degnen ikke misbruger denne Myndighed, efter sine Passioner, og om Vinteren, naar Dagene er mørke og Veyene onde, bære Confideration med dem, som bo langt fra Kirken. Ved Døden bekostes Kisten af Sognets Kasse. Bymændene kaster omsonst Graven, til Præst og Degn intet. 1. Søndag ef. Paaske og 1. Søndag ef. Mikkelsdag oplæses Forordningen, en Specifikation paa dem, som ere indtegnede til Almisse, og hvem de ere affigenerede, derhos gøres alvorlig Formaning til Guds Ære og de fattiges Hjælp i lydlig Underdanighed at rette sig derefter.“

Det var ret almindeligt, at velstaaende Folk, ogsaa efter Reformationen, udstedte Gavebreve til de fattige. Intet syntes dog at kunne forslaa. Den 23. Januar 1739 bestemtes det, at Degnen skulde ombære Fattigbøssen ved Bryllup og Begravelse. Heller ikke dette hjalp, hvorfor man den 5. Juli 1803 satte tvungen Fattigskat. Paa Kirkegaardene fandtes et særligt Jordstykke, der hed „de fattiges Jord“, hvor mange fattige blev begravede.

For Præsterne kom der mange snurrige og mærkelige Bestemmelser. De maatte saaledes ikke (1564) fare omkring i Dimmeugen (den stille Uge) og skrifte alt Folket og holde Skriftetønde (til Gaver), heller ikke føre Mad ind i Kirkerne og holde Gilde der, gaa hjem fra Bryllup Kl. 9 Aften, og ikke danse efter Tromme, ikke holde Ølsalg (1567), ikke være Kornpranger, Læge eller Besværger (1599), ikke bruge Hofdragt eller løbe med Fyrør og Jagthunde (1577).

Med Pietismen under Christian den Sjette indførtes der atter nye Forordninger. Saaledes hedder det 1733: „Skælden og Larmen paa Prædikestolen, især mod Pietister, forbydes. 1735 kom Paabud om tvungen Kirkegang. 1736 indførtes Konfirmationen. 1738 bestemtes det, at „selv“ Gaardmænd skulde gaa til Konfirmation, og først da kunde de gifte sig. Endnu kan man møde Reminiscenser om denne Bestemmelse i Befolkningen, idet adskillige stadig tror, at Konfirmationen er en Forudsætning for Vielsen. 1758 bestemtes det, at ingen maatte gaa til en anden Præst, og 1718 kom der Advarsel mod at udlade Altergang for at blive fri for Udskrivning til Soldat.

Med Pietismen blomstrede Skolevæsenet op, jfr. Pederstrup Skole, der var en Frugt netop af den pietistiske Vækkelse. Der kom nu ordentlig og bestemt Skolegang, ligesom Forordningen af 1739 befalede den konfirmerede Ungdom at møde hos Præsten hver Onsdag og Lørdag. Hver 8. og 14. Dag skulde Præsten selv visitere Skolerne.

De moralske Forhold i Stavnsbaandets Dage var ikke gode. Navnlig Drukkenskaben spillede en frygtelig Rolle. Det var jo dennes Ilddraaber, der skulde slukke Bondens mange Sorger. Rundt om paa Gaardene bryggedes der saaledes Brændevin. Ikke saa underligt, at der i de Aar kom Forbud mod Krohold uden Tilladelse. Forordningerne af 1734 og 1743 sætter saaledes en Bøde paa 20 Rdl. for ulovligt Krohold. Forordningen af 1752 sætter dobbelte Bøder for Misbrug af Brændevin og de Forseelser, der kunde være Følgen deraf. Der fortælles saaledes om en Bonde, at da han som Følge af Drik havde kastet op paa Pulpituret i Kongsted Kirke, maatte han som Straf staa aabenbart Skrifte. Fra denne Tid er det ogsaa, at Ordsproget stammer: „Smørelse er god, naar den kommer i Tide“, en Hentydning til Tolderne, der meget ofte tav stille med, hvad de fandt af Brændevin hos Folk, vel at mærke, naar de blev „smurt“ godt med Betaling. Selv Præster og Deg-

ne beskæftigede sig med Brændevinsbrænding. Endnu efter 1740 kunde man hos nogle af dem finde et endda ret kostbart Brændevinstøj.

En Følge af Drikkeriet i Stavnbaandets Dage var den udbredte Lovløshed. Skov- og Vildttyverier var saaledes meget almindelige i 1700'erne, trods alle haarde Straffe, navnlig for det sidste. Af de gamle Tingbøger fremgaar det endvidere, at Klammeri, Skænderi, Slagsmaal og Forbrydelser hørte til Dagens Orden. Det var vanskeligt i de Tider at haandhæve Retsorden og Sikkerhed. For at indjage Skræk og dermed afværge Forbrydelser indførte man de haarde, barbariske Straffe som Træhest, Halsjern og Kagstrygning, ligesom Gabestok og aabenbart Skriftemaal var almindelig. Man naaede dog med alt dette næppe, hvad der sigtedes til. I hvert Fald voksede Bøddelens og hans Medhjælper, Rakkerknægtens Arbejde. Bondestandens Rejsning maatte gaa frem ad ganske andre Veje.

Den Afdeling i Kirkebogen, der fortæller om aabenbare Skriftemaal, giver visse kulturelle Oplysninger. Næsten hvert Aar blev saaledes nogle publice absolveret. Det værste Eksempel, der er opbevaret fra Næstelsø-Mogenstrup Kirkebog, er fra 1751. Dom. 20. post Trin. blev Bodild Naabyes, en liderlig Enke her af Nestelsø, publice absolveret og forvist af Sognet. Det var ikke blot for Hor, at Folk kunde komme til at staa aabenbar Skrifte. I 1739 blev saaledes to gifte Koner publ. abs., fordi hver af dem havde ligget sit Barn ihjel. 1733 d. 4. Martii blev Peder Pedersøn Lolliker i Brandeløv en Huus Mand publ. abs. i Næstelsø Kirke for Druckenskab paa hans forrige Altergang Dag, Gud styrke ham og os alle udi sin Naade. Tre Tilfælde af publ. abs. omtales for „Forsømmelse af sin Saligheds Sag“ (Alterets Sakramente).

I 1765 skriver Amtmanden til Hammer Herreds Provst i Anledning af en Kvinde, der havde myrdet sin Søn, følgende:

„Velærværdige og Høylærde Hr. Provst!

Udi Vordingborg Arrest Taarn er indsat en Kvinde, navnlig Karen Nielsdatter af Mogenstrup Mølle, der formedelst begangen Mord paa hendes Søn tiltales og ventelig kommer til at miste Livet. Paa Grund af Forordningen 13. Marts 1761 maa jeg derfor anmode Hr. Provst, De ville behage at foranledige, at bemeldte Deliquventinde vordes i hendes Arrest af vedkommende Herrets Præster besøgt og i hendes Salighed undervist til Omvendelse og hendes Synds Anger og Fortrydelse. Jeg forbliver Hr. Provstens beredvillige Tiener W. W. Christoph von Reitzenstein, Beldringe, 9. December 1765. Gehejmerraad og Amtmand“.

Hvordan den aandelige og moralske Tilstand i disse Egne var i denne Tid faar man et godt Indtryk af ved en Skrivelse fra Sognepræsten i Sværdborg ²⁶/₄ 1785:

„Gid den verdslige Øvrighed kun vilde agte paa den Ungdommens Udsvævelser og Ugudeligheder at hemme dem! Fra Jul til Kyndelmisse holdis hver Løverdag og Søndag Aften Julestuer; Fastelavns Uge tilbringes i Dobbel og Drik og alle Slags Galskaber; ved den Aarets Tid riides Sommer i By, hvorved der fra Paaske til St. Hans Dag, hver hellig og Søndag, ere Forsamlinger til Drik, Svir og Dans. Jo mere man taler derimod, jo overgivnere ere de. Ugudelighed og Ryggesløshed tager daglig til. Gud opvække den verdslige Øvrighed til at gøre det, som endog i dette Fald er dens Pligt.“

Man kan af alt dette forstaa, hvor ringe de aandelige Forhold i de Tider maatte være. Konfirmationen var derfor et Led i Kampen mod Lovløsheden og den aandelige Dekadence. Overtro hørte ogsaa med til Tidens svage Sider. Dels skrev denne sig fra Hedenskabet og dels fra Munkevæsenet, navnlig fra Sankt Antoniebrødrene, der strejfede omkring med deres Relikvier og lægende Urter og øvede en Slags Kvaksalvergerning. Disse afløstes af de mange kloge Mænd og Koner, der læste over alle Arter

af Sygdomme hos Mennesker og Dyr. Man troede paa Nisser, Ellefolk, Lygtemænd, Trolde, Spøgelse, Genfærd, Varsler og Varulve. Det daglige Liv var præget deraf. Der var saaledes utallige Hensyn at tage, en Kendsgerning, der ikke kunde andet end virke hæmmende paa alt. — Trods al Overtro ejede Bonden dog i de Tider en enfoldig Barnetro, naiv, men fast. Han stolede paa en forud bestemt Skæbne, hvor alt var Tilskikkelse. „Det skulde nu være saadan“. Og han havde Tillid til sin Præst, som han troede saa fuldt paa, baade som den, der kunde mane Spøgelserne og Uvætterne bort, og som den, der kunde faa Ilden til at standse.

Daa Kaarene for Bønderne i Stavsbaandets Dage med deres Møje og Slid var saa sørgelige, som de var, forstaar vi deres Trang til Tider, hvor de kunde glemme Hovarbejdet og de mange Bekymringer og rigtig slaa Gækken løs. Nytaarsaften og -morgen skød man saaledes Nytaar ind for hvert Hus og Gaard i Sognet, mens Karle og Piger løb om og „slog Potter paa Døre“ eller gjorde Støj med en „Rumlepotte“ eller med en „Mjavekat“. Endnu er det saadan, at den saakaldte „Byungdom“ i Sognet Nytaarsaften, naar Mørket gør alle Katte graa, gaar omkring og fjerner Laager, Døre, Trillebøre, og hvad de ellers kan faa fat paa, og anbringer dem paa de mest mærkværdige Steder, ofte langt borte. Nytaarsmorgen er Folk saa ude at „lede efter“ deres forsvundne Ting, mens Ærgrelsen staar malet paa deres Ansigter og adskillige „velmente“ Ord ganske stille bliver „slynget“ ud mod de forsvundne „ukendte“ Nattegæster. Nogle Steder er man saa fiffige, at naar man hører de unge rumstere derude, gaar man ud og indbyder dem til Kaffe og Æbleskiver for paa den Maade at slippe „lidt billigere“ fra dem. — Om Fastelavnen sloges Gækken for Alvor løs. Det var Minderne om de katolske Karnevalslojer, der endnu levede dybt i Almuens Bevidsthed. Og stadig lever disse Minder herude i Ungdommens Gaaen omkring med Masker, Raslebøsser

og malede Ansigter, i deres Fastelavnssange og lystige Paahit. — Tidens smukkeste Festlighed faldt i den tidlige Sommer i Majgilderne eller Pinsegilderne, der var smukke Folkefester med Sommerbystadsen eller Riden Sommer i By. Valborg Aften tændtes Blussene paa Højene eller ved Vandet. — Naar der om Efteraaret var indhøstet, blev der holdt Mikkelsgilde, Skaargilde eller Høstgilde for alle, der havde været med til at bringe Sæden i Laderne. — Og endelig kom Julen, netop paa den Aarstid, hvor der var mindst Arbejde udendørs, som en Lysstraale midt i den mørke Tid, med Glæde og Leg.

Vi kan af alt dette forstaa, hvorledes Kildebesøgene og de deraf følgende Kildemarkeder, som i et tidligere Afsnit er omtalt, med deres Blanding af Tro, Overtro, Forlystelser og Udskejelser har haft hele Tidens svære Baggrund som Forudsætning, og at de har givet Udløsning for en Trang til for en Tid at glemme og løfte sig op fra ulykkelige og fortvivlede Kaar.

Mod Slutningen af det 18. Aarh. forandredes Synet paa Bondestanden fuldstændig, og ved Forordningen af 20. Juni 1788 kom Lysningen ved Stavnssaandets Løsning. Det var, som der nu aandedes op efter en lang, ond Drøm. En helt ny Verden aabnede sig for den før saa forkuede Stand, og Udviklingen tog fat.

EN OPSÆTSIG SKOLEHOLDER

Ved *Philipp Borries.*

DET var ikke blot de gamle Degne, der kunde være Smertensbørn og Hæmsko for Udviklingen inden for Kirke og Skole, ogsaa mange af de gamle Skoleholdere, alle gode og hæderlige Undtagelser ufortalte, kunde til Tider skabe de sørgeligste Konflikter. Disse var det for Kirkens Mænd mange Gange uhyre vanskeligt at faa noget virkelig positivt ud af, idet de saa ofte, naar det virkelig gjaldt, blev ganske svigtede fra alle Sider.

Da Skoleholderne paa Grund af deres ret smaa Indtægter tit var ude efter forskellige lønnede Bierhverv, og dette ikke saa sjældent medførte, at deres Skoler blev forsømte, var alene saadanne Forhold tilstrækkelige til, at de smerteligste Konflikter med paafølgende Chikancier, Beskyldninger, Udlægninger og meget andet kunde opstaa. I Befolkningerne var der ganske naturligt megen Kritik og Utilfredshed med, at Skolerne blev forsømte, som de blev, men som før nævnt, naar Præsterne endelig gav efter for Trykket og tog Affære, kunde de næsten altid regne med, at den sidste Del af Vejen maatte de gaa — alene.

I det følgende skal der gives et typisk Eksempel paa en opsætsig Skoleholder og paa, hvor uendelig lidt der kunde (og kan) opnaas, naar først Forholdene havde tilspidset sig til en „Sag“.

*

I Septbr. 1784 meddelte Skoleholderen i Hammer,

Christian Frederik Runchel, sin Sognepræst, Pastor Homann, at han havde lovet at besørge alle Prædikener for Pastor Hersom i Næstelsø-Mogenstrup indtil Paasken næste Aar. Præsten blev, som naturligt var, forundret derover, da han intet havde hørt derom fra nogen af Parterne, og udbryder: „Min kære Mons. Runchel! Just at tage ordentlig Prædikencondition i et fremmed Sogn og tillige være virkelig Skoleholder i Hammer, tror jeg næppe lader sig gøre, naar han i begge Henseender tilbørlig skal opfylde sine Pligter. Det er efter mine Tanker det fornøftigste, at De ikke i denne Henseende indgaar nogen Contract uden i Forvejen forevises og bedømmes af vor fælles højere Øvrighed. Desuden kan jeg ikke andet end anse dette Foretagende for det, det virkelig er, jeg tror saa aldeles stridende imod Hs. Maj. Lov og Forordninger, at det endog vilde være mistænkeligt at forestille det for højere Øvrighed, som aldrig tillader ham at tage virkelig Condition hos Hr. Hersom, naar han dog i Følge sin Beskikkelse skulde vedblive at forrette sit Embede som ansat Skoleholder i Hammer. Lad det hellere blive derved, at De nu og da prædiker for Hr. Hersom, jeg skal selv hjælpe ham, naar Omstændighederne tillade det.“

Paa denne Henstilling svarer Skoleholderen: „Nej, Hr. Hersom har allerede givet mig noget af Betalingen, Contract er indgaaet, og Hr. Hersom siger, at den maa ubrødelig holdes.“

Homann indberetter nu Sagen for Provsten: „Ordentlig Prædiketjeneste kan Hr. Runchel ikke paatage sig, Degnen Brøndbye kan prædike, H. Forhold tillader ham at holde en Student, ligesom det ikke er forsvarligt at en hel Skoleungdom for hans Skyld forsømmes.“

Denne Indberetning meddeler nu Præsten Skoleholderen, men da denne fremturer og bliver ved med at prædike, sender Præsten sin Klage til Biskoppen: „Rent ud tilstaar jeg, at det rørte mig ikke lidet at se de redeligste Formaninger ikke blot lønnede med Ligeegyldighed, men endog

haanlig Foragt. Meget urolig og sorrigfuld kom jeg ofte i Skolen og forlod den med virkelig grundet Misfornøjelse. Nøje at paase den dyrebare Ungdoms grundige Undervisning i vor uskatteilige Religion bliver efter mit svage Begreb altid en Præstes væsentligste og vigtigste Pligter. Og Tak være Dem, berømmelige Hr. Biskop, som ved Deres kraftige Formaninger og lysende Eksempel bestyrker min Overbevisning og siger os, at det er allerede i Ungdommen, den tro Undersaat, den dydige Borger, bør dannes og oplyses om Menneskers vigtige Bestemmelse, og at intet er sand Lykke, uden vore Pligters villige Iagttagelse ved en guddommelig Aands Medvirkning. Vinteren og desto værre ikkun et lidet Stykke af den, anvendes af de fleste Forældre og Foresatte til at sende deres Ungdom i Skolen, ihvor meget man søger at overtale og formane, og naar nu Læreren dels er borte, dels anvender i det mindste 2 til 3 Dage om Ugen; thi ringere kan han efter mine Tanker ikke have, naar han ellers 2 Gange om Ugen med sin Prædiken skal gavne, opoffrer til fremmed Arbejde, hvor utilstrækkeligt er ikke da det, der bliver tilovers for det vigtige Arbejde: Ungdommens Undervisning. En sørgelig Erfaring siger mig det desto værre alt for tydeligt, og jeg føler Virkningen deraf hos 17 Confirmander, af hvilke ikke 5 eller 6 blev antagne til Confirmation. Af disse 6 hørte de 4 til Skolen i Ring, hvis Oprettelse og Underholdning til den sildige Efterslægt skal aflægge et meget talende Bevis, at Ring By i Hammer Sogn var en af de lykkelige Byer, der fik en retskaffen Ejer i den ypperlige og højagtelsesværdige Hr. Conferentsraad Ryberg, hvis ivrigste Ønske er at udbrede Guds Ære og lyksaliggøre sine Medmennesker. Homann er villig til at besørge Syges Berettelse og Trolovelse i Mogenstrup Sogn. Som en 27 Aar gammel Attestatus, forsynet med gode Vidnesbyrd, ønsker Mons. Runchel sig gerne befriet fra det besværlige Arbejde at være Skoleholder. Naar min ydmyge Begæring formaar noget, vil jeg forene mit Ønske med hans, at han

ved D. H. milde Bevaagenhed snart maatte befordres til noget bedre og befries fra Skolearbejde, som han just ikke vel er oplagt til.“ — 20. Marts 1785.

Til denne Skrivelse føjer Pastor Homann noget senere, den 31. Marts, en Efterskrivelse, der viser, hvorledes Udviklingen i den pinlige Sag tager Fart, og godtgør, hvor haabløst, ja, fortvivlet det mange Gange har været for Kirkens Mænd at røre ved de haardnakkede og opsætsige Skoleholderes Forhold.

Pastor Homann skriver følgende: „Det usædvanlig haarde Vejer, vi især i de sidste 14 Dage har haft her paa Landet, har opholdt mit Brev og imidlertid indtræffer følgende: Efter Sædvane gik jeg i Skolen i Eftermiddag med det Forsæt at overbevise Ungdommen og erfare dens Fremgang. Men næppe var jeg traadt inden for Døren, før jeg af Skoleholderen blev overvældet med en Grovhed, jeg ikke kunde undskylde uden hos et Menneske, der enten maatte være virkelig rasende eller overmaade drukken. Den alvidende ved bedst, om jeg af nogen fortjener det, og min Overbevisning kan ikke sige mig nogen Aarsag dertil paa min Side uden denne: jeg har maaske med alt for utidig Overbærelse taalt mange Grovheder siden mit Embedes Tiltrædelse her, baade i en og anden Henseende og ved kærlige Forestillinger grundede i Ret og Billighed søgt at hæmme de skammelige herskende Misbrug, der strax i Begyndelsen burde være helbredede med de haardere Midler, som jeg saa nødig griber til. Ikkun 3 Børn vare i Skolen, det rørte mig, jeg forlangte at se Skoleholderens Dagbog, som jeg med nogen Møje fik. Endelig udbryder Skoleholderen i de skammeligste Udtryk og lod mig vide, at jeg blot kunne passe mig selv og være ubekymret om ham og hans Forhold, han havde sig ikke forbunden at aflægge Regnskab for mig i Henseende til Skole-Ungdommen. Biskoppens Brev havde han læst for Hr. H., og det var ham Grund nok til det, han gjorde, — han stod under ingen uden Biskoppen

alene. Næppe kunde jeg faa et Ord indført for at overtyde ham om, at Indholden af D. H. Tilladelse var alene grundet paa, at Skolen ikke forsømtes, og at D. H. aldrig havde givet Tilladelsen, naar den skulde have til Virkning. Skolens Forsømmelse og Præstens Foragt han lod mig vide, at han hverken ugentlig eller maanedlig vilde give mig Fortegnelsen over Skole-Ungdommen; naar jeg vilde have Underretning derom, maatte jeg møde i Skolen. Nej, svarede jeg, skal min Omsorg for Skolen lønnes med Foragt, vil jeg nok til videre holde mig derfra. Nær havde jeg taget 2 Mand til Vidner og i Deres Nærværelse forelæst ham Forordningerne om sine Pligter, og tillige ladet dem paa behørig Sted aflægge Vidnesbyrd om hans Forhold imod mig. Men det var ikke nu den første Gang, jeg overvandt Fornærmelse ved Erindring og Iagttagelse af den retskafne Apostel Pauli dyrebare Formaning 2 Tim. 2, 24. Uagtet jeg ofte har haft gyldig Grund til Klage, har jeg hidtil tiet, i Tanke om Forbedring. Erfarenhed har for længe siden sagt mig, hvormeget en Lærer maa vide, naar han, som for Gud, vil forrette sit Embede, — hvor ydmygende er ikke dette Bevis paa Menneskets Fordærvelse.

Overmaade smerter det mig, at jeg skal være nødt til at give D. H. denne ubehagelige Efterretning om min Skoleholders Forhold imod mig, men Nødvendigheden af tvinger mig det. Skolen kan jeg ikke forsømme; men jeg bør jo ikke udsætte mig for den udviste Behandling. H. ønsker, at Biskoppen vil sende ham et Par Ord og i samme foreholde vedkommende deres Pligter og overbevise dem, at en Lærer ved at drive paa Loven og muligste Iagttagelse ikke gør andet end sin skyldige Pligt, og at denne Pligts Opfyldelse ikke bør paadrage ham sin Medtjeners Uvenskab eller Vrede, da Præsten især er den, som for D. H. skal staa til Ansvar, for at alt forrettes paa det ordentligste. Skoleholderen vil da blive bragt af sin Vildfarelse, vi komme begge i Rolighed, og da er mit hede Ønske opfyldt, naar vi, i Enighed og Nidkærhed, hver

kunde arbejde i sit Kald, og ved D. H. Ankomst, om Gud vil, vi leve den Dag, findes enhver sit Embede værdig. Gud høre min Bøn for vor fælles dyrebare Forsoners Skyld.

Hammer, 31. Marts 1785.

Homann.

Allerede den 11. April foreligger Skoleholderens Erklæring, der tilstrækkeligt viser, hvorledes enhver Sag kan ses ud fra vidt forskellige Syn, der ikke kan mødes, og hvorledes mangan en „Skolesag“ i Aarenes Løb er bleven „vendt om“, saa Kirkens Mænd til sidst maatte lade den falde — for Fredens Skyld.

Skoleholderen skriver følgende: „Gud og min Samvittighed er mit bedste Vidne, at jeg hverken var rasende eller overvældet med nogen Drik, men i alle Maader ved fuld Sands, da han kom til mig i Skolen. Skolebogen har været ved Haanden, som kan ses af Præstens egenhændige Paategning. Præstens Udtalelse om det haarde Vejr viser, at der ikke kunde komme saa mange Børn i Skolen som sædvanlig. Hvorpaa han med Haardhed vilde paalægge mig at nøde og jage dem i Skolen, hvortil jeg svarede: Det kand jeg ikke, men naar De kommer, skulde jeg villig med al Fornøjelse læse for Dem og ynskede jeg, at enhver vilde være saa flittig i sin Cirkul, som jeg i min. Prædiketjenesten hindrer ikke Gerningen i Skolen. Thi saa ofte han er kommen i Skolen, har han altid fundet mig i Forretning med Børnene, og til mine Prædikener anvender jeg mine Fritimer og en Del af Natten.

Hammer Skole, 11. April 1785.

Christian Frederik Runchel.

Hvorledes hele denne pinlige Sag er endt, foreligger der ingen Meddelelse om. Kun Provstens Svar er bevaret.

Ogsaa det viser os, hvor negativt et Resultat, der mange Gange er opnaaet i Skolesager, naar disse først var naaet frem til Klagens Form. Provsten skriver nemlig:

„Jeg finder Sagen at være en ubehagelige Misforstand, oprejst af Sindsoprør og Gemythernes utidige Bevægelser“.

Og med denne affejdende Bemærkning gled saa ogsaa denne Skolesag ud af Verden og forsvandt som saa mange andre tilsvarende om opsætsige Skoleholdere inde i — Bispearkivet, hvor Eftertiden endnu kan læse om det og — undres.

Om Runchel kan det fortælles, at han var Lærer i Hammer fra 1782 til sin Død, begr. ^{26/11} 1787, 50 Aar gl. Kun ca. 2 Aar kom han altsaa til at fortsætte med sin Insubordination mod sin Sognepræst. Han blev ^{26/11} 1778 g. m. Jomfru Anna Kirstine Margrete Gottliebsdatter Hardenberg.

Pastor Homann, der i 44 Aar virkede i Hammer, og som altsaa ogsaa kom til at gribe ind i Mogenstrup Sogns Historie, var en af Skæbnen dybt prøvet Mand. (Jfr. hans Biografi i Ph. Borries: „Omkring Landsbykirken“). I Biskop N. E. Balles Visitatsbog fra 1805 skildres han som følger: „Kirkens trofaste Lærer, den retskafne og altid virksomme Hr. Homann, har ved sin forstandige Undervisning, ledsaget af kraftfulde og passende Formaninger, forhvervet sig den priseligste Fortjeneste af disse Menigheders velgjørende Oplysning og Sædelighed.“

Hans Eftermand i Hammer, Provst Lautrup, har i Embedsbogen skrevet følgende lille Karakteristik af ham: „Han skal have været en kristeligsinde, saare retskaffen, mild og venlig Mand, der ... virkede til Held og Velsignelse i sine Menigheder, hvis Kærlighed og Agtelse han under sin lange Embedsvirksomhed vidste at erhverve sig.“

POLITISK OVERSIGT OVER TIDSRUMMET 1250—65

Ved *C. A. Christensen.*

BBØDRESTRIDEN MELLEEM ERIK, ABEL OG CHRISTOFFER. 1241—50.

MED aaret 1250 indledtes et af de mest urolige tids-
afsnit i Danmarks historie. — Allerede i 1240erne
havde det vist sig, at *Valdemar 2. Sejrs* politik med
at tildele sine sønner dele af landet som *len* skulde faa
skæbnesvangre følger: da *Erik 4. Plevpenning* 1241 efter
faderens død var bleven konge, kom han hurtig i strid
med sine yngre brødre *Abel* og *Christoffer*, som respek-
tive havde faaet Sønderjylland og Lolland-Falster i len,
om deres lensforhold til kongen. Hovedstridspunktet var
navnlig spørgsmaalet om, hvorvidt kongebrødrene i deres
len havde ret til kronregalierne, det vil sige ret til at
disponere over krongodset (statens domæner), tll at ind-
kassere udbyttet i deres len af kronens møntret og til
at oppebære indtægten for afløsningen for ledingen.

Efter kampe mellem brødrene i 1247—48 var det
lykkedes for deres søster *Sofie*, gift med markgreven af
Brandenburg, at bringe et forlig i stand, men i 1250
udvikler uoverensstemmelsen mellem kong Erik og hertug
Abel sig atter til aaben kamp.

ABEL SOM OPRØRSKONGE.

MORDET PAA KONG ERIK. 1250.

Af tre bevarede breve fra 1250: 20. februar, 7. marts og 17. maj — ved hvilke Abel som *konge* tildeler byerne Ribe i Jylland, Væ i Skaane, samt klostrene Sankt Johannes i Slesvig og Johannitterklostret Antvorskov paa Sjælland kongelige privilegier — kan vi se, at Abel nu aabent har rejst oprørsfanen mod sin broder, kong Erik. Imidlertid maa Erik hurtigt have faaet overhaand, thi i august er han med sin hær ved Slesvig paa vej mod de holstenske grever, Abels svogre, der har sat sig fast i grænseborgen Rendsborg. Flere beretninger fortæller, at Erik tog ind hos Abel paa slottet i Slesvig, men at han her, mens han sad og spillede skaktavl, kom i skænderi med sin broder, der bebrejdede ham hans opførsel under de foregaaende aars kampe. Derefter blev han grebet og ført bort af nogle af Abels betroede mænd — kilderne nævner *Lave Gudmundsen* og *TygeBost* — kastet i en baad og halshugget paa Slien om natten til Laurentius dag, den 10. august 1250.

Der kan næppe være tvivl om, at Erik har ladet sig skuffe af en tilsyneladende underkastelse fra broderens side; selv fralagde Abel sig ganske vist ved tylvtered al meddelagtighed i drabet, som han paastod var sket paa andres initiativ, men han beholdt dog drabsmændene i betroede stillinger hos sig.

ABELS KRONING TIL KONGE.

Efter denne formelle rensning blev Abel valgt til konge og kronet i Roskilde den 1. november 1250. Naar dette kunde ske trods det tvivlsomme skær, han stod i paa grund af Eriks drab, skyldes det sikkert bispernes og kirkens støtte. Den danske kirke havde siden 1245 ligget i en forbitret kamp med kong Erik, en kamp, der havde sine store ideologiske linier.

KIRKEVÆLDE CONTRA STATSMAGT.

Lige siden pave Gregor 7's pontifikat (1073—85) havde den romerske kirke kæmpet ihærdigt for at virkeliggøre sit hoveddogme: kirkens overhøjhed over statsmagten. Kampen var ført med vekslende held, men nu stod kirken under pave Innocens 4. (1241—54) nær ved opnaaelsen af maalet, efter at de Hohenstaufiske kejsere i Tyskland, der havde været lærens skarpeste modstandere, var slaaet til jorden.

Herhjemme havde ærkebiskop *Eskil* i det 12. aarh. været kirkens forkæmper overfor staten, men under hans efterfølger *Absalon* (1177—1201) havde der fundet en udligning og et samarbejde sted mellem kirke og stat, ikke mindst med hensyn til udenrigspolitikken, hvor den kirkelige og verdslige magt forenedes i bekæmpelsen af de hedenske vender. Indadtil vandt kirken under Valdemar 2. Sejre flere betydningsfulde forrettigheder, bl. a. udstrakte skattefriheder og store gaver paa jordegods. Men Erik 4. Plevpenning havde kraftigt arbejdet paa at indskrænke disse forrettigheder, da kirken allerede paa dette tidspunkt var ved at udvikle sig til at blive en stat ~~stat~~ i staten.

Blandt andet var bispem af Roskildes verdslige herredømme over den i betydning stedse voksende stad *København* en torn i øjet paa kongemagten. Dette herredømme stammede fra Absalons dage, da biskoppen ved landsbyen *Havn* havde bygget en borg til værn mod sørøverne og overdraget borgen med den opblomstrende købstad til Roskildekirken. Medens der forelaa flere pavelige stadfæstelsesbreve paa denne overdragelse, var den aldrig blevet kongelig stadfæstet. De danske konger ønskede saa langt fra at bekræfte overdragelsen, da deres maal var at genvinde herredømmet over denne vigtige forbindelseslinie til Skaane. Dette førte til det første skarpe sammenstød mellem kongemagt og kirke i det 13. aarh., et sammenstød som skulde blive efterfulgt af mange andre.

ODENSE-MANIFESTET 1245.

Paa et møde af alle landets bisper i Odense 1245 22. februar udstedte de en truende erklæring om, at alle og enhver, som angreb kirkens friheder og besiddelser eller opfordrede til saadanne angreb, skulde lyses i kirkens ban. Men kongen lod sig ikke standse. København blev inddraget, og bispem af Roskilde, *Niels Stigsen*, der indtil 1245 havde været kongens kansler, maatte drage i landflygtighed og døde som landflygtig i 1249 i Frankrig.

Skønt paven intervenerede til fordel for den danske kirke, bøjede kongen sig ikke. Modsætningerne blev skarpere og skarpere, og i foråret 1250 fik de en saa tilspidset karakter, at paven af egen magtfuldkommenhed uden om kapitlet og kongen udnævnte Niels Stigsens slægtning og svorne tilhænger, *Jacob Erlandsen*, til biskop i Roskilde. Den nye bisp, der ligesom Niels Stigsen var ætling af Skjalm Hvide, havde siden 1246 været embedsmand ved pavehoffet og havde sikkert her haft indflydelse paa pavens skarpe holdning overfor kongen. Samtidig med Jakob Erlandsens udnævnelse blev kong Erik skarpt formanet til at tilbagegive de kirkelige ejendomme, han havde lagt beslag paa.

ABEL SOM KONGE, 1250—52.

Det var derfor sikkert med lettelse, at lederne af den danske kirke erfarede meddelelsen om Eriks drab i Slesvig, og de har sikkert gerne lukket et øje for de omstændigheder, der var knyttet hertil. Abel blev kronet, og København blev givet tilbage til Roskildekirken, som 1254 gav byen sin første stadsret, der ordnede dens forhold til sin overherre, bispem af Roskilde. Abels regeringstid blev kun af kort varighed; allerede 1252 29. Juni faldt han paa et krigstogt mod friserne ved Slesvigs vestkyst. — Bemærkelsesværdigt er det, at han i 1251 havde givet hollænderne, „*ummelandsforerne*“, det vil sige dem,

der sejler omkring Skagen, handelsrettigheder paa Skaanemarkedet, sikkert som modvægt mod de lybske købmænd, der siden Valdemar 2.s dage havde haft en dominerende indflydelse paa dette marked.

CHRISTOFFER VÆLGES TIL KONGE 1252.

Efter Abels død blev *Christoffer*, den sidste af Valdemar 2.s sønner, valgt til konge under forbigaaelse af Abels tre mindreaarige sønner. Christoffer første bestræbelse gik ud paa at genvinde Sønderjylland for kronen ved at opløse det lensforhold, som truede med at fjerne dette landskab mere og mere fra det øvrige rige.

KAMP MED DE HOLSTENSKE GREVER.

Men dette maatte føre til kamp med de holstenske grever — sønnerne af grev Adolf 4. af Holsten, sejrherren fra Bornhoved — hvis politik efter de for ham bitre erfaringer med Valdemar 2. gik ud paa at skabe en sønderjydske stødpudestat mellem Holsten og kongeriget. Denne politik havde faaet udtryk i Abels ægteskab 1237 med Adolf 4.s datter *Mechtilde*; betegnende nok kaldte Abel sig i sin kongetid for *konge* af Danmark og *hertug* i Jylland (d. v. s. Sønderjylland). Hertugdømmet blev altsaa ved med at bestaa, ogsaa efter at Abel var blevet Danmarks konge.

Christoffers forsøg paa at indtage hertugdømmet blev besvaret med krig fra de holstenske grevers side, og skønt Christoffer 1254 havde besat Slesvig, blev han samme aar af greverne tvunget til at forlene Abels ældste søn, Valdemar, med hertugdømmet. *For første gang var det lykkedes Holsten at forhindre en sammenslutning af hertugdømmet og kongeriget*; gennem aarhundreder skulde det blive Holstens konsekvente politik.

SAMMENSTØD MELLEM KONGEN OG ÆRKEBISPEN.

Allerede i Slesvig 1254 var det kommet til skarpt sammenstød mellem kong Christoffer og *Jakob Erlandsen*, der samme aar var bleven ærkebisp i Lund. Jakob Erlandsen beklagede sig senere over personligt at være bleven truet af kongen, mens kongen bebrejdede ærkebispem, at denne, skønt ledingshæren var udbudt, var mødt uden det kontingent, han var pligtig til at stille, og at han havde forladt hæren uden orlov. Det synes, som om Jakob Erlandsen ikke har været interesseret i kongens sejr, men at han, *ligesom senere ærkebisper*, har ønsket genoprettelsen af et hertugdømme, som i forbindelse med ærkebispedømmet kunde stække den danske konges magt.

VEJLEMØDET 1256.

I de følgende aar udvikler forholdet mellem kongen og ærkebispem sig i stedse mere truende retning. Christoffer optager hele ærkebispens statsretslige stilling til drøftelse. Da Kongen 1256 indkaldte rigets bedste mænd til hof i *Nyborg* for bl. a. at drøfte dette spørgsmaal, stævnedes ærkebispem rigets bisper og prælater umiddelbart forinden til kirkemøde i Vejle, hvor gejstligheden 1256 6. marts vedtog den berømte „*Vejlekonstitution*“ Cum ecclesia Daciana: Da den danske kirke er saa udsat for tyranniske forfølgelser, at bisperne trues paa deres person, saa bestemmer kirkemødet, at hvis nogen biskop paa kongens bud eller med hans samtykke blive fængslet eller lider personlig overlast, saa skal hele landet lægges under interdikt, d. v. s. at gudstjeneste og alle kirkelige handlinger skal høre op. Efter saaledes at have sikret sig ryggen, begav ærkebispem og hans følge sig til rigsmødet i Nyborg, hvor kongen spodsk modtog de noget forsinkede prælater med den krænkende bemærkning: „Tarde venere bubulci“, sent kommer studedriverne.

RIGSMØDET I NYBORG.

Forhandlingerne i Nyborg førte ikke til noget, men fortsattes og afbrødes først 1257 om sommeren, da kongen forlangte af Jakob Erlandsen, at han skulde give afkald paa de statslige funktioner og rettigheder, som ærkebisen i Lund fra gammel tid havde siddet inde med: bispen skulde indskrænke sine rettigheder med hensyn til den verdslige domsmyndighed og med hensyn til ledingsvæsenet, give afkald paa danefæ og danearv (retten til herreløst og arveløst gods), anerkende almuens rettigheder til udnævnelse af landsbypræster og kongens til udnævnelse af prælater ved Lunds domkirke, idet kongen hævdede at have patronatsrettigheder til de præbender, der var indstiftet af Knud den hellige 1085. Ærkebisen afviste at gaa ind paa disse vidtgaaende krav og henskød dem til pavens afgørelse, da de berørte kirkens principielle stilling.

PAVE ALEXANDER 4.

Pave paa dette tidspunkt var *Alexander 4.* (1254—61). Der kan ikke være tvivl om, at denne maadenoldne og forsigtige diplomat i modsætning til sin stridbare forgænger ikke ønskede at se forholdet mellem kirken og den danske konge stillet paa spidsen. Dog bekræftede han 1257 3. okt. Vejlekonstitutionen, hvis grundsætning om bispens urørlighed svarede til kirkens principielle krav; men til gengæld bemyndigede han 1258 8. april ærkebisp *Jerler af Upsala* og bisp *Niels af Slesvig* til at modtage Jakob Erlandsens tilbagetræden fra sit embede. Ganske vist hedder det i pavens brev, at Jakob Erlandsen selv har bedt paven om at maatte træde tilbage, men det er sikkert et dække for at lette Jakob Erlandsen tilbagetoget. I hvert fald traadte ærkebisen ikke tilbage; tværtimod stillede han sig yderligere i opposition til kong Christoffer ved at modarbejde kongens planer om i levende live at faa sønnen Erik anerkendt som efterfølger. Men dette,

som vilde være en forbigaaelse af Abelsønnernes ret, afslog ærkebisen at gaa ind paa, lige saa lidt som han var villig til at indvilge i Christoffers planer om at faa Erik 4. Plovpenning erklæret for helgen — en kanonisering som unægtelig ogsaa vilde have haft brod mod Abels sønner.

JAKOB ERLANDSENS FÆNGSLING $4\frac{1}{2}$ 1259.

Da gjorde Christoffer et fejltræk: den 4. februar 1259 lod han ærkebisen fængsle og indsatte ham paa Hindsgavl. Christoffer har sikkert været vidende om, at ikke alene paven men ogsaa de jyske bisper (som det senere bekræftedes) var betænkelige ved ærkebispens skarpe holdning. Derimod stor Jakob Erlandsens søstersøn bisp *Peder* af Roskilde, uden tøven paa hans side. Saasnt han havde erfaret, at ærkebisen var bleven fængslet, forbød han i henhold til Vejlekonstitutionen al gudstjeneste i sit stift. Det samme skete i Skaane og paa Fyn, derimod blev forbudet ikke gennemført i Jylland, hvor bl. a. bisp *Esgar* af Ribe nu gjorde stærke forbehold gældende overfor Vejlekonstitutionen.

SLAGET VED NÆSTVED $14\frac{1}{6}$ 1259.

Bisp Peder af Roskilde var efter at have lyst interdikt taget til Rügen, der hørte under Roskilde stift, og havde faaet fyrst *Jarimar af Rügen* til at sende en hær mod Sjælland. Dernæst havde han mobiliseret Abels næstældste søn, *Erik*, som efter sin broder Valdemars død 1257 gjorde krav paa forlening af hertugdømmet Sønderjylland, mens Christoffer hævdede, at da Valdemar var død barnløs, var Sønderjylland nu hjemfalden til kronen. Fyrst Jarimars og hertug Eriks forenede hære besatte Sjælland og tilintetgjorde det kongelig opbud af bønder i slaget ved *Næstved* 1259 14. juni. Kort forinden, den 29. maj, var Christoffer pludselig død i Ribe. Fra det konge-

lige partis side blev abbed *Arnfast* af Ry, en tilhænger af Jakob Erlandsen, aabenlyst beskyldt for at have for-givet ham under den hellige nadver.

ENKEDRONNING MARGRETE SAMBIRIA.

Den energiske enkedronning *Margrete Sambiria*, en datter af hertug Sambor af Pommern, kansleren bisp *Niels* af Viborg og drosten *Peder Findsen* var klare over, at de maatte give efter, dersom de vilde afværge yderligere ulykker for landet. Jakob Erlandsen blev løsladt af fængslet og kravene overfor ham frafaldet. Erik Abelsen fik her-tugdømmet i forlening.

Jakob Erlandsen synes i første omgang at have været tilfreds med, at hans stilling i Skaane forblev uantastet; men en for ham sikkert uventet indgriben fra Alexander 4.s side fik ham til at rejse yderligere krav. Den 4. juni 1259, altsaa nogle faa dage efter Christoffers død, ud-stedte paven et brev til bisperne af Schwerin, Lübeck og Paderborn om, at de under trussel om bandlysning skulde sørge for, at kongen løslod Jakob Erlandsen af fængslet, og at der blev ydet ham tilbørlig oprejsning og skades-erstatning. Med datidens trafikmidler er der gaaet flere maaneder, inden dette brev er naaet til Danmark, men hen paa efteraaret ser vi Jakob Erlandsen rejse kravet om oprejsning og skadeserstatning, hvilket regeringen øjensynligt har afvist med, at hele sagen var bragt ud af verden ved forliget med ærkebispen, da han løslodes.

JAKOB ERLANDSEN GENOPTAGER KAMPEN.

Men Jakob Erlandsen lod sig nu ikke afvise. Han forbød kroningen af Erik 5. Glipping, og de jyske bisper, der alligevel deltog i og overværede denne kroning i julen 1259, blev bandlyst. Da bispestolen i Aarhus kort efter i 1260 blev ledig, kasserede han kapitlets valg af *Tyge* og indsatte udfordrende abbed *Arnfast* til bisp. Men *Tyge* rejste selv til pavehoffet og fik, da Alexander 4. døde

1261 25. maj, hans efterfølger *Urban 4* (1261—64) til at godkende hans valg og til at misbillige ærkebispens optræden. Overfor denne forenede modstand af regeringen, de jyske bisper under ledelse af bisp Tyge og paven maatte Jakob Erlandsen give op og drage i landflygtighed. Først under Urbans efterfølger, *Clemens 4.* (1265—68), skulde han igen faa medvind.

SLAGET PAA LOHEDE ²⁸/₇ 1261.

Mens regeringen saaledes stod som sejrherre mod ærkebisen, forsøgte den at fordrive hertug Erik, dens anden potentielle fjende, fra sit hertugdømme. Men overfor den holstenske hær, som greverne af Holsten øjeblikkeligt sendte hertugen til hjælp, led den danske hær et knusende nederlag paa *Lohede* 1261 28. Juli. Blandt de talrige fanger var ogsaa enkedronningen og den unge konge. Enkedronningen blev først løsladt 1262, efter at hertug Eriks ret til Slesvig med Als og Faaborg var bleven anerkendt, og efter at Abels yngste søn, *Abel Abelsen*, havde faaet Svendborg og Langeland som len.

MARGRETE OG HERTUG ALBRECHT.

Enkedronning Margretes højrehaand i de følgende aar var hertug *Albrecht af Braunschweig*, en sønnesøn af Valdemar den Stores datter Helene, gift med Vilhelm, Henrik Løves søn, og Holstenernes svorne fjende. Men deres samarbejde synes ikke at have udviklet sig godt. Albrechts skarpe fremfærd overfor nogle af de mægtigste danske herremænd, af hvilke han lod drosten, *Peder Findsen*, og den forhenværende marsk, *Iver Tagesen*, henrette, bedrede ikke hans stilling. Hans egentlige maal, der nok har været at reorganisere den danske hær til genoptagelse af kampen mod holstenerne, lod sig ikke gennemføre; da han desuden modarbejdede enkedronningen i hendes planer om at overtale de purunge døtre af Erik 4. Plovpenning, *Agnes* og *Jutta*, til af deres arvegods at

stifte et Agnete kloster i Roskilde, i hvilket de selv skulde indtræde, blev hans stilling uholdbar. 1263 forlod hertug Albrecht landet, samtidig med at Agnete klostret blev indviet og den knap femten-aarige Agnete nominelt blev abbedisse. Enkedronningens hensigt med denne klosterstiftelse var at forhindre, at der i fremtiden blive rejst arvekrav paa det kongelige slægtsgods fra de to unge prinsesses side, saaledes som disses to ældre søstre, Sofie og Ingeborg, der var gifte med kongerne af Sverige og Norge, allerede havde gjort det.

1264 blev den unge kong Erik udløst af fangenskab for 6000 mark sølv, og kort efter blev han fuldmyndig.

HISTORISK SAMFUND FOR PRÆSTØ AMT 1939

VED den ifølge Loven foretagne skriftlige Afstemning genvalgtes de den 1. Januar 1939 fratrædende Bestyrelsesmedlemmer Bankdirektør *Jensen-Stevns*, Amtmand *G. Toft* og Gaardejer *Laur. Larsen*.

Til Revisorer genvalgtes Skolefondskasserer *Christiansen*, Lille Næstved, og Amdsraadssekretær *Høyrup*.

Samfundet tæller ved Aarbogens Udsendelse 455 Medlemmer mod 447 i Fjor.

Da Samfundet særlig paa Grund af Dødsfald og Bortflytning har en naturlig Afgang i sit Medlemsantal, beder Bestyrelsen Medlemmerne om til Erstatning herfor at agitere for Tilgang af ny Medlemmer.

Mandag den 24. Juli afholdtes Udflugt til Vikingeborgen Trelleborg ved Slagelse, hvor Nationalmuseets Direktør, Dr. phil. *Nørlund*, som selv har staaet for disse Udgravninger, foreviste Anlægget og holdt et meget interessant Foredrag om dette.

Samfundets Bestyrelse har vedtaget med denne Aargang af Aarbogen at gaa over til det System, som benyttes af adskillige andre Samfund, at samle Aargangene i Serier paa 3 à 4 Aargange som afsluttes med et Navneregister og kan indbindes samlet. Vi mener ved denne Form og særlig med Navneregistret at afhjælpe et Savn og dermed give Aarbogen en forøget Værdi.

Ældre Aargange af Samfundets Aarbøger kan faas til Købs for følgende Priser. Aargangene 1912—1920 og 1924—30 for 1,00 Kr. pr. enkelt Aargang, de senere Aargange for 2 Kr. pr. Stk., og Aargangene 1921, 1922 og 1923 for 5,00 Kr. pr. Stk.

Modtagne Aarbøger fra andre historiske Samfund er deponerede til Udlaan i Centralbiblioteket i Næstved.

Forfatterhonoraret for Bidrag til Aarbogen er 3 Kr. pr. Side.

Den 1. Juni d. A. udsendes et Hefte „Skriftprøver fra Tiden efter Reformationen til Midten af det 19. Aarhundrede“ ledsaget af Tekstlæsninger. Prøverne er udgivne af Dansk historisk Fællesforening ved Arkivar i Rigsarkivet, Dr. *Holger Hjelholt*. De udgør den praktiske Del af en Vejledning i gotisk Skriftlæsning.

Dette Hefte tilbydes Medlemmerne portofrit tilsendt ved Indbetaling af 2,75 Kr. paa Dansk historisk Fællesforenings Postgirokonto 3516, Markvej 15, København F.

Medlemmerne vil, som tidligere, kunne erholde det af Nationalmuseet udgivne Hefte „Fra Nationalmuseets Arbejdsmark“, til nedsat Pris (3,50 Kr. + Porto) ved at indsende Bestilling til Gyldendalske Boghandel, Klareboderne 3, København. I Aarets Løb er Udgivelsen af Nationalmuseets Værk „Sorø Amts Kirker blevet fortsat og afsluttet. Der er ialt udkommet 8 Hefter med meget smukt Billedudstyr og værdifuld Tekst. Med dette Bind følger et Sag- og Navneregister som forøger dets Værdi betydeligt i Forhold til „Præstø Amts Kirker“, som mangler et tilsvarende Register. Det anbefales alle interesserede at anskaffe Værket, der er en fortrinlig Haandbog, og som paa Grund af Tilskud, leveres til en i Forhold til Værdien meget nedsat Pris. Der vil nu blive fortsat med Thisted Amt.

Maj 1940.

G. Toft.

p. t. Formand.

SOMMER I BY I SYDSJÆLLAND

Af Arkivar *Hans Ellekilde.*

I hedensk Tid har vi i Norden og ogsaa i Danmark haft fire store Aarsfester, fejrede med Fællesmaaltider og Drikkelag til Gudernes Ære. De fandt Sted ved Sommerens Begyndelse, ved Midsommertid, ved Vinterens Indtræden og ved Midvintertid. Disse Fester havde Navnene Vaarblot, Midsommerblot, Høstblot og Midvinterblot eller Jul. De to Sommerblot var Udendørsfester, holdt oprindeligt paa de ældgamle Naturhelligdomme, de saakaldte Vier, bevaret bl. a. i de gamle Navne paa Odense og Viborg, nemlig Odinsvi og Vibjærg, dvs. Odinshelligdom og Helligdomsbjærg. De to Vinterfester, Høstblot og Jul, var Indendørsfester, holdt enten i de senhedenske Tempelhelligdomme, de saakaldte Hove, eller i Hjemmet omkring Arneilden. Bedst kendt er de hedenske Vinterfester. Vi ved, at der foruden Offerslagtninger, de saakaldte Blot, blev holdt Drikkelag til Gudernes Ære, hvor man drak Gudernes Skaal og udtrykte sine Ønsker overfor Guderne. Snorre fortæller, at der skulde være Baal midt paa Gulvet i Hovet med Kedler over Baalet, man skulde bære Horn om Ilden, og den, som holdt Offergildet og var dets Høvding, skulde signe Hornet og al Blotmaden, og han skulde først drikke Odins Horn — det skulde man drikke til Sejr og Magt for sin Konge, men derefter Njords Horn og Fröjs Horn „til Aar og Fred“. Det var mange Mænds Sædvane at drikke dernæst Bragebægeret, Stor-

daadsbægeret, mange Mænd drak ogsaa deres højlagte Frænders Horn, og det blev kaldt Minne. Om Vaarblotet under aaben Himmel fortæller Snorre, at Bønderne i Trøndelagen krævede af Hakon den Gode, at han skulde blote til „Aar og Fred“ for dem, saaledes som hans Fader havde gjort. Det siges ikke udtrykkeligt, saaledes som ved Skildringen af Vinterblotet, at dette Blot til „Aar og Fred“ af Kongen paa hele Rigets Vegne var viet Njord og Fröj, men vi kan med stor Sandsynlighed antage, at det virkelig var Tilfældet. Ikke Thor, det seneste Hedenskabs Storgud, nævnes i det aabenbart ældgamle Offerritual til „Aar og Fred“, end ikke den lidt ældre Hovedgud Odin, Valhals Høvding, men derimod den i Hedenskabets Slutningstid tilbagestrængte Gud Njord og hans Søn Fröj.

Nu ved vi med fuld Sikkerhed, at Guden Njord af Aar 800 af sproghistoriske Grunde maa være identisk med Gudinden Nerthus, der nævnes af den romerske Forfatter Tacitus omkring Aar 100 efter Christus som dyrket paa en Ø i Oceanet, der sandsynligvis maa være Sjælland. Tacitus skildrer Festen for Gudinden Nerthus (= den yngre nordiske Gud Njord) som en Fest for det vaagnende Foraar, som et Vaarblot, som en „Sommer i By“ i primitiv Forstand, (se iøvrigt Axel Olrik og Hans Ellekilde Nordens Gudeverden I S. 404 og Lefoliis Oversættelse af Tacitus Agrikola og Germania S. 157—58, Kap. 40).

Hos syv germanske Folk, deriblandt Anglerne er der kun det at mærke sig, at de i Fællesskab dyrker Nerthus, det vil sige: den moderlige Jord, og mener, at hun blander sig ind i Menneskenes Færden og kører omkring til Folkene. Paa en Ø i Storhavet findes der en Lund saa hellig, at den aldrig betrædes af Almuen. I denne Lund er der en indviet Vogn, dækket med et Tæppe. Præsten er den eneste, der har Lov at røre Vognen. Præsten mærker, naar Gudinden er til Stede i den overdækkede Vogn, og medens hun kører afsted i sin Vogn, trukket af hellige Køer, ledsager han hende under dyb Ærefrygt. Da er der

glade Dage, og der holdes Fester paa de Steder, hun forunder at besøge og gæste. Man fører ikke Krig, man griber ikke til Vaaben; alle Sværd er gemt under Laas og Lukke. Fred og Ro er paa det Tidspunkt, hvad man mest attraar, indtil Gudinden, mæt af Samværet med de dødelige Mennesker, af Præsten føres tilbage til Helligdommen. Derefter bliver Vognen og Tæpperne, ja saa utroligt det lyder — Gudinden selv, tvættet i en lønlig Sø. Trællene, som foretager Aftvætningen, sluges øjeblikkelig af selv samme Sø. Herfra hidrører den hemmelighedsfulde Rædsel og den fromme Uvidenhed om, hvad det er, som kun de, der skal dø, faar at se.

Jeg har den Opfattelse, at den sjællandske Sommer i By-Skik, som vi kender særlig godt fra sydsjællandsk Overlevering siden 1688 staar i ubrudt Forbindelse med den oldhedenske Nerthusfest, som er blevet holdt i Østersøegnene paa Kristi Fødselstid, selv om naturligvis en meget stærk indre Udvikling og Omdannelse i Tidens Løb har fundet Sted, og det baade før og efter Kristendommens Indførelse i Danmark. Alle de tre i Tid saa vidt skilte Fester, Østersøegnens Nerthus-Fest Aar 100 efter Kr., den fra Norge kendte Vaarfest til Ære for Fröj og Njord Aar 950, og den sydsjællandske Sommer i By-Fest til Ære for Alverdens Skaber, har i Virkeligheden et og samme Formaal, at opnaa Aar og Fred, dvs. rigelig Høst og tryg ydre og indre Landefred. Et af Kærneversene i den sjællandske Sommervise fra o. 1625 lyder:

For dig vi bære Maj i Gaard,
Velsign os med et frugtbart Aar.

En anden Strofe i Sommervisen beder for Landets Konge.

Og fri ham fra en blodig Krig
Fra Krankhed og den dyre Tid.

Da Kristendommen blev indført i de nordiske Lande, blev Skaalerne til Ære for Njord og Fröj „til Aar og Fred“

drukket til Ære for de nye kristne Guddomme. Den gamle vestnorske Gulatingslov paabyder udtrykkeligt, at hver Bonde senest Allhelgensdag ligesom ogsaa i selve den hellige Julenat skal holde Ølgilde og vie dette Øl som Tak til Krist og Santa Maria „til Aar og Fred“. Men de gamle hedenske Aarsfester ved Sommerens Begyndelse, Midsommer, Vinterens Begyndelse og Midvinter maatte holde Flyttedag fra deres gamle naturgivne Plads i Aaret ved Løvspring og Løvfald, i den hedeste Sommer, i den skrappeste Vinter til Pladsen for en nærliggende kristen Fest. Det siges udtrykkelig om Kong Olav Tryggvesøn, Kristendommens store Banebryder i Norge, at han i de fem Aar, hvor han herskede i Norge (996—1000) afskaffede Blot og Blotdrikkelag, men han lod i Stedet i Føjelighed overfor Almuen indføre Højtidsdrikkelag om Jul og Paaske, St. Hansdrik og Høstøl om Mikkelmesse (= $\frac{29}{10}$). Det vil med andre Ord sige, at det gamle Vaarblot ved Sommerens Begyndelse blev erstattet af et Højtidsdrikkelag om Paasken, at Midsommerblotet blev erstattet med en St. Hans Fest, at det gamle Høstblot ved Vinterens Indtræden blev erstattet af et Høstgilde Mikkelssdag, og at det gamle Midvinterblot, den hedenske Jul, blev flyttet til den velkendte Plads for vor kristne Jul den 25. December. Norge bevarede mærkelig nok i det verdslige Liv en gammel hedensk Aarsinddeling med 14. April som første Sommerdag og med 14. Oktober som første Vinterdag. Endnu holdes paa Island en lille, af alle Islændere meget paa-skønnet Fest med Gaver den „Første Sommerdag“, altid en Torsdag i Ugen omkring den 14. April. Vi har Spor af den hedenske norske Aarsinddeling i Sverige, ja saa vidt som til det svenske Finland. I Danmark har 14. April ingen Betydning, vi maa i Danmark i senhedensk Tid ligesom hovedsagelig i Sverrig have haft en afvigende Aarsinddeling, med Sommerens Indtræden henlagt til 1. Maj, med Midsommeren 1. August (i Norge altsaa 14. Juli), med Vinterens Indtræden og det store Høstgilde 1. November,

og med Midvinter 1. Februar, altsaa paa den Tid, hvor Kyndelmisse slaar sin Knude overmaade haard og hvas, endnu i vor Tid for Bonden Foderaarets Midte. Lægger vi nu Mærke til, at Norge ganske mangler folkelige Majfester, men at Danmark og Sverrig har saadanne Majfester, saa ligger den Slutning nær, at Overflytningen af den hedenske Vaarfest til Paaske, ikke er lykkedes i disse Lande, i al Fald ikke i sin fulde Udstrækning, men at Sverige og Danmark har fastholdt den hedenske Vaarfest paa sin gamle Plads i Aaret. Aarsagen hertil er naturligvis den, at Paasken kom for tidligt, der var ikke grønt Løv at fejre den gryende Sommer med, der kunde højst pilles ni Slags Grønt sammen til Skærtorsdagskaalen. Af de to Lande, Sverige og Danmark har det historiske Danmark den bedste Overlevering. Indenfor Danmark hæveder Sydsjælland sig med Ære ved Siden af Samsø, Østjylland og Himmerland, i det nuværende, Skaane i det historiske Danmark, mellem Egnene med den bedst bevarede Overlevering. Alle Vegne i det historiske Danmark, hvor Sommer i By-Festen er bevaret i den lidt ældre Overlevering, bestaar den af et Optog af unge Karle, ofte ridende, der bringer Sommer i By, symboliseret ved et grønt Træ, ved grønne Grene, eller som paa Møn ved et „Sommer-spir“, som har givet den skønneste og mest ejendommelige af Møns Kridtklinter Navnet Sommerspiret, i den ældre Tid Sommerspæret. Sommeren bringes ind i alle Gaarde, der synges en Sommer i By-Vise, og der indsamles Penge og Levnedsmidler til et Sommergilde, hvortil Ungdommen indbyder de gifte Folk paa de enkelte Gaarde. Optoget kan have forskellig Mening, det kan, som i Sydsjælland, forestille et Bejlertog, hvor Brudgommen, Majgreven, som han kaldes, rider ud for at fæste sig en Brud, Majgrevinden eller Majinden, som hun oftest kaldes, eller Optoget kan, og det er vistnok den mest hjemlige Opfattelse, forestille et Kongebesøg: Vaarens Konge besøger sit Folk. Jeg skal nu fremlægge først den sydsjællandske, dernæst

den mønske Overlevering om Sommer i By-Festen, i den Udstrækning den er mig bekendt, fra trykte og utrykte Kilder.

Det ældste kendte udførlige Vidnesbyrd om Sommer i By-Festen, udtrykkelig knyttet til Sydsjælland, er en Rets-sag fra 1688, anlagt af Sognepræsten i Store Hedinge *Peder Claudianus**) imod sine Sognefolk i Tommestrup og Sierslev, fordi de tredie Søndag efter Paaske og femte Søn-dag efter Paaske (= den 6. og 20. Maj) har redet Sommer i By, og derved forbrudt sig mod Datidens strenge Hel-ligdayslovgivning. Jeg gaar ikke nærmere ind paa selve denne Retssag, fordi den har været udførligt behandlet af Viceskoleinspektør V. Møller i Aarbogen for 1927 S. 99—105. Det nævnes ikke her, at samme Retssag har været be-handlet af Frederik Barfod i „Skandinavisk Folke-Kalen-der“ for 1846, Side 105—114. Lederne af Optoget og de menige Deltagere søger naturligvis bedst mulig at snakke sig fra deres Deltagelse i Toget, men det er jo klart, at der maa have været et Sommer i By-Optog i de to Byer, ledet af to Skaffere i hver af Byerne med Majgreve og Majinde og med henved 50 menige Deltagere i hvert af de to Optog, bærende de saakaldte „Blus“ i Optoget og syngende en Sommervise, der ganske sikkert svarer nøje til den almindelige sjællandske Majvise, vi nedenfor udfør-ligt anfører fra Viemose i Kallehave Sogn (S. 134 f.), om-digtet af Præsten Peder Jensen Roskilde, o. Aar 1625.

Om selve Sommer i By-Skikkene i Tommestrup og Sierslev 1688 faar vi af Retssagen at vide, at de gifte Gaardmænd ikke deltager i Optoget „eftersom det er Ung-dommen, som sligt Galenskab med Riden, Krandtzen, Trom-mespil, Drik og Dandtzen plejer at begaa“, men Danne-manden Rasmus Larssøn i Tommestrup maa efter Ævne søge at klare for sig „hvorfore han tillod slig Ungdommens Gækkeri at ske udi hans Gaard med offentlig Indridelse,

*) Se ogsaa Præstø Amts Aarbog 1913, Side 24—26.

Dandtzen og Drik, som øvet blev den 3. Søndag efter Paa-ske (= 6. Maj) fra Klokken 12 om Middagen indtil langt ud paa Natten“. De to Skaffere har ikke deltaget i selve Optoget, blot skaffet det fornødne Øl i Store Hedinge, en halv Tønde paa de unge Karles, en halv Tønde paa Bymændenes Vegne, og Præsten maa indrømme, at det er „nok hver Mand vitterligt, at de som Skafferis Bestilling betjener i sligt Gilde, plejer ikke at ride med, men er hjemme at lave til og tage Vare paa Øllet, indtil Gildet angaar“. Paa Sierslevskafferens Vegne svarede hans Husbond, at Karlen ikke kunde gøre for, at han blev Skaffer, men de andre tvang ham dertil „efter Bys gammel Skik og Vedtægt“. Saa bliver Majgrever og Majinder spurgt „hvorfor de har ladet sig bruge til Majgrever og Majinder med Krandtzen og andet saadant Gækkeri paa hedenske Vis?“ Paa Tommestrup-Majgrevens Vegne svarede hans Husbond, saasom Karlen selv var til Hove, at „Karlen var ude i Skoven med Smaadrenge den Søndag; der kejsede de ham til Majgreve, og lagde Krandtzen paa ham; thi han var falden dertil, eftersom han havde tjent længst i Byen; ellers sagde Husbonden, at han ikke havde redet „Sommerby“ før den Gang“. Om Majinden oplyser samme Gaardmand, at „Smaadrenge først løb ind i hendes Madfaders Gaard med Krandtzen til hende, men de saae hende ikke, førend efter at hun havde været ude at malke til Aften, og da kom Smaadrenge og slæbte hende til Gildis“. Om Sierslev-Majgreven oplyser hans Fader, en Skræder, at hans Søn blev taget til Majgreve af de andre, og at de nødte ham Kransen paa. Sierslev-Majindens Fader ved ikke, om hans Datter var med til Gildet, men „da de var med Blus i hans Gaard, var Sol færdig at gaa ned ved 8te Slæt om Aftenen“. I Sierslev fandt Sommer i By-Ridningen Sted 5. Søndag efter Paaske (= 20. Maj) 1688. Om selve Gildet i Sierslev blev der sagt, at der intet Sommergilde blev holdt, de havde blot en Tønde Øl, hvoraf en stor Del blev lævnet til om Morgenen. At Ungdommen danse-

de, var af deres Lystighed, og ikke af Øllets Overflødig-
hed, for det var ikke godt. Om Majfesten i Almindelighed
oplyser Pastor Peter Claudianus, at „slig Sædvane med
Sommergilder at holde, men Krandtzen og Blus at bære,
saavel som og med Dantzen, Drikken og Sjungen udi
saadanne Gilder og Gjæstebuder, er intet andet end de
selvsamme Ceremonier og offentlige Skikke, som Hednin-
gerne, vore Forfædre have brugt udi deres Afguders
Gjæstebuder, særdelis de Vederstyggeligheder, som brug-
tis Bachus og Ceres til Ære, hvilke nogle af de Lærde for-
klarer om Solen og Maanen, og mente derved, at Jordens
Grøde skulde meget lykkis, og slige Afguder give dem
fuldt op af alle Slags, hvorpaa og den Sommersvise udgaar,
som sjungis tilligemed Trommespil, til Guds Navns og
Ordis Skjempt og Misbrug, uden al Andagt og Grund i vor
kristne Lære, saavel som mod kristelig Forhold i Sang
og Bønner, som ikkun aleniste brugis til at prakke Godt-
folk Penge, Øl og Mad af.“ Præsten klager ogsaa over, at
Gilderne er altfor bekostelige for dem, der har ondt ved at
svare deres Landgilde og Skat „efterdi slige Sommergil-
der begyndis først i Maj og holder moxen Sommeren ud
med slig Uskikkelighed paa hver Søndag og Helligdag.“

Det næste fyldige Vidnesbyrd om Sommer i By-
Festen i Sydsjælland stammer fra den kendte Præst og
Digter *Jørgen Sorterup*, født 1662 i Ottestrup nord for
Slagelse, der fra 1692 til sin Død 1723 var Præst i Lyders-
lev og Frøslev Sogne i Stevns. Denne Skildring findes i
et uudgivet latinsk Manuskript „*Prodromus Calendarii arc-
toæ gentis*“ 1722, dvs. de nordiske Folks Tidsregning
(Thott 1466, i Kv. S. 86—88). Sorterups Formaal med
dette latinske Arbejde er i ganske særlig Grad at forklare
det 1639 fundne „lange“ Guldhorns hemmelighedsfulde
Figurer*)

*) Jeg maa bringe Hr. Museumsinspektør Olrik min bedste Tak,
fordi han har gennemset og rettet min Oversættelse af Jørgen
Sorterups latinske Tekst. Da denne latinske Tekst mig be-

„De Lege, som vore Bønder den Dag i Dag afholder, bestaar deri, at Bondeknøsene oprejser „Maj-Træer“ og binder de saakaldte „Maj-Blus“ prydede med grønt Løv og med Blomster, Baand og Strimler i forskellige Farver. I Form kommer Maj-Blusset den Lanse nær, som er afbildet paa Guldhornet (= det lange Guldhorn af 1639). I Spidsen for dette Optog (hvad enten man sammenligner med Optog som Equiria, Floralia eller Oschorphoria, vil det være lige meget) staar en Fører eller Forstander, kaldet „Skaffer“ og en Formand eller „Maj-Græfve“, som efter sin Lyst vælger sig en Fælle af Bondepigernes Flok, som

kendt ikke har været offentliggjort før, anfører jeg denne Tekst paa dette Sted.

Ludi, quos hodie celebrant ruricolæ, in hoc consistunt, quod Majalia erigant Vexilla rusticorum filii /:; May-træer:/ et signa vinciant Majalia /: May-Blus :/ viride fronde atq: diversi coloris floribus, fascüs et lemniscüs exornata, qvæ ad formam hastæ in Aureo Cornu effictæ, propius accedunt. Cui hilaritati /: sive Equiriorum sive Floraliorum sive Oschophoriorum nomine veniat, perinde erit :/ præficitur Choragus seu Curator Skaffer dictus, et Præses, vel Comes Majalis, May-Græfve, qui e rusticano puellularum grege sociam sibi, injecto in collum ejusdem frondes serto, seu certissima honoris tessera, atq: amoris arrhabone, pro lubitu eligit, quam deinceps Maj-Græw-Inde, seu May-Inde: quasi Sponsam vel Cometissam majalis Comitissam nuncupant; Certis in Cimbria locis Præsides hunc vocari Gade-Basse, et ejus sponsam Gade-Lam, memini me legisse in dissertat: Mundelstrupii.

Ludus ipse dictus Danice, At ride Sommer i Bye /: quasi equitando æstatem urbi apportarent :/ in hoc consistit, quod cum universus coetus sono tympani excitus ter circum majale Vexillum equitaverit, domo, unde sponsam Præses petierit, Corolla de palo pendente exornata, singulos omnium in pago Colonum, præsertim Ditorum, Lares salutatur, Desilientesq: ab equis, majales, ut vocantur, pueri, Sommer-Dreng, impetrato Patrisfamilias consensu, cum puellulis uniuscujusq: domus in area sub dio saltant, cum interim benigniore manu Hera domus melioris notæ cerevisiam, vel vinum adustum, prout facultas fuerit, his porrigit hospitibus. Peractis itaq:

de derefter kalder „Maj-Grævinde“ eller „Maj-Inde“, som Majgrevens Brud eller Gemalinde. Han lægger en Krans af Løv om hendes Hals som udtrykkeligt Kendetegn paa hendes Hæder og som Pant paa hans Kærlighed. Paa visse Steder i Jylland kaldes denne Formand „Gade-Basse“ og hans Brud „Gade-Lam“, husker jeg at have læst i Mundelstrups Disputats*).

Selve Legen kaldes paa Dansk „at ride Sommer i Bye“, som om de ved deres Ridt bragte Sommeren til Byen. Legen bestaar deri, at hele Rytterskaren under Trommelyd først rider tre Gange om Majtræet, dernæst fra det Hjem, hvor Majgreven har søgt sin Brud, og som er pry-

his ludis, destinatam symposio domum petentes, diem, missis eqvis, hilaritate, qvanta possunt, maximâ, incolæ totius Pagi. Seniores quippe largiori portione, Juniores vero cantilenis et tripudiis protrahunt. Hæc symposia, Maj-Gilder, dicta, certis legibus, Gildis-Skraaer olim nominatis astringuntur atq: coërcentur, ad qvorum observantiam Coryphæus coetus Majalis, velut Ceremoniarum magister, irrogata delinquentibus pecuniariâ multâ, in usum Symposii proxime sequenti Festo die iterum continuandi, solerter attendit.

Nec reticendum Coetum hunc Majalem vespera Floraliorum Diem præcedente ostiatim per totum Pagum cantilenam /: Sommer-Viise, quasi æstatis hymnum :/ canere, nullam domum invisitatam prætereundo, quin ubiq: stipem panis, placentarum, ovorum alteriusve cibi et opsonii, imo etiam pecuniarum a ditioribus, auferat, quam sequenti die, priusquam se lusui accingant majales pueri, ne impransi æstatis circumferant signa cupide abliguriunt. Simile quid in Anglia viguisse testatur Spelmannus in Voce Majama p. 384. Quid Sveci egerint, docet O. Magn. Goth. libr. 15. Cap. 8. 9. 10.

*) Et fyldigt Uddrag af Mundelstrups Disputats „Prøve paa den endnu i vore Dage levende Hedendom“, 1684, er trykt i Indledningen S. VII—XI til Jørgen Olriks Oversættelse af Erik Pontoppidans Everriculum fermenti veteris 1736 = Fejekost til at udfeje den gamle Surdejg, udgivet i Serien Danmarks Folkeminder Nr. 27. Gadebassens Kæreste kaldes dog her Gadinde, de menige Karles Kærester kaldes Gadelam.

det med en Krans, hængende ned fra en Stang, besøger de enkelte Bønders Hjem i hele Byen, især de mere velstillede Bønders. Naar de har opnaaet Husfaderens Tilladelse til Besøget, springer Rytterne, eller som de kaldes „Sommer-Drenge“ af Hestene, danser med Pigerne fra hver enkelt Gaard paa Gaardspladsen under aaben Himmel, mens Gaardens Husmoder imidlertid med gavmild Haand rækker disse enten Godtøl eller afbrændt Vin, som hendes Lejlighed er. Naar disse Besøg er tilendebragt, og de har bragt Hestene hjem, indfinder Beboerne i hele Byen sig i den til Gildet bestemte Gaard, og de fejrer Gildet med den største Munterhed. De ældre fornøjer sig med at drikke i rigeligt Maal, de unge med Viser og lystige Danse. Disse saakaldte „Maj-Gilder“ reguleres af visse Lovbestemmelser, de tidligere i dette Arbejde nævnte „Gildes-Skraaer“. Majgildets Forstander tilstræber som Festens Leder ihærdigt at faa disse Lovbestemmelser overholdt ved at idømme Overtræderne Pengebøder, som anvendes til at fortsætte Gildet den paafølgende Festdag.

Det bør ikke forties, at denne Majskare Aftenen før Majdag fra Dør til Dør over hele Byen har sunget den saakaldte „Sommer-Viise“, idet de ikke har ladet et eneste Hus ubesøgt, og at de overalt hos de mere velhavende Bønder har modtaget en god Del Brød, Korn, Æg og anden Mad og Forraad, ja endogsaa Penge. Før Sommerdrenge pynter sig til Legen, gør de sig ivrig tilgode med disse Ting, for at de ikke med tom Mave skal føre Sommerens Tegn omkring“.

Efter disse to gamle, mærkelige, men naturligvis ikke i alle Enkeltheder udtømmende Beskrivelser af Sommer i By-Skikke i Store Hedinge Landsogn 1688, i Lyderslev og Frøslev Sogne 1692—1722, gaar vi over til den hundred Aar gamle sydsjællandske Overlevering, og vi tager vort Udgangspunkt i den maaske fyldigste af alle danske Optegnelser vedrørende Sommer i By, en Optegnelse fra Viemose i Kallehave Sogn ^{22/2} 1848. Denne Optegnelse er fore-

taget af Skolelærer Rasmus Olsen i Viemose, der har skrevet sit Skoledistrikts og sit eget Navn med Runer*) og betegnet sit Optegnelsesarbejde som „Den lille Hjelpere til Oldtidens Opkomst“.

Han har overgivet sit Manuskript til Provst Carl Nielsen i Kallehave (Præst der), og en Afskrift ved dimitteret Underlæge A. V. Fohlmann, Aug 1867, er overgivet til Svend Grundtvig og findes i hans Samlinger i Dansk Folke-mindesamling (DFS. XIII Blad 499—535). Vor Optegnelse fylder omtrent Trediedelen af Afskriften (Bl. 517—30). Optegnelsen har været trykt i Uddrag i Tang Kristensen: Jysk Almueliv IV, Nr. 46 og har ligeledes i Uddrag været anvendt som Kilde for Feilberg i hans Værk: Dansk Bondeliv I 1889, Side 285—88, men trykkes her for første Gang i sin fuldstændige Skikkelse. Hvor Originalen befinder sig, ved jeg desværre ikke, maaske i Kallehave Præstembedes Arkiv.

AT RIDE SOMMER I BY.

Det er en Skik, som nu næsten er gaaet af Brug. I de sidste 40 Aar (c: 1808—1848) har den kun to Gange fundet Sted i Kallehaug Sogn. Karlene ere da meget pynkede med Snore, Baand og Silketørklæder, Hattene ere heelt bedækkede med Snore, Baand, Søvlænker og Hovedvandsæg. Hestene ere ligeledes pyntede, især Seltoiet; ligesom ogsaa Hestenes Hoveder er forsynet med Stads.

Til denne Fest bruges der to saakaldte *Blus*; Konerne pynte det ene, og Pigerne det andet; men der passes nøie

*) Der findes mærkelig nok ikke nogen Lærer Rasmus Olsen i Folketællingslisten for Kallehave Sogn 1845, ikke heller 1834 og 1860. Læreren i Viemose 1845 hedder Jørgen Rydahl, han var Mønbo, født i Sprove $14\frac{1}{2}$ 1796 og var Lærer i Viemose lige fra 1823 til 1879, samtidig med at Pastor Carl Nielsen var Præst fra 1833 til 1881. Er det J. Rydahl, som er Forfatter af Beretningen og har gemt sig under Navneskjulet Rasmus Olsen, eller hvorledes er Sammenhængen?

paa, at Konerne ikke faae Pigernes Blus at see, eller Pigerne Konernes, fordi Enhver vil have sit Blus smukkest.

Blussene bestaae af lange Stager med 2 Buer omkring. Disse ere gjorte fast til Korstræer, som atter ere befæstede paa Stagerne. Den nederste Bue er noget større end den øverste. Buerne ere rundt omkring behængte med kostbare Tørklæder af forskjellige Kulører. Korstræerne fra Stagen ud mod Buen ere overtrukne med smukt Tøi. Udvendigt paa hver Bue er der fire smaa Fløie eller Vimpler. Ovenover den øverste Bue er der ligesom en rund Krone, og allerøverst en større Fløi eller Vimpel, altsammen pyntet med Snore, Baand og Søvlænker.

Naar Alt til Festen er bragt i Orden, iføres Karlene paa den dertil bestemte Dag deres Pynt, og ride saa afsted parviis, med Undtagelse af to, hvoraf den Ene rider i Spidsen af Toget, den saakaldte „Skaffer“ (der har en meget kostbar pyntet, $\frac{1}{2}$ Alen lang Stok i Haanden „Skafferstokken“); den Anden „Aftakkeren“ ligeledes foran, men dog ene, nemlig for at melde Skarens Ankomst og forhøre, om det er tilladt at komme ind, hvor man ønsker det. Gives Tilladelsen, rider han lidt ud imod Folkene og holder derpaa stille, indtil de andre ere komne forbi ham og ind i Gaarden, hvor der da hyppigt er sat et grønt Træ, der er pyntet. Derpaa ride de nogle Gange rundt om Træet under Musik af Klarinet, Violin og Tromme, som de have med sig i Skoven.

Naar dette Ridt er forbi, rider Skafferen hen til Gangdøren, hvor for det meste Manden selv staaer, hvem han hilser omtrent paa følgende Maade.

„God Dag og god Dag!
Vil I skue vores Lag,
Alle vores Sommers-Karle,
vores Skaffer og Skafferstok,
vores Blus og Blusførere,
vores Kurv og Kurvefører,
vores Musikantere og Trommeslagere,

vores Forridere og Bagridere,
Alle saa mange, som vi ere?
Maigreve have vi,
Maiinde søge vi efter:
Maaskee De har En, at meddele os,
da er det os kjært!
Maaskee De har et Par Piger eller Koner,
at lade os faae at dandse med idag,
da er det vores Behag;
thi vi holder os lystig idag!
Behager De at høre et Par Vers af Sommersvisen,
da skal det være dem til Tjeneste.“

Siges der Ja, byder han nogle af de forreste Karle
at ride frem; det er altid de bedste Sangere, som ere be-
stemte til at assistere ham ved Sangen.

SOMMERS-VISE.

1.

„Al Verdens Skaber med god Besked
:| Hør det, som vi bede! |:
du faaer Alting velbered.
:| Vær os alle naadig Gud! |:

2.

Den Vinters Tvang drev Du af Land.
Lad Sommeren blid gaae os til Hand.

3.

Velkommen med Maimaaneds Tid,
Gud glæd os denne Sommer blid.

4.

Vor Skov og Mark, som fryder smukt,
Gud lad os leve i Din Frygt.

5.

Den lille Lærkes liflig' Klang,
Dig lover os med Maimaaneds-Sang.

6.

Thi bære vi Dig Mai i By
Og lover Dig med Psalmer ny.

7.

For Dig vi bære Mai i Gaard,
Velsign os med et frugtbart Aar.

8.

Vi pløie i vort Ansigts Sved,
Og saae godt Korn i Jorden ned.

9.

Forfrem vor' Hænders Gjæringer,
Velsign os Gud til Liv og Sjæl.

10.

Giv tidigt Vejrligt ovenfra,
[At] Grødens Væxt maa Lykke faae.

11.

Med Olden god velsign vor Skov,
[Giv] Flæsk paa Bord dit Navn til Lov.

12.

Giv Korn og Kjerne paa Agrene,
Til Brød og Øl i Landene.

13.

Giv Frugt paa Træer i Haverne
Til søden Most i Tønderne.

14.

Ved Bier giv Vox og Honning sød,
Til Lys og Lægedom, Mad og Mjød.

15.

Stærk Humle hæng paa Stængerne,
Sæt besk Malurt i Bedene.

16.

Lad Urter groe til Smag paa Mad,
Giv Urter, Rødder, Kaal, Salat.

17.

Velsign os med Livets Frugt,
Med Faar og Fæ paa Marken smukt.

18.

Giv Mælk og Smør og Osten sød,
Velsign os med Boghvedegrød.

19.

Velsign med fersk og salten Vand,
Med Sild og Fisk for Kvinde og Mand.

20.

Lad Hønen give Æg paa Fad,
Til Pandekage og Æggemad.

21.

Bevar vore Gjæs fra Skade og Nød,
Gjør Kaalen fed og Dynen blød.

22.

Til Klæder giv Hør, Hamp og Uld,
Vor Krop at skjule for Hede og Kuld.

23.

Lad os med Sundhed bruge det,
Udi din Frygt med stadig Fred.

24.

Hertil regjer os med din Aand,
Og med dine Engle gjør os Bistand.

25.

O Gud bevar din Christenhed,
Saa og vor kjære Øvrighed.

26.

Bevar, o Gud! vor Konge vel,
Velsign ham til Liv og Sjæl.

27.

Og fri ham fra en blodig Krig,
Velsign ham til Liv og Sjæl.

28.

For vor Dronning vi bede vil,
Gjør hendes Hjerte glad og let.

29.

Vor Konges og vort Landets Raad,
Gud være med dem i Raad og Daad.

30.

Det Alt vi bede i Jesu Navn,
Vi slutte i Herrens Bøn vor Gang.

31.

O, Fader, udi Englechor,
Vi ere Dine Børn paa Jord.

32.

Dit Navn lad vorde helligt her,
Liv og Levnet fjern og nær.

33.

Til os lad komme i Din Fred,
Dit Rige, Naade og Hellighed.

34.

Lad skee paa Jorden Villie din,
Som den monne skee i Himmelen.

35.

Giv os idag vort daglige Brød,
Send Dyrtdid bort og Hungersnød.

36.

Forlad os vor Skyld, Vorherre mild,
Og forlade Hver sin Skyld.

37.

Ei led os i Anfægtning, saa,
At vi jo Troens Seier faae.

38.

Fra alt Ondt fri os, Herre Gud,
Fra Syndens Mængde fri os ud.

39.

Thi Dit er Riget og ald Magt
Og gjør det for Din Ære og Pragt.

40.

Hertil forlade vi os vist,
:| Hør det, som vi bede! |:
Og Amen sig med Jesum Christ,
:| Vær os alle naadig Gud!“ |:

Denne Sang bliver ingenlunde sunget heelt igjennem
før om Aftenen i Gildesgaarden, naar de ere færdige med
at ride, idet de stige af og gaae ind.

Naar de have været inde og ere blevne beskjænkede og bespiste (de fleste Steder med Lækkerier, som ere til-lavede til det samme) dandse de nogle Dandse. Derpaa stige de tilhest, ride nogle Gange rundt om Træet i Gaar-den, og Skafteren rider saa hen til Gangdøren, hvor han holder en liden Takke- og Afskedstale. Manden, hvor de have været inde, giver dem saa Penge — lidt eller me-get, alt eftersom Enhver synes. Derpaa ride de alle-sammen ud af Gaarden.

Endelig kommer Aftakkeren hen til Gangdøren og holder omtrent følgende Tale:

Mange Tak skal De have
For Skjænk og for Gave,
For al den Godhed, De os beviist haver,
Imod mig og vores hele Lav.
Derpaa vil jeg bede, at De
Vil have den Godhed at møde
I vores Gildesgaard hos N. N.
da skal de den samme Ære faae.
Haver De nogle Smaa,
da lader dem kun medgaae,
da skal de den samme Ære faae.
Men vil De sidde blødt,
Skal De tage Hynde med sig;
Ellers skal De sidde paa de bare, haarde Bænke:
Saa maae vi, hvor vi komme frem.
Adiø og mangfoldige Tak!

Kurvføreren har en pyntet Kurv paa Armen. Dette stammer rimeligvis fra, at han i ældre Tider har faaet forskellige Foræringer, som han har samlet heri. Saa vidt Meddeleren kan mindes, har han faaet Sigtebrød, Kage og Suul til Hjælp til Gildet.

Maigreven har to Krands, som han bærer overkors fra Axelen og ned under Armene. Den ene er saaledes, at han hurtigt kan tage den af. Hvem han da agter at dandse med, tilkaster han en Krands, idet han byder hen-de op. Naar Dandsen er tilende, giver hun ham Penge,

som skulle være til Hjælp til Gildet. Maigreven kan paa den Maade samle en ganske god Skilling sammen i en Dag.

Om Aftenen, naar han kommer hjem til Gildesgaarden, hænger han begge Kransene paa Maiinden. Hun kaster ligeledes den ene af dem paa den, hun vil dandse med. Denne giver hende da ogsaa Penge, som hun samler sammen til Maiindegildet, hvilket holdes noget efter det rigtige Sommergilde.

Natten til den Dag, de have redet omkring, er det almindeligst, at de, som de ved Ridningen have indbudt, indfinde sig som Gjæster. De blive da bespiste afvekslende med Sigtebrød, Kage, Smør, Kjød, Flæsk og Sennop. Drikkevarerne ere almindeligviis Øl, Brændeviin og Kaffe samt undertiden Punsch. Forøvrigt holde de sig saa længe lystige, som de selv behage.

Nogle Dage efter staaer det egentlige Sommergilde, hvortil de atter blive indbudne, nemlig til at spise til Middag og siden holde sig saalænge lystige, som de selv finde for godt.

Til dette Gilde bliver der beværtet, ligesom ved Brølupperne paa Landet, med Risengrød og bergensk Fisk med Smør og Sennop, eller og bart Smør, med endeel Krydderier saavel paa Grøden som paa Fisken og Sauce; fremdeles med Sigtebrød og Hvedekage i Overflødighed. Siden bliver der af og til baaret skaaren Mad omkring til Gjæsterne, indtil ud paa Natten, da Gjæsterne igjen komme tilbords og bliver beværtet med oplukket Fisk med Smør og Fløde, hvortil de for det meste spise Smør og Sigtebrød. Kaffe faae de ogsaa een Gang om Natten henimod Dag. Dette Maltid kaldes „Kvældsnavere“. Om Morgenen gaae de hver til sit, og dermed er Sommergildet endt.

Atter noget derefter holdes *Maiinde-Gildet*, som er hos Maiindens Forældre eller paa eet af dem foranstaltet Sted, for de Penge, Maiinden har samlet ind; ere disse

ikke tilstrækkelige, maae Karlene tillægge det Manglende. Dette Gilde er i det Hele med Beværtning og Alt ligesom Sommergildet. Saadanne Sommerfester ere i det Hele til megen Tidsspilde saavel for Husbond som for Tjernerne i den By, hvor de foretages.

Den her anførte Viemose-Opkrift 1848 har den Ejendommelighed i Modsætning til de øvrige Opskrifter i Syd-sjælland, at den giver os den sjællandske Udformning af Majvisen i fuldstændig Skikkelse. Vi ved med Sikkerhed, at den typisk sjællandske Udformning af Majvisen „Alverdens Skaber med god Besked“ stammer fra en bestemt Mand, den fynske Præst *Peder Jensen Roskilde*. Han var født den 6. April 1575 i Roskilde, han blev 1601 Sognepræst i V. Hæsinge og Lyndelse paa Fyn og skal være død 1641. Originaltrykket af hans „Ny Majmaanedssang“ er forsvundet og formodentlig en Række senere Tryk fra hans egen Levetid. Det ældste kendte Tryk stammer fra 1646 og findes som Unikum i Karen Brahes Bibliotek i Odense. Det er dog ret let at gøre sig kendt med det. Det er gengivet i C. W. v. Sydows lille Bog om de skaanske Majskikke: „God Afton om I hemma är!“ en Studie över de nordiska Majvisorna“, Malmø 1917. Jeg gengiver Titelen paa det ældste kendte Tryk med nymodens Retskrivning:

„Ny Majmaanedss Sang/ med hvilken retsindige Christne kunde ønske sig af deres himmelske Herre den lystige Sommers Velsignelse til deres legemlige Nødtørftighed/, besluttet med Herrens Bøn. At synges som: Husbonde, om Du hjemme est/ Maj vær velkommen/ etc. Ungdommen besynderligen paa Landsbyerne til Villie/ at bruges i Stedet for den gamle letfærdige Majmaanedssvise. Digtet og moduleret af P. J. R., Prentet Aar 1646“. Med andre Ord den fynske Præst Peder Jensen Roskilde har villet fortrænge en ældre, efter hans Mening letfærdig Majmaanedssvise, som Ungdommen havde brugt, naar de førte

Sommer i By. Denne Vise har rimeligvis begyndt som en tilsvarende skaansk Vise.

Husbond, om I hjemme er
Maje vær velkommen.
Forlad os, om vi vække jer
Sommeren er liflig for Ungdommen.

1646 Trykket af Peder Jensen Roskilde Ny Majmaanedssang indeholder 1) Den egentlige Majvise med 25 Vers, og 2) den tilhæftede „Herrens Bøn“ med 10 Vers, ialt 35 Vers. Jeg anfører, til Sammenligning med Viemose-Opkriften, første og sidste Vers af P. J. Roskildes Nye Majmaanedssang I, første og sidste Vers af „Herrens Bøn“ med nymodens Retskrivning.

Al Verdens Skaber med god Besked,
Hør det som vi bede,
Du haver alting vel beredt,
Vær os alle en naadig Gud med Glæde.

25.

Det alt vi bede i Jesu Navn,
Vi slutte i Herrens Bøn vort Gavn.

HERRENS BØN.

1.

O Fader vor i Englechor,
Vi ere dine Børn paa Jord.

10.

Hertil vi os forlade vist,
Hør det som vi bede,
Og Amen svar ved Jesum Christ,
Vær os alle en naadig Gud med Glæde.

Sammenligner vi Viemoseopskriften fra 1848 og det gamle 1646 Tryk af P. J. Roskildes nye Majmaanedsvise, er Overensstemmelsen forbløffende stor. Viemoseopskriften har mærkelig nok glemt *med Glæde*, saa sidste Led af Omkvædet lyder „Vær os alle naadig Gud“, men ellers følger Viemoseopskriften troligt sin gamle Kilde. Vers

1—24 svarer nøje til Roskildes Visers Vers 1—24, saa kommer der fem Vers, Viemose Nr. 25—29, hvortil Roskilde 1646 intet tilsvarende har. Viemose Vers 30 svarer nøje til Roskilde V. 25. Viemose Vers 31—40 svarer nøje til Herrens Bøn Vers 1—10 bortset fra, at Viemoseopskriften kan være mere eller mindre forvansket, og at der i Tidens Løb er sket visse Modernismer i de forskellige Optryk. Størst er Forskellen mellem Herrens Bøn Vers 8 og Viemose Vers 38. Dette Vers lyder hos Roskilde saaledes uden Omkvæd:

Og fri os fra den onde Trold
fra Synden slem, og hendes Sold.

Hvor Meningen i Viemoseopskriften er ved at glippe, finder man den rette Sammenhæng hos P. J. Roskilde 1646, saaledes i følgende Vers:

4.

Vor Skov og Mark sig fryde smukt
Valborg bær Løv og Græs med Frugt.

5.

Den lille Lærkes liflig Klang
dig lover (d. v. s. priser) med Majmaaneds Sang.

19.

Velsigne ferske og salte Vand
med Sild og Fisk for Kvinde og Mand.

I det hele taget kan vi sige, at den personlige digteriske Indsats hos Peder Jensen Roskilde næppe er stor. Helt paa hans egen Kappe kommer Versificeringen af Faderen „Herrens Bøn“, og de nye Omkvæd: „Hør det vi bede/ Vær os alle en naadig Gud med Glæde“. Men hans NyeMajmaanedsang I bærer i sig selv et saa folkeligt sjællandsk Præg, at der er Grund til at antage, at Peder Jensen Roskilde ovre paa Fyn har villet fortrænge en Majmaanedsvisen af fynsk Præg med Forherligelse af Ungdommens Livslyst i det vaagnende Foraar med den mere adstadige sjællandske Vise, han kendte fra sin Hjemegn. I

alle Tilfælde har P. J. Roskilde truffet sine sjællandske Landsmænds Smag, hans „Nye Majmaanedssang“ er blevet den af sjællandske Bønder elskede gamle Majvise, som priser Alverdens Skaber for alle de gode Gaver, han lader vælde op af Sjællands Muld, og hvis Kærne er Vers 7.

For dig vi bære Maj i Gaard,
velsign os med et frugtbart Aar.

Denne Majvise havde kun den Fejl, at den var lovlig lang, og derfor bliver der digtet nye Majviser paa Sjælland, vi skal senere gøre Bekendtskab med en Majvise fra Snese 1834, en Sommervise fra Stevns 1840 og Pigernes Sommervise fra Vallø, ligesom man paa Møn har en særlig „Pinsevise“, hvoraf vi kun kender Begyndelsen. Men paa et Tidspunkt i sin Udvikling var den egentlige Majvise + dens Tillæg Herrens Bøn, ikke lang nok, og den blev udvidet med nogle Strofer med Bønner for Konge og Øvrighed. Disse Bønner varierer ret stærkt i Trykkene af Majvisen fra Frederik den Femtes til Frederik den Sjettes Tid. Vi har saaledes et Tryk, gengivet i Thieles Danske Folkesagn 1818 I S. 150 flg., der foruden de til vor Viemoseopskrift Vers 25—29 svarende Bønner til Fordel for Kristenhed og Øvrighed (V. 25), for Kongen, for Dronningen og for Landets Raad har fem nye Strofer med Bøn for den kongelige Familie saa tydeligt adresserede, at vi tydeligt kan genkende Kong Frederik den Femte, hans anden Dronning Juliane Marie, Enkedronning Sofie Magdalene, den lille Kronprins Kristian den Syvende, Arveprins Frederik og fire kongelige Prinsesser. Arveprins Frederik var født den 11. Okt. 1753, og Visen i Thieles Tryk afspejler da Forholdene i den danske Kongefamilie omkring Aar 1755—1760. I Pigernes Sommervise fra Vallø vil vi siden faa se, at man her beder for Frederik den Sjette, hans Dronning og hans tre Døtre. Derimod er det ikke let umiddelbart at fastslaa, hvilken Konge og Dronning Viemoseopskriften, Vers 26—28, tænker paa.

Gennemgaar vi nu de eksisterende Flyvebladstryk af Sommervisen fra Frederik den Femtes, Kristian den Syvendes og Frederik den Sjettes Dage for at fastslaa Viemoseopskriftens Kilde, kan der næppe være Tvivl om, at Kilden maa være det Tryk, som Bogtrykker L. N. Svares Enke har udgivet, mens hun havde Bogtrykkeri i Kannikestræde 39. Trykket er udateret, men betegner sig som trykt af L. N. Svares Efterleverske, Kannikestræde 39. Vejviseren for København for 1782 oplyser, at Bogtrykker Svares Enke bor Skindergade 76. Vejviseren for 1783 er gaaet tabt, men Vejviseren for 1784 oplyser, at Bogtrykker Svares Enke bor Kannikestræde 39. Her findes Trykkeriet i de følgende Vejvisere til 1797. I 1798 nævnes det som ejet af Bogtrykker H. L. S. Winding. I det kongelige Bibliotek (Kat. 46, 147) findes et lille Tryk „ved Madam Maren Svares Grav den 21. Junii 1797. I en af Mindesangene skildres hun som en gammelKvinde, der „togang’ Flammer saae en Kongestad opluge“ altsaa Brandene 1728 og 1795. Bønnerne for Øvrighed og Kongefamilie har i Madam Svares Tryk følgende Ordlyd:

25.

O Gud! bevar din Christenhed,
Hør det som vi bede!
Saa og vor kiere Øvrighed.
Vær os alle en naadig Gud med Glæde.

26.

Bevar, o Gud! vor Konge vel,
Velsigne ham til Liv og Siel.

27.

Og frie Ham fra blodig Krig,
Fra Krankhed og den dyre Tid.

28.

For vor Dronning vi bede ret,
Gud gjøre Hendes Hjerte let.

29.

Vor Konges og vor Landets Raad
Gud være med dem i Raad og Daad.

30.

Det alt vi bede i Jesu Navn,
Hør det som vi bede!
Vi slutte i Herrens Bøn vort Gavn,
Vær os alle en naadig Gud med Glæde.

Alle de øvrige Tryk er langt mere vidtløftige i deres Bønner for Kongefamilien med Undtagelse af Trykket i Thieles „Liden ny Vejrbog“ 1779, hvor de fylder fire Vers, idet Bønnen for Dronningen mangler, men her mangler ganske „Herrens Bøn“ (se Nyerup og Rasmussen: Udvalg af Danske Viser, 1821, I S. 282—88, Nr. 56).

Desværre har Madam Svare ikke dateret sit Tryk, men i hele hendes Tid var Landet uden Dronning, da Caroline Mathilde var død 1775 og Kronprins Frederiks Gemalinde, gift 1790, først blev Dronning 1808 ved Kristian den Syvendes Død. Madam Svare har rimeligvis ret tankeløst optrykt et ældre, nu ukendt Tryk fra Kristian den Sjettes Tid. Den noget kølige Tone i Omtalen af Kongefamilien, saa helt forskellig fra Stroferne i Visen fra Frederik den Femtes Tid (se Thiele: Danske Folkesagn I, S. 151) synes at passe bedst paa denne Konge og Dronning. Fra Frederik den Fjerdes Tid har vi et dateret Tryk 1723 i den oprindelige Form uden Bøn for Øvrighed og Kongefamilie. Hvis det er rigtigt, saa er Sofie Magdalene den Dronning, Digteren bede om „Gud gøre hendes Hjærte let“. I Trykket fra Frederik den Femtes Tid hedder det:

Du tog vor Landets Moder hen,
Og gav os strax en god igen.

For vor Dronning vi bede ret,
GUD gjøre hendes Hierte læt.

Paa ganske yndefuld Maade nævner Viseforfatteren den nye Dronnings lille Søn, den senere Arveprins Frederik.

Velsign og Prins Friderich,
Og see til Ham hvert Øyeblik.

Vender vi nu tilbage til Viemose-Opkriften 1848, saa kan vi til allersidst fastslaa, at Optegneren i 1848 ikke har Madam Svares Tryk for sig, for saa vilde det være blevet gengivet ordret, saaledes f. Eks. første Vers.

Al Verdens Skaber med god Beskeed,
Hør det som vi bede!
Du haver alting vel bereed.
Vær os alle en naadig Gud med Glæde.

Sommervisen er lært udenad efter dette Tryk, og alle dets 30 + 10 Vers er gengivet efter Hukommelsen i ganske samme Orden som i Madam Svares Tryk fra Tiden omkring 1784. Var Trykket yngre, var Kronprins Frederik, Bøndernes trofaste Ven, utvivlsomt blevet nævnt med Hengivenhed som i de yngre Tryk fra hans Tid af Majmaanedsvisen.

Det andet Hovedvidnesbyrd om Sommer i By-Skikken fra Sydsjælland for ca. 100 Aar siden stammer fra Rønnebæk fra Næstved, og det er trykt i Frk. Franzisca Carlsens kendte Bog „Noget om og fra Rønnebæk Sogn med Rønnebæksholm“, 1861, Side 57—62. Frk. Carlsens Hovedkilde er en gammel Mand i Rønnebæk Per Hendrik, født o. 1769 i Rønnebæk, og det repræsenterer altsaa Skikken omkring 1780 og følgende Tid. Vi anfører den værdifulde Beretning i sin Helhed.

Naar det nærmede sig Maidag eller Voldermisse, begyndte de i Rønnebæk Sogn at lave til at ride Sommer ad By, og det gik saaledes til. 8—10 Dage før Maidag samlede alle Bymændene i en Gaard, hvor Karlene gav dem Gilde og de fik da $\frac{1}{2}$ Td. Øl og 3—4 Potter Brændeviin, men saa skulde de ogsaa give Karlene Lov at sinke Tiden ved at lave til og at ride Sommer ad By. Naar Karlene havde faaet denne Forlov, valgtes en af Mændene til Skaffer og en af Karlene til Skafferdreng. Hos Skafferen i *Skaffergaarden*, som hans Gaard Somren over kaldtes, samledes nogle Dage efter Karlene og sendte der-

fra Skafferen og Skafferdrengen ud til alle omliggende Herregaarde og til Næstved og bad om Forlov Maidag at komme og ride Sommer ad By. Først gik de til deres eget Herskab paa Rønnebæksholm, og der bad de om et Maitræ, som var en ung klein Riisbøg, som de saa en af Dagene lod hente og opstille paa Maibænken*), en Jordforhøining omsat med Steen, som stod inde i Byen et Sted paa Gaden. Naglet fast til denne unge Bøg høit oppe mod Toppen blev sat en udskaaret Træhest med en Karl paa, som var udpyntet med tvende grønne Krandse. Denne udskaarne Rytter kaldtes *Skafferdrengen*. I disse Dage, som gik forud for Maidag, smykkedes fire lange Stænger, de to med en fiirkantet Pynt og de to andre med en flad Pynt for oven. Disse Stænger kaldtes *Blus* og var meget kostbare, men Pynten gjemtes ogsaa fra Aar til Aar. Sølv og Guld og farvede Baand og kostbart Silketøi og Fløiel bestod Pynten af. Ofte blev denne Pynt syet af den Brændeviinsbrænders Kone i Næstved, hvor Byens Mænd tog deres Brændeviin, men Byens Piger havde nok at gjøre, selv om de ikke syede Pynten til Blussene, for de skulde pynte Hattene for Karlene og de unge Mænd, som havde Lyst til at ride med. Til dem brugtes baade Sølvkjeder,

*) I Svend Grundtvig: Gamle Danske Minder, III S. 61, Nr. 34 nævner Frk. Franzisca Carlsen, at der i gamle Dage stod et Majtræ i Rønnebæk By, og derved laa der en stor Sten, der blev kaldt Madbænken (d. v. s. Majbænken). Her samledes Bymændene, naar Oldermændene tudede i sit Horn og havde noget at sige dem. Der fortælles derefter et Sagn om, hvorledes Oldermændene Povel Andresen binder Kong Valdemars to sorte Hunde med gloende Øjne og ildrøde Tunger til Majtræet paa Kong Valdemars Bud. Men Hundene slider i Lænkerne og faar til sidst Træet revet op og slæbt udenfor Byen, hvor det findes næste Morgen. Sagnets Virkelighedsgrundlag er naturligvis en vældig Storm, der væltede Majtræet med Rode. Et nyt Træ er ikke blevet plantet. Det erstattedes derfor hvert Aar af et nyt Majtræ opstillet paa Majbænken, Rønnebæk Bys Midtpunkt.

Guldflitter og farvede Baand, og de hvide Skjærf, som Karlene havde fra høire Skulder til venstre Hofte, maatte Pigerne ogsaa lave i Stand og mange røde, blaa og grønne Baand, som blev bundne Karlene om Armene, gjorde de ligeledes istand, men Hestene pyntede Karlene selv med flyvende Baand i Halen og Manken af Sølv og alle Farver.

Atter nogle Dage efter at de havde faaet Forlov at ride omkring til Herregaardene og Byen, samledes Karlene og de unge Mænd i Skaffergaarden og drog derfra afsted med Tromme og Violin foran. Saa gik Toget fra Gaard til Gaard med Musik og Sang, for i hver Gaard sang de *Maivisen* og Skafferen var Forsanger. Alle Steder fik de Noget, baade Penge og Mad, hvilket sidste de bar hjem i en eller flere store Kurve, som Karlene havde paa Armen. Dette Tog kaldtes „at gaae om at qvæde“, og fra det kom de aldrig hjem før ud ad Aften. I Skaffergaarden bragtes Maden og Pengene ind, og her holdt de dem saa lystige ud ad Natten. I Skaffergaarden blev Øllet brygget, Brødet og Kagerne bagt til det forestaaende Gilde og Skafferen maatte sørge for, at Alt var i Orden; men Skafferdrengen havde han Lov til at bruge til al Slags Haandsrækning.

Endelig naar den længe ventede Maidag nærmede sig og det blev henad Aften før Maidag, stod Trommeslageren paa Maibænken og trommede Folk sammen, og alle Karle og Piger og de unge Mænd samledes da i Skaffergaarden. Herfra droge de Alle ned i den grønne Eng med Trommen foran; naar de kom der, sattes Trommen paa Jorden og alle Mænd og Karle sloge Kreds om den, faldt paa Knæ og ofrede Penge paa den. Naar alle havde ofret, maatte en af Karlene tage Trommen og skrabe Pengene til sig, saa var han dette Aar *Maigreve* og skulde betale $\frac{1}{2}$ Tønde Øl, 2 Potter Mjød til Pigerne og 2 Potter Brændeviin til Karle og Mænd. Naar den ene af Karlene var bleven Maigreve, hængte Skafferen to grønne Krandse om ham over Kryds paa Brystet og Ryggen, men Pigerne

slog Kreds om ham, og han tog sin ene Krands af og søgte at hænge den om en af Pigerne, men det var just ikke altid, at Pigerne vilde tage imod den, dog fik han tilsidst sin Krands hængt over Skulderen paa en Pige, som da var hans *Maiinde* og skulde hjælpe ham med at skaffe Øl, Mjød og Brændeviin. Naar Maigreven og Maiinden var valgte, gik de foran og alle de Andre under Trommeslag tilbage til Skaffergaarden, hvor Loen var pyntet med Grønt og Blomster, saa den saae ud som en deilig Løvsal. Herinde var Musik, og Dandsen begyndte med, at Maigreven og hans *Maiinde* de dandsede foran. Til den lyse Dag varede Lystigheden, saa kom Mændene med de smykkede Heste, og Pigerne pyntede Karlene og de unge Mænd.

Ved Solopgang satte Toget sig i Bevægelse, Skafferen og Skafferdrengen rede foran og denne Sidste maatte afsted at melde Togets Ankomst, hvor de skulde ind. Efter dem fulgte Musikken, 2 Violiner, 1 Tromme og 1 Klarinet, derefter Maigreven og i Midten bares de fire Blus. Karlene og de unge Mænd rede baade foran og bag efter Blussene. Naar de kom til et Sted, hvor de skulde ind, slog Skafferdrengen tre Knald med en pyntet Pidsk, han havde med, og red saa ind at melde Toget. Under Trommeslag og Musik drog de ind i Gaarden og her sang de Maivisen med Skafferen til Forsanger. Denne smukke gamle Maivise begyndte her i Egnen saaledes „Du lille Lærkes liflig Klang, Hør det, som vi bede: Vi love Dig med Maimaaneds Sang, Vær os Alle en naadig Gud med Glæde“. Af de Brokker Gamle Pe'er Hendrik kan huske af Visen, kan vi fastslaa, at det drejer sig om Peder Jensens Roskildes Majvise med de i Frederik den Femtes Tid skete Udvidelser med Bønner for „Kongen, Præsteskabet, Ridderskabet og Bønderne“, men om Visen ogsaa indeholdt den rimede Herrens Bøn (S. 137) er ganske usikkert.

„Naar Sangen var forbi, og de vare staaede af Hesten, dandsede de med Gaardens eller Byens Piger, som kom til for at faae dem en Dands, og hængte grønne Krands

om dem. Derefter fik de Mad, Kage og Viin, og før de drog bort, fik de ogsaa Penge. Undertiden samlede de saaledes paa denne Dag 60 Rdl., som de betalte Maigildet med og alle Forberedelserne til de ugentlige Sommergilder i Skaffergaarden. Saaledes gik det fra det ene Sted til det andet, og naar de drog ind gennem Næstved, hængte de først en grøn Krands paa Hovedvagten, det var, siger gamle Pe'er Hendrik, til Ære for Kongen, saa red de fra Gaard til Gaard, først hos de Fornemme og siden hos de Ringere, hvor de vilde have dem. I Rønnebæk var de inde i Præstegaarden, og naar de kom igennem en By, red de rundt om Maibænken, og var der Kro i Byen, red de ogsaa derind. Mad og Drikke fik Karlene og Mændene nok af, men de stakkels Heste fik sjelden noget, før de ud ad Natten, sædvanlig henad Kl. 1—2, kom hjem igjen til deres egen By, hvor saa de ældre Mænd stod ved Maibænken og toge imod Hestene.

Dermed var Festen forbi, men næste Søndag stod Trommeslageren igjen paa Maibænken og trommede Unge og Gamle sammen, og de Unge, baade Karle og Piger, med Maigreven i Spidsen, og Trommeslageren med dem, løb til den Gaard eller det Huus, hvor Maiinden havde hjemme; naar de fik hende med dem, gik det afsted til Skaffergaarden, hvor Loen og Stuerne var pyntede, og enhver, som havde Lyst, kunde gaae ind og faae dem en Dands i Loen eller den ene Stue, hvor der paa begge Steder var Musik og Mennesker nok. I den anden Stue og undertiden i en Lo endnu var der Borde og Bænke, hvor der spilledes Kort og førtes Snak og hørtes munter Spøg hele Natten igennem. Saaledes gik det til i Skaffergaarden hver Søndag saa lang som Somren var, lige til Kornhøsten begyndte, da stod Trommeslageren ikke mere Søndag Eftermiddag paa Maibænken og kaldte Folk sammen til Lystighed, men saa havde de efter det strænge Høstarbejde andre Fester. Ved disse ugentlige Sommergilder vankede ingen Mad, uden den hvert Enkelt tog med hjemme fra“.

Vi har nu fremlagt fire af Hovedvidnesbyrdene for Sommer i By-Skikken i Sydsjælland. Vi kommer nu til det femte Hovedvidnesbyrd for denne Skik, Snesere Sogn ved Præstø. Her har vi Efterretninger fra Samtiden ved Pastor O. D. Lytken i Mern, og i Mands Minde 50 Aar senere ved Lærer Peter Jensen i hans Bog om Snesere Sogn 1884.

Pastor Otto Didrik Lytkens første Beretning forefindes i Dansk Folkeblad I 1836 den 8. Januar Nr. 39 i en Artikel „Om den danske Landalmues Forlystelser og Gavnligheden af at nogle af dem hævedes og forædledes“. Jeg forudskikker den Oplysning, at Pastor O. D. Lytken var født $2\frac{1}{10}$ 1793 i Lumby ved Odense, at han havde været Præst i Norup, Nordfyn fra $5\frac{1}{12}$ 1821, og at han havde været Præst i Mern fra $7\frac{1}{6}$ 1825. (Se nærmere Aarbogen 1933, S. 68—71). Han giver følgende Fremstilling 1836:

„Som den smukkeste af Landalmuens Forlystelser ville vi først omtale den gamle Skik, som dog hidtil endnu har vedligeholdt sig i Sjælland og det tilgrænsende Møen, at føre Sommer i By. Om den nogensinde har været almindelig i hele Danmark, da maa den være meget aftagen; thi i Fyen har jeg aldrig seet denne Festlighed, fra Jylland har jeg aldrig hørt den omtale, og her i Sjælland havde jeg boet i 8 Aar, førend den nogensteds paa denne Egn, som mig vitterligt er, blev foretagen. Indtil for 2 Aar siden kjendte jeg den derfor alene fra Visen om skjøn Sired; og da det rimeligviis kan være Tilfældet med Flere, vil en kort Beskrivelse maaskee ikke være overflødig. Strax efter Pintsen forene de unge Karle fra en eller flere Byer sig om at udføre en Sommerby-Stads. En af de mest anseete og belevne vælges til Skaffer eller Anfører, en anden til Maigreve, en tredie til Skafferdreng og 6 eller 8 til Blusbærere. To Herolder sendes iforveien ud, og stikke om Natten eller om Morgenen tidlig en Maigreen, c : en grøn Bøgegreen, i Taget over hver Port til Tegn, at Sommerskarle kunne ventes. Om Morgenen forsamler Skaren sig

i Gildeshuset, og begynder derpaa Toget i følgende Orden. Først kommer Skafferen, hvidklædt og smukt pyntet ligesom de andre, men udmærket derved, at han rider paa den smukkeste og rigeligst pyntede Hest, og at han i Haanden fører en Skafferstok, der er rigt prydet med Sølvlænker og Sølvhovedvandsæg. Dernæst rider Maigreven og Skafferdrengen, udmærkede derved, at de hver have to korsviis anbragte Krandse over Skuldrene. Efter dem følge Musikanterne, spillende paa Klarinetter eller Violiner, ligeledes til Hest, og siden Blusbærerne, der hver fører en Stok i Haanden, der er behængt med Silketørklæder, Baand o. s. v. Toget medbringer desuden flere grønne Krandse, af hvilke den ene, som er fortrinlig udpyntet, af Maigreven gives til den Pige, som han kaarer til sin Maiinde, de øvrige gives til de Koner eller Piger, som de ville indbyde til Gilde, eller ønske at vise Ære. Hvor Maigrenen ikke er tagen bort fra Porten, drage de ind, og efter at have runderet i Gaarden, synge de deres Sommervise eller dog nogle Vers deraf, dandse et Par Dandse med Gaardens Piger, beværtet med Hvedebrød og Brændeviin, modtage en Gave til Hjelp til deres Gilde, som bevares af Skafferen, hvis Bestilling det desuden er, paa ethvert Sted at holde en kort Tale ved Ankomsten og en lignende ved Bortgangen. Det sidste kaldes at takke af. Ved Gildet skal Maiinden dandse hele Tiden, og Den, paa hvis Hoved hun lægger sin smuktpyntede Blomsterkrands, maa dandse med hende, og derhos betale Æren med nogle Skillinger, som ligeledes anvendes til Gildet.

For et Par Aar siden holdt Karlene fra Snesere Sogn en meget brilliant Sommerby-Stads, hvorved de sang følgende af dem selv forfattede Vise:

Venner vi istemme vil en Sang,
Den til Ære for Naturens Skaber;
Han, som giver os en Sommer mild og lang,
Og den kolde Vinter fra os tager.

Sommeren vi nu begynde vil,
Og meddele eder vore Glæder;
Vær saa god' at høre paa vor Sang og Spil,
Alle de, som her nu er' tilstede.

Sommeren os ret fornøje kan,
Naar vi os kun rigtig vil betænke.
Gud! giv Fred og Frugtbarhed i hvert et Land,
Saa kan Næringssorger ingen krænke.

Vi os glæde ved Kong Frederik,
Han er os en god og naadig Konge,
Dannemark ved ham en stor Velgjerning fik,
Ham vi aldrig g'emme, naar vi sjunge.

Sommeren kan glæde hver en Sjel,
Som er skabt og er omkring paa Jorden;
Derfor den Almægtige vi takke vil,
Han som holder Alting i sin Orden.

Vi vil takke dem, som der [Lov] os gav,
Dem den gode, høivelbaarne Greve!
De gav os Forlov at glæde os idag,
Vi vil ønske, de maa længe leve!

Vi os fryde ved vor Øvrighed,
Som os ei misunder vore Glæder;
Og til Ære for vort Danmarks blide Fred
Have vi besmykket vore Klæder.

Vi har en Maigreve i vort Lag,
Og han søger efter en Maiinde;
Hvis saa er, det lykkes kan for ham idag,
Vil han vistnok see han en kan finde.

Hvis det er, vi finde en hos dem,
Vilde det os være en stor Glæde.
Deres Skaal vi drikke, naar vi komme hjem
Og dem sætte paa det første Sæde.

Nu vi slutte vil vor Glædes Sang;
Dog med dem, som er blandt os tilstede,
Vi vil fryde os ved Instrumenters Klang;
Vær med os vor Gud i al vor Glæde!

Det nysnævnte Sommertog, som man ikke nylig havde seet Mage til her paa Egnen, vakte megen Deeltagelse, og blev af Egnens Honorationer betænkt med saa rige Gaver, at dersom Rygtet ellers ikke har overdrevet, udgjorde den indsamlede Sum mere end Totalbeløbet af et Halvaars Løn for alle de deeltagende Karle. Saa agtværdig end den Følelse var, som fremkaldte denne Gavmildhed, saa var den dog for stor: thi Contrasten imellem det, som disse Karle ved et halvt Aars Arbeide kunde erhverve, og det, som de paa eengang fik ind ved et Optog, var altfor skærende. Desuden vare de forlegne ved Anvendelsen, da de ansaae sig pligtige at bruge alt det Indkomne til idel Lystighed; og Tilladelse til lignende Festlighed vil maaskee for Fremtiden vanskeligere blive given, fordi vedkommende Øvrigheder ville frygte for, at dens Meddelelse vilde medføre en altfor stor Æres-Udgift for Egnens mere anseete Beboere.“

I sin Bog Præstøe Amt 1839, S. 39—40, skriver Lytken om Skikken: „Den har enkelte Gange i de senere Aar været fulgt her i det sydlige Sjælland, omtrent paa samme Maade som her er beskrevet*). Et Sommerbye-Ridt som Snesere Sogns Karle for nogle Aar siden foretog, vakte megen Sensation her paa Egnen, da baade Karle og Heste vare nette og rigt pyntede. De sang da en Sommer-Vise, der efter Rygtet skal være forfattet af en af Karlene selv, hvilket efter indvortes Kriterier ogsaa synes troligt. Da en Vise af denne Art, der er voxet paa Bondestandens egen Grund, er et Produkt, hvorfra med Føie kan sluttet til den Grad af aandelig Udvikling, hvorpaa denne Stand staaer her paa Egnen, hid sættes den her saaledes som mine Børn have lært den af Bønderpigerne“. Lytken anfører nu Visen, som han allerede har anført den i Dansk Folkeblad 1836.

Langt udførligere er Skildringen af Sommer i By-Stadsen i Snesere skildret i Peder Jensens Bog Optegnelser

*) Efter Johan Paludans Bog om Møen II 1822, Side 280—81 (se her S. 184 f.).

om Snesere Sogn (navnlig i de sidste 2 Aarhundreder) 1883, Side 453—57. Forfatteren*) var født i Næstelso Sogn $\frac{1}{3}$, 1846, og havde været Lærer i Snesere Sogn siden 1870. Kilden for hans Skildring er altsaa Sognets Overlevering om den straalende Sommerfest i 1834.

„Sommerstadsen holdtes omtrent hvert Aar i hele forrige Aarhundrede; skjødes der et enkelt Aar over, blev i det mindste Majtræet i hver By prydet med Flag og brogede Tørklæder, og Ungdommen dansede omkring Træet i den lune Majmaaneds-Sommernat. Nu har der ikke været Sommerstads her i Sognet siden 1834 — altsaa i snart et halvt Aarhundrede — men nævnte Fest skal ogsaa have været i den Grad smuk og vellykket, at den hos gamle staar med et lige saa kjært som levende Minde fra deres Ungdomsdage, hvorfor vi tillade os at benytte den til Skildringen af en saadan overleveret Skik fra Forfædrene.

Nævnte Sommer-Stads bestod af omtrent 30 pyntede Karle fra forskjellige Byer i Sognet. Forrest red *Skafferen* eller *Forrideren* (senere Gaardejer i Sjolte N. J.). Han var iført en hvid Trøje pyntet med Silkebaand, hvorpaa var anbragt en Mængde smaa „Hovedvandsæg“ (Bud-diker) og ensartede smaa Sølvknapper; alle de pyntede Silkebaand og Stykker endte nedenfor et pyntet Livbælte — som var spændt foran med et stort Sølvspænde, og hvorved disse sammenholdtes — i Sløjfer og Døller. Epauletter paa Skuldrene og en høj Hat paa Hovedet, sidste var pyntet med Sølvspænder og lange Sølvlænker, der laa ud over Hatteskyggen; Guldgaloner paa Benklæderne og korte Halvstøvler med Sølvspor. Hesten — en graa Hoppe — var ogsaa overordentlig pyntet, særlig Bringen og Lænden, med Sølvspænder og Knapper, sammensat til alle Slags Figurer, men især Tensen; paa denne var anbragt 15 smaa „Hovedvandsæg“ foruden et meget stort som en Blinker eller Top midt imellem Ørene, men det allerpræg-

*) Sml. Præstø Aarb. 1921, 102 f.

tigste var dog *Skafferkosten*, som Skafferen holdt i den højre Haand, og med hvilken han hilste enhver, som Selskabet mødte, den var ligeledes pyntet med brogede Silketørklæder og smaa „Hovedvandsæg“ samt med en Mangfoldighed af fine Søvlænker, der hang ned over Haanden og aldeles skjulte denne; øverst i Skafferkosten var anbragt en Sølvsvane i blaat Tyll, hvilken gyngede frem og tilbage ved Haandens Bevægelse, saa det saa ud, som om den svømmede i et Vand. Efter Skafferen red 8 *Blusførere*, pyntet i samme Smag som denne, dog ikke saa prægtig, uden Epauletter og med røde Galloner paa Benklæderne, men med Silkesløifer paa Bryst og Ryg. Blussets øverste Del dannedes ved 2 i en Cirkel bøjede tynde Vidier eller Spanskrør, anbragte gjennem Stangen i en ret Vinkel mod hverandre, og omvundne med røde og blaa Silketørklæder ligesom en Ballon eller Kugle, pyntet med Baand, Sløjfer og nedhængende Søvlænker samt 4 rød- eller blaamalede Fugle af Træ, en paa hver af Ballonens fire Sider; desuden var der paa de to forreste Blus anbragt Kongens Navnetræk med en Krone over af Sølv. Blusstangen var 4 Alen lang og stak i et Hylster ved Stigbøjlen for at Blusførerne bedre kunde styre den lange Stang. Imellem de to forreste Blusførere red *Majgreven* (Ungkarl N. L., Smidstrup), pyntet som disse, men desuden med 2 smukke Kranse anbragt paa Kors over Skuldre og Bryst, hvoraf den ene var tiltænkt *Majinden*, naar han fandt en saadan. Blusførerne gjorde endvidere Tjeneste som Sangere. Derefter red to *Tamburer*, ligeledes pyntede saa vel som deres Trommer; imellem Tamburerne red de 2, som førte Musikkens Heste, og som kaldtes *Musikførerne*. Efter disse kom det øvrige Følge, pyntet saa godt enhver formaaede og i samme Smag. Stadsen sluttedes af *Bagrideren* eller *Skafferdrengen* (senere Gaardmand i Sne-sere Mads Christensen) almindelig en ung Karl eller Knøs, pyntet som Blusførerne, men uden Blus; dennes Bestilling var at jage forud og begjære Tilladelse for Selskabet til at

vide Stadsen og tillige som sidste Mand at takke for Modtagelsen, naar det forlod Gaarden. Denne Bestilling var meget besværlig, især i en By, da det saa gjaldt om at skynde sig, for at komme foran til næste Gaard. Naar Selskabet var kommen ind i en Gaard holdt Skafferen omtrent følgende Tale:

„God Dag! god Dag! Værs'god! vil I skaade (skue) vores Lag, vores Skaffer og vores Skafferkost, vores Majgreve, vores Blus og vores Blusførere samt vort øvrige pyntede Følge!“ Derefter afsang Sangerne den allerede af Pastor Lytken anførte Vise*), der skal være forfattet af Forrideren, altsaa senere Gaardejer Niels Jensen i Sjolte.

„Efter Sangen stod Selskabet af Hestene og begav sig op i Storstuen, hvor de 4 af Blusførerne stillede sig hver med sit Blus i Stuens Hjørner, medens det øvrige Følge dansede med de i Gaarden værende Koner og Piger; særlig gjaldt det for Majgreven at danse med hver Dame paa Gaarden. Paa den dansende Dame hængte han den ene Krans, som han altid modtog tilbage med en lille Pengegave. Endelig oprandt det Øjeblik — almindelig et af de sidste Steder — da Majgreven valgte sin Majinde blandt de forventningsfulde Piger, som paa det sidste havde fulgt Stadsen fra Gaard til Gaard; hun beholdt saa Kranzen og dansede en Extradans til med sin Majgreve under Selskabets Jubel. Om Aftenen hentedes hun — pyntet med Kranse og straalende som en Grevinde — til Gildesgaarden af det hele Selskab med Musik i Spidsen.

Efter at Selskabet havde moret sig med Dansen, var skænket og havde modtaget Foræringer, brød det op og steg til Hest, men forinden holdt Skafferen omtrent følgende Tale:

„Nu vil jeg for mig og paa hele Selskabets Vegne af-

*) Peder Jensens Gengivelse af Visen svarer meget nøje til O. D. Lytkens. Stroferne er trykt i to Langlinier hver, og har enkelte afvigende og bedre Læsemaader. Vigtigst er Afvigelsen i næstsidste Vers: „Hvis saa er, han finder en hos dem.“

lægge min inderligste Tak for Skjænk og Gave og ønske, at Forsynet vil skjænke os Landefred og Jordens Frugtbarhed, at det maa gaa Hans Majestæt Kongen, og Landet vel, saa gaar det ogsaa os vel. Tillige beder jeg, om de vil bære os som Gjæster i vor Glædes Selskabsgaard, som er bestemt hos N. N. i N. (i 1834 Gdr. Peder Rasmussen, Snesere) enten i Aften eller i Morgen Aften, hvilken de selv synes. — Have de Børn, store eller smaa, da lade dem alle med gaa, alle deres Tjenestefolk lige saa! Skjænkere og Musikantere have vi i Gildesgaarden, som skal opvarte og fornøje enhver paa bedste Maade, til vi komme hjem, saa skal enhver af os opvarte paa bedste Maade, om Gud vil, vi kan!“ —

Selskabet udred tidlig om Morgen den 2. Pinsedag gennem Brøderup og Sjolte til Lindersvold og Strandegaard. Amtmanden paa Lindersvold (Grev Hans Schack Knuth) vilde strax aftakke Selskabet og sagde: „Holdt, Børn! Tak, det er nok!“ men saa afsang man Verset til hans Ære, og nu stod han ganske stille og hørte Sangen til Ende; den blev nok ogsaa sunget smukt af Selskabet, blandt hvilke vare flere gode Sangere. — Efter et kort Hvil i Elmue gik Toget langs Stranden, hvor der var rejst Æreporte ved Sjolte- og Smidstrupvejen, til Præstø, og derfra hjem over Smidstrup; man ankom først til Snesere ved Solnedgang og var først færdig her ved Midnatstid, da man ankom til Gildesgaarden. Her dansede Selskabet i den pyntede Dragt til den lyse Morgen. Dagen efter fortsattes Gildet igen i Gildesgaarden, hvorefter sluttedes med en Dags og en Nats Gilde i Majindens Hjem (Gaardmand Stephan Sørensen, Snesere*), — men endnu (1883) tale de gamle med Henrykkelse om denne Fest, om den uhyre Menneskemængde, der endog flere Mile borte fra, opfyldte Byen for at se Stadsen, om de 4 Æreporte i Byen, men først og frem-

*) Stephan Sørensen havde 1834 en 24aarig Datter Kathrine Sophie og en 17aarig Datter Kirstine.

mest om det pyntede Selskab og om den Orden og Skjønhed, hvormed det hele lededes af den belevne Forrider. Festen staar for deres Erindring næsten som et Fe-Æventyr, hvortil der aldrig før var set Mage, og som noget, der aldrig vil opleves oftere“.

Denne smukke Skildring af Sommer i By i Snesere var Grundlag for en Radioudsendelse til de øvrige nordiske Lande foretaget den 30. April 1938, tilrettelagt for Radio af Jens Chr. Lawaetz og Forfatteren af denne Afhandling i Sogneraadsformandens Gaard i Snesere, og under hans Ledelse af de unge Karle. Det var et Hørebillede, det gjaldt, ikke noget Synsbillede. Jeg havde Lejlighed til at hilse paa den ældgamle Sønnesøn af den unge Mand, Niels Jensen i Sjolte, som i 1834 havde digtet Snesere Bøndernes egen Majsang, gennemtrængt ganske uden Forfatterens eget Vidende af ældgammel nordisk Tankegang, af fredselkende Nordboeres Higen efter Aar og Fred. Vi gentager de Strofer, der giver Kærnen af hans Digt i Peder Jensens egen Gengivelse.

Sommeren os ret fornøje kan,
naar vi os kun rigtig vil betænke.
Gud, giv os Frugtbarhed og Fred i hvert et Land,
saa kan Næringssorger ingen krænke.

I sin smukke Skildring „Snesere By i Fortid og Nutid“ i Aarbogen 1918, S. 30—60, fortæller Peter Jensen (S. 50) om Majfester i Snesere af, om man vil, mere dagligdags sædvanemæssig Karakter.

„Ved Majbænken, Byens Bystævne stod Majtræet, som de unge Karle og Piger Valborg Nat pyntede med kulørte Baand og Flitterstads, for derefter at danse Vaaren ind under Afsyngelsen af den gamle Folkevis: Alverdens Skaber mild og blid, hør det, som vi bede! Vi prise glade Aarsens Tid, vær os alle en naadig Gud med Glæde.“

Den gamle sjællandske Majvise under sædvanemæssige Forhold, den af Folket selv digtede Vise i det store,

for Bygden enestaaende Sommerridt til Lindersvold og Præstø, saaledes er Snesere Sogns Majs-kik. Men Snesere var ikke det eneste Sted, hvor man følte Trang til at digte sin egen moderne Sommervise, det samme gjaldt ogsaa Stevns. Vi kender i Rasks Morskabslæsning for den danske Almue 1840, S. 252 en Sommervise fra Stevns-Herred meddelt af F. B., rimeligvis Frederik Barfod, men den er ikke ledsaget af en Skildring af Majs-kikken i Stevns o. 1840, saa vi kunde se, hvorledes Udviklingen havde formet sig siden Peder Claudianus og Jørgen Sorterups Dage. Sommervisen fra Stevns lyder saaledes:

„Vor Ager er grøftet, vor Pløjning fuldbragt,
smukt Havren er spiret, og Byggen er lagt; —
ud, Piger, og flætter os Kranse paa ny!
hej lystig, nu gjælder det Sommer i By.

At sidde saa ørkesløs passer sig ej; —
nej, Bønder, kun en Gang om Aaret er Maj,
kun engang om Aaret har Bondemand Tid
ved Dands og ved Glæde at glemme sin Flid.

Først muntre og fromme ved Mejernes Klang
vi bringe vort Herskab en Krans og en Sang,
saa tumles vi sammen i Kjæde og Sving
i Engen blandt Blomsternes lystig omkring.

De Gamle maa sidde ved Kruset i Fred;
snart komme de Dage, vi sidde der med,
naar Hovedet ryster og Issen er graa. —
— Nu lystig til Majsang i Dansen vi gaa!

Trygt leve vi Bønder i Glæde og Fred,
og koster os stundom vor Ager lidt Sved,
saa giver den tusindfold Renter igjen,
og ingen betaler saa sikkert som den.“

Fra de ældre Opskrifter omkring 1840, gaar vi nu til en af de alleryngste Optegnelser, og det bør staa Læseren ganske klart, at selv en saadan ganske ung Opskrift fra de allersidste Aar kan frembyde højst interessante og mærkelige Træk, som mangler i de ældre Opskrifter, og

den bør derfor afgjort være en Tilskyndelse til alle, der fra deres Forfædre kender noget til Sommer i By-Skikken at gøre Optegnelser derom til Dansk Folkemindesamling. Det er en Optegnelse fra Sandby i Tybjerg Herred ved Gaardejer *Emil Rasmussen* i Sandby, meddelt af nu afdøde Parcellist Ole Jensen i Sandby Dade, hvis Meddelelser om Aarets Fester og Livets Højtider vi tidligere har udgivet her i Aarbogen 1937, S. 103—117.

Optegnelsen har følgende Ordlyd:

„I Maj Maaned red Karlene Sommer i By. Ved den Gaard, hvor Sommergildet skulde holdes, blev Majstangen rejst, og Byens unge Piger pyntede den med Kranse af Grene og Blomster. Om Morgenen samledes alle Rytterne i Gaarden. De var altid klædt ud og pyntet efter alle Kunstens Regler med kulørte Baand, grønne Kranse og Blomster. Hestene var ogsaa pyntet. Foran i Optoget førte man en lille Majstang. Det var ikke den store, som stod ved Gaarden. Spillemandene kørte i Vogn. Hele Optoget red fra Sted til Sted i Byen lige til Aften. Naar Rytterne nærmede sig, skyndte Folk sig at faa Portene lukket op, og hele den glade Skare rider ind i Gaarden. Forrideren spørger saa Manden, om de maa synge en Vise? Det maa de selvfølgelig gerne, og Rytterne synger Majvisen. Derefter kommer Konen og Pigerne med Øl, Brændevin og Æbleskiver eller Knægt (Kaffe med Brændevin i). Naar alle har drukket og spist, spiller Musikanterne, og nogle af Rytterne danser en Dans med Pigerne. Derefter siger Rytterne Tak og indbyder til Sommergilde. Saa bliver der udbragt et Levé for Manden i Gaarden, og under Hurraraab rider Optoget videre til næste Sted. Om Aftenen samles alle Rytterne for at ride rundt om den store Majstang. De har hver en lang Stang i Haanden. Stangen skal forestille en Lanse. Rytterne rider nu i susende Fart rundt om Majstangen, og Pigerne kaster nogle Kranse højt op i Luften. Disse Kranse skal Rytterne fange med deres Lanser. Den af Rytterne, som er heldig og faar fan-

get en Krans [rimeligvis de fleste Kranse], bliver Majkonge indtil næste Sommer. Majkongen rider hen til en af Pigerne, rækker sin Lanse frem, og lader Kranzen falde ned paa Hovedet af hende. Den, som faar Kranzen, bliver Majdronning. Saa bliver der udbragt et Leve for Majkongen og Majdronningen, og Rytterne rider hjem med deres Heste. Derefter begynder Sommergildet, som ender med Dans rundt om Majstangen. Den første Dans skal danses af Majkongen og Majdronningen. Naar de har danset, kan alle danse med.“

Denne Skildring af, hvorledes Majkongen bliver valgt, og hvorledes han vælger sin Majdronning, er foreløbig enestaaende indenfor Sydsjællands Overlevering om Sommer i By-Festen. Det vilde være af Betydning, om man fra andre Sogne, særlig i Tybjerg og Hammer Herred, vilde kendes ved denne Form for sydsjællandsk Sommer i By-Skik.

Vi gaar nu over til ældre interessante Meddelelser, der indeholder en betydningsfuld Afvigelse fra den almindelige Regel, at det er Karlene, og kun Karlene, som rider Sommer i By. I Fensmark synes ogsaa de unge Piger for halvandet hundrede Aar siden at have deltaget i Majridtet, og fra Vallø har vi fra 1836 Vidnesbyrd om Pigernes Føreren Sommer i By, ikke ridende, men til Fods. Vi kender ikke Fensmarkskikken i almindelig prosaisk Fremstilling, saaledes som naturligtvis hele den øvrige Overlevering, vi kender den kun fremstillet i digterisk Form i Christian Winthers Hjortens Flugt i det Afsnit midt i Digtet, der kaldes „Paa Herreborgen“. (Chr. Winthers Samlede Digtinger, syvende Bind S. 154 ff.).

Og det var de Bønder
I Fensmark By,
Fra Kalkerup og Sippørup
De jubled høit i Sky;
Om blomsterklædte Maitræ
De dandsede i Ring
Til Fløiter og Fidler
Med de lystigste Spring.

I Buxer og med Kofte her
Man unge Tøse saae,
Og lange, føre Karle
Med Bul og Skjørter paa;
Mai-Greven og Grevinden
Med Krands og med Baand,
Velsminkede og smurte
De tripped Haand i Haand.

Med sværtet Ansigt Narren
Saa vever og saa fix
Sprang om og gjorde Løier
Og vifted med sin Brix.
Paa Gjerdet sad med Pose
En gammel Tiggermunk;
Paa Sognefogdens Mønning
Stod Storcken nok saa strunk.

Saa trak de ud af Staldene
Heel mangel smykket Hest;
I Manken Baand var flettet,
I Halen Sløifer fæst.
Rask svang sig da i Sadlen
Baade Pige og Dreng, —
Hei! hvor de Fløiter hvined
Til den skingrende Stræng.

De Spillemand red foran
Maigreven og hans Brud,
I klaren Solskin Toget
Smukt gik af Byen ud.
Til Holmegaard ved Mosen
Det først skulde gaae;
Hr. Iver Bugges Godtøl
De vilde smage paa.

Undervejs møder Toget Junker Strange.

Med Hu! og Hei! kom farende
De Bønders vilde Trop.
Han vaagned af sin Tanke
Og slog sit Øie op.
Han hilsede Guds Fred!
Og de skraalede: Tak!
Og Narren kom hen til ham
Og gav sig i Snak.

Som saadan de nu taled,
Gjennem Ladegaardens Led
De traadte ind og styred
Til Borgen deres Fjed.
Her stode alle Heste
Optømmede i Rad,
Mens i den indre Borggaard
Man gjorde sig glad.

Her skingrede Musiken,
Her svang man sig omkring
Alt paa de brede Fliser
Med de kaadeste Spring.
Og Madsvend og Røgter,
Hver Tøs og hver Dreng
Var ogsaa komne med
I det lystige Slæng.

Portvægteren, den gamle,
som ellers var saa bidsk,
Han fik sig en Svingom
Med en Malkepige frisk.
Hr. Bugge stod deroppe
Med vidtskrævende Been
Og gloede paa Vrimlen
Fra Trappens høie Steen.

Ølkanderne gik ogsaa rundt,
Og ingen Hals blev tør,
De drak, saa Panden gløded
Og Tanken blev ør.
Hr. Bugge var ei doven
Han drak i svære Kluk,
Saa greeb han fat en Ungmø
Og sprang som en Buk.

Der kan næppe være Tvivl om, at Chr. Winther, der var barnefødt i Fensmark Præstegaard den 29. Juli 1796, og som levede i Fensmark til hans Faders Forflyttelse til Ulsø ^{22/5} 1807, fra sin Barndom mindes Fensmark-Bøndernes Sommer i By-Ridt til Holmegaard, baade Karle og Piger med Majgreve og Majgrevinde i Spidsen, med Nar

og Forklædninger, med Dans om Majtræ og med lystig Dans paa Holmegaards store Gaardsplads, hvor Herregaardens Folk med Herremanden i Spidsen dansede med Karle og Piger, der red Sommer i By.

Vi gaar nu over til Optegnelser, hvor Pigerne alene fører Sommer i By, og som Sommerpiger gaar rundt og synger deres Sommerviser. Vi anfører fra det tidligere omtalte Dansk Folkeblad, første Aargang ^{s/}₁, 1836 Nr. 39 en Skildring af denne Skik af Pastor O. D. Lytken i Mern gældende *Vallø* i Bjæverskov Herred.

„Pigerne her i Sjælland bruge ogsaa undertiden at føre Sommer i By; men om deres Tog, som da er tilfods, har jeg ikke kunnet erholde nogen nøiagtig Beskrivelse, som jeg da ogsaa finder det mere passende, at dette Tog foretages af Karle, end af Piger. For mere end 20 Aar siden (altsaa omkring 1815) hørte jeg i Egnen ved Vallø en Vise, der kaldtes Pigernes Sommervise, og som jeg finder det passende at anføre her som et Modstykke til Karlenes foranstaaende (d. v. s. den S. 152 f. anførte nydigtede Majvise fra Snesere 1834).

Her komme vi Sommer Piger smaa
Mai vær velkommen!
Om vi vor Vise sjunge maae,
Glæde os Gud og saa den søde Sommer!

Jomfrue Maria og hendes Søn
Mai vær velkommen!
De gik hen til Jerusalem,
Glæde os Gud og saa den søde Sommer!

De gik hen til den Kirkegaard,
En Søvsn saa sød faldt hende paa.

Der hun igjen opvaagnede,
Ja borte var Jesus kjær Sønnen sin!

Maria ledte sig bag Kirkedør,
Hvor Jesus pleied at skjule sig før.

Maria ledte sig bag Altertræ
Hvor mangen Synder bøiede Knæ.

Maria ledte sig bag Prækestol,
Hvor Præsten taler saa mange Guds Ord.

Maria ledte sig i Stole,
hvor vakkre Jomfruer stode.

Maria gik sig til Støde (ø: Stette)
Hallelujah hende mødte.

„Hør du Hallelujah, kjær Vennen min!
Har Du ikke seet Jesus kjær Sønnen min?“

„I Gaar var jeg i Jerusalem,
Der saae jeg Jesus kjær Sønnen din.“

Jeg hannem hørte, jeg hannem saae,
En Tornekrone havde han paa.

De pisket hannem med Svøber
Mai vær velkommen!
De flettede hvasse Remmer,
Glæde os Gud og saa den søde Sommer!

For vor Konge vi bede her,
Mai vær velkommen!
Gud give hannem evig Fred!
Alt saavidt som Verden er
Springer I Rosens Blommer!

Alt for vor Dronning vi bede her
Mai vær velkommen!
Gud gjøre hendes Hjerte let!
Alt saavidt som Verden er,
Springer I Rosens Blommer.

Tre Prindsesser udi Tal
Mai vær velkommen!
Gud glæde deres Hjerter i Himmels Sal!
Alt saavidt osv.

Den Vise bør vi synge nu
Mai vær velkommen!
For vi skal komme Jesum ihu,
Alt saavidt som Verden er,
springer I Rosens Blommer!

Pastor Lytken gør følgende Tilføjelse til Visen: „Der er i denne Vise den Mærkelighed, at Hallelujah er gjort til en Person, der møder Maria og bringer hende Tidende fra sin Søn. Dette ansaae jeg i Begyndelsen for en poetisk Idee, og fandt det smukt, at Hallelujah var personificeret i en Lovsang ved Sommerens Begyndelse, men jeg har siden bemærket, at det er skoet af en Feiltagelse; thi i den gamle Psalme i Kingos Psalmebog til 3. Paaskedag: „Opstanden er Christus vor Herre“ forekommer en Samtale ved Jesu Grav mellem Engelen og Maria, i hvilken sidstnævnte siger:

Engel, o kjære Engel fiin
Hallelujah! Hallelujah!
Hvor finder jeg nu Herren min?
Hallelujah! Hallelujah!

Og dette Omqvæde i Psalmen har altsaa sandsynligvis foranlediget, at Visens Forfatter har anset Hallelujah for at være Englens Navn“.

Den Vise, som de unge Sommerpiger i Vallø synger, er en Legendevise „Jesus og Jomfru Maria“, behandlet af Svend Grundtvig i Storværket Danmarks gamle Folkeviser II, S. 525—529, Nr. 97 og i Tillæggene i Danmarks gamle Folkeviser III S. 886—889 samt X S. 199—204. Denne Folkevise DgF. Nr. 97 kendes i 9 danske og 5 svenske Opskrifter, hvoraf de fleste DgF. 97, A, E, F, G, I og 'svensk Z, Æ, Ø er ren Legendevise, og ikke har det mindste med Majvise og Majskik at gøre. Derimod har Dansk Dg. F. 97 B, C og D samt skaansk X og Y anvendt Legendevisen som Majvise med indledende og afsluttende Vers laant fra den sjællandske Majvise. Det danske Hovedvidnesbyrd om denne Forbindelse er Dg. F. 97 B, en Flyvebladsvise fra Midten af det 18. Aarhundrede, der ligger meget nær ved vor Valløopskrift. Jeg anfører første og sidste Vers.

Her kommer vi vakre Piger smaa,
— Maje er velkommen —
om vi den Vise kvæde maa.
Alt, saa vidt som Verden er,
springer i Rosens-Blommer.

Denne Vise skal nu kvædes paany:
— Maje er velkommen —
for vi skal komme Christus ihu.
Alt, saa vidt som Verden er,
springer i Rosens-Blommer.

Omkvædet i Flyvebladsvisen svarer til Omkvædet i de sidste Vers af Valløopskriften, i den store Folkeviser-udgave betegnet som DgF. 97 D. Derimod har DgF. 97 C. samme eller tilsvarende Omkvæd til Valløopskriftens Begyndelse. Det er det Brudstykke af Visen, som Just Mathias Thiele har meddelt i sin Bog Dansk Folkesagn 1818, I S. 155. Selve Skikken er beskrevet i Franzisca Carlsens Bog Gammel Kjøgegaard 1878, II S. 187 f.

„I gamle Dage red her i Egnen Karlene Sommer ad By og Pigerne gik Sommerbystads, og i den Sang, Pigerne sang, mindes jeg, der blev bedt for Kongen, Ridderskabet og tilsidst for „os Bønder smaa“. Det er altsaa Majvisen i dens o. 1750 udvidede Form, der har øvet Indflydelse paa Legendevisen om Jesus og Jomfru Maria. Vi har i Gl. Kjøgegaardsopskriften af denne Vise eller rettere af de Brudstykker, der er erindret, et ganske tilsvarende Indledningsvers som i Valløopskriften og samme Omkvæd som Valløvisens Begyndelse.

Her komme vi vakre Piger smaa,
Mai er velkommen;
Om vi for Eder synge maa
Glæde os Gud og saa den søde Sommer.

Ja vel vi maa, ja vel vi tør,
For Fader og Moder har givet os Lov.

Vi brække Mai i Bøgetop,
Vore Karle sidde saa tidligt op.

Vi brække Mai i Asketop,
Vore Piger de sove til Sol staar op.

Frk Carlsen kender en ganske nærbeslægtet Legende-
vise med samme Omkvæd som Valløvisens Slutning, der
dog kun erindres som Brudstykke.

Marie hun ledte paa Altratræ
Mai vær velkommen,
Hvor alle Syndere bøie Knæ
Alt saa vid, som Verden er,
springe de Rosensblommer.

Fra Nutiden kendes en Skildring af Pigerne „gaa
Sommerby“-Skik fra Viemose, uden at deres Sommervise
længere er kendt.

Flv. Skrædder Peter Hansen, Stensveds, Moder havde
fortalt, hvorledes de unge Piger „gik Sommerby“: de flet-
tede Kranse, vistnok af Markblomster, maaske dog ogsaa
Haveblomster (eller Hælvten af hver Slags) den forreste
af Pigerne bar en (særlig) stor Krans, de kaldte denne
Pige for „Majen“ eller „Majken“. Det var Pigerne fra Vie-
mose, der gik Sommerby; de gik omkring paa Herregaar-
dene, i hvert Fald op paa Liljendal; der dansede de i Gaar-
den udenfor den (Hovedbygningen), og den forreste Pige,
„Majen“, kastede den store Krans om Halsen paa den af
de tilstedeværende Mandfolk, som hun vilde danse med.
(Danske Folkemaal IX, S. 63—64). Rasmus Olsen i Vie-
mose nævner ikke en saadan Skik i sine Optegnelser fra
Viemose, sml. S. 132 ff.

Langt mere udførlig er Skikken fremstillet i Thieles
Danske Folkesagn 1818, I S. 154, desværre ustedfæstet, men
vi anfører alligevel dette Vidnesbyrd i denne Fremstilling
af sydsjællandsk Sommer i By-Skik, da vi har den Opfat-
telse, at Thiele kender Skikken fra Sydsjælland, snarest
fra Nysø ved Præstø, hvor han har opholdt sig den 20.—29.
Maj 1817 for at samle Folkesagn. (Se: Af mit Livs Aar-
bøger ved C. Dumreicher I 86, sml. Festskrift til Vilhelm
Andersen, 1932, S. 114).

„Naar Pigerne løb Sommer i Bye, samlede de hvor Gildet skulde staae, iførte grønne og hvide Tørklæder og dertil Krands om Haaret og over Skuldrene. Derfra gik de ud paa Marken, stillede sig i Kreds, og Skafferen prøvede da en Krands paa dem Alle, indtil han traf Een, som kunde passe den; hun blev da Maiinde. Derpaa drog Tøget omkring. Hvor man vilde modtage dem, var til Tegn derpaa opreist en Stang, pyntet med Blomster og Krands. Andre fortælle, at Maigreven, naar de komme hjem fra Tøget, kastede Krandsen paa den af Pigerne, som han vilde udvælge til Maiinde. Pigerne syngte:

Her komme vi vakkre Piger smaa,
Maie, I ere velkomne!
Om vi den Vise qvæde maa;
Glæde os Gud og saa den søde Sommer!

Hvortil Karlene svarede:

Hvad ville I, vakkre Piger smaa,
Maie, I ere velkomne!
I qvæde den Vise, I ei forstaae;
Glæde Jer Gud og saa den søde Sommer!

Pigerne sang derpaa:

Marie hun ledte bag Altertræ
Maie, I ere velkomne!
Saa mange Syndere har bøiet deres Knæ
Glæde os Gud og saa den søde Sommer!

Thiele anfører disse Vers efter skriftlig Meddelelse, og meddeler derefter den Flyvebladstekst fra Midten af det 18. Aarhundrede (= DgF. 97 B), vi lige har anført.

Vi finder i denne Thieleske Fremstilling af Sommer-skikken en lignende Samvirken af Piger og Karle ved at føre Sommer i By, som i Christian Winthers Fensmark-Minder, der har sat sig saa smukke Spor i „Hjortens Flugt“.

Thiele har ogsaa en Skildring af Karlens Sommer-ridt, ligeledes ustedfæstet, men ogsaa efter vor Gisning stammende fra Egnen omkring Nysø. Denne Skildring, som H. C. Andersen har benyttet i sin Skildring af Mai i Aarets 12 Maaneder, har følgende Ordlyd:

„Paa Voldborg Dag, det er den Dag, som gaaer foran Pintsedag, var tilforn stor Lystighed paa Landet med at ride Sommer i Bye. Da lavede baade Karle og Piger sig til Festen, og pyntede sig som bedst de formaaede til Toget. Karlens Tog, hvor Alle var tilhest, aabnedes af begge Skafferne, som red foran for at melde Toget. Derpaa fulgte to gamle Mænd, der vare Blusførere, og holdt i Hænderne hver for sig en høi Stang, udpyntet med Baand, Krands og Silketørklæder og hvad der ellers kunde falde i Øinene. Efter dem fulgte Maigreven med begge sine Svende, og dernæst hele Toget parviis, Alle iførte blaa eller røde Kofter, og over dem hvide Haandklæder fra Skulderen og ned under den anden Arm, og flagrende Silkebaand paa Hattene. Maigreven havde to Krands, een over hver Skulder, men hver af de øvrige havde kun een Krands. Midt i Toget rede Musikantere og spillede paa Fiol, Tromme og Pibe. Naar de kom til et Markeskjel, blev en Krands lagt paa Ledstedet, og naar de i Byerne eller paa Herregaarden mødte Pigerne, kastede de Krands til dem, hvilket var en Indbydelse til deres Gilde. Naar de i dette Optog vare komne ind i Byen, gik begge Skafferne ind i Huset og udbade Tilladelse til, at Toget maatte komme ind. Og, naar dette var blevet dem tilladt, rede de tre Gange omkring Gaarden, og hilsede, naar de kom forbi Vinduerne. Da stege de af Hestene, og Forsangerne begyndte at synge, imedens de Øvrige ved hvert Vers faldt ind: „Med Glæde!“

Før Slutningen af den oprindelige Peder Jensen Roskildeske Vise om Herrens Bøn blev sunget, gik to af Karlene til Kirken og knæfaldt paa Dørtrinet, og medens de laae saaledes, sang de øvrige Stroferne om Herrens Bøn, der sluttede med dette Vers:

Hertil forlade vi os vist,
Hør det som vi bede!
Og Amen sige ved JEsu Christ,
Vær os alle en naadig GUD med Glæde!

Derefter dansede de en Stund, og skjænkedes de da med Øl og Brændeviin, og fik de undertiden Penge til. Endeligen stog de til Hest igjen, rede atter rundt om Gaarden, og droge derpaa i samme Optog videre.“

Kan det end være underkastet Tvivl, om denne Skildring gælder Sydsjælland, nærmest Nysø og Præstø, kommer vi nu til nogle Skildringer, hvorom ingen Tvivl kan være mulig. Det er Skildringer af Sommer i By-Toget til Vordingborg 1785 og 1788, og af Sommer i By-Skikkene i Digteren Goldschmidts Barndom i Vordingborg o. 1830 fra hans Roman „Hjemløs“. Skildringerne fra Vordingborg 1785 og 1788 findes i Werlaufs Samling Holbergiana (Ny kgl. Samling 2401, Kv. 1, Lægget „Den pantsatte Bondedreng“), men Werlauff har desværre ikke noteret Kilden paa sin Afskrift.

„1785 d. 13de Mai reed man Sommer i Bye her igien-nem Vordingborg op til Slottet, hvor de sang Mayvisen og dandset, da samme Sted ikke regnes for Byens Grund, men uden for den. Da de kom tilbage igjen, reed de fem à seks Gange rundt om uden for vort Hus og hængte Krantz paa Huset. De vare omtrent en Snees Mand, klædte i Rødt med hvide Klæder som Remme, Krans over Livet fra Skuldrene af. Havde saa store Faner tillige med af nedhængende Stykker Tøi med mange Silkebaand og andet, som de kaldte Blus, store grønne Krands om Livet og meget Saadant. Skafferens Skafferstok var kostbar, omviklet af Guld- og Sølvbaand, besat med Ringe, Sølv- og Christal Knapper. Naar de sang, stillede de sig i en vis Orden og havde Hattene af. Tre af de bedste Sangere sang, men de raabte alle de Ord i Visen: „med Glæde“, som ender hver Vers med. Deres Dandse med Pigerne, som saae paa dem vare ikke allene Menuetter, men ogsaa Engelsk- og Polskdandse“.

Werlauffs anden Beretning lyder saaledes :

„1788 d. 2den Mai Reed her tre Partier Sommer i Bye, igiennem Vordingborg, alle prægtig klædte med Guld- og Sølvbaand om Hattene. Hestemankerne, Rumperne og Baggen af Hestene ziirede med Guldpapir, Guld- og Sølvbaand etc. Skafferne var gemeenlig blaaklædte, Skafferdrengen, Spilleændene og Trommeslaaeren var brune. De andre røde med hvide Haandklæder, uden Tvivl, om Livet, der nok forestillede hvide Læderremme. De begyndte med at ride tre Gange rundt om for det Hus, hvor der skulde synges; derefter sang de Mayvisen og hilsede ved hvert Vers med Blussene. Derefter holdt Skafferen en Tale, saa steg de af og dandsede inde i Gaarden. Saa sætter de sig op igjen og atter rider 3 Gange rundt, i hvilken Tid Fiolerne og Trommen gaar, ligesom og naar de skal stige paa Hestene, samt imellem medens de rider. Efterat have reedet de tre Gange rundt, hilset med Blussene etc. ride de bort. De har alle grønne Krandsse om Livet paa skraa som et Ridderbaand, Maigreven to, en til hver Side, endeel af Hestene har ogsaa Krandsse om Halsen, ofte alle. Skafferen rider foran, paa en smuk og prægtig udstafferet Hest som danser, Drengen bagefter ham“.

Nu følger Goldschmidts smukke Barndomsminde fra Købmandsgaarden i Vordingborg o. 1830 :

„Men se, ind ad Byens Port drager et stort Tog, og forkynder højt, at nu bringer Vaaren os den danske Sommer! De ride Sommer i By.

Det var Skik, at Gaardmandssønnerne henad Maj bragte deres Hatte til Kjøbmændenes Koner, og disse maatte, hvis de da ikke vilde bortjage Kunderne, udpynte Hattene med en stor Mængde Baand af alle Farver, med Guld- og Sølvbrokade o. desl. Hertil blev føjet som Laan Guldkjeder og Smykker, der tilligemed de flagrende Baand og den glimrende Brokade bedækkede Hatten og dannede en meget kostbar, men temmelig barbarisk Pynt. Paa Festdagen kom da det pyntede Tog tilhest, med grønne Grene i Haanden

og med Musik i Spidsen og drog ind i Kjøbmandsgaardene. I Stadsstuen stod et opdækket Bord, og efter Frokosten spillede Musikken. Formanden eller Skafferen bød Husmoderen til Dans, og hun „gav ham sin Dans igen“. Alle andre kvindelige Personer, Tjenestepigerne og Børnene indtil de allermindste fik og gav ligeledes deres Dans, hvorpaa Toget begav sig ud i Gaarden, steg tilhest og i en Slags Slagorden rykkede frem til Husdøren. Skafferen bød med høj Røst Familien hjem til sig til Gilde, og hans Hjælperere eller Medskaffer udviklede Indbydelsen nærmere: „Hvor der vil sidde godt, tager Hynde med, hvor der vil æde godt, tager Kniv og Gaffel med“, sagde han i en traditionel, snøvlende Tone, idet han drejede Hatten. Naar han var færdig, holdt han Hatten frem, og saa lagde Købmanden Sølvpenge og Æg deri. Ved Bondens Gilde blev man modtaget paa det gjæstfrieste. Man blev øieblikkelig sat tilbords og fik Suppe, Klipfisk, Kaffe og Brændevin. Saasnaart en Vogn bragte nye Gæster, blev der anrettet paa ny, Suppegryden var bestandig paa Ilden, og i Køkkenet vare hele Dagen og Aftenen Piger beskæftigede med at knuse Klipfisken, uden anden Maskine end deres Hænder. Dansen stod i Loen, der var behængt med Lagener og pyntet med Grønt, Karlene dansede med deres Hatte hvorfra Baandene raslede og Guldkjederne klirrede“. (Goldschmidt: Poetiske Skrifter III, S. 57—58).

Vi gaar nu over til de ganske kortfattede, ufuldstændige Vidnesbyrd om Sommer i By-Skikken og ordner disse Vidnesbyrd saa nogenlunde i Tidsorden.

I en Retssag $\frac{6}{6}$ 1641 rejst mod Bymændene i Ladby for Gildeshold imod Forordningen af Ridefogden, hævder Bønderne, at det „ikke haver været forbudt enten til Tinge eller paa Prædikestolen, at de unge jo her paa Herlufsholms Jord maatte ride Sommer i By her saavel som andetsteds, og Ridefogden skal bevise, at de haver gjort Skolen nogen Fortræd eller Forfang derved, enddog ej heller nogen Klammeri er imellem dennem oprettet, og

at de derfor for denne Tiltale bør fri at være. (Stenfeldt's Retssager fra Herlufsholm Birk, Manusk. i Dansk Folkemindesamling 1934/28. Side 383). Sagens Afslutning er ukendt.

Valborg Aften 1687 gik Ring Piger og kvad Sommer i By, og Valborg Dag havde Karlene deres Sommerbystads og rede Gade op og ned med Blus og Trommer. De maatte til Tinge og fik en haard og streng Advarsel, men de dristede sig alle ligesom Folkene i Ladby til at svare: „Aldrig vide vi, at den Skik blev forbudt til Tinge, vi kunde als intet mindes det“. Paa lignende Vis gik det i de andre Byer, det hele Herred over gik det saaledes, og i Naboherrederne med: de kvædede og rede Sommer i By, baade med og uden Trommer, holdt deres Pinsegilder og drak deres Øl; men paa Tinge lægge de Dølgemaal derover, og Bymændene staa de unge Folk bi (Philipp Borries „Omkring Landsbykirken“ 1934, S. 227 efter Hammer Herreds Tingbog).

Peder Syv har den mærkelige Oplysning i sin Danske Ordsproge II 1688, S. 5, at Valborgdag kaldes Helligbøndersdag, at at „Hellig bønders ugge er uggen nest efter Valdborg dag, naar den beste sæde-tid er. Tilforn er Knubugen, siden Skrubuggen“. Peder Syv var som bekendt Præst i Hellested i Stevns fra 1664 til 1702. Et andet af hans Ordsprog har de gode Majgrever i temmelig daarligt Selskab: „Det er ondt at møde Røvere, Majgrever, Tyve og Galne hunde“ (1688 II S. 215).

I Tyge Beckers Orion, Historisk-geographisk Maanedsskrift for 1839, II. 250 hedder det i en Skildring af Fru Merthe paa Lindersvold (= Fru Merete Sophie Urne, der ejede Lindersvold fra sin Mand Oberst v. Schillers Død 1680 til sin egen Død ²⁷/₁₁, 1724). „Naar Bønderne i det sydøstlige Sjælland ride Sommer i Bye, have de en Sang, hvori et Vers lyder saaledes:

Gud frie os fra den onde Trold,
Hør det som vi bede!
Og fra Fru Merthe paa Lindersvold,
Hør os Alle, Gud, med Glæde!

Dette Vers er naturligvis en Omdigtning af Strofen Fri os fra det onde (se S. 142) i Herrens Bøn af Peder Jensens Roskildes Udformning af Sommer i By-Visen og viser altsaa indirekte, at Sommervisen i denne Form har været kendt og brugt paa Lindersvold Gods omkring 1700.

Ogsaa i Nutiden kendes samme Vers af Sommerby-visen:

Gud fri os fra den onde Trold
— Hør det som vi bede —
Og saa Fru Merthe fra Lindensvold.

(Den 92aarige fhv. Væver Hans Carlsen, Smerup, til cand. mag. Gunnar Knudsen, 1914). Fra Nutiden har vi i Dansk Folkemindesamling en Del Smaanotitser om Sommer i By-Festen fra Sydsjæland. Bedst er Notitser fra Magleby i Stevns, fra Allerslev og Baarsø Sogne ved Præstø.

I Magleby er Majbænken (S. 147) bevaret; det samme er Tilfældet i Varpelev og Strøby, hvor de har faaet omdannet den til Byflag. I min Ungdom red de Sommer i By; den raskeste Mand skulde klatre op i Poplen med en Dobbeltkrans og hænge den op der; den fik saa gerne Lov at hænge der til næste St. Hans. Pigerne pyntede Karlene med Silkebaandssløjfer (cand. mag. Gunnar Knudsen 1914 efter Lærer Henrichsen, Magleby, født her ¹⁶/₅ 1843).

Som 8—9 aarig var jeg sammen med en Del andre fra Dyrlev ovre i Ammendrup i Allerslev Sogn og se, at de red Sommer i By. Ih! hvor de spillede, og hvor de sang og red omkring i Gaardene og fik Øl og Skilling(er), og hvor var de flot udpyntede. Der var rejst tre Dansegulve. Jeg havde ikke saa meget Forstand paa det, da jeg ikke var saa gammel. Det var engang inden Høst, de red Sommer i By. De gjorde det kun nogle enkelte Aar (Ar-

bejdsmand Axel Rønnekilde Nielsen, Slagelse, 1937, efter Husmandskone Dorthe Hansen, Faxinge, født i Beldringe Sogn o. 1857). En Meddeler fra Ørslev, Johs. Petersen til Fr. L. Grundtvig oplyser, „At ride Sommer i By“ har jeg kun set een Gang i 1862 i Ammendrup.

En Meddeler fra Baarse fortæller: „Der var fire til „at føre Blus“ og fire til „at føre Fane“ (et almindeligt Flag). Først kom der to med Fane, og saa to med Blus, og de næste fire paa samme Maade; de skulde i Forvejen pynte Blus og Fane med alle mulige Slags Baand. „Blusset“ var en lang Stang, lidt spids opefter, den sad i et Læderhylster ved Støvlerne for at stivne det“. (Udvalg for Folkemaal IX, S. 64).

I Vollerslev vidste de gamle at fortælle om at ride Sommer i By Voldermisse, men Meddeleren har ikke selv kendt Skikken. (Fhv. Sognefoged Anders Nielsen, Vollerslev, født o. 1837 til Forf. Thorkild Gravlund, 1917).

I Lund, Lyderslev har ældre talt om, at der blev redet Sommer i By. „Pællestykket“ d. v. s. Perlestykket, som Bruden bar, blev da sat i Panden paa Hesten (Kristen Spillemand, Lund, født. o. 1831, til Th. Gravlund 1919).

Opløsningen af den gamle Sommer i By-Skik kan vi iagttage i en Række Optegnelser fra Varpelev og Strøby i Stevns.

Fra Varpelev meddeler Forfatteren Thorkild Gravlund i 1918. Varpelev har nu Majbænk (kaldet Madbænk) som Strøby med Flagstang, men før stod der kun en Støtte, en „Stång“ med nogle Sten om. Ved Midsommertid holdt Ungdommen Gilde her. Et Par af de rappeste Karle bar „Blus“. Det var et Par Bøjler med fire Støtter, omvundet med Silkebaand og baaret paa en Stage. I Blæst var disse „Blus“ tunge at bære, for de var af et svært Materiale. Om selve Madbænken var smykket, huskes ikke klart. Karlene, som bar Blus, gik forrest, derefter kom Musikken, saa det øvrige Følge. Fra Gildesgaarden gik de til Madbænken og gik Madbænken flere Gange rundt og tilbage til Gaar-

den. Var det ikke daarligt Vejr, dansedes der paa Marken, paa Grønsværet. Men der var sat Pæle og hængt Lagner om Dansepladsen, saa ikke alle kunde rende lige ind. Ved Indgangen stod to Piger med en Krans, som de lagde paa alle dem, der kom, lige meget hvem det var, og saa kostede det en Mark. For den kom de med til Gilde. Lagnerne til at hegne Dansepladsen med, leverede Bønderne. To Gildeskarle, forud valgte dertil, havde været i Køge og købt Øl og Brændevin, som de skænkede ud ved Gildet. (Meddelt af Husflidsmand Søren Nielsen, Varpelev, f. o. 1832, Erindring fra o. 1847). Sml. Præstø Amts Aarb. 1931 S. 100.

Vi har en lidt yngre Optegnelse fra Varpelev, vedrørende samme Skik.

I Mormors Ungdom (omkring 1850) samledes Ungdommen i Varpelev en Aften i Sommertiden paa et Stykke Grønjord (ofte ved Lammehøv) for at danse. Flere Dage i Forvejen „lavede de til“. To Stænger blev pyntet. Midt paa hver Stang sad et firkantet Brædt, som Stangen gik igennem. Denne Firkant blev behængt med alle de kulørte Baand og Sløjfer, man kunde opdrive. Naar Aftenen kom, pyntede Karle og Piger sig og gik til Pladsen, hvor der skulde danses. Pigerne skulde bringe Lagen med. Lagnerne blev syet sammen, og hermed indhegnedes Dansepladsen. Ved Indgangen stod to Karle og to Piger med Kranse, og andre Karle og Piger skulde have Kranse paa, før de fik Lov at danse. Saa dannedes der et Optog. Forrest gik Musikanterne, dernæst to med pyntede Stænger og nogle med Blus, saa kom Karle og Piger med Kranse. Toget gik til den Gaard paa hvis Jord, der dansedes. (Gaardmandsenke Marie Larsen, Strøby, født o. 1836 i Varpelev til Frk. Anna Pedersen, Strøby 1919, sml. Præstø Amts Aarb. 1919, S. 88—89).

I Strøby var Majbænken (kaldet Madbænken) nogle store Sten udenom en Pil. Stenene laa tæt ind til Pilen. Pans Hansen, f. o. 1849, husker, at Ungdommen St. Hans-

aften smykkede denne Pil (Poppel) med Kranse og lagde Grøntørv mellem Stenene og gik rundt om den. Træet var en høj Poppel, der gik ud o.1880. Her samledes Mændene. En 71aarig Mand meddeler, at der blev strøet Sand om Stenene. Bag efter gik Ungdommen ud paa Marken ved Avlebjerggaard, hvor der dansedes paa Grønjorden. Der blev sat Stolper i Jorden og hængt Lagener udenom. Pigerne bragte Lagnerne. Det skete ikke netop paa St. Hansdag, men en Gang i den „bedste Sommer“ (Th. Gravlund Reersø 1918 efter Vognmand Niels Pedersen, f. 1842, hans Broderdatter Anna Pedersen og Hans Hansen, født 1849, alle Strøby). Sml. ogsaa Præstø Amts Aarbog, 1918, S. 107, om Madbænken og dens Flagstang.

Fra Strøby kendes ogsaa en Børnes Sommer i By.

Enken Karen Marie Andersen, født o. 1854 fortæller som en Barndomserindring, at Børnene i Strøby et Aar løb „Sommer ad By“. Det var i den Tid, Roserne blomstrede, for Moder smykkede to Kranse, en til min Søster og en til mig, og hun delte nogle Roser imellem os. Drengene fik pyntet en Stang. Saa gik de alle, Drengene med Stangen, og Pigerne med Blomsterkranse til Stranden, hvor de dansede paa „Jernen“. (Optegnet af Frk. Anna Pedersen, Strøby i 1936).

Fuldkommen uddød er Skikken i Hellested Sogn.

Der var i Barup en Majbænkpil. Men der var ingen særlig Fest knyttet til den. Ungdommen kunde mere sig lidt deromkring (Th. Gravlund 1919 efter Væver Lars Jørgensen, født i Barup o. 1825).

Fra mange forskellige Sogne i Sydsjælland har vi Efterretning om, at Ungdommen *henter Maj hjem*, især Kristi Himmelfartsdag.

I Kalby, Olstrup Sogn, drager Ungdommen Aftenen før Kristi Himmelfartsdag til Skoven for at bryde *Majgrene* (Seminarist P. Hansen, født ²⁰/₇ 1861, Kalby 1885 til Feilberg).

I Vejlø samlede Børnene Store Bededagsaften grønne

Bøgegrene ind og plantede dem omkring Sengen, stukken fast mellem Sengesiderne og Sengeklæderne (Togbetjent Jensens Hustru, født 1874 i Vejlø, til Assistent P. F. Parup 1910).

I Lou, Hammer Sogn, brød man Maj, særlig Kristi Himmelfartsaften, for at pynte eller maje i Stuerne, særlig Sovestuen (Seminarist Jens Larsen 1910 efter sin Moder f. o. 1864 i Lou).

I Glumsø gik vi unge i Skoven Kristi Himmelfartsaften og brækkede Maj. Vi havde da et Par Flasker Cognac med til Karlene og et Par Flasker Vin til Pigerne. Desuden havde vi en Harmonikaspiller med. Der var Liv og Lyst den Aften. Turen gik til Vesterskov, hvor vi dansede den ganske Nat. Om Morgenens, naar vi kom hjem, pyntede vi vore Kamre med det lyse Majløv. Havde vi rigeligt af det, fik Bønderne lidt af det ind i deres Stuer. (Arbejdsmand J. P. Christensen, f. o. 1859 i Glumsø til Axel Rønnekilde Nielsen, Slagelse, 1937).

Da jeg tjente i Træløse, Skelby Sogn, gik vi unge Kristi Himmelfartsaften og Pinselørdags Aften i Raunstrupskoven for at plukke Grønt. Vi dansede da derude det meste af Natten paa det grønne til en Harmonikas Toner. Boelsmand Chr. Olsen, Skelby Præstemark, f. o. 1876 til Rønnekilde Nielsen 1936).

I Bavelse skulde enhver have „majet sin Rede“ Kristi Himmelfartsaften, hed det sig, dvs. have pyntet Sengen med Bøgeløv. Ungdommen gik derfor den Aften i Skoven for at plukke Majgrønt, og de kom sjældent i Seng, før de gamle omtrent havde udsovet. (Husmand Jens Peder Pedersen, Regerup, født o. 1865 til Rønnekilde Nielsen 1936).

I Vrangstrup rendte vi Tjenestefolk Kristi Himmelfartsaften i Skoven og plukkede Majgrønt. Vi løb til Boli-haven ved Sandbygaard og dansede her med Træsko paa en Græsplæne; enten havde vi en Harmonikaspiller med, ellers sang vi. Her rendte vi og tossede til Morgenens tidlig. Naar vi kom hjem, pyntede vi Stuerne med Majløvet, vi

tog med hjem, og vi satte ogsaa grønne Kviste i Hørageren. Kristi Himmelfartsdag gik vi omkring og halvsov, men i Stuerne var der kønt af det lyse Bøgeløv (Aldersrentenyder Marie Hansen, Slagelse, f. 1857, til Rønnekilde Nielsen 1936. Hun havde til sit 21. Aar tjent hos Conrad Petersen i Vrangstrup).

I Bjæverskov gik de unge Kristi Himmelfartsaften baade Karle og Piger, i Skoven og hentede Maj (Bøgeløv) til at maje deres Reder med. Saa sang og legede de somme Tider til langt ud paa Natten. Et lille Vers lød:

Sommeren er nu kommen,
Fuglene de sjunge Kvivit,
Pigerne vandre i Skoven saa glade,
vende med Bøgegrene tilbage
dem bør vi ære og prise saa frit.

(Fru Martha Sørensen, Bjæverskov 1937, født i Bjæverskov o. 1880).

At sætte Bøgegrene i alle Agrene Aftenen før Kristi Himmelfartsdag kendes fra Jungshoved Sogn o. 1890, (Meddelelse til F. L. Grundtvig). I Mern Sogn satte man grøn Kvist i hvert Stykke Korn St. Hans Aften, ellers blev Kornet svedet af, naar Heksene kom farende over Kornet St. Hansnat (Tang Kristensen: Jysk Almueliv IV Nr. 466 efter Lærer H. P. Nielsen, Sejling, født $24/7$ 1855 i Togeby), sml. Danske Sagn VII Nr. 382.

Ganske kortfattede Oplysninger har Folkemindesamleren Axel Rønnekilde Nielsen, Slagelse, fra Aversi, Rislev og Beldringe.

I Aversi gik Ungdommen i Skoven Kristi Himmelfarts Aften for at bryde Maj. I Rislev gik Ungdommen i Flokkevis Kristi Himmelfarts Aften i Skoven og legede og tog Majgrene med hjem. (Fhv. Gaardejer Lars Hansen, Rislev, f. o. 1877). I Beldringe skulde de unge i Skoven Kristi Himmelfartsaften efter grønne Grene.

I Øster Egede, Lidemark og Sandby skulde Sengen majes Kristi Himmelfartsdag, ellers gjorde Gøgen eller Hærpoppen sit Behov i den.

Naar Bøgetræerne begynder at springe ud, gaar man i Ø. Egede i Skoven og plukker Mai, og Kristi Himmelfarts Aften gaar baade unge og gamle i Skoven og plukker Maj, som de tager med hjem til at pynte Stuerne med. De gamle glemmer ikke ret tidt at huske de unge paa, at man skal mæje sin Rede Kristi Himmelfarts Aften, for ellers kommer Gøgen og gør i den (Højskolelærling Hans Pedersen, Ø. Egede, til Feilberg 1899).

Aftenen før Kristi Himmelfart brækkes der i Lide-mark Maj til at sætte i Sengen, ellers kommer „Popsen“ og laver i den. (Fru Hovmester Marie Poulsen, Lide-mark, 1933).

I Sandby sagde de Gamle altid, at Kristi Himmelfarts-aften skal alle mæje deres Rede saa nær som en Fugl; han laver Urenhed i sin. Hvad det var for en Fugl, blev ikke sagt. Kristi Himmelfartsdag blev der sat nogle udsprungne grønne Grene til Pynt i Huset. (Gaardejer Emil Rasmussen, Sandby 1934).

Det synes særlig at være Tybjerg Herred og Hammer Herred, hvor Skikken med at de unge drager til Skovs Kristi Himmelfarts Aften, bryder Majgrene og bringer hjem, undertiden ogsaa holder Vaagenat med Dans og Leg i Sommernatten, har været kendt. Oplysninger om denne Skik er aldeles ikke uden Interesse. De viser, at Kristi Himmelfarts Aften er traadt i Stedet for 1. Maj, som den Dag, hvor Sommerløvet brydes og bringes ind til Byen, hvor ikke mindst Sengekamrene løves med Sommerens nye Grønt. I alle Tilfælde viser en Optegnelse fra Kastrup i Baarse Herred, at her har den smukke Sommerskik ikke været kendt.

„Sommerens Fornøjelser var dengang kun faa. Ja, man kunde jo tage i Skoven 2. Pinsedag og faa en Svingom paa Jordbunden, der var altid en, der kunde spille et eller andet Instrument. Grundlovsfesterne begyndte at blive almindeligere, og saa var der Sommermarkedet, som ogsaa bød paa Dans. Ellers var Sommeren meget fattig paa Dans,

det hørte Vinteren til“ (Portør C. V. Danholm til Rønnekilde Nielsen 1933, født 1847 i Kastrup).

Hermed har jeg udtømt den af mig kendte sydsjællandske Overlevering, man kan gerne sige til sidste Draabe — jeg haaber af Læseren paa Henvisninger til overset Litteratur og Optegnelse af ukendt Overlevering til Dansk Folkemindesamling (Adr. Det Kongelige Bibliotek, København K.), — og jeg gaar nu over til den mønske Overlevering. Som det er paavist af Kredslæge J. S. Møller i hans grundlæggende Afhandling „Sommer i By i Danmark“ (Danske Studier 1930 S. 97—132), hører den mønske Overlevering sammen med den falsterske og lollandske Sommer i By-Overlevering, men den sydsjællandske Overlevering hører sammen med den østsjællandske Hedebooverlevering. Vi vil i Stedet for Majgreve og Majinde finde to Majgrever i den mønske Overlevering, og vi vil i Stedet for de syd- og østsjællandske „Maj-Blus“, der føres med i Toget, finde et „Sommerspær“.

Det ældste Vidnesbyrd om de mønske Sommerspær finder vi i Stegepræsten Johan Viborgs latinske Mønsbeskrivelse fra o. 1680. (Se Præstø Aarb. 1930, S. 37). Han oplyser, at den berømte Kridtformation „Sommerspiret“ paa Møns Klint tidligere har haft Navnet „Dronning-Spiret“ efter Klinteskovens Dronning, jfr. „Dronningstolen“. Nu har Bønderne forandret denne Benævnelse Dronnings Spiir, og siger Sommer Spiir i Stedet for Dronnings Spiir; hvorved forstås det Spiir (sceptum), som de plejer at bære ved deres Foraarsfester“ (Gl. kgl. Saml. 733, Fol. Side 64, se ogsaa Nordiskt Folkminne, Studier tillägnade C. W. v. Sydow 1928, S. 90). I Keldbypræsten Jens Withs danske Oversættelse af Viborgs Mønsbeskrivelse fra 1715 gengives Viborgs latinske Betegnelse „floralibus feriis“ med „ved deres May-Fest, eller naar de ride Sommer i Bye“. Jeg gemmer de højst mærkelige Oplysninger fra Elmelunde Sogn, som Pastor Nicolai Dreyer giver 1732 (se S. 192 ff), men vælger som Grundlag for

Skildringen af Mønboernes Sommer i By-Skik den Redegørelse, som Pastor Johan Paludan i Fanefjord har givet i sit Værk „Beskrivelse over Møen“ 1824, II S. 280—81. Johan Paludan havde været Præst i Fanefjord fra $\frac{12}{10}$, 1788 til sin Død den 10. Jan. 1821.

„Derimod vedligeholdte sig hidtil Oldtidens Skik at føre Sommer i Bye. (Hos alle Nordtydsklands Folkefærd findes Spor til en lignende Foraarsfest fra Oldtiden. Alle vendiske Nationer bare Døden α : Vinteren af Bye og Foraaret i Bye). De unge Karle af een eller flere Byer forene sig almindelig strax efter Pintsedag, om at sammenskyde nogle Penge til at leie et Gildeshuus, og bekoste det Fornødne til Høitideligheden. To af de meest yndede og anseete Karle vælges til Maigrever; en munter, sædelig Gaardmand udkaares til Skaffer eller Kjøgemester. Denne forstaar saavel det Økonomiske ved Festen, som de foregaaende Øvelser. Tvende stærke Karle vælges til at føre Spæret, d. e. en 5 à 6 Alen lang Stage med anbragte Tværstænger, overalt omsnoet og behængt med alle Couleurer Baand, Flitterguld, brogede Silke- og Bomuldstørklæder. Til Toget betinges og nogle Violinspillere og en Trommeslager, hvilke alle tilhest i fuld Trav maae kunne opføre deres Musik. Alle maa have blaae eller brune Kjoler, hvide Skjærf om Livet, grønne, med Blomster og Baand besatte, Krands over Skuldrene og Mai i Hatten. De bedste Heste, der ere at faae, maa fodres godt og dresseres iforveien samt nogle Baand og andet Stads haves til dem. Tvende Herolder sendes da nogle Dage iforveien ud, og stikke om Natten til 1ste Maj en Maigreen i Taget over hver Port, til Tegn, at Sommerskarle kunne ventes. Natten før den til Toget bestemte Dag, forsamle de sig i Gildeshuset, ordne Skaren, og begynde om Morgenen deres Ridt i følgende Orden: først Maigreverne, saa Skafferen med sin pyntede Skafferstok, derefter Spærførerne og Musikanterne, og efter dem de Øvrige parviis. Hvor Maigreenen ikke er taget bort, drage de ind, og efterat have ronderet i Gaarden

og hilst med Spæret, stige de af, og gaae efter Indbydelse ind. De dandse da et Par Dandse med Huusmoderen og Pigerne, beværtet med Hvedebrød og Brændeviin, modtage desuden Foræringer af Æg og deslige til deres Gilde, og drage derpaa videre. — I Phanefjord Sogn har aldrig mindste Uorden været foranlediget ved denne Leilighed, og for Naturens og Almuens Ven er dette en virkelig skjønt opfundet og vedligeholdelsesværdig Fest“.

Johan Paludan gør den Bemærkning til sin Skildring: „Fastelavnsriden er paa Møen omtrent ligesom Riden Sommer i Bye. Kun haves da intet Spær. . . Politiet har her, som andre Steder, sat sig imod disse Skikke, ja reent ud forbudt dem. Vel muligt, at hist og her Uorden derved har fundet Sted, men har man derfor Ret til at forbyde en uskadelig, national Skik? Burde man ikke tillade Brugen og straffe Misbrugen? Man kunde ligesaa gjerne sige: Bønderne maae aldeles ikke forsamle sig til Forlystelse; thi ved alle saadanne Sammenkomster kunne Uordener finde Sted. At omtalte Forlystelse, at ride Sommer i Bye, har noget mere Ædelt ved sig, end de sædvanlige Dandsesammenkomster, kan Den, der kjender begge, ikke nægte. Det er grusomt at ville berøve Bonden sine faa Forlystelser, naar der ikke kan gives ham bedre istedet. Og hvad Bedre skulde man vel give ham istedetfor hiin uskadelige og yndede nationale Skik? Eller er den maaskee, ved at udarte, bleven saa farlig for Moraliteten, at den burde afskaffes? Snarere, desværre! har vel den moralske Fordærvelse fordærvet Skikken, og der er i Sandhed intet slettere Middel til at dæmme for hiin, end at ile med Udryddelsen af det lidet Skjønne og Gode, vi af vore Fædres Sæder og Skikke endnu maatte have tilbage“. Kloge og gode Ord, en Præst af en hel anden Støbning end Kristian den Sjettes Præst, Nicolai Dreyer, der i Elmelunde 1732 førte en saa forbitret og haardnakket Kamp for at udrydde Sommer i By-Skikken. (Sml. her Side 192 ff).

Et andet Sted i sit Værk (I 156) har Paludan en tilfældig Oplysning om Sommerkarlenes Spær. Et gammelt Postbud siger om den vestmønske vilde Jæger, Grønjæger: „I hans høire Haand har han en lang Stang, længere end Sommerskarles Spær, som er saa forgyldt i den yderste Ende, at man tydeligen kan see ham.“

Som Grundlag for sit store Arbejde, Møns Beskrivelse, har Johan Paludan foretaget en Afskrift af Hans Jensen Viborgs *Descriptio Insulæ Monæ* o: Beskrivelse af Øen Møen til Resens Atlas o. Aar 1680. Denne Afskrift findes nu i det Kongelige Bibliothek i Ny kgl. Samling 721 b., 4°. I denne Beskrivelse ligger et Læg med Titelen „Lise, Frederikke og Line at besvare“ der indeholder Notater om mønsk Folkemaal og Spørgsmaal om mønsk Folkeliv og Festsik. Paa Hæftets Omslag findes der ogsaa skrevet Datoen 23. Apr. 1781 og en Del forskellige Udregninger. Spørgsmaalene i Hæftet er stillet med en smuk gotisk Haandskrift, mens Besvarelserne er gjort med en temmelig ubehjælpssom latinsk Haandskrift. Det synes ligeledes at være et Forarbejde til Paludans Møns Beskrivelse. Spørgsmaalet „Riden Fastelavn“ besvares saaledes af den ubehjælpssomme Bondehaand: „Har megen Liighed med Sommer i Bye og er forresten ligesom paa andre Steder. De staae af Hestene, og gaaer ind i Stuen for at dandse, ligeledes giøre Sommersvende.

Saa stilles Spørgsmaalet „Sommer i Bye“ og Svaret lyder: „Dertil hører, en *Skaffer*, som er Anføreren. Han skal have en Stok i Haanden, som er udpyntet med Baand, som Pigerne maae laane dem, og sætte paa. Denne Skaffer staaer for det hele Ridt, hvortil de i Forveien have mange Øvelser. Der ere tvende, som kaldes *Spærførere*, hvilke holde en lang Stang, Spæret, imellem sig, der er udpyntet med Tørklæder, Forklæder, Baand af alle Farver, Krands og Flitterguld, hvilket alt Pigerne maae anskaffe og sætte paa. Tvende *Maigrever* aabne Toget og ride foran ind i hver Gaard, for at spørge, om Sommers Karle maae komme

ind. Efter erholdt Tilladelse komme de i følgende Orden: først Skafferen med sin Skafferstok, hvormed han hilser for Vinduerne, derpaa de tvende Maigrever parviis, saa de to Spærførere, holdende Spæret imellem sig, og hilsende dermed, saa komme alle de andre parviis, med Musikantere midt i Toget, de have allesammen blaae eller brune Kioler med hvide Skiærf om Livet, og Krands over Skuldrene. Naar de bærer dem godt ad, seer det Hele meget smukt ud. Naar det er forbi, har de Sommergilde, hvortil alle de unge, derfra hvor de har været, ogsaa ere budne. (Sml. Gengivelsen i Tang Kristensen: Jysk Almueliv, Tillægsbind IV, Nr. 38).

I 1885 har „Skattegraveren“, Frk. Annette Jensen i Udby, en dygtig mønsk Folkemindesamler meddelt Evald Tang Kristensen om Sommer i By fra Fanefjord Sogn: „For en Snes Aar siden (altsaa o. 1865) red „Sønder-sognene (Fanefjord Sogn) „Sommer i By“; og der siges, at det foregik paa samme Maade som i gamle Dage. De var godt en Snes Stykker, alle fra Vollerup, og deres Gildesgaard var i samme By. Selv sørgede de for Mad og Drikke til deres Gæster „udenbys“ fra, og selve Festlighederne gik saaledes for sig: Først gik man rundt i hele Sognet og samlede Æg. Forrest gik Skafferen med sin „Skafferstok“, det var en Stok paa en halvanden Alens Længde, hvorom først var snoet nogle Baand, og paa disse var igen fastgjort en Mangfoldighed af andre brogede og blomstrede Silkebaand, og øverst paa Toppen var sat en Krone; det skal have set helt kjønt ud. Efter ham kom Musikken og de øvrige parvis. Paa hvert Sted blev de bespiste og skjænkede og modtog derefter deres Æg. Udbyttet af Ægsamlingen var nok flere Kar fulde. Hvad der ikke blev brugt, blev solgt. Man gik rundt i hele to Dage, og efter hver Dags Anstrængelse havde man Bal om Natten. Man hvilede saa lidt et Par Dage, og saa begyndte Ridningen. Alle Hestene var øvede godt i Forvejen, og de blev nu pyntede med hvide Dækkener, kantede med en rød

Kant. Bidselet var omsnoet med hvide og røde Baand, og om Halsen bar de flere grønne Kranse. Skafferens Hest havde til en Forandring „Snogepander“ paa „Howlawed“, eller i alt Fald smaa hvide Ben, som skulde ligne „Snogepander“. Alle Karlene var i grønne Frakker, med hvide eller røde Skærf og en stor grøn Krans om Skuldrene, og endvidere med hvide og røde „Galoner“ paa Benklæderne. Kort før Ridningen begyndte, stod Husmoderen i Gildesgaarden uden for Døren med „Spæret“ foran sig og rullede det imellem Hænderne, saa det svingede rundt; det skal ogsaa have set kjønt ud. Spæret var en Stang paa en 6—7 Alen, og fra den øverste Ende var der sat en 4—5 Tværstokke over Kors med en halv Alens Mellemrum, og paa disse Tværstokke var igen fastgjort en Mængde brogede Baand, saa det fra oven af fik Form omtrent som et Juletræ. Det var temmelig svært at haandtere, og de to stærkeste Karle fik derfor den Bestilling. I Spidsen af Toget red „Majgreverne“, to af de mest yndede Karle, der var valgte til „Majgrever“ af de øvrige. Deres Bestilling var den at ride i Forvejen og forhøre, om Toget maatte komme ind, og derefter tilbage igjen med Budet. Det fortælles dog, at i ældre Tider har der været brugt en anden Maade at spørge „om Forlov“ paa. Om Natten, førend Ridningen begyndte, red der to af Selskabet rundt og satte en grøn Gren i Taget over Gangdøren, og hvor denne Gren ikke var tagen bort, der var Selskabet velkommen. Efter Majgreverne kom Skaffereren med sin „Skafferstok“. Derefter „Spærførerne“, og saa to andre, som skulde hjælpe ved Spærets Sænkning, naar man red igjennem Gaardenes Port; derefter Musikken og saa de øvrige parvis. Den første Dag red de kun i deres egen By; derefter gik det videre fort hele Sognet rundt i hele seks Dage. De grønne Kranse om Hestenes Hals skulde ogsaa gjøre Tjeneste, hvor der var Lejlighed til det. Kom Toget om ved en Mand, som det skjønnedes var ikke uimodtagelig for en lille Spøg, saa fik han en af Kransene om Hovedet, og det var det

samme som: „Op med Mynten“, og i de fleste Tilfælde blev Kransen godt betalt. Ved Togets Ankomst til hver enkelt Gaard, blev der gjort en Runde i Gaarden, inden Hestene fik Lov til at staa stille. Ved Indtrædelsen i Dagligstuen stillede man sig op ved Døren og sang Majvisen, der efter blev der spist og drukket, og til Slut fik Selskabet sig en Svingom i Storstuen med Konen og Pigerne, og Penge af Manden, og med en Afskedssang brød man op for at begynde forfra igjen paa den næste Gaard. Saadan blev man ved en hel Uge, og hveranden Aften havde man tillige Bal til lidt Afveksling.

En af de sidste Dage var hele „Stadsen“ i Stege, og da baade Hestene og Rytterne da var blevne godt dresse-rede, saa gik det hele som efter en Snor. Mange Menne-sker var til Stede for at se dem, og alle var vist nok enige om, at det var en kjøn Skik at „ride Sommer i By“ (Skattegraveren 1885 IV, S. 62—64, Nr. 128).

I Nutiden har den kendte mønske Folkemindesam-lerske Fru Johanne Olsen fra Budsene, gjort følgende Op-tegnelse til Dansk Folkemindesamling fra Askeby:

For mange Aar siden var der noget, der hed at ride Sommer i By. Det er ikke prøvet her i Fanefjord Sogn mere end en Gang, mens jeg kan huske det. Det gik saa-dan til, at Karlene fra hele Byen laante dem hver en Hest, som de saa red til en Ugestid i Forvejen, før Højtidelig-heden skulde finde Sted, saa de kunde taale at høre Mu-sikken og se Stadsen. Den første Begyndelse var at parre dem sammen to og to og gaa omkring i Sognet at bede om Æg og Penge. De sang en Sang, der begyndte saaledes: „I Pintseugen, vi her kommer, i vores Pynt og rider Som-mer.“ Natten til Pintsedag gik de ud „at maje“ som det blev kaldt. De gik omkring og stak grønne Grene med ud-sprungne Blade, op over Vinduer og Døre til Tegn paa, at de kom ridende, at forevise Stadsen. Der blev lavet et Spær, der var en 5—6 Alen langt, og som blev pyntet med alle Slags Baand. Naar de saa red omkring, blev der ud-

nævnt to af de kraftigste Karle som Spærførere; først kom der Forridder, som kommanderede hele Selskabet, derefter 6 Musikanter paa hvide Heste, og næst herefter kom Spærførerne. Naar de saa kom til en Gaard og skulde igennem Porten, lod de saa Spæret falde bag over, hvor det saa blev modtaget af de to nærmest ridende Karle. De red nu ind i Gaarden, og gjorde Vendinger og sang. Derefter kom de ind, hvor der var dækket Bord med Mad og Puns, og de som ønskede det, kunde forsyne sig, eller om de hellere vilde, tage dem en Svingom i Storstuen. Efter at have redet omkring et Par Dage, holdt de Regnskab, Gilde og Bal i et dertil indrettet Dansetelt, af dem var der nogle Stykker her paa Landet. (Medd. af fhv. Gaardejer H. Chr. Hansen, Askeby, født o. 1858 til Huskone Johanne Olsen, Budsene i 1932).

En anden Nutidsoptegnelse skyldes Gaardejer Niels Hansen i Nyborre, ligeledes fra Vestmøn. „At ride Sommer i By, kender Niels Hansen kun efter gamle Fortællinger, da han aldrig har set, hvordan det spændte af, og heller ikke mindes at have hørt fortælle om, at denne Sommerridning er foregaaet her paa Østmøn, dette stammer fra længere Tid tilbage, at det er foregaaet. Dog hænder det jo i enkelte Tilfælde, at gamle Skikke kan komme frem igen, længe efter at de er forsvundne. Jeg mindes fra min Ungdom, at en saadan Sommerridning fandt Sted ude paa Vestmøn, det var almindeligvis en enkelt Bys Karle, der sluttede sig sammen om at ride Sommer i By, og det foregik først i Maj Maaned. Aftenen før var man ude og stak grønne Kviste, hvis de da kunde skaffes, vel ellers andre Ris ind i Tagskægget over Porten og Dørene, paa alle de Steder man tænkte sig at gæste. Hvor disse Kviste endnu sad Dagen efter, naar Riderne drog omkring, betragtedes det som en Indbydelse til at komme indenfor, og yde og nyde det sædvanlige som ved Fastelavns Omgangen: Sang fra Karlens Side, og Traktement og Dans, og en Daler eller saa af Værten til Hjælp ved det afsluttende

Gilde. Den Dag, Ridningen saa skulde foregaa, samledes Karlene i den Gaard, hvor det egentlige Gilde skulde holdes, udpyntede bedst muligt baade Rytter og Hest, og en af dem valgtes til at bære Majstangen, helst en Kraftkarl, for Stangen var en 5 à 6 Alen lang, pyntet med Flitter og forskellige kulørte Silkebaand, og saa foregik Turen Byen rundt, og somme Tider til Nabobyer, naar det kunde overkommes. Deltagerne var saa vidt jeg ved fra en og samme By, for Bypatriotismen tillod ikke udenbys Indblanding. (Brev fra Gaardejer Niels Hansen, Nyborre, til Fru Johanne Olsen den 1/3 1932).

Vi har ogsaa ligesom i Sydsjælland korte ufuldstændige Notitser om den hendøende Skik.

Gaardejer Peter Larsen i Lendemark har i 1932 meddelt Fru Johanne Olsen, Budsene: „Jeg har ogsaa for mange Aar siden set Karlene ride Sommer i By her i Fanefjord Sogn. De to forreste Karle førte et Spær imellem sig. Det var en Stang, der var pyntet med Baand og Blomster. Karlene var ogsaa udpyntede og red hele Sognet rundt, saa det varede mange Dage“.

Grethe Hansen, Dame, f. o. 1865, har ligeledes meddelt Fru Johanne Olsen 1933 efter sin Moder, at naar de holdt Majfest, red de ikke alene rundt paa Vestmøn, men de red helt ud paa Østmøn, hvor de opholdt dem i lange Tider og red rundt til alle Gaarde.

Hermed har vi udtømt den vestmønske Overlevering og gaar videre med den østmønske Overlevering, hvor vi naturligvis begynder med den mærkeligste Beskrivelse af sydsjællandsk og mønsk Sommer i By-Skildring, vi overhovedet raader over, den Skildring som Skikkens haardnakkede Bekæmper, Pastor Nicolai Dreyer, har givet i sine Indlæg til Sjællands Biskop, ja endog til selve Enevoldskongen, Kristian den Sjette. Ældgammelt Hedenskab, som han førte sit Korstog imod med en stærk og ukuelig Overbevisning om sit Standpunkts absolutte Ret, trods de Stavere, han ved sin Selvraadighed og Fanatisme løb sig

i Livet, der paadrog ham Uvenskab, ja Forfølgelse af den verdslige Magts øverste Repræsentant paa Stedet, Amtmand Chr. U. Lytzow. Han havde givet Elmelunde-Bøndernes Ledere Tilladelse til at ride Sommer i By og vilde ikke finde sig i, at Hr. Jæger nægtede Bøndernes Ledere Alterets Sakramente. En meget udførlig Redegørelse for denne interessante Kulturstrid fra Kristian den Sjettes Dage har Holger Rørdam givet i Kirkehistoriske Samlinger, 4. Række V, Side 213—98 (sml. Præstø Amts Aarbog 1931, S. 3—9, Frede Bojsen: Af Møns Historie, VII, S. 116—130). Jeg anfører væsentlig kun, hvad der vedrører selve Skildringen af Elmelunde-Bøndernes Sommer i By-Skik 1732.

Den 30. Juni 1732 indsender Nicolai Jæger sin Klage til Sjællands Biskop, Christen Worm. Jeg anfører Begyndelsen af denne Klage.

„Ved eet Sct. Hans Landemodes Monitum 1707 er det befaled Prousterne at ofverlegge med Præsterne, hvorledis det meget forargelige Sommer-gilde og Spøgen kunde afskaffes, efterdi Loven dog pag. 875 art. 11 forbyder saadan lætfærdig Leegen alle-tiider*). Hvilcked jeg og har holdt mig efterrættlig, at sligt nu i elleve Aar, Elmelunde Meenighed har væred mig betroed, her har været afskaffed, indtil nu i Aar at trende Boemænd her i Sognet nafnlige Jens Brant, Hans Møller og Anders Larsen, alle i Elmelunde Bye, har trængt igiennem og faaet Eendeel af Sognets Ungdom til sig, nogle af hver Bye, og igien begyndt dette forargelige Væsen næst afvigte Søndag dend 3die efter Hellig Trefoldigheds strax efter Prædicken, medens dend øfrige Ungdom endnu var i Kirken til Læsning.“

Det fremgaar yderligere af Klagen, at de tre Mænd

*) Ordlyden af Kristian den Femtes danske Lov 6-3-11 er denne: „Al lætfærdig og forargelig Leegen om Jul, eller andre Tider og Fastelavns Løben forbydis strengeligen og bør alvorligen at straffis“. — Sommer i By-Skikken nævnes altsaa ikke.

fik overtalt omtrent 16 unge til at deltage i Legen, og lokke til ikke at blive til Læsning og Undervisning i Kirken, skønt de var advaret. De begyndte da udenfor Kirken med Trommen og Spøgen, og Formanden Jens Brants Søn red ind til dem paa Kirkegaarden med Krandsen at kaste paa dem. Derefter sad de alle til Hest, og de tre nævnte Mænd førte dem an fra en By til en anden, hele Sognet igennem, og hvor de kom, lod de sig vel skænke, saa at ogsaa nogle af de unge blev helt beskændede. Dette Væsen blev fortsat ud paa Natten, og en af de unge blev saa tilpakket, at hans Forældre om Morgenens maatte tage ham paa Jens Brants Gulv. Iøvrigt lod Deltagerne i Festen sig forlyde med, at de vilde fortsætte dette Gilde i nogen Tid hver Helligdag, hvortil de da ogsaa havde sanket og skudt Penge sammen.

Præsten afviser en af de unges Førere, Hans Nielsen Møller fra Nadverens Sakramente paafølgende Søndag, skønt han havde tegnet sig til Altergang Søndagen før. Møller klager da til Amtmand Chr. U. Lytzow over, at Præsten ikke havde villet tage ham til Alters, fordi han den forrige Søndag den 29. Juni havde ført Spæret for de unge Karle. Amtmanden, der havde givet Hans Møller Tilladelse til denne Sommer i By-Ridning den 24. Juni, holdt med Bønderne, og der opstod en meget langvarig og forbitret Strid mellem Amtmand og Præst, der endte med Præstens foreløbige Nederlag. Under denne Strid oplyser Præsten i et Bilag „De underlige Ceremonier, som de have haft ved denne Leeg“ nærmere om selve Sommer i By-Skikken i Elmelunde (S. 230).

- 1) Førend de reed, hafde de tilsammen siunged een Psalme og læst een Bøn, og derpaa reded i Jesu Nafn (saaledes er mig referered i mit Huus).
- 2) Imidlertid de reed, rørtes Trommen. Een reed for med een Stock, hvor paa var et hvidt Klæde med eet Kors; næst efter reed eet Pær med deris May-spær, hvilcked de dantzede om i hver Bye, hvor de kom, og

- imedens de saaledis dantzede, holdtes Stocken ofver dem med det hvide Klæde, som Korset var paa.
- 3) Da de kom tilbage igien og hafde afreedet, dantzede de ligeledis omkring Spæred under Kiæppen eller Stocken med det hvide Klæde med Korset paa.
 - 4) Der paa drack de og continuerede eet Stykke ud paa Natten med Dantz og Spøgen.
 - 5) Næste Hellig-dag der efter gick Gildet atter for sig med Dantz og Drick.

Nogle andre Observationer.

For nogle Aar siden, da de og ville begyndt med denne Leeg, hvilket jeg dend Tiid fick hindred, sagde een Mand til mig, at imedens de gjorde det, fick de baade Korn og Kierne, hvilcked jeg hafver sagt Øvrigheden. Og som jeg samme Tiid fick nogle til at fælde deris May-spær, som de hafde opreyst, var der andre, som reyste eet andet op igien. Og een af dem, som nu er død, sagde, at det gick med deris May-spær som med vor Herre Christo, at hand opstod igien dend tredie Dag, saa fick og de deris May-spær paa dend tredie Dag igien opreyst. Der tiente mig een Karl den Gang, som nu skal tiene for Matros paa Holmen, nafnlig Anders Rasmussen Møen, hand hørte Ordene.

Endnu var nogle iblant dem, som samme Tiid sagde, at jeg var Anti-Christen, der skulle forstyrre Christenheden. Og andre saadanne flere grove Ting, som mand fast skulde holde utroelige.

Og som jeg fick Leegen den Tiid hindred, saa ville jeg icke heller røre meere der i, for at der icke skulle komme større Forargelse der af; dog efterlod jeg icke hemmelig at paamine og straffe dem, som vare saa grove, hvilcke og der efter hafve bedred sig, at icke nogen af dem denne Gang har været med.“

Der kan vistnok endnu være Grund til at anføre en Udtalelse af Nicolai Jæger i et Brev til Kong Kristian den 6. d. 10. Dec. 1732 (Side 264).

„Maa de paastaae [som Amtmand Lytzow i Brev til Kongen ^{26/8} 1732 havde gjort], at det er dend eeniste Lystighed Boenden har om Aaret ved ald sit Sved og Arbeide; men det er sandelig icke deris eeniste Lystighed paa Møen, og efterdi jeg her med er aftvungen at sige, hvad Lystighed Møens Bønder des-foruden have, da kand de næppe giødske deris Jord uden Gilde; ved deris Høslæt have mange af dem Fiol eller Tromme for sig og holde Gilde i tu eller tre Dage tillige. Ved deris Bye-Stock, naar de skiffte Byefoget, haver de gierne een heel eller half Tønde Øl, som Byen er stor til, at dricke og giøre sig lystig ved. Sligt maa taales, efterdi det skeer Søgnedage og er icke saa absolute Deris Kongelig Majtts. Lov imod. Her har de Unge heller icke saa stor Leylighed til Liderlighed som ved det saa kaldede Sommergilde, hvilcket de mange Steder berede sig til fra Voldermisse ($\frac{1}{5}$) og continuere siden fra Pintzedag hver Helligdag til hen imod Mickelsdag med Drick og Spil foruden andet, som hemmelig gaar i Svang iblant dem ved dend Leylighed, de have dertil; hvilcket Gilde, som det er een aaben Dør for alle Laster, som i Deris Kongel. Majtts. Lov strængelig forbydes, saa er det icke noged, som jeg har kundet samtycke i, endskiønt jeg lige saa vel trænger til Boenden som andre“.

Til Forstaaelse af Bøndernes Opfattelse af denne Sommerskik er ogsaa Bøndernes Vidneudsagn paa Møenbo Herredsting den 25. August 1732, om de tre Ledere Hans Nielsen, Anders Laursen og Jens Brandts Forhandlinger med Pastor Jæger (Side 236 f.) af Vigtighed.

Saa tilspurgte Hr. Jæger disse før anførte 3de Mænd ... „om de da vilde tilstaae, det var Synd, de hafde gjort ved det, at de hafde redet Sommer i Bye og ikke lydt hans Formaning, at entholde sig derfra. Hvor til de svarede, de holt det for ingen Synd, og dersom, sagde Hans Nielsen, at hand hafde icke gjort anden Synd, saa ville hand døe der paa, om det var i samme Time“. Senere i denne Samtale svarede Anders Larsen: „Er det Synd,

vi har redet, saa har de andre og syndet, som hafde redet for os; dog skal vi tribuleris derfor, at vi var de sidste, der reed“. I et Brev til Biskop Worm af ³¹/₁₂ 1732 (Side 259—60) oplyser Pastor Jæger, at Bønderne fremturer i deres Opfattelse: „de hafver icke der af været at bevæge, men reent ud sagde, at de icke ville kiende noget for Synd af det, de i saa maade hafver giort, uden Amtmanden befalede dem, at de skulle kiende det for Synd.“ Da Pastor Jæger siden efter havde oplæst det Kongebrev, som var gaaet ham imod, og „formanede dem til Boed og Bedring, svarede de, at de med Guds Hielp, om de levede, ville gjøre det samme eet andet Aar og faa eet Majtræ opreyst i Sognet.“

I Kampen mod sine Bønders Vedhængen ved den nedarvede Sommer i By-Skik tabte Hr. Nicolai Jæger i første Omgang. Hans Bønder var hverken at hugge eller stikke i, ganske i Modsætning til Hr. Peder Claudianus Stevnsbønder 1688, og han blev ved den af Amtmand Lytzow krævede Retsforfølgelse imod ham dømt til en klækkelig Mulkt ved Provsteretten ³¹/₁₀ 1732 for sin egenraadige, fanatiske Optræden uden rimelig Forhaandsappel til verdslig Øvrighed og til sine gejstlige Foresatte, Provst og Bisp.

Men i Virkeligheden sejrede Hr. Nicolai Jæger, han havde ved sin Henvendelse til Kongen vundet Kongens Bevaagenhed, og han lønnes faa Aar efter med det dengang meget store Stege Præstekald den ²⁹/₁₁ 1737. Og Kongen udstedte faa Aar efter sin berømte Forordning af 12. Marts 1735 om Sabbattens tilbørlige Helligholdelse, hvori det hedder i § 6: „Alle andre Gilder, og især det saa kaldede *Sommer i Bye-Riden* (som Bønderne paa Søn- og Helligdagene især fra Pindse- til St. Hansdag holde) forbydes alvorligen, og skal haade Øvrigheden og Hosbonden see derhen, at slig Uorden og Misbrug aldeies hemmes (J. H. Schous Register over Forordninger III 154, sml. ogsaa II 467 og III 9). Men den Triumf skulde Hr. Dreyer dog ikke faa, at hans gamle Modpart Amt-

mand Lytzwow var nødt til at gennemføre Enevoldskongens Paabud, da laa allerede Bondens Ven, den sunde Fornufts Forkæmper i sin Grav († $1\frac{1}{5}$, 1733). Der er god Grund til at antage, synes mig, at Dreyers af Enevoldskongen paa-skønnede Optræden var Anledningen til Iværksættelsen af dette Forbud imod Sommer i By-Skikkene ved Helligdagsforordningen af 12 Marts 1735.

I 1912 udgav den mønske Lærer, Theodor Jensen i Sprove, født 1856 i Udby ved Stege, sin kulturhistoriske Fortælling „Elmelunde Byfolk“. Hans Hustru, Margrethe Pedersdatter, født 1856 i Elmelunde, tilhørte i mindst seks Slægtled tilbage de gamle Elmelunde-Slægter, og Bogen indeholder sikkert paa mange Punkter Elmelunde By-Overleveringer. Han kender heldigvis, kan man næsten sige, ikke Rørdams Skildring af Striden 1732, og Pastor Dreyer er næsten fuldstændig glemt. Han siger Side 98 i sin Bog, hvor han fortæller om Begivenheder 1763: „For 20 Aar siden var det helt forbudt“ (at ride Sommer i By). „Hvorfor det?“ Fordi Kongen mente, vi fortørnede Gud dermed“.

Derefter giver Theodor Jensen en Skildring af Sommer i By i Elmelunde, der maa betragtes med en vis Varsomhed, idet det er muligt, at han gengiver vestmønsk Overlevering af Skikken, ikke ægte østmønsk — Elmelunde Overlevering.

„Nogle Dage før Majdag, da Elmelunde Karle skulde ride Sommer i By, havde de travlt med at samle Æg ind til Gildet. De var 12, der fulgtes ad to og to — og foran gik 2 Musikantere og blæste paa Klarinet og Horn; allerforrest gik Skafferen med sin $1\frac{1}{2}$ Alen lange Skafferstok, der var udpyntet med kulørte Baand. Toget sluttede med en stor Del af Byens Ungdom. Da Indsamlingen fra Gaard til Gaard var til Ende og havde givet et godt Udbytte, blev der om Aftenen danset i Morten Andersens Lo.

Endelig oprandt Voldermissedag, hvor det store Slag skulde staa. Tidlig om Morgenen i dejligt Solskinsvejr og i frisk Blæst kom de unge Karle ridende ud fra Portene for at samles i Gildesgaarden [ø: den lige nævnte Morten Andersens Gaard]. De havde hvide Dækkener paa Hestene, besatte med røde Border. Alle Heste

var vel pudsede og striglede og bar grønne Bøgekranse om Halsen. Ogsaa Karlene havde nys udsprungne Bøgegrene i Krans over Skuldrene. De skulde jo komme med „Maj“ til Huse! Desuden var de pynkede i grønne Frakker med hvide eller røde Skærf og røde Striber paa Benklædene. Det gjaldt om at tage sig godt ud. Der skulde jo danses med Pigerne i alle Gaarde, og de vidste, i hvilke Gaarde, de skulde ind; thi Natten før havde de været ude i Byen og Omegnen og stukket en grøn Gren i Taget over Døren; hvor den Gren sad endnu, var de velkomne. Og den sad næsten alle Steder.

Under Raab til Hestene og med Latter og Spøg ordnede Toget sig i Mortens Gaard... Morten Andersens Kone Ellen, kom ud i Gaarden med „Spærret“, der var 5 Alen langt og havde 4 Tværstænger foroven i Kryds, besatte med kulørte Silkebaand i alle Farver. Hun slog det ud, saa Baandene flagrede i Blæsten. Da Johan Pejtersen, der red i Spidsen ved Siden af Niels Knudsen, havde taget imod Spærret, som den stærke Karl, der nok kunde bære det opret paa sin Hest, spillede Musikanterne, der red allerforrest, og Toget satte sig i Bevægelse under Ungdommens Jubel og Hurraraab.

Den første Gaard de red ind i, var Pejter Johansens. De bandt Hestene i Gaarden og gik ind; saa blottede de alle Hovederne, idet de sang Majvisen. Derefter blev de bænkede ved det festdækkede Bord, og efter Spisningen dansede de med Døtrene og Pigerne paa Gaarden, indtil Formanden i en kort Tale takkede for Gæstfrihed og Dansen. Pejter Johansen stak ham en blank Speciedaler i Haanden til Ugens mange Udgifter. Derpaa rede de til den næste Gaard i Byen. Og i de følgende otte Dage besøgte de ligeledes Gaardene i Hjertebjerg, Østermark, Torpe, Keldby, Raabylille og Keldbylille. Hveranden Aften havde de Bal i Gildesgaarden. Det var en streng Uge for de fleste“. (Side 99—101 i Th. Jensens Bog).

Skønt Dansk Folkemindesamling har ganske udmærkede Medarbejdere paa Østmøn, de fornemste af dem Skræder N. K. Pedersen i Borre, Huskone Johanne Olsen fra Budsene og Gaardejer Anders Christiansen, Pollerup, saa er det meget ubetydeligt, hvad vi fra Nutidsoverleveringen iøvrigt ved om Sommer i By-Skikken paa Østmøn. Blot Seminarist H. Bendsen, Keldby, har 1911 følgende tarvelige Oplysning. „At ride Sommer i By og danse om Majtræet er brugt, men Oplysninger om Fremgangsmaaden kan ikke gives; denne var vistnok forskellig.“

TILBAGEBLIK.

I sin Side 183 nævnte Oversigt over de danske Sommer i By-Skikke, gør Kredslæge Møller opmærksom paa, at der findes i den rige danske Overlevering følgende Symboler paa den vaagnende Sommer.

1) Majtræet er et nyudsprunget *Træ*, der hentes hjem fra *Skoven* og plantes i Byen. Det er denne Type, som vi har i den berømte middelalderlige Folkevisen om Sivard Snarensvend, der bundet til et Egetræ af sin Søstersøn river det op med Rode og fører det hjem til Borgen i skrømtet Angst for Vidrik Verlandssøn (DgF. I Nr. 7, D. Vers 28).

Dronningen staaer i Højeloft
og ser hun ud saa vide:
Hisset ser jeg Sivert Snarensvend
han fører Sommer i By.

Denne Type har vi bevaret ganske tydeligt i Rønnebækskriften: Her beder Skaffer og Skafferdreng Herskabet paa Rønnebæksholm om et Majtræ, en ung klein Risbøg, som de saa en af Dagene før Festen lod hente og opstille paa Majbænken midt i Byen, Rønnebæks Bystævne.

I Viemose er der hyppigt inde i de enkelte Gaarde, som besøges, sat et grønt Træ, som er pyntet, og som Karlene rider nogle Gange rundt om, før de hilser paa Husbonden i Gaarden under Skafferens Ledelse.

2) Men Majtræet kan ogsaa være det *Træ*, som stadig staar paa *Bystævnen* i Byens Midte, og som bliver pyntet ved Majfesten, hvorfor Byens Træ ofte til daglig bærer Navn af Majtræ og Stævnen af Majsten eller som hyppigt i Østsjælland Majbænk. Vi kender denne Type fra Snesere Sogns, om man vil, sædvanemæssige Majfest, desuden fra Magleby, Strøby samt Rønnebæk og maaske Fensmark.

I Snesere pyntes de almindelige Aar Træet ved Majbænken midt i Snesere med ku'ørte Baand og Flitterstads.

I Magleby Stevns pyntes Bytræet med en Dobbeltkrans, i Strøby smykkes Bypilen med Krans St. Hans Aften. I Rønnebæk var det egentlige „Majtræ“ paa Bystævnen væltet i Storm, og erstattedes da ved Majdagstide af den fra Skoven hentede Risbøg, prydet som formentlig Bytræet før med en udskaaret Hest og Rytter „Skafferdrenge“, pyntet med to grønne Kranse. I Fensmark taler Winther om et „blomsterklædt Majtræ“.

3) Det levende Majtræ, enten Bytræ eller fra Skoven indbragt Træ kan erstattes med en *Majstang*. Det er den fra gammelsvensk Omraade saa velkendte Midsommerstang. I Sydsjælland er den kendt i Overleveringen fra Sandby.

I Sandby blev Majstangen rejst ved den Gaard, hvor Sommergildet skulde holdes, og Byens unge Piger pyntede den med Kranse af Grene og Blomster. Derimod er det usikkert, om de Majtræer som Jørgen Sorterup omtaler fra Lyderslev Sogn 1722, er fra Skoven hentede Træer, eller som i Sandby, en Majstang. I Majindens Hjem synes der at være rejst en Stang, prydet med en Krans efter Sorterups Meddelelse. Thiele fortæller, at der rejstes Majstang pyntet med Blomster og Kranse alle Steder, hvor man vil modtage Toget.

4). Majstangen, rejst ved Gildesgaard, kan erstattes af, hvad Kredslæge Møller kalder en *Processionsstang*, der føres med i selve Toget. Oprindelsen til nogle af den Art Processionsstænger fremtræder tydeligt i Sandbyopskriften, det er en mindre Efterligning af den store Majstang ved Gildesgaarden.

I Sandby førte man foran i Optoget en lille Majstang, det var ikke den store, som stod ved Gaarden. I det øvrige Sydsjælland fører man „*Majblus*“ med i Toget, i Viemose to Blus, det ene Pigernes Blus, det andet Konernes Blus, i Rønnebæk 4 Blus, i Snese med sine 8 Blusførere sandsynligvis fire Blus, hos Sorterup og Claudianus sikkert mindst to Blus. I Vordingborg 1785 og 1788 hilses der med

Blussene. Hos Thiele tales der om to Blus, baaret af to gamle Mænd, i Baarse om 4 Blusførere og 4 Fanebærere, vistnok med 4 Blus og 4 Faner. I Strøby kommer to med pyntede Stænger, nogle med Blus, de øvrige Karle og Piger med Kranse.

Paa Møn er der derimod aldrig Tale om mere end et „Spær“, Sommerspæret, og det ikke blot i de to grundlæggende Opskrifter, Nicolai Jægers 1732 og Johan Paludans 1821, men ogsaa i Annette Jensens og Theodor Jensens unge Opskrifter.

Majblus genfinder vi efter Kredslæge Møllers Oversigt i Hedeboegnen, Sommerspær derimod i Falsters og Lollands Overlevering. Jeg antager, men det er kun en Gising, at Majblussene symboliserer de middelalderlige Brudeblus i en ung adelig Herres Bryllupstog, velkendt fra Folkeviserne, naar Bruden skal føres fra Gildesgaard til Brudeseng. Det hedder saaledes i Ebbe Skammelsønsvisen (DgF. VI, Nr. 354):

Fulgte de den unge Brud
alt til det Brudehus.
For gaar Ebbe Skammelssøn,
han bær for hende Blus.

At Majgrevetoget paa sydsjællandsk Grund forestiller et Bryllupstog ligesom i Himmerland, skal vi snart komme tilbage til.

Det mønske Sommerspær opfattes af Viborg 1680 som en Herskerstav, et Scepter, i Stil altsaa med den ofte pragtfuldt udstyrede Skafferstok, Skafferen bærer til Tegn paa sin Værdighed. Men af en Almuesmand blandt Johan Paludans Meddelere opfattes Spæret som et Angrebsvaaben, en Lanse, og jeg mener, at dette er den rette Fortolkning. Jeg antager, at dette Sommerspær fra først af symboliserer Sommerens Repræsentant Majgrevens Spær, hvormed han angriber og nedkæmper sin Modstander Vinteren. I den udmærkede himmerlandske Overleve-

ring hører vi Tale om en saadan Kamp mellem Sommer og Vinter og deres Ledsagere, hvor Vinterens Folk skulde overvindes, og Sommerens Folk skulde sejre. I alle Tilfælde ved vi, at Bønderne i Elmelunde 1732 betragtede Sommerspæret med religiøs Ærefrygt. I hver By Sommerrytterne kommer til, danser man om Spæret, og imens holdes der et korsmærket Klæde over Spæret. Det samme gør de, da de kommer tilbage fra deres Ridt. De troede, at de, naar de gjorde det, fik baade Korn og Kærne. Og da Jæger i Nidkærhed lod sine Tilhængere omstyrte det gamle Majspær, var der andre, der rejste et nyt Majspær. De lod Præsten forstaa, at ligesom Kristus opstod paa den tredie Dag, skulde de faa deres Majspær oprejst den tredie Dag. Vi har her sikkert her Lævn af ældgammelt mønsk Heden-skab, en Dyrkelse af Sommerens Symbol, den Vinterens Magt bekæmpende Lanse „Majspæret“, der skaffer dem Korn og Kærne i det nye Vækstaar, som tager sin Bøgyndelse 1. Maj. Af disse Mønboere naivt forbundet med den afløsende kristne Tros Symbol, det hvide korsmærkede Klæde, i Tro at naar man dyrker begge Symboler sammen, faar man Aar og Fred, og i Overbevisning om, at Præsten, der vil sprænge denne nedarvede Forbindelse mellem Heden-skab og Kristendom, er at betragte som den rene Antikrist.

5). Endelig er der det femte Symbol, de afskaarne indstukne *Majgrenene*. De spiller i mønsk Overlevering Rolle som underordnet Symbol. Hvor man lader Majgrenene sidde, er man villig til at modtage Majgreverne og deres Følge. I den seneste sydsjællandske Overlevering genindtræder Majgrenene i deres ældgamle Plads som Vaarens Symbol. De af Kirken i Tidens Løb saa heftigt bekæmpede Vaagenætter med Dans og Leg den første Sommernat igennem, (her knyttet i Regelen til Kristi Himmelfartsnat), bliver ligesom vakt op paany, da det ældre Optog af Majryttere er ophørt, som utidssvarende, bukkende under i Kapestriden med Fastelavstoget, der falder paa en Tid af Aaret, hvor der er mere Tid til den Slags Ting.

Selve Optoget er bedst bevaret i den sydsjællandske Overlevering, her kan Møn ikke være med. Møn kender ikke Majgrevinde eller Majinde, to Majgrever træder i Majgrevens og Majgrevindes Sted. Har jeg Ret i min Opfattelse af de sydsjællandske Majblus som Brudeblus, saa har Majgrevetoget fra først af været et Bryllupstog med Majgrevinden som deltagende i selve Toget. Det er Tilfældet i den udmærkede himmerlandske Overlevering. I en Optegnelse fra Mov hedder det: „Hele Festligheden at ride Sommer i By forestiller et Bryllup med Forridere, som det i gamle Dage var Skik. En af de smukkeste Karle blev ved denne Lejlighed pyntet som Brud med Krone paa Hovedet, og nogle af Karlene blev pyntet som Brudepiger, to eller flere“. (Skattegraveren 1886, VI, Nr. 757). Winthers Fensmarkopskrift i Hjortens Flugt lader de unge Piger med Majgrevinden deltage i Karlens Tog fra Fensmark til Holmegaard.

I Buxer og med Kofte her
Man unge Tøse saae,
Og lange, føre Karle
Med Bul og Skjørter paa
Mai-Greven og Grevinden
med Krands og med Baand.
Velsminkede og smurte
De tripped Haand i Haand.

Saa trak de ud af Staldene
Heel mangan smykket Hest;
I Manken Baand var flettet
I Halen Sløjfer fæst.
Rask svang sig da i Sadlen
Baade Pige og Dreng, —
Hei! hvor de Fløiter hvined
Til den skingrende Stræng.

Winthers Optog er det eneste Tog, man med Rette kunde kalde Bryllupstog. Alle de øvrige Tog er *Bejlertog*. Majgreven drager ud med sine Ledsagere, sin Skaffer og

Skafferdreng (eller Aftakker), sine Blusførere og Musikanter for at søge sin Elskede, sin Majinde. Det er den unge Bondeknøs, der har digtet Sneseeres Majvise 1834 fuldstændig klar over.

Vi har en Maigreve i vort Lag,
Og han søger efter en Maiinde.
Deres Skaal vi drikke, naar vi kommer hjem
og dem sætte paa det første Sæde.

Efter denne Opfattelse er da Sommergildet i Gildesgaarden en symbolsk Bryllupsfest. Majinden vælges af Majgreven, idet han lægger den ene af sine to Kranse om hendes Hals, hun danser en Ekstradans med ham under Selskabets Jubel. Og hun hentes om Aftenen pyntet med Kranse og straalende som en Grevinde til Gildesgaarden af det hele Selskab med Musik i Spidsen. Med andre Ord Formiddagens og Eftermiddagens Bejler tog bliver til Aftenens Bryllupstog fra Majindens Hjem til Gildesgaarden. Her er da Majblussene fuldstændig paa sin Plads som Brudeblus.

I Rønnebæk er der Tale om to forskellige Majgrevetog, et yngre og mere officielt Tog til Herregaarde og Købstad, hvor den ydre Pragt opvejer den indre Mening. Og saa en mere hjemlig Skik, hvor den nede i Engen valgte Majgreve udvælger Majinden ved at lægge den ene Krans om hendes Skulder. Naar Majgreven og Majgrevinden var valgte, gik de foran de andre under Trommeslag til Skaffergaarden, hvor Loen var pyntet som en Løvsal, og hvor Majgreve og Majinde indleder Dansen.

Ogsaa i Viemose vælger Majgreven sin Majinde, og det samme er Tilfældet i Lyderslev 1722. Majgreven vælger efter sin Lyst sin Majinde og pryder hende med en Løvkrans som Kendetegn paa hendes Hæder og som Tegn paa hans Kærlighed. Ogsaa i Tommestrup 1688 har det samme utvivlsomt været Tilfældet, selv om Ungdommen med Majgreven i Spidsen ikke har villet været ved det.

Under Forhøret siges der om Tommestrup-Majinden, at Smaadregene kom ind i hendes Husbonds Gaard med Kransen til hende. Det udelukker naturligvis ikke, at Majgreven har udpeget, hvem der skal være Majinde. Det antydes ligeledes, at de kommer med Blus i Majinden fra Sierslevs Hjem ved Solnedgang. Mon ikke for, som i Snese 1834, at hente hende til Gildesgaarden i et Bryllupstog med Brudeblus?

I den yngste af de virkelig betydningsfulde Opskrifter, Sandbyopskriften, er der Tale om Majkonge og Majdronning, ikke som ellers Majgreve og Majinde. Her rider Majkongen hen til en af Pigerne, rækker sin Lanse frem og lader Kransen falde ned paa Hovedet af hende, og hun bliver da Majdronning. Hestene rides hjem, og Sommergildet begynder, endende med Dans om Majstangen, hvor den første Dans dances af Majkonge og Majdronning, siden kan alle danse med.

Majgreven eller Majkongen vælger altsaa selv sin Brud ud af de unge Pigers Flok, og Sommergildet i Gildesgaarden efter Sommerridtet er altsaa i symbolsk Betydning en Bryllupsfærd. I ældre Tid har formodentlig Brylluppet mellem Majgreve og Majinde været fuldbyrdet som Lykkevarsel for det kommende nye Aar, 1. Maj har været det hedenske danske Nytaar. En Antydning af erotiske Forbindelser har vi i Sorterups Manuskript 1722 (S. 85), han anfører paa Dansk Bondeordet i Datiden: „At ligge paa Ryggen som Pigerne i Majmaaned“, og i Dreyers Klager over Ungdommens Liderlighed fra 1732. Det være nu, som det vil, Karlene har af deres Flok valgt sig den ypperste af dem som Sommerens Repræsentant og givet ham Navn af Majgreven og givet ham Ret til selv at vælge sin Brud, sin Mage af Pigernes Flok ved at lægge sin ene Krans om hendes Skulder.

I Tommestrup falder 1688 Valget gerne paa den Karl, der har været længst i Byen, i Rønnebæk synes den rigeste, den der bedst kan taale Bekostningerne ved Majgreve-

gildet, at blive valgt, og han vælger igen den til Majinde, som bedst kan hjælpe ham med at skaffe Mjød og Brændevin til Ungdomsflokken. Her synes Trommen at spille en lignende Rolle som Majspæret i Elmelunde 1732.

I den grønne Eng sattes Trommen paa Jorden, alle Mænd og Karle slaar Kreds om og falder paa Knæ for den, alle ofrer Penge paa Trommen. Den, der skal være Majgreve, maa tage Trommen, skrabe Pengene af den og var da pligtig at give Øl, Brændevin og Mjød til Laget. I Sandby afgør den unge Karls Behændighed Valget af Majkonge, eller er der her ligefrem Tale om et Pigernes Valg? Rytterne rider i susende Fart om Majstangen, Pigerne kaster nogle Kranse højt op i Luften. Den af Rytterne som er heldig og faar fanget en Krans, bliver Majkonge til næste Sommer.

Af Personerne i Majgrevens Følge er der særlig Grund til at dvæle lidt ved Skaffer og Nar.

Fra al dansk Bryllupsskik i Almuens Kreds er Skafferen den, som er Brylluppets saa at sige verdslige Leder, den som foretager de fornødne Indbydelser, den som forskaffer de nødvendige Forraad og Brugsgenstande, den der i Kraft af sin Erfaring har Ansvar for, at Brylluppets rent verdslige Ceremonier sker Fyldest. Han træder i Husfaderens Sted i Bryllupsgaarden, ligesom Kogekonen træder i Husmoderens Sted i Køkkenet. Den store Rolle som Skafferen spiller i den sydsjællandske og mønske Majgreveoverlevering viser, at der her virkelig har været Tale om Efterligninger af Bryllupstog og det i fornemmere Kredse end Bondens egne. Oprindeligt har formentlig Skafferen været af Gaardmændenes Kreds. Vi véd, at man i Rønnebæk vælger Gaardmanden i den udsete Gildesgaard til Skaffer og kalder hans Gaard Skaffergaarden. Han faar en Hjælper i de unge Karles Flok, Skafferdrenge, hvis udskaarne Billede, Hest og Rytter med Kranse, sættes op i Majtræet. I Fanefjord er Skafferen eller Køgemesteren en ung sædelig Gaardmand, der fore-

staar saavel det økonomiske ved Festen, som de foregaaende Øvelser. I Tommestrup 1688 bliver Skafferen valgt blandt de unge Karle efter Bys gammel Skik og Vedtægt, han skaffer det fornødne Øl i Store Hedinge baade til de unge Karl og til Byens Gaardmænd til Majgildet, men Pastor Claudianus maa indrømme, at det nok er hver Mand vitterligt, at Skafferen ikke plejer at ride med, men er hjemme for at lave til og tage Vare paa Øllet, til Gildet om Aftenen begynder. I Lyderslev 1722 betegnes Skafferen af Sorterup paa Latin som „Choragus seu Curator“, dvs. som Leder af Optoget og som dets Bestyrer, mens Majgreven betegnes som „Præses“, altsaa Præsident, Formand. Skafferen rider da her i Spidsen af Toget, og han er om Aftenen Leder af det for unge og gamle fælles Bygilde og søger ivrigt at idømme Bøder, saa der kan blive Midler til et nyt Gilde i nær Fremtid. I Viemose har Skafferen i sin Haand en meget pragtfuld udstyret Skafferstok, han rider forrest ind i de forskellige Gaarde og præsenterer Toget for Gaardens Beboere, leder Sangen af Sommervisen og takker ved Udridtet af Gaarden. Han har sin Tjener, Aftakkeren eller Bagrideren, der sikkert oprindeligt kun har haft til Opgave at melde Skarens Ankomst og forhøre, om det er tilladt at komme ind, hvor man ønsker det. Paa Møn og undertiden i Sydsjælland sætter man Natten før grønne Grene i de enkelte Gaarde, hvor disse er bevaret den næste Dag, er Toget velkomment. I Vordingborg 1785—88 nævnes Skaffer, Skafferdreng og Skafferstok, og ogsaa i Goldschmidts Skildring tager Skafferen Luven fra Majgreven. I Snesere har Skafferen ligeledes en overordentlig fremtrædende Rolle, som Togets Leder, hans Skafferstok er udstyret med raffineret Pragt, øverst i Skafferstokken var anbragt en Sølvsvane i blaat Tyll, der gyngede frem og tilbage ved Haandens Bevægelser, som om den svømmede i et Vand. Den hvide Svane i Herregaardens Park, har ikke blot for en Digter som H. C. Andersen, men ogsaa for den jævne Sanger

Niels Jensen i Sjolte, der var Sjælen i Sneseres Majgreve-
tog i 1834, været en Skønhedsaaften. Han har givet
baade Majvise og Skaffertale et Præg af sin egen Person-
lighed, i Stedet for den traditionelle Karakter, den har i
Viemose og ellers. Han føler Gud som den, der holder alting
i sin Orden, han er en kongetro og fædrelandskærlig
Mand „til Ære for vort Danmarks blide Fred har vi smyk-
ket vore Klæder“, han glæder sig ved sin Øvrighed, den
gode højvelbaarne Greve, der ikke som Øvrigheden i gamle
Dage misunder Bondestanden dens Fryd over den vaag-
nende Sommer. Han udtaler paa gammelnordisk Vis Bøn-
nen om Aar og Fred paa sin egen personlige Maade i sin
Skaffertale, at „Forsynet vil skænke os Landefred og
Jordens Frugtbarhed, at det maa gaa Hans Majestæt
Kongen og Landet vel, saa gaar det ogsaa os vel.“ Denne
unge sydsjællandske Bonde varsler Aanden fra 1848. Den
sydsjællandske og mønske Majoverlevering har i Modsæt-
ning til den himmerlandske kun i ringe Grad haft Brug
for Narren eller Bajadsen i sit Bryllups- eller Bejltog.
Som en Undtagelse, der bekræfter Reglen, optræder Nar-
ren som Togets Leder i Winthers Fensmarkoverlevering,
og vi træffer her som Laan fra Fastelavnstoget Pigerne
udklædte som Karle, Karlene udklædte som Kvinder. Og-
saa Strøby kender Karle og Piger i samme Majtog.

Den syd- og østsjællandske Overlevering har den sær-
lige Ejendommelighed, at Pigerne danner deres eget Maj-
tog og synger deres egen særlige Majvise, helt forskellig
fra Karlernes Majvise. De kommer gaaende med deres Maj-
kranse, som i Viemose under Ledelse af en Pige, de kalder
Majen eller Majken, eller under den af Majgreven ud-
pegede Majindes Ledelse, og de ønsker at indsamle Penge
til Pigerne Majindegilde for Karlene. Det er ikke nogen
ung nymodens Skik. Det kan vi tydeligt se paa den Vise,
de vælger til deres Majvise, det er en middelalderlig Le-
gendevis om Jomfru Maria, der søger sin forsvundne
Søn Jesus, leder efter ham alle Vegne og finder ham til-

sidst paa Korsets Træ. Dette Valg af Majvise godtgør, at vi staar overfor en middelalderlig Skik. For at gøre Le-gendevisen til Majvise, maa de unge Sommerpiger give Visen lignende Omkvæd som Karlens Sommervise, men de bevarede Omkvæd viser tilbage til en ældre og mere oprindelig Vise end Peder Jensens Roskildes udvidede og let omdigtede sjællandske Majvise. Det er ikke Omkvæ-dene fra denne Vise: Hør det som vi bede — Vær os alle en naadig Gud med Glæde, vi møder, nej det er Omkvæd-parret „Mai vær velkommen — Glæde os Gud og saa den søde Sommer“, eller „Maie er velkommen — Alt saa vide som Verden er, springer i Rosensblommer“. Det første Omkvæd er, vil jeg tro, den sjællandske Majvises Omkvæd ved Aar 1500, omdigtet af den fynske Præst o. 1625 til „Hør det vi bede—Vær os alle en naadig Gud med Glæde“, samt af de unge Piger, der glæder sig over Rosernes Blomstervæld paa en anderledes intensiv Maade end de unge Karle, omdigtet til: „Alt saa vid som Verden er, springer i Rosensblom-mer“. Under sin Udvikling optager Pigernes Sommervise fra o. Aar 1750 Bønnerne for den kongelige Familie, men ikke de Karlens Sommervise saa stærkt prægende, meget udpenslede Ønsker om et frugtbart Aar. Ikke helt med Urette hævder Pastor Claudianus ud fra sin strenge Ret-troenhed i 1688, at Bøndernes Sommervise gaar ud paa, at Jordens Grøde skal meget lykkes, og at Bønnerne er „uden al Andagt og Grund i vor kristne Lære, saa vel som mod kristeligt Forhold i Sang og Bønner“. De beder nem-lig ikke om Sjælens Renselse og Forladelse fra Synd, men paa gammelnordisk Vis udbeder de sig af de kristne Gud-domme et frugtbart grødefyldt Aar som af Njord og Frøj i Hedenskabets Dage.

Pigernes Sommergang, der kendes fra Ring 1687, gaar altsaa efter min Opfattelse tilbage til Middelalderen, vidnende om senmiddelalderlig Religiøsitet. De unge Som-merpiger føler sig selv i Gudsmoderens Sted, der søger sit forsvundne Jesusbarn og finder ham bag Korsets Træ.

Midt i den gryende Vaar mindes de unge Piger, at Paa-sken lige har fundet Sted, at de stadig bør komme Jesus i Hu.

Den Vise bør vi synge nu
Mai vær velkommen!
For vi skal komme Jesum i Hu.
Alt saa vidt som Verden er,
springer i Rosenblommer.

Vi kan ikke i Overleveringen konstatere, at de unge Pigers Sommergang gaar tilbage til Oldtidens Dage, men Pigerens middelalderlige Sommergang forudsætter Karlens middelalderlige Sommerridt, eller maaske hellere Sommergang, for det synes Folkevisen om Sivard Snarensvend snarest at antyde, den grønne Eg, der føres i Optog hjem fra Skoven og plantes midt i Byen. Men vi slutter vor Redegørelse ved at fable lidt om den mulige Forbindelse med Oldtidens Sommer i By.

Ligesom de sjællandske og fynske Fastelavnstog, som vi tydeligt ser af Skildringen af Fastelavnen i Sandby (Aarvog 1937, S. 109) forestiller Dankongens Besøg med sin Dronning i den enkelte Bondes Gaard, efterlignende de middelalderlige Kongerejser gennem Danmark, saaledes maa et olddansk Sommer i By-Tog have forestillet Gudinden Nerthus, den store Moders Tog gennem Bygden og hendes Besøg i de enkelte Gaarde. Den unge Pige paa Vognen trukket af Køer, forestiller Gudinden for den gryende Sommer, og hun vælger sin Brudgom af de unge Mænds Flok. Vi har en mærkelig Skildring af svensk religiøs Skik, bevaret af de islandske Sagafortællere i Beretningen af Gunnar Helming, som jeg gengiver i al Korthed efter Flatøbogen I. S. 337 f.

Den islandske Flygtning Gunnar Helming kommer til et Frøjstempel i Sverrig, forestaaet af en Præstinde, der opfattes som Frøjs Hustru, hvem Gudebilledet mentes at have ægteskabelig Omgang med. Præstinden tillader Gunnar at opholde sig i Templet, ja følge med hende om Vin-

teren, naar hun farer paa Gilde med Frøj, hvor da Guden skal skaffe Frøjs svenske Dyrkere godt Aar. Frøj og hans Kone skulde sidde i Vognen, men deres Tjenestemand skulde gaa forud for Gudens Vogn. Gunnar leder Hestene for Gudens Vogn. I en Snestorm i en Fjældovergang, hvor Ledsagerne kom bort i Stormen, gennemtvinger Gunnar Helming, at Præstinden skal udgive ham for Frøj og klæde ham i Gudens Dragt. Svenskerne anede ikke Uraad, de ansaa det tværtimod for Varsel om godt Aar, at det blev vitterligt for alle, at Frøjs Hustru blev med Barn, og den falske Frøj havde det Held, at det blev blidt Vejrlig og alt saa ud til saa godt Aar, at Folk ikke kunde mindes saadanne Aarsudsigter.

Ligesom Præstinden opfattes som Guden Frøjs Hustru, har Præsten hos Gudinden Nerthus utvivlsomt været opfattet som hendes Ægtemand. I saa Fald har vi her Forbilledet for Sommerbrudeparret, bevaret ned gennem Tiden til for godt 100 Aar siden. Som Gudinden Nerthus bliver til Guden Njord (Frøj er fra først af en Betegnelse for Njord som „Herre“, hvad Ordet Frøj betyder, ganske svarende til, naar vi kalder Kristus for Vorherre), saaledes skifter Majtoget med Majgudinde Karakter fra kvindeligt Tog med kvindeligt Repræsentant for gryende Sommer til mandligt Tog med mandlig Repræsentant for den vaagnende Sommer, den Personlighed, som i de sydsjællandske Majoptog kaldes Majgreven eller Majkongen. Han vælger den skønneste af de unge Piger til Majinde, og i sit Bryllupstog med Majinden fører han Sommer i By, og Sommeren bringer da alle de Goder, som han i sin Majvise beder Gud om.

For Dig vi bringe Maj i Gaard
Maj vær velkommen!
Velsign os med et frugtbart Aar.
Glæde os Gud og saa den søde Sommer.

Efterskrift.

Under Korrekturlæsningen paa denne Afhandling har Dansk Folkemindesamling den 10. Okt. 1940 fra Læge Søndergaard, Næstved, modtaget en helt ny Optegnelse om Sommer i By ved Fakse Ladeplads. Frk. Anna Nielsen, Lou, har optegnet den efter Fortælling af sin 89-aarige Moder, Fru Sofie Nielsen fra Vagthuset ved Fakse Ladeplads:

„Naar Skoven sprang ud, og stod i sin dejligste lysegrønne Pragt, fik Karle og Piger en Fridag, saa skulde de til Skovs at bryde Maj og „ride Sommer i By“. Ungdommen drog ud i Skoven, en Del af de unge Karle fik Heste at ride paa. I Skoven blev der plukket Blomster og bundet Kranse, og der blev brækket Bøggene. En af de unge Karle blev kaaret til Majkonge, og en ung Pige til Majdronning. Saa blev de to pyntet med Blomster og Grønt, og red i Spidsen af Optoget hjem fra Skoven. De var alle pyntet med Blomster og Grønt, ligeledes Hestene. I festligt Optog red de ind til Byen, og Majstangen blev behængt med Kranse, og Byens Spillemand spillede til Dans, og der blev danset ved Majstangen, som stod paa en aaben Plads i Byen. Endnu staar der en Majstang i Varpelev, Strøby og Magleby her paa Stevns, maaske i flere Byer, men i disse tre har jeg set dem“.

Det vil let ses, at denne gode Opskrift, optegnet kort før Frk. Anna Niensens Død den 10. September, har nær Berøring, ikke blot med Stevnsopskrifterne, men ogsaa med Opskrifterne fra Tybjerg Herred. Vi har Majkonge og Majdronning ligesom i Sandby, vi har Karle og Piger deltagende sammen i Majtoget som i Fensmark. Jeg vilde ønske, at denne Opskrift vil drage mange Opskrifter efter sig, fra de fleste mulige af Sydsjællands Sogne, jeg haaber før eller senere at faa skrevet en Bog omhandlende alle Sommer i By-Skikke i det gamle historiske Danmark, og her vil alle nye Oplysninger være af Betydning og Værdi.

Hans Ellekilde.

NÆSTVED KØBSTADS ÆLDSTE HISTORIE

Af H. U. Ramsing.

I Stiftelsesbrevet af 29. Nov. 1135 for St. Peders Kloster fremtræder *Næstved* første Gang i Historiens Lys. Den var paa den Tid den sydligste Kirkeby i *Tybjerg Herred*, hvis Vestgrænse fulgte *Susaaen* og hvis Østgrænse løb langs *Rinebækken* (Rønnebæk).

Store Næstved var en agerdyrkende Bondeby med tiliggende Mølle, *Maglemølle*. Dette fremgaar af, at Stiftelsesbrevet nævner 1¼ Bol Jord og Møllen blandt Gaverne til Klosteret, thi Bol er Datidens Arealbetegnelse for Agerjorden, af hvilken hver Gaard havde sine Agerstrimler spredt rundt om i Landsbyens Marker.

Foruden *Store Næstved* omfattede Sognet dens Udflytterby *Aaderup* (Athorp), der endnu hører til *Næstved St. Mortens Landsogn*.

Men hinsides *Susaa* havde *Næstved* ogsaa fra den ældste Tid Jord i *Flakkebjerg Herred*. I 1135 var Halvdelen af *Lille Næstved By* (*Næstweth parua*) indbefattet i Gaven til Klosteret. Allerede Navnet *Lille Næstved* tyder paa Samhørigheden med *Store Næstved*, men endnu tydeligere fremgaar dette af *Valdemar den Stores Privilegium* af ca. 1165, der omtaler *hele Næstved*, *tota Nestuet magna et parva*, og af *Valdemar Sejrs Privilegium* af ca. 1205, som betegner Bebyggelsen som *Næstved paa begge Sider af Aaen*. Selve Sognetilhørigheden nævnes dog aldrig i Dokumenterne, som kun har som Formaal at præcisere Klosters Ejendomsret, men den fremgaar ogsaa deraf, at *Lille Næstveds Torp*, *Grimstrup* (*Grimstorp*) stedse har tilhørt *Næstved St. Peders Landsogn*.

Hermed er opregnet alle Sognets Bebyggelser, der

bevaredes og udvikledes ned gennem Tiderne. Selve Adelbyen *Store Næstved* maa være opstaaet som Torp af den nordligere beliggende Naboby *Holsted* (Halstat) i Vridsløse Sogn (nu en Del af Herlufsholm Sogn). Dette Forhold og denne Omstændighed, at saavel Næstved som Holsted og de andre omliggende Landsbyer kom under Skovkloster, bevirkede et *Fællesskab* i disses Brug af de respektive Overdrev, som i det lange Løb kom til at gaa ud over Næstved. For at Byens Borgere kunde opnaa Eneret til Græsning og anden Brug af Byens Overdrevsjord, indgik man 3. Nov. 1770 paa at afgive en Strimmel paa 60 Tdr. Land langs Overdrevets Nordgrænse til Herlufsholm og Holsted og til at foretage et Mageskifte med Rønnebæksholm¹). Men bortset fra disse Reguleringer maa Sognets Areal antages at være bevaret uforandret fra den ældste Tid. Den fælles Græsning indbefattede ved Middelalderens Slutning ogsaa *Raadmandshaven*, men dette Areal maa efter sin topografiske Beliggenhed paa et tidligt Tidspunkt været afgivet til Klostret, ikke fra Næstved, men fra Holsted.

Efter Stiftelsesbrevets Ordlyd at *Peder Bodilsen* og hans Brødre *Henning* og *Jørgen* tilligemed deres *Moder* har *forøget Gudshuses Glans og opført en Bygning* af ædle, straalende og kostbare Stene²), maa man antage, at *Klosterbygningerne* stod fuldført ved Brevets Udstedelse 29. Nov. 1135, formentlig som en Tømmerbygning nord for *St. Peders Trækirke*, og er taget i Brug umiddelbart efter Indvielsen.

21. Marts 1140 skænkede Kong *Erik Lam* Klostret *Torv i Næstved og alle Torverettigheder med Rettergang og dansk Sædvane*, og Kongen tilføjede hertil udtrykkelig 3 Marks og 40 Marks Bøder for den Afgift, som kaldtes Midsommergæld. Dette vil sige, at Kongen gav Klostret Ret til at *oprette en Købstad med Torv og Ting, med Torveafgifter og Købstadens Domsret* og med Ret til at oppebære den særegne Købstadsskat, Midsommergælden,

som efter dansk Sædvane blev betalt til Midsommer af hvert „Madskab“, d. v. s. Husholdning³).

For at denne Købstad skulde kunne bygges, maatte Klosteret have erhvervet sig mere end de $1\frac{1}{4}$ Bols spredte Agerstykker, som det fik i 1135. Den hele Landsbygrund med dens Agre og det fælles Overdrev maa i de mellemfaldende Aar være kommet i Klosters Eje, antagelig som Gave fra *Peder Bodilsen og hans Slægt*, men det nævnes først udtrykkeligt i Kong *Valdemar den Stores* Privilegium fra ca. 1164, at Klosteret ejer *hele Næstved*, nemlig *Store og Lille Næstved*⁴).

Betragter vi Grundplanen for Næstved By, ses det let, at *Kindhestegade* og *Ringstedgade* er Byens oprindelige *Hovedgade*, og Ringstedvejen dens egentlige Forbindelse med Oplandet. Her maa da den ældste *Bondeby* have haft sin Plads. Men paa Overdrevet Syd og Øst for St. Peders Kirke blev der bygget et *Købmandskvarter* med *Købmannegade* (Købmagergade) som Gade og med Pladsen mellem Kirken og det nuværende Hotel Vinhuset som *Torv* og *Byting*. Paa Vinhusets Grund laa i den største Del af Middelalderen Byens *Raadhus*, og fra Købmannegade førte talrige Gyder og Stræder til *Havnen i Susaaen*. *Denne Del af Byen var den oprindelige Købstad*, som efter Klosters Erhvervelse af den hele Bygrund, saavel af Gaardene som af Bymarken og Overdrevet, blev den snart udvidet til *Bondebyen Store Næstved*, medens *Lille Næstved* vedblev at være *Landsby*.

Byens *Styre* bestod fra dens Oprettelse efter dansk Sædvane af Klosters *Foged* og 4 *Oldermænd* eller Seniorer, en for hver af Byens *Fjerdinger*, *Møllefjerdning*, *Brofjerdning*, *Nørrefjerdning* og *Stueklintsfjerdning*, der dog først nævnes ved Navn i Klosters Gavebog fra 1528.

Da Klosteret erhvervede hele *Store Næstveds* Grund og derved blev *Jorddrot* saavel for Gaarde som for Markerne, indførte det foruden Midsommergælden en *Tofttegæld* eller *Jordskyld*. I 1291 nævnes *Tofttegælden* direkte,

da Kong *Erik Menved* indskærper Borgerne at betale til Klostret, „som Sædvane er, Toftegæld, Bodegæld, Midsommergæld og Ledingsgæld“⁵). I 1484 udrededes Toftegælden med $\frac{1}{2}$ grot af hver Gaard og Bodegælden med 1 engelsk af hver selvstændig Bod⁶). Ogsaa Overdrevsjorderne var udlejede til Borgerne for Skyld eller Landgilde og trods jævnlig Protest fra Borgernes Side, gennemførte Klostret sine Jorddrotrettigheder lige til Reformationen⁷).

Det er en Misforstaaelse, naar *Otto Smith* i sin Bog om Næstved opfatter Toftegæld som en Skat, der ikke faldt sammen med Jordskylden og som kun hvilede paa Jorden, der var udlagt fra de oprindelige Bøndergaarde. Toftegælden blev paalagt af Jorddrotten ved Grundens første Salg og udrededes derefter aarlig med et fast Beløb, men det afgang af Jorddrottens eget Forgodtbefindende, om den blev paalagt eller ikke. I København udrededes saaledes i den ældste Tid kun Grundene i et Kvarter langs Stranden en Toftegæld eller Jordskyld til Jorddrotten, Roskilde Biskop, medens Grundene iøvrigt først fik Jordskyld paalagt, efterhaanden som de kom i andet kirkeligt Eje.

Klostret fastslog sin Ret til Toftegæld af Næstved ved gentagne Gange at forelægge Sagen for *Landstinget*, der i 1426 afsagde Kendelse om, at „enhver som haver Jord i Købsted, hannem høre at rede Toftegæld deraf“, og i 1435 at „Købstædsjord forbyrdes til Konning om Toftegæld og Midsommergæld ej betales af hende“⁸)

Endnu i Kong *Erik Klippings* Brev af 1265 omtales *Indbyggere* i Næstved som Klostrets *Fæstere*, coloni, den Betegnelse som sædvanlig bruges under det ældste By-styre⁹). I samme Konges Brev til *Nakskov* Borgere af 16.—21. Aug. 1274 tilstaar han dem alle de Love og Rettigheder, som han og hans Forfædre har givet *Næstved* og andre Købstæder paa Sjælland¹⁰). Et tilsvarende Brev, som nu er gaaet tabt, maa altsaa være udstedt for Næstved, og dersom Kongen har rettet dette til Byen og ikke

til Klostret, synes han at have gjort et Indgreb i dettes Stilling som Byens Herre. Skønt Brevet til Borgerne i Nakskov ikke indeholder detaillerede Oplysninger om deres nye Rettigheder, er det dog fra andre Købstæder ganske klart, hvad Sagen drejede sig om. I Ribe omtales *Raadmænd*, som Led i Bystyret allerede i 1252, i Roskilde nævnes de første Gang kort efter Paaske 1273, men de fandtes ikke i 1268, og i København var Raadmandsinstitutionen skabt, da Biskoppen i 1275 overtog Byen efter Erik Klipping. Det synes derefter, at det er paa *Kongens Initiativ*, at *Raadmandsstyret* omkring 1270 er blevet indført efter tysk Forbillede¹⁾). Det medførte Oprettelsen af den saakaldte *Raadstueret* jævnsides med Bytinget og det gav Indbyggerne større Indflydelse paa Bystyret, saaledes at de fra at være *Fæstere*, coloni., blev *Borgere*, cives.

I de følgende Kongebreve og Privilegier ser vi ogsaa, at Indbyggerne kaldes *Borgere*, cives, og *Byen* civitas, saaledes i Kong *Erik Menveds* Breve af 1290 og 1291 og i hans Stadfæstelse af Privilegierne af 1307 nævnes *Raadmændene*, consules for første Gang²⁾), men *Borgmesterværdigheden*, er, som i andre Købstæder, næppe ældre end fra Kong *Valdemar Atterdags* Tid omkring Aar 1350.

Med disse Linier er i korte Træk draget de vigtigste Streger i Næstveds middelalderlige Købstadsbillede. Hensigten har været dels at give et Overblik over Bystyrets Udvikling, der her ligger klarere for Dagen end ved de fleste af de danske Købstæder, dels at fastslaa, at *Byen blev Købstad for 800 Aar siden, den 21. Marts 1140.*

1) R. Nielsen: Næstved Købstads Historie. II p. 142 ffg

2) H. J. Helms: Næstved St. Peders Kloster, p. 101. 3) Helms: p. 127.

4) Helms: p. 133. 5) Helms: p. 147. 6) S. R. D. IV p. 362. Helms: p. 414. 7) Helms: p. 419. 8) Otto Smith: Næstved p. 14. K. D. I. Nr. 75.76. Helms: p. 172 ffg. 9) S. R. D. IV p. 339. Helms: p. 143.

10) Suhm: Historia af Danmark X p. 1005, jfr. p. 706. Helms: p. 145. 11) H. U. Ramsing: Kbh. Hist. og Top. II p. 214 ffg. 12) Helms: p. 148 ffg.

HVAD DE GAMLE KIRKESTOLE FORTÆLLER

Ved *Philipp Borries*, Sognepræst, Hammer.

1. LANDSBYKIRKEN.

DEN gamle danske Landsbykirke, der med sin takkede Tinde og sine lyse Murflader, beskyttende og værnende som et Vartegn, hæver sig op over Landsbyens lave Huse, eller ensomt, stormomsust knejser oppe paa Bakkens Top, hvor vide, langtrækkende Udsyn ofte aabenbarer de skønneste Indblik i dansk Natur, er gennem de nu mange Hundrede Aar, der er forløbet, bleven som en uløselig Del af det gamle danske Land.

Vore Landsbykirker er imidlertid ikke alene en Skønhedsvirkning i det danske Landskab, som vi nu vanskelig kunde tænke os at undvære. Sammen med de store By-Domkirker er de gamle romanske og romansk-gotiske Landsbykirker i Virkeligheden de eneste større Mindesmærker, vi har af ældre middelalderlig dansk Kunst. Men medens vore Domkirker i mange Maader er præget udefra, fra andre Lande og Folk, finder vi i vore gamle danske Landsbykirker noget ægte nationalt dansk. I deres oprindelig enkle og rektangulære Anlæg, samt i særlige arkitektoniske Enkeltheder, har de vel deres Forbillede i de tyske Rhinlandes og i Nordfrankrigs romanske Kirkekunst, som saa igen fører tilbage til den gamle antikke romerske Kunst. Men i de udefra hentede Impulsers hjemlige Tilegnelse og senere Udvikling, baade i ydre

arkitektoniske og indre plastiske Dekorationer, møder vi, navnlig i den Maade hvorpaa man har behandlet Materialet, en Forstaaelse for det jævnt monumentale, der fortæller os om en tilforladelig og frisk ægte national folkelig, kunstnerisk Selvstændighed, der saa slaaende passer ind i den danske Folkekarakter.

Men nu er det ikke alene selve Kirkebygningen med dens enkle, monumentale Fremtræden, der sikkert for Datiden maa have virket som noget af en Aabenbaring, som faar os til at beundre, hvad vore Forfædre for de mange Hundrede Aar siden her har formaaet at frembringe i barnlig Enfold og i højt udviklet kunstnerisk Forstaaelse. Det, der gør den gamle danske Landsbykirke til saa rigt et historisk Mindesmærke, er ikke blot den Fortidens Kunst, vi møder her, men ogsaa det Liv, som levedes her, i lyse som i trange Tider, under Glæde og Sorg, og som afspejler sig i de Ting, hvormed man ad gloriam dei, til Guds Ære, stemmende med de forskellige Slægters Længsler og Krav, har smykket og udstyret Kirkens Rum. Alt i dette skulde faa sin Symbolik og alt sin — Historie.

2. STOLESTADERNES HISTORIE.

Selv en saa tilsyneladende ringe, nøgtern og praktisk Nytteting som Menighedens Siddepladser har sin Historie. Og om denne er det, der her skal fortælles. De gamle katolske Kirker var som bekendt mere Messekirker end Prædikekirker. De mere rummelige Kor- og Østpartier forudsatte en tjenstgørende Gejstlighed, og Skridt for Skridt kan man spore, hvorledes den ældste Middelalders Menighedskirke i det 12. og 13. Aarhundrede bliver Præsternes Kirke, idet disse opfattedes som Stedfortrædere for den i Hostien værende Gud. Hovedsagen blev med andre Ord i den Tid Præsternes Gudstjeneste, Messeofret og de saakaldte „Tider“. Lægmandselementet traadte under saadanne Forhold mere og mere tilbage.

Med Reformationen indtraadte der imidlertid paa disse Omraader en gennemgribende Forandring. Prædiken og fælles Salmesang banede sig nu Vej og kom til at indtage den vigtigste Del af Gudstjenesten. Denne Omstændighed, i Forening med at alle nu mødte til den samme Tid, medførte ganske naturligt andre Kirkeskikke end før, hvor Kirken var noget af en daglig Gennemgang, hvor enhver kom og gik, knælte og bad, naar han vilde, medens der til forskellige Tider læstes Messer, og ingen Tid paa Dagen helt var uden Gudstjeneste.

I den katolske Tid var der for saa vidt ingen fast Samling paa Menigheden ved Gudstjenesten, idet man fordelte sig Kirken over ved de mange smaa Altre. Selv i forholdsviis smaa Landsbykirker var der gerne, foruden Højalteret mod Øst, to Sidealtre, et mod Nord og et mod Syd (jfr. Hammer Kirke). Ved Reformationen fjernedes Sidealtrene, og man samledes nu kun i Midterskibet ud for Højalteret — Symbolet paa det ene, een Gang for alle fuldbyrdede, Offer paa Golgathas Kors, som ikke mere skulde gentages, — og ud for den nyopførte Prædikestol. Dette førte saa ganske naturligt med sig, at man for at undgaa Trængsel og Uorden, samt unødig Træthed under de lange Prædikener, saa sig nødsaget til at sørge for faste afgrænsede Pladser i Kirkerummet. Da dette var sket, fremkom Tanken om Sondringen mellem Mænd og Kvinder, saaledes at disse kom til at sidde hver for sig, Mændene langs Sydsiden og Kvinderne langs Nordsiden, en Skik, der endnu til Dels er bevaret i flere af vore Landsbykirker, saaledes i Hammer, hvor yderligere foruden Mændenes ogsaa Kvindernes Vaabenhus endnu er bevaret. Da denne Adskillelse mellem Kønnene først var kommen ind, fulgte det lidt efter lidt som af sig selv, at den menneskelige Trang til at komme frem og være blandt de første, hvor der var noget, der foregik, banede sig Vej paa Trods af alle gode Forsætter; intet kunde i Virkeligheden standse Udviklingen her, de fornemste i Menigheden

skaffede sig de bedste Pladser i Kirken nærmest Alteret og Prædikestolen, og dermed var saa hele Spørgsmaalet om Rangfølge bragt inden for Kirken, et Spørgsmaal, der skulde sætte saa meget ondt Blod, skabe saa megen Bitterhed og stemme saa lidet overens med sand evangelisk Tanke.

At Stolestaderne, saadan som vi kender dem i vore Kirker, i høj Grad giver vore Kirkeinteriører deres lutherske Særpræg, saa man kan tale om „lutheranske Stolestader“, — er en Kendsgerning; men heraf følger ikke, at Stolestader i Kirkerne var noget helt nyt, som først kom frem med Reformationen. Ogsaa i den katolske Tid kendte man dem. Men dels var de dengang langt færre og deres Plads en anden end senere, og dels tilhørte de bestemte Personer og kunde som saadanne gaa i Arv, købes og sælges. Enkeltmandssædet i den Tid var noget meget sjældent og ualmindeligt, nærmest et Værdighedstegn for Stormænd, Konger og Præsteskabet. Vi behøver her blot tænke paa Bispestolene, Korstolene, Domstolene og Tronstolene. Ikke saa underligt, at Sogneboerne, navnlig i den første Tid efter Reformationens Indførelse, i deres nyerhvervede faste Pladser i Kirken, „Staderne“, saa Æressæder, de var stolte over.

Ordet „Stolestader“ har sin særlige Historie. Stolestaderne var nemlig i Virkeligheden Bænke; men Navnet synes saa meget ejendommeliggere, som man i sin Tid ligesom nu har skelnet mellem Ordet Stol og Ordet Bænk. I Reformationens Begyndelse, hvor alt endnu var saa nyt, betragtede man de to Begreber paa en anden Maade, end man gør det nu. Bænkene var da gerne vægfaste, og de løse Bænke kaldte man for „lange Stole“.

Man har altsaa ikke været ukendt med Siddepladser i den katolske Tid. Det kan bl. a. efterspores i fremdragne Kirkeruiner, hvorledes der allerede i de romanske Landsbykirker har været faste Murbænke langs Væggene, saaledes som det endnu saa tydeligt kan ses i adskillige gamle

Middelalder-Vaabhuse og Sakristrier, f. Eks. i Hammer Kirke. Ligeledes har man under adskillige lutheranske Stolestader nu og da fundet Planker, der muligvis kan være Rester af gamle, tømrede katolske Vægbænke.

Hvorom alting er, eet er dog sikkert, i den katolske Tid var Bænke og Stolestader ikke noget, der prægede de gamle Kirkerum. Bredte Siddepladserne sig ud paa Gulvet, følte det i Katolicismens Tid som en Uorden, der ikke maatte finde Sted. Betegnende i saa Henseende var bl. a. Kristian den Andens gejstlige Lov, der paalagde Bisperne at fjerne alle Stole af Landsbykirkerne for derved at undgaa Trætte og Tvedragt mellem Bønderne. Endvidere paalagde denne Lov dem at udflytte alle Bænke i Domkirker og Købstadskirker, undtagen Gestlighedens og de „Stole, som Borgmester og Raad udi plejer at staa“.

Denne Bestemmelse naaede imidlertid næppe nogensinde at blive ført ud i Livet, idet Kristian den Andens --- for Resten i adskillige Henseender ikke helt ubetydelige — Lovgivning ved Skæbnens Ugunst aldrig naaede stort videre end til Papiret. At dette har været Tilfældet med Hensyn til Siddepladserne i Kirkerne kan bl. a. konstateres gennem et Dokument fra 1525, der omhandler en Privatstol i Ribe Domkirke. I Landsbykirkerne er der sikkert heller ikke sket nogen Fjernelse af de forhaandenværende Stole og Bænke. I Peder Palladius's berømte Visitatsbog faar man saaledes et levende Indtryk af, hvorledes denne Sjællands første evangeliske Biskop gaar ud fra, at enhver Landsbykirke havde Stole. Et Sted i Visitatsbogen siger han nemlig, at de skal holdes rene og om Foraaret majes og strøs med Urter og Græs, som enhver Dannekvinde skulde føre med sig til Kirken, og at Menigheden skal høre Evangeliet staaende og „saa sætte dem ned paa deres Stole, men ikke lægge dem paa deres Bryst, at de ikke falde i Søvn“.

Den store Forandring, der foregik ved Reformationen, bestod i, at der nu kom Orden og Fasthed i Begrebet

Siddepladser. Prædiketjenesten nødvendiggjorde det ganske simpelthen. Medens de sentkatolske Stole ude paa Kirkegulvet sikkert har staaet hulter til bulter uden Plan, anbragtes der nu en dobbelt Række med en aaben Midtergang imellem. Pladserne i disse nye Stolestader blev ikke som tidligere Enkeltmandseje, men en Slags offentlige Æressæder, som Kirkens Styrelse besatte. Denne førte de saakaldte Forfremmelseslister og overvaagede nøje, at den efterhaanden stadig stærkere og stærkere udviklede Rangsfølgeorden overholdtes.

Det skulde imidlertid ikke gaa saa hurtigt med Indførelsen af denne Ordning. Som alt andet skulde ogsaa dette have sin Tid. Kirken er sikkert den Institution, der har holdt længst paa de gamle Former. Navnlig i 1570'erne synes man at have arbejdet energisk paa at indføre en fast Ordning. Den kendte Statholder i København, Kristoffer Walkendorff, der paa forskellig Vis har gjort sig fortjent i Hovedstaden, lod saaledes i de Aar Stolene i Byens Kirker forbedre og „forordnede strax den smukke Skik“, at Mændene skal staa paa højre Side og Kvinderne paa venstre. Denne Adskillelse efter Køn var vel en Bi beholdelse af gamle katolske Traditioner, — vi kan her blot tænke paa Norddøren som Kvindernes Indgang, — men den følte ikke som noget saadant, men tværtimod som det eneste rigtige og sømmelige, Datidens Omgangsforhold gjorde det ligefrem nødvendigt. At Skikken ikke betød nogen Hældning eller Indrømmelse til Katolicismen om den ugifte Stands Fortrin, faar man en klar Tilkendegivelse af, ved at de gifte som hørende til den „Gud velbehagelige Stand“, hædredes med de øverste Pladser i Kirken. Gifte fik over alt Plads foran ugifte, og hvor alt ellers var lige, bestemtes for Kvindernes Vedkommende Pladsen ikke efter Alder, men efter længst Giftermaal.

Paa denne Maade blev der trukket en usynlig Tværestreg over Midtergangen i Kirken, saaledes at ogsaa den levende Menighed blev en Korskirke. Alle, der sad foran,

Øst for Stregen, var gifte, og alle, der sad neden for, Vest for Stregen mod Indgangen, længst fra Alter og Prædikestol, var ugifte. Vore Dages saakaldte „Pebersvende“ var i den Tid noget meget sjældent, navnlig blandt Menighedens Hædersmænd. Enker og Enkemænd giftede sig ofte hurtigt paany. I Aalborg indførte man endda den haandfaste, praktiske Skik, at naar en Ægtefælle døde, blev den ledige Plads ikke besat med andre, men skulde vente, til den efterlevende muligvis giftede sig igen.

Et Blik hen over Kvindesiden i den Tid aabenbarede ligeledes en Ting, der kaster et interessant Lys over Dattiden og dens Skikke. Blandt andet kunde man ikke undgaa at lægge Mærke til den paafaldende Vekslen af ældre og yngre Ansigter. Og Forklaringen herpaa har vi i den Kendsgerning, at Mændene dengang ofte ægtede først en, der var ældre end dem selv, og naar denne døde, en, der var yngre. En Mands Alder kunde man derfor ofte saa nogenlunde regne ud, idet den gerne laa mellem den Hustrus, der laa begravet under Kirkegulvet, — Kirkerne benyttedes dengang som Begravelsespladser, — og saa hendes, der sad i Stolen lige overfor paa Spindesiden.

Inddelingsprincippet var som Følge heraf mere udvisket paa Kvindesiden, Spindesiden, end Tilfældet var paa Mandssiden (Sværdsiden).

Her var Rangfølgen i Byerne gerne følgende: øverst Kongens Lensmænd, Borgmestrene og Raadmændene, saa fulgte Købmændenes forskellige Klasser og sidst alle Haandværkslavene i deres bestemte Orden. Paa Landet var Ordenen: øverst Herremanden, saa Gaardmændene, der var Tiendeydere, og Husmændene lige ned til de saakaldte „Inderster“. Husmændene, „Indersterne“ og Tjenestefolkene havde deres Plads nede under Taarnet, medens der var anbragt en Klap hist og her paa en eller anden velvillig Tiendeyders Kirkestol for „Tryglere“, „Staadere“ og „Stavkarle“. Baade i By og paa Land sad

længst nede i Vestenden de unge ugifte Folk. Paa Kvindesiden sad ind imellem Adelfruerne og de almindelige Bønderkoner Præstekonen og Degnekonen, Præstekonen foran Degnekonen, ofte til stor Fortrydelse for den sidste. Enkelte Steder, i hvert Fald i Købstadskirker, var der særlige Bænke for Gæster og Rejsende. Rækkefølgen i Placeringen gik fra Midtergangen ind mod Væggen, saaledes at den yderste Plads ved Gangen ansaas for at være den bedste, medens Pladsen nærmest Væggen altid betragtedes som bedre end den bedste i Stolen bagved.

Hele denne nye ret indviklede Ordning synes først at være bleven gennemført i Landsbykirkerne, hvor den ogsaa lettest kunde virkeliggøres, idet Tiendeydelsen her betragtedes som en Hjemmel til Stadeplads. I hvert Fald blev det almindeligt, at Folk, der var fri for at betale Tiende, afgav 8 Skilling aarligt i Stolestadepenge. Langt vanskeligere var hele dette Forhold i Byerne. Her fristede nemlig Kirkernes Fattigdom hurtigt til at sælge Pladserne til dem, der kunde og vilde betale, og herved kom man saa igen ind paa et Omraade, der skulde føre saa mange nye, uanede Forviklinger med sig. At rejse en dobbelt Række Stolestader i Kirken, og dette vel at mærke saadan, at de værdigt svarede til Kirkens Indre, var en kostbar Sag og krævede ikke faa Penge. Hvad skulde man gøre? Da der fra Katolicismens Tid hist og her paa Kirkegulvet var gamle Stolestader, som tilhørte private, maatte de først afkøbes disse. Dertil kom, at mange, hvis Familiegravsteder ved den nye Stoleordning helt eller delvis blev tildækkede, sikkert, i hvert Fald i Begyndelsen, har rejst en stærk Modstand. Følgen blev, at hele den ny Ordning med Stolestadespørgsmaalet først lidt efter lidt langsomt kunde gennemføres. I 1578 kom saaledes først St. Knuds Kirke i Odense med. Her blev der nemlig i det Aar oprettet bl. a. to Stole uden for Rangforordningen alene for „fremmede Folk“ med den Motivering, at Kirken jo laa paa Vejen mellem Sjælland og Jylland og ofte havde Be-

søg af Folk paa Gennemrejse. I Vor Frue Kirke i København lykkedes det først i 1583 Kristoffer Walkendorff at faa Bugt med al Modstand, saa at Ordningen kunde siges at være virkelig gennemført. I 1595 kom Lunds Domkirke med. I Ribe synes Modstanden mod de ny Forhold at have holdt sig særlig længe. Først i 1603 lykkedes Gennemførelsen her.

De nye Stolestader i vore lutherske Kirker synes fra først af kun at have været bestemt til at sikre den enkelte Plads, samt at hindre Trængsel og Uorden under Guds-tjenesten, derimod ikke som nu til nødvendigvis at tjene som Siddepladser. Betegnende i denne Henseende er det saaledes, at man oftest brugte Udtrykket: „at staa“ i dem. At de kaldtes for „Stolestader“ eller „Stolestand“, viser ikke, at de egentlig var bestemt til at sidde i. Prædikestolen bar nemlig ogsaa Navnet „Stol“, og den var jo som bekendt kun til at staa paa. I enkelte norske Kirker, hvor de oprindelige Stolestader er bevarede til vore Dage, kan det endnu tydelig ses, hvorledes Sædet er en senere Tilføjelse.

Nu er det vel saadan, at ingen ny Samfundsorden er bleven til, uden at den har været præget af menneskelig Mangelfuldhed og derfor har mødt Kritik og Modstand. Og det er gaaet her som saa ofte ellers i Livet, at det, der gaar sin jævne, rolige, normale Gang, hører man gerne intet om, Stridighederne og Uordenen derimod efterlader sig de synlige Spor, om ikke andre Steder, saa i Folkebevidstheden og i Arkivernes støvede Papirmaterialer. Skyggesiderne har været lette at faa fat i, Lyssiderne derimod maa man tit tænke eller læse sig til gennem Linjerne. Men gør man dette sidste, kommer man sikkert i det store og hele til det Resultat, at set ud fra Datidens Tankegang og Forudsætninger har den lutheranske Stolestadeordning føjet sig ind i Helheden som noget rigtigt og naturligt. Dertil kommer, at i de gamle Bondesamfund har det haft en vis højnende og opdragende Betydning,

at hver Mand og Kvinde vidste, at de i Kirken havde en Stambænk, som var deres, og som kunde gaa i Arv til Slægten. Det kaldte paa Ansvarret hos dem over for deres Kirke, ligesom det ofte tilskyndede dem til at give Stolestaderne en smuk og til Kirkens Værdighed svarende kunstnerisk Udsmykning (jfr. Hammer Kirke).

3. STRIDEN OM STOLESTADERNE.

Imidlertid kunde det jo ikke være andet, end at den kirkelige Rangforordning, som nu var bleven indført i Kirken, maatte fremkalde megen Splid og Strid, Skændsmaal og „Haardrag“, — ikke mindst paa Kvindesiden! Hvad der meget bidrog dertil, var, at Spørgsmaal, hvorom der kunde være Tvivl, ofte afgjordes forskelligt, ja, vilkaarligt i de forskellige Kirker. Dertil kom, at nogle af Bestemmelserne var af en saa saarende og krænkende Art, at de nødvendigvis maatte fremkalde Misfornøjelse hos dem, de gik ud over.

Som Eksempel paa en meget streng, ubarmhjertig Bestemmelse kan nævnes, at Tilbagegang i økonomisk Henseende var ensbetydende med, at Vedkommende maatte fraflytte sin tidligere Kirkeplads og indtage en ringere. Man kan tænke sig, hvad noget saadant betød, navnlig i et Landsogn, hvor alle nøje kendte hinanden. Som Eksempel paa et Spørgsmaal, hvor man stod vaklende, kan nævnes den ugifte Datters Plads. I denne Sag var der nemlig lige meget, der talte for, at hun „stod“ i Stol sammen med sin Moder, og at hun anbragtes forneden paa de ugifte Kvinders ringere Plads. I det Tilfælde, at hun „stod“ hos Moderen, faldt det adskillige af de gifte Dannekvinder slemt for Brystet, at de skulde „staa“ i Stol under hende. Og „stod“ hun for sig selv dernede blandt de ugifte, var hun uden al Opsigt, og Moder og Datter adskilt.

Følgen af alt dette var, saa utroligt det end lyder, at Kirken blev Skuepladsen for adskillige utiltalende Scener, ja, Haandgribeligheder, der endogsaa gik saa vidt, at Dom-

stolene maatte gribe ind. Værst gik det, som tidligere nævnt, gerne til paa Spindesiden. Medens Mændene i de fleste Tilfælde faldt til Føje ved Kirkeværgernes Afgørelse, saa gik det med dette ikke saa let paa Spindesiden. De ophidsede Gemytter satte her ustandselige Rekorder i Retning af Stridsspørgsmaal. Betegnende i saa Henseende er det saaledes, at man paa Fyns Landemode til Bestemmelsen om, at Dannekvinder skulde have deres Plads *for* i Stolen, og ærlige Piger *underst*, maa tilføje: „og ville de ikke, da skulde Kirkeværgerne tage ottø Mand med sig for at klare Sagen“. Dorete Urne i Baarse Kirke og Birkedommer Hytters Hustru i Vejlø er typiske Eksempler paa, hvad der i de Tider kunde finde Sted i Kvindestolene.

Skrappe Midler maatte ofte anvendes, for at Kirkens Hellighed kunde blive respekteret. I Aalborg satte man saaledes høje Bøder med hurtig Udpantning for Overfald i Kirken. Bøder for Kvinders „Haardrag“ i Kirken var en ikke sjælden Indtægtspost i Lensregnskaberne. Tragikomisk er en kgl. Rettertingsdom af 1567, ifølge hvilken selv en fornem Adelsdame overbevises om under Prædiken at have „ladet sine Jomfruer og Børn gaa ind i Præstekonens Stol og træde hende blaa og blodig“.

Nogle Aar senere, 1573, maatte Viborg Landsting dømme i en indviklet Sag angaaende nogle jydsk Bønderkoners Stolestade. To Bønder fra Binderup anklagede her en tredie for „at ville tilholde sin Hustru at staa uden for deres Hustruer i en Stolestand i Bindrup Kirke, endog deres Hustruer ere ældre gifte og hidtil have staaet uden for hende“. Under Processen svarer saa den anklagede, at „Konerne i den Gaard, han nu iboer, have tilforn i mange Aar staaet yderst i samme Stol“. Selve Dommen giver et typisk Eksempel paa, hvor uhyre vanskeligt det var at komme til Bunds i saadanne Sager. Den lyder nemlig saaledes: „Efterdi ogsaa de tvende Anklageres Hustruer indbyrdes kives om, hvilken der skal stande yderst o. s. v.“

Hvad der synes at have gjort hele denne uværdige Strid inden for Kirken saa haabløs, navnlig paa Landet, hvor Folk havde hinanden tættere inde paa Livet, end i Byerne, var den Omstændighed, at ingen overordnet Myndighed kunde eller vilde gribe ind og slaa det fast, at i Guds Hus var alle Pladser, naar man da var i Stand til at høre fra dem, lige gode og i hvert Fald over for Gud lige hæderlige.

Den sørgelige Strid og Haabløsheden ved at faa den standset bundede nemlig ikke i noget tilfældigt, men havde i Virkeligheden sin Rod i den ny Kirkeforfatning. Hvad Luther og Reformationen havde kæmpet for: det almindelige Præstedømme, hvor enhver kun skulde staa Gud til Regnskab for sin Tro, og hvor alle skulde være lige for ham, viste sig hurtigt i Praksis meget vanskelig at gennemføre. Vel havde man fjernet den gamle skarpe Adskillelse mellem Gejstligheden og Lægfolket. Koret var ikke længer alene forbeholdt Gejstligheden, og dennes Enevælde var for saa vidt brudt. Men den kristne Lighedstanke blev desværre ikke af den Grund praktiseret. Man vendte blot nu om paa Forholdene. Det verdsliges Indflydelse afløste det gejstliges. Kongen var nu, ganske vist som midlertidig Nødsforanstaltning, den øverste kirkelige Myndighed, hvorfor hans Navnetræk med Krone ofte kom til at pryde de ny Prædikestole og Altre (jfr. Hammer Kirke). Men var nu Kongen Guds Statholder, saa fulgte heraf, at den verdslige Rangfølge, fra Folkets jævne Mængde opefter til dets øverste Herre, betragtedes som et Udtryk for det rette Forhold, en Trinfølge fra de umyndige til Guds egen Stedfortræder, ham, hvem al Myndighed og Visdom var betroet. Præsten var vel stadig den egentlige Faktor ved Gudstjenesten, den, der ledede Menigheden og stod for Alteret, Kirkens helligste Sted. Men hans Plads — socialt set — i Rækken var en anden, hvilket kom tydeligt frem, naar man lagde Mærke til, hvor Præstekonens Stolestade var, nemlig bag ved baade Lensmands og Herremands,

Borgmestres og Raadmænds. Over Alteret troned usynlig den enevældige Statshersker, og med Præsten som Medlem gik det saa jævnt nedad fra Lensmanden oppe i Herskabsstolen til den fattige „Inderste“ nede i Taarnet.

Hele denne Udvikling maa kendes, for at man skal kunne forstaa Forholdene inden for Kirken i gamle Dage.

Hvordan Rangspørgsmaalet hurtigt gik i Blodet hos Datiden, viser meget betegnende Peder Palladius, idet han paa sine Visitatsrejser som Hovedopmuntring for Landsbyungdommen, der var anbragt bagest i Taarnet, ofte henviste til, at om den artede sig vel, skulde den engang i Tiden rykke op og indtage de fornemme Stole, medens de Dannemænd og Dannekvinder, som nu beklædte dem, til den Tid skulde ligge paa Kirkegaarden.

Man tillagde det aabenbart en vis baade moralsk og aandelig Værdi, at det gode ved Fortjeneste og som Belønning kunde rykke op til en højere Plads.

Kampen om Stolestaderne kom, hvor sørgelig det end var, til at udgøre en ikke ubetydelig Del af det kirkelige Liv herhjemme. Fra alle Egne af Landet hører man saaledes om endeløse Stridigheder, Uenighed, Mundhuggeri og Slagsmaal. I de fleste historiske Amtsaarbøger kan der findes Eksempler herpaa. Karakteristisk i saa Henseende er det f. Eks. at gennemgaa Forhandlingsbogen for Konsistorium ved Københavns Universitet. Af denne fremgaar det, hvor uforholdsmæssig mange „Sager“ og Forhandlinger der har drejet sig om Stolestaderne i Vor Frue Kirke. Under 1603 staar bl. a.: „Dr. Gellius er begærendes en Stolestand i Kirken til sin Hustru. Det vedtoges, at hun maa staa der, som Else Dr. Niels Krags Hustru stod“. Under 1621: „Blev besluttet, at Dorthe Doctors skal paamindes, at hun til Højmesse holder sin Pige af den Stol i Kirken, af hvilken hun fortrænger Professorernes Hustruer“ ...

Spørgsmaalet om Rangforordningen i Kirken synes ogsaa at have været et Problem i de øvrige nordiske Lan-

de. Ved en Begravelse i Stockholm 1636 kom saaledes den danske Ministerresident i Strid med den franske om, hvem af dem der skulde „staa“ øverst. Det gik her saa vidt, at de efter Beretningen „finge hinanden ved Haaret og gik derpaa løs paa hinanden med Kaarderne, saa at alt Fruentimret maatte vige til Side, og somme af dem besvimede. Da de siden mødtes paa Gaden, tilredte de hinanden saa ilde, at ingen af dem kunde gaae. Frantzosen er stukken ved Øjet og i Siden; den Danske har faaet det halve Hoved med Øre og Kind skamferet og Armen næsten hugget af“.

I 1660 indførtes under Frederik den Tredie den verdslige Enevælde, og kort Tid efter udstedtes en Rangforordningslov, der gik meget vidt i Gradsinddelingerne. Følgen var, at Forholdene blev endnu sværere. Højdepunktet i Striden om Stolestaderne synes at være naaet i Begyndelsen af det 18. Aarhundrede.

Et morsomt, men sikkert sandt Billede af Forholdene, som de var inden for Kirken i gamle Dage, har vi i følgende fra den Tid stammende Digt:

„Se der til Lusse Geeds,
hvad Skælden og hvad Banden
hun har med Karen Smeds;
det synes, de hinanden
i Haaret snart har fat,
saa heftigt gaar det til,
den ene oven for den anden sidde vil.
Om jeg en Dommer var,
og de mig begge bade
at dømme mellem dem om øverst Stole-Stade,
da den af disse to det skulde være næst,
som vilde holdes for den største Skændegæst“.

(W. Helts poetiske Skrifter, Khn. 1732, Side 217).

4. STOLESTADERNES UDFORMNING.

Stolestadernes Anbringelse i Kirkerummet ordnede man ved Reformationen saaledes, at der, som tidligere nævnt, lagdes en Midtergang fra Taarnet i Vest til Kor-

buen (Triumfbuen) i Øst. Fra Indgangsdøren gik en tværgaaende Forbindelse (jfr. Hammer Kirke), der begrænsedes af høje Paneler, — i Hammer Kirke overordentlig smukt udskaaret med Renæssancekunstens fineste Snitværk. Midtergangen markeredes i regelmæssig Vekslen mellem højtopstaaende Stadegavle, der var fastgjorte for Enderne af Bænkesæderne, og saa lavere Indgangsdøre, der var i Højde med Rygpanelerne.

Sæderne i de gamle lutherske Stolestader var efter vore Forestillinger meget umagelige, en Tortur nærmest at benytte, idet de var ganske smalle, mens Ryggene var ret op og ned (jfr. Hammer Kirke før Restaureringen 1940 ved Arkitekt C. J. Tidemand-Dal, Næstved). — Paa Reformationstiden havde man dem imidlertid ikke bedre rundt om i Hjemmene, og da slet ikke paa Landet. Interessant er det at lægge Mærke til, hvorledes Stolestadernes Udformning i mange Maader minder om Møblerne i Datidens Hjem. De høje Paneler var ikke alene et Værn mod Træk og Fodkulde i de iskolde, uopvarmede Kirker; men de var ogsaa en Mindelse om den hjemlige Hygge, som man kendte den fra de panelede Stuer, og som man gerne vilde overflytte ogsaa til det fælles Hjem, der nu var Menighedens eget — Kirken.

Med Hensyn til Stolestadernes Alder er det konstateret, at de allerfleste skriver sig fra Kristian den Fjerdes Tid. Nogle af de ældste findes i Køge Kirkes nordre Sideskib, hvor Gavlene er nummererede, og hvor borgerlige Bomærker og Skjolde med Haandværksredskaber endnu tydelig ses; et enkelt Stade her synes bl. a. at have været forbeholdt Skomagerlavets Medlemmer. En lignende Stolestaderække findes i Sigersted Kirke ved Ringsted (1546), i Højby ved Nykøbing S. (1556), og i Hammer (1587 og 1592). Tilsvarende gamle Aarstal findes forøvrigt nu kun paa enkelte Herskabs, Præste- og Degnestole.

Et Fællestræk ved de gamle Tidens Haandværkskunst,

noget, der synligt møder os i vore middelalderlige Kirker, er det, at man dengang ikke tog det saa nøje med nøjagtige Maal, med Akkuratesse og med Paralleller. Midtergangen var saaledes ofte skæv (jfr. Vordingborg og Hammer), hvorved Alteret ikke kom til at ligge lige for Gangen, hvilket bl. a. har fremkaldt den Tradition, at det skulde være en symbolsk Hentydning til Frelserens Hældning paa Korset. Ligeledes var der ofte Forskel paa Mands- og Kvindesiden. Bænkene paa Kvindesiden var saaledes længere og Sæderne lavere, end Tilfældet var paa Mandssiden. De to Rækker var ogsaa ofte udført af hver sin Snedker og til forskellige Tider, hvorfor de ikke altid lignede hinanden. I Hammer Kirke er saaledes Nordrækken, der er i rigt udskåret Renæssancesnit, rimeligvis skåret af Abel Schrøder den Yngre. I Topornamenterne er der Englehoveder (muligvis symbolsk for Kvindesiden). Sydrækkens Snitværk er enklere, med Trekantgavle og skællagte, joniske Brystpilastrer, ikke af samme Kunster som Nordrækken. I Modsætning til Nutidens moderne, mere maskinmæssige Haandværkerarbejde, sporer man i Datidens Snitværk i en ganske anden Grad Menneskehaanden og dens Arbejde, ligesom man Gang paa Gang studser og undrer sig ved at se, med hvilken selvstændig impulsiv Opfindsomhed og Formrigdom, uafhængig af bestemte Skoler, Snitværket er bleven udført.

5. RENÆSSANCEKUNSTENS SNITVÆRK.

I det 15. og 16. Aarhundrede udgik fra Italien, navnlig fra Florens, et mægtigt aandeligt Gennembrud, kaldet Renæssancen (Genfødelse), der forplantede sig til hele Europa. Michelet betegner Renæssancen som Menneskets Genopdagelse af sig selv og Verden, en Genopdagelse, der hænger sammen med den genfødte Interesse for klassisk — græsk og latinsk — Litteratur og Kunst. Renæssancen i den dekorative Kunst maatte derfor blive en Genoptagelse af de gamle antikke, dekorative Former. Den

afløste Gotikken og kom ved den mægtige Reaktion, den fremkaldte, til at betegne dels et Oprør mod Gotikken og dels et stærkt Gennembrud af kunstnerisk Individualitet.

Renæssancen i Kunsten staar i Forbindelse med et Opsving paa alle aandelige Omraader. Ganske modsat Middelalderens Tankegang kom den borgerlige Frigørelse og Selvfølelse, samt den religiøse Emancipation, til at danne Baggrunden og Forstaaelsen for Renæssancen.

Ikke saa underligt derfor at Renæssancen kom til at præge Snitværket saa stærkt baade i Altertavler, Prædikestole og Stolestader efter Reformationen, hvor det var, som en Luftning netop af Frigørelse og aandelig Emancipation gik hen over vore Menigheder og kaldte paa den Selvstændighed og Selvfølelse i god Forstand, som i Katolicismens Tid var bleven holdt nede. Renæssancen og Reformationen mødtes og fandt gensidig rige Værdier hos hinanden. Ikke mindst den lutherske Læres folkelige Karakter stemte godt overens med Renæssancens landlige Husflidsarbejder.

I de lutherske Stolestader er det navnlig Gavlene, som Renæssancekunsten kommer til at præge. Udformningen af disse varierer i Enkeltheder, ikke alene efter Tidsalder, men ogsaa efter de forskellige Landsdele. I Vestjylland, f. Eks., hvor Egnen var fattig paa Skove og derved paa Materiale, var det ikke ualmindeligt, at Gavlene blev lavede med træbesparende Fyldinger i Rammeværk. Man indrettede sig her praktisk efter de forhaandenværende Forhold. De ældste Stolegavle minder endnu om den gotiske Stils Spir, et Udtryk vel for Menneskeandens Stræben opad mod det evige. Med Højrenæssancen i Tidsrummet 1536—1660 smykkes Stolegavlene med paalagte Pilastre og afsluttes i en Trekantgavl, Motiver, der har hentet sine Forbilleder i den italienske Renæssancestils romerske Arkitekturformer. Dørene til Staderne udskæres ofte med Portalrammer, som svarer dertil. Typisk for Højrenæssancen er de flade, usammensatte Kasetteornamenter, der

skulde blive almindelig Almuestil rundt om i Bøndernes Hjem. Naar de almindelige Bondesnedkere var saa glade for dette Motiv, var det vel ikke alene, fordi det passede saa godt til Egetræets Struktur og saa let lod sig skære; men ogsaa fordi de firkantede Kassetter med deres Rosetter stadig kan varieres i Udformningen, uden at dette stiller altfor store Krav til Opfindsomhed eller teknisk Dygtighed hos Udøveren.

Interessant er det at lægge Mærke til, hvorledes det synes at være Højrenæssancens Kassetter, der kaldte Lysten frem hos den danske Bondestand til det kunstfærdige Snitteri og derved banede Vej for det gamle „Karvesnit“, den jævne, folkelige (ægte lutherske) Snitteemaade, som nu benævnes ved Navnet „Almuestil“. Denne Stil kom i Tiden fra Frederik den Fjerde til Frederik den Sjette til næsten helt at præge Bøndernes udskaarne Redskaber herhjemme.

Renæssancetidens Stoleværk har som oftest været umalet eller blot forsynet med en beskeden „Staffering“. (I Hammer Kirke har saaledes Stolestaderne staaet umalede i henved 100 Aar. De Stafferingsfarver, der i 1940 blev afdækkede, har de først faaet i 1744). Stolestaderne var nemlig kun en praktisk Indretning. Det, man først og fremmest søgte at samle Udsmykningen og dermed Interessen om, var Altertavlen og Prædikestolen. Stolestadernes naturlige Egetræs Farveteone har derfor virket som en stilfærdig og rolig Undergrund for disses mere pragfulde og iøjnefaldende Fremtræden (jfr. Hammer Kirke). De var med andre Ord de praktiske Tjenere for det, der var det egentlige i Sagen.

Nogle af de smukkeste Stolestadegavle fra Renæssancetiden findes i Frederiksborg Slotskirke og i Køge Kirke. Den sidste har den smukkeste og fuldstændigste endnu vel bevarede Række Stader i nogen dansk Købstadskirke (ca. 1620), udført i begyndende Barokstil.

Omkring Aar 1625 afløstes Højrenæssancen af den

saakaldte Bruskarok. Medens Overgangen fra Gotikken til Ungrenæssancen og senere fra Ungrenæssancen til Højrenæssancen følte som et Brud, hvor helt ny Stilarter trængte sig frem, var Overgangen fra Højrenæssancen til Barokken langt mere jævn og gradvis. Bruskarokken udviklede sig i Virkeligheden af Højrenæssancens Værkstedstraditioner (jfr. Hammer Kirke, Forskellen mellem Nord- og Sydsiden).

De rigest udskaarne Stolestader skriver sig alle fra Bruskarokkens Tid, ca. 1625—50. Gavlenes Topstykker prydedes i denne Tid gerne med en udskaaren Musling, eller ogsaa udsavedes de i Tunger, et af Bruskarokkens mest typiske Træk. Ligeledes tog man i denne Tid Farverne mere i Brug end før, navnlig Ornamentterne og de udsnittede Hoveder blev malede. Det samme fandt forøvrigt Sted paa samme Tid rundt om i Hjemmene, hvor især en Slags Marmorering af Træværket havde fundet Yndest. I Præstestolen i Hammer Kirke er Marmoreringen i Dørfeltet afdækket og bevaret som Minde om hine Tidens Stafferingsmaade.

I Pietismens Tid begyndte Allegorierne at præge Udsmykningen af Stolestaderne, hvilket endnu kan ses i flere jydsk Landsbykirker, navnlig paa Pulpiturerne (jfr. Ulfsborg Kirke ved Ringkøbing, ligeledes Horsens Klosterkirke, 1730'erne, og Viborg Søndre Sogns Kirke).

6. PULPITURERNE OG HERSKABSSTOLENE.

Pulpiturerne var kendt allerede i den katolske Tid. Det latinske Ord pulpitum betyder Forhøjning. Kongerne og Stormændene havde gerne en særlig fremtrædende, op-højet Plads i Kirkerne (jfr. saaledes Kristian den Fjerdes Kongestol i Roskilde Domkirke højt oppe paa Væggen). Men navnlig i Enevældens Periode blev Pulpiturerne almindelige, idet Adelen og Godsejerne flyttede deres Stole fra Gulvet op i de særligt indrettede Herskabspulpiturer eller -bure, der da gerne lukkedes med Glasvinduer,

lunedes med Gardiner og gjordes hyggelige ved magelige Hjemmestole. Navnlig i Købstadskirkerne anbragtes der i de nærmest følgende Aar saadanne private Pulpiturbure. I Landsbykirkerne, hvor det til Tider var vanskeligt at skaffe Plads til den voksende Menighed, anvendtes Pulpiturerne ofte til at aflaste Stolestaderne paa Gulvet. Paa Pulpiturerne lod man saa gerne de unge Karle flytte op. Bænkene her var som oftest simple, uden Rygstød, som dog ingen nede fra kunde se, idet gerne smukke Brystværnspaneler dækkede dem (jfr. Hammer Kirkes Orgelpulpitur med de nydelige af Abel Schrøder den Yngre udskaarne Apostelstatuer med Kristus i Midten).

7. FRIHEDSBEVÆGELSERNE I DET 19. OG 20. AARHUNDREDE.

I henved tre hundrede Aar holdt Reformationstidens Stolestadeskik sig. Navnlig paa Landet kunde man ikke frigøre sig for de gamle Former. Men saa kom Frihedsbevægelserne i det 19. Aarhundrede og med dem Forstaaelsen for, at de moderne Begreber om Lighed og Frihed har deres Rod i Jesu Kristi Lære om lige Ret for alle.' Ved Kirkesynsloven af 1861 fik kun Præst, Kirkesanger og Kirketiendejer Ret til særlige Stole, 1915 afskaffedes Udlejning af Stolepladser i Købstadskirkerne, og ved Loven af 30. Juni 1922 § 9 fik Menighedsraadene Ret til at kræve de sidste Privatstader fjernede.

I vore Dage staar Kirkernes Stolestader aabne for enhver, et af de retfærdige Lyspunkter i vor Tid, der paa saa mange Maader ellers synes at sætte Uretfærdigheden i Højsædet. Kun de tunghøriges Stolestader er nu reserverede.

En anden Forandring, der ogsaa er kommen i vor Tid, er Pulpiturerens Forsvinden de fleste Steder. Kirkerne er derved bleven befriede for det forstemmende, synsmæssige Tryk, som disses tunge, nedhængende Udseende kunde fremkalde hos Beskueren, og i mange Maa-

der ført tilbage til deres gamle, oprindelige, arkitektoniske Skønhed. De gamle Gudshuse har vundet derved.

I Hammer Kirke har man bevaret Orgelpulpituret, men givet det en lys „Perlefarve“, der har lettet og mildnet Synsvirkningen af den høje og tunge Opbygning.

8. MENIGHEDERNES PIETET OVER FOR DE GAMLE KIRKESTOLE.

„Tider skal komme, Tider skal henrulle, Slægt skal følge Slægters Gang“. Saadan synger vi i den gamle Salme. Og hvor er det rigtigt! Ogsaa vore gamle Kirker har mærket dette. Tider og Forhold forandrer sig, og vi forandrer os med dem. Men ude i Verden, i det verdslige Liv, gaar dette hurtigere for sig end inden for Kirken, der gennem de mange Hundreder af Aar har vist Forstaaelsen for og Evnen til baade at skabe Kunst og at bevare den.

I vore Dage, hvor Interessen for vore Kirkers synlige Minder heldigvis er bleven mere bevidst end nogensinde før — ogsaa eet af Lyspunkterne i vor Tid — maa det være Menighedernes Opgave som Kirkens Vogtere her nede og som dem, der skal give den gode Kaar, at fare med Lempe og Ærbødighed over for de gamle Kunstværker, — ogsaa de gamle lutherske Stolestader, — at værne og skærme hvad der er muligt af Fortidsminderne og at vælge det bedste, naar Tiden er inde til at indføje noget nyt i de gamle Rammer.

I de gamle Kirkestole har Menighederne tilbragt nogle af deres mest bevægede Øjeblikke. Her har de siddet fra Slægt til Slægt under Glæde og Sorg, Lys og Skygge, her har de tænkt og grundet, lidt og sukket, kæmpet og stridt, smilt og anet; kunde de have talt, havde de haft meget at fortælle.

HISTORISK SAMFUND FOR PRÆSTØ AMT 1940

VED den ifølge Loven foretagne skriftlige Afstemning genvalgtes de den 1. Januar 1940 fratrædende Bestyrelsesmedlemmer Landbrugsskoleforstander *Christensen*, Lundby og Arkitekt *Tidemand-Dal*, Næstved. I Stedet for Købmand *Plesner*, som ikke ønskede Genvalg, valgtes Realskolebestyrer *Rasmussen*, *Glumsø*.

Til Revisorer genvalgtes Skolefondskasserer *Christiansen*, Lille Næstved, og Amtsraadssekretær *Høyrup*.

Samfundet tæller ved Aarbogens Udsendelse 408 Medlemmer mod 455 i Fjor. Endnu er 45 Henvendelser vedrørende Restance ubesvarede, hvilket er medvirkende til Nødgangen i Medlemsantallet.

Da Samfundet særlig paa Grund af Dødsfald og Bortflytning har en naturlig Afgang i sit Medlemsantal, beder Bestyrelsen Medlemmerne om til Erstatning herfor at agitere for Tilgang af ny Medlemmer.

Aarbogen er indtil for et Par Aar siden blevet udsendt pr. Postoprævning. For at formindske Medlemmernes Portoudgift og som praktisk Fremgangsmaade vedtog Bestyrelsen i Stedet herfor at indlægge en *Giroblanket* i Aarbogen til Indsendelse af Aarskontingentet.

Desværre er Insendelsen heraf i adskillige Tilfælde blevet glemt og er først sket efter en Henvendelse, hvilket i høj Grad har forøget Kassererens Arbejde og har forsinket denne Aarbogs Udsendelse betydeligt.

Bestyrelsen vil derfor bede Medlemmerne om snarest efter Aarbogens Modtagelse ved Udfyldelse af Giroblanketten at indbetale Kontingentet.

Samfundets Bestyrelse vedtog med forrige Aargang af Aarbogen at gaa over til det System, som benyttes af adskillige andre Samfund, at samle Aargangene i Serier paa 3 à 4 Aargange som afsluttes med et Navne-register og kan indbindes samlet. Vi mener ved denne Form og særlig med Navneregistret at afhjælpe et Savn og dermed give Aarbogen en forøget Værdi.

Paa Grund af de daarlige Betingelser for Afholdelsen af den aarlige Udflugt blev denne opgivet for dette Aar.

Ældre Aargange af Samfundets Aarbøger kan faas til Købs for følgende Priser. Aargangene 1912—1920 og 1924—30 for 1,00 Kr. pr. enkelt Aargang, de senere Aargange for 2 Kr. pr. Stk., og Aargangene 1921 og 1922 for 5,00 Kr. pr. Stk. Aargang 1923 er udsolgt

Modtagne Aarbøger fra andre historiske Samfund er deponerede til Udlaan i Centralbiblioteket i Næstved.

Forfatterhonoraret for Bidrag til Aarbogen er 3 Kr. pr Side.

Medlemmerne vil, som tidligere, kunne erholde det af Nationalmuseet udgivne Hefte „Fra Nationalmuseets Arbejdsmark“, til nedsat Pris (3,75 + Porto) ved at indsende Bestilling til Gyldendalske Boghandel, Klareboderne 3, København.

Da der paatænkes udsendt et Værk om danske Slægts-gaarde, altsaa Gaarde som gennem flere Generationer har tilhørt samme Slægt, bedes de Medlemmer som kender saadanne sende Oplysning herom til Bestyrelsen.

Juli 1941.

G. Toft,
p. t. Formand.

STENALDERSFUND FRA PORSMOSEN

Af *Hakon Berg*.

I foraaet 1938 besøgte jeg det smukke landskab omkring „Stoksbjerg“ ved Porsmosens østlige ende. Porsmosen er den østlige del af den store Holmegaards mose. Flere steder i egnen syntes af en saadan karakter, at der kunde være mulighed for, at der fandtes bopladser fra stenalderen. Ved dette kortere besøg fandtes dog kun enkelte almindelige flintafslag.

Senere fik jeg venlig meddelelse fra nuværende museumsassistent E. Albrechtsen, der dengang var adjunkt i Haslev, om fund af en enkelt tværpil og nogle mikrolitiske flækker, alt fundet syd for Stoksbjerg. Ved nærmere eftersyn fandtes en del fundsteder, og langs Porsmosens sydkant er det lykkedes at udskille 5 fundpladser, hvor betydeligere oldsagsfund i forbindelse med pladsernes beliggenhed, gør det sandsynligt, at der har ligget bopladser. Alle fund er overfladefund, kulturlag findes vistnok ingen steder, kun et sted er der paavist et ildsted. Opsamlingerne har fundet sted i 1938—39; oldsagerne opbevares i min samling.

Bopladsernes beliggenhed fremgaar af fig. 1, der er et

Dr. Therkel Mathiassen har vist mig den venlighed at gennemlæse mit manuskript, og ydet forskellig vejledning, herfor bringer jeg min bedste tak.

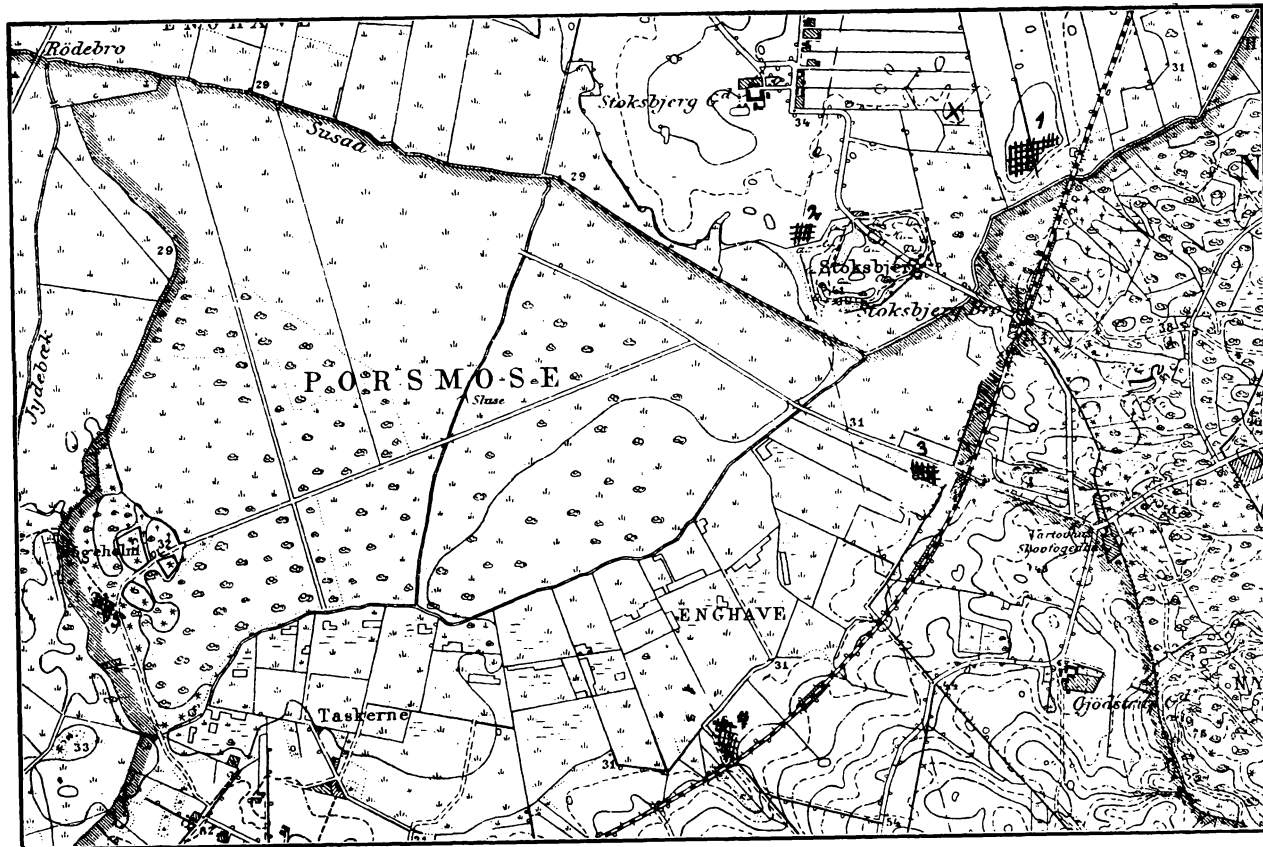

Fig. 1. Bopladserne ved Porsmosen. (Vist ved krydskravering).

udsnit af „Generalstabens Topografiske Kort, M 3726, Gisselfeld“, bopladserne er mærket med skravering.

Af bopladserne har de fire ligget paa øer eller halvøer i den daværende sø, der nu henligger som mose. Gennem mosedragene løber Susaaen, dens løb gaar umiddelbart forbi to bopladser. En gennemgang af bopladserne og deres beliggenhed, vil give det bedste indtryk af de fordringer menneskene stillede til bostedet.

Susaaen skiller de udstrakte sandede højdedrag der findes i Nygaards Vænge fra Stoksbjerg Øst (1), der ligger omgivet af mose paa de tre sider, med ret høje og stejle skrænter mod øst, syd og vest. Mod nord skraaner banken jævnt ud i de lave jorder. Forholdene kan i oldtiden antages at have været saaledes, at der kun mod nord har været mulighed for at gaa til fast land, medens der paa alle andre steder har været ret dybt vand. Især har der sikkert mod syd og øst været stærk strøm, skrænterne er her ret stejle. Banken er flad og bestaar af rent sand, og det er mit indtryk, at de sten, der findes paa den, er tilført af mennesker. Et ildsted er fundet, det var stærkt ødelagt af ploven, og viste sig, da pløjelaget var fjernet, som et tyndt askelag med enkelte stykker ildskørnet flint.

Ca. 300 m vestligere ligger Stoksbjerg (2). I modsætning til den lavere flade plads Stoksbjerg Øst (1) er Stoksbjerg (2) højt kuplet, ser man den fra syd ligger den store svære banke som en ø i den grønne mose, med kratbevoksede skraaninger og med lyngbeklædt top og flader. Vejen fra Skudersløse til Gjødstrup skærer gennem den, og en betydelig grusgrav er anlagt i den. Toppen udgøres af en større noget ujævn plan flade. Syd for Stoksbjerg løber Susaaen, ved syd-vesthjørnet bøjer den og løber op langs den vestlige side. Kun i nord har den muligvis været sumpet terræn, ellers har Stoksbjerg i oldtiden været helt omgivet af vand. Pladsen er dækket af græs og lyng, hvorfor oldtidsfundene herfra er ret ubetydelige. Paa de dyrkede marker i vest har jeg opsamlet

lidt oldsager, ligeledes i grusgraven. Museumsassistent Albrechtsen fandt sine ting paa steder syd for banken, hvor kreaturerne havde afslidt græsset.

Bopladsen Stoksbjerg Vest (3) er beliggende paa to smaa bakker, der ligger umiddelbart ved siden af hinanden, ved et kort stykke skilt fra det høje bakkeland i syd. Den ene halvdel af den østlige bakke har ydet redskabsfund, den øvrige del er bevokset med stedseværende græs og plantage. Flintafslag tyder dog paa, at begge bakker har været beboet. Her er det muligt at udskille et sted, hvor oldsagsfundene især gøres. Medens de paa Stoksbjerg Øst (1) fremkom over et stort areal, findes de her især i et bælte langs bankens nordskraaning, der gaar jævnt ud i mosen. Bakketoppen er meget flintrig.

Bopladsen Gjødstrup (4) er anlagt paa en terrasse langs den østlige side af en lille vig, der har strakt sig ind mod landsbyen Gjødstrup. Her har man altsaa benyttet en ret aaben plads

Bøgeholm (5) er en samling smaa bakkeknolde bevokset med græs og gran. Paa en jævn sandflade, der nu dyrkes, findes megen flint og enkelte redskaber. Ligesom ved Stoksbjerg Øst (1) er det her en ganske plan sandbanke, der er valgt til boplads

Foruden disse samlede fund er der flere steder i mose- randen fundet enkelte redskaber og flækker, disse er optaget i fundlisten som spredte fund. Enkelte steder kan det antages, at der har ligget bopladser, saaledes paa en sandbanke ca. 400 m vest for Stoksbjerg (2). Her findes plantage, men i overfladen er fundet en skiveskraber og flintafslag. Paa de høje sandbanker i Nygaards Vænge syd for Stoksbjerg og Susaaen findes flintafslag flere steder i vejene, alt er dog beplantet med Skov saaledes at undersøgelse er umulig.

Af ovenstaaende er fremgaaet, at de tre bopladser nr. 1, 2 og 5 var beliggende paa udpræget sandet grund, nr. 1 og 5 fandtes paa stenfri sandgrund. Men ogsaa

pladserne nr. 3 og 4 ligger paa stærkt sandmuldet jord. Pladserne nr. 1 og 2 var beliggende i Susaaens umiddelbare nærhed, nr. 1 hvor Susaaen løber gennem en snævring. Denne orientering til vand og aaløb findes i Gudenaakulturen, som er behandlet af museumsinspektør, dr. Therkel Mathiassen i „Aarbøger for nordisk Oldkyndighed“ 1937, side 1—186. Men den findes ogsaa i Maglemose-Kulturen, hvis bopladser findes meget nærmere, nærmest er en boplads i Holmegaards mose (Aarb. f. Hist. Samf. Præstø Amt 1924 side 77—100 og Aarb. f. nord. Oldk. 1924 side 1—85 og 135—44). Før forholdet til disse to kulturer nærmere behandles, vil det være rigtigt at gennemgaa redskaberne.

Fundliste. Oldsagerne	Fundstederne.					
	1	2	3	4	5	S.F. *)
Kærneøkser				1		1 2
Skiveøkser	2					2
Tykke Bor	2		2			4
Tynde Bor	3				1	4
Flækkebor	1			1		2
Skiveskrabere	16		3	1	1	3 24
Flækkeskrabere med udbuet Æg ..	1		14	4		2 21
do. „ lige „ ..		1	2	1		4
do. „ skraa „ ..	1	1	1			3
Spaanskrabere	8	1	7	1	2	19
Høvlskrabere	1		1	2	1	5
Flækkeknive			2			2
Flækkesave	2					2
Stikler	4	2	6	1		13
Flækker med forskellig Tildannelse.			3			3
Mikroliter	9			1		10
Tværpile	5					5
Mikrostikler	2	1				3
Flækkepile			2			2
Haandspidser	1		1			2
Knusesten	1		1			2
Omhuggede slebne Økser			1			1
Tyndnakkede Økser						1 1
Ubestemml. slebne Øksebrudstykker	1					1 2
Ialt ...	59	6	46	14	5	8 138
Spaanblokke og Knuder	4	2	6	2	2	
Flækkeblokke			1			

*) S. F.: Spredte Fund.

Oldsagerne.

Alle de i følgende beskrevne oldsager er af flint, som før nævnt er alt overfladefund. Flintens farve er overvejende hvid, blaalig eller graa. Enkelte stykker har en lys, brun farve. Oldsagernes fordeling fremgaar af fundlisten.

Skive- og Kærneøkser.

Kun to økser af hver slags er fundet. Skiveøkserne er begge fra Stoksbjerg Øst (1), begge er typiske skiveøkser, saaledes som de kendes fra Ertebølle-Kulturen, fig. 2.

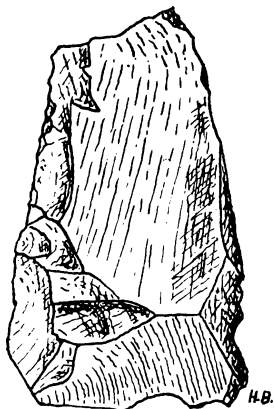

Fig. 2. Skiveøkse, 2: 3.
Stoksbjerg Øst (1).

Den ene kærneøkse er opskærket til 5,5 cm længde, denne typiske kærneøkse er fundet paa en højning nord for Stoksbjerg Øst (1) sammen med flækker og to brudstykker af slebne økser. Fundstedet er afmærket med et kryds paa fig. 1.

Den anden kærneøkse er bred og flad, omhyggeligt tilhugget, men skræa æg og med noget tilspidset nakke, den er 8,5 cm lang, og kan nærmest sammenstilles med de tidlige spidsnakkede økser, hvoraf een fandtes i de øverste lag paa Bloksbjerg¹. Fra Gjødstrup (4).

Bor.

Disse er gerne tildannet med et mindstemaal af tilhugning. Skiver og flintstykker med en spids udløbende

kant er blevet tilhugget, stykkets tilfældige form bestemmer, om det hører til de tykke eller de tynde bor, disse sidste er oftest lavet af en skive. Et skivebor fra Stoksbjerg Øst (1) har to spidser vendende hver sin vej, to tykke bor fra samme sted har en klumpet form med kort spids.

Skiveskrabere.

Alle skiveskraberne hører til de store former, som er saa almindelige paa jættestuefolkets bopladser. De er gennemgaaende aflange og har en længde fra 5,5 til 7 cm, men størrelser helt op til 9×7 cm forekommer. Den lille runde stejle skiveskraber, som paa nogle af maglemosekulturens bopladser forekommer saa hyppigt, findes ikke her; det maa bemærkes, at den heller ikke fandtes i Holmegaard².

Flækkeskrabere.

Af Flækkeskrabere er de udbuede i overtal og ligeledes de bedst forarbejdede, en enkelt er en dobbeltskraber med udbuet æg i den ene ende og uregelmæssig æg i den anden ende, fig. 3: 1. 11 stk. er under 5 cm lange, flere udmærkede er kun 3,5 cm lange, 8 stk. mellem 5 og 6 cm, ingen herover. Tildannelsen er god og gode flækker er brugt, fig. 3: 3. Disse korte udbuede flækkeskrabere betegnes som et for Gudena-Kulturen særegent træk³.

Til Flækkeskrabere med lige og skraa æg er oftest tarvelige flækker blevet brugt. Fig 3:6 viser en flækkeskraber med lige æg. En længde op til 7 cm er ikke ualmindelig.

Spaanskrabere — er større og mindre flintstykker med tilhugning langs en kant.

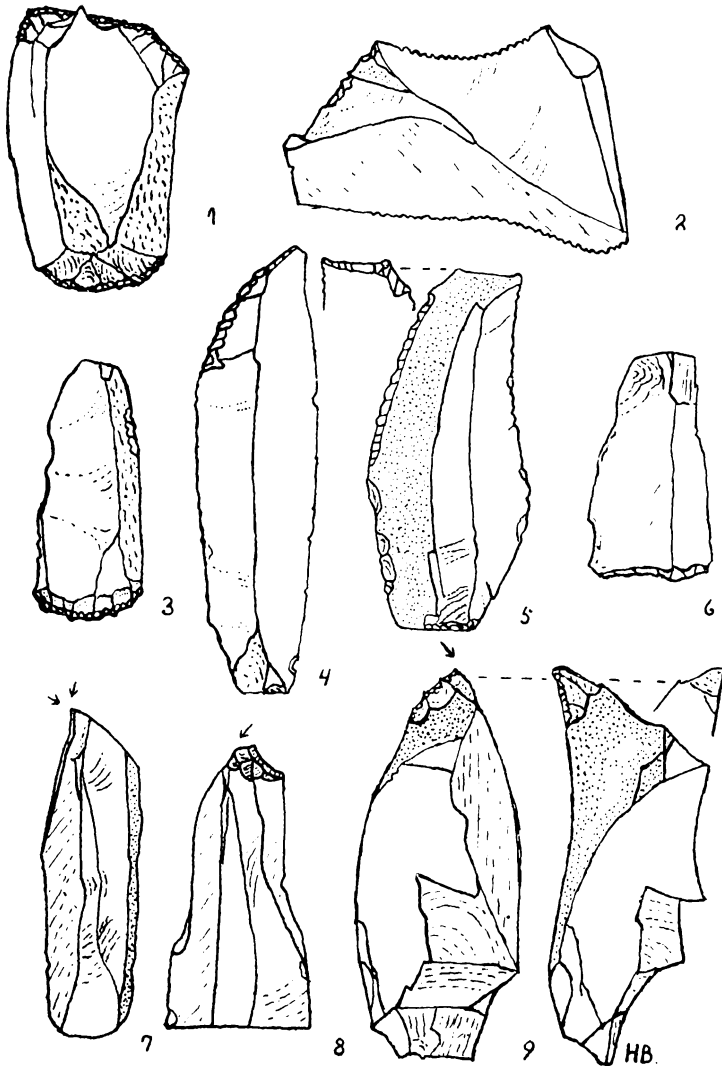

Fig. 3. Flakkeredskaber, fig 1, 2 = 1:1, fig 3, 9 = 2:3.
1, 3, 4, 5: Stoksbjerg V (3). 2, 7: Stoksbjerg Ø. (1). 6, 8, 9: Stoksbjerg (2).

Høvlskrabere.

To stykker fra Stoksbjerg Vest (3) og Gjødstrup (4) er koniske spaanblokke med retouche langs et større eller mindre stykke af kanten. Det ene stykke har skorpe paa den ene side. Efter slagfladens vinkel i forhold til stykkets længderetning maa de henregnes til høvlskraberne. Formen er som Therkel Mathiassen 1937 fig 11:5 og 6.

Et stykke fra Bøgeholm (5) er en tyk skive med retouche langs den cirkelsegmentformede kant. Form og størrelse er som Erik Westerby 1927 fig 17: 1. Gjødstrupskraberens æg er dog mere regelmæssig. Bloksbjergskraberne af denne form fandtes hovedsagelig i de øvre lag (men egentlig Ertebølleinventar)⁴.

Et stykke fra Gjødstrup (4) kan især efter slagfladens form henregnes til kølskraberne, slagfladens maal er $4,7 \times 2,4$ cm, højden er 5 cm. Retouche findes langs den lille omhyggeligt tildannede runde „næse“ og langs sidekanterne. Den er delvis skorpebeklædt (jfr. Erik Westerby 1927 fig. 18: 1).

Høvlskraberen fra Stoksbjerg V (3) er defekt.

Flækkeknive.

To flækkeknive er fundet paa Stoksbjerg Vest (3). Den ene er af den almindelige form med ryggen omhyggeligt tilhugget, fig. 3: 5. Som tegningen viser, er der tilhugning i stykkets ende. Den er lavet af en svær flække med skorpe over en del af fladen, æggen er skaaret.

Fig. 3: 4 viser det andet stykke, som tilhører den type flækker, som er karakteristisk for Gudena-Kulturen⁵. Tilhugningen omfatter kun den yderste skraa kant, en smuk flække er brugt.

Formen genfindes i Klosterlund⁶, og i en køkkenmødding i Bohuslän i Sverige⁷, samt i fundet fra Sandarne ved Göteborg⁸.

Flækkesave.

Ogsaa de fundne save er af en form, der genfindes i Gudena-Kulturen⁹. En lignende fandtes ogsaa i køkkenmøddingen ved Aamølle¹⁰. Fig. 3: 2 viser den ene sav, ganske fine savtænder dækker de to modstaaende indbuede ægge. Finere og flere er de paa stykket end det har været mig muligt at gengive paa tegningen. Den anden sav har ligeledes en uregelmæssig indbuet æg, den modstaaende kant er tlhugget til støtte for haanden.

Stikler.

Stiklernes tre hovedformer findes. Af kantstikler findes tre, en har 1 stikkelslag og ingen enderetouche, to har lige enderetouche men intet stikkelslag, derimod retouche, den ene langs begge sidekanter.

Af buestikler findes to, den ene har buet enderetouche, paa den anden er buen fremkommet ved eet slag, fig. 3: 7. Pilen angiver stikkelslaget.

Midtstikler findes med 6 eksemplarer, af fire findes kun øvre ende. To har skraa enderetouche ved den ene side, stikkelsslag ved den anden, fig 3: 8. Fire har ingen retouche, æggen er dannet ved to stikkelslag. Den ene er en svær flække med skafttunge, fig. 4:13.

Stikler er meget almindelige i Gudena-Kulturen.

To svære skiver, hvis ryg løber spidsvinklet sammen med slagfladen, har retouche ved spidsens ene side, den ene har et lille stikkelslag modstaaende den retoucherede kant, fig. 3: 9. En meget kraftig krassespids er skabt, antagelig har disse haft samme anvendelse som stiklerne.

Flækker med forskellig tildannelse.

En flække fra Stoksbjerg Vest (3) har tilhugning langs den ene kant, arrene løber ind over flækkens inder-side¹¹.

Mikroliter og Tværpile

Enkelte af mikroliterne kan efter formen sammenlignes med de paa maglemosebopladerne fundne, fig. 4: 1 til 4. Men paa baggrund af det samlede mikrolitfund og udførelsen, falder det naturligt, at sammenligne dem med Gudena-Kulturens mikrolitformer, kun een findes ikke i Gudena-Kulturen, den brede, spidse rhombeformede mikrolit, fig. 4: 6. Mikroliterne falder i to grupper, fine flækker med retouche langs en kant, lancetterne, og brede flækkestykker, hvis tilhugning ligesom ved tværpilene gaar paa tværs af flækkens længderetning, brede rhomber og trapezer.

Da det mikrolitiske flintarbejde som nævnt er knyttet nærmest til Gudena-Kulturen, vil der blive henvist til dennes mikrolitformer¹².

Lancetterne. — Et stykke har retouche langs hele den højre sidekant, fig. 4: 1. (Aarb. 37, Gruppe A 1 b).

Et stykke har hele venstre sidekant retoucheret, den modstaaende kant er buet. (Aarb. 37, gruppe A 3 a), fig. 4: 2.

En 45 mm lang mikrolitisk flække med bevaret slagbule, har retouche paa et stykke af højre sidekant ved spidsen. (Aarb. 37, Gruppe A 2 b).

Et stykke hører nærmest til cirkelsegmenterne, fig. 4: 3 (Aarb. 37, gruppe A 12).

Et stykke har retouche langs det halve af den højre sidekant, fig. 4: 4. (Aarb. 37, gruppe A 14).

En lancet er brækket; alle med undtagelse af fig. 4: 2 som er fra Gjødstrup (4), er fundet paa Stoksbjerg Vest (1).

Brede Rhomber og Trapezer. — Et stykke har den ene ende skraat, den anden lige retoucheret, tildannelsen er sket fra modsatte sider, fig. 4: 7. (Aarb. 37, gruppe D 6 b).

To trapezer har den ene ende skraat retoucheret, det ene trapez er meget spids, fig. 4: 8 (Aarb. 37, gruppe

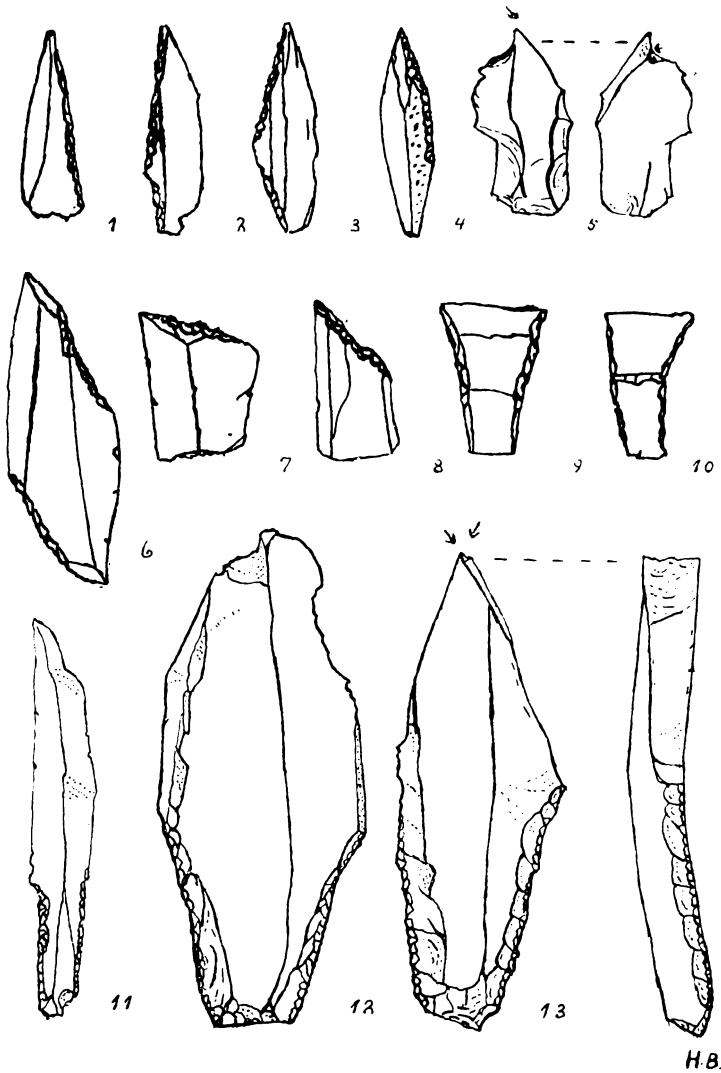

Fig. 4. Mikroliter, Flækkepule. 1:1.

1, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 10: Stoksbjerg Ø. (1). 2: Gjedstrup (4). 5: Stoksbjerg (2). 11, 12, 13: Stoksbjerg V. (3).

D 4 b), det andet er af form som fig. 4: 7, men kun med retouche langs den øverste ende. (Aarb. 37, gruppe D 26).

Den rhombiske mikrolit som vises i fig. 4: 6, findes som nævnt ikke i denne lange form i Gudena-Kulturen¹¹. den er af landsretssagfører Erik Westerby fundet ved Gislinge Bro i Lammefjorden og ved „Fjordgaard“ ved Sidingefjord¹¹. Ligesom den er fundet ved Carstensminde paa Amager¹⁵, hvilken fundplads dateres til lidt ældre end end Bloksbjergs nedre lag, i hvilke ogsaa fandtes lignende lange rhombiske mikroliter, men af ikke helt typiske (yngre?) former¹⁶. Endelig er en lang rhombisk mikrolit af den her omtalte form fundet i dækket bopladslag fra jættestuetid ved Rönneå ved Ringsjön i Skaane¹⁷.

Alle er fundet paa Stoksbjerg Øst (1).

Mikrostikler.

Mikrostikler fandtes paa to pladser. Fig. 4: 5. Alle har tilhugning ført mod flækkens inderside, tilhugningen ligger altid lige under stikkelarrets øverste ende, fig. 4: 5 til højre. I modsætning til de almindelige stikler, hvor stikkelarret løber vinkelret paa flækkens breddeflader, fig. 3: 7, løber det her skraat i forhold til disse, fig. 4: 5 til højre og Aarb. 1937 fig. 16.

Dette forhold har sin forklaring deri, at det tryk, der har løsnet spaanen, er ført lige over tilhugningen mod flækkens inderside. Pilen paa fig. 4: 5 til højre viser dette sted. Samme tilvirkningsmaade genfindes paa alle mikrostikler fra Porsmose, og antagelig ogsaa paa stykkerne fra Rejsby og Sneum Aa, Aarb. 37, fig. 16: 1 og 2.

Tværpile.

Fem tværpile findes, alle fra Stoksbjerg Øst (1). Af form som fig. 4: 9 findes to. Et stykke har lige bred æg og nakke og indbuet sideretouchering. To er af form som fig. 4: 10, det ikke afbildede mangler retoucheringen langs den ene sidekant. Som nævnt i indledningen er der fun-

det en tværpil paa Stoksbjerg (2), der er vistnok ogsaa fundet en paa Stoksbjerg Vest (3).

Tværpile findes i mængde i Ertebølle-Kulturen, og i Gudena-Kulturen især fremherskende paa dennes yngre bopladser. To tværpile er fundet i Sværdborg.

Flækkepil med Skattunge.

En svær flække med bevaret slagbule har skafttunge tilhugning, fig. 4: 12. Sidekanterne er en del skaarede, tilhugning og retouche ses kun paa skafttungen. Stykket er som nævnt en del beskadiget, men er antagelig en pilespids.

Fig. 4: 11 er en smal flække med skafttunge tilhugning, slagbule er ikke bevaret. Stykkets skævhed, i forbindelse med den skarpe lige kant, lader den mulighed staa aaben, at det snarere er en kniv. Brugt som pilespids vil den dog være i besiddelse af en glimrende gennemslagskraft.

I Gudena-Kulturen er en flækkepil fundet paa boplad nr. 12, Køge Sø¹⁸. To ved Bølling Sø fundne flækkepile med skafttunge er maaske meget gamle¹⁹. Flækkepilen med skafttunge er fundet i mængde paa Hesselø²⁰, og den findes ogsaa i jættestuerne. Endelig er den fundet i dækket bopladslag ved Ringsjön i Skaane²¹.

Haandspidser.

Haandspidser og lignende former er først paavist i dækkede bopladslag fra ældre jættestuetid paa Lange-land²². Senere er de fundet ved Stavns Fjord paa Samsø²³, ved en af statsgeolog, dr. V. Nordmann foretaget undersøgelse af lejringsforholdene dateres Stavns Fjord stykkerne til før ertebølle tid²⁴. Endelig foreligger tre haandspidser fra Gudena-Kulturen, fra to bopladser, der begge viser paavirkning fra Ertebølle-Kulturen²⁵.

Haandspidsen fig. 5: 1 er fundet paa Stoksbjerg Vest (3). Den er lavet af en flad flintknold, med skorpe paa

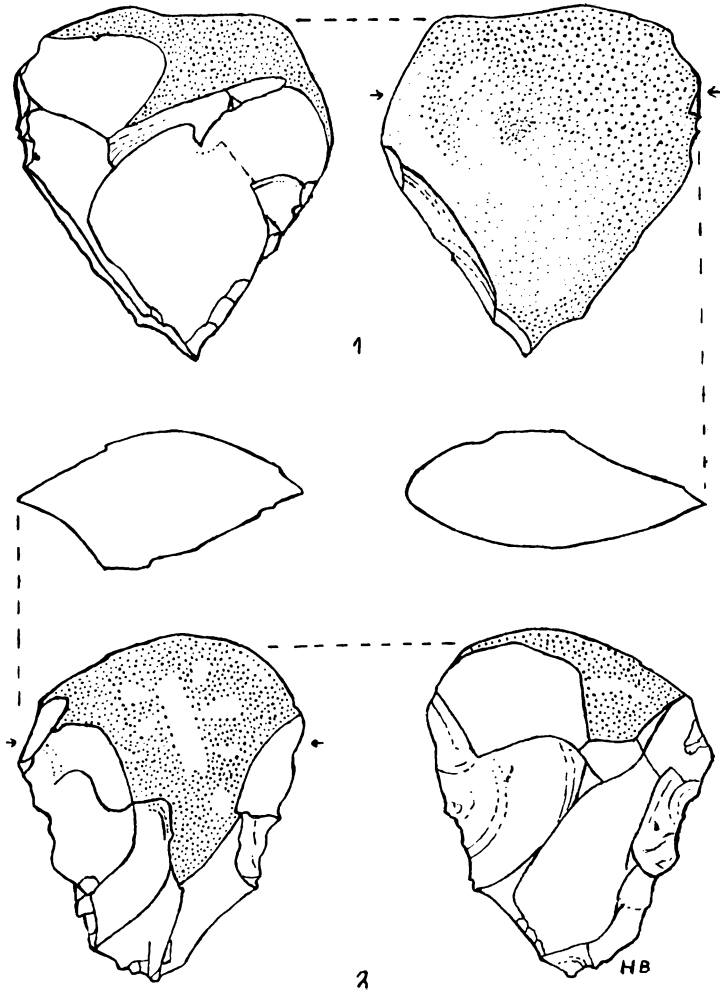

Fig. 5. Hundspidser. 2: 3.

1 Stoksbjerg Vest (3). 2 Stoksbjerg Øst (1).

hele den ene side, formen er trekantet og skorpe dækker nakken. Den anden side er tilhugget med grove afslag, spidsen er god men grovt tildannet, den ender i en kort tværgæg.

Paa Stoksbjerg Øst (1) fandtes fig. 5: 2, den er ligeledes lavet af en flad flintknold med skorpe i nakken. Tilhugningen er foretaget ved grove afslag, retouche ses ikke ved kanterne, spidsen er noget defekt.

Medens fig. 5: 1 er flad paa begge sider, er fig. 5: 2 flad paa spidsens ene side, medens den anden hvælver sig op til den bevarede skorpe.

Fig 5: 1 henføres naturligt til haandspidserne. Den minder meget om Aarb. 34 Pl. IV: 11.

Fig 5: 2 kan ligeledes sammenlignes med et Samsø stykke, nemlig Aarb. 34 Pl. IV: 12 som er et „ægredskab“, dog med det forbehold, at „Dette Stykke danner ved at have Æggen i Enden en Overgang fra Gruppen 1—8“ (nemlig Haandkilerne)²⁶. At henføre fig. 5: 2 til ægredskaberne er ikke muligt, ved tilhugningen er tydeligt tilset at skabe en spids, og kanterne er lige. Dets ringe størrelse gør, at det staar mellem haandkilerne og haandspidserne²⁷.

Knusesten af Flint.

Den ene knusesten er kuglerund, helt tilstødt, Stoksbjerg Vest (3). Den anden er en flad opbrugt blok, knust paa et bælte rundt om blokken. Fra Stoksbjerg Øst (1).

Neolitiske Redskaber.

En omdannet ægende af en slebet økse er fundet paa Stoksbjerg Vest (3), fig. 6. Sidekanterne er ikke slebet, om det er en tynd- eller tyknakket økse kan ikke afgøres. I øvre ende er over halvdelen af øksens bredde borthugget, æggens bredde er vistnok ikke decimeret. En omhugget økse er fundet i dækket bopladslag ved Bundsø paa Als, der dateres til „omkring eller lidt efter Midten af Jættetuettid“²⁸.

De to fragmenter af slebne økser, der fandtes sammen med en kærneøkse nord for Stoksbjerg Vest (1), (se ovenfor) er begge fortrinligt slebne. Det ene er nakkeenden af en tyndnakket økse med velslebet noget konvex sidekant.

Fig. 6. Omhugget Økse 2: 3.
Stoksbjerg Vest (3).

Fragmentet, der fandtes paa Stoksbjerg Vest (1), er stærkt udnyttet som spaanblok, kun ringe men tydelige spor af slibning ses.

Forekomsten af neolitiske økser i fund med overvejende ældre stenalders inventar vil blive nævnt i forbindelse med fundets tidsstilling.

Blokke.

Spaanblokkene er gerne aflange flintknolde med skorpe paa bagsiden.

En flækkeknold maa betegnes som en opbrugt konisk, mikrolitisk flækkeblok, den har skorpe over den ene halvdel.

Flækketeknikken er god, et antal gode mikrolitiske flækker foreligger især fra Stoksbjerg Øst (1) og Bøgeholm (5), helt saa gode som flækkerne fra Sværdborg og som de bedste fra Gudena-Kulturen afbildede er de vel ikke, men materialet fra Porsmosen er jo ogsaa ret spinkelt.

Større flækker findes paa alle bopladserne, en af de bedste større flækker er fig. 3: 4.

Porsmosefundenes kulturelle Stilling.

Ved gennemgangen af de enkelte oldsagsformer, er lignende former, fra det nordiske omraade, blevet nævnt;

især saadanne der er fundet i geologisk eller arkæologisk daterede lag. Og det har vist sig, at fundene var af meget blandet karakter.

Ikke alene findes slebne økser sammen med ældre stenalders redskaber, men inden for disse findes ogsaa ældre og yngre elementer, saaledes fig. 4: 6 og fig. 4: 9 m. v.

Dette forhold er dog ikke noget enestaaende, paa bopladserne ved Gudena er fundet flere slebne og andre neolitiske redskaber, der dog i den samlede fundmasse ikke overskrider 2 pCt., og af arkæologiske og geologiske grunde paavises, at Gudena-Kulturen har levet videre ind i yngre stenalder²⁹.

Fra Skaane foreligger to betydelige fund, hvor ældre stenaldersformer findes sammen med enkelte yngre stenalders redskaber, fremdraget i dækkede kulturlag. I det øverste lag af bopladsen ved Limhamn fandtes et fragment af en slebet firesidet økse og jættestuekeramik, sammen med rene ertebølletyper³⁰. Paa den flere gange nævnte boplads ved Ringsjön fandtes kerne-, spids- og skiveøkser samt et flertal mikroliter sammen med et fragment af en slebet økse³¹. Bopladsen dateres til jættestuetid, en spids rhombisk mikrolit herfra er af form som fig. 4: 6 fra Stoksbjerg Øst (1). Den viser, at saadanne gamle former kan leve videre i fuldt typisk form, i endog meget lange tidsrum, som nævnt ovenfor findes de rhombiske mikroliter paa Sjælland i lag, der dateres til tiden lige efter sen maglemosetid, og da disse rhombiske former anses for et led i den udviklingslinie, der finder sin endelige form i tværpilen, en udvikling, der paa Sjælland er foregaaet efter maglemosetid, virker det mærkelig, at finde denne mikrolitform i jættestuetid. Ogsaa flækkepile med skafttunge fandtes paa bopladsen ved Ringsjön.

Af dette fremgaar, at mesolitiske kulturer kan videreleve som saadanne gennem lange tidsrum jævnsides med højere kulturer, kun tilsat enkelte neolitiske indslag, i

Porsmosefundene især de slebne økser, og de relativt mange, store skiveskrabere.

Den mulighed maa derfor staa aaben, at bopladserne ved Porsmosen enten helt eller delvis naar op i yngre stenalder.

Tilbage staar at undersøge Porsmosefundenes forhold til den sydsjællandske Maglemose-Kultur.

Lighedspunkter findes, saaledes den gode flækketeknik og de procentvis faa kærneredskaber, men afvigelserne er næsten større, de mange forskellige flækkeredskaber, og det i forhold til den samlede fundmasse ret sparsomme mikrolitiske element.

Porsmosefundet er talmæssigt ret spinkelt, man maa derfor afvente andre sjællandske fund, i hvilket disse kan indføjes, før noget afgørende kan siges angaaende det her fremlagte materiales stilling til de øvrige sjællandske mesolitiske kulturer.

Derimod kan der anes noget om disse oldtidsmenneskers kultur. Det har været jæger- og fiskerstammer, der engang har boet paa sandbankerne i den store sø, der nu er helt tilgroet. Kun flintredskaberne kendes, i udstrakt grad er træ, ben og hjortetak sikkert blevet anvendt til redskaber og vaaben, saaledes som det kendes fra mosefundene³². Vi har da ogsaa flintredskaber, der maa antages at have været brugt ved tilvirkning af ben- og hornredskaber: stiklerne og savene.

I forbindelse med den omhuggede neolitiske øske, fig. 6, kan mindes om en „hjortetakøkse med hul til indsættelse af skærpe“, hvis isiddende skærpe er et brudstykke af en slebet økse, fundet i en mose ved Bregninge øst for Kalundborg³³.

Noter.

- ¹ Erik Westerby 1920, s. 452, fig. 6; Erik Westerby 1927, s. 41.
- ² H. C. Broholm 1924 a, s. 85; H. C. Broholm 1924 b, s. 35
- ³ Therkel Mathiassen 1937, s. 83.
- ⁴ Erik Westerby 1927, s. 56.
- ⁵ Therkel Mathiassen 1937, s. 86 og fig. 9: 10 og 13.
- ⁶ Therkel Mathiassen 1937, s. 140 og fig. 25: 7.
- ⁷ Johan Alin 1935, fig. 11: 1 og 3. Fundet dateres af Alin til mellem 4000 og 5000 f. Kr.
- ⁸ Johan Alin m. fl. 1934, fig. 49: 4. Fundets geologiske alder er omstridt. Niklasson henfører det til sen Magdalénien. Johan Alin m. fl. 1934 (især s. 134). Af arkæologiske grunde henføres det fra dansk side til Maglemose-Kulturen, og ikke til dens ældste stadier, Therkel Mathiassen 1937, s. 168 og V. Nordmann 1936, s. 98.
- ⁹ Therkel Mathiassen 1937, s. 86 og fig. 9: 12.
- ¹⁰ A. P. Madsen m. fl. 1900, s. 86 og fig. 9: 12.
- ¹¹ Therkel Mathiassen 1937, s. 87 og fig. 9: 5 og 6.
- ¹² Therkel Mathiassen 1937, s. 94 „Skema over Gudena-Kulturens Mikrolittyper“.
- ¹³ En mikrolit, Aarb. 1937 fig. 14: 12 der efter afbildningen kunde henregnes hertil, er af Therkel Mathiassen henført blandt lancetterne.
- ¹⁴ Erik Westerby 1933, tekst og flere afbildninger.
- ¹⁵ J. Brøndsted 1938, fig. 65: b og side 105.
- ¹⁶ Erik Westerby 1927, fig. 23: 19 m. fl.
- ¹⁷ J. E. Forssander 1929—30, fig. 7 og teksten.
- ¹⁸ Therkel Mathiassen 1937, s. 16.
- ¹⁹ Therkel Mathiassen 1937, s. 150, fig. 28: 1 og fig. 29.
- ²⁰ V. Nordmann 1936, s. 117 og fig. 55.
- ²¹ J. E. Forssander 1929—30, fig. 14: 17 og 18.
- ²² J. Winther 1935, fig. 22: 5 og 6.
- ²³ Therkel Mathiassen 1934, Pl. III og IV.

- ²⁴ V. Nordmann 1936, s. 120.
- ²⁵ Therkel Mathiassen 1937, s. 105. To som haandspidser bestemte redskaber fra ovennævnte boplads paa Sandarna ved Göteborg, Alin m. fl. 1934 fig. 47: 1 og 2, har ikke den brede form som de danske stykker, der er da ogsaa udtrykt tvivl om deres bestemmelse som haandspidser; Therkel Mathiassen 1937, s. 167.
- ²⁶ Therkel Mathiassen 1934, s. 42.
- ²⁷ Fra flere af bopladserne ved Porsmosen foreligger stykker, der kunde henføres til haandkiler eller haandspidser, men af mindre typisk art. Bl. a. en større, naturligt tilspidset og skorpebeklædt flintknold, hvor spidsen er dannet ved to kraftige afslag, eet fra hver side, noget lignende har jeg set i „Rædselskabinettet“ paa Langelands Museum, jfr. J. Winther 1935, s. 30.
- ²⁸ Therkel Mathiassen 1939, fig. 8: 8 og side 44.
- ²⁹ Therkel Mathiassen 1937, s. 127 og 128.
- ³⁰ Otto Rydbeck 1920 s. 136, tekst og billeder, sammesteds omtales fund fra overfladen af tyndnakkede økser og ertebølletyper ved Skelderviken, Jonstorp sogn, Skaane.
- ³¹ J. E. Forssander 1929—30, s. 39, omtalte mikrolit anf. arb. fig. 14: 7.
- ³² F. eks. H. C. Broholm 1924 a, s. 92.
- ³³ Georg F. L. Sarauw 1903, s. 216.

Benyttet Litteratur.

- 1935 Alin m. fl. — Johan Alin, Niels Niklasson och Thomasson: Stenåldersboplatsen på Sandarna ved Göteborg. Göteborgs kungl. Vetenskaps- och Vitterhetssamhälles Handlingar. 5. följdén, Ser. A, Bd. 3, N:o 6.
- 1937 Alin, Johan: En bohusslänsk kökkenmödding på Rotekärslid, Dragsmark. Göteborg och Bohussläns Fornminnesföreningens Tidsskrift 1935.
- 1924 a Broholm, H. C.: Holmegaardsfundet fra den ældste Stenalder. Aarb. f. Hist. Samf. f. Præstø Amt, 13. Aarg. 1924.
- 1924 b Broholm, H. C.: Nye Fund fra den ældste Stenalder. Holmegaards- og Sværdborgfundene. Aarb. f. nord. Oldk. 3. Række, Bd. 4.
- 1938 Brøndsted, J.: Danmarks Oldtid, Gyldendal.
- 1929—30 Forssander, J. E.: En märklig stenåldersboplats vid Sjöholmen. K. Human. Vetenskapssamf:s i Lund Årsberättelse 1929—30. IV., Meddelanden från Lunds universitets historiska museum.

- 1900 Madsen A. P. m. fl. — A. P. Madsen, Sophus Müller m. fl.: Affaldsdynger fra Stenalderen i Danmark, undersøgt for Nationalmuseet. Reitzel.
- 1934 Mathiassen, Therkel: Primitive Flintredskaber fra Samsø. Aarb. f. nord. Oldk.
- 1937 Mathiassen, Therkel: Gudena-Kulturen. En mesolitisk Indlandsbebyggelse i Jylland med Bidrag af Johs. Iversen. Aarb. for nord. Oldk.
- 1939 Mathiassen, Therkel: Bundsø, en yngre Stenaldersboplads paa Als. Aarb. f. nord. Oldk.
- 1936 Nordmann, V.: Menneskets Indvandring til Norden. Danmarks geologiske Undersøgelse. III Række. Nr. 27. Reitzel.
- 1920 Rydbeck, Otto: Hava den äldre stenålders redskapsformer stundom levat kvart ånda ind igånggriftstiden? Fornvännen 1920, häft. 3.
- 1903 Sarauw, Georg F. L.: En Stenalders Boplads i Maglemose ved Mullerup. Aarb. f. nord. Oldk. II Række, Bd. 18.
- 1920 Westerby, Erik: En Boplads fra den ældre Stenalder paa Bloksbjerg ved Christiansholm. „Naturens Verden“, 4. Aarg.
- 1927 Westerby, Erik: Stenalders Bopladsen ved Klampenborg, Reitzel.
- 1933 Westerby, Erik: Nogle Stenalderfund fra tørlagt Havbund. Meddelelser fra Dansk Geologisk Forening. Bd. 8.
- 1935 Winther, Jens: Troldebjerg. En bymæssig Bebyggelse fra Danmarks yngre Stenalder (Bd. 1). Eget Forlag, Rudkøbing.

C. BORRE LARSEN OG HANS LOKALHISTORISKE AFHANDLINGER

Af *August F. Schmidt.*

DA de Afhandlinger, som *C. Borre Larsen* (1898—1925) har offentliggjort i *Historisk Aar bog for Præstø Amt* i Tiden 1919—24, er af ikke ringe Interesse og vidner om betydelige Fremstillingsevner, vil det sikkert ikke synes ubelejligt, at man her fremkommer med nogle Oplysninger om denne Mand.

Carl Jens Ludvig Borre Larsen blev født 5. Marts 1898 i *Fakse*. Hans Forældre var Redaktør og Bogtrykker *Ludvig Peter Larsen* og Hustru *Betty Thyra Theolofine Hansen*. De lod deres Søn holde til Bogen, da han tidlig viste betydelige Evner og stor Læselyst. Han blev Student fra Metropolitanskolen i 1916. Det var derefter han Mening at studere Historie, specielt Arkæologi (nordisk) med en Magisterkonferens for Øje, men efter sin Omvendelse Julen 1917 slog han ind paa Theologien. Det theologiske Studium blev afbrudt af hans Deltagelse som Løjtnant (uddannet i Akademisk Skyttekorps) i den finske Frihedskrig Marts—Juni 1918. Han drog som frivillig ud med Vasabataillon en af I. Grenaderregiment. Ved Tamerfors blev han saaret og kom derefter paa Sygehuset i Vasa, hvor han blandt Sygeplejerskerne traf sin senere Hustru. Efter Feltogets Slutning blev Borre Larsen de-

koreret med Frihedskorset og Krigsmedaillen. Som den skrivelystne og skrivebegavede Mand han var, er det let at forstaa, at han har udarbejdet en Skildring af sin Krigsdeltagelse i Finland. Allerede i Efteraaaret 1918 kunde han udgive Bogen: „I Kamp for Finland“ (P. Larsens Bogforlag, Fakse, 124 Sider), hvori han paa en meget levende Maade giver en Fremstilling af sine fire Maaneders Oplevelser og Indtryk fra den finske Frihedskrig. Bogen vil bevare sin Værdi som et litterært Minde om danske Unges Deltagelse i hin Krig, der skulde føre Finland ud i Friheden.

Den 1. Maj 1919 blev den tidligere Løjtnant i „Finska Armeen“ under et nyt Finlandsophold i Kuopio viet til *Maria Nevala*, født 23. April 1889 i Haapavesi i Finland, Datter af Gaardejer *Heikki Nevala* og Hustru *Ebba Erika Rautio*. Maria Nevala var inden sit Giftermaal Røde Kors-Søster paa et af Vitaarmeens Feltlazaretter.

Fra September 1919 til November 1921 var Borre Larsen Huslærer hos Direktør Bagge paa Dronninggaard ved Furesøen. Allerede den 21. Juni 1921 erhvervede han den theologiske Embedseksamen med Karakteren *laud II*. Som cand. theol. arbejdede han nogle Maaneder i K. F. U. M., København. Den 1. December 1921 ophørte han med Huslærergerningen. December Maaned 1921 tilbragte han i Aarhus K. F. U. M. 1. Januar 1922 kom han til Hoptrup Højskole i Sønderjylland, og den 29. April samme Aar udnævntes han til residerende Kapellan i *Katstrup-Ørridslev-Tolstrup* Pastorat, Vor Herred, Aarhus Stift med Bopæl i *Gedved*. Paa Grund af sin unge Alder fik han Aldersdispensation for at kunne overtage Embedet. Han blev ordineret i Aarhus Domkirke 24. Maj 1922 og indsat 1. Pinsedag, 4. Juni, i Tolstrup og Katstrup Kirker, næste Dag i Ørridslev.

Efter det anførte skulde man jo ikke synes, at Borre Larsen kunde have faaet Tid til andet end sin Lærervirksomhed og sin Eksamenslæsning, men ikke desto mindre

overkom han at foretage omfangsrige Studier i forskellige Retninger, og da Pennen faldt ham let i Haanden, skrev han adskillige Afhandlinger og Artikler om de Spørgsmaal, der optog ham. Her kan først nævnes hans Interesse for *finske Spørgsmaal*. Han har herom — foruden sin Krigsbog — skrevet en værdifuld Afhandling om „Svenskheden i Finland“, som han læste Korrektoren til paa sit Dødsleje. Dette Arbejde, der er offentliggjort i Tidsskriftet „Dansk Udsyn“ 1925, 308—327, er baseret paa megen Læsning og giver en god historisk Oversigt over Emnet. I Forbindelse hermed kan anføres en Artikelrække, Borre Larsen fik frem i Horsens Folkeblad ^{15/11}, ^{18/12} 1924, ^{10/1}, ^{16/1}, ^{17/1} 1925 omhandlende forskellige finske Spørgsmaal. Denne Artikelrække supplerer godt Afhandlingen i Dansk Udsyn. I Jyllandsposten ^{12/6}, ^{5/10} 1924 har han i et Par længere Artikler skrevet om den finske Militærkrise, og i Politiken ^{27/4} og ^{31/5} 1924 anmeldte han et Par Værker vedrørende Finlands Historie.

Om *Grønlandsspørgsmaalet* har B. L. skrevet et Par længere Artkler i et finsk Dagblad (vistnok Åbo Underrettelser) for ^{13/4} og ^{16/4} 1924. Artiklerne er offentliggjorte paa Finsk.

Ogsaa *Sønderjylland* havde hans levende Interesse. Det var derfor naturligt for ham at skrive om dette Nordens Grænseland i Syd for et finsk Læsepublikum. Han skrev derfor en Del længere Artikler om sønderjydske Emner, især fra Tiden efter Genforeningen. De findes offentliggjorte i Vasabladet ^{27/2}, ^{15/5} 1924 og i Åbo Underrettelser ^{4/6}, ^{21/6}, ^{26/9} 1924. I et andet finsk Dagblad (dets Navn findes ikke angivet paa Udklippene) har han Artikler fremme ^{23/5} og ^{28/9} 1929 om slesvigske Emner. Disse Artikler er paa Finsk. Borre Larsen viser i sine sønderjydske Dagbladsbidrag, at han fulgte godt med i Genforeningsarbejdet, og at han følte, det var godt for Finlænderne at vide Besked herom.

Ogsaa *Politik* optog den rastløse Mand. I Finsk Tids-

skrift, November 1924, S. 271—287 har han skrevet om dansk Politik. Af dette Arbejde ses det, at Borre Larsen var konservativ. Endelig kan nævnes, at han i det finske Teologisk Tidsskrift 1924, S. 295—299 har anmeldt nogle grundtvigske Bøger („Minder fra gamle grundtvigske Hjem“, Morten Larsens „Helligaanden“ og F. Rønnings „Fra Kirketaarnet“).

*

Foruden disse forskellige Arbejder har C. Borre Larsen — som foran antydet — udgivet i Aar bog for Historisk Samfund for Præstø Amt tre større Afhandlinger, — hans betydeligste litterære Indsats og den Del af hans Forfatterskab, der vil bevare hans Navn i Fremtiden, idet enhver, der er interesseret i *Stevnsbygdens Historie*, ikke kan undgaa at stifte Bekendtskab med dem.

I nævnte Aar bog 1919, S. 3—35 findes hans første lokalhistoriske Arbejde, Afhandlingen om *Fakse*. Da Fakse er en Herredsby, indleder Borre Larsen med at give almindelige Oplysninger om Herreder og Tingsteder, hvorefter han giver en Skildring af *Fakse Herredskirkes* Bygningshistorie. Den grundige og detailrige Fremstilling er ikke alene bygget paa indgaaende Studier, men er ogsaa præget af Forfatterens personlige Kendskab til Kirken og dens Arkitektur. En Del forskellige Oplysninger om Kirkeejere og Præster findes ogsaa i denne Afhandling, der slet ikke bærer Præget af at være skrevet af en 18—19 aarig Student*).

I Aar bogen for 1922, S. 68—93 fremkommer Borre Larsen i sin Afhandling: „*Et Par Smaaundersøgelser i Fakse Herreds Historie*“ med en Del Betragtninger og Iagt-

*) Oplysninger om Borre Larsens Levned samt Ud klip er venligst sendt mig af Pastor A. *Senstius*, Gedved, der har foretaget en Afskrift af B. L. selvbiografiske Optegnelser i Sognets *liber daticus* til Gavn for nærværende Skildring.

*) Fakse Kirke er blevet skildret i Standardværket: Danmarks Kirker, Præstø Amt I (1933—35), 513—529 (rigt illustreret).

tagelser over de gamle Bebyggelsesforhold i Fakse Herred. Her gives en populær Fremstilling af Herredets Naturforhold i Oldtiden og af Bebyggelsen ud fra Stednavnenes Lære herom. Forfatteren er godt kendt med sin Tids Stednavneforskning og fremsætter nyttige Oplysninger om Fakse Herreds forskellige Stednavnetyper, idet han navnlig behandler dem efter en statistisk Metode. Hans Fremgangsmaade fører ham til gode Resultater angaaende Herredets Bebyggelse (se Side 7—8 i anførte Afhandling). Ogsaa om Bebyggelsen i Middelalderen har han Oplysninger saa vel som om Herredets ældste Kirkehistorie, hvorved Afhandlingen supplerer Arbejdet om Fakse i Aarbogen 1919. Endelig har han ogsaa nogle Bemærkninger om Annekset *Roholtes* ældste Historie.

Borre Larsens største og mest fængslende Arbejde om sin Hjemegns Historie er Afhandlingen: „*Bag Trygge-vælde Aa*“ (nærværende Aarboeg 1924, S. 3—48). Heri behandles hele *Stevnsbygdens* Historie i Oldtid og Middelalder. Udfra en alsidig Belæsthed og med betydelig Fremstillingsevne formaar han at give en Skildring af Danmarks ældste og ældre Historie, men hele Tiden med Eksempler hentet fra Stevnsbygden. For Vækkelsen af den stedlige historiske Sans er en Fremstillingsmaade som den af Borre Larsen benyttede i høj Grad anbefalelsesværdig*). Man faar her paa en praktisk Maade vort Lands ældste Historie repeteret samtidig med at den østsjællandske Halvø stadig i en ens Tanker skyder sig i Forgrunden. Borre Larsen fortæller om Oldfund og Inddelingen af disse efter Tredelingssystemet, hvorefter han skildrer Vikingetiden og vore ældste Landsbyers Grundlæggelse, for saa at lade Stednavnenes Vidnesbyrd lyde. De forskellige Navnegrupper passerer Revu, Runestenen

*) En lignende Fremgangsmaade, men i langt større Format er anvendt af *Arthur Fang* i hans udmærkede Hjemstavnsbog: „*Fra Isefjord til Køge Bugt*“ (1940).

i Tryggevælde glemmes ikke, Henrik Larsens Udredning af vort ældste Agersystem har ikke undgaaet den belæste Theologs Opmærksomhed, lige saa lidt som Byggeskik, Landsbystyre, Haandværk og Husflid i de gamle Bondesamfund er ham ubekendte Emner. Dernæst omtaler han den gamle hedenske Gudedyrkelse og dens Rester i senere Tiders Folketro, hvorefter Kirkebygningerne og deres ældste Historie bliver gjort til Genstand for en praktisk udformet Fremstilling. Stevns Forbindelse med store Begivenheder i Danmarks Middelalder omtales kortelig, hvorefter Herreder, Bygdeskel og Tingsteder skildres under Anvendelse af mange Eksempler og ved Hjælp af østsjællandsk Materiale. Med Omtalen af Herredstinget slutter den nyttige Afhandling, der sikkert er blevet til-egnet med Glæde af mange interesserede Mennesker i Præstø Amt*).

*

Som *Præst* arbejdede C. Borre Larsen i indremissionsk Retning. Dette var maaske ikke saa heldigt, idet der i hans Virkekreds kun fandtes en meget lille indremissionsk Kreds. Paa Grund af hans Gernings Kortvarighed fik den ikke nogen blivende Virkning. Han var nidkær i sit Embede og noterede i sin Lommebog med Omhu Datoen for sine Husbesøg. Han karakteriseres som en alvorlig Mand med høje Idealer, men hans skarpe Standpunkt, der ofte vilde lukke andre ude fra Saligheden, hindrede ham i at komme i Kontakt med Hovedparten af Sognets Befolkning. Dette Forhold vilde dog sikkert have ændret sig med Aarene. Man vilde ogsaa have forstaaet at respektere hans relle Væsen, og hans Hang til Fanatisme vilde vel være blevet mildnet. Vidnesbyrd om hans Forkyndelse findes i et Par Prædikenstykker.

*) I Tilslutning til Borre Larsens Afhandling er det meget lønnende at læse *Henrik Larsens* Redegørelse: „Præstø Amts Bebyggelse“, der findes i samme Aarbog, 1924, 60—76.

ker, trykte i Maanedblad for K. F. U. M. i Horsens (December 1922) og i Maanedblad for K. F. U. K., Horsens (Maj 1923). Om en Kirkeuge i Gedved har han en lille Opsats i Horsens Folkeblad ¹⁵/₂ 1923. —

Da Borre Larsen havde virket en Tid i Gedved, fik han Tuberkulose (hvortil Spiren maaske blev lagt i de finske Snemarker), hvorfor han blev fritaget for sin Præstegerning. I det Aarstid, der hengik saaledes, udfoldede han — som vi ved — en flittig litterær Virksomhed. Han blev indlagt paa Silkeborg Sanatorium, hvor han blev behandlet med Sanocrysin, der da var ganske ny (indført i Terapien 1925). Han havde ventet at komme hjem til Gedved inden 1. Februar 1925. Han døde imidlertid den 27. Januar 1925 paa Sanatoriet og blev ført til Tolstrup Sogns Kirkegaard, hvor han blev begravet den 31. Januar 1925. Hans Grav er i Nærheden af Kirkens Indgangsdør. Venner har rejst en Mindesten paa Graven. Hans Enke bor i Gedved. Der var 3 Drengene i Ægteskabet, den yngste fødtes efter Faderens Død.

Pastor Borre Larsen blev kun 27 Aar. Naar man betænker dette, kan man ikke lade være med at tænke paa, hvad der gik tabt med ham, idet han i sit korte Liv naaede at udrette forbløffende meget. Han har været i Besiddelse af en overordentlig Arbejdskraft, der har sat ham i Stand til at erhverve sig Viden paa mange Felter. Hans Afhandlinger om Barndomsegnens Historie er smukke Eksempler herpaa. Man kunde have ventet mange flere lignende Arbejder fra den flittige Mands Værksted, hvis han var blevet tilmaalt nogle flere Aar, men saadan gik det nu ikke. Hans Indsats som Egnshistoriker er alligevel saa betydelig, at man lægger Mærke til hans Navn, og det er fuldt berettiget at meddele hans Levnedsløb i den historiske Aarbog, hvori han har ydet Bidrag, der bærer Vidne om omfattende Belæsthed og selvstændig Forskerevne.

AF HOVERIETS HISTORIE

PAA GAUNØ GODS

S om et Led i Regeringens Bestræbelser for at faa fri-gjort den danske Bonde fra det Aag, han maatte bære i det 18. Aarhundrede, udstedtes under 24. Juni 1791 en kongelig Plakat vedrørende Hoveriets Bestemmelse. Heri bestemtes blandt andet, at Godsejerne skulde indgaa i Forening med deres Bønder, saaledes at der var bestemte Grænser for det Arbejde, der kunde kræves af dem.

Mærkværdig mange Steder fandt en saadan Forening Sted uden større Vanskeligheder. Det var, som om man fra Godsejernes Side bøjede sig for Tidens Krav og undte Bønderne „taalelige“ Kaar. Et af de første, om ikke det første Gods her paa Sjælland, der fik en Forening med sine Bønder, var Gaunø. Allerede den 29. Oktober 1791, blev den underskrevet og fik Amtmandens Konfirmation. Endnu tidligere, den 18. April 1789 havde Svinø Bønder opnaaet en Forening, hvorefter de kun skulde forrette halvt Hoveri in natura mod for den anden halve Del at yde en Afgift af 1 Rdl. pr. Tønde Hartkorn.

Enkelte Steder lykkedes det dog ikke at opnaa Enighed ved egen Hjælp, hvorfor der blev nedsat *Hoverikommissioner* for de forskellige Landsdele. I den kongelige Instruktion for den „allernaadigst anordnede Hoveri Kommission“ udstedt den 5. Juni 1795, blev det fastsat i § 11, „at de Bønder, som ligge længere end $1\frac{1}{4}$ Mil fra

Hovedgaarden, skulde være ganske fritagne for at gøre Avlings-Hoveri, men i dets Sted betale billige Hoveripenge“. Denne Bestemmelse gav Anledning til en Del Uro om Hoverispørgsmaalet paa Gaunø Gods.

Svinø Bønder satte sig i Forbindelse med kongelig bestaltet Prokurator Lund boende i Næstved. Denne Mand conciperede, som han skriver, efter Svinø Mænds Begæring og Opgivende en Ansøgning til det højkongelige Rentekammer saa lydende.

Underdanigst Promemoria.

Efter at hans kongelige Majestæt ved Plakat af 24. Juni 1791 havde indbudt Proprietærer og Bønder i Danmark til at indgaa mindelige Foreninger om Hoveriet, har ogsaa vi den 29. Oktober førnævnte Aar ladet os overtale til at indgaa saadan Forening med vores Herskab, Hr. Kammerherre Reedtz Thott til Stamhuset Gaunø, endskønt vi bor 2 stive Mil fra Hovedgaarden, og Hoveriet altsaa falder os yderst besværligt, dog ikke uden paa det udtrykkelige Vilkaar, at dersom hans Majestæt Kongen fandt for godt at gøre nogen Bestemmelse i Henseende til Hoveriet, hvorved dette enten paa denne eller anden Maade blev lettet eller ogsaa aldeles ophævet, skulde Foreningen ikke være os hinderlig i at nyde godt af saadan Lettelse eller Fritagelse. — Endskønt vi ikke finder dette Vilkaar tilført Foreningen, saa fortrøster vi os dog at bevise dets Indgaaelse, i Overværelse af Amtmanden, Hr. Kammerherre Bielke, og tvende tilkaldte Mænd, Gaardmændene Niels Poulsen og Christen Hansen begge af Fladsaa.

I Aarene 1792 og 1793 gik Tingene, som de kunde, det er at sige: Vi gik til Hove, saa ofte vi blev kaldt uden enten at faa Billetter eller holde Regnskab over, om vi gjorde færre eller flere Dages Arbejde, end vi burde efter Foreningen. Men da vi alligevel kunde skønne, at Hoveriet var haardere, end det burde være, saa foretog

vi os i Aaret 1794 at holde Regning over Hovdagene i den Tanke, at Forpagteren holdt samme Orden for sig.

Imidlertid bedrog vi os i denne Tanke, thi efter at vi havde gjort alle de Spænd- og Gangdage, som vi var pligtige, blev vi alligevel tilsagte at køre Fyldning til Rettestrup Mølledam og Rør fra Nylands Mose, og da vi vægrede os ved at gøre dette Arbejde paa Grund af Foreningen, blev vi indstævnedes til en Politi Ret, hvor vi dog blev frifundne for vores Herskabs Tiltale i den Sag. Men for denne vor Modvilligheds og Ulydigheds Skyld, — saaledes kaldte man vores kontraktmæssige Vægning, — har Herskabet eller rettere sagt Forpagteren søgt at straffe os paa en anden Maade. — Vi erfarer nemlig af den os ikke førend i November 1793 meddelte Genpart af Foreningen, at der deri staa: „Ligeledes er imellem os afhandlet, at Dags Arbejde efter Mulighed kunde bestemmes saaledes, som i Forordningen af 20. Februar 1771 dens 3. Tabel benævnes, omendskønt vi maa tilstaa, det ikke er i enhver Post samme kan opfyldes, med mindre alle Bønder kunde holde lige dygtige Folk.“

Hverken lagde vi Mærke til, ej heller forstod vi ved Foreningens Indgaaelse, hvad dette vilde sige, thi ingen af os har nogensinde set eller hørt læse Forordningen af 1771 og langt mindre dens 3. Tabel. Vi tænkte, at Dags Arbejde var Dags Arbejde, saaledes som det altid af os var gjort, og derfor saa vi fornemmelig paa, hvor mange Dages Arbejde vi skulde gøre, men som sagt til Straf for vores Ulydighed har Forvalteren og Forpagteren af bemeldte Klausul i Foreningen taget Anledning til at lade vore holdende Standtærskere give saadanne Lag paa Loen, at det ikke er dem eller nogen muligt at tærskes det paa een Dag, og bliver de ikke færdige dermed, afskrives heller ikke Dagen, saa at vi af denne Aarsag maa betale i det mindste dobbelt saa mange Dages Tærskning, som vi efter Foreningen ellers var pligtige til.

Vi skulde imidlertid aldrig have paaanket denne

Uskik, dersom Negene fandtes i Laden, saadan som de lægges paa Loen, eller dersom de andre Godsets hoverigørende Bønder og deres Tærskere blev behandlet ligesom vi. Men Negene, som forelægges vore Tærskere, bindes i Laden efter et vist Maal af Baand, og ingen af de andre Bønder tærsker anderledes end sædvanligt.

Vi tror ingenlunde, at hin Klausul i Foreningen paa nogen Maade kan forbinde os, thi den siger alene, „at det er afhandlet, at Tabellen efter Mulighed kunne følges“, i hvilke Ord efter vores Formening ikke ligger nogen absolut Forpligt for os at følge og opfylde den. Men om end saa var, saa tror vi dog, at Forordningen af 1771 ikkuns kan være at forstaa om saadanne Næger, der er bundne i Marken, og ej om dem, der findes i Laden, efter at Kornet og Straaet er sammentrykt, saa at der, naar Binderne giver sig Tid, kan gaa i det mindste dobbelt saa meget i et lige saa langt Baand som ved Opbindingen paa Marken, da Halmen er levende, og Binderne ikke kan give sig Stunder til at pakke Baandene fulde.

Saa umuligt som det er os at tærske selv, formedelst Hovvejens Længde, saa umuligt vil det blive for os at skaffe Folk lejet til Standtærskere, naar de saaledes skal behandles, om vi end vilde give dem dobbelt Betaling, thi ingen har Lyst at slide sig ihjel, og desuden skammer de sig ved at blive udmærkede paa Loen frem for andre Tærskere, og da vi ikke tvivler paa, at vi jo paa Grund af samme Klausul vil blive chikanerede ogsaa i den øvrige Hovgerning, hvoraf Følgen vil blive, at vi ingen Folk kan faa, saa ansøger vi hermed det højkongelige Rentekammer om, at vi, i Overensstemmelse med den kongelige Instruktion for Hoverikommissionen og ovenbemeldte Vilkaar i den af os indgaaede Forening, maa blive aldeles befriede for Hoveri, som dem der bor 2 Mil fra Hovedgaarden og altsaa efter allerhøjstbemeldte Instruktion ikke er hoveripligtige, hvorimod vi skal findes vilige til at give en passende Afgift i Penge for Hoveriet.

Skulde det højkongelige Rentekammer tro, at der ej bør reflekteres paa denne Ansøgning, førend vi have bevist, at Foreningen ikke er indgaaet af os uden under titbemeldte Vilkaar, saa skal vi straks optage et Tingsvidne derom.

Løvrigt maa vi til Efterretning for det høje Collegium melde, at Gaunø har en By, Vester Egesborg, som ikke ligger mere end een Mil fra Gaarden, bestaar af 27 Gaarde og er hoverifri. Det var dog billigt, at disse blev hoverigørende og vi fri, da de have ikkuns halv saa langt til Hove.

Ligeledes maa vi underdanigst melde, at vi ikkuns er ansatte til halvt Hoveri og betale for det øvrige halve 1 Rdlr. pr. Tønde Hartkorn.

Endelig bede vi underdanigst om, at Hr. Kammerherre Reedtz Thott maa blive paalagt at give vore Standtærskere Billet for en hel Dag, naar de have arbejdet forsvarlig en hel Dag uden Hensigt til, hvor mange Næger de have torsken, og at de i det øvrige maa blive behandlet ligesom Godsets andre Tærskere.

Svinø, den 8. Februar 1796.

Paa egne og øvrige Bymænds Vegne.

Mathias M. I. S. Jensen. Niels N. H. S. Hansen
begge med paaholden Pen.

Som Svar paa dette Andragende sendte Kammeret selve Bøndernes Klage ledsaget af en Skrivelse til Amtmanden. Dette skete den 25. Juni, og man bad Hr. Kammerherren udlevere Klagen til Bønderne. Godsejeren havde i Mellemtiden været afæsket en Erklæring i Sagen, men den kunde ikke fordres udleveret med mindre, han indvilgede deri. Samtidig forlangte Kammeret, at Bønderne skulde optage det Tingsvidne, de have forbundet sig til i Klagen.

Amtmanden lod Meddelelsen herom gaa videre til

Bøndernes Tillidsmand, Prokurator Lund, med Opfordring til at besørge Optagelse af Tingsvidnet. Dette skete den 26. Juli 1796.

Efter Forhandling med Bønderne lod Prokurator Lund Stævningsmændene for Vejlø Sogn stævne Kammerherren og de to Gaardmænd i Fladsaa, som i sin Tid var indkaldt for at høre det Vilkaar, under hvilket Bønderne indgik paa Foreningen. Stævningen gaar ud paa, at nævnte tre Mænd skal møde i Retten paa Gaunø Gaards Birketing Torsdag den 15. Sept. 1796, for at det kan blive oplyst, at Bøndernes Paastand om førnævnte Vilkaar er blevet dem tilstaaet af deres Herskab Kammerherren, og dennes tidligere Forvalter Hr. Prokurator N. Knudsen, Vejløgaard.

De to Gaardmænd og Prokurator Knudsen indstævnedes som Vidner. Stævningsmændenes Paategning ser saaledes ud:

„Denne Stævning haver vi undertegnede Stævningsmænd i Vejlø Sogn forkyndt den 8. September 1796 for Forvalter Giellerup i Kammerherrens Fraværelse samt for Vidnerne i eget Paahør, hvilket herved under vore Hænder og Signeter bevidnes.“

Johan Pedersen. Friedrick Johansen.

Den 15. September fandt saa Tingsvidnet Sted for kongelig Majestæts bestaltede Birkedommer og Skriver i Herlufsholm Skoles Birke-Distrikt saa og Birkedommer og Skriver i Gaunø Gaards Birk, Bendix Hinchelley. Efter Forhandlingen i Retten udstedte han det skriftlige Tingsvidne, Rentekammeret havde krævet, paa Stempel-papir til 24 Skilling, hvorved han „gør vitterligt, at nævnte Dag mødte i Retten Prokurator Lund, Næstved, paa de 28 Gaardmænd paa Svinø deres Vegne og fremlagde en Stævning dateret 8 hujus, hvorved Hr. Kammerherre Reedtz Thott til Gaunø er indstævnet for at høre Vidner angaaende, at bemeldte Bønder ikke har indgaaet Hoveri-

forening med ham uden paa det Vilkaar“, som foran er anført i Bøndernes Klage.

Retten modtog Stævningen og indførte den i Tingsvidnet.

Prokurator Lund fremlagde dernæst sine skriftlige Quæstioner (Spørgsmaal), hvorefter han begærede Vidnerne indkaldt.

Retten paategnede de fremlagde Quæstioner, der lød saaledes:

1. Var Vidnet til Stede paa Gaunø i Efteraaret 1791, da samtlige Gaunøs Bønder indgik Forening med deres Herskab, Hr. Kammerherre Reedtz Thott, angaaende Hoveriet til Gaunø Gaard?

2. Var Amtmanden, Hr. Kammerherre Bielke saavel som Kammerherre Reedtz Thott selv og hans da havende Forvalter ogsaa da til Stede?

3. Hørte Vidnet da, at Svinøs Bys Mænd bemeldte Tid sagde, at de ikke indgik nogen Forening uden paa det Vilkaar, at dersom Kongen fandt for godt at gøre nogen Bestemmelse i Henseende til Hoveriet, hvorved dette enten paa den ene eller anden Maade lettes eller aldeles ophæves, skulde Foreningen ikke være dem hinderlig i at nyde godt af saadan Lettelse eller Fritagelse, og at dette Vilkaar blev dem tilstaaet saavel af Kammerherre Reedtz Thott som hans Forvalter i Amtmandens Overværelse, baade førend Foreningen blev skrevet, og efter at den var skrevet og underskrevet?

Lund.

Nu blev Vidnerne paaberaadt. Alle var mødt.“

Prokurator Hansen mødte paa Kammerherrens Vegne og maatte indvende, at da der efter den „irettelagde“ Stævning søges oplyst, hvad der er foregaaet ved den for Amtmanden imellem Kammerherren og Godsets Bønder indgangne Forening, og saadan Vidneføring saa meget mere angaar Hr. Amtmandens Forhold, som han har ap-

proberet Hoveriforeningen som „billig og taalelig“ for Godsets Bønder, uden at tale et Ord om det Vilkaar eller den Klausul, Svinørerne vil føre Vidne om, saa troede Hansen, at højbemeldte Hr. Amtmanden i Følge Lovens 1. Bogs 4. Kap. 1. Artikel burde indstævnes til de agtende Vidners Paahørelse, og da det ikke er sket, paastaar Hansen Stævningen afvist. Til Efterretning for Dommeren fremlagde Hansen nu Hoveriforeningen, der var forsynet med Amtmandens Approbation.

Nu fik Prokurator Lund Ordet og fremhævede, at man under nærværende Tingsvidne ikke søgte nogen Oplysning, som kunde være imod Amtmandens Forhold eller hans Approbation af Foreningen. Derfor behøvede Amtmanden heller ikke at indstævnes paa Grund af den af Hr. Hansen nævnte Lovens Artikel. Prokurator Lund fremlagde Amtmandens Skrivelse til ham som Bøndernes Fuldmægtig, hvoraf det kunde ses, at Tingsvidnet netop blev optaget efter Hr. Bielkes egen Foranstaltning grundet paa Rentekammerets tidligere nævnte Skrivelse til ham af „25. Juni dette Aar“. Efter dette fandt Lund de af Hansen fremsatte Exceptioner aldeles upassende og paastod Tingsvidnet fremmet uden nogen Vidtløftighed.

Hansen bemærkede:

- 1) at det ikke af de fremlagte Skrivelser fremgik, at det var et saadant Tingsvidne, som „det i Dag intenderes, at Hr. Amtmanden vil have ført, og
- 2) at der ikke kan føres Vidner om det paastævnte uden at beskyldte Hr. Amtmanden for, at han har proberet Hoveriforeningen uden at iagttage et i det mindste i Citanternes (Klagernes) Tanke vigtigt Vilkaar, paa hvilket Foreningen skål være indgaaet“.

Hansen troede derfor, det var med Føje, han fremkom med sin Indsigelse og overlod til Dommeren at handle saaledes, som det maatte anses for forsvarligt.

Prokurator Lund troede ikke, at der kunde levnes Hr. Hansen nogen Tvivl tilbage om, at det af Rentekam-

meret og Amtmanden forlangte Tingsvidne var noget andet end det paastævnte. Hvorefter han fremlagde den af Amtmanden i hans Skrivelse til Lund paaberaabte, fra Rentekammeret tilbagesendte originale Klage fra Svinø Mænd. Iøvrigt troede Lund, at Hr. Hansen kunde overlade til Amtmanden selv, om hans Indstævning til at paahøre Tingsvidnet var nødvendig eller ikke, siden Tingsvidnet dog skulde gaa igennem hans Hænder, førend det kom til Rentekammeret.

„Saaledes vedblev Prokurator Lund sin Begæring om at lade Sagen nyde Fremme.

Retten modtog det af Hr. Lund fremlagde „Hr. Amtmandens Promemoria af 26. Juli sidstleden tilligemed Svinø Mænds originale Klage“ og tillod derefter Tingsvidnets Fremme.

Af de indstævnte Vidner fremstod.

1. Hr. Prokurator Knudsen paa Vejløgaard.

Prokurator Hansen var af den Formening, at der i Henhold til fremlagde Quæstioner skulde føres Vidner om, hvad der var tilstaaet i Aaret 1791 af Godsejeren og hans Forvalter. Han maatte derfor erindre om, at Forvalteren ingen anden var end det fremstillede Vidne, Prokurator Knudsen. Da Knudsen altsaa skulde vidne om sine egne Handlinger, saa protesterede Hansen bestemt imod, at Knudsen førtes som Vidne i denne Sag, og det saa meget mere, som hertil kom den Omstændighed, at Knudsen var og selv havde erklæret sig for at være Svinø Bønders Raadgiver“.

Lund benægtede Hansens urigtige Oplysninger og Krav og forlangte, at Hr. Knudsen skulde føres som Vidne.

De to Sagføreres Indlæg bliver nu efterhaanden mere voldsomme baade i Form og Indhold.

Prokurator Hansen garanterede for, at han nok skulde bevise, hvad han havde sagt angaaende Bøndernes Forhold til Knudsen. For Øjeblikket maatte han lade det

komme an paa, om Lunds Benægtelse deraf kunde være Grund nok for Dommeren til at afvise Indsigelsen.

„Lund bad Retten sætte Grænser for Hr. Hansens ubegrundede Indvendinger, paa det at dette lovlige forstævnte Tingsvidne kunde blive fremmet.“

Hansen vilde ikke spille Rettens kostbare Tid med at svare herpaa. De Anmærkninger, som Hr. Lund fortjente, vilde han forbeholde sig.

„Retten dristede sig ikke til at nægte Hr. Prokurator Knudsen afhørt som Vidne i denne Sag, da intet Bevis som Grund derfor af Prokurator Hansen var fremlagt“.

„Thi aflagde Knudsen som Vidne sin Ed og lovede at tale Sandhed, hvorefter han besvarede de fremlagte Quæstioner. Første Spørgsmaal fik Svaret: Ja. Til andet Spørgsmaal svarede han fremdeles ja og tilføjede, at han selv var Forvalter paa Gaunø paa den Tid. Indholdet af Svaret paa Spørgsmaalet vedrørende „Vilkaaret“ gik ud paa, at han hørte, at Svinø Bys Gaardbeboere i Særdeleshed, saavel som Godsets øvrige hoverigørende Bønder i Almindelighed, vedtog Foreningen i Kammerherrens og Amtmandens Overværelse med Forbehold af omspurgte Vilkaar, der blev tilstaaet saavel før som efter, at Foreningen var underskrevet. Hertil var der saa meget mere Grund, som Gaunø Gods Hovbønder, efter hvad han havde bragt i Erfaring, var de første paa Sjælland, der indgik Forening om bestemt Hoveri efter den kongelige Indbydelse af 24. Juni 1791.

Prokurator Hansen tog alle fornødne Forbehold i Anledning af dette Vidnes Forklaring og begærede Vidnet tilspurgt:

1) af hvem, enten af Forvalteren eller af Kammerherren Tilstaaelsen var givet Bønderne? — Svarets Indhold: Af Forvalteren, da han forud forhandlede med Bønderne om Overenskomsten, og af Kammerherren, da Vedtagelsen fandt Sted for Amtmanden.

2) hvorfor blev det omtalte af Bønderne betingede Vilkaar ikke tilført den skrevne Hoveriforening? Svaret gik ud paa, at Vidnet ingen Ordre havde faaet til det, og han troede heller ikke, Kammerherren vilde forlange noget Hoveri af sine Bønder, som andre blev befriet for ved en kongelig Anordning, og som han mundtlig lovede dem Frihed for.

En efter anden fremstod nu Niels Poulsen og Christian Hansen begge af Fladsaa, blev taget i Ed og svarede ja til alle tre Spørgsmaal“.

Det af Dømmer Hinchelley underskrevne Tingsvidne blev overleveret Amtmanden og af Lund indsendt til Rentekammeret sammen med en fornyet Ansøgning, hvori Bønderne igen fremfører deres Bøn under Hensyn til Tingsvidnet, som tilfulde beviser, at deres Paa-stand om Vilkaaret har sin Rigtighed — og til Instruktionens Angivelse af største Vejlængde for Hovbønder, der gør Avlings Hoveri. „Men de beder tillige indstændig og underdanigst, at det højkongelige Rentekammer endnu i dette Aar vil have den Naade at bevæge Hoverikommissionen til at afgøre Sagen paa anordnet Maade“.

Lund tilføjer, at Bønderns første originale Klage formedelst Prokurator Hansens ugrundede Indsigelser ved Tingsvidnets Optagelse nødvendigvis maatte vedlægges i Retten. „Hansens Forsøg paa at kaste Skygge paa Amtmanden er ganske ugrundede, thi ingen har nogensinde besværet sig over den af Amtmanden i 1791 godkendte Forening udover dette, at Godsejeren har fortolket den urigtigt for at trykke og chikanere Bønderne paa Svinø“.

Den 29. Oktober 1796 blev Bøndernes fornyede Ansøgning sammen med Tingsvidnet sendt til „Den for Sjællands, Fyns og Lollands Stift allernaadigst anordnede Hoveri Commission“, til hvilken Sagen nu overlodes til behagelig Afgørelse.

Den 22. Februar 1797 indfandt et af Kommissionens Medlemmer, Kaptajn Selmer, sig paa Gaunø for om mu-

ligt at tilvejebringe Forening imellem Godsejeren og Bønderne paa Svinø, om hvor meget disse skulde betale i Afgift for den halve Del af Hoveriet, de nu skulde befries for. I Kommissærens Beretning om Sagen findes anført en meget omstændelig Opgørelse og Beregning, som vel kan synes noget indviklet, men som paa den anden Side indeholder en Mængde interessante Oplysninger saavel om Landbruget som om Bøndernes Forhold paa dette Tidsunkt, og som kan give Anledning til mange Paralleller med Forholdene, som de nu er.

Først anfører han, at hver Bonde betaler ialt 5 Rdl. for det halve Hoveri, de allerede er fritagne for at forrette in natua, hvilket ikke giver en hel Rigsdaler pr. Tønde Hartkorn, idet hver Gaard paa Svinø efter den da gældende Matrikel staar for 5 Tdr. 3 Skp. 1 Fdk. $2\frac{2}{7}$ Album.

Godsejeren erklærede, at han aldeles ikke vilde indlade sig i nogen Forening med Svinø Bønder, før han var forvisset om, at Vester Egesborg Bønder var villige til igen at forrette Hoveri, og dette var ingenlunde afgjort, hvad man ikke kan undres over. Svinøernes Forsøg paa at skyde Egesborgerne ind i Hoveriet var just ikke præget af overvættes Nabokærlighed.

Forening var saaledes ikke opnaelig i Øjeblikket, men Godsejeren tilbød Bønderne, at dersom de vilde fortsætte med Hoveriet paa hidtil gældende Maade, saa længe den nuværende Forpagtning var løbende, d. v. s. til 1. Maj 1801 — altsaa i 4 Aar —, saa skulde de nuværende Fæstere fra den Tid af befries for alt Hoveri imod at betale yderligere 5 Rdl. om Aaret. Dog skulde enhver af dem fra Godsets egne Skove desuden hjemføre 1 Favn Brænde $\frac{5}{4}$ Alen langt, naar det for Godsejerens Regning var slagen og opsat i Favnemaal.

En Del af Bønderne var villige til at modtage dette Tilbud, men andre fordrede derimod, at Foreningen ikke skulde indskrænkes til de nuværende Fæstere, men enten

vedblive for bestandig i Fremtiden eller i det mindste vedvare for samtlige Beboere paa Svinø saa længe, som nogen af de nuværende Fæstere var til. De syntes ikke om, at ny tiltrædende Fæstere skulde kunne paalægges større Afgifter, saa Byrderne blev ulige tunge fra Gaard til Gaard. Godsejeren vilde ikke indvilge i denne For- dring, hvorfor Selmer ansaa en Forening for umulig og gik i Gang med den lokale Undersøgelse til Hoveriets Be- stemmelse saaledes som anordnet.

Efter Hoverireglementet for Gaunø af 1774 var der paa den Tid ialt 80 hele Hovninger fordelt over følgen- de Byer:

Vejlø	13
Basnæs	9
Rettestrup	8
Borup	1
Appenæs	1
Lou	12
Svinø	28
Enø	8

Af disse 80 var dog 4 Tredingsfogeder, som kun for- rettede en vis Del af Hoveriet. Der var altsaa til Avls- Arbejdet 80 og til alle øvrige Arbejder 76 fulde Hovnin- ger. Ovenstaaende Liste over hoverigørende Byer viser, at enkelte af de til Gaarden hørende Byer, f. Eks. Vester Egesborg, allerede dengang var hoverifri.

I 1796 fandtes ogsaa under Gaarden 80 hele Hovnin- ger, men nu fordelt paa en anden Maade.

Vejlø	11
Basnæs	9
Rettestrup	9
Borup	3
Sipperup	2
Lou	12
Svinø	14

Enø	8
Aaderup	12

Her lægger man Mærke til, at Tallene for de enkelte Byer har ændret sig noget. For Svinø er kun anført 14 som Følge af Overenskomsten af 1789. Godset havde imidlertid sørget for Erstatning ved at tilkøbe ligesaa mange Hovninger, heraf, som man ser, i Aaderup 12.

Da der allerede før Kaptajn Selmers Ankomst fandtes en Forening ved Godset, foretog han en Undersøgelse af, om der til Udgangen af 1789 var forrettet mere eller mindre Hoveriarbejde, end der findes anført i Foreningen.

Selmer begynder Undersøgelsen med at bemærke, at „Svinø Beboere har endnu det samme Hartkorn og det samme Tillæg af Jord, som de alle Tider har haft“. — „Til Hovedgaarden er 1788 kommet et Stykke paa $44\frac{1}{2}$ Td. Land af Appenæs, hvoraf $28\frac{5}{8}$ Td. Land er Agerjord. Fra Ydernæs er $60\frac{3}{4}$ Td. Land lagt ind i Gaardens Drift. Ydernæs har dog tilforn hørt under Gaarden, saa længe nogen kan mindes, dog maa erindres, at Bønderne aldrig tidligere har pløjet der, men dog en Gang høstet Havre for at forbedre Græsningen“.

Efter 1789 var ingen ny Jorder opdyrkede eller taget under Ploven. Gaardens Jorder var inddelt i 8 Marker, af hvilke 4 blev drevet med Sæd, een blev slaaet til Høhøst, to blev græsset og een blev brakket. Disse Marker blev altsaa efter Omgang brakket hvert ottende Aar. Udenfor denne Drift var de saakaldte Magelunds Marker, som sammen med Appenæs Hoved udgjorde to Marker, der skiftevis blev dyrket med Havre i tre Aar og derefter hvilede i tre Aar kun bevokset med den Vegetation, som kom af sig selv. Det kaldte man paa den Tid Græs, nu om Dage betakker Landmændene sig for den Slags Græs. Endelig var der paa Magelunds Hoved nogen Jord, som Forpagteren selv drev med Pløjning, Harvning m. v., men som Bønderne maatte høste.

Gaardens Marker blev „immer“ pløjet tre Gange til Vintersæd med Gødning, tre Gange til Byg, een Gang til Havre og een Gang til Rug uden Gødning. Efter disse to sidste „kom“ der Græs, da havde man jo ikke ødelagt Græsrodderne — Kvik m. m. — ved den megen Jordbehandling.

Svinøs Bønder havde tilsammen 14 Lodder at dyrke af samme Størrelse som de øvrige Hovbønders Lodder. Hver Mand havde saaledes kun en halv Lod. Pløjning af en saadan kunde vare $4\frac{1}{2}$ Dag. Bønderne harvede ikke, men sendte Harve-Bud, d. v. s. der blev sendt Karle hen, som udførte Harvningen med Gaardens Heste og Redskaber. Trømling maatte de udføre, naar Vaarsæden var kommet op.

Bønderne havde altid oprenset Vandfurerne i Markerne, men ikke gravet Brakgrøfter, hvorimod de oprensede den store Hovedgrøft igennem Mørkhøys Marken. Hver Mand høstede sine Hovmaal og behandlede Sæden, indtil den var i Hus. Vel holdt Godsejeren nogle Husmænd til at sætte Sæden i Laden, men Bønderne maatte dog sende de fornødne Ladebud. Saavel Slaa-Marken til Høhøst som alle Engene blev høstet Tredingsvis, altsaa inddelt i Trediedele. De store Magelunds Enge blev slaet hvert Aar, men af de i Markerne værende Enge slog man kun dem, der fandtes i de besaaede Marker og i Slaa-Marken.

Gødningen blev udkørt og spredt i Tredinger ved St. Hansdags Tide, altsaa naar der var lange Dage og godt med Udtørring. Hver Mands Gødningskørsel regnedes at kunne vare 3—4 Dage. Bønderne plejede at tærskes hver otte Dage, men derforuden forlangtes der to Omgange Tærskning ogsaa à 8 Dage. Efter Foreningen skulde en Svinøbo tærskes elleve Dage. Det ser altsaa ud, som om Bønderne virkelig har maattet tærskes mere, end de var pligtige til, men som vi siden skal se, blev dette Forhold rettet paa anden Maade. Kornets Rensning blev forrettet

paa tre Dage. Bønderne betalte Tærskere til at udføre disse Arbejder, men maatte selv møde med Køretøj og køre Sæden bort, mest til Næstved, men ogsaa nu og da til Vordingborg, en Køretur, som med den Tids Veje og Vogne, var uoverkommelig paa een Dag.

Af andre Hovarbejder kan nævnes Ind- og Udflytning af Stakke, Hjemkørsel af Brænde, saa meget der blev forlangt, Brændet maatte de lade slaa ud i Favnebrænde paa Gaarden, endvidere hentede hver hel Gaard tre Læs Tørv paa Spragelse Mose, der ligger over 2 Mil fra Gaunø og over 4 Mil fra Svinø.

Hegnet omkring Markerne var inddelt i Tredinger til Vedligeholdelse, og Forvalteren hævdede, at der aarlig kun blev vedligeholdt saa meget Hegn, som var nødvendigt for at sætte Sæde- og Slaa-Markerne i Fred for de løsgaaende Kreaturer paa Græsgangene, og at der kun blev paasat Gærdsel, naar det var uundgaaelig fornødent.

Hertil kom Rygning af Ladegaardens Tag med Tang og Træer, Rensning af Ladegaardens Huse før og efter Høst, Bortkørsel af den fra Stranden paa Engene opskyllede Tang med 1 Vogn og 1—2 Mand, Rensning af Vandsteder, naar det var nødvendigt, Foraarsreparationer og Rørenes Hugning og Behandling i Nylands Mose, der blev forrettet med 1 Spænddag og 1 à 2 Gangdage.

Til Borg- og Ladegaardens Vedligeholdelse maatte Bønderne hente Materiale, ligesom de maatte udføre Haandlangerarbejde ved Murer- og Tømrerarbejde, Tækemand o. s. v. Brolægning ved Gaarden, Lerklining af Huse, Vedligeholdelse af Sluser og Vaser ved Nylands Mose og ved Gaarden var ogsaa Hovbondens Arbejde.

Til Gaarden hørte Vejlø Sogns Konge- og Kirketiende, som dog for det meste var bortakkorderet mod Penge. Der var dog enkelte Bønder, med hvem Godset ikke kunde opnaa Enighed om dette Spørgsmaal, hvorfor de maatte yde Tienden i Kærven — utærsket Korn. Dette Korn skulde tærskes af Hovarbejderne. Det tiendeydende Hart-

korn var 240 Tdr. 4 Skp. 1 Fdk. Af Fæstetiende oppebar Gaarden intet.

Under Godset hørte 43 Bønder, som forrettede en Del Hoveri til Lettelse for det øvrige.

I Vester Egesborg var 26, som forrettede Kornrejser, Haandlangerarbejde, skovede og hjemkørte 1 Favn Brænde og hentede hver 1 à 2 Læs Tørv i Spragelse Mose.

I Blangslev 8, som forrettede samme Arbejde som Bønderne i V. E. I Faarup, Hundstrup og Tvede (i Hammer Sogn) 9 Gaarde, som hver hentede et Læs Tørv.

„Naar man regner, at de her nævnte Bønder hentede 43 Læs Tørv og sætter 43 Læs Tørv lig med 8 Favne Brænde, fik Gaarden tilført 42 Favne af de „frie“ Bønder. De 76 Hovbønder hentede hver 3 Læs Tørv, der blev regnet for det samme som 45 Favne Brænde“. Paa den Maade fik Gaunø 87 Favne. I Forordningerne var anført, hvormeget Brænde en Gaard som denne kunde tillægges, nemlig 150 Favne aarlig. Der manglede saaledes 63 Favne. „For 170 Køer og 24 Arbejdsheste udfordredes $10\frac{1}{2}$ Favne Gavntræ, som sammen med førnævnte 63 Favne udgør $73\frac{1}{2}$ Favn, hvilket udgør omtrent 1 Favn for hver af de 76 Hovninger, som forrettede Hoveri til dette Arbejde.“

Efter Oberlandinspektør Berners Kort og Beregninger udgjorde de 8 Marker, som var i almindelig Drift $525\frac{1}{8}$ Tdr. Land Agerjord og $89\frac{3}{8}$ Tdr. Land Eng, altsaa i Gennemsnit $65\frac{5}{8}$ og $111\frac{1}{64}$ Tdr. Land. Heraf udgør $\frac{1}{80}$, som var en fuld Gaards Hovlod, 11484 Kvadratalen eller noget over $6\frac{1}{2}$ Skæppe Land. De Jorder, der som anført, blev drevet for sig selv med 3 Aars Havre efterfulgt af 3 Aars Hvile, udgjorde $110\frac{6}{8}$ Tdr. L. Ager og $59\frac{5}{8}$ Tdr. L. Eng, heraf var $55\frac{3}{8}$ Tdr. Land Ager pr. Mark. Hver af de 80 fulde Gaarde fik saaledes her ca. $5\frac{1}{2}$ Skp. Land. Foruden foranførte var endnu paa Magerlundshoved $18\frac{7}{8}$ Tdr. L. Agerjord, hvoraf Forpagteren selv hvert Aar pløjede 4—5 Tdr. L til Græsningens Forbedring, men som Bønderne maatte høste og indkøre, uden

at der dog dertil blev udkrævet særskilte Spænd- og Gangdage, idet de forrettede dette Arbejde, naar de var færdige med deres ordentlige Hovmaal. Ved at multiplicere Hovmaalenes Størrelse med Pløjningernes Antal fremkommer Hovningspløjningen — det Areal, hver Mand ialt skulde over med sin Plov i Løbet af et Aar — det bliver saa meget som $7\frac{1}{4}$ Tdr. L.

Efter hvad her er anført, var altsaa under Drift ved Hovedgaarden $654\frac{1}{16}$ Tdr. L., hvoraf Bønderne dyrkede paa den Vis, foran er fortalt om $635\frac{3}{16}$ Tdr. L., og Gods-ejeren eller Forpagteren selv $18\frac{7}{8}$ Tdr. L.

De Enge, som aarlig skulde slaas udgjorde omtrent 271 Tdr. Land.

Hegnet imellem Gaardens Marker bestod af:

Dobbelte Grøfter med Plantning	4348 $\frac{1}{7}$	Favn
„ „ uden „	1970	—
Enkelte „ med Risgærde	223	—
Ialt		6541 $\frac{1}{7}$ Favne

For hver af de 76 Hovninger blev der saaledes 86 Favne at holde.

Som det ses af det anførte, var det en Mængde forskellige Arbejder, Hovbønderne skulde udføre. Ved at se paa disse „Data“ i Sammenligning med den Tid, som kunde medgaa til at udføre hvert Arbejde, beregnede Selmer det Antal Pløje-, Spænd- og Gangdage, som udfordredes til Gaunøs Drift. Der anføres i Beregningen mange morsomme og interessante Bemærkninger, om hvad man paa den Tid saaede, høstede, mejede, tærskede o. s. v.

	<i>Pløjedage</i>	<i>Spændd.</i>	<i>Gangd.</i>
En af de 8 Marker blev brakket om Efteraaret. En saadan Mark var som nævnt efter Middeltal $65\frac{5}{8}$ Tdr. L. Deraf kunde med 1 Plov brakkes 6 Skp. Land daglig	87 $\frac{1}{2}$		
Den samme Mark 2 Gange Pløjning à 1 Td. Land daglig pr. Plov	131 $\frac{1}{4}$		
En Mark 3 Gange Pløjning til Byg à 1 Td. Land daglig pr. Plov	196 $\frac{7}{8}$		
En Mark 1 Gang Pløjning til Rug à 1 Td. Land daglig pr. Plov	65 $\frac{5}{8}$		
En Mark 1 Gang Pløjning til Havre à 1 Td. Land daglig pr. Plov	65 $\frac{5}{8}$		
Den 3 Aars Havremark 1 Gang Pløjning à 1 Td. Land daglig pr. Plov.....	55 $\frac{3}{8}$		
Tilsammen udfordredes altsaa	602 $\frac{1}{4}$		
Harvebud til at køre Forpagterens Harver — 3 Bud pr. Gaard		240	
Tromling af Vaarsæd. 186 $\frac{7}{8}$ Td. L à 5 Td. L. daglig		37 $\frac{1}{2}$	
En Mark med Hvede mejes à 6 Skp. L. daglig pr. Mejer		87 $\frac{1}{2}$	
Tre Marker med Rug, Byg og Havre mejes. — 1. Td. L. daglig pr. Mejer...		197	
Desuden 55 $\frac{1}{2}$ Tdr. Land at meje med Havre		55 $\frac{1}{2}$	
Mejning af de 5 Td. L. Forpagteren selv pløjer		5	
Til at opmeje, binde og renrive 3 Gang-Bud efter hver Mejekarl		1035	
Af Hvede avles i Almindelighed Antal Læs til 3 Traver pr. Læs ... 181 Læs af Rug ligeledes	360	-	
af Byg —	288	-	
af Havre —	320	-	
Tilsammen 1149	-		
Naar disse 1149 Læs fordeles paa Gaardens Agerjord bliver det 1,75 Læs pr. Td. Land.			

	<i>Pløjedage</i>	<i>Spændd.</i>	<i>Gangd.</i>
Af Gaardens Marker ligger			
64¾ Td. L. indenfor 1000 Alen = 120 Læs; 8 Læs indk. daglig		15	
158¾ Td. L. indenfor 2000 Alen = 286 Læs; 6 Læs ind. daglig		48	
197 ¹ / ₁₁ T. L. indenfor 3000 Alen = 356 Læs, 5 Læs indk. daglig		71	
214 T. L. indenfor 4000 Alen = 387 Læs, 4 Læs indk. daglig		97	
Til at paalæsse Sæden i Marken. — 8 Læs daglig			144
Til at modtage Sæden i Laden 8 Læs dagl.			144
272 Td. L. Engbund at rive à 2 Td. L. daglig			136
Bortførsel af Tang fra Stranden	38		
De aarlige Enge at slaa. 104¾ Td. L. à 5 Skp. Land daglig			167
Slaamarken, 65½ Td. L. at slaa à 5 Skp. Land daglig			105
Engene i Sæde- og Slaamarken, 56 Td. L. at slaa à 5 Skp. Land daglig			90
Engene i de Marker, som vekselvis drives og hviler, 29¾ Td. L. à 4 Skp. L. daglig			59
Engene i Skovene, 15 ³ / ₈ Td. L. à 4 Sk. L. daglig			31
Med hver Skaarkarl følger et Strøbud ...			452
Til at vende, rive og stakke Høet — 2 Gangbud for hver Skaarkarl			904
Til at hjemkøre 697 Læs Hø beregnet efter Afstande	158		
Til at paalæsse Høet i Marken à 8 Læs pr. Dag			88
Til at modtage Høet i Laden eller paa Stængerne ligeledes			88
Til at afslaa, binde og hjemkøre Rørene fra Nylands-Mose	76	152	
Vedligeholdelse af 6541 Favne Hegn à 10 Fv. daglig			654 G.
11 Læs Gærdsel at hugge og tilføre fra 1 Mils Afstand			11 Sp. 11 Gange
Heraf kan imidlertid kun regnes med det halve om Aaret		5½	333

Pløjedage Spændd. Gangd.

Hvert Læs à 2 Traver Sæd giver 2 Læs
Gødning. — $1149 \times 2 = 2298$ Læs Gødn.

Samme Regning pr.

Læs Hø..... $700 \times 2 = 1400$ — —
32 Læs Tiendekorn = 64 — —

Ialt: 3762 Læs Gødn.

Udkørsel af Gødning	537	
Til at paalæsse og sammenklappe Gødnin- gen — à 20 Læs pr. Gangbud.....		188
Til at aflæsse og udsprede Gødningen — à 28 Læs pr. Gangbud		135
De tre Læe Tørv hver Mand henter i Spragelse — 76×3 Spændd.	228	
Fældning og Storkløvning af 75 Favne Brænde — 75×3 Gangd.		225
Samme at hjemkøre fra 1 Mils Afstand Til Ind- og Udflytning af Hæssene og Husenes Rengøring	38	76
Borg- og Ladegaardens Vedligeholdelse.— Materialetransport	152	76
Vandsteders Rensning	76	152
Fyldning og Reparation af Veje	76	152
Flytning for Forpagteren — en Rejse til Næstved eller Vordingborg	—	—
25 Tærskedage pr. Hovning		1900
Til Gaarden avles i Almindelighed:		
Hvede efter 34 Tdr. Udsæd, 6 Fold 204 Tdr.		
Rug — 90 — — 6 — 540 —		
Byg — 85 — — 5 — 510 —		
Havre — 130 — — 5 — 650 —		
Tiendekorn	30	—

Ialt 1934 Tdr.

Til Kornets Rensning à 5 Tdr. daglig ...		387
Til Sædens Bortførelse udfordres, naar 3 Tdr. Rug, Hvede eller Byg og 4 Tdr. Havre regnes for 1 Læs	590	
Herved maa erindres, at intet er frareg- net til Saakorn og Fodring.		

Til Gaardens Drift udfordres altsaa	602	2468	7804
-------------------------------------	-----	------	------

Efter foranstaaende Beregning kommer hver af de 4 Tredingsfogeder til at forrette til Hovmaalenes Pløjning og Høstning $7\frac{1}{2}$ Pløjed. $3\frac{1}{2}$ Spændd. og 24 Gangdage.

Enhver af de øvrige 76 Hovninger kommer til at forrette $7\frac{1}{2}$ Pløjedag, $32\frac{1}{2}$ Spænddag og $101\frac{1}{2}$ Gangdag, men da Svinø kun har halvt Hoveri, bliver det for denne By udregnet i Penge.

$3\frac{3}{4}$ Pløjedag à 1 Rdl.	=	3 Rdl. 72 Sk.
$16\frac{1}{4}$ Spænddag à 48 Sk....	=	8 — 12 —
$50\frac{3}{4}$ Gangdag à 16 S.	=	8 — 44 —

Tilsammen 20 Rdl. 32 Sk.

Efter den imellem Godsejeren og Bønderne indgaaede Forening var hver Bonde paa Svinø pligtig at forrette $4\frac{1}{2}$ Pløjedag, 24 Spænddage og 69 Gangdage, hvilket Arbejde udgjorde i Penge 28 Rdl.

Selmer slutter sin Beretning: „Da der i Foreningen er bestemt, at disse Spænd- og Gangdage maa bruges til hvilke af de anførte Arbejder, som Godsejeren finder for godt, kan Bønderne ikke vente at befries for noget deraf“.

Dette maa vel forstaas saadan, at han ansaa Bøndernes Klage for ugrundet, hvorfor der ikke var Anledning til Befrielse paa Grund af for meget Hovarbejde. Men Vejlængden var jo stadig to stive Mil, saa Sagen blev ikke henlagt, men forhandlet i Kommissionen, hvis Standpunkt i Sagen var klart. Møde i Sagen blev berammet til den 22. Marts 1797. Selmers Undersøgelser og Beregninger blev her gennemgaaet. Kommissionen slog fast, at „da Svinø ligger i en Afstand af 2 Mil fra Hovedgaarden, saa kan den i Følge Instruktionens § 11 intet Avlings Hoveri [Arbejde med Pløjning, Saaning, Høst] paalægges, men derimod at betale billige Hoveripenge. Og skulde de end paalægges noget Arbejde, da maa det alene være visse Spænddage [Kørsel], her maa dog Hovvejens Længde beregnes Bønderne til Gode“. For Svinøs Vedkom-

mende kunde der aldeles ikke blive Tale om at forrette nogen Spænddage, da Hovvejen frem og tilbage netop udgjorde en Hovdag, og Gaunø havde ingen Interesse i den Maade at forrette Spænddage paa.

Parterne var indkaldt til at møde i Næstved den 23. Marts. Godsejeren ønskede ikke at møde personlig, hvorfor han udstyrede sin Forvalter, Gjellerup, med en Fuldmagt af følgende Indhold.

„Forvalter Gjellerup er herved givet Fuldmagt paa mine Vegne at handle med den kongelig anbefalede Hoverikommission om det halve Hoveri, som Svinørerne paaastaar sig befriet for og det paa følgende Vilkaar:

1) At Fritagelse for bemeldte Hoveri ej begynder før 1. Maj 1798. Derimod stilles ingen Forslag om længere Udsættelse.

2) At Svinørerne giver 4 Rdl. pr. Tønde Hartkorn for det Hoveri, de indtil nu har forrettet in natura. Skulde Kommissionen finde dette for højt, tillades det paa mine Vegne at erklære, at jeg er villig til at akkordere Svinørernes Befrielse for 3 Rdl. pr. Td. Htk. foruden den ene Rigsdaler, de giver for den allerede tilstaaede halve Hoverifrihed.

Kan Kommissionen ved Forening bringe Akkord i Stand mellem mig og Svinørerne paa denne Maade, kan saadan Akkord straks paa mine Vegne approberes.

Dersom saadan Bestemmelse skulde ske ved Kommissionens Kendelse, er det efter Instruksen, at begge Parter forbeholdes den ved sidste Plakat bestemte Tid til Appel ved Kammeret.

Og skulde Kommissionen ej synes at kunne eller ville sætte Kendelsen saaledes, som dette mit Forslag er til bemeldte Hoveriets Bestemmelse i Penge, hvad enten det er i Henseende til Tidens Begyndelse med Befrielse fra Hoveriet eller i Henseende til Pengene, saa vil De paa mine Vegne erklære, at jeg ser mig nødsaget til at appellere Kendelsen til Rentekammeret.

Skulde der blive Spørgsmaal om, at at Eggersborgerne skulde gøre Hoveri, da frafaldes det aldeles fra min Side, siden det er saa ubetydeligt, de efter Omstændighederne kunne komme til at forrette.

Gaunø, den 22. Marts 1797.

Reedtz Thott.

I Kommissionens Møde med Parterne den 23. Marts fremsatte Forvalter Gjellerup Kammerherrens Forslag i Overensstemmelse med ovenstaaende Fuldmagt. Der kunde ikke være Tale om at gaa ind paa en Ordning, der i noget Punkt afveg fra nævnte to Punkter, dog turde han indestaa for, at Godsejeren vilde give sit Samtykke til, at den i den forhenværende Forening anførte Tærskning og Tørvekørsel maatte bortfalde.

Bønderne tilbød at betale 15 Rdl. pr. Hovning for det halve Hoveri, de søgte Befrielse for, og desuden de sædvanlige 5 Rdl. Men de vilde ikke høre Tale om at forrette Hoveri endnu et Aar, hvorfor der ikke i Følge Fuldmagten kunde ske nogen Forening.

Bestemmelsen maatte derfor ske ved Dom.

Da alle 28 Bønder paa to nær paastod at være fri for al Restance, hvilket Forvalter Gjellerup ikke modsigede, og da de angav at have en Udsæd af 5—6 Tdr. Rug, 8—9 Tdr. Byg og 3—4 Tdr. Havre, altsaa omtrent en Tønde af hver Slags pr. Tønde Hartkorn, saa troede Kommissionen at kunne antage, at Bøndernes Forfatning var „almindeligere god“. Amtmanden, Kammerherre Bielke, som var Medlem af Kommissionen udtalte, at det var ham bekendt, at Svinøerne var velstaaende. Altsaa blev der ikke foretaget nogen nøjere Undersøgelse om Forfatningen.

Kommissionen erklærede i Protokollen, at de af Bønderne tilbødte Hovpenge just var, hvad den havde troet at kunne paalægge dem. Den havde ogsaa selv bedt Bøn-

derne komme med dette Tilbud, der jo ogsaa netop stemmede med Godsejerens Akkordforslag. Udsættelse af Begyndelsestidspunktet, der var Godsejerens Krav, var umulig paa Grund af en Paragraf i Instruksen.

Godsejerens Stejlhed paa dette Punkt blev anset som Aarsag i, at der ingen Forening kom i Stand, hvorfor Omkostningerne ved Kommissionens Holdelse blev at paalægge ham. Paa den anden Side syntes man ikke, at hans Paastand var urimelig, hvorfor man lovede at anbefale en eventuel Ansøgning fra ham til Rentekammeret om Fritagelse. Til den foreløbige Undersøgelse var medgaaet tre Dage og hele Kommissionen brugte een Dag. Omkostningerne blev ansat til „Fyrretyve og Syv Rigsdaler Dansk“.

Forvalter Gjellerup erklærede straks paa Kammerherre Reedtz Thotts Vegne, at Kendelsen vilde blive paaanket, medens Bønderne erklærede sig tilfredse med samme.

Klagen til Rentekammeret fra Godsejeren gav Anledning til en Forespørgsel fra Kammeret til Kommissionen, som svarede, at den ikke havde troet at kunne omgaa Instruksens § 32, hvad den heller ingen Anledning fandt til. Ved sin Paastand herom var Godsejeren Skyld i, at Forening ikke blev tilvejebragt, saa Kommissionen maatte fælde en Dom. Derfor var man tvunget til at paalægge ham Omkostningerne. „Men da hans Paastand for Retten var billig, og det ventelig vil falde ham til Byrde, at den ny Bestemmelse saa snart træder i Kraft, saa indstiller Kommissionen: at han maa fritages for Udredelsen af Omkostningerne“. Med Hensyn til Tidspunktet for Fritagelsens Begyndelse vilde man ikke bøje sig.

Regeringen kom imidlertid de Godsejere, som var i denne Situation til Hjælp. Det var maaske heller ikke let i Løbet af saa kort Tid at faa ordnet det nødvendige. Svinøernes Arbejde skulde ophøre 1. Maj, man var allerede lidt inde i April, og Landbrugsarbejdet blev ikke

paabegyndt saa tidligt som nu. Altsaa udstedte Regeringen en Plakat, som gav Godsejeren Medhold i hans Paa-stand.

Først den 3. Marts 1798 faar Sagen sin Afslutning ved en Meddelelse om, at Hoveriarbejdet ophører til 1. Maj, og at Bøndernes Fæstebreve skal vedføjes en Fortegnelse over, hvad de aarlig skal præstere i Overensstemmelse med Kommissionens Kendelse.

Fra 1. Maj 1798 var nu Øen fri for Hovbyrden. De 20 Rdl., hver Gaard maatte yde for denne Frihed, kom sikkert igen med gode Renter. Der blev mere Lyst og Tid til det hjemliges Drift. Tanken om Fællesskabets Ophævelse trængte sig mere og mere frem, og allerede et Par Aar efter fandt det Sted ved Udskiftningen. Et nyt og interessant Afsnit af den danske Bondes Historie var indledet.

Richard Tange.

Kilder: Sager vedrørende Hoverikommissionen af 1795. Tingbog for Gaunø Birk.

MØENS VÅBEN

Af *Sigvard Skov.*

Det middelalderlige våben for Møen (fig. 1) viser en sølvsild, der svømmer i et blå vand mellem grønne banker, ved sildens hovede findes en guldstjerne. Denne fremstilling stammer senest fra begyndelsen af det 14. århundrede, idet den er gengivet i et segl på et dokument fra 1326, blot er den gyldne stjerne ikke med, den må altså være en senere tilføjelse. Tolkningen af seglets indhold frembyder ingen problemer. Silden betegner den lod og del som øen fik i de store sildefiskerier, der kom alle øresundsegnene til gode. Den senere tilføjede guldstjerne er efter Frede Bojsens opfattelse yderligere føjet til silden „som betegnelse af øens guldkilde“*).

I seglene under hyldingsakterne af 1584 og 1648 findes det samme våben**); men det må derefter snart være ændret, antagelig inden slutningen af det 17. århundrede. Arkivtegneren Søren Abildgaard, der i årene 1756—77 rejste rundt i Danmark for at tegne „*Monumenta Patriæ*“, det vil sige fædrelandets historiske mindesmærker, har nemlig på en af sine rejser i Borre kirke set en gammel rød silkefane med Møens våben***) af den yngre, efter-

*) F. Bojsen: *Møens Historie* II, p. 180.

***) A. Thiset: *Om danske By- og Herredsvaaben* p. 42; Særtryk af *Tidsskrift for Kunstindustri* IX—X.

***) J. Paludan: *Beskrivelse over Møen* II, p. 37. (Khvn. 1822).

middelalderlige type med tre sild imellem tre bølgelinier. Den her gengivne form (fig. 2) er den form kobberstikkeren G. N. Angelo har givet våbnet på sit kort over Møen fra 1810. Meningen med de tre bølgelinier har vel været den, at de skulde symbolisere de tre strømme uden om Møen: Grønsund, Ulfsumd og Ulfshaleløbet. Det nye våben er ganske dekorativt; men dets farvelægning med de tre blå bølgelinier på sølvbund, hvorved også sølvsildene får sølvbaggrund er heraldisk mindre tilfredsstillende, idet

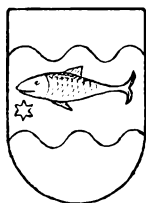

Fig. 1.

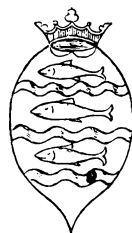

Fig. 2.

reglen, om at metal og farve stadig skal veksle, derved brydes.

Mens våbnet fig. 2 kan opfattes som en videredigtning over det tema som er angivet i fig. 1, er Møens våben i den i fig. 3 angivne form helt en nydannelse og det af en heraldisk set højst besynderlig art.

Da den danske hærs enkelte afdelinger i det 18. århundrede fik navne efter landsdelene, kom også Møen til at lægge navn til et regiment, „det møenske geworbne infanteriregiment“ oprettet 18. april 1747, som senere blev til 16. Bataillon*) I disse regimenters faner skulde da vedkommende landsdels våben afbildes; men bortset fra hertugdømmerne Slesvig og Holsten havde de øvrige landsdele ingen særlige våbenmærker, undtagen Bornholm, der i slutningen af det 17. århundrede førte en drage**),

*) Otto Vaupell: Den danske Hærs Historie II, p.663 (Khvn. 1876)

**) P. B. Grandjean: Det danske Rigsvaaben p. 153. (Khvn. 1926).

vel fordi øen indtog en art særstilling, efter at dens indbyggere i svenskekrigene på egen hånd havde forjaget svenskerne og overdraget deres ø til Frederik III. Da nu Slesvigs og Holstens våben fandtes i rigsvåbnet, så tog man også dettes andre dele ud og tolkede dem fejlagtigt som provinsvåben, således fik Jylland løven over de ni hjerter, som det endnu ses i våbenskjoldet paa fregatten „Jylland“s agterspejl, det våben som egentlig var „de gothers“. Men til Møen blev der ved denne opdeling intet våben. I stedet for da at bruge det gamle herredsvåben komponerede man et nyt (fig. 3)*). Det viser en kronet

Fig. 3.

havfrue, der dukker op af de blå bølger. Det kronede skjold holdes af de to vildmænd, som egentlig hører rigsvåbnet til, men som i det 18. århundrede også brugtes som skjoldholdere for ex. af byvåben, hvor de absolut ikke hører hjemme.

Der er ingen tvivl om, at når man har valgt en havfrue som mærke for Møen, så skyldes det navnets tydning som mø, jomfru, en tydning som ialtfald kan føres tilbage

*) Regimentets fane, der nu findes i Tøjhusmuseet, er gengivet i Fra Sindbilled til Danebrog. (Khvn. u. A.). Indskriften „Prudentia et Constantia“, (klogskab og fasthed) var Frederik V's valgsprog.

til det 17. århundrede og som har givet anledning til forskellige sagndannelser.

Om tydningen er rigtig er omtvistet; men den indeholder i hvert fald et smukt poetisk billede, der har fået en fuldlødig udformning af den nu næsten glemte norsk-danske digter, C. J. Boye. Han skrev i 1824 en tragedie „Svend Grathe“. Heri forekommer, lige før Svend, Knud og Valdemar deler Danmarks rige, en smuk skildring af landet og dets enkelte dele, lagt i munden på kong Valdemar, og heri findes de velkendte linier: „Nær Lolland, Falster staaer i Klæder hvide, Med Løv om Haaret, Bølgens ranke Mø“*). Denne kong Valdemars lovprisning blev senere skilt ud og omarbejdet til fædrelandssang, og den har i det forløbne mere end hundredårige tidsrum, båret af Weyses blidt-venlige toner, stedse formået at bevare sin folkeyndest; og hvad billedet af Møen angår er det både plastisk anskueligt og ramrende. Det må siges, at „bølgens ranke mø“ i Boyes sang er mere vellykket som lyrisk billede af Møen, end havfruen i våbenskjoldet fra 1747 er det som heraldisk billede.

*) C. J. Boye: Poetiske Skrifter II, p. 53. (Khvn. 1850).

Dybsø.

SOGNET OMKRING KONGSØ (KØNG)

Ved *Philipp Borries*, Sognepræst, Hammer.

1. SOGNET.

Naar man hører Navnet Køng, saa forbinder sikkert de aller fleste hermed Forestillingen om et gammelt velkendt Lægemiddel — et Arkanum, som navnlig for en Del Aar siden anvendtes overordentlig meget, og endnu bruges af mange som Middel mod Bylder og buldne Fingre: Køngs Plastret. Uden at komme ind paa dette Lægemiddels mere eller mindre værdifulde Egenskaber, saa har i hvert Fald den danske Almue bevaret en urokkelig Tyrketro paa dets Ufejlbarhed med Hensyn til helbredende Virkning, og det har vel ikke mindst været paa Grund af denne stærke Tro, at Navnet Køng, som Tilføddet er, er bleven kendt faktisk talt over hele Landet.

Naar imidlertid Køng før i Tiden har været et saa kendt Sogn, skyldes dette dog ikke alene Køngs Plastret.

Der har nemlig her været ganske andre Attraktioner af langt større og mere vidtrækkende Betydning. Køng Sogn paa Sjælland er det største Sogn i Hammer Herred. Det ligger i en af Danmarks tidligst bebyggede Egne, ikke langt fra Smaalandsøhavet, omgivet af Hammer, Lundby og Sværdborg Sogne, samt Avnø Fjord, Svinø Bugt og Dybsø Fjord, mellem hvilke Halvøen Svinø Land skyder sig ud. Fra denne udgaar mod Syd Halvøen Avnø, der i tidligere Tider var en Ø. I en Indberetning, som Byfoged Knud Daliin, Vordingborg, ved Aar 1743 indsendte til „Jessens Samlinger“ (Atlas), hedder det bl. a.: „Landet her i Egnen, som egentlig hører under Sjælland, er fast Land undtagen Aunø og Svinø, som med Vand skal være omgivne, men dog begge beboede.“

De noget lavtliggende og ret jævne, vandrige Jorder har store Mose- og Engstrækninger: Køng Mose, hvor der under de forhaandenværende vanskelige Forhold med Kriegen og de besværlige Brændselsforsyninger fra Udlandet, er skaaret en Mængde Tørv, Nørrebække og „Noret“, den nu udtørrede Avnø Vig, mellem Svinø Land og det øvrige af Sognet. Mod Nord findes Bakkeøen Kostræde Banker, 23 m, med sin ejendommelige Natur og med sin lette, sandede Jordbund, streng at dyrke og sparsom paa Høstudbytte. En svær Taalmodighedsprøve er Beboerne her mangen Gang bleven sat paa, naar Vejrforholdene har grebet forstyrrende ind og tvunget dem til at saa om og om igen flere Gange samme Aar. Navnet Kostræde, der omkring Aar 1370 benævnes som Kortestræthæ, hentyder rimeligvis til et Vadested, „Stræde“, hvorover Kreaturerne i sin Tid blev ført. Til Sognet hører ogsaa den lille Ø Hyiteholm, ca. 8 ha stor, endvidere Flæske- eller Flaskholm, Køng Firgaarde (i 1688 omtalt som Kiønggaarder), Bankehuse, Fuglebækshuse (hvoraf en Del ligger i Sværdborg Sogn), Gadeskov og Køng Overdrev. Der-til kommer Sallerup, en ganske lille Landsby med Skole. I det 13. Aarhundrede omtales Sallerup som Saltorp.

Hovedbyen er Køng, egentlig Kongsø, omkring Aar 1370 benævnt som Kyngæ. Den er nu kun en almindelig Sogneby uden særlige Mærkværdigheder for den, der tilfældigt kommer igennem den. Men anderledes var det i gamle Dage! Og med gamle Dage tænker jeg her paa Tiden fra Slutningen af det 18. og Begyndelsen af det 19. Aarhundrede. — Jeg kunde ogsaa gaa længere tilbage og nævne, at ved Øbjerggaard Nord for Køng findes et lille fredlyst Voldsted, som bærer Navnet „Lille Gurre“. Stedet blev i 1895 undersøgt af Museumsinspektør, Dr. phil. Henry Petersen. Om vi her staar over for det til Tovesagnet knyttede Gurre, er ikke historisk konstateret; men meget kunde tale for det, idet Traditionen fortæller, at Kong *Valdemar* sejlede fra „Borre“ (o: Vordingborg) til Gorre“ — formodentlig gennem de nu udtørrede Mosedrag, som i sin Tid har været en Fjord, af hvilken Kongsø og Øbjerg hævede sig. Køng Kirke ligger netop paa en saadan skarpt afgrænset Bakkeø midt i de flade Mosedrag.

Men den Storhedstid, som Køng oplevede, er af langt nyere Dato og falder inden for Tidsrummet 1774—1852.

I Aaret 1779 købte Konferensraad Niels Ryberg den af Vordingborg Rytterdistrikt i 1774 oprettede Hovedgaard Øbjerggaard i Køng med 60 Td. H. Hovedgaardst. og 224 T. H. Bøndergods, samt Køng Kirketiende for 30,050 R. Øbjerggaard var en af de tolv Hovedgaarde, der blev oprettet ved Ryttergodsets Salg 1774. De øvrige Hovedgaarde var: Lundbygaard, Snertingegaard, Avnø, Engelholm, Skuderup Hovedgaard (Lilliendal), Høvdingsgaard, Kalvehave Gods (Petersgaard), Iselingen, Rosenfeld, Lekken-de, Beldringe. Efter Niels Rybergs Død 1804 ejede hans Søn, Etatsraad C. Ryberg, Gaarden indtil 1820, da Statskassen maatte overtage den, idet Ryberg under Krigen med England som saa mange andre mistede sine Penge. I 1836 afhændede Statskassen Øbjerggaard til L. C. Klingberg (død 1840), som senere solgte den til Kaptajn Fr. Buchwald (død 1874); hans Søn, Hofjægermester C. V.

Buchwalds (død 1887) Enke solgte 1889 Gaarden for 430,000 Kr. til J. W. C. Krieger, der 1896 tilkøbte Bøndergods for ca. 36,000 Kr. og solgte den for ca. 495,000 Kr. til Løjtnant Aage Faye, som 1918 solgte den for ca. 1,2 Mill. Kr. til Brødrene Grosserer Knud og Valentin Hansen. Disse solgte den igen ca. 1½ Aar efter til J. Brabæk, der dog kun havde den ganske kort Tid. Brødrene Hansen overtog den igen, men solgte den endeligt 1921 til Tyskeren, Løjtnant Asmussen. 1925 solgte denne den til Udstykningsforeningen. Gaarden blev dog ikke udstykket, idet Udstykningsforeningen allerede 1926 solgte den til Godsejer Kjær. 1931 solgtes den til Godsejer Johannes Emil Nielsen og 1933 til Bankier Hans Chr. Sonne, New York. En Slægtning af denne sidste, Forpagter H. W. Tillisch, driver nu Gaarden.

Niels Ryberg, der i 1779 (Skødet skriver sig fra dette Aar) kom til Øbjerggaard, var stærkt optaget af filantropiske Idéer; han havde Hjertet paa rette Sted, og da han desuden var en overordentlig virksom og foretagsom Mand med stor praktisk Indsigt i og Interesse for Handel og Industri, tog han sig for at indrette et Linnedvæveri i stor Stil paa sin Gaard, og i Aaret 1783 oprettede han Køng Fabrik. — Begyndelsen var dog allerede gjort tidligere i det smaa. Som Fattigdirektør i København havde Ryberg dér forsøgt at skaffe fattige Børn Beskæftigelse ved Spindeundervisning. Det mislykkedes imidlertid; men som den handlekraftige, uforfærdede Mand, han var, lod han sig ikke gaa paa af dette, men besluttede sig til at tage Sagen op paa ny og oprette en Spindeskole paa sit Gods Øbjerggaard. I dette Foretagende fik han værdifuld Støtte af sin Godsinspektør, Christian Gottfried Voelker, der i Holsten havde lært Hørspinderi, og indført Høravl paa Godset. Spindeskolen i Køng, der kom til at danne Forbillede for mange lignende, begyndte sin Virksomhed 1. November 1778 med 36 Piger i Alderen fra 4—10 Aar, og gav Stødet til Oprettelsen af endnu en saadan Skole

paa Øbjerggaards Gods, nemlig Spindeskolen i Ring i Hammer Sogn, hvor ca. 17 Td. H. af Jorden laa. Det var Voelker, der oprettede denne, og han fattede nu, — da disse to Skoler viste sig at gaa godt, — den dristige Plan at oprette lignende Skoler over hele Danmark. For at imidlertid denne Plan kunde føres ud i Livet, forstod han dog, at et Seiskab eller en Forening maatte dannes, og den 20. Juli 1780 stiftedes saa paa hans Foranledning i Samarbejde med indflydelsesrige Næstved-Borgere Foreningen „Næstveds Patriotiske Selskab“. Dette Selskabs Oprettelse og Formaal vil blive omtalt i et senere Kapitel, og jeg skal her nøjes med at anføre, at Selskabet med Rybergs Spindeskole i Køng som Forbillede tog sig for som Opgave at oprette lignende Skoler over alt paa Sjælland.

Skønt det var noget helt nyt, der blev indført, og det nye gerne navnlig paa Landet i Begyndelsen møder en vis Modstand og uvillig Indstilling, viste det sig her ret hurtigt, at Almuen fik stor Interesse for Spindeskolerne. Ryberg oprettede da efterhaanden Spinderier og Væverier, indtil til sidst hele Virksomheden som nævnt i Aaret 1783 tog fast Form ved Oprettelsen af Køng Fabrik.

Gennem en lang Aarrække blomstrede nu paa dette Sted en travl „Værkflid“, der foruden at komme Herremanden og hans Folk økonomisk til Gode, tillige var af stor moralsk opdragende Betydning og et værdifuldt stortseende Forsøg paa at gavne vor Bondestand og op-hjælpe vort Næringsliv. Hørdyrkningen tog paa denne Egn, og efterhaanden mange Steder paa Sjælland, et mægtigt Opsving, og Interessen for Hørdyrkningen og for en Forbedring af Hørforbedringsmetoderne blev levende overalt. Det er værd at lægge Mærke til, at alt dette skete paa et Tidspunkt i vort Lands Historie, da vor Bondestand endnu ikke havde faaet sin Frihed, men stadig suk-kede under Stavnsbaandets og Hoveriets tunge, lammende Kaar, et Tidspunkt, hvor Forsøg paa at rejse den for-

kuede Stand kun var faa, og hvor Bestræbelser for at bringe de mere ideelle og løftende Værdier netop ofte mødtes med Modstand og manglende Forstaaelse fra alle Sider. Det er i denne Forbindelse ogsaa værd at gøre opmærksom paa, at i Aar — 1940 — medens disse Artikler skrives, og en ulykkelig Krig gaar hen over Verden, med alt hvad der følger med — Mangel paa Raastoffer og Vareforsyninger udefra — er den gamle Hørdyrkning igen kommen frem herhjemme, og nu i et Omfang som vel aldrig nogensinde før.

De Varer, der fremstilledes paa Køng Fabrik, udviklede sig efterhaanden til en meget fin Kvalitet. Der fremstilledes saaledes Lærreder, Drejler og Dækketøj. Ja, selv til det kongelige Hof blev Køng Fabrik Leverandør, idet der til dette leveredes det fineste Dækketøj. Denne rige, indbringende Værkflid var selvfølgelig til den største Gavn for Byen og Sognet, og i alt dette var ganske naturligt Niels Ryberg som Fabrikens Grundlægger det samlede Midtpunkt. Med sit varme Hjerte vilde han gerne hjælpe, hvor han kunde. Som en af de første herhjemme udskiftede han saaledes Jorderne paa sit Gods og afløste Hoveriet; Selvejerbønderne hjalp han paa mange Maader, blandt andet gav han dem frit Tømmer fra Skovene paa sit Gods til Brug ved Opførelse af deres Nybygninger. Ligeledes byggede han Møller, oprettede Skoler og sørgede for, at der uddeltes gode, nyttige Bøger, kort sagt, han tog den mest levende Del i Almuens Liv for at højne dens Kultur og ophjælpe den økonomisk. Blandt Resultaterne af hans Foretagsomhed til Køng Bys Bedste maa ogsaa nævnes, at Køng privilegerede Kro skylder ham sin Tilblivelse.

I Aaret 1820 maatte Staten som tidligere nævnt overtage Øbjerggaard og dermed ogsaa Køng Fabrik. 1836 gik Fabriken igen over i privat Eje, idet den blev købt af Justitsraad O. F. Olsen, medens Godset blev solgt til L. C. Klingberg. O. F. Olsen overtog samtidig Vintersbølle og

Gammel Øbjerggaard.

Vintersbølle Skov ved Vordingborg. Her fandtes den store Vintersbølle Bleg, og i 1852 flyttedes Væverierne hertil fra Køng; men Virksomheden fortsatte stadig under Navnet Køng Fabrik lige op til vore Dage.

Efterhaanden gjorde imidlertid Dampmaskinen og den øvrige moderne Teknik den haandværksmæssige Hørindustri overflødig. Den travle Virksomhed i Køng gik mere og mere i Staa efter Væveriernes Overflytning til Vintersbølle, — Køng Bys Storhedstid var omme.

Men naar man i vore Dage gaar tilbage i Erindringen, saa er det iøvrigt i mindre Grad de gamle Væverier, og hvad der foregik her, man mindes, det er derimod Køng Bys Velgører, Konferensraad Niels Ryberg. Overalt møder man nemlig synlige Minder om ham og om Køng Bys Glansperiode.

Midt i Køng By ligger Øbjerggaards gamle Hovedbygning — Gammel Øbjerggaard, som den i Almindelighed kaldes — hvorfra en smuk, gammel Lindeallé fører ned til den nuværende Øbjerggaard. Gl. Øbjerggaard,

Køng Hospital.

hvor Ryberg boede, er en statelig, palægagtig Bygning, omgivet af en Have med pragtfulde store Træer. Indvendig er Gaardens højloftede Stuer smykkede i Empiretidens Stil med dens karakteristiske Stukkaturer, og selv i sit Forfald vidner den stolte Bygning om, at her har engang en velstaaende og kulturforstaaende Mand haft sit Hjem. Midt paa den blomsterstrøede Plads foran Hovedbygningen er rejst et Mindesmærke for Niels Ryberg med Ordene: „Helliget den ædle Niels Rybergs Minde af Ven-skab“. Oprindeligt var denne Mindestøtte rejst paa et ret afsides Sted i den lille Skov bag ved Ny Øbjerggaard, hvor der desuden findes endnu en Mindestøtte — en brudt Granitstøtte — for Fabrikens Driftsinspektør, Godsinspektør Voelker, med Indskriften: „Til skønsomt Minde om Christian Gottfried Voelkers utrættelige Virksomhed i 41 Aar for Omegnens Gavn“.

Den ny Øbjerggaard bestaar af 3 grundmurede Fløje, hvoraf de to er fra 18. Aarh., medens den midterste, med Taarn, er opført efter en Brand 1846 og, ligesom Avlsbygningerne, ombyggede 1892—93. Hovedbygningen opførtes i sin Tid af Niels Ryberg i een Etage.

Spindeskolen i Køng.

Et andet Minde om Niels Ryberg er Køng Hospital, oprettet af ham i 1793 som en Stiftelse for „10 fattige paa Øbjerggaards Gods“. Hospitalet er beliggende tæt ved den gamle Hovedbygning og bestyres foruden af Ejeren af Øbjerggaard og Sognepræsten i Køng ogsaa af Sognepræsten i Hammer, paa hvis Grund noget af Øbjerggaards Jord som tidligere omtalt ligger. I Hospitalet brugtes i sin Tid 1 Værelse udelukkende til Sygestue for de derboende Familier og 1 Værelse til Kapel. Dette sidste blev dog indtaget, da Menigheden fik sit eget særlige Kapel paa Kirkegaarden i Køng. Nu er der i Hospitalet Plads til 5 Familier. De bor gratis, og hver faar aarlig 1 Rummeter Brænde, 20 Kr. i Stedet for Tørv, samt kvartalsvis 13 Kr. i Hospitalspenge. Paa Bygningens Hovedfacade er indsat en lille Mindeplade med Ordene: „Øbjerggaards Hospital, oprettet 1793 af Niels Ryberg“.

Ved Alléen ligger endvidere den gamle Spindeskole, et velbevaret lille, grundmuret Hus, opført med svære, kompakte Mure, nu med Plads til to Familier. Antagelig har det dannet Pendant til Almueskolen, der var en af de saakaldte Rytterskoler, oprettet under Frederik den

Fjerde 1725, og beliggende lige overfor paa den anden Side af Alléen; her ligger den Dag i Dag Køng Kommuneskole. Spindeskolen er nu indrettet med to Lejligheder ud til Bygaden, hver med to Stuer. I den ene Lejlighed gaar den store, brede Skorsten, der i sin Tid endte i en aaben Kammin, ned i Stuen. Paa Facaden ud til Vejen er sat følgende smukke Indskrift:

„Lad denne Skole og af dig velsignet være
Til Fædrelandets Vel, at Bondens Dotter lære
Her dueligt Spinderi og det fortsættè maae,
Naar de som Møddre selv et Huus skal forestaae.
Forældre, stræbsom Sind og Gudsfrygt ene leder
Til sand Lyksalighed til Velstand, Agt og Hæder.
Lad Eders Børn ey forsømme Skolerne.
Til Ansvar staaer de Gud for slig Forsømmelse.“

Ao 1780.

N. Ryberg.

Men sit største og varigste synlige Minde i Køng har Niels Ryberg dog sat sig ved den fuldstændige Ombygning og meget betydelige Udvidelse af Køng Kirke, hvis Taarn fik den særprægede Form, der gør den sjælden blandt Landets Kirker, og hvis Indre smykkedes i nyklassisk Stil.

I Køng Sogn ligger foruden Øbjerggaard de to store Gaarde Avnøgaard og Sallerupgaard. Avnøgaard (ca. Aar 1370 Agnø, Affnø) paa Halvøen Avnø med ca. 20,1 Td. H. Ejdsk. var ligesom Øbjerggaard i sin Tid en af de 12 Hovedgaarde, hvori Vordingborg Rytterdistrikt deltes 1774, og købtes med 36 Td. H. Hovedgaardst. og 274 Td. H. Bøndergods samt Køng Kongetiende for 35,315 Rd. C. af Konferensraad, Baron Reinhardt Iselin (død 1781), der ligeledes købte Vordingborg Slot og Ladegaard (Iselingen

og Rosenfeld), samt Snertinge, hvilken sidste dog gik ind under de tre Hovedgaarde. Avnø blev tilligemed Rosenfeld 1781 oprettet til et Stamhus, der 1803 forandredes til et Fideikommiskapital, hvorpaa begge Hovedgaarde solgtes, deraf Avnø 1804 til M. U. Friis for 40,000 Rd. Fra 1824 ejedes Avnø af Kammerraad Jacob Staal og overtoges efter hans Død i 1848 af Sønnen Peter Staal. Senere har den været ejet af bl. a. Kammerjunker Hoppe til Rosenfeld og af Benthien, som 1877 solgte den til Kammerherre, Hofjægermester C. A. C. O'Neill Oxholm; 1904 blev den solgt til Jac. Søegaard, som 1921 afhændede den til de to Grosserere Christensen og Chr. Iversen. Disse solgte i 1922 Gaarden til Godsejer A. Preisz, der i 1937 overdrog den til Sønnen Emil S. Preisz. I 1940 overtog Marinen for Flyvepladsens Skyld Avnøgaard for derpaa kort efter at overdrage den i Forpagtning til Sallerupgaardens Ejer, Godsejer H. E. Pille, Fodbygaard. Hovedbygningen er opført 1903 og fuldført 1916 i to Stokværk. — I Pastor Jacob Rasmussens Tid (d. 1634) „blev 4 Gaarde paa Aunø afbrudte til kgl. Majestæts Hoppers Græsgang, uden Vederlag“. — Paa Avnø er der indrettet en dansk Flyveskole; men efter den tyske Besættelse i 1940 er Flyveskolen nu optaget af tyske Flyverelever, der her uddannes, inden de sendes til Fronten, Hangarerne er bleven camouflerede for at gøre dem ukendelige for de engelsk Flyvere, og Hagekorset er hejst.

Sallerupgaard med ca. 20,1 Td. H., var oprindelig en Parcel af Avnøgaard, oprettet 1805, og har bl. a. været ejet af ovennævnte M. U. Friis til 1815, Højesteretsadvokat Rottbøll til 1830, Justitsraad Leth, efter hvem den 1857 solgtes til Etatsraad H. Valentiner til Gjeddesdal, der 1904 solgte den for ca. 185,000 Kr. til Løjtnant F. S. Mourier-Petersen, der i August 1937 afhændede den til den nuværende Ejer, Godsejer H. E. Pille, Fodbygaard. Hovedbygningen i to Stokværk er opført 1889 i engelsk Villastil.

I Aaret 1743 paalagde Danske Kancelli samtlige Landets Stiftamt- og Amtmænd at indsamle Materiale over de Curiositeter og Mærkværdigheder, der var at finde i hver Amt. Aarsagen hertil var, at man dengang paatænkte Udgivelsen af en omfattende dansk-norsk Landbeskrivelse. Den Mand, der havde faaet denne Tanke, var den senere Generalkirkeinspektør Erik Johan Jessen. Søttet af Oversekretæren, Johan Ludvig von Holstein, paatog han sig Udarbejdelsen af dette Værk, der fik Navnet „Jessens Samlinger“ eller „Atlas“. Det findes nu for største Delen i det kgl. Biblioteks Haandskriftssamling og giver ved sine Indberetninger et overordentlig interessant Indblik i en Tid, hvor topografisk Litteratur næsten var ukendt.

Blandt Indberetningerne findes følgende fra en Raadmand Hans Klingberg, dateret 25. Marts 1744:

... „Her fortælles af gamle Fiskere og Bønder, det dem i deres Ungdom af andre gamle Fiskere og Bønder er fortalt, at i gamle Dage haver der været et ypperligt Fiskeleie fra Enøe-Land, som ligger ved Karrebeksminde, og til Karrebeks Kirke og over Basnes Fiord og til Knudshoved, hvorved følgende skal være passeret:

I Kiøge Bye (∴: Kiøng) — — har været en hellig Pater eller Præst, som engang eller to om Ugen besøgte Fiskerne i dette Fiskerleie, som da gave hannem af hvad Fiske de havde ved Haanden, saa han nøiedes. Omsider blev imellem Præsten og dem afhandlet, at de engang om Aaret skulde give ham saa meget fersk Torsk, som han til sin Husholdning kunde indsalte en Tænde med, hvormed han og var fornøiet. Endelig efter faa Aars Forløb bleve Fiskerne kied deraf og vægrede at give ham det, hvortil Præsten da skal have sagt: „Ja, vil I ikke holde Eders Løfte, skal I faa mindre Fiske herefter, og de skal vige her fra Landet“, som ogsaa skal være sket, saa at Fiskeleien deraf paa de Stæder ophørte. Nogle Aar derefter blev denne hellige Pater syg, og der han fornam, det var til Døden, angrede han dette, bekiendte de(t)

for dem, som var om ham, og sagde derhos: „Naar jeg er død, skal I hugge min høire Taa og Tommelfinger, kaste dem ud paa Stranden, at Fiskene kan komme igien“. — Men de efterkom det ikke, og altsaa blev ikke mere Fiskeleie sammestæd efter den Tid“.

Kong Kirke.

2. KIRKEN OG KIRKEGAARDEN PAA KONGSØ.

Naar man fra Nord ad Banen nærmer sig Vordingborg, eller naar man kommer ad Næstved—Vordingborg Vejen og drager mod Syd, ser man ude i Vest, ca. 2 km fra Lundby Station, en ejendommelig Bygning med et massivt, firkantet Taarn, beliggende paa en Bakketop, synende vidt om i det smukke, sydsjællandske Landskab ved Smaalandshavet. Det er Kong Kirke. Men ingen, der ikke er stedkendt, vil straks kunne tænke sig, at det er en Kirke. De fleste rejsende vil have lagt Mærke til den paa Grund af Taarnets mærkelige Overbygning — en svær, kuplet, kobbertækket Taarnlanterne, der giver hele Kirken et ejendommeligt og usædvanligt Udseende og nærmest henleder Tanken paa et Fyrtaarn eller et Observatorium. Kong Kirke er da ogsaa for saa vidt ejendommeligt, som der vistnok kun findes een Kirke her i Landet, der har et ganske lignende Udseende, nemlig Dreslette Kirke paa Fyn. Denne Lighed mellem de to Kirker er ikke tilfældig, idet det er den samme Mand,

Konferensraad Niels Ryberg, der har staaet for Ombygningen af dem begge.

Den gamle, danske Landsbykirke, der med sit Taarn, sin høje Ryg og de lyse Murflader beskyttende løfter sig op over Landsbyens lave Huse eller ensomt knejser oppe paa Bakkens Top, som for stilfærdigt at fortælle os om, at til de store Livsværdier maa vi arbejde os op, — hvor er den bleven uløseligt knyttet til den danske Natur, og hvor kunde vi vanskelig tænke os den fjernet fra den!

Men den gamle Landsbykirke er ikke alene en Skønhedsvirkning i det danske Landskab, og paa Landet det eneste større Mindesmærke vi har af ældre middelalderlig, dansk Kunst, som ikke kan andet end fylde os med Beundring for, hvad vore Forfædre for Aarhundreder siden her har skabt af let fattelig Skønhed, — den gamle Landsbykirke er ogsaa et historisk Mindesmærke om det Liv, der engang levedes her, om det, der i trange som lyse Tider har stemt vore Fædres Sind til Andagt og til Fest, først og fremmest alt det, hvormed senere Slægter, hver efter sine Længsler og sine Krav, til Guds Ære, ad gloriam dei, har smykket disse Kirkers Rum.

Blandt vore Landsbykirker er Køng Kirke noget ud over det almindelige. Hvor gammel den er, kan vel ikke med Sikkerhed siges. Rimeligvis stammer den fra omkring 1250—1300. Ved Pløjning i Køng 1913 stødte man paa en Ringmur (ca. 75 m i Omkreds), som mentes at være Muren om Køng gamle Kirke. Den er en anselig senromansk Murstenskirke af Munkesten, rimeligvis i Munkeskifte. Den er i den saakaldte Overgangsstil med trekoblet Vindue i Korgavlen og derover en enkelt stor, mønstermuret Blinding.

Oprindelig tilhørte Kirken Kongen, senere kom den ind under Rytterdistriktet (Vordingborg), ved dettes Bortsalg blev Øbjerggaard Ejeren, og herfra overgik den saa til Selveje den 1. Januar 1913. Ifølge Præsteindberetningerne fra 1755 og 1759 mentes Kirken at være æld-

gammel, fordi der straks inden for Vaabenhuset var et Sted indrettet som en Stol, og fordi der var „adskillige Slags Runebogstaver bag paa Kirkemuren med adskillige Slags Bomærker, men alt er saa ulæseligt, at man ikke kan sige noget videre derom“.

Præsteindberetningen fra 1755 skildrer Kirken som liggende „for sig selv ude paa Marken“, i den østlige Del af Sognet, henved 400 Meter fra den nuværende Landsby paa en Bakkeø, et ret højt mod Vest faldende Terræn. Fra Kirkegaarden er der flere Steder smukke Udsyn, navnlig mod Hammer og Lundby; men særlig er Udsigten fra Kirketaarnets Platform mod alle fire Verdenshjørner overordentlig betagende; det Panorama, der møder en herfra ud over en ikke ringe Del af det sydvestlige Sjælland, kan vanskelig tænkes skønnere. At Kirken ligger saa afsides, som Tilfældet er, kan maaske forklares ved, at der i sin Tid har været Bebyggelse ved Kirken. I hvert Fald vilde man i vore Dage aldrig lægge nogen Kirke saa fjernt fra den alfare Vej. Vejen op til Køng Kirke er ofte baade streng og kold, navnlig ved Vintertid.

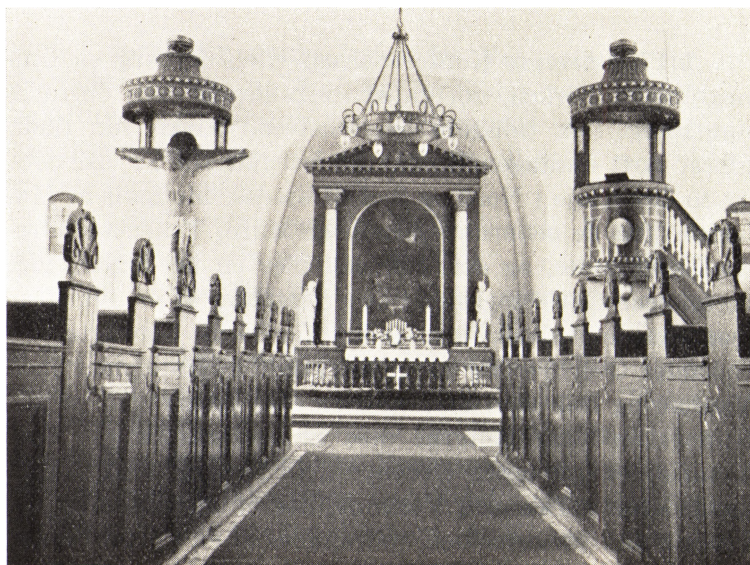
Kirken har i sin Tid været prydet med Buefrise og Lisener, og Koret har en sikkert oprindelig kuppelagtig Krydshvælving. I den østlige Del af Korets Nordside brydes Soklen af en nu helt tilmuret, fladbuget Dør, der ikke er oprindelig, men maa have givet Adgang til et nu nedbrudt Sakristi. I Korets Østgavl findes en Gruppe af tre slanke, spidsbuede, gotiske Vinduer, anbragt i en Blænding med svagt spidset Rundbue. I den indvendige Side af Korets Østvæg findes fire Gemmenicher, hvoraf de tre, med Spærstik, er oprindelige, rimeligvs anvendt som Opbevaringssted for de hellige Kar.

De sengotiske Tilbygninger: Sakristi og Vaabenhus, det sidste nævnes 1759, er nu forsvundne, medens det høje Taarn i det væsentlige er det samme. I Taarnrummets nedre Mellemstokværk er der tre store meget smukke Spareblændinger med Fladbuestik, en Seværdighed, som ikke maa glemmes under et Besøg i Køng Kirke.

I 1792 foretog Konferensraad Niels Ryberg en Ombygning af Kirken, der ganske forandrede dens oprindelige Præg. Den tidligere overhængende Kirke fik fladt, gibset Loft undtagen Koret, der beholdt sin Krydshvælv, og to Korsfløje i Nord og Syd tilføjedes, muligvis af Materialet fra de nedbrudte romanske Mure. Taarnet ændredes ligeledes, og dets Silhouet blev en hel anden, idet de takkede Gavle toges ned og erstattedes af en Platform med Smedejernsrækværk. Inden for dette anbragtes en firkantet Overbygning af kobberklædt Fyrretømmer med Vinduer og Dør mod Øst, og oven over denne igen en lille Kuppel, en Taarnlanterne med Smedejernsstang, i hvis Vindfløj endnu læses Ordene: „N. Ryberg 1792“. Indgangsdøren i Taarnets Vestmur, der er anbragt over en Trappe af Neksøsandsted, indrammes af en Portal i antik Stil med fire kannelerede Pilastre med toskanske Kapitæler, der bærer en Gavlfronton, næsten lige saa bred som Taarnet selv.

Af Inventaret i Køng Kirke lægger man navnlig Mærke til Altertavlen, en stor Søjleopbygning fra 1792 med korinthiske Kapitæler, bærende en Fronton. I Midtfeltet er 1869 indsat en Kopi af Abraham Wuchter's Nadverbillede i Sorø Kirke, udført af J. Chr. Lauritzen i Sorø og skænket af Hofjægermester C. V. Buchwald paa Øbjerggaard. Det gamle Alterbillede fra 1651, fremstillende Nadverens Indstiftelse, i en Renæssancestue med rigt Bordudstyr, er ophængt paa nordre Korpulpitur, hvor tidligere nogle udmærkede sengotiske Figurer var opstillede, en 101 cm høj siddende Biskop og 117 cm høj Maria med Barnet, nu i Vordingborg Museum. Paa Alteret er anbragt to o. 130 cm høje Figurer, de to Forløbere for den nye Pagt: Moses og Johannes Døberen, og i Koret de fire Evangelister, hvidmalede over gammel Staffering. Alterbordets Panelværk er fra o. 1620.

Iøjnefaldende er den højtsiddende Prædikestol i nyklassisk Empirestil af cylindrisk Form fra 1790'erne. Ka-

Køng Kirke. Alter og Prædikestol.

rakteristisk er Pinjekoglen paa Underdelen af Stolen. Apostelfiguren paa denne er af senere Dato. I 1665 købtes et nu forsvundet Timeglas til Prædikestolen for 2 Mk.

Som Pendant til Prædikestolen hænger paa Nord-siden af Korbuen under en samtidig og tilsvarende Baldakin et stort Korbuekrucifiks fra o. 1450, o. 200 cm højt. Peder Maler i Næstved renoverede Krucifikset i 1665. 1755 stod over Korset: „1584 Eyler Grubbe, Danmarks Riges Canceler. Fru Kirstine Løkkis Datter“. Seks smaa Engle fra o. 1500 i lange Klæder, nu uden Vinger, har muligvis hørt til Krucifikset. Disse findes nu paa Vordingborg Museum.

Under Krucifikset ved Nordsiden af Triumfbuen er Døbefonten anbragt i et Fontaflukke med drejede Træbalustre fra 1790'erne. Den er udført af Granit, er stor og svær med spidse Bægerblade udhugne paa Ydersiden, muligvis med symbolsk Betydning, og udført i det 13.

Aarhundrede. 1667 blev den malet af Hans Maler i Næstved, da „den tilforn var ganske slem“. Paa Fonten fandtes 1755 et Skriftsted: Johs. 3: „Uden nogen bliver født af Vand og Aand, kan han ikke komme ind i Guds Rige“. I 1698 fandtes et stort og et lille Tin-Vandbækken.

Stoleværket, der indtager en saa fremtrædende Plads i de lutherske Kirkeinteriører, er af malet Fyr fra 1792 med muslingeformede Topstykker, rimeligvis med symbolsk Hentydning. Orgelpulpituret er fra samme Aar. Under dette staar et Panel fra o. 1660—70 af den saakaldte Roskildetype med skællagte Volutbuer. 1667—68 gjorde Laurids Snedker, rimeligvis Laurids Nielsen Snedker i Roskilde, 17 nye Stole oven i Kirken og 18 Stole neden i Kirken, hvortil de gamle Opstandere ud til Gulvet blev brugt. Knopperne oven paa Stolene er af Pæretræ og udført af Hans Drejer i Køng. Under Prædikestolen er Degnestolslukket anbragt, svarende til Fontlukket.

Af andet Inventar, der kan nævnes, som gør Kirken til det rige Mindested, den er, er de to Lysekroner, der skriver sig fra Rybergs Tid; et stort, godt Orgel, ligeledes skænket af Ryberg, hvortil der i Tidens Løb er kommen en lille fortrinlig Musiksamling; en Pengetavle fra 1733; en Pengeblok fra 1774; en todelt Vægtavle i Vaabenhuset fra o. 1825 med to Pengeskuffer til „Frivillige Gaver“: „Til Kiøng Sogns Bibelforening“ (2. Timoth. 3,15), „Til Det danske Missionselskab“ (Mark. 16,15), og i Taarnrummet ved Orgelbælgen en oval Fyrretræstavle fra o. 1817 med følgende Ord:

Herren bød: da Verdens Lys oprandt!
Mørket vilde Lysets Glands fordunkle:
Herren bød — og Mørkets Taage svandt,
Klar saaes Himmelstjernen atter funkler.
Lad da Slægter uddøe, Secler svinde —
Evigst staaer i Kirken Luthers Minde!

Fra den katolske Tid er der med Undtagelse af Korbuekrucifikset intet bevaret. Et gammelt Munkeskab, hvori man har opbevaret ornamenta (Inv. 1698), vides i 1725 kastet bort som „forfulnet Træ“.

Gaar vi op i det høje Kirketaarn, ser vi der det gamle Taarnuhr af Jern, enkelt og ligetil, som de gamle Taarnuhre gerne er det, opsat i 1741 af Johan Galle i Næstved efter Kontrakt af 13. Aug. 1740. Efter denne fremgaar det, at det skulde være et 27—30 Timers Værk, ligesom forøvrigt Taarnuhret i Lundby. Af Klokker er der to: en Støbestaalsklokke (Bochumer Verein Gusstahlfabrik) fra 1874 og en Malmklokke, omstøbt 1916 af J. B. Løw og Søn. Den bar tidligere Indskriften: „Verbum Domini manet in eternum Gerhardus de Mervelt fecit Anno Domini 1573“. Paa den store Klokke stod 1755: „Hæs campana in laudem Dei et usum eccles. Kyngens, conformat Anno 1615. Si Deus pro nobis quis contra nos. M. Hartvig Quelling Mejer“. — En lille Klokke paa 1 Lispund 1 Pund, som „i forrige Tider havde været brugt til at ringe i Prædikestolen med“, vides solgt 1739 til den kgl. Gjetmester i København til Omstøbning af Nøddebo Kirkes Klokke.

Med Hensyn til, om der har været Kalkmalerier i Køng Kirke fra den katolske Tid, saa ved man intet. Derimod er det konstateret, at Peder Maler i Næstved 1665 smykkede Muren omkring Prædikestolen, Altertavlen og Korhvælvingen med Englehoveder, at han udførte dette Arbejde selvanden i to Dage, og at han fik 2 Dlr. 2 Mk. derfor.

Vore Kirker blev i gamle Dage brugt som Begravelsespladser. Ogsaa i Køng Kirke maa det have været Tilfældet. Synlige Minder er bevaret i et Epitafium med Portrætmaleri paa Korets Nordvæg, som et aldrende Ægtepar, Jens Jespersen Skytte, født i Kiøbenhaffn, nu boende paa Affnøe, og Hustru Ellen Nielsdatter 1673 har ladet bekoste og opsætte, dem og deres paarørende Slægt og Venner til en Hukommelse, og det i hans 50. Aar og hendes 74. Aar; han tjente Kongen „udi sidste forleden

Svensk: Krig for en Constabel udi Kiøbenhaffn paa to Aars Tid“, 1658 til 1660; de agter at have deres Hvile- og Lejersted her i Kjønge Kirkegaard. I Epitafiets Topstykke er anført et Skriftsted: Salme 40.

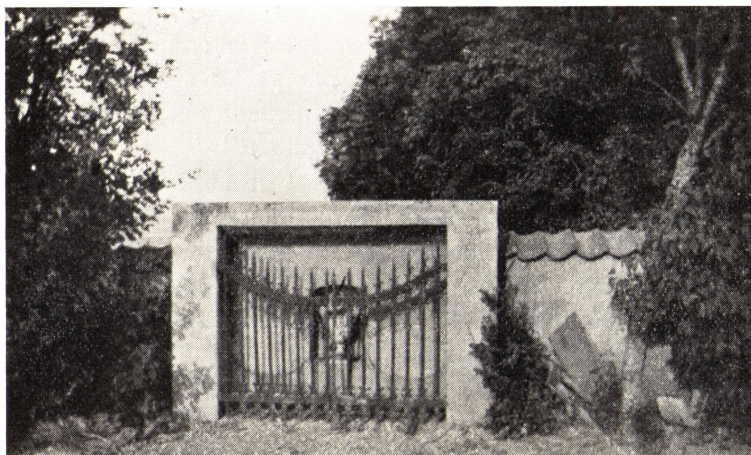
Paa Korets Sydvæg er anbragt et andet Epitafium, ligeledes med Portrætmaleri, forestillende to Præster, en ældre Kvinde, to staaende og to knælende Piger, tre smaa Børn med Kranse om Haaret og en lille Dreng med Blomster. De to Præster menes at være Lyder Ejlersen død ca. 1681, og Hieronymus Hammer, død 1711. Portrættet er malet ca. 1675, muligvis af Hans Lauridsen i Næstved.

I nordre Korsarm findes en Ligsten af Ølandsk Kalksten over Hr. Lauritz Hansøn, Sognepræst her til Kjønge Sogn i 9 Aar. Han fik med sin Hustru, Karen Pedersdatter, to Sønner, een Datter, død 17. April 1589. 1630 har hans to Sønner, Hans og Peder Lauritzsøn, deres salig Fader til Ære, ladet hans Begravelsessted pryde med denne lille Sten. Paa Stenen er efter Datidens Skik anbragt de saakaldte Hjørnecirkler med Kerubhoveder, Skriftsteder og Bomærke.

I samme Korsarm findes en anden Ligsten over Hans Caspersøn, Sognepræst i Køng (cineres Johannes Caspari pastoris gregis Kynggensis) fra 16. Marts 1634 til 1656, og Hustru Beate Jacobsdatter, som døde 25. Jan. 1643. Stenen er ligesom den anden af Ølandsk Kalk. I en Cirkel er anbragt et ofte paa Datidens Sten fremstillet Dødningehoved. Ligstenene i de Tider opsattes gerne i levende Live, hvorfor da ogsaa Dødningehovedet ganske naturligt maatte minde om og gøre fortrolig med det, der stundede til.

Endnu en tredie Sten findes i nordre Korsarm, en graa Kalksten fra 1600'erne med Hjørnecirkler og Evangelisttegn.

Vestlig i Skibets Gulv er anbragt en blaagraa Kalksten over „velagt Mand ... død 1642“ med næsten ulæselig Randskrift: Denne Gravskrift har Christen Pedersøn

Christian Gottfried Voelkers Gravminde.

ladet ... salige Forældre med sin Hustru Kirsten Es... — Men hvem disse er, har det ikke været muligt at faa oplyst.

Endelig kan nævnes, hvad kun meget faa ved noget om, at der under Koret findes en nu utilgængelig tilmuret Gravkælder, som aabenbart engang har været brugt.

Vi forlader nu Kirken og gaar ud paa Kirkegaarden. Hegnmuren paa Syd- og Vestsiden er sengotisk. Præsterne J. L. P. Holdt (i Køng 1893—1917) og O. C. Dahn (1917—1925) hviler paa Kirkegaarden, over den sidste er der i Kirken af Menigheden indsat en enkel, smuk Minde-tavle i den nordre Korsarm, nær Døbefonten. I Kirkegaardens moderne Østmur er indsat en nyklassisk Marmorvase, med Indskriften: „Hisset“, og to ovale Indskrif-tavler, den ene over Christian Gottfried Voelker, født 21. August 1746, med Ordene: „Vandrede med usminket Ret-sind og utrættet Virksomhed paa den Jord, hvor hans Minde fortienner at mindes hos mange, efter at han selv bortkaldtes til Løn og en højere Virkekreds, den 20. Ok-tober 1819, Galater 6,9“ („men naar vi gøre det gode, da lad os ikke blive trætte; thi i sin Tid skulle vi høste, saa-fremt vi ikke giver tabt“), — den anden over hans Dat-

ter, Ernestine Frederikke Voelker, født 25. August 1788, med Ordene: „Bar taalmodig det fra Livets Morgen paa-lagte Kors, under hvilket Aanden opdroges for sit rette Hjem, hvortil den indgik, da Støvbeklædningen nedlagdes den 18. April 1818, Rom. 8, 18“ („thi jeg holder for, at den nærværende Tids Lidelser ikke er at regne imod den Herlighed, som skal aabenbares paa os“). Foran Nichen er anbragt en samtidig Smedejernsgitterlaage.

Det har ganske naturligt undret mange, at Voelkers og hans Datters Grave fandtes i en bred Niche i selve Kirkegaardsmuren, saa dyb, at de faktisk var begravede uden for Kirkegaarden. Følgen har da ogsaa været, at mange Gisninger har været sat i Omløb: Egnens Folk har saaledes bl. a. villet vide, at dette skulde have sin Forklaring i, at Voelker var af jødisk Herkomst og derfor heller ikke vilde begraves paa en kristen Kirkegaard. Man har saa søgt dette Kompromis, et Kompromis, der synes at skulle følge ham. Sagen er imidlertid den, at Kirkegaardsmuren ved Udvidelse af Kong Kirkegaard i nyeste Tid er flyttet et Stykke mod Øst. Voelker ligger altsaa nu i Virkeligheden midt i Kirkegaarden. Men man har flyttet hans og hans Datters Gravminder med Muren og indmuret Tavlerne i denne!

Voelkers Hustru ligger rimeligvis begravet i Holsten, hvor Voelkers Hustru stammede fra.

Lille Gurre.

3. LILLE-GURRE OG TOVESAGNET.

I Øbjerggaards Have (Køkkenhaven) findes et lille idyllisk beliggende rundagtigt Voldsted, omgivet af Grave og landfast ved en Bro. Voldstedets Navn er Lille Gurre. — I tidligere Tid kaldtes det „Gorre“ eller „Gorro“. — I 1895 fandtes der her Fundamenter af et fir-kantet Taarn, og siden da har Stedet været fredlyst. Det har aabenbart været en Borg, et Lyst- eller Jagtslot, muligvis ogsaa, som nogle har tænkt sig det, et „frem-skudt Fort“ for Vordingborg. Historien melder imidlertid intet om denne Borg; men allerede i første Halvdel af det 18. Aarhundrede knyttede gamle Folk paa Egnen det kendte Sagn om Kong Volmers og Toves Kærlighed og det dermed sammenknyttede Sagn om Kongens vilde Jagt til dette Voldsted, ligesom det hed sig, at Kong Volmer kunde sejle „fra Borre (∴ Vordingborg) til Gorre“ gennem de nuværende Mosedrag, og at Sognets Navn oprindeligt var Kongsø eller Kongeøen. Sagnet om, at Valdemar

sejlede fra Vordingborg til Gurre i Køng, er almindelig og lever endnu i Befolkningen. Blandt andet tales der endnu om en ejendommelig Kanal, der kan spores fra Landsbyen Nedervindinge over Rosenfeld til Vordingborg, og som uden Tvivl er anlagt for at lede Vand fra Borremosen til Byen og Slottet. Kanalen kaldes endnu Kong Valdemars Grøft; men den har ikke været til at befare.

I en Indberetning fra Raadmand Hans Klingberg til „Jessens Samlinger“, dateret 25. Marts 1744, findes følgende Beretning:

... „Noget fra bemeldte Kiøge (∩: Kiøng) Kirke ved Kiøge (Kjøng) Mose er en Holm indgrøftet med Graver rundt om, hvorpaa Kong Waldemar skal have bygt et lidet Lystslot, kaldet Gorre eller Gurre, hvoraf er Rudera, som Kiønge (!) Mænd endnu i denne Dag i tørre Sommere brækker Mursten af Fundamentet til deres Nøtte“.

Efter en haandskreven Optegnelse, ligeledes hørende til „Jessens Samlinger“, og optaget 4. September 1753, oplyses følgende:

Om Gurre Slot eller Huus ved Wordingborg.

Dette Gurre Slot eller Huus, hvorpaa Kong Waldemar III skal være død, har staaet toe smaae Mile fra Wordingborg paa Veien til Nestved noget lidt fra lande Veien i eller ved Enden af nuværende Kiøng landsbye. Stedet, hvor det har staaet, sees endnu, og har jeg selv været der den 4. Septbr. 1753 og fundet det af saadan Beskaffenhed. Ved Enden af bemeldte Kiøng Bye ligger en liden Holm omgiven med Vand. Paa Holmens yderste Kant sees endnu Grunden af Slottets Muur, som bestaaer af lutter maadelige Kampe-Steen sammen føyede med Kalk og tættest i aabningerne med Stumper Muursteen, som alt tydelig og runden om er endnu tilsyne. Paa samme grundmur har Slottet eller huset været opført af Muur Steen, som vides deraf at folkene i Kiøng bye fortalte mig, at een af dem for omtrent 26 Aarsiden (1727) hafde afbrevet

der Muur Steene og brugt dem til Skorsteen oven ved Taget; men nu var ingen saadanne Steene mere at see, men vare borttagne lige indtil fundamentet af Kampesteen, der endnu er i behold. Jeg gik omkring paa samme fundament og befandt, at den holdte omtrent 60 Skridt i Circumferens (Rundkreds), og bredden tværs over 16 Skrit inden for fundamentet, hvoraf erfares at bygningen har været rund og gandske liden, ingen slot men et blot lyst huus hvor Kongen om Sommeren har diverteret sig naar hand er ret fra Wordingborg. Det er ikke at tvivle paa, at jo huuset har staaet i Skoven, og at der har været megen Skov omkring i Egnen, men nu findes der aldelis ingen Skov, undtagen noget lidet Krat. Og holmen selv er begroet med Tidsel og Tiørn. Inden for fundamentet er en liden hule, som kandske har tient til kielder, og paa den Side mod Wordingborg er en Aabning af omtrent 2 Alen, hvor Indgangen til lysthuset har været. holmen er omgivet med Vand, udentvivl at der har været opkast en dyb Grav, som med Vand er opfyldt enten af Regn om Vinteren eller en Mose i Nærværelse, thi der findes ingen Aae i Egnen, hvoraf den har kunet faat Tilløb, og har altsaae været et staaende Vand. Samme Vand Grave synes at have været en 10 à 12 Alen bredt runden om. Og for 20 à 26 aar siden kunde ingen komme paa holmen for Vand, men da de den Tiid toge Steenene derfra, maatte de kaste breder og lægter over. Steenene laae de i en stor Trug og trekke dem over med 2 Heste som stod uden for Graven. Nu er Graven saaledes eftergroet at man paa den venstre Kant kand gaae tørskoed over om Sommeren. af denne Situation sees at der maae have været en broe over til holmen, hvoraf dog nu aldeles ingen Tegn meere sees.

Her i Egnen haves den tradition eller fabel om Kong Woldemar, at hand skal have sagt, at naar Vor Herre stedse vilde unde (rettet fra „lade“) ham den fornøjelse at hand evindeligen maatte jage og seile imellem Gurre og Burre, vilde hand gierne afstaae sin Part af Himme-

riget. under Burre forstaaer folkene her Wordingborg. Altsaa skulde hans hele fornøjelse have bestaaet i at jage og seile et par Miils distance i længden og noget omkring i Egnen, hvilket ei er troeligt, desuden begribes ikke hvorledes hand har kundet seile imellem dette Gurre og Wordingborg, saasom aldeles ingen Aae eller andet Vand findes imellem disse Steder, uden det skulde være til Søes fra Wordingborg til Gurre hvilket ikke heller er rimeeligt, saasom Gurre ligger vel ... ind i landet fra Søkanten. bliver altsaa at undersøge om ikke under dette Burre bør at forstaaes det Burre som har lagt i Cronborg Amt, thi om saa var, kunde man forstaae at Kongen som en stor liebhavere af Jagt og Seilats hafde haft nogen liden raison til hans ønske endskiønt det kand være giort af overilelse maaskee ved et glas Viin, thi da hafde hand den allerdejlige Egn at jage i og at seile til og fra, en distance af 18 Mile til lands, og fra Wordingborg enten Øster eller Vester omkring til Vands til Gurre og helsingør.

I en Præsteindberetning fra 29. November 1810 til Besvarelse af, hvilke Oldsager der maatte findes i de forskellige Sogne, skriver daværende Sognepræst i Køng, Tage Müller, følgende:

„Den eneste Mærkelighed, som efter mit Vidende fortjener i denne Henseende at anføres, er en lille Holm strax ved Byen, hvorpaa endnu findes i Grunden nogle Rudera, men forresten er bevoxet med Krat, som kaldes Gurre, og om hvilket Sagnet siger det samme, som om det bekjendtere Gurre ved Fredensborg, at Kong Valdemar har der haft en Borg, hvortil han er seilet indenskjærs fra Vordingborg, da Sagnet — hvis Navn oprindeligen er Kongeøen — har været omflydt, og den store Kjøng Mose har været seilbar“.

Navnet Gurre (Lille Gurre) har Stedet uden Tvivl faaet i senere Tider, idet man har tænkt, at Gurre endelig maatte søges et Sted i Nærheden af Vordingborg Slot,

hvor Kong Valdemar skulde have opholdt sig saa meget.

Historikeren Peter Friderich Suhm (død 1798) mener i sin Historie af Danmark, at det var paa Lille Gurre, Valdemar Atterdag i Aaret 1375 døde. Han skriver herom bl. a. følgende:

„Nu bliver Spørgsmaalet, hvad det var for et Gurre, han døde paa; almindelig ansees det for det Gurre, der ligger to Mile fra Helsingør, hvor endnu nogle faae Levninger deraf sees, og af den Mening er endog Gram selv; men i Vordingborg Amt, Hammer Herred, Kiøng Sogn, laae og et andet Gurre, kaldet lille Gurre, hvoraf og endnu sees Levninger, og da det ligger kun to Miile fra Vordingborg, og Kong Valdemars Frille Tove boede der, og han ofte foer did, paa en Kanal, han havde ladet grave, saa tænker jeg, at det er dette Gurre, han saa højt elskede, venteligen mest for Toves Skyld, og for Nærheden ved Vordingborg, som var hans sædvanligste Ophold, hvilken han havde gjort til en Hovedfæstning efter de Tidens Maade, og hvor hans Flode laae. Og paa dette Gurre tænker jeg, at han døde, allerhelst han befol at ville jordes i sit høit elskede Vordingborg, hvilket for Nærhedens Skyld let kunne skee, men hans Datter, Dronning Margrete, lod ham derfra forflytte til Sorø, hvor begge hans Forældre laae“.

Det Gurre, som Suhm omtaler, to Mil fra Helsingør, ligger i Tikjøb Sogn, Lyng-Kronborg Herred, under ualmindelig smukke, romantiske Omgivelser ved Gurre Sø. Det er dette Gurre, som i den almindelige Folkebevidsthed er det „rigtige“ kendte Gurre. Sagnet lader Valdemar Atterdag have opført Borgen og udtrykker Kongens Kærlighed til Stedet ved at tillægge ham de kendte Ord, at „Gud gerne maatte beholde sit Himmerige, naar han maatte beholde sit Gurre“. Sikkert er det, at det nordsjællandske Gurre først nævnes i Historien under Valdemar Atterdag, og at de bevarede, anselige Bygningsruiner ligeledes viser, at Borgen er rejst i det 14. Aarhundrede,

før Aar 1361. Ved flere af de i nyere Tid foretagne Udgravninger af dette Gurre og de ved disse fundne Smaasager er det bleven konstateret, at de alle skriver sig fra det 14. Aarhundrede, og altsaa ikke fra den ældre Middelalder. Den Antagelse, at Borgen skulde være bygget allerede under de ældre Valdemarer, har saaledes ingen sikker Hjemmel paa sig.

Paa det nordsjællandske Gurre døde Valdemar Atterdag den 24. Oktober 1375. Dets Skæbne blev fra da af meget omskiftende. Mens Gurre ikke omtales før Valdemar Atterdag, hører vi atter og atter om Borgen i den følgende Tid, navnlig under Oluf, Margrethe og Erik af Pommern. I Begyndelsen af det 15. Aarhundrede var Gurre saaledes Møntsted og kaldtes *Castrum Gorge*, og bortset fra By-Borgene var Gurre da den eneste danske Borg, hvor der blev slaaet kongelig Mønt. Kongelige Hovedsmænd havde Ledelsen af Borgen, medens Kongerne kun nu og da synes at have opholdt sig der og fra Tid til anden ogsaa udstedt adskillige Dokumenter derfra. Ved Middelalderens Slutning ser det ud til, at Borgen har udspillet sin Rolle. I 1534 overdrog Kronen Gurre ved Mageskifte til den kendte Biskop Joachim Rønnow; men allerede Aaret efter kom det paany tilbage til Kronen. Omkring ved denne Tid var imidlertid Slottet begyndt at forfalde, meget af Murene var faldet ned, Spærene paa Taarnene borte, og det store Taarn saa revnet, at det til sidst maatte brydes ned. I Løbet af det 16. Aarhundrede forsvandt Borgen mere og mere. Af dens Murværk hentes Materiale til Brug ved Opførelse af Bygninger andre Steder, bl. a. Frederiksborg, Jord og Plantevækst dækkede efterhaanden største Delen af Ruinen, saa Stedet allerede 1761 kunde beskrives som „en smuk Høj med Træer“. I 1817 lod den daværende Ejer af Gurrehus, Kammerherre v. d. Maase, Ruinen udgrave, andre fortsatte dermed, saaledes Skovrider J. M. Bjørnsen, der 1835 fik den fredlyst, og nu siden 1892 er det Nationalmuseet, der har fredet

om den. Borgen har som saa mange andre gamle Borge været omgivet af en Voldgrav og bestaaet af et stort firkantet Midtertaarn, omgivet af en med firkantede Hjørnetaarne forsynet svær Ringmur.

Oprindelsen til Gurrenavnet skriver sig uden Tvivl fra det gammelnordiske Gor, der oprindelig betyder Skarn, Urenhed i Indvoldene, dernæst (Gor, Gur, Gurr) Dynd, Mudder, Mosejord. I den sidste Betydning er Ordet, foruden i det sjællandske Gurre, ogsaa bevaret i et skaansk og et lollandsk Stednavn. I Skaane ligger nemlig et Gåre i Kristansstads Len, Villands Herred, Østerløf Sogn, omtrent to Mil N. Ø. for Kristiansstad. Dette Sted kaldes i et Skiftebrev fra 1491 „Gorffwe“ (Gorffwe Møllæ“), i Provsternes Beskrivelse over Skaane 1624, saa vel som paa Joh. Mejers Kort fra Frederik den Tredies Tid: „Gurre“ og i Gillbergs Beskrivelse over Kristiansstads Len: „Gorrie“. Lidt over een Mil derfra i samme Len og Herred, Råbbeløf Sogn, ligger et Gårø, Gårø (Johs. Mejer), Gorru (Gillborg) men Goeryd i Provsternes Beskrivelse. — Paa Lolland ligger Gurreby („Gørreby“ 1473) i Sønder Herred, een Mil Øst for Nakskov.

Det er vist ikke for meget sagt, at faa Steder i Danmark er i Sagn og Digtning saa yndet og almenkendt som Gurre, i Almindelighed det nordsjællandske, det sydsjællandske er gerne mere ukendt. Til Gurre er i Folkebevidstheden Valdemar Atterdag og Tovesagnet uløseligt knyttet, og selv om vi ved, at Tove levede paa Valdemar den Stores Tid, og at det er hans Dronning, Sofie, og ikke Helvig, der efter den gamle Folkeviselader Tove dø den grufulde Død i Badstuen, vil Sagnet dog bevare sin Levedygtighed, Sagnet om Dronningens Had og Kongens store Kærlighed. Udødeliggjort af nogle af vore største Digttere i det 19. Aarhundrede vil det sikkert for altid være knyttet til Valdemar Atterdag og Gurre. Det skal siges, og den Tribut maa vi yde Sagnet; men naar den er ydet, vender vi os til Historien.

Det ældste Digt om Tovesagnet er Vedel Simonssens: „Kongens Kærlighed stærkere end Døden“ 1830. Derefter følger Ingemanns „Prins Otto af Danmark“ 1835, Oehlen-schlägers Digt fra Fynsrejsen 1835: „Ved Kong Valde-mars Grav i Sorø“, Heibergs „Syvsoverdag“, H. C. An-dersens skønne Digt „Gurre“ 1842, Chr. Winthers „Kong Volmer paa Rejsen“, Hauchs „Valdemar Atterdag“ 1861, I. P. Jacobsens „Gurresange“ 1867—69, Ludvig Holsteins „Tove“ 1898, Georg Brandes smukke Afhandling „Tove-sagnets Behandling i det 19. Aarh.“ og Drachmanns „Gurre“ 1899, i hvilket sidste Kulminationen, hvad Skøn-hed og Begejstring angaar, vel maa siges at være naaet.

Men spørger vi nu om, hvad det egentlige Grundlag er for disse smukke af Romantik og Kærlighed beaandede Digtværker, der paa en saa sjælden Maade er bleven en elsket, fælles Folkeeje, saa finder vi det i Just Mathias Thieles Gengivelse af Sagnet om Toves Tryllering i Danske Folkesagn.

Denne Gengivelse lyder saadan:

„Kong Valdemar elskede Tovelille, et Fruentimmer fra Rygen, og havde en saa stor Sorg, da hun døde, at han end ikke kunde forlade hendes Lig, men lod det føre med sig, hvorhen han drog. Dette blev omsider besvær-ligt for alle dem, der skulde være om Kongen, og derfor benyttede en Hofmand en gunstig Lejlighed til at under-søge hos Liget, hvad det vel monne være, der bandt Kon-gen med saa mægtig en Kærlighed. Da fandt han en for-tryllet Ring, hvilken hendes Moder havde sat paa hendes Finger for derved, endogsaa efter Datterens Død, at sikre sig i Kongens Gunst. Hofmanden tog Ringen af Fingeren, og straks forsvandt Kongens Kærlighed og han lod Liget begrave. Nu vendtes hele Kongens Hu til Hofmanden, der endnu var i Besiddelse af Ringen, saa at alt, hvad der skulde ske, skulde udføres af ham, hvilket omsider faldt Yndlingen besværligt. Derfor, da han vel vidste, at

han havde Ringen at takke for Kongens Gunst, kastede han den fra sig i et Morads, da han engang red igennem Gurre Skov. Fra dette Øjeblik af begyndte Kongen at finde sig bedre der i Skoven end hvilket som helst andet Sted. Han lod bygge Gurre Slot og jagede baade Nat og Dag i Skoven. Derved blev det ham omsider en Vane at sige de Ord, der siden blev ham til Forbandelse, at Gud gerne maatte beholde Himmerig, naar kun han maatte jage i Gurre“.

Digterne, der er bleven inspirerede af det gamle Folkesagn, har uden at have undersøgt Sagen historisk kritisk, antaget det som givet, at det Sagn, Thiele her har optegnet, er et nordsjællandsk Sagn fra Egnen omkring Gurre Sø. Dette er imidlertid ikke Tilfældet. Det er ikke det nordsjællandske Gurre, Thiele har tænkt paa, men tværtimod det sydsjællandske, Lille Gurre i Køng Sogn. At dette er Tilfældet, ser vi af Thieles egen Fremstilling noget længere fremme i hans Gengivelse af de syd- og midtsjællandske Sagn om Kong Valdemars vilde Jagt. Han skriver nemlig her følgende:

„I det nordlige Sjælland har han et andet Gurre, hvor man finder Ruiner, der endnu kaldes Valdemars Slot. Her er det en Skik, at de gamle Koner ved St. Hansdags-tid gaar om Natten ud paa Vejen og aabner Leddene for ham. En halv Mil fra Gurre ligger Valdemars Høj, omgivet af Vand. Her, siger Sagnet, gaar hver Midnat seks sortklædte Præster mumlende hen over Øen“. — Af Sagnet om Kong Valdemars og Toves Kærlighed paa Gurre synes Thiele ikke at have fundet Spor i Nordsjælland.

Vi kan nu spørge videre om, hvorfra Thiele har hentet sit Sagn om Toves Tryllering. Man kunde tænke sig, at han selv har hørt det fortælle i Sydsjælland i Egnen omkring Vordingborg eller Køng (Lille Gurre). Er det det, der er Tilfældet? Vi maa svare Nej, idet nemlig Sagnet om Valdemar og Tove slet ikke er kendt i den rige sydsjællandske Overlevering om Kong Volmers vilde Jagt fra

det 19. Aarh. Den sidste Udløber af den gamle sydsjællandske Folkeoverlevering, vi kender, er et Sagn, som Byfogden i Vordingborg, Knud Daliin, i 1743 har optegnet:

„Det bliver af gamle Folk berettet, baade at Søen har gaaet som meldt her sønden om Byen ud til Knudsby og til Køng, hvor Søen igen møder og gaar ind med en Bugt, saa og, at salig og højlovlig Kong Valdemar, medens han residerede paa Vordingborg Slot, allernaadigst har fundet Behag udi at betjene sig af dette Vand til at sejle igennem, efter et gammelt Ordsprog „fra Borre til Gorre“, som skal være ved Køng ... Og omendskønt det af gamle Folk fortælles, at Valdemar den Første skulde have opbyggt baade Gurrø og et Slot ved Esrom Kloster ved saadan Lejlighed, at han havde haft en Konkubine, navnlig Taabe (o: ved Navn Tove), der havde ved Hexerie stærkt forbunden ham til Kærlighed imod sig, og da hun var død, blev ført med ham, hvor han kom. Da skulde en af hans Domestikker bleven fortørnet derover, og da han en Dag fandt et Stykke Hexeri under Klæderne paa hendes Bryst, beholdt den samme det, indtil Kongen engang kom til et Morads ved Køng, hvor der blev udkastet den halve Part deraf, da Kongens Kærlighed til den døde strax forsvandt, men fik Lyst til at bygge et kostbart Palæ, (der) hvor Hexeriet blev indkast, som og skulde være sket, og derefter blev kaldet Gorrøe. Og ligeledes skal være sket med det andet Stykke af Hexeriet paa et andet Sted, som menes at være ved Esrom Kloster, hvor ligeledes et Palæ skal være bygget. Men at denne Beretning ikke saa lige er rigtig, det observeres deraf, at det efter Helvads Beretning (*Historiarum Sacrarum Encolpion* 1634) pag. 298, skal være Valdemar den Fjerde, der har haft Touvelille til Konkubine“.

Den sydsjællandske Folkeoverlevering fra 1743 er, som det hurtigt kan ses, meget forskellig fra den Sagnopskrift, Thiele i sine *Danske Folkesagn* i 1817 har optegnet. Der er derfor kun den Mulighed tilbage, at Thiele

maa have benyttet og gengivet helt andre og ældre Litteraturoverleveringer. Dette er ogsaa Tilfældet. I sine Noter til Folkesagnene henviser han saaledes først og fremmest til Resens Atlas Danicus II S. 210 og til Erik Pontoppidans paa Tysk skrevne Danmarksbeskrivelse Theatrum Daniae 1730 S. 119. Disse to, Resens og Pontoppidans Overleveringer, maa have været Thieles Kilder. Hans Fremstilling af Tovesagnet kan vi tænke os fremstaaet ved en Sammensmeltning af disse to ældre Sagnoverleveringer til en ny Helhed, hvor de mest fremtrædende Momenter fra hver af de to Sagnkredse er taget med og derved bevaret. At dette maa være rigtigt, faar vi slaaet fast ved at lægge Mærke til Thieles sædvanlige Fremgangsmaade: ikke at opgive sine ældre Kilder hver for sig, men derimod at sammensætte ældre Opskrifter til en ny Helhed.

Fra Pontoppidan har Thiele aabenbart optaget Toves Navn og Hjemsted Rygen, Moderen som den egentlige Heks, Udtrykket „vrage Himmerig for Gurre“ og „den evige Jagt“, samt, hvad der ikke er mindst bemærkelsesværdigt, hans Henførelse af Sagnet til Vordingborgegnen og det sydsjællandske Gurre i Køng Sogn. Det nordsjællandske Gurre har Pontoppidan ogsaa kendt, idet han et helt andet Sted omtaler, at „ikke langt fra Søborg ligger det gamle ødelagte Slot Gurre, som man mener er bygget af Valdemar den Tredie, og hvor han ogsaa er død“.

I Pontoppidans Meddelelse mangler det egentlige Tryllemotiv i Sagnet, eller rettere, det er der, men saa ufuldstændigt fremstillet, at Thiele ikke har kunnet finde Anvendelse for det. Pontoppidan fortæller nemlig, at efter Toves Død har hendes gamle Moder et eller andet Sted paa sin Datters blotte Legeme gemt et forhekset Kærligheds-Tønder, og det havde en af Kongens Hof-tjenere fundet paa hendes Lig og siden, ked af den stadige Opvartning, nedgravet i et sumpet Skovdrag, kaldet „Gurre“.

En nærmere Forklaring paa, hvad der menes med „et forhekset Kærligheds-Tønder“, faar vi ved at gaa tilbage til den Kilde, Pontoppidan har hentet fra, nemlig Peder Syvs Anmærkning til Tovevisen i hans berømte Folkeudgave 1695. Det hedder her:

„Kong Valdemar den Fjerde elskede denne Tove (hvilket Navn er endnu brugeligt her), som var af Ryland (∴ Rygen), og siges, at hendes Moder havde bundet noget paa hende som et Kærligheds Tønder. Hvorfor og Kongen elskede hende saa højt, at han endog efter hendes Død førte hendes Lig om med sig. Hvorved Tjenerne kededes, som skulde bære Kisten med Liget ud og ind, og derudover, der Kongen var ej til Stede, og oplod en af dem Kisten, at se hvad i var. Og der han saa Liget og et Baand om Halsen med noget Tøj udi, tog han det og stak hos sig. Straks elskede Kongen ham og skøttede intet om Kisten, saa han stedse maatte være hos Kongen, hvor han var, som og gav ham mange og store Foræringer. Om-sider, der han hellere vilde være i Rolighed end i slig daglig Opvartning, tog han det Tingest og bandt paa Enden af et Spyd og stak det ned i Gurre Morads. Derpaa lod Kongen ham fare og fik usigelig Lyst til dette Sted, som er vel bevist, og som Meursius (II 1638 p. 94) skriver, at han eiskede det Sted Gurre, ja enddog mere, end ham burde. Den islandske Autor i Historia Geniorum (Aander-nes Historie; Manuskriptet er ukendt) taler ogsaa om det samme og lægger til, hvorledes han skulde komme did efter sin Død med mange sorte Medfølgere o. s. v.“

Det er jo ikke vanskeligt ved nærmere Eftersyn at se, hvor megen Lighed der er mellem denne Peder Syvs Opskrift af Tovesagnet og Byfoged Daliins Vordingborgopskrift fra 1743. Der maa aabenbart her være en Forbindelse, hvilket der ogsaa menes at være. Peder Syv maa have hørt Sagnet, ikke i sin Fødeby Syv ved Roskilde, heller ikke i Hellested paa Stevns, hvor han var Præst fra 1664—1702, men i Næstved, — ca. to Mil Nord for det

sydsjællandske Gurre i Køng, — hvor han fra 1660—64 var Rektor ved Latinskolen.

Det egentlige Trylleringmotiv, at det er en Ring, som Tjeneren finder paa den døde Tove, mangler i Syvs Gengivelse af Sagnet. Dette Motiv findes derimod i Resens Atlas Danicus under Skildringen af Sorø Kirke, hvor som bekendt Valdemar Atterdag ligger begravet. Efter al Sandsynlighed er denne Sagnopskrift optegnet 1667 af Præsten i Sorø Hr. Peder Mogensøn Mahler (1653—68) og indsendt til Resen paa Dansk. I Atlas Danicus er den oversat til Latin. Den lyder saaledes:

„Han er den Valdemar, om hvem det gamle Rygte gaar, at han havde en Frille, som han elskede grænseløst, forhekset af en Ring, fortryllet med dæmoniske Kunster, som denne Frille havde forskaffet sig, og som havde den Virkning, at den opvakte den hæftigste Kærlighed hos Kongen til hende. Heraf kom det, at Kongen ikke kunde undvære hendes Nærværelse, og det hverken som levende eller død. Ja, det gik saa vidt, at han ogsaa førte hendes afsjælede Lig, som havde beholdt den Ring paa sig, med sig baade her og der. Endelig var der en kongelig Tjener, som anede, at der stak Trolddom og Svig under. Han tog Ringen af Liget og stak den til sig, hvorved han samtidig overførte Kongens Kærlighed og Gunst fra Liget paa sig. Da han var blevet ked af det og indsaa, hvad Grunden var, kastede han Ringen i en Sump, som Kongen nu ligeledes fattede Kærlighed til, og det saa voldsomt, at han ved den Sump byggede Borgen Gurre, paa hvilken han døde“. — Optegneren tilføjer: „Dette meddeler jeg, som jeg har hørt det, idet jeg overlader Dommen derom til min Læser“.

Der er nu givet en Skildring af de tre vigtigste Førstehaandsoptegnelser af det berømte Tovesagn, nemlig Daliins Vordingborgopskrift 1743, Peder Syvs (formodede) Næstvedopskrift 1695 og Resens Sorøopskrift 1667 i Atlas Danicus.

Til disse tre knytter der sig endnu to Opskrifter,

nemlig Opskriften i Mette Gjoes Slægtebog fra 1663 og en Tildigtning til en af Tovevisens Opskrifter, optegnet i baade Christence Juuls og Anna Krabbes Haandskrifter fra omkring Aar 1610.

I Mette Gjoes Opskrift 1663 fortælles følgende:

„Der nu denne Tove var død og kvalt, som foreskreven staa, da kunde Kong Valdemar ingen Ro have, men hvor han rejste, og hvor han var, da skulde hendes Ligkiste følge med og staa for Kongens Seng alle Nætter. En Dag, som Kongen ikke var til Stede, fordristede hans Kammerjunker sig til og aabnede hendes Ligkiste, og oversøgte hendes Lig, og fandt under hendes ene Arm en liden Seddel indstukket imellem Hud og Kød. Denne Seddel tog han og beholdt hos sig. Da Kongen kom hjem, lod han Liget begrave, og Kongen fik saadan sin Villie til denne Kammerjunker, at han skulde være hos ham altid. Men som Kammerjunkenen vel tænkte, at denne Kærlighed kom formedelst denne Seddel, han bar hos sig, hvorfor han tog samme Seddel og kastede den i et bundløst Morads. Til dette Morads fik Kongen ligesaadan Villie, som han tilforn havde haft til Kammerjunkenen, og deraf kommer det, der siges, at Kong Valdemar gav Gud sin Part af Himmerig, for der kunde blive haard Jord, og saa byggede han paa samme Sted Vordingborg Slot, som der siges, at han endnu stundom skal lade sig se, men jeg begærer ikke at se ham, alligevel han er min Stammefader“.

I den poetiske Tildigtning til Tovevisen fortælles der om en Mand af velbyrdig Æt, der finder „under hendes Arm saa prud, noget underligt, var svøbt i Klud“. Da han „blev led ud af den Kongens Tjeneste, tog han det Tøj og skar det itu og kastede det i den sorte Jord, det ene Stykke ved Vordingborg, det andet ved Gurre, og det fortælles der mange Sagn om („deraf saa ganges der mange Ord“). Kong Valdemar fik de Steder saa kære: begærede af Gud, han maatte der evig være“.

Med Hensyn til disse to Sagnoptegnelser Stedfæste,

kan der vel ikke med Bestemthed angives noget; men al Sandsynlighed vil dog tale for, at de maa være sydsjællandske, idet Vordingborg nævnes i dem begge.

For at gøre Skildringen af Grundlaget for Tovesagnet saa fuldstændigt, som det efter de hidtil fremkomne Oplysninger er muligt at gøre, kan der endelig endnu nævnes to Folkesagn.

Det ene er et ejendommeligt gotlandsk Folkesagn, optegnet 1844 af Carl Säve, og det lyder i Uddrag som følger: Paa Toget til Gotland 1361 havde Valdemar Atterdag en Troldkælling med sig. Hun hjalp ham med at erobre Øen og bevirkede ved sine Trolddomskunster, at Kongen ikke et Øjeblik kunde undvære hendes skønne Datter, heller ikke da Pigen var død. Kongen mente, at hun blot sov. En Dag fandt en ung Hofmand en lille sort Lap fastsyet under venstre Arm og kastede den siden fastbunden ved en Sten i et bundløst Kær. Kongen brød sig nu ikke mere det mindste om Hofmanden; men han kunde fra den Dag aldrig løsrive sig fra Kæret. Bestandig sad han her og saa ud i det, og til sidst lod han bygge et prægtigt Slot paa Pæle midt i Kæret, og der levede han til sin Død.

Det andet er et meget interessant, men lidet kendt Sagn fra o. 1580, optegnet et saa afsides Sted som Fynske Samlinger VII:

Tvyvad, Tvivad, Tvevad er Navnet paa et Sted, hvor to Aær løber sammen til een, paa Grænsen mellem Rolfsten Sogn i Aasum Herred og Ellinge Sogn i Vindinge Herred i Fyn. Nogle Hundrede Skridt Nordost for Aærnes Sammenløb paavises det Sted, hvor Tvyvad Slot skal have ligget.

Om Slottets el. Borgens Tilværelse er der kun faa historiske Efterretninger. Den nævnes i Valdemar II's Jordebog i første Halvdel af det 13. Aarhundrede, og den betegnes der som Kronens Ejendom. Efter Sagnet skal Rolfsted Kirke være bygget af det nedbrudte Slots Sten.

I et Manuskript fra Rønninge Præstearkiv (af Bendz) staar der: „og der lægges til, at Kong Valdemar Atterdag har havt en Frille, som der (paa Tvivad Slot) havde sit Ophold“. — Ifølge Præsteindberetningerne af 1623, der findes i Saml. til den d. Historie 1 B. 1 H. S. 92, hedder det: „I Ellinge Langeskov, som ligger til Søgaard, sees Rudera af et gammelt Slot, som menes at være Slottet Tvevad, hvorom Kong Valdemar d. Fjerdes Concubine i en gammel Vise saaledes taler til Dronningen:

„Han gav mig Slot, han gav mig Leen,
Han gav mig Tvevad Slot i Fyen“.

Den nøjagtige Udskrift af Præsteindberetningen, som er meddelt af S. Grundtvig i Danmarks gamle Folkeviser 3. D. 1. H. S. 34, lyder:

Aasum Herridt. Rønninge Sogenn. Udi Ellinge Langeskov, som ligger thill Søgaard, haffuer i gammell Dage standet enn herregaard, eptersom stæden endnu kiendis, i sønderlighed enn brynnd neder i iorden, omsat met kampesteene, dog mesten igienskudt med iord. Somme mene, at det skal haffue værít itt lidet slot wed naffn Tvevad-slot, aff aaen, der ligger der neden westen fore, som kaldis Tvevad, hvilcket de wille colligere udaff en gammell danske wisse, siungis om Rege Valdemaro 4to, skall haffue hafft enn sleffred aff adell, huilckem thillspurd aff Dronningen, huad hendis morgengaffue var, skal hun iblant andet haffue swared:

„Han gaff mig borgh, han gaff mig lehn,
han gaff mig Twewad-slot i Fyen“.

Denne Indberetning maa være af Søren Iversen Winum, der var Præst i Rønninge fra 1606—1652.

Tvyvad Slot har sikkert ligget paa den Banke, der

endnu bærer dets Navn, i den saakaldte Ellinge Lange-
skov i Rønninge Sogn. Det var efter Valdemar 2's Jorde-
bog til i dennes Tid, altsaa i første Halvdel af 13. Aar-
hundrede. Og efter det i Præsteindberetningerne anførte
Vers af en gammel Folkevise skulde det endnu have været
til i Valdemar 4.des Tid eller i den anden Halvdel af 14.
Aarhundrede, derefter skulde det være blevet nedbrudt og
Stenene anvendt til Opførelse af Ellinge og Rolfsted Kir-
ker. Utænkeligt er det ikke, at den nævnte Vise hentyder
til Valdemar 1. og Tovelil, i saa Fald skulde Borgen
kunde henføres til omtrent Midten af 12. Aarhundrede.

Forklaringen af Folkeviseverset i Præsteindberet-
ningerne gaar ud fra den paa hin Tid og indtil vore Dage
gængse Formening, at den i Verset meddelte Efterretning
viser hen til Valdemar 4., og ved første Øjekast ser det
ogsaa virkelig ud, som om Verset var en Strofe af Folke-
visen om Tove og Kong Valdemar. Men nu har, som vi
siden skal se, i sin kritiske Undersøgelse af denne Vise
Svend Grundtvig uigendrivelig bevist, at Tovevisen og
Tovesagnet ikke kan eller bør henføres til Valdemar 4.,
men til Valdemar 1.

Af alt, hvad der nu er fremført, har vi set, at det
ikke er saa faa Overleveringer, der er bevaret om det
gamle Tovesagn, nemlig fire sydsjællandske, een midt-
sjællandsk, een gotlandsk og een fynsk Fremstilling.
Spørgsmaalet er nu, om der er nogen Overlevering fra
Nordsjælland, fra Egnen om Gurre Sø. Det viser sig, at
det er der. I H. K. Rasks Morskabslæsning for den danske
Almue 1840 findes der et Sagn efter en Bondes mundt-
lige Fremstilling af B, rimeligvis den tidligere omtalte
Skovrider Bjørnsen paa Valdemarslund. Denne Fremstil-
ling lyder saaledes:

„Kong Valdemar havde en kostbar og dejlig Kæde,
som havde den Egenskab, at hvem der var i Besiddelse
af den, hang Kongen ved med hele sit Hjerte. Valdemars
Dronning havde først haft den; men siden fik en af Hof-

mændene den, hvorudover Kongen aldrig kunde afse ham. Denne Kærlighed blev ham besværlig, og for at fri sig for den, kastede han Kæden i Gurre Sø. Fra den Tid elskede Kong Valdemar Egnen deromkring saa højt, at han, for stedse at kunne være der, byggede Slottet paa en lille Ø i Søen og forbandt den med Landet ved en prægtig Kobberbro“.

Det karakteristiske ved denne Fremstilling er den Kendsgerning, at Toves Navn ikke nævnes. Det er her ikke Kongens Elskerinde, der hemmeligt ejer en Tryllering, som kan binde Kongens Hjerte til hende baade i Liv og Død; men det er Kongen selv, der skænker sin retmæssige Dronning den Tryllekæde, som er Hemmeligheden ved at eje Kongens Kærlighed. Det nordsjællandske Sagn — og her er vi ved den egentlige Forskel mellem den nordsjællandske og den sydsjællandske Sagnkreds — interesserer sig nemlig ikke for Kongens Frille, Tove, men derimod for Kongens Hustru, Helvig, og navnlig for det Fjendskab, der var mellem Kongen og Dronningen. Meningen med Sagnet er uden Tvivl den, at Dronningen ved at give Kongens Tryllekæde fra sig, har forvandlet Kongens Kærlighed til Had, et Had, som Ægteparrets Datter, den senere Dronning Margrethe, faar Held til at ophøre ved at bede om Naade for sin fangne Moder.

I B.s Opskrift fra 1840 hedder det saaledes:

„Det var ogsaa paa Gurre Slot, at Dronning Helvig i flere Aar sad fangen, efter at hun havde ladet Tovelille, som Kongen elskede, kvæle i Badet. Men da Valdemar engang kom ridende over Broen, stod ved Borgleddet en lille, smuk Pige, klædt i Bondedragt. Kongen blev opmærksom paa hende og tog hende op foran sig paa Hesten. Da sagde Pigen: „Nu ride vi til Hove.“ „Hvad vil du der?“ spurgte Kongen forundret. „Bede Kongen om Naade for sin Moder, Dronning Helvig“. Og denne lille Pige, som skaffede sin Moder Friheden igen, hed Mar-

grethe, og hun forenede siden som Dronning de tre nordiske Riger“.

En anden nordsjællandsk Optegnelse af Tovesagnet har vi i det saakaldte Hornsherredsagn fra o. 1875, meddelt af August Møller i Torslev efter Fortælling af gamle Mænd og Kvinder i Hornsherred og trykt i Kamps „Danske Folkeminder“ 1877. Dette Sagn, der staar som et Slags Mellemandpunkt mellem Sorøoverleveringen i Atlas Danicus 1667 og den sydsjællandske Overlevering 1743, lyder saaledes:

„Kong Voldemar havde foruden sin Dronning ogsaa en Frille. De to fik hver sin Morgengave, men Frillens var størst, og derover blev Dronningen meget fortørnet. Engang saa hun sin Lejlighed til at lukke Frillen inde i Badstuen, hvor hun omkom. Kong Voldemar sørgede meget, og han kunde ikke skilles fra Liget, men førte det med sig, hvor han var. Det var Kongens Tjenere meget kedede af, og en af dem saa da efter paa Liget og fandt ogsaa under dets venstre Arm en Ring fastbunden. Den tog han til sig, og nu brød Kongen sig ikke længer om Liget, men Tjeneren maatte være i hans Nærhed, baade tidlig og sildig. Han tog da Ringen og brød den i to Stykker. Det ene kastede han i Gurre Sø og det andet i en Skov paa Horns Herred. Fra den Tid blev Kongen saa indtaget i Gurre Sø, at han her byggede et prægtigt Slot og bad Vorherre om at maatte leve her til evig Tid. Men Vor Herre svarede, at han først skulde dø den timelige Død, saa skulde han derefter faa Lov at bo her til Dommendag, og derfor jager endnu Kong Voldemar hver Nat fra Gurre og over imod Horns Herred“.

Ogsaa her i denne Hornsherredoverlevering bliver det slaaet fast for os, at det for Nordsjælland, og her navnlig Egnen omkring Gurre Sø, ikke er Kongens Forhold til Tove, der har optaget Sindene, men derimod hans Forhold til Dronning Helvig. Naar nu dette er Tilfældet, er det ikke nogen Tilfældighed, men hænger sammen med at

Valdemar Atterdags Strid med Dronningen og senere hans Udsoning med hende er en historisk Virkelighed, i aller nøjeste Grad knyttet til det nordsjællandske Gurre, medens derimod hans af Folkesagnene og Digterne saa romantisk skildrede Forhold til Tove i Virkeligheden er en uhistorisk Digtning, uden nogen reel Tilknytning til Nordsjælland. Vi kan ikke tænke os andet, end at havde Tove virkelig levet paa det nordsjællandske Gurre som Valdemar Atterdags Elskerinde, saa maatte dette paa en eller anden Maade have afspejlet sig i de nordsjællandske Folkesagn. Hun har nemlig aldrig levet der.

Og nu staar vi da ved Sagens egentlige Kærne. I sin store Udgave af „Danmarks gamle Folkeviser“, der ved sit strengt videnskabelige Princip og Gennemførelse har vundet almindelig Anerkendelse overalt, endog i Udlandet, som et banebrydende og mønstergyldigt Værk, har Folke-mindeforskeren Svend Grundtvig 1858 paa en overbevisende Maade paavist, at Tove, der i halvtrediehundrede Aar er bleven henført til Valdemar Atterdag, historisk set, intet har haft med denne at gøre. Hun har derimod været Valdemar den Stores Elskerinde, og det er denne Konge og Tove, som Folkeviserne og Folkesagnene fra først af har handlet om. Fra den nordsjællandske Gurre-egn kendes der i Virkeligheden intet ægte Tovesagn. Dette er derimod Tilfældet fra Sydsjælland; men Sagnene er ogsaa her i Tidens Løb overført fra Valdemar den Store til Valdemar Atterdag. Det er med andre Ord med dette gaaet, som Ingemann i sin Tid skrev til sin Gudson, Grundtvig, at visse Sagn er bleven Historie, ved hvilken der ikke bør rokkes.

Hvorom alting er, saa har vi ganske tydelige Spor af det oprindelige Forhold, at det er om Valdemar den Store og Tove, at Sagnene drejer sig, og at det er Vordingborg- og Køgegnen, der er det egentlige Stedfæste. Ganske vist mente Byfoged Daliin, at naar Bønderne paa Vordingborg-egnen i 1743 fastholdt, at det var Valdemar den Første

og ikke Valdemar Atterdag, som havde Frillen Tove, eller Taabe, som de med deres ægte sydsjællandske Maal kaldte hende, saa var det en fejl Tro, de var i. Men i Virkeligheden var det de sydsjællandske Bønder, der havde Retten paa deres Side. Interessant er det at lægge Mærke til, hvorledes det i Mette Gjoes Optegnelse 1663 er Vordingborgs og ikke Gurres Grundlæggelse, Sagnet omhandler. Det fortælles her, hvorledes Kong Valdemar gav Gud sin Del i Himmerig, for at der kunde blive fast Jord i det bundløse Morads, hvor Kammerjunkeren havde kastet Tryllesringen, og saa byggede han paa samme Sted Vordingborg. — Dette er i Overensstemmelse med Historien, idet Vordingborg, et gammelt Overfartssted til Orehoved paa Falster, er vokset op i Ly af Valdemar den Stores Borg (Vorthingburgh, Orthingeburgh, efter Wortning el. Oringe Halvø), hvorfra han holdt Udkig med Venderne og samlede Rigsflaaden til Togt imod dem. Her døde han og senere hans Søn, Valdemar Sejr, der paa Danehoffet i Vordingborg 1241 udstedte Jydske Lov. Længe var den en af Landets største og stærkeste Kongeborge. Her kronedes den ulykkelige Kristoffer den Anden. Under Valdemar Atterdag ombyggedes og udvidedes den. I 1351 belejredes den forgæves af Hansestæderne.

Efterhaanden som Tiden er gaaet, og baade Valdemar den Stores og Valdemar Atterdags Kongegerning er gledet ind i Mindernes Tankeverden, er Sagnet bleven overført til den sidstlevende med det ny Stedfæste Gurre i Stedet for eller ved Siden af det gamle og oprindelige Stedfæste Vordingborg. Tendensen i Folkesagnet er da nu den, at forklare Valdemar Atterdags store Forkærlighed for det fjerne i de Tider endnu vilde og øde Nordsjælland, hvor han omkring 1360 havde bygget sin ny Yndlingsborg Gurre, og derfor i nogen Maade opgivet sin sydsjællandske Hovedstad og Hovedborg Vordingborg.

Hos Resen 1667, Peder Syv 1695 og den gotlandske Overlevering 1844 nævnes Gurre som eneste Stedfæste i

Stedet for Vordingborg. Den sidste Overlevering nævner ganske vist ikke direkte Gurres Navn, der rimeligvis i Aarhundredernes Løb er gledet ud i Glemslen; men Skilddringen af Slottet, at det blev bygget paa Pæle midt i Kæret, minder altfor tydeligt om Gurres Bygningsmaade.

I Sydsjælland har man hele Tiden sejt fastholdt det gamle Stedfæste Vordingborg, hvorfor der da her er opstaaet en Sagnkreds baade om Vordingborg og Gurre, Denne Sagnkreds finder vi i Tildigtningen til Tovevisen, hvor vi hører om Trylleringen, at den bliver skaaret i to Stykker, og kastet, det ene Stykke ved Vordingborg, det andet Stykke ved Gurre, og at Valdemar faar disse to Steder saa kære, at han ønsker at maatte være der evigt. En nyere Udvikling igen af denne Sagnkreds har vi i den sydsjællandske Daliins Opskrift 1743. Her nævnes Vordingborg ikke, men Gurre i Køng Sogn i Stedet for, at det nordsjællandske Gurre, der paa det Tidspunkt kun var kendt af den stedlige Egns egne Folk, og derfor heller ikke besunget og elsket, som Tilfældet er i vore Dage, omtales som et Palæ, der menes at ligge ved Esrom Kloster.

Endnu kan nævnes Hornsherredsagnet, der er en Udløber af den sydsjællandske Overlevering. Ogsaa her tales der om stedfæstede Navne, Gurre og Hornsherred, det sidste Sted, fordi Kong Valdemars vilde Jagt ifølge Sagnoverleveringen i Hornsherred gaar fra Gurre til Hornsherred.

Det er nu paavist, at Sagnet om Tove og hele den Sagncyklus, der har dannet sig omkring hende, fra først af ikke er et nordsjællandsk, men et sydsjællandsk Sagn, der rimeligvis er fremstaaet paa Vordingborg-Køngegnen i Valdemar den Stores egen Levetid til Forklaring af hans i det almindelige Folks Øjne ufattelige Kærlighed til Tove og Egnen omkring Vordingborg-Køng. Medens Folkevisen forherliger Tove paa den retmæssige Dronning Sofies Bekostning, opfatter det sydsjællandske Folkesagn

Tove slet og ret som en Trolldheks, endogsaa fra Fjendefolket Rygboernes Hjemstavn, og som ved et tarveligt Elskovshekseri forheksede Kongen til hans for andre ufattelige Kærlighed baade før og efter hendes Død.

Denne sydsjællandske Sagnoverleverings oprindelig hadefulde Opfattelse af Frillen Tove blev i Aarhundredernes Løb mere og mere forvandlet til en sympatetisk Beundring for Kong Volmers Elskerinde. Denne Beundring maatte ganske naturlig fremkalde en Nydigtning, der ogsaa kom, nemlig i Sorøoverleveringen, i Hornsherredopskriften, men navnlig i Thieles romantisk grebne Skildring i det 19. Aarhundrede med den derpaa følgende Kærlighedsdigtning af vore største Digttere.

Endnu staar tilbage at belyse, hvad der egentlig vides om den Skikkelse, der baade i Syd- og Nordsjælland er bleven omspændt med saa megen Sagdannelse, Mystik og Romantik, nemlig Toveskikkelsen. Fra to Steder i Knytlingasaga ved vi, at Valdemar den Store havde en Elskerinde af dette Navn. Endvidere er der en ikke helt ubegrundet Formodning om, at hun er nævnt i et Klosters Nekrologium i Lüneburg, efter hvilket hun skal have naaet op mod Støvets Aar. Hendes Forhold til Kongen maa have ligget adskillige Aar før hans Kongetid og kan senest være begyndt tidligt i Aaret 1150, i hvilket Aar hun fødte ham Sønnen Christopher. Valdemar selv, som blev født 1131, var dengang 19 Aar gammel. Tove har sikkert været hans jævnaldrende, muligvis lidt ældre end han. I 1154 nærmede Valdemar sig paa Grund af politiske Forhold til sin tidligere Modstander Knud Magnusson og forlovede sig med hans smukke Halvsøster Sofie. Hun var dengang 13 Aar, deres Bryllup stod i 1157, da han selv var 26, hun 16—17 Aar. Der foreligger ingen Grund til at tro, at Forholdet til Tove, som paa det Tidspunkt var 10 Aar ældre end Sofie, og havde en næsten voksen Søn, skulde være fortsat efter dette. Heller ikke er der Grund til at tro, at hun som Medbejlerske skulde have fristet

Sofie til i Skinsyge og Had at begaa den frygtelige Ugerning, som Folkevisen fortæller om, at skubbe hende ind i den hede Badstue, hvor hun blev skoldet ihjel, en Ugerning, der vilde have sat sig Spor i hendes Forhold til Kongen, for „Valdemar“, siger Saxo, „glemte ikke let“. Om Toves Søn med Valdemar, Christopher, ved man, at Kongen lod ham omhyggelig opdrage, at han stod i det bedste Forhold til sin Fader, og at han endte som Statholder i Sønderjylland 1173, da en Sygdom i hans 23. Aar gjorde Ende paa en lovende Udvikling. Om Sofie ved vi intet særligt. Hun skal have været ualmindelig smuk. Nogen Kulde mellem Ægtefællerne synes der ikke at have været noget Tegn paa. I alt Fald var der i Ægteskabet foruden de to Sønner, Knud og Valdemar, der begge blev Konger, endnu seks Døtre.

Den berømte Folkevise, hvor Tovelils gribende Skæbne skildres:

„Der gaar Dans i Kong Valdemars Gaard,
— Med Raade“ — ...

maa henføres til en Fabelverden, der tilhører en ret sen Tid, saa meget mere som der ikke lader sig paavise een eneste Vise, som med Sikkerhed kan føres tilbage til Valdemar den Stores Tid. At Navnet Tove er bleven husket, som Tilfældet er, maa man forklare ud fra det kendte folkepsykologiske Træk, at Interessen altid mere har været tiltrukket af den Romantik, der i Kongernes løse Kærlighedsforbindelser omgav deres virkelige ofte tragiske Hjerteanliggender, end af de retmæssige Dronninger, der oftest ægtedes af Statshensyn og derfor ganske simpelt hen er gledet ud i Glemslen.

4. KONG VOLMERS VILDE JAGT OG SAGNENE DEROM.

Af Sagn, der er knyttet til Køng og i det hele taget til Sydsjælland, er der faa, der i den almindelige Folkebevidsthed har gjort et saa stærkt Indtryk og efterladt sig saa dybe Spor som Sagnet om Kong Volmers eller Valdemars vilde Jagt. Dette Sagn er foruden til Sydsjælland ogsaa knyttet, og det endda i endnu højere Grad, til Nordsjælland, hvor Egnen omkring Gurre er særlig rig paa Sagnoverleveringer herom, og desuden til det nordlige Odsherred, hvor Fortællingerne om den vilde, natlige Jæger ligeledes er udbredt.

I andre Egne af Landet fortælles der ogsaa om den mystiske Nattejæger; men der optræder han med helt andre Navne. I Vestsjælland kaldes han saaledes Natjægeren, paa Lolland og Falster Goen, paa Østmøen Klintekongen eller Jøden af Opsal, paa Vestmøen Grøn eller Grønjægeren; paa Stevns Ellekongen, paa Bornholm ligeledes Ellekongen eller Underjordskongen, paa Fyn Palle Jæger eller Fynshovedmanden, i Nordjylland Odinsjægeren eller Un. Kommer vi over til Smaalands, genfinder vi ham der under Navnet Odin.

Efter al Sandsynlighed har den natlige Rytter fra først af over alt i Danmark ligesom i Smaalands været kaldt Odin. Det samme har været Tilfældet i Syd- og Nordsjælland, og naar man her i senere Tider har ombyttet Odin med Kong Volmer, saa er Grunden dertil den

ganske naturlige, — hvilket ogsaa kendes fra andre Steder i vort Land, f. Eks. Kong Abel i Egnen omkring Slesvig, — at den historiske Kong Valdemar Atterdag, der opholdt sig saa meget paa Vordingborg og Gurre og ofte færdedes igennem Sjælland paa Vej mellem disse to Steder eller jagtede i Skovene omkring dem, i disse Egne har gjort et ganske særligt Indtryk. Det var hans Aand, sagde man, der ingen Fred kunde finde, og derfor maatte den, fredløs, som den var, jage gennem Skovene ved Nattetid.

Herom fortæller Suhm i sin Historie af Danmark (1782—93) bl. a. følgende:

„Han (Valdemar Atterdag) fornøjede sig og ofte med Jagten, især ved Gurre og Vordingborg, og lod til den Ende anlægge adskillige Jagtveje, hvoraf endnu ses Levninger hist og her, især ved Nærum udi Sjeiland, Lillerød Sogn, Kjøbenhavns Amt, som endnu til denne Dag kaldes Valdemars Vej, og som man kan mærke har været brolagt; den gaar noget krum, hvilke Slags Veje vore Fædre kaldte Rumper, hvoraf det Ordsprog: det gaar ud og ind ligesom Kong Valdemars Rump. (Dette Udtryk kan muligvis stamme fra Valdemar Sejrs Tid, idet der dengang var en Talemaade, der lød, som følger: „Det bugter sig ud og ind som Kong Valdemars Reb“, og der skulde dermed sigtes til den Rebning af Landets Jord, som Kong Valdemar iværksatte). — Endelig blev han syg paa Gurre, og tildeels, efter Crantzii Mening af, at han tog sig sine sidste Vanheld med Hansestæderne meget nær. Han brugte da, som han sædvanligen plejede, kolde Brønde, i hvilke han holdt sine Fødder, hvoraf endnu en saaes i Hvitfeldts Tid i Abildhaven eller Orit ved Vordingborg. Ventelig gjorde han dette for at trække Heder ud og at svale Fødderne, men i sig var det meget farligt. Min utrykte lybske Krønike siger, at han døde paa Søborg, hvilket ligger ej langt fra det første Gurre, som

Valdemar maaske vel og har bygget, allerhelst Sagnet siger, at han har meget jaget i denne Egn. Maaske han for Beliggenhedens Skyld har opkaldt lille Gurre efter det største, som dog har kun havt 50 Alen i Firkant.

Det berettes, at han i sin sidste Sygdom tvivlede om sin Salighed og derfor udraabte: Hjelp mig, Esrom! hjelp mig, Sorø! og du store Klokke i Lund! — fordi han havde vist sig gavmild mod disse tre Steder“.

Suhm fortæller nu videre, og skildrer Valdemar Atterdag som baade heftig, streng og hævnerrig. „Det viser, at han ej var elsket, og at man derfor bagtaledede ham efter hans Død, hvortil endnu mere høre de Beretninger, Bønderne ved Gurre, oppe ved Helsingør og ved Vordingborg, endnu have mellem sig, at han jager der i Skovene om Natten med sorte Hunde, hvis gloende Tunger hængde dem ud af Halsen. Ja, nogle Bønder ved Vordingborg skulle endog være saa overtroiske, at de om Aftenen rede en Seng for Kong Valdemar, og forsikkre, at om Morgenen efter finde de Leje der efter en stor Hund, saa at man næsten skulde tro, de tænkte, han selv var bleven omskabt til en Hund. Hans Jagtlyst og Streng-
hed har givet Anledning til disse Eventyrer. Heintze mener, at Skovene har nydt godt af disse Eventyrer, og at de have skræmmet Bønderne fra at hugge i dem.“

De nordsjællandske Sagn om Kong Volmers vilde Jagt er som ganske naturligt langt talrigere end de sydsjællandske. Det var jo i Nordsjælland, Valdemar Atterdag døde. Dog er der visse Lighedspunkter og Træk, der gaar igen hos dem begge, hvilket igen slaar det fast for os, den Forbindelse, der maa have været mellem de to Egne.

Fra Tiden før 1840 findes der kun ganske faa Sagnoverleveringer om Kong Volmers vilde Jagt. Foruden Suhms førømtalte Meddelelse (Suhm døde 1798) kan nævnes Thieles Folkesagn fra 1818, hvor han fortæller, at de gamle Koner ved St. Hansdagstid gaar ud paa Vejen

og aabner Leddene for den natlige Rytter. De gamle Præsteindberetninger, der ellers i mange Maader giver værdifulde Oplysninger af kulturhistorisk Betydning, nævner ikke noget særligt om denne Sag. Derimod gives der fra Tiden efter 1840 en Mængde Folkemindeoptegnelser, indsamlet blandt Almuen, om den vilde Jagt, som den foregaar, navnlig i Egnen omkring Gurre Sø og i den store Tikøb Kommune, og gennem dem faar vi ligesom i Sydsjælland et levende Indtryk af, hvor meget Overtro og Romantik, religiøs Skæbnetro og Fantasi, Mystik, Syns- og Hørehallucinationer kan spille ind.

Typisk for Overtroen er de mange Overleveringer om Kongen og hans Følge, der ved Midnatstid, ledsaget af et Kobbelt halsende Hunde, rider gennem de større Gaarde, hvis Porte og Laager ikke kan holdes lukkede for ham. Man kan tænke sig, hvorledes Stormen, der suser gennem Gaardene og smækker Portene op, som man maaske havde lukket fast til Aftenen før, har faaet sin mystiske Forklaring: det er Kong Volmer, der farer gennem Gaarden. Man kan ligeledes tænke sig, hvorledes de forkuede Bønder i sin Tid maa have været alt andet end glade, naar de har set Kongen komme hensynsløst jagende hen over deres Marker, hvordan de har betragtet ham som en ond Aand og derfor efter hans Død har set hans Genfærd fare afsted paa en skumbedækket Hest, ledsaget af en Skare sorte Hunde med ildrøde Tunger hængende ud af Gabet.

Meget almindelig er Troen paa, at Folk i mørke Uvejrsnætter, hvor det mystiske og uforklarligt uhyggelige ligger særlig nær, har ment at have set Kong Volmer paa den ottebenede Hest fare afsted over Markerne. Hesten var da gerne hvid; men undertiden kunde den ogsaa være sort eller kulsort. I de romantiske og af Fantasien farvede Beretninger staar Ilden ud af Næseborene. At Hesten er ottebenet er muligvis en Eftervirkning af Forestillingen om den ottebenede Slejpnir.

Gaar vi over til de sydsjællandske Sagn, ser vi, som før antydet, hvordan de i mange Maader minder om de nordsjællandske. I Sydsjælland har vi saaledes Sagn om, at Kong Valdemar eller Vollermand, som han ogsaa kaldes, bor i Gaasetaarnet i Vordingborg, hvor en Pige maa holde et Værelse i Stand til ham og rede hans Leje. I Nordsjælland er der et tilsvarende Sagn knyttet til Gurre Slot i det 17. Aarhundrede. Da Ruinerne her imidlertid efterhaanden helt forfaldt, overflyttedes Sagnet til et andet Sted, nemlig Kronborg Slot. Om dette fortæller August Møller i Torslev i Hornsherred, Meddelelsen af det omkr. 1875 fortalte Hornsherredsagn om Toves Tryllering, bl. a. følgende:

Paa Kronborg Slot er der et Kammer, hvor Kong Valdemar undertiden søger ind fra Jagten. I dette Kammer findes et Sengeleje med Halm, som engang en Pige hver Dag redte op. Den følgende Dag var det altid, som der i Halmten havde ligget en lille Hund. Hver Skiftedag laa hendes Løn paa Sengestolpen, og saaledes gik det i lang Tid. Men da glemte hun en Dag over andre Ting at rede Kongens Seng, og om Morgenen fandtes hun død i sin egen.

Den samme Meddeler fortæller ligeledes, hvorledes en Forbryder, der var dømt til Døden, engang blev be-naadet paa den Betingelse, at han skulde opholde sig en Nat i Kong Valdemars Kammer. Da Klokkeren slog tolv, kom Kongen. „Hvor tør du vove dig herind?“ spurgte han. „Jeg er dømt til Døden,“ svarede Forbryderen, „men nu søger jeg Beskyttelse her.“ Dette formildede Kongen, og han spurgte igen: „Hvilke Love gælde endnu i Danmark?“ „De samme, som du gav os, naadige Herre!“ svarede Forbryderen. Da kastede Kongen et Pengestykke til ham, og han rakte sin Hat frem. Skillingen var gloende og brændte igennem Hatten. Da Morgenen brød frem, var Forbryderen frelst.

Dette sidste Sagn menes at være et sydsjællandsk Sagn fra Vordingborgegnen, et Sagn, som saa er bleven

overført til Gurre og siden til Kronborg. Efter al Sandsynlighed er det kommen frem paa et Tidspunkt, hvor Kong Valdemars Love endnu var i Kraft, altsaa senest 1683, i hvilket Aar Christian den Femtes danske Lov afløste Valdemar Sejrs jyske Lov af 1241. Vi ser altsaa, hvordan det kan gaa til i Folketroens Verden: Kong Valdemar i Gaasetaarnet bliver, overført til Nordsjælland, under Gurrens Forfald til Kong Valdemar paa Kronborg, der afløser Holger Danske som Borgens Beboer og Beskytter.

Naar man spørger om, hvilken Del af Sydsjælland, der er omspændt af Sagnet om Kong Volmers vilde Jagt, maa vi svare: Hele Sydsjælland Syd for den paa Gøngenhøvdingens og Snaphanernes Tid saa bekendte, endnu eksisterende Vildbanegrøft, der strækker sig fra Præstø Fjord til Dybsø Fjord. Her tænker vi os, at Valdemar Atterdags Jagtomraade har været. Hertil er det mit! skal han have sagt. Vildbanegrøften har fra først af bestaaet af et højt, bredt beplantet Dige med en dyb, bred Grøft ved Digesiden. Flere Steder er den i Tidens Løb bleven sløjfet og indtaget til Agerjord. Den gaar mod Øst fra Præstø Fjord ved Sydsiden af Smidstrupvejen tæt forbi Vildbanegaarden og videre Syd om Tappernøje. Mod Vest følger den Killebæk fra Dybsø Fjord en 350—400 Meter og Nord om Nylykkegaard i Form af en bred Vandrende.

I ikke saa faa Sagn fortælles der om, hvordan Kong Volmer jager her langs Vildbanegrøften. I de Gaarde, der ligger nærmest ved, har man saaledes kunnet høre ham om Natten jage med sin Vogn gennem Toftportene. Man har kunnet høre en Vogn rulle frem for Døren; men naar man gik ud, var der intet at se eller spore. Ualmindeligt er det ikke, at ældre Folk paa Eggen endnu kan mene at have set Kong Volmer ride frem her ved Vildbanegrøften ved Nattetid og videre gennem Køng By paa sin sorte Hest med sit Jagtfølge og med Hundene halsende bagefter med Ildtunger ud af Halsene. Nogle

fortæller, hvorledes han gerne standser ved Lille Gurre paa Vej mod Vordingborg.

Interessant er en Optegnelse, som Højskolelærer Kr. Taarup i 1910 har samlet efter Fru Jørgensens Fortælling i Brøderup Smedje. Den lyder saaledes:

„Kong Vollermand bad, om han maatte fare mellem Burre (☉: Vordingborg) og Gurre. Og det kom han ogsaa til, fortalte min Moder (Smedekone Ane Kirstine Olsen, Fæby, død 1900).

Han havde to eller tre Hunde, som altid fulgte ham. Naar han red gennem Luften, kunde dog ingen se ham eller hans Hunde, men man kunde høre dem.

Naar han paa en saadan Fart kom til Burre, boede han i en Kælderhvælving i det runde Taarn (☉: Vordingborg). Her havde en Kone eller Pige lovet at rede hans Seng til en bestemt Tid; men hun havde glemmt det. Da hørte hun noget kom susende, og hun krøb forskrækket under Sengen, for hun vidste, det var ham, der kom; men Hundene fandt hende snart under Sengen. Dog slap hun nok naadigt for denne Gang.

Kong Vollermand udryddede alt Troldtøjet om Vordingborg og Ambjærg, hvor der havde været meget af den Slags fra gammel Tid. Dette Troldtøj forbyttede Folks Børn, hvis man ikke passede paa, og lagde saa smaa Skiftinger i Stedet. Men dette Troldtøj blev udryddet af Kong Vollermand.

Ved Ambjærg Skov boede en Gaardmand, der kaldtes „Jens Jæger“ eller blot „Jægeren“. Han havde en Karl, som en Aften gik uden Forlov, og det gjorde man ellers ikke i den Tid. Karlen havde da ogsaa kun gaaet et kort Stykke, før han hørte noget, der kom susende. Det var Kong Vollermand, der kom med sine Hunde og bad Karlen holde ved sin Hest. Kong Vollermand gik ind i Skoven med Hundene, og Karlen maatte staa der længe. Men han hørte, det „masede“ og skreg inde i Skoven. Det var Kong

Vollerman, der gjorde det af med den sidste af de gamle Troldkvinder.

Karlen, som hørte Spektaklet, rystede af Skræk, da han frygtede for, at nu kom Turen til ham. Men Kong Vollerman sagde til ham, om han vilde holde sin Hat op, saa skulde han faa sin Løn. Karlen holdt Hatten frem; men da Kong Vollerman kastede noget i den, brændte Hattepullen, og saa var der ingen Ting. Karlen skulde nemlig have holdt et dobbelt Lag frem, saa havde han faaet Penge ud af det. Et enkelt Lag er nemlig ikke nok. At han ikke fik noget, var til Straf, fordi han var gaet uden Forlov.

Engang havde en Kone brygget Øl, der stod i store Kar. Da kom Kong Vollerman ind til hende, og hans Hunde drak alt Øllet. Hun græd over det; men Kong Vollerman bad hende holde to Dele op. Hun holdt da sit Forklæde og sit Skørt op. Kong Vollerman kastede noget i Forklædet, og straks saa Konen, at der laa en Mængde Penge i Skørtet. Forklædet var de gaet igennem“

Ikke mindre interessant er et Sagn, optegnet af Lærer Peter Nielsen, Skuderløse, og samlet i Tang Kristensens „Danske Sagn“, hvor der fortælles om de ogsaa fra andre Egne af Landet omtalte langbrystede kvindelige Trolde, de saakaldte „Slattenlangpatter“, som den vilde Jæger tænkes at jage ved Nattetid:

„Paa sin Vej fra Burre til Gurre færdes Kong Vollerman ad Landevejen efter Næstved. Det traf sig en mørk Efteraarsnat, at en Bondekarl, der tjente i Vester-Egesborg og havde besøgt sin Kjæreste, der tjente i Kjøng, paa Tilbagevejen derfra passerede Vejlebroen, og der mødte han et Uhyre, som de kaldte for en Gjødemor. (Nedenunder Vejlø Prædikestol sidder en saadan Gjødemor, der bærer Stolen; den har lange, nedhængende Bryster, en hængende Underlæbe og vældige store Ører og ser fæl ud). Ordet udtales: Gjødemor. Hun kommer pu-stende, og han møder hende lige paa denne Bro; han

kunde høre længe, før han mødte hende, hvordan hun pustedede og stønnede. Hun fik lige gispeth ud: „Havde jeg Tid, saa skulde jeg sluge dig“. Men Karlen tænkte: „Det var godt, han ikke havde Tid“. Lidt efter møder han tre gloende Hunde med Ildøjne, og Tungerne hængte dem langt ud af Halsen. Atter lidt efter møder han selve Kongen. Vollermand var ridende og holdt Hesten an og spurgte saa Karlen i en streng Tone, om han havde mødt noget underligt paa sin Vej. Han svarede, at henne paa Vejlebro havde han mødt en Gjødemor. Kong Vollermand svarede: „Det er den sidste af den Art, der er her i Danmark“. Han havde nemlig faaet den Opgave at udrydde alt Troldtojet her, da han havde ønsket bestandig at blive her paa Jorden. „Men jeg haaber, hun skal snart faa sin Bekomst“. En Stund derefter hører han tre skingrende Hallo gjalde ude i Kostræde-Banker, og umiddelbart efter hører han et Skud. Karlen var nysgerrig og gik efter Skuddet, og da han kom ud i Bakkerne, ser han Kong Vollermand i Færd med at læsse Uhyret paa sin Hest; men han magtede det ikke og bad da Karlen om at hjælpe sig. Han lod ham saa drikke af en Flaske tre Gange, og saa fik han tolv Mands Styrke og kunde let læsse Uhyret op. Da Kong Vollermand nu galopperede i Retning efter Burre, kunde han nok skjønne, hvem han havde haft for sig. Siden den Tid havde Karlen 12 Mands Styrke; men der siges ikke noget om, at han saa aad for 12 Mand; men det er dog meget sandsynligt. Karlen kom siden til at tjene paa Avnø, og der fik Herremanden ham til at sige, hvorfra han havde faaet sin Styrke, imod at love, at han skulde forsørge ham til hans Dødsdag.“

Fra Lundby ved Præstø er fortalt følgende:

„Det hændte ikke så sjældent, når Hovfolkene gik på Lundbygårds Marker, at de ved Aftenstid så en høj Kvinde komme farende ud af Skoven; hendes Bryster var så lange, at hun havde kastet dem over Skuldrene. Bag

efter hende jog en Rytter paa en kulsort Hest. „Så I hende!“ råbte han til Hovfolkene, mens han forsvandt i Mørkningen. Noget efter kom han tilbage og havde Kvinden lagt tværs over Hesten foran sig. „Så I, jeg fik hende!“ råbte han igjen til Hovfolkene, hvorefter han red ind i Skoven. Det var Kong Atterdag, på Jagt efter Ellefruen, forklarede min Hjemmelsmand.

Somme Tider hændte det også, når Hovfolkene gik på Marken ved Aftenstid, at der kom en fremmed til dem og sagde: „Nu må I nok gå hjem, Folk, nu er det nok for i Dag.“ — „Det var Kong Atterdag“, tilføjede min Hjemmelsmand, „men ham var Folkene aldrig bange for, han gjorde dem ikke noget“. (Johannes Neve i Tang Kristensens „Danske Sagn“).

En gammel Mand i Vester Egesborg mødte en Aften ved Vejlø-broen et ualmindeligt stort Fruentimmer, der pustede og stønnede, så han kunde høre hende, længe før hun kom til ham. I det klare Måneskin så han, at Tungen hængte langt ud af Halsen på hende af bare Anstrengelse, og hendes blottede Bryster hængte helt ned til Bæltetstedet. Lidt længere henne, hvor Nørrestrand går lige op til Landevejen, mødte han tre ildrøde Hunde med gloende Tunger, og så kom Kong Vollermand farende på en snehvid Hest og spurgte, om han ikke havde set eller mødt en Slattenpatte. Jo, og hun lod til at have Hastværk. „Ja, men det hjælper hende ikke,“ og så red han videre. Lidt efter drønedes et Skud og hørtes et gjennemtrængende Hvin. Det var den sidste Slattenpatte. (Tang Kristensen: „Danske Sagn“).

En Bonde i Vordingborg-egnen var engang ude at flytte Heste, og da kom der en Jæger med et Koppel Hunde og bad Bonden passe godt på dem, indtil han kom tilbage. Bonden slog Lænken om et Træ, og få Øjeblikke efter hørte han et Skud, og derpå kom Jægeren jagende med et Fruentimmer hængende bag over Hesten. „Så du, jeg fik hende; men jeg måtte også til Falster for at

hente hende.“ Det var en Ellepige. (Tang Kristensen: „Danske Folkesagn“).

Kong Valdemar blev, fordi han holdt så meget af Jagten, sat ned i en åben Begravelse med en Hest og Jagtredskaber hos sig Han farer om Natten gennem Luften med alle sine Hunde, så det hviner og tuder efter. En Karl fra Ormitslev har hørt det mange Gange. En Gang var han på Jagt efter en Havfrue, som hed Slattenpat. Han traf da en Dreng, som måtte strø Møg om Natten, fordi han ikke kunde nå nok om Dagen. Jægeren bad da Drengen om at holde sine Hunde, mens han red et Stykke Vej på Jagt. Drengen holdt dem også, og Jægeren red bort; men straks efter kom han tilbage med et Fruentimmer hængende over Hesten. Til Løn for sin Ulejlighed fik Drengen Lov at patte Fruentimmeret, hvoraf han blev så stærk, at da Manden næste Aften vilde drive ham i Marken, tog han ham og smed ham over Huslængen.

Den samme Jæger kom engang ind til en Kone og bad om noget at drikke. Konen undskyldte sig med, at hun havde ingen Krukke; men Jægeren tog da et Sold og drak af. Da han havde drukket, fyldte han Soldet med Trækul; men Konen regnede ikke disse for noget og satte dem afsides i en Krog. Nogen Tid derefter vilde hun koge Mad ved Kullene; men da var det bare Sølvpenge. (Tang Kristensen: „Danske Sagn“).

Ved Gaarden Rosenfeldt ved Vordingborg jager Valdemar Atterdag. (J. Kamps Saml.).

I Vintersbølle Skov ved Vordingborg findes en Rundkreds af store Sten, og inde i Kredsen ligger flere større Sten, men i selve Midten en Sten, hvori der findes en Fordybning, og i den er altid Vand. Sker det en sjælden Gang, at Vandet bliver udtørret, da er det et Tegn paa onde og trange Tider, der skal komme. Det har været Skik at lægge Mønter ned i det Hul, og da jeg spurgte, hvorfor man gjorde det, svarede Manden, der viste mig Stedet, at det vidste han ikke, det havde været Skik fra

ældgammel Tid. I samme Sten var tillige en lang Fordybning. Der fortælles, at Kong Valdemar kommer en Nat hvert Aar farende paa sin Hingst gennem Skoven, standser ved Tingstedet og slaar med sin Ridepisk paa Stenen, hvoraf saa den omtalte Fordybning skal komme. (J Jensen Refshale i Tang Kristensen: „Danske Sagn“).

Naar gamle Koner hører en sær Lyd, siger de til Børnene: „Ti stille, Dreng, det er Kong Vollermand.“ Han havde den Dom over sig, at hvor han red og kom til en Gaard, som havde to Porte lige overfor hinanden, der skulde han ride igennem dem, og det nyttede ikke, hvor stærkt de havde stænget dem, naar han kom til dem, saa red han igjen, og hvor Portene saa stod aabne om Morgen, vidste Folkene, han havde været der. En Gang, en Skærsommernat, var en Bondekone i Færd med at brygge Øl, det var i Per Kastes (Peder Karstensens) Gaard i Vester-Egesborg, og der var saadan to Porte. Høstfolkene havde drukket alt Øllet Dagen før, og derfor maatte Konen have brygget. Just som hun var færdig med at tillave Urten, farer tre gloende Hunde ind over Halvdøren til Stegerset og giver sig i Færd med at drikke Urten. Konen forsøgte at jage dem bort med sin Ildtang; men det lykkedes hende ikke. Hun jamrede sig for sit Øl til Høstfolkene, og i det samme stikker Kong Vollermand Hovedet ind over den øverste Dør og bad om lidt at drikke. Ja, det var hende umuligt, da hans Hunde havde drukket al hendes Urt. Om hun da ikke havde lidt Mælk? Det fik han saa at læske sin Tørst paa. Siden sagde han: „Du skal have lidt Øl for dit gode Hjertelag“, og saa kom han ind i Stegerset, tog Ildskovlen og bad hende holde Forklædet op. Nu øste han et Par Skovlfulde af gloende Kul i det. De brændte nok Hul i Forklædet; men om Morgen efter fandt Konen lige saa mange Guldstykker, som der havde været Kul i Forklædet. Den Gaard fik derved sin Velstand; og den var der i lange Tider. (Lærer Peter Nielsen, Skuderløse, i Tang Kristensens: „Danske Sagn“).

Endelig kan saa sent som 1937 nævnes følgende Optegnelse:

Gud maatte gerne beholde sit Himmerig, naar blot Kong Volmer maatte ha' Lov at fare fra Gurre til Borre, har Kong Valdemar engang sagt; derfor skal han fare som Genfærd til evig Tid. Borre er lig med Vordingborg; Gurre er en rund Plantage med Vand uden om, hvor ned til Kjøng-Gaardens Have gaar, tidl. Øbjerggaard kaldet. Kong Volmer red fra Borre til Gurre (Medd. kender ikke Gurre i Nordsjælland). Folk kunde høre, naar han kom jagende, høre hans Hunde, der havde gloende Øjne, halse. Folk kom ud og lukkede Ledene op for ham, naar han kom. Han kom en Nat og bød en Kone, at hun skulde lukke sit Kvæg ud. Hun turde da ikke andet end adlyde hans Befaling, og hans Hunde aad da det hele op. Til Gengæld smed Kongen en Haandfuld Guldpenge i Konens Forklæde; men de brændte Hul i det. „Du skal ikke være bange, Tøs“, sagde Far, naar jeg Efteraarsaftener, naar det begyndte at mørkne, skulde uden for, „Han kommer ikke før Kl. 12“. (A. Rønnekilde Nielsen, Slagelse, i Tang Kristensens: „Danske Sagn“).

5. NIELS RYBERG. EN HANDELSFYRSTE FRA EMPIRETIDEN

Blandt de Navne, der gennem Tiderne er bleven knyttet til Køng Sogn, er der intet, der indtil vore Dage har været omgivet af saa megen Ærbødighed og Kærlighed som Navnet Niels Ryberg.

Denne Mand, der skulde være med til at gøre Danmarks Navn kendt langt ud over dets Grænser, og herhjemme ved sit Initiativ og Vovemod, sin Dygtighed og Flid, sin Retskaffenhed og sit varme Hjerte, kom til at efterlade sig saa mange gode Spor, ogsaa i Køng, blev født af fattige Bønderfolk den 14. September 1725 i Landsbyen Ryberg i Sallingland. Hans Fader hed Bertel Christensen og Moderen Vibeke Nielsdatter. Navnet Ryberg fik han efter sin Fødeby.

Efter sin Skoletid, i hvilken han gennem sin Lærer synes at have modtaget en dyb, aandelig Paavirkning og Forstaaelse, som han bevarede lige til sin Død, og som var den egentlige Hemmelighed ved hans Livs usædvanlige Arbejdskraft, Medgang og Lykke, blev han først sat i Handelslære hos en Morbroder, Købmand Axel Møller i Aalborg, hvor der dengang rørte sig et rigt merkantilt og industrielt Liv. Herfra drog han 1750 til København, hvor han paa egen Haand begyndte en lille beskeden Kommissionsforretning. Allerede tre Aar efter, 1753, kunde han løse Borgerskab som Grosserer, og fra nu af tog hans Skæbne Fart. 1756 gik han i Kompagni med det meget

formuende Thygesen'ske Handelshus under Firmanavnet Ryberg & Thygesen junior. Senere tog han Cramer og Black i Kompagni med sig. I 1775 skiltes disse fra hinanden, men nu var Navnet Niels Ryberg i lang Tid ene hans Firma, indtil han i 1789, 64 Aar gl., associerede sig med det næste Slægtled, med Konsul Saabye, g. m. hans Søsterdatter, Grosserer Mørk, hans Søstersøn, og Grosserer Otte, hans Svoger, under Firmaet Ryberg & Comp.

Det, der betingede Rybergs næsten eventyrlige Held, var det, at han var den fødte Købmand, et koldt og klart Hoved, en fortræffelig Regnemester, der forstod at bedømme en Situation og beregne de skiftende Konjunkturer. Han lod sig aldrig blænde af Heldet, han forstod at standse, naar Farten blev for rivende og at opgive et Foretagende, naar han mærkede, det ikke kunde lykkes. Hans Kendskab til Udlandet og navnlig til Verdenshandelen var forbavsende. Som faa paa den Tid forstod han, hvad Kundskaber betød for den, der vilde frem i Verden og øve en Indsats for sit Land. Den bekendte Christian Martfeldt (d. 1790), der af sine samtidige ansaas for „den største Statsøkonom og handelskyndige, som Danmark nogensinde har ejet“, blev til det, han var, ved den 7-aarige Rejse, som han foretog paa Rybergs private Bekostning i 1760'erne, paa et Tidspunkt, hvor Ryberg endnu ikke var nogen meget rig Mand. Hos hvilken af vor Tids Storkøbmænd kan man finde et saadant Storsyn, at han vilde ofre 6527 Rdlr., fordi han, som R. skriver i et Brev, hos en Mand finder: „Drift og Lyst til at erhverve Kundskab i Manufaktur- og Fabrikvæsenet, samt Handelsens Løb paa fremmede Steder“?

En Del af sin store Formue tjente R. som Assurandør. Præmierne var dengang høje. Handelen var nemlig meget usikker. I Middelhavet og det indiske Ocean huserede Sørovere, under Søkrigene tog de krigsførende Magter det ikke saa nøje med at opbringe de neutrales Skibe, og da Fyrvæsenet og Søkortene dengang var meget man-

gelfulde, var Risikoen i de Tider mange Gange større end nu. Præmien for en Ostindiefarar, der havde 300,000 Rdlr. ombord til at købe Varer for, var 50,000 Rdlr. for Rejsen frem og tilbage. Gik Vovestykket godt, tjentes der selvfølgelig mange Penge ved saadanne Forretninger.

Det var dengang de store Handelskompagniers Tid, og Danmarks Navn blev ikke mindst ved dem kendt og agtet viden om i Verden. Der var saaledes det asiatiske Kompagni, det vestindiske, det islandske og flere andre. Da det viste sig, at det islandske Kompagni ikke kunde drive Handelen uden Underskud, overtog Kongen det og lod det for egen Regning drive med R. som Leder fra 1759 til 1763. Her arbejdede han med megen Iver for Fiskeriets (Kabliau) Opkomst ved Island, ligesom han fik Rentekammeret til at sende en norsk Student, Peder Rønne (senere Præst i Frederiksstad i Norge), op til den fjerne Ø for at studere Landet og dets Erhvervsmuligheder. I 1763 oprettede R. for egen Regning et Handels-etablissement paa Færøerne (Strømø). Samme Aar gik Handelen paa Island, Finmarken og Grønland over til det kgl. oktrojerede alm. Handels-Kompagni. Men Handelen her gik ikke godt. R. kæmpede en energisk Kamp for at forbedre Selskabet, han skrev saaledes en Pjece om Manglerne ved Styrelsen, Direktørerne søgte at gendrive ham; men R. fik Ret. Efter flere Aars forgæves Forsøg paa at holde Kompagniet oppe, maatte Staten i 1774 overtage det og udløse Interessenterne. Det kan her bemærkes, at Finmarken i 1751 blev en Slags Straffekoloni for særlige, baade mandlige og kvindlige Forbrydere, som var dømt til Slaveri.

Ogsaa det vestindiske Handelskompagni, der var oprettet i 1778, var R. med til at lede her som en af Direktørerne. Efter en glimrende, men desværre kun kort, Periode under den nordamerikanske Frihedskrig kom dette Kompagni i dybt Forfald. Freden i Versailles 1783 standsede den egentlige Mellemandel paa de spanske og

franske Besiddelser. Dertil kom, at Administrationen paa St. Thomas ikke var god. Stillingen blev efterhaanden uholdbar, og til sidst begærede R., som den forudseende Mand, han var, sin Afsked fra Direktionen 1785, idet han indtrængende raadede til at opløse Kompagniet.

I Aaret 1772 valgtes R. til en af Direktørposterne i det store asiatiske Kompagni, et af de fornemste og mest

Niels Ryberg.

ansete Tillidshverv Datiden kunde betro en Mand. Denne Stilling beklædte han fra 1772—75 og fra 1779—84, og i disse Aar oplevede Kompagniet en af sine mest glimrende Perioder. I de tolv Aar fra 1772—84 udsendes saaledes 52 Skibe til Kina og Ostindien, og de medførte herhjemme fra Ladninger og Sølv til at gøre Indkøb for, ialt til en samlet Værdi af 9 Mill. Rdl. Over-

skuddet var i disse Aar 5,068,000 Rdlr. eller 422,000 Rdlr. aarlig, mens man i de 40 foregaaende Aar kun havde tjent 4,193,800 Rdlr. eller 105,000 Rdlr. aarlig, altsaa fire Gange saa meget aarligt i de sidste 12 Aar som i de foregaaende 40 Aar. For at give en Forestilling om, hvor store Summer, der i de Aar kunde indvindes, kan det opgives, at i 1775 bragte Skibet „Fredensborg Slot“ en Ladning hjem, der blev solgt for 490,286 Rdl.; dets Indkøb i Kina havde kostet 267,293 Rdlr. Omkostningerne var 144,103 Rdlr. og Overskuddet af Rejsen 78,888 Rdlr. Samme Aar

solgtes Skibet „Kongen af Danmark“s Ladning for 520,110 Rdlr. Indkøbet havde kostet 304,998 Rdlr. Omkostningerne var 111,645 Rdlr. og Overskudet 103,465 Rdlr. Vi kan forstaa, hvorledes de uhyre Summer, der saaledes i de Aar kom Direktører og Interessenter til Gode, maatte sætte sig Spor, bl. a. i de pragtfulde Empirepaladser og i Godser som Øbjerggaard og Frederiksgave, der endnu den Dag i Dag staar som Pust og Minder om hine fjerne, gyldne Tider.

I sit Arbejde for det asiatiske Kompagni skulde imidlertid R. komme til at opleve sit Livs største og strenge Ildprøve. Netop paa det Tidspunkt, da England havde aabnet Fredsunderhandlinger med Frankrig og Amerika, og der derfor var indtraadt en pludselig Stilstand i de neutrale Landes Handel, da mange store københavnske Handelshuse var i alvorligt Betryk, og Staten havde maattet træde hjælpende til for at hindre en alvorlig Krise, ramtes Kompagniet af en meget sørgelig Katastrofe, som truede det med Undergang. Man opdagede nemlig, at tre af dets mest betroede Mænd: Justitsdirektør Haaber, Bogholder Christoffer Battier og Kasserer Jacob Holm sammen havde besveget Kassen for ikke mindre end 673,737 Rdlr. 74 Sk. Det blev, som man kunde vente, en frygtelig Skandale. Haaber druknede sig, og Direktionen, der efter dennes Død bestod af Ryberg, Fabritius, Hooglandt og Cramer, havde Ansvaret for Kasse-manglen. Den kendte Guldberg stillede sig ved en Kabinettsordre af 31. Maj 1783 paa Direktionens Side. Den offentlige Mening var imidlertid bleven voldsomt ophidset, og man forlangte herfra, at Direktørerne skulde svare af deres egen Lomme for Kasse-manglen. En Kommission nedsattes til Undersøgelse af Bedrageriet, og i December 1783 stævnedes Ryberg og Fabritius til „inkvisitorisk“ Forhør i denne. Da de vægrede sig ved at komme, blev de truede. Der var under saadanne Omstændigheder ikke andet for dem at gøre end henvende sig til Kongen og

bede om Lovens Beskyttelse, hvilken ogsaa blev bevilget 13. Januar 1784. Efter Revisionen tog en offentlig Pennefejde fat, der satte hele Hovedstaden i Bevægelse. Det betydeligste af de mange Flyveskrifter, der i denne Forbindelse fremkom, var en Pjece af R. selv af 3. Maj 1784, hvor han tilbyder Interessenterne Forlig; og hvor han bl. a. skriver:

„Haardt er det visselig for en Mand, der tør regne sig blandt Statens nyttige og virksomme Borgere, at se Frugten af mange Aars nøjsommelige og redelige Arbejde blive et Offer til Forsoning for andres Uretskaffenhed. Alt, hvad der i denne Sag kan tilregnes mig, er, at jeg ikke har mistroet en Kollega, til hvem Interessentskabet og det hele Publikum havde den fuldeste Tillid. Det var umuligt for mig at kontrollere Justitsraad Haaber uden at forsømme Kompagniets vigtigste Handelsanliggender. Handelsdirektørerne kunde umuligt have Opsigt med Kassen, derfor blev netop Haaber valgt og med dobbelt Løn aflagt, for bestandig at være tilstede paa Kompagniet og have Tilsyn med Bogholderen og Kassereren“.

Guldbergs Fald i 1784 medførte, at R. og Direktørerne tilbød at betale 10,000 Rdlr. hver til Kompagniets Kasse. Nogle af Interessenterne holdt imidlertid fast ved, at de tre Herrer skulde betale tilsammen 45,000 Rdlr., og R. tilbød da, „hvor tungt det end var for ham“, at udrede 25,000 Rdlr., da hans Kolleger erklærede sig ude af Stand til at betale mere end de tilbødte 10,000 Rdlr. Den 8. Aug. 1789 faldt Kommissionsdommen, som gik R. og hans Kolleger imod, og den 28. August indbetalte de de 45,000 Rdlr. foruden en Sum, de ved Højesteretskendelse var bleven tilpligtede til at betale — ialt 57,748 Rdlr. Hermed var Kasse mangelsagen afgjort, og et sjældent sørgeligt Indblik i de menneskelige Lidenskaber bragt til Afslutning. Ryberg havde lidt mest under denne Sag, og han havde maattet betale Broderparten af Erstatningen. Admiral Hooglandt gik endogsaa helt fri, da han intet

havde at betale med. R. selv skriver: „Saaledes har jeg da betalt dyrt nok den Ro, i hvilken jeg ønsker at tilbringe de Dage, Forsynet endnu vil unde mig“.

R.s Evner og gode, hjælpsomme Vilje skulde faa Lejlighed til at blive benyttet paa mange Omraader. I 1771 blev han saaledes under Struensees Ministerium udnævnt til Deputeret i den saakaldte Kommercedeputation, der skulde have med Ledelsen af Handels- og Fabriksvæsenet at gøre. R. var her den handelskyndige og Clasen, Stifteren af de Clasen'ske Arbejderboliger, den fabrikskyndige. Deres Opgave var imidlertid ikke helt let, idet Struensee simpelthen var den, der bestemte, resolverede, endda i Kongens Navn: ... „Naar jeg finder Noget nødvendigt til Handelens Opmuntring, vil jeg hver Gang anvise det“. Med Struensees Fald 17. Januar 1772 faldt som saa mange andre af hans Reformforetagender Kommercedeputationens Arbejde bort.

Ogsaa uden for Handelens Omraade kom R. til at gavne sit Land. Som Meddirektør af Opfostringshuset paa Christianshavn til fattige Børns Opdragelse (stiftet 1753) var han saaledes den, der foreslog at lade de bedste Hoveder blandt de Drengene, der ytrede Lyst til at gaa til Søs, oplære i Engelsk, Fransk og Hollandsk, „hvormed de kunne forklare deres Tanker, i hvad Verdens Dele de komme“, samt i Begyndelsesgrundene i Matematik, for at de senere kunde lære Styrmandsvidenskaben. Opfostringshuset blev paa denne Maade ligefrem en Planteskole for vordende Sømænd, og ikke faa af disse udmærkede sig siden hen som duelige Koffardikaptajner.

Ved en Kapinetsordre af 16. Oktober 1771 ophævede Struensee, der havde besluttet at omordne Hovedstadens Fattigvæsen fra Grunden af, de tre Direktioner over Vaisenhuset, Opfostringshuset og Fattigvæsenet, i hvis Sted der oprettedes en saakaldt almindelig Plejeanstalt med Ryberg, Pastor Resewitz, Raadmand Lunding og Livmedikus Berger som Direktører. Ogsaa her blev R. hur-

tig den ledende Kraft. Hans Iver for denne Sag var saa stor, at han frabad sig Løn.

Fattigdommen var paa den Tid et meget brændende Problem. En Ottendedel, ja, maaske endda mere, af Danmarks Befolkning leverte mere eller mindre af det offentlige og var en uhyre Byrde for Samfundet. Der trængtes til Reforme, navnlig radikale Reforme, der kunde angribe Ondet i dets Rod, og den almindelige Plejeanstalt var eet af Forsøgene derpaa. Hvad R. her foretog sig for at lindre de fattiges Nød, skaffe de arbejdsføre passende Beskæftigelse, bl. a. ved Hør- og Bomuldsspinderi samt Vævning, og sørge for de forladte Børns Pleje og Opdragelse, vil blive nærmere belyst i det følgende Afsnit.

Gennem denne velsignelsesrige, sociale Gerning føres vi over til R.s Virksomhed som Godsejer. En Del af den betydelige Formue, som han efterhaanden erhvervede sig, satte han i Jordegods. Saaledes købte han Øbjerggaard i Køng og det store Frederiksgave, det gamle Hagenskov, paa Fyn. Og her paa disse to Steder fik han rig Lejlighed til ud fra sine mange Erfaringer i det københavnske Forsorgsarbejde at faa Udløsning for sit varme Hjertelag over for de mange fattige, Arbejdere og Bønder, der stod i hans Tjeneste. Det var jo de store Bondereformers Tid i de Aar, hvor Stavnsbaandets Løsning virkede som en uhyre stor Befrielse, ja, som et Vaarpust med nye Livssyn og Livsværdier for store Dele af Befolkningen. R. blev ogsaa her en ivrig Foregangsmand. Allerede en Del Aar før den store Bondereform sikredes ved Kronprins Frederiks Tiltrædelse til Statsstyrelsen i 1784, havde saaledes R. begyndt at gennemføre vigtige Forbedringer paa sine to Godser til Bondens Frigørelse og Landbrugets Opkomst. Ved sin egen naturlige Medfølelse for den Stand, han selv engang var udgaaet fra, og ved jævnlig Omgang med Bondevennerne Oeder, Martfeldt og Tyge Rothe forstod han stadig at holde sig levende interesseret over for alt, hvad der kunde gavne.

Paa Øbjerggaard, som han købte i 1774, lod han saaledes Jorderne udskifte i 1779—80. Jordskiftningen blev foretaget af den indsigtfulde Landinspektør Berner, der var bleven anvendt ved Fællesskabets Afskaffelse paa Godset Bernstorff. En trykt Tabel viste den efter Jorddelingen mest fordelagtige Dyrkningsmaade og gav Anvisning paa, hvilken Slags Kornart der hvert Aar med størst Udbytte kunde saas. Denne Tabel holdt Godsets Inspektør, Voelker, i Begyndelsen Aftenforelæsninger over for Bønderne. „Siden“, fortælles det, „blev Erfaringen den bedste Læremester“, da Jordens Tilstand ved Forskriftens Iagttagelse forbedredes fra Aar til Aar.

En Del af Godsets Bønder satte R. i Stand til at købe deres Gaarde, og for alle disse blev Hoveriet afløst mod en fast, overkommelig Pengeafgift, Hoveripenge, som det kaldtes, 30 Rdlr. aarlig, af hver Gaard. Man kan tænke sig, hvad dette betød i Retning af Frigørelse for den før saa forkuede Landbostand paa det store Gods. Bonden kunde nu gaa rolig og med større Glæde til sit Arbejde, uden at behøve at frygte for det berygtede Hovbud, der saa uretfærdigt og pludseligt paa alle mulige Tider kunde afbryde det, fordi han skulde forrette Hoveriarbejde paa Herregaarden. De, der vilde ombygge eller forbedre deres Gaarde, skænkede han savskaaret Tømmer af Godsets Skove og saa mange brændte Sten, som behøvedes. For det Formaalets Skyld havde han ladet oprette en Teglovn, hvor der ved Tørv i hver Brænding kunde brændes omtrent 30,000 Sten. Til Anlæg af Haver skænkede han Frugttræer. For Husmændene oprettede han paa den gamle Hovmark smaa Afbyggerhuse med Jordbrug paa 4 Tdr. Land. Ikke saa underligt at der rundt om paa Godset efterhaanden skød en Række af smukke og hyggelige Bøndergaarde og Husmandsboliger frem, at der udbredtes en almindelig Velstand og Velvære blandt Befolkningen paa Godset, og at Folkemængden paa Øbjerggaards Gods i Løbet af 25 Aar voksede fra 477 Mennesker til 700, An-

tallet af Husmænd fra 43 til 82. Alle de arbejdsføre paa Godset, som ikke beskæftigedes ved Agerbrug, sørgede R. for, at de kunde tjene til Livets Ophold paa den af ham oprettede Hør- og Vævefabrik i Køng. Ogsaa Krøblingene og de hjælpeløse gamle tænkte han paa. For disse oprettede han det tidligere Hospital i Køng. Kapitalen til dette Hospital sørgede han for ikke kunde opsiges. Skulde Ildebrand ødelægge Bygningen, havde han ordnet det saadan, at den igen kunde blive opført uden Mindskelse af Kapitalen. To af Stuerne paa Hospitalet lod R. indrette til at modtage saadanne syge fra Sognet, som hjemme maatte mangle den nødvendigste Pleje og Tilsyn.

Endnu større Reformer end paa Øbjerggaard, men i samme Stil, foretog R. paa Frederiksgave Gods, det gamle Hagenskov, i Baag Herred, S. Ø. for Assens, der var hans Sommerbolig.

At dyb Religiositet og from Gudstro var Hovedtræk i R.s Karakter, har man mange Vidnesbyrd om. Han var en flittig Kirkegænger, og mangen en Søndag sad han som Tilhører i Køng og Dreslette Kirker. Hans Omsorg for disse to Kirker, deres Istandsættelse og Forskønnelse, var ud over det almindelige. Med en Smag og Elegance, som ikke giver nogen Købstadskirke noget efter, lod han dem udstyre, og viste derved, som der er skrevet om ham, at han forstod, at „anvende Tienden til sin Bestemmelse og at omgaas redelig med de Landets Ejendomme, som han havde tilkøbt sig Bestyrelsen af“.

R. blev 1764 gift med Margaretha Dorothea Otte, Datter af Kancelliraad Friederich Otte i Eckernførde. Hun blev 1766 Moder til en Søn, Fridericus Bartholomæus, og 1767 til Johan Christian. Den ældste Søn døde omtrent tre Aar gammel, og Fru Ryberg selv ved samme Tid 1767, kun 18 Aar gammel. Til Minde om sin Hustru, som R. saa tidligt maatte miste og aldrig siden kunde glemme, lod han i Frederiksgaves Have opsætte en Marmorsøjle, udført af Wiedeweldt. Forneden paa denne Søjle ses en Urne

med den korte, men talende Indskrift: „Hisset“. Denne Søjle er nu flyttet bort og anbragt paa den nærliggende Dreslette Kirkegaard. En anden Marmorstøtte, forsynet med Sindbilleder, og udført af Dajon, som R. til Ære for sin Svigerdatter ligeledes havde ladet opstille i Haven, er ogsaa fjernet, men uvist hvorhen.

Endnu staar tilbage at nævne de Udmærkelser, hvorved Regeringen paaskønnede R.s mange Fortjenester. I 1758 blev han saaledes Hofagent, 1770 Etatsraad og ti Aar efter Konferentsraad. Da han havde faaet Etatsraadstitlen, skrev Martfeldt saa betegnende til ham: „Jeg gratulerer ærbødigst til den nye politiske Daab. Det glæder mig for saa vidt at høre engang, min Velgører bærer Navn af det, han længe har været — vor Stats Raad“. I Kabinetsskrivelserne fra de Aar kan man endnu læse om R.s Udnævnelse til Etatsraad. Udnævnelsen er udfærdiget paa Christiansborg af Christian den Syvende og af-fattet paa Tysk, kort før Struensee overtog den egentlige Magt.

R. døde, efter at have været Enkemand i 37 Aar den 29. August 1804, 79 Aar gammel, i København, inden det skæbnesvangre Aar 1807, hvor Krigens Lidelser og Ulyk-kernes Malstrøm styrtede ind over vort Land, den Ødelæggelsens Bølge, der ogsaa skulde knuse hans stolte Handelshus.

Mange smukke og fortjente Ord kom der til at lyde ved R.s Baare, først i Hjemmet paa Frederiksgave den 3. September, hvor Andreas Krag Holm, Præst ved Holmens Kirke og Søkæsthuset, talte, og siden i Dreslette Kirke, hvor Sognepræsten, J. Jacobsen, Provst i Baag Herred, førte Ordet, inden Kisten hensattes i det Familiekapel, R. selv havde ladet opføre.

Præsten tog i sin Tale Udgangspunktet i Davids Salme 116, 15: „Det er kosteligt for Herrens Øjne, naar hans Hellige døde“, og nævnte, hvad der stod paa R.s Grav.

„Ædel Stræbsomhed Besiælede Ynglingen.
Retskaffenhed og Gavnelyst Prydede Manden.
Held og Tilfredshed belønnede Oldingen.
Den sande Kristen, Nidkiære Borger,
Redelige Handelsmand, Troefaste Ven,
Vindskibeligheds Befordrer, Armodens Trøster,
Nyder i erkjendtlige Hjerter
Hæderfuldt Minde.
For den ømmeste Fader
Rinde dytsørgende Søns
Taknemmelige Taarer“.

Efter at have skildret R.s Barndom og Ungdoms-
aar og den Lykke, han havde haft, ved gennem sin Lærer
tidligt at have faaet sine Øjne aabnede for Evigheden og
Livet efter Døden, udtalte han:

„Han maatte arbejde meget og ene. Dog var hans
Arbejds Timer deelte, vi kan ikke sige, meest, enten for
Gud i Andagt og Tilbedelse, eller for Verden, til at gavne
den. O! at de var her, som ofte traf ham — Manden har
nu travlt, hedder det — i hans Arbejds-kammer, i lønlig
Gudfrygtigheds Udøvelse, naar man troede ham under
Arbejdsbyrden at spænde Kræfter an — traf ham i Bøn
og Andagt. O! at den natlige Lampe, som lyste lige meget
for ham i begge Henseender, kunde tale. O! at de Bille-
der, som han havde opstillet sig for Øjne i hans inderste
Kabinet, for at drage sit Sind fra Jorden til Himlen, fra
hans Regnskabsbøger, til at læse i Livsens Bog, kunde
fortælle os det! — ... Han tænkte lige saa meget paa at
gøre sin Død dyrebar for Gud, som sit Liv nyttigt for
sig selv og Verden“ ...

... Margrethe Dorothea Otte! — Nu er det „Hisset“
opnaaet, — „Hisset“, sagde han her — din jordiske Brud-
gom, og skrev det paa din Mindestøtte“ ...

Præsten sluttede med følgende Bøn:

„Du ville unde ham en tro Tjeners Løn, Du ville til-

lægge ham den tro Tjeners forøgede Pund. Derfor saa Du mildt til den trætte Vandringsmand — og sendte ham Døden som en mild Gave. Dyrebare Gave; thi Herrens Lyst er den Frommes salige Fuldendelse. Nu bønhørte Du ham. O Gud! gør dog, for Christi Blod, min sidste Afskedstid god! — thi saa bad den salige ofte, og sjælden sluttedes hans Aftensukke uden dette. — Du bønhørte ham, nu hans Strid var endt, da han havde fuldendt Løbet, bevaret Troen, tillagde Du ham Retfærdigheds Krone (her traadte fire unge Piger, som stod under Talen paa begge Sider af Ligkisten, hen til denne og bekransede den), ikke den Æreskrans, hvis Blomster visner, men hin Krone, hvis ædle Stene ere Tro — Kærlighed — Retfærd, hvis Glans varer med Evigheden“.

6. 1807 OG HUSET RYBERGS SKÆBNE.

Det kan ikke være andet, end at en Mand, der, som Niels Ryberg, har skabt sig et saa vidtrækkende Ry og i et Sogn som Køng har efterladt sig saa synlige Minder, som Tilfældet er, ogsaa efter sin Død omsluttet af megen Interesse, og at hans Hus' og dermed Gernings tragiske Skæbne ikke sjældent, hvor Lejligheden fremkommer dertil, bliver Genstand for Medfølelse og Tanker til Eftertanke om Livets og Skæbnernes vekslende Spil i en Verden, hvor vi til ingen Tider ejer noget under de rolige Besiddelsers Kaar.

Niels Rybergs stolte Handelshus skulde nemlig efter hans Død faa en krank Skæbne. Med Aaret 1806 løb en hel Episode ud i Danmarks Historie, det lykkelige Tidsrum, „den glimrende Handelsperiode“, 1776—1806, hvor vort Folk under Andreas Peter Bernstorffs Førerskab og bistaaet af en Række dygtige, initiativrige Handelsfyrster, fandt Vej frem til Velstand og Frihedskaar, samtidig med at vort Handelsflag æredes og lykkeligt hævedes ud over Verdenshavene. I denne Neutralitetsperiode, hvor det brændte næsten alle andre Steder i Europa, var det, at de uhyre Indtægter skabtes herhjemme, at Handelsfyrsterne byggede deres pragtfulde, store Huse, øvede en vidstrakt Velgørenhed og endda kunde lægge betydelige Kapitaler til Side.

Men i August 1807 endte ved Englands Angreb paa Danmark hele denne fantastiske gode Tid, og kun Erin-

dringen — halvt i Sagn — om hine Guldgraverdage blev tilbage. Vel havde der i den lykkelige Handelsperiode været mange Vanskeligheder: Overgreb fra de krigsførende Magters Side, store Risikoer og stadig truende Usikkerhed med Statens Pengerepræsentativer, men, hvad var alt det mod en Tid, hvor Skibsfarten var standset, Handelen lænkebunden, Kreditten tilintetgjort og Købmanden selv en halvt mistænkelig Person baade i Regeringens og i Folkets Øjne, kort sagt, al regelmæssig og legitim Storhandel lammet!

Noget af det første, der blev foretaget, var, at der blev optaget en Række indenlandske Laan, bl. a. hos Handelsstanden 1808—09. Hvad det nemlig stadig gjaldt om, var at faa Banco mellem Hænder, fordi man var nødsaget til at betale Udlandet i en Mønt, det vilde anerkende og modtage. I September 1808 indbød Kongen gennem Grev Schimmelmann Firmaerne de Coninck, Ryberg, Erichsen, Duntzfeldt, Tutein, Meyer & Trier, foruden flere andre kendte, til et Møde hos sig angaaende et Laan paa 3 Millioner Mk. Banco paa 6 og 9 Maaneder. Dette gik de handlende ind paa.

1810 sluttede Staten, da Pengeforlegenheden vedblev, et nyt Laan, denne Gang med Handelshusene Ryberg, Meyer & Trier, Duntzfeld, Brdr. Tutein, Bügel og Blachs Enke om 1 Million Rdl. straks.

Pengevanskelighederne steg imidlertid stadig mere og mere. Det var, som om intet kunde dæmme op mod den Bølge af Ulykke, der nu skulde vælte ind over vort Land. Nogle af de største Kreditorer var Meyer & Trier, Ryberg, Hambro & Søn, Brdr. Tutein, Blachs Enke, Brøberg, Zinn & Søn, Erichsen, forskellige hamborgske Huse m. fl.

Staten prøvede ved fortvivlede Forsøg at holde det synkende Statsskib oven Vande; men alt syntes forgæves. Det værste af alt maatte komme — Inflationen — Statskankerotten.

Som et sidste Forsøg prøvede Staten paa at sikre sig

Indtægterne af de indførte Varer for derigennem at skaffe sig Penge. I en Række Tilfælde tillodes Indførsel kun paa den Betingelse, at hele Provenuet stilledes til Statens Disposition. Saaledes fik Ryberg & Co. i 1811 Tilladelse til at indføre 4822 Huder og 7 Fustager Ris ved en nordamerikansk Skipper fra Gøteborg, mod at Varerne blev solgt paa en offentlig Auktion, som Toldvæsenet afholdt. Det Beløb, der kom ind ved Auktionen, skulde ða for Ejerens Regning omsættes i Banco efter Dagens Kurs, og hele dette Bancobeløb gaa ind i Statskassen, der saa igen skulde betale det videre andre Steder — altsaa en haabløs Skrue uden Ende.

I Aarene 1816—20 gik en meget stor Del af Københavns gamle Handelshuse fallit. Ca. halvtredie Hundrede Fallitter blev opgjort i de Aar. Op over alle disse Firmaer ragede to: Rybergs (Johan Christian Ryberg, Philipp Borries, von der Pahlen og Wibroe) og Meyer & Triers (S. S. Trier & M. L. Nathanson), der gik fallit henholdsvis den 20. Juni og den 28. Juli 1820. Disse to gamle, hovedrige Handelshuses Fald vakte selvfølgelig en uhyre Opsigt Landet over, og Følgerne sporedes. I Køng og Dreslette var Sorgen stor, det skete virkede begge disse Steder som en personlig rystende Katastrofe, og det mærkedes her hurtigt, hvad det vil sige, naar en betydelig formaaende og initiativrig Kraft pludselig ikke er mere.

Huset Ryberg havde under Krigen holdt sig borte fra Bancospekulationer og havde derfor i Aaret 1813 et betydeligt Beløb Pengerepræsentativer paa Haanden. Men alle disse blev nu til intet. I 1814 deltog det i nogle oversøiske Handelsekspeditioner, hvoraf nogle lykkedes, andre bragte Tab, og det stod allerede daarligt til for det, da de stærkt faldende Kornpriser i 1819 ramte alle de store Korneksportører. Endnu paa det Tidspunkt haabede Ryberg dog, at det gamle Handelshus kunde reddes. Han fik selv af Statskassen bevilget til Husets Opretholdelse i sin

Ejendom i Store Kongensgade, der var assureret for 66,900 RbdL., et første Prioritetslaan paa 33,000 RbdL.; i Øbjerggaard, der var vurderet til 124,000 RbdL., et første Prioritetslaan paa 62,000 RbdL.; i Frederiksgave og Flens-tofte (som R. ogsaa ejede), der var vurderede til 833,000 RbdL.; et andet Prioritetslaan paa 282,000 RbdL. næst efter indestaaende 136,000 RbdL., — i alle Tilfældene altsaa omtrent indtil Halvdelen af Vurderingssummen. Disse Laan af Statskassen paa ialt 377,000 RbdL. forsløg imidlertid kun lidt. Katastrofen var uundgaaelig.

Ryberg udtalte senere, at da han optog disse Laan, havde han haabet derved at forhindre Husets Fald og kunde „umuligen forudse de uventede Begivenheder, der i det følgende Aar berøvede Huset dets Resserer og pludselig satte det ud af Stand til at virke“.

Hvad det egentlig var, der til sidst førte Ulykken igennem, vides ikke. Hvad der derimod væsentlig kan have bidraget dertil, var sikkert Banklaanet i 1820. Rybergs Klientel havde, som det var almindeligt paa den Tid, deres Penge staaende i hans Forretning, hvor de virkede som en Slags passive Deltagere. I det nævnte Aar synes Klienterne i stor Stil at have taget deres Penge ud af Huset for at anvende dem til Tegning af Banklaanet. Og det var dette, der maatte slaa haardt.

Ved Husets Fallit var Gælden til Staten inkl. foranstaaende Gæld i ovennævnte Ejendomme 513,000 RbdL. Den prioriterede Gæld udgjorde ialt 650,000 RbdL.

Paa Rybergs indstændige Bøn overtog Staten de Ejendomme, den var Panthaver i, og gjorde ingen Fordring paa Del i den øvrige Masse, skønt de faste Ejendomme i Virkeligheden ikke var Halvdelen af Vurderingssummen værd. Naar det blev ordnet paa denne Maade, var det dels af Hensyn til det gamle, ansete Handelshus' Fortjeneste af Staten og det Offentlige og dels for derved at undgaa en endeløs Kommissionsbehandling, der vilde

blive meget indviklet paa Grund af Husets mange Forbindelser paa Kontinentet og i de oversøiske Lande.

Da Staten var gaaet ind paa at overtage de faste Ejendomme, hvorved altsaa ogsaa de Kreditorer, der havde Prioriteter i disse Ejendomme forud for Staten, var sikrede, gik den øvrige Kreditmasse ind paa at nøjes med 25 pCt., og i Begyndelsen af 1820'erne blev Boet overgivet til fri Raadighed.

Det var den triste Afslutning paa et af vore største og betydeligste Handelshuses Skæbne.

Om den gamle Rybergs Søn, Johan Christian, som var den, der kom til at opleve alt dette, ved vi ikke meget. Til Øbjerggaard er der ikke knyttet særlige Minder om ham. Dog er der adskilligt, der synes at tyde paa, at han saavel her som paa Frederiksgave har haft med Styrelsen at gøre allerede i Faderens Levetid. Ligesom Faderen blev han Etatsraad. Paa et Stenvandtrug uden for Avls- gaarden paa Frederiksgave læses endnu hans og hans Hustrus, Engelke Charlotte Falbes, Navnetræk, samt Aarstallet 1789.

Øbjerggaards Skæbne er velkendt. Frederiksgave tjente i 1841—47 som Sommerresidens for Kronprins Frederik (VII). 1854 solgtes Gaarden til Grev Karl V. A. S. Wedell-Wedellsborg for 318,500 Rdlr. Ved dennes Død 1882 blev F. ved Testamente oprettet til Grev Karl W.-W.s Familiestiftelse.

7. FILANTROPISTEN OG HØRINDUSTRIENS FOREGANGSMAND I SYDSJÆLLAND.

I et tidligere Afsnit har jeg omtalt den gamle sydsjællandske Linnedindustri's første Begyndelse med de to Spindeskolers Oprettelse i Køng og i Ring paa Øbjerggaards Gods og paa pegede ved den Lejlighed de Fortjenester, som Køng Fabriks Grundlægger, Konferensraad Niels Ryberg og hans Godsinspektør Christian Gottfried Voelker, der begge var grebet af Filantropismens Idéer, indlagde sig ved deres utrættelige Arbejde for at finde Udveje til en Forbedring af de fattiges Kaar og for en Højnelse af Almuens Kultur og Moral. — Her skal nu fortælles om Resultaterne af deres Bestræbelser.

Fattigdommen blandt Landalmuen i de Tider — i Kronprins Frederiks, den senere Kong Frederik den Sjettes Regeringstid — var meget stor, ja, saa stor, at vi i vore Dage med vore i mange Henseender langt mere trygge og ordnede Samfundsforhold vanskelig formaar at gøre os nogen rigtig Forestilling herom.

I sin Bog: „Efterretninger om Nestveds Patriotiske Selskab“ (1782) giver Dr. C. Mangor nogle værdifulde Oplysninger om, hvordan Forholdene var paa den Tid, og om, hvilket brændende Spørgsmaal og Problem Fattigdommen var. En Ottendedel, ja, maaske endda mere, af Danmarks samtlige Befolkning nød Almisser. I København, hvor man dog arbejdede ihærdigt paa at ophjælpe Erhvervslivet, og hvor Handelen blomstrede, fremgik det af de officielle Undersøgelser, at mere end en Ottendedel af

Byens Befolkning ikke kunde leve uden det offentliges Hjælp. I Købstæderne var Antallet af Betlere ligeledes stort, dog noget mindre; men paa Landet var Antallet paa dem, der ikke kunde forsørge sig selv, større end baade i Hovedstaden og Købstæderne. Her fandtes der over 30,000 Husmænd og Inderster, der ikke havde saa megen Jord, at de kunde avle en Skæppe Korn, og som maatte „slaas an til Betlere, i det ringeste hvad Kone og Børn angaaer, en Del af Aaret, og de gamles og svages Antal hele Aaret“. Paa Landevejene kunde man møde hele Flokke af Betlere. Slog Høsten fejl, og Kvægpesten stødte til — og begge Dele fandt ikke sjældent Sted — var Nøden og Elendigheden ubeskrivelig stor.

Regner man Danmarks Befolkning paa den Tid til ca. 1,100,000, og omkring ved en Ottendedel af disse var Betlere, vil det sige, at Almisselemmernes Tal beløb sig til 137,000. Fraregner man her en Tiendedel, som var Krøblinge eller uhelbredelig syge, blev der dog 124,000 Betlere til Rest — et uhyggeligt stort Tal og en uhyre trykkende Byrde for et Samfund, i en Tid hvor Mulighederne for Fortjeneste for næsten alle andre end Handlens Folk, og da især for Landalmuen, var saa uendeligt smaa.

Og Dr. Mangor giver et rystende Billede af, hvad Fattigdommens Følger kunde blive: „De flestes Gang er: Først Mangel paa Arbejde og Fortjeneste; deraf Lediggang, derved Betleri, dernæst Liderlighed, d. v. s. Uopdragenhed, hvoraf følger Horeri og Tyveri.“ — „Forunderligt!“ siger han, „alle raaber i vore Tider paa Bondestandens Oplysning og paa Landsbyskolernes Forbedring, ret som de vilde gøre hver Bondeby til Academi; men maa de og betænke, at man læser ej med Eftertanke, naar man har en sulten Mave. Skaf først Bønderne noget at æde og siden at læse. Forbedre først hans Vilkaar i Almindelighed, og han skal nok faa mere Lyst til at erhverve sig Kundskaber“.

Den Maade, hvorved Landalmuens Kaar i det hele skulde kunne forbedres, var efter visse Hjemvenners eller Patriots Anskuelse Oparbejdelsen af en lønnende Hjemmeindustri, til hvilken man tog sit Forbillede i den skotske Lærredsindustri og den færøiske Hjemmespinding af Uld.

Nu var imidlertid Uldspinding, i hvert Fald paa Sjælland, i Modsætning til i Jylland — som Hjemmeindustri i større Omfang ikke mulig. Faareholdet var paa Sjælland forholdsvis ringe, uagtet Jorderne uden for Hovedgaardsmarkerne i Almindelighed var meget daarligt dyrkede. En Forfatter paa den Tid falder i Forundring over, at Bønderne lægger saa stærk Vind paa Fædriften, mens de dog rettelig maatte søge deres bedste Fortjeneste i Jordens forbedrede Dyrkning, og adskillige Forslag til forbedrede Dyrkningsmaader og nye Produkter fremkommer fra lærde Folk og fra interesserede Landøkonomer. Blandt disse nye Produkter er Kartoflen og, især — Hørren.

Den første, vi her i Sydsjælland kender som Foregangsmand paa dette Omraade, var Konferensraad Niels Ryberg paa Øbjerggaard. Som Direktør for Plejeanstalten i København havde han, stærkt paavirket af Filantropismens Tanker, forsøgt at skaffe fattige Børn Beskæftigelse ved at give dem Undervisning i Hørspinding. Dette Forsøg vilde imidlertid ikke rigtig gaa; men ved de indvundne Erfaringer lærte han alle de Hindringer, Vanskeligheder og Fejl, som var Skyld i, at hans Forsøg paa Lærredsfabrikkers Anlæg i København slog fejl.

Da er det, at Ryberg i sin Godsinspektør paa Øbjerggaard, Christian Gottfried Voelker, finder en ganske fortrinlig Medarbejder i sine filantropiske Idéer. Begge forstod de, at man maatte vogte sig for den Hovedfejl, som trykkede de fleste af vore Fabrikker, nemlig at de var anlagt i Hovedstaden. De skulde ud til Smaastæderne og navnlig ud til Landet, der, hvor Hørren avledes og der, hvor den ogsaa ganske naturligt burde beredes.

Den videre Behandling kneb det imidlertid mere med, for hvem forstod sig paa den Tid til nogen Ordentlighed paa den Kunst at spinde Hør? Hørspinding var nemlig et meget krævende Arbejde, som forudsatte baade Indsigt, Øvelse og Færdighed, hvis Traaden skulde blive jævn og fin. En indgaaende Fortrolighed med Raavarens Kvalitet var ligeledes nødvendig, naar der af Spinderen skulde skønnes om, hvorvidt en Vare egnede sig til 2—3- eller maaske 6-traadet Spinding.

Her viste det sig nu, at Inspektør Voelker var Manden, der sad inde med de fornødne praktiske Anlæg og Kvalifikationer.

Voelker var Tysker, født i Saksen 1746, men fra 14 Aars Alderen, 1760, havde han levet som dansk Under-saat, dels i Holsten og dels paa Sjælland, og Mangor mener ikke, at man paa nogen Maade kan betragte ham som noget andet eller ringere, end det, han virkelig var: en god dansk Mand og Patriot. Danmark havde mere end 20 Aars Hævd paa ham. Ingen kunde derfor tro om ham, at hans egen Fordel og Forsørgelse var Hoveddrivfjederen hos ham, uden den, som var vant til at tænke nedrigt om alle. Under sit Ophold i Holsten lærte Voelker Linned-handel og herunder naturligt ogsaa Hørspinding, og Mangor skriver anerkendende om ham, da han tager sin Livs-gerning op paa Øbjerggaard — den Gerning, der skaffede ham Navnet: „Menneskehedens Velgører“ — at han i disse Tider, hvor Handelen har saa stor Fremgang, langt lettere vilde kunne skaffe sig et godt, ja, overflødigt Levebrød ved sit Fag, end her, hvor han af Omsorg for de arme ikke kan se nogen sikker Fremtid i Møde. Enhver maatte da glæde sig over, at Regeringen havde besluttet ikke at lade denne Enthusiasme udslukke ved Nærings-sorg. — Allerede meget hurtigt indlagde Voelker sig for-øvrigt Ry for en vis Indsigt i Lægekunsten. Mangor vil dog paa ingen Maade beskyldte ham for at „kvaksalverere“ paa sine Medmennesker, saa de „dræbtes“ derved, det

kunde han bevidne og var berettiget til at bevidne; „thi han (Voelker) stolede ikke paa sine Husraad, uden hvor han vidste dem sikre, især i en grasserende Skarlagensfeber var han kuns Mellemand og roesværdig Redskab til deres Redning“. Voelkers Kongsplaster er vidt berømt — vel den Dag i Dag.

I 1778 anlagde Ryberg sin Spindeskole i Køng Kirkeby, hvor smaa Piger fra fire Aars Alderen og derover fik daglig Undervisning af en Læremoder. Forsøget lykkedes. Den 1. November 1778 begyndte Skolen at spinde Hør, og inden 31. December 1779 var af 36 Piger, hvoraf den ældste var 10 Aar, og hvoraf ingen før havde spundet, udvundet 184 Pund fint Hørgarn og derfor betalt i Spindeløn 42 Rdl. Dette opmuntrende Resultat tilskyndede Voelker til at fremkomme med sin store Plan: at gøre Hørspinding til en dansk Hjemmeindustri. Og for dette Formaalets Skyld oprettede han nu selv en Spindeskole i Byen Ring i Hammer Sogn, hvor Øbjerggaard ligeledes ejede Jord. Denne Skole begyndte den 31. Oktober 1779, og ligesom i Køng gik Forsøget ogsaa her godt.

Som alt nyt, selv det bedste, mødte, som man kan tænke det, ogsaa disse filantropiske Arbejder navnlig i Begyndelsen mange Vanskeligheder. „Hvor mange Vanskeligheder, Dumheder, Egennytte og Misundelse lægge saadanne Indretninger i Vejen“, skriver Mangor, „og hvad Hr. Voelker har haft at stride imod, kan ingen forestille sig, som ej har enten selv havt med sligt at gøre, eller med forskende Øje seet det“ ... „Nogle lastede hans Foretagender, fordi de ej forstod dem, andre fordi de var vant til at laste alting; men hans forunderlige samlende Iver og Taalmodighed overvandt alting“.

Der var dem, der forundret spurgte, hvorfor Bønderne dog egentlig skulde tjene flere Penge; det kunde jo ikke nytte noget, eftersom de jo blot drak dem op. Nu er det ganske vist rigtigt, at Drikfældigheden i de Tider var meget stor; men Grunden dertil kunde eller

vilde disse Skumlere ikke forstaa. Mangor gendriver dem da paa en sjælden nøgtern og forstaaende Maade, der i meget minder om Holbergs kendte Ord: „Folk siger nok, at Jeppe drikker; men de siger ikke, *hvorfor* Jeppe drikker!“ — I ikke mindre end fem Punkter tager han Bønderne i Forsvar, idet han til Beskyldningen mod dem, at de drikker, erklærer:

1. De fornemme drikker jo ogsaa.
2. Bonden drikker de danske Varer, mens de fornemme drikker Madeira og portugisisk Vin.
3. Bonden drikker egen Sved op, mens man ved de fornemme Gæstebud tit drikker andres op — figurlig talt.
4. Bonden bør have nogen Fornøjelse for sit Slæb.
5. Den velhavende Bonde er ikke drikkfædig.

Hensynet til de stakkels Børn var imidlertid for Voelker det overvejende i hans Tanker og Planer. De betlende Børns Antal paa Landet var jo meget stort. Den „Liderlighed“, der affødtes af Lediggangen, maatte derfor bekæmpes fra første Begyndelse. Ondet maatte angribes ved sin Rod. Og Voelker forstod, hvordan dette skulde gøres: Børnene skulde optages af nyttig Beskæftigelse saa tidligt som vel muligt, og hertil var Spinde-skoler et fortræffeligt Middel. Ved Undervisningen her vilde det ikke længere være nødvendigt for dem at betle. Det oplyses saaledes fra den Tid, hvorledes en otteaarig Pige, som var taget op fra Gaden i København, hvor hun tiggede, og sat til Hørspinderi ved Plejeanstalten der, efter et Par Aars Lære daglig kunde tjene 7 til 8 Sk. Et enkelt Barn havde i et Aar tjent over 8 Rdl.; to havde tjent 4 Rdl. 3 Mark hver; en Kone havde i et halvt Aar tjent næsten 5 Rdl. — og saaledes kunde der nævnes flere Eksempler.

Det var ikke store Summer, der her var Tale om; men man kan tænke sig, hvad det betød som Hjælp til Selvhjælp for de fattigunderstøttede, og man kan tænke

sig, hvad det kunde faa af Betydning for gamle Fattigfolk, om de i deres Alderdom kunde faa deres Tid nyttigt optaget ved „Spinding“ og „Binding“ og derved fortjene en Smule Penge. Som et smukt Eksempel herpaa nævnes Krøblingen Søren Jensen i Junget, der ved sine flittige Hænder undgaar at falde det offentlige til Byrde. Tanken om at faa indført Hørspindingen som noget, der var obligatorisk blandt Fattiglemmerne ved Sjællands nogle og tredive Fattighuse, meldte sig naturligt.

Voelkers storstilede Plan var nu at oprette Spindeskoler over hele Danmark. Vanskelighederne ved at føre dette igennem var imidlertid mange og store; men Grundene til ikke at opgive Forsøget til Gengæld vigtige. Intet Haandarbejde i Almindelighed kunde nemlig være mere nyttig blandt Almuen end Spinden og Binden. Materialerne kunde for det meste faas i Landet selv. Produkterne eller de færdige Varer var hver Mands Brug og kunde altsaa aldrig mangle Afsætning. De mange ledige Timer, Almuen havde tilovers fra deres egentlige Arbejde, f. Eks. de tre Fjerdedele af Aarets Aftener og adskillige Vinterdage, især naar Misvækst stødte til, og de havde lidt at gøre med at tærsk og fodre op, — kunde ikke anvendes bedre end ved at spinde og binde. I de ufrugtbare Aar kunde det endda være dem en ikke ringe økonomisk Hjælp. Interessant er det saaledes at lægge Mærke til, at da Misvæksten i Aarene 1770—72 trykkede hele Landet, var det den Egn i Jylland, hvor Hosebinderiet trivedes, der stod sig bedst. Dertil kom, at Hørspindingen ikke krævede særlige kostbare Fabriksanlæg, men kunde foretages i enhver Mands Hus for relativ lille Arbejds løn.

Landets Trang til Linned var stort. Der forarbejdedes vel herhjemme, særlig i Jylland og Fyn, en Del Lærreder, Dækketøj og Sengetøj, men kun af de simple Sorter, og saaledes at en Trediedel af Raastofferne gerne gik til Spilde ved ukyndig Behandling. Alle de finere Sorter af Lærreder og Drejler maatte indskrives fra Udland

det (fra Holland og Hamborg, og disse igen fra Schlesien, Westphalen og Schweiz), hvorved der aarlig gik et Par Tønder Guld ud af Landet. Alene ved Københavns Toldbod blev der i 1772 offentligt indført for 38,784 Rdl. fremmed Lærred.

Omkring Aar 1782 havde den danske Stat ca. 2 Millioner Indbyggere. Disse forbrugte aarlig for 7 Millioner Rdl. Linnedvarer, noget, der ikke regnedes for meget. Thi selv om Linnedvarer var trængt igennem hos de højere Lag, hvor man daglig brugte „Manskætskiorte og desforuden Natskiorte, Halsklude, Støvletmanskætter, Lommestørklæder, Lagen, Haandduge, Dekketø, Gardiner, linned Dynevaar m. m.“, var man i de øvrige Befolkningslag og navnlig hos Almuen endnu langt tilbage. — „I Norge ligge mange Bønder, endog rige, ja, fleer end Bønder, uden linned Lagen, aleene med Skind-Overdyne, og et uldent Underlagen. Megen Almue i Norge og Danmark ligger om Natten uden Skiorte og Serk; thi de har kuns hver et Par, og somme Steder gaar denne Blaalærreds Serk knap neden for Skørtelinningen“.

Voelker og med ham Ryberg ventede sig store Ting i Retning af Folkeopdragelse ved Hjemmeindustriens Indførelse. Den vilde bidrage til „Moraliteten og Folkets Forbedring“, fremkalde Arbejdsomhed blandt Bønderpigerne, Bondestandens tilkommende Mødre, hæmme Betleriet, fremme Landets Økonomi og ved øget Brug af de linnede Varer faa Renligheden og dermed Sundheden til at stige, hvilket var „saa højst nødvendig i vore nordiske Lande, og som vilde vist forjage vore Landes Pest, den fæle Fnat, fra vor Almue.“

Men, hvordan skulde det dristige Forsøg føres igennem? Da var det, at Voelker, „vel vidende, at fem eller seks, endog de ivrigste, udretter mindre end et stort Selskab, og at fleres fælles Hjælp giver flere Kræfter“, søgte Samraad, foruden med Ryberg, ogsaa med andre betydende Mænd paa Egnen, saaledes Amtmand, Kammerherre

Bjelke og Byfoged Wulf i Næstved; ogsaa Købmand Misleth og flere andre indflydelsesrige Mænd toges med paa Raad. Og efter nogle faa Samtaler kommer saa disse Mænd til det Resultat, at de vil stifte et Selskab med den patriotiske Opgave at oprette Spindeskoler. „De kendte deres Landsmænds Tænkemaade, tvivlede derfor ingenlunde paa deres Bifald og Tiltrædelse, enten man vil anse Sagen som en blot Barmhjertigheds Gerning mod den fattige Almue, eller som en Understøttelse for den arbejdsomme. Og skønt adskillige finder noget at udsætte paa den Slags Godgørenhed, saa kan man jo ogsaa finde noget at sige om hver god Gerning, der sker af Mennesker, det bliver dog et Bevis paa Folkets godgørende Sindelag“. — De havde derfor Grund til at haabe, at naar Selskabet først fik nogle Skoler i Gang, „mange ved at se de fattige Børn derved dragne fra Bettelstaven til Velstand, fra Lediggang til Flittighed, fra Liderlighed og uordentligt Levned til Orden, Reenlighed og Sædelighed, — skulle med Glæde aarlig udgive i det ringeste 10 eller 5 Rdl. paa eengang til den flittige Fattiges Nytte, i Stedet for at give dem skillingvis ved Døren til Dagdrivere.“ — Sjællands, og i Særdeleshed Vordingborg Amts Beliggenhed, Frugtbarhed og Folkerighed, det sidste skrev sig fra den Tid, det hørte ind under Kongen, var Borgen for Planens Mulighed, og „naar Spinderierne i Køng og Ring 1782 i de første 6 Maaneder fortjente 143 Rdl. ved en Næringsvej, som ikke var til før, og det uden at forsømme noget af alt det, de før havde at forrette, mon det da ej var, som det var regnet ned fra Himlen, foruden de andre Fordele af Skolen?“

Med disse Betragtninger som Baggrund besluttede derfor nu disse Mænd at udsende en Indbydelse, som de lod trykke under 20. Maj 1780 og uddele. Planen blev vel modtaget. En offentlig Samling blev besluttet og i Forvejen bekendtgjort i „de Berlingske Tidender“ og „Adresse Kontorets Efterretninger“. Mødet blev holdt i Amtmand

Bjelkes Gaard den 20. Juli 1780, og fra denne Dag regnes Selskabets Begyndelse, ligesom det ogsaa fra den Dag antog Navnet: „Nestveds patriotiske Selskab“. Medlemmerne var dengang Geheimeraad Raben, Næsbyholm, Kammerherre Bjelke, Næstved, Kammerherre Beringsschold, Rønnebæksholm, Konferensraad Niels Ryberg, Øbjerggaard, Justitsraad Qvistgaard, Gierdrup, Proprietær Petersen, Engelsholm, Godsinspektør Voelker, Øbjerggaard, Sognepræst Holm, Byfoged Wulf, de Herrer Misleth, Mørch og Stenneke, alle af Næstved, samt Dr. C. E. Mangor, hvoraf de fleste var til Stede.

Kammerherre Bjelke blev valgt til Selskabets Forstander, Byfoged Wulf til Sekretær, Misleth til Kasserer og Voelker til Skoleinspektør.

I hele dette beundringsværdige af Filantropismen beaandede Foretagende var Voelker den egentlige Sjæl og Arbejdskraft; men den Mand — det skal ikke glemmes — der fortjener Hovedæren for, at de gode Tanker og Planer blev ført ud i Virkeligheden, var — Niels Ryberg. Det var derfor med fuld Beføjelse, at Dr. Mangor i sit her i Bogen flere Gange citerede Værk i sin Tilegnelse til Ryberg skriver følgende: ... „Det er Dem, som fra Ruinerne af Plejeanstalten reddede Idéen om Linnedspindier i Danmark og forplantede den paa Landet. Det er denne Idé, som er Frøet til vort Selskab, og Landspindier blev vort Selskabs Formaal. Var ikke De, saa var Selskabets Virkekreds i saadan Hast ej bleven saa stor“.

Allerede ved det første Møde blev der oplæst en Brev fra Proprietær Petersen, Engelholm, (af 15. Juli), hvori han tilkendegav Selskabet, at han var i Begreb med at oprette en Spindeskole paa sit Gods i Baarse By og tilbød at overdrage Selskabet den paa den Betingelse, at det leverede Inventarium og lønnede Spindersken. Tilbudet blev modtaget, Skolen begyndte 21. November 1780 med 24 Piger, og den havde god Fremgang i de følgende Aar.

Fra den første Samling til den næstfølgende arbejdede Selskabet nu med at bekendtgøre sine Planer; bl. a. underrettedes det kgl. Landhusholdningsselskab, hvis Bistand man udbad sig, ligeledes bestemtes det, at der skulde rettes Henvendelse til Sjællands Biskop om gennem Provsterne at udbrede Selskabets Oprettelse og Hensigt over hele Sjælland.

Den anden Samling holdtes 30. Oktober s. A., og her fremiagdes Udkast til Love, som vedtoges. I Paragraf I hedder det: „Enhver god Mand og Patriot antages til Medlem i Selskabet. Man gør sig endog en Fornøjelse af at have Fruentimmer til Medlemmer!“ — det sidste en yderst interessant og bemærkelsesværdig Tilføjelse, paa en Tid, hvor Kvindernes Deltagelse i det offentlige Liv var noget ret ualmindeligt.

Selskabets Oprettelse og Formaal vakte, som man kunde tænke det, Opmærksomhed rundt om paa Sjælland og i København. Tilgangen af Medlemmer var derfor i de følgende Aar ret stort, trods det efter de Tidets Forhold høje Medlemsbidrag. Medlemmerne inddeltes i fire Kategorier:

1. Ordentlige Medlemmer, som betalte 5 eller 50 Rdl. aarlig.
2. Overordentlige Medlemmer, som betalte 10 eller 100 Rdl.
3. Ordentlige Æresmedlemmer, der inden for et Aar skulde planlægge og opføre en Spindeskole paa deres Gods, eller hvor Selskabet bestemte, — og endelig
4. Overordentlige Æresmedlemmer, der for egne Midler skulde opføre og i alle Maader bekoste og drive en eller flere Skoler.

I Sandhed et filantropisk Foretagende i Ordets egentlige Forstand. Medlemmerne var da ogsaa lutter Godsbesiddere, rige Købmænd og andre formaaende Folk. 1782 havde Selskabet 125 Medlemmer og 1785 ca. 150 Medlemmer, og Medlemsbidraget var da ca. 1300 Rdl. I

1785 indmeldte Kongefamilien og en Del af Hoffets Folk sig i Selskabet. Kongen gav aarlig 200 Rdl. Efter 1785 var der næsten ingen Tilgang, og Afgangen begyndte at blive kendelig. 1792 var der 42 Medlemmer og 1800 kun ca. 20. — Bjelke ønskede flere Gange at fratræde som Forstander; men hver Gang blev han saa stærkt opfordret til at fortsætte, at han vedblev at være Formand til Selskabets Ophør 1809. 1789 foreslog han, at København skulde være Selskabets Sæde, idet dets mest indflydelsesrige Medlemmer boede der. Dette Forslag blev dog ikke vedtaget.

Jeg skal nu i det følgende anføre, hvor det lykkedes at faa opført Spindeskoler og alle Steder med Skolen i Køng som Forbillede.

I Slutningen af 1780 meddelte Baron Løvenskjold til Vognserup, at han vilde oprette Spindeskoler i Tudse og Kundby i Holbæk Amt, hvis Selskabet vilde paatage sig deres Drift. Dette gik Selskabet med Glæde ind paa, og allerede 5. December 1781 begyndte Skolen i Tudse med 24 Børn og Skolen i Kundby 1783, ligeledes med god Fremgang.

Samme Aar meddelte Statsminister, Grev Thott til Gavnø, at han vilde bygge Spindeskoler i Vester Egesborg og Sneserø, en Plan, som dog aldrig gennemførtes, uvis af hvilken Grund.

I 1781 besluttede Selskabet at oprette en Spindeskole i Næstved. Denne begyndte 7. Januar 1782 med 30 Børn i et lejet Hus.

I den følgende Tid strømmede det nu ind til Selskabet med Meddelelser om Spindeskolers Opførelse, saaledes i Nørre Jernløse ved Holbæk (Gehejmerraadinde Løvenskjold til Løvenborg), i Haslev (Grev A. G. Moltke), i Rye, Nordvest for Roskilde (Gehejmerraad F. Rosenkrands), i Egelslevmagle ved Skelskør (Qvistgaard til Gerdrup), Dr. Hoeg tilbød gratis Lejlighed til en Spindeskole i sin Gaard i Holbæk, nogle Borgere i Vordingborg indmeldte sig i

Selskabet paa den Betingelse, at der blev bygget en Spindeskole i Byen, samtlige Præster i Stevns Herred vilde indtræde i Selskabet, saafremt der kunde blive bygget en Spindeskole i Strøby, Borgmester Schmidt i Slagelse ønskede en Skole dér og Borgmester Arv i Køge én der.

Selskabets Økonomi kunde dog foreløbig ikke magte at paatage sig Ansvaret for alle disse Skoler. Alene Driften af Skolen i Baarse havde i 1781 kostet det 100 Rdl.

I 1782 skænkede imidlertid en „sand Menneskeven, som ej vil være bekendt“, Selskabet 1500 Rdl. til Opførelse af 3 Spindeskoler, nemlig i Næstved, Vordingborg og Ringsted. Den sande Menneskeven var Niels Ryberg. En ny Skole blev saa ved disse Midler bygget i Næstved 1783. I Vordingborg blev Skolen færdig i December 1782, og den begyndte med 40 Børn. I Ringsted fuldendtes og begyndte Skolen 1784.

Da Kongefamilien i 1785 indmeldte sig i Selskabet, fik det Midler til at overtage 2 Skoler til: i Braaby paa Gisselfeld Gods (1786), Skolen her blev i 1793 flyttet til Vester Egede, og i Tyvelse (1789), den sidste opført af Fru Raben til Næsbyholm.

Selskabet havde paa det Tidspunkt naaet sit Højdepunkt; men derefter begynder saa Tilbagegangen.

Til at begynde med var dets Økonomi god. Regnskabet for 1781—82 viste saaledes en Indtægt af Indskud paa 2090 Rdl, og en Udgift paa 978 Rdl. 2 M. 11½ Sk. — altsaa sluttede med en Beholdning paa 1111 Rdl. 3 Mk. 4½ Sk. Gennem det kgl. Økonomi og Kommercekollegium fik Selskabet fra 1781 et aarligt Tilskud paa 20 Rdl. til hver Skole. Men, Vanskelighederne var for store. Allerede i 1790 nedlagdes den første af Skolerne, nemlig Skolen i Tudse. Der blev spundet for lidt til, at den kunde cpret holdes. I Paasken 1794 blev Skolen i Haslev, der allerede i to Vintre havde været lukket, fordi Greven ikke mere vilde levere Brændsel til den, definitivt nedlagt. I 1799

kunde Skoleinspektøren meddele, at Skolerne var godt i Gang, og i 1800, at der var Haab om yderligere Virksomhed i dem. Men trods denne lovende Meddelelse var man dog paa det Tidspunkt klar over, at det gik tilbage.

1804 ophørte Tilskuddet fra Økonomi- og Kommerce-Kollegiet, og Skolerne i Næstved og Vester Egede blev saa nedlagt, idet der blev spundet mindst i dem. I Begyndelsen af 1805 ansøgte Selskabet igen Kollegiet om Understøttelse, da det ellers saa sig nødsaget til helt at standse sin Virksomhed. Kollegiet lovede nu Hjælp til de Skoler, der havde mindst 12 Børn. Dette førte saa med sig, at Skolerne i Kundby og Nørre Jernløse maatte nedlægges, idet de havde under 12 Børn.

De tiloversværende 6 Skoler ophørte i Løbet af 1806 og 1807. Skolerne i Baarse og Vordingborg var de sidste, der standsede.

1809 maatte Selskabet indstille sin Virksomhed. Dets sidste Møde blev holdt 13. Januar 1809. Det havde paa det Tidspunkt en Beholdning paa 3354 Rdl., som nu blev uddelt til nogle trængende Institutioner. Saaledes fik de brandlidte fra Københavns Bombardement i 1807 — 1677 Rdl. og Næstved Fattigvæsen 1677 Rdl.

Spindeskolerne paa Landet blev givet tilbage til de Godsejere, der havde bygget dem. Spindeskolerne i Byerne blev stillet til Borgernes Raadighed.

Og hermed havde saa et særegent lille, men tiltalende Kapitel i Filantropismens og vort Lands Historie fundet sin Afslutning.

Følgende Skoleinspektører havde virket i Selskabets Tjeneste: Voelker til 31. August 1787, Frederik Sæby i Køng til 1. August 1789, Prokurator Lund, Næstved, til 1. Juli 1798 og Prokurator Knudsen, Næstved, til 1807. De tre sidste fik ca. 150 Kr. i aarlig Løn.

Men, hvoraf var det nu kommet, at Interessen for Spindesagen i Løbet af saa forholdsvis faa Aar sygnede hen? Ja, blandt Landbefolkningen syntes der i Begyndel-

sen at have været Begejstring nok for Spindeskolerne. Naar en Skole blev oprettet, mødte der gerne straks mange Børn for at lære at spinde og vel ogsaa for at tjene lidt. Men, efterhaanden som Tiden gik, blev Børnene kede af den daglige Skolegang og forsøgte mere og mere.

Der var ogsaa Vanskeligheder ved selve Undervisningen. „De hele Dage komme Børnene ej før Morgenen Kl. 7—8, og de halve om Middagen Kl. 1 til 2, og er der saa knap 3 til 4 Timer. Der spindes ej ved Lys længere end fra Mikkelsdag til Paaske, og i denne Tid maa Børnene gaa tidlig bort om Aftenen, dels for den lange skidne Vej, dels fordi de fattige og ørkesløse Forældre ej brænde Lys om Aftenen og gaa derfor tidlig i Seng, og saa skal Børnene med, hvilke Aarsager ophøre, naar Forældrene selv lære at fortjene saa meget med Rokken, at det betaler sig for dem at arbejde med Lys, eller de lære at samles paa eet Sted i Byen om Aftenen, for at arbejde mange ved eet Lys eller een Lampe, som Strømpebinderne i Hamrum Herred i Jylland. Adskillige Dage komme Børnene slet ikke, som i hele Høsten, saa og naar Forældrene skal af By, og Børnene skal passe paa Huset, eller gaa med. Megen Tid tages fra Rokken til at malke, vogte eller hente Gæs (da de gaae af Skolen Kl. 4) og passe paa smaae Sødskende“. — Det foreslaas da for ramme Alvor, saadanne Forsømmelser kan forebygges, ved at „de aargamle og fravendte burde have Lov at tages med i Skolen af dem, som ellers blive borte for at passe dem; de var da i Sikkerhed, sinkede ei de ældre fra at komme, og vøntes tiilig til at see lutter Arbejdsomhed. Vilde en ædelmodig Skoleejer tillige bekoste at give de kogte Kartofler at leve af i Skolen, det vilde lokke Forældrene til at lade Børnene komme daglig, og det vilde uformærkt føre denne nyttige og nærsomme Føde i almindelig Brug“.

Endnu en Vanskelighed for Spindeskolerne kom ved Udskiftningen af Landsbyernes Jorder i 1790'erne. Mange Børn fik nemlig derved for langt til Skolerne.

Vi ser altsaa af alt dette, hvor mange Vanskeligheder og hvor megen Modgang, Spindeskolerne efterhaanden mødte. Dertil kom saa den Vanskelighed, som alle Omraader og alle Tider har kendt, nemlig at faa Folk til at forstaa, at det opdragende Moment er af lige saa stor, ja, større Værdi end det pekuniære Udbytte. Der krævedes nemlig af Børnene, at de skulde dele deres Tid og deres Flid ligeligt mellem Læsning og Spinding, forsaavidt de ikke kunde møde med Attest fra Sognepræsten, at de allerede havde lært at læse og kendte deres kristelige Børnelærdom.

Dog, en god Sag har aldrig arbejdet forgæves. Hvad Hørindustriens og Spindesagens Foregangsmænd i Sydsjælland, besjælet af filantropiske og pædagogiske Tanker, satte i Gang, har efterladt sig Spor. Interessen for Høravlens og Hjemmeforarbejdningen af Linnedvarer var i den Grad gaaet ind i Folk, at Høravlens og Hørberedningen gennem mange Aar var et lige saa selvfølgelig Arbejde paa Gaardene som Kornhøst, Høhøst og Tørveskæring. Hørspindingen blev dog, bortset fra Syd- og Midtsjælland, aldrig almindelig i Hjemmene.

8. SPINDESKOLEN I KØNG.

Spindeskolen i Køng, som Niels Ryberg oprettede i 1778, kom, som det tidligere er fortalt, til at danne Forbilledet for alle de senere opførte Skoler af samme Art rundt om i Sognene. Den var med andre Ord banebrydende. Men, hvad var saa egentlig en Spindeskole? De efterhaanden indhøstede Erfaringer førte, som man kunde tænke det, til en vis Ensartethed i saavel Spindeskolernes ydre Struktur som i deres indre Virksomhed.

Spindestuen skulde være paa 5—6 Fag, 12—14 Alen lang, 8—10 Alen bred og 4½ Alen høj „for den megen Qvalm af Lamper og saa mange Børn, at man ei skal giøre Skolen til et Sygehuus“. Vinduerne skulde være høje og forsynede med Trækruder, 3—4 Fag paa hver Side. Gulvet skulde være Fjælegulv (Træ- eller Flisegulv), da Sten- eller Lergulv, der ellers var det almindelige, vilde være for koldt. Paa Fjælegulvet kunde Rokkene ogsaa staa bedre fast.

Inventaret skulde være 30—40 Rokke, hver med 4 Tene à 68—72 Sk., 3—4 Hasper à 3 Mk., 30—40 Skamler eller Træstole til Børnene à 16—18 Sk., 4—5 Lamper, hver med 3 Væger à 24—28 Sk., 4—5 Lampeblokke à 12 Sk., 4—5 smaa Lygter à 24 Sk. til Børnene at se ved paa Hjemvejen om Vinteren, 1 Vægt med Lodder à 3—4 Rdl., 1 Reol med 40—50 Rum til at lægge Hørren i, ca. 3 Rdl., 1 Reol til det spundne Garn, ca. 3 Rdl., 2 Borde til Læremoderens Brug, 4 Garnstænger til at tørre Garnet paa,

nogle Lister til at hænge Hør paa, en Fil, en Oliekrukke, en Seng til Læremoderen, der skulde bo i Huset, hendes Sengekammer skulde gerne være paa 3 Fag, Køkken og Spisekammer, nogle Hylde i Spindestuen, Rokkesnore for 2—3 Mk., Bomuldsvæger, Koste, Sand, Blaar, Fedt til at smøre Rokkene med, — i Gaarden et Høsehus og til Børnenes Behov et Vandhus, (ved Taksation af Næstved Spindeskole, som laa i Pøsestræde, findes opført et Halmhus), paa Loftet Plads til Ildebrændsel, Hør og Garn.

En saadan Skolebygning kunde opføres for 3—600 Rdl. Den i Næstved opførte Spindeskole, der skildres som en „skøn rummelig Skole“, var takseret til 740 Rdl.

Spindel lærersken eller *Læremoderen*, som hun i Almindelighed kaldtes, og som havde med den daglige Undervisning at gøre, ansattes gerne efter Indstilling af Inspektøren. Hun skulde være et „fornuftigt og uberygtet Fruentimmer“, som omgikkes Børnene med Kærlighed og ikke paa noget Omraade gav dem daarligt Eksempel. Hvis hun ikke havde lært at spinde i en af Selskabets Skoler, skulde hun først i nogen Tid være i en af de allerede oprettede Skoler for der at lære Omgangsmåden med Børnene. De Instrukser, hun modtog fra Skolens Inspektør, skulde hun til enhver Tid efterkomme. Læremoderens Opgave var nu først og fremmest at modtage alle de Børn, der meldte sig for at spinde, fra fire Aar og derover, ligeledes alle store, konfirmerede og ukonfirmerede, ja, endogsaa Koner, naar de ønskede at være med. Spindetiden var fra Kl. 1—9, dog var hun forpligtet til ogsaa at modtage Piger om Formiddagen, naar Forældrenes trange Omstændigheder nødte dem til at lade Børnene spinde hele Dagen, og de allerede kunde læse. Hvor der dog som i Køng var Læseskole i samme By, og Skoleholderen katekiserede een eller to Dage om Ugen skulde hun tilholde disse Piger, at de i disse Timer gik i Læseskolen for at høre Katekisationen. I Fastetiden skulde hun paa den Dag, Fastepredikenerne holdtes, samle Pigerne i

Spindeskolen og samlet gaa med dem til Kirken. Hver Dag skulde hun føre Protokol over de Børn, som havde været i Skolen. I selve Spindetiden maatte hun ikke beskæftige sig med sine egne private Ting, men opholde sig i Spindestuen, passe paa Børnene, „opmuntre dem med Kærlighed til Flid og Arbejdsomhed, forhindre uanstændige Fortællinger, men dog tillade saadanne, som ei er skadelige for Dyd og gode Sæder, især søge ved denne Vej at udrydde Overtro, Spøgelseshistorier og deslige“. — Efter Inspektørens Instruks skulde hun hver Maaned eller Uge modtage Pengene for deraf at udbetale hvert Barn, hvad det havde fortjent. — Læremoderens Løn var ansat til 16 Rdl. maanedlig, 2 Tdr. Rug og 2 Tdr. Byg — omregnet til 8—9 Rdl., Sengeleje 4 Rdl., tilsammen 41—42 Rdl. Ildebrændslet, der skulde leveres til Skolens og Læremoderens Brug, var 6 Favne Brænde og 30—36 Tdr. Tørv.

I Køng lod Voelker foretage et Forsøg, der faldt heldigt ud, men vistnok var uden Efterfølgelse noget andet Sted. Han lod den ene Læremoder paa Øbjerggaards Gods gaa omkring i Sognet som en Slags omrejsende Læremoder for i Husene at undervise Husmandskonerne i at spinde og faa „bedre Haandelav“.

Den øverste for Spindeskolerne var *Skoleinspektøren*. Hans Opgave var at paase, at Spinderskerne, Heglerne og Væverne havde de Kundskaber og Egenskaber, som de burde have. Han skulde endvidere sørge for Indkøbet af Hør, uddele den til Skolerne, anskaffe de fornødne Redskaber, udbetale Spindelønnen til hver Skole maanedlig, efterse den og dens Inventar hver Maaned, modtage det spundne Garn, besørge det farvet, bleget eller vævet, føre Regnskab derover og aflægge Beretning om Skolerne. Udgifterne til hans Rejser godtgjordes ham af Selskabet. Da Skolerne laa saa spredt, var det dog umuligt for Inspektøren hver Maaned at besøge dem. Kun Skolerne i Køng og Ring kunde i Voelkers Tid oftere inspiceres. Ellers skete det gerne i Praksis ca. 4 Gange om Aaret.

Om *Skolerne* hed det i Selskabets Love:

„Alle de Skoler, Selskabet befatter sig med, skal fuldkommen staa under dets Bestyrelse. De Skoler, som oprettes af overordentlige Æresmedlemmer, skal Selskabet forsyne med Læremoder, Skab til at opbevare Hør og Garn i, Spinderokke, Hasper, Stole til Børnene, Hør, Blaar, Olie til Lamperne, lønne Læremoderen og betale Spindeløn. Til de Skoler, som oprettes af ordentlige Æresmedlemmer, leverer Selskabet Hør og Blaar, om forlanges, samt betaler Spindeløn. Til de Skoler, Selskabet selv stifter, leverer det alt. — Børnene begynder først med at spinde Blaar for at øve sig; men saa snart de kan spinde Hør, skal de have en lille Præmie og siden Spindeløn efter Taksten, som skal ophænges i Skolerne.“

Godsinspektør Voelker, den første Skoleinspektør, var, som allerede tidligere nævnt, den utrættelige Sjæl i Spindesagen. Navnlig stod selvfølgelig Skolen i Køng, Mønsterskolen og Pioneren, hans Hjerte nær, ligesom ogsaa Skolen i Ring, som han selv havde oprettet, havde hans særlige Bevaagenhed. Endnu gaar der Frasagn om hans Iver og Interesse for at opmuntre Børnene, bl. a. fortælles det, hvorledes han for at spore dem uddelte smaa Belønninger til dem, f. Eks. Kridthuse, Silkebaand og lignende.

Hvor meget Hør Børnene ved Spindeskolerne kunde spinde om Aaret, og hvor meget de kunde fortjene, er det vanskeligt at fremføre, da Materialet til Belysning deraf kun er ringe. Ved mange Skoler spandt ogsaa Voksne for Selskabet, og i de bevarede Opgørelser fra Skolerne blev der ikke skelnet mellem de Voksnes og Børnernes Garn.

Fra Køng Skole har vi en Opgørelse, som dog i nogle Maader giver et godt Indblik i, hvor meget der kunde naas.

Denne Skole blev som tidligere nævnt færdig i Oktober 1778, og allerede 1. November s. A. tog man fat paa at spinde Hør. Den 31. December 1779 havde 36 Piger i Alderen 4—10 Aar spundet 184 Pd. Hørgarn og faaet

i Spindeløn 42 Rdl. 3 Mk. 5½ Sk. — Ligeledes havde 9 gamle, blandt hvilke der var een, som skulde være Læremoder i Ring, og 2, som til den Tid gik om og tiggede, spundet 81 Pd. for 17 Rdl. 2 Mk. Aile ni havde spundet, dels hjemme og dels i Skolen. — I 1780 spandt 37 Børn 213 Pd. for 56 Rdl. 1 Mk. 1½ Sk. og 9 gamle 35 Pd. for 6 Rdl. 3 Mk. 10 S. — I 1781 spandt 34 Børn i 4417 halve og 895 hele Dage 188 Pd. for 56 Rdl. 14½ S. og 24 gamle 186 Pd. for 29 Rdl. 4 Mk. 12 S. — I 1782 spandt i det halve Aar 33 Børn 75 Pd. for 25 Rdl. 3 S. og 35 gamle 211 Pd. for 39 Rdl. 2 Mk. 8½ S.

Ring Skole blev færdig i Slutningen af Oktober Maa-
ned 1779, og fra November til Aarets Udgang spandt 25
Piger 34 Pd. Hør for 5 Rdl. 1 Mk. 14½ Sk. — I 1780
spandt 40 Piger — deriblandt var nogle fra andre Byer,
som for den lange Vejs Skyld kun spandt lidt, og til sidst
helt blev borte — 193 Pd. for 42 Rdl. 14 S. og 7 gamle
40 Pd. for 8 Rdl. 2 Mk. 13 S. — I 1781 var de 40 Pigers
Spind i 4904 halve og 301 hele Dage 185 Pd. til 43 Rdl.
4 Mk. 11 S., og 17 Voksne, hvoriblandt var 5 af 8 forrige
Aars konfirmerede, spandt 114 Pd. for 21 Rdl. 4 Mk. 3½
Sk. — 1782 til 30. Juni spandt 36 Piger 76 Pd. for 21
Rdl. 2 Mk. 15 S. og 40 gamle 317 Pd. for 56 Rdl. 5
Mk. 12 S.

I Køng og Ring Skoler spandtes der altsaa til 30. Juni
1782 2132 Pd. og fortjentes i Spindeløn 472 Rdl. 5 Mk.
10½ S.

Af Børnene havde paa eet Aar een fortjent over 8
Rdl., to over 4 Rdl. 3 Mk, hver, een i det halve Aar over
16 Mk. og adskillige over 3 Rdl. om Aaret. Mange af dem
havde spundet 6—7—8, ja, een endog 9-strengt Garn. Af
Konerne havde een i det halve Aar næsten haft 5 Rdl.
og adskillige over 3 Rdl. i Fortjeneste, og skønt det voldte
Vanskelighed at faa dem til at spinde fint, var dog nogle
af dem naaet saa vidt, at de kunde spinde over 6 Streng,
ved hvilket fine Spind baade deres Interesse og deres For-
tjeneste øgedes.

Til yderligere Belysning af og Sammenligning med ovennævnte Statistik kan det oplyses, at i Tiden 1. Juli 1785—1. Juli 1786 spandt man i Haslev Skole 2393 Pd. Garn (Spindeløn: 420 Rdl. 2 Mk. 9 S.). — Baarse 2009 Pd. (361 Rdl. 1 Mk. 6 S.). — Næstved 977 Pd. (160 Rdl.). — Ringsted 935 Pd. (141 Rdl. 4 Mk. 6 S.). — Egeslevmagle 738 Pd. (130 Rdl. 4 Mk. 6 S.). — Nørre Jernløse 731 Pd. (117 Rdl. 3 Mk. 1 S.). — Braaby 659 Pd. (85 Rdl. 5 Mk. 15 S.). — Vordingborg 424 Pd. (67 Rdl. 5 Mk. 4 S.). — Rye 251 Pd. (50 Rdl. 2 Mk. 10 S.). — Tudse 241 Pd. (43 Rdl. 1 Mk. 5 S.). — Kundby 335 Pd. (62 Rdl. 8 S.).

Et enkelt Navn fra Spindeskolen i Køng er endnu bevaret, nemlig Johan Peter Steenbach, som af Ryberg blev overladt til det patriotiske Selskabs Disposition og antaget af dette som Heglemester 12. Juli 1782. Paa det Tidspunkt ventede Selskabet et Parti Hør fra Riga og Rotterdam, og ved dettes Ankomst skulde Steenbachs Hegling begynde. Ladningen, som med Fragt kostede over 2000 Rdl., var af Voelker forskrevet paa Rybergs Navn og med hans Tilladelse. Ryberg havde ligeledes gjort Forskud til dets Betaling, altsammen for at sætte Selskabet i Stand til at virke for den Spindesag, der fra først til sidst havde vundet og bevaret hans Hjerte.

9. HØRMØLLEN I KØNG.

Omkring det 19. Aarhundredes Begyndelse udkom der herhjemme et Tidsskrift med Titlen „Søndags-Aften-Læsning“. Trods sit meget beskedne Format hørte dette Tidsskrift til den Tids mere betydende Publikationer i Danmark, med Emner, der fortrinsvis beskæftigede sig med landøkonomiske Problemer og Beskrivelser af større og mindre tekniske Fremskridt inden for Landbruget. Ogsaa Høravlen og den gamle sydsjællandske Linnedindustri paa Øbjerggaard i Køng blev gjort til Genstand for Omtale, og derved er dette ellers nu ganske glemte Tidsskrift alene paa det Omraade bleven et værdifuldt Kildeskrift, som det kan have sin Betydning at fremdrage.

Bladet redigeredes af en Pastor Krarup og fremtraadte i Tidens Stil med et rationalistisk religiøst-moraliserende Anstrøg. Blandt sine Medarbejdere talte det saa betydelige Mænd som Professor i Landøkonomi Gregers Otto Bruun Begtrup (1769—1841). En Mængde læge og lærde Bidragydere — blandt disse adskillige Præster — gav her i kortere eller længere Artikler interessante Oplysninger om deres Erfaringer paa forskellige praktiske Omraader.

En Præst beskriver saaledes en fortræffelig „Tobak“, som han har fundet paa at lave sig af Kirsebærtræets og Kartoffelplantens Blade; en anden belærer sin Samtid om, hvorledes man tilbereder god Hyldethe; en tredie giver

Anvisning paa Fremstilling af Kartoffelbrændevin, og saaledes fremdeles.

Kartofflen og Hørren var dengang nye Produkter herhjemme, og da Hørindustrien i Sydsjælland begyndte at blive kendt, var det naturligt, at denne Industri gjordes til Genstand for en særlig Omtale i Bladet. Det skete da ogsaa, idet Professor Begtrup satte sig i Forbindelse med Inspektøren ved Køng Fabrik, C. G. Voelker, og søgte Oplysninger om Indretningen af en Hørmølle i Køng.

Voelker svarede beredvilligt paa Begtrups Henvendelse, og i 1811 offentliggjordes Brevet med Kommentarer i „Søndags-Aftens-Læsning“.

Af dette Brev faar man at vide, at Hørindustrien i Køng efterhaanden havde antaget et saadant Omfang, at det kneb med at faa Arbejdskraft dertil. Fabrikens Ejer paa det Tidspunkt, Agent J. C. Ryberg, Konferensraad Niels Rybergs Søn, udtalte i den Anledning, at „naar Høravlen hos os skal have nogen rask Fremgang, da maa Forarbejdningen lettes ved Maskiner, saasom den største Vanskelighed ligger i Mangelen paa de mange dertil brugende Hænder“.

Hørmøllen i Køng har efter al Sandsynlighed været en af de første i sin Art herhjemme. Desværre har det ikke været muligt at finde noget Billede af dette Værk, skønt et saadant blev fremstillet ved den Tid. I Aargangen 1812 af det her omtalte Tidsskrift findes imidlertid følgende Beskrivelse af et

„Kobber over Hr. Agent Rybergs Hørmølle i Køng“:

Da mig af mangfoldige ere gjorte Spørgsmaale angaaende Hørmøllers Indretning, har jeg ladet stikke i Kobber af Hr. Bagge en Tegning af Hr. Hansen over Hørmøllen i Kjøng, som Hr. Inspecteur Voelker havde med Godhed forskaffet mig. Ved Raadførelse med Mænd i Hovedstaden af de fortrinligste hensigtsmæssige Kundskaber og Færdigheder, som jeg siden haaber mig tilladt at

nævne, tør jeg med Vished se imøde Forandringer til nogen Fordeel, ved een, som i Foraaret vil blive anlagt i Jylland, hvorom i sin Tid skal følge Efterretninger.

Her følger Kobberets Forklaring:

A A en opstaaende Axel, hvis underste og øverste Tap staar i Metal-Bøsninger eller Pander.

B B et Kronhjul understøttet ved Skraastiverne C C.

D et Drivhjul paa sin Axel, ved hvis anden Ende sees

E E et Stjernehjul, som ved Drev F F driver G den midterste Valtse, ved hvilken den øverste H og den underste I sættes i Bevægelse formedelst Riflerne, mellem hvilke Hørren, som nu skal brydes, bliver anbragt paa den Maade, som sees i Fig. 2, hvori Valtserne sees fra Enden af og Brettet K ved hvilken Hørren ledes fra den øverste Valtse til den nederste. Paa Brettet L, bliver Hørren anbragt til at drage efter Enden ind mellem Valtserne i og over Brettet M kommer det tilbage (at Skraaningen af Brettet M er lidt urigtig, og at dets underste Kant ligger for højt, bedes med Godhed tilgivet). Stængerne N N holder Valtserne sammen og ere til den Ende gjorte fast i Punkterne N N, den ene i Enden og den anden i Midten: Steenkisterne O O er lagt fornøden Vægt til at veie dem op eller ned til deres Hensigt, at bringe Valtserne passende sammen, saa at Hørren tilbørligen kan blive knuset.

Paa den anden Side af Kronhjulet i Fig. 1 er anbragt en Axel med et Drev paa den ene Ende, og et Kronhjul Q paa den anden Ende, hvilket driver et Drev R, hvis Axel fører 2 Par Skietter, som ere indesluttet i Kassen F, i hvis Sider ere gjorte 6 Indsnit for at bringe Hørren ind for Skietterne, (ikkun 2 af disse Indsnit have kunnet betegnes i denne Figur og ere mærkede U U). Fig. 3 viser Dækselen af Kassen med sine 6 Indsnit U U U U U U.

Fig. 4 viser de ovennævnte Skietter XXXX.

Fig. 5 sees Kronhjulet Q fra Forsiden: og Kassen F igennemskaaren, a viser dens Dæksel: e betegner Indsnit-

tet bb 2 Skietter, cc Bielken, hvorpaa de hvile, dd er en Brædebeklædning om Axlen, for at ei denne og Tappen skal stoppes i Skæverne.

Fig. 6 viser Kilerne.

Fig. 7 viser et Valtseværk, som i Rhinlandene er brugeligt til Hamp. a er et Vandhjul, b og c 2de Tandhjul, som drives af a, Axlen c fører paa den anden Ende et konisk Hjul d, som griber et andet konisk Hjul e, ved hvis vertikale Axel drages en konisk Valtse f omkring paa sin egen Bane gg, paa hvilken Hampen er lagt for at valtse, istedenfor at skiættes. En Rejsende, som selv har seet denne Behandling, har forsikret mig om, at hvor den forrettedes vel, blev næsten slet ingen Blaar, næsten alt lang ren Tave.

Det Kobber over Hørmøllen paa Kjøng, og sidstnævnte Valtseindretning, hvortil denne Beskrivelse hører, er tilkjøbs for 2 Mk. i den Gyldendalske Boglade, samt hos de Herrer Schubothe, Hegelund, Brummer, Bonnier, Wahl, Seidelin og Hr. Bogbinder Holm i Skindergade.

Hvis man tager Fantasien lidt til Hjælp, kan man saa nogenlunde danne sig en Forestilling om, hvorledes dette primitive Maskineri til Hørmøllen i Køng har set ud. Efter Voelkers Skildring maa man formode, at Værket har været fremstillet til Hestekraft. Hvor Forholdene ellers tillod det, plejede man gerne at bruge Vandkraft.

I Sommeren 1811 besøgte Professor Begtrup personligt „de tre Hørmøller i Sjælland“ og fandt „de fleste Fordele samlede hos den i Kjøng, Hr. Agent Ryberg tilhørende, hvis Faders, Konferensraad Rybergs Fortjeneste, især af Hør-Avlen i Danmark, bør uidentviul staae uforglemmelig ved Siden af D'hrr. Grever Moltkes, Reventlows og Schimmelmanss virksomme Niedkierhed for samme“.

Det følgende er det væsentlige Indhold af Voelkers Oplysninger til Begtrup ved den Lejlighed om Forholdene ved Hørmøllen i Køng:

„Hørren brydes paa Møllen, som drives af Heste og

paa samme bliver den og skiættet. Skiætning ved denne Indretning har unægtelig Fortrin for den, naar Koner med smalle Soldater-Bajonetter (de endnu meest brugelige smalle Skiættetræer) hugge ved deres ulige Slag Taverne over, og gjøre Hørren mere blaaret end fornødent“.

(Spørgeren havde kun spurgt om Skiætningen der ved Værket, ikke om Brydningen, hvilken jeg mere havde seet paa Amager og nogenlunde kiendte, derfor angaar anførte Besvarelse kuns førstnævnte. Skiættevæsenet paa Amager var ifjor Vinter trængende til Istandsættelse og Forbedring, hvorfor dengang Skiætningen skeede ved Leiekoner der).

Nu angaaende Tørringen og Giennemvarmningen:

„Kan Hørren tørres ved Solen og i Luften, da foretrækkes dette. Ellers har jeg et hvælvet Huus, hvorudi staar en stor Jern Bilæggerovn; der tørres Hørren, og defra bæres den til Bragning og Skiætning, og behøver ei videre at svede“.

Angaaende Valserne, mellem hvilke Brydningen skeer:

„Disse er af Bøg og riflede, jeg har før ladet dem beklæde med Jernplader; men det behøves ei. Hver bestaar af en Blok“.

I Henseende til Rødningen er anmærket:

„Naar Hørren skal skiættes paa Maskiner, tror jeg ei den bør ligge saalænge i Vand som ellers, da den Fart, Skiætte Armen har, giver Kraft nok til at stille Taven ved Skiæven“.

Angaaende Bekosteligheden:

„I disse Dage har Hr. Oberstløjtnant v. Tscherning sendt en Maskinarbejder herhid, for at tage Maal af vort Brage- og Skiætteværk, og af ham venter jeg snart Prisen, hvad den vil koste med Hestehiul, og hvad uden Hestehiul, jeg venter, at det vil blive leveret fra Frederiksværk for den billigste Pris“.

„Paa de Steder, hvor der er Kiærneværk, og Hiulet

ei for smaat, der er det en let Sag, at anbringe ved Siderne disse 2de Indretninger, dog med saadan Afklædning, at Støvet ei trænger ind til Kiærnen“.

„Her har jeg ved Skiætteværket ladet afklæde med Bræder, eller indrette som et Skorsteensrør, hvorigennem det meget Støv, som især samles, der kan drage bort.“

„Hvor Vand haves til en saadan Mølle, skaanes i Arbejdslønnen, ved at undvære Hesten“.

Om Gavnligheden :

„Naar her i Siælland var i hverandet Sogn saadant Brage- og Skiætteværk, da skulde den vigtige Høravl snart forfremmes, og uden videre Opmuntring for Landmanden kunde hver Gaardmand anvende en Tønde Land til Hør, uden at derangere hans Oekonomie; men nu bliver hver bange for den kostbare Behandlingsmaade ved de mangfoldige Menneskehænder“.

„I Skotland fra Aberdeen indtil Edinburg skal hveranden Miil være saadanne Hør-Vandmøller, som for billig Pris brage, skiætte og hegle Hørren“.

„Manden bestiller da til visse Dage de Folk, som hos ham vil lade behandle deres Hør; han selv er antaget i Eed, og er ansvarlig for ærlig og god Behandling, og den, som Hørren hører til, er tillige Haandtlanger“.

„Jeg er vis paa, at 2 Millioner kunne paa denne Maa-
de blive her i Danmark, naar saadanne Anstalter bleve
giorte.“

„Ligesom Bonden i somme Egne i Grynmøllen spænder sin medbragte Hest for den, saa kunne han jo gierne gjøre det samme ved Hørmøllen; og, ved det, han tillige selv er Handtlanger, samler han sig mere og mere Kundskab“.

„For ikke at derangere sin Oeconomie, bør han tage Brakjorden at saa sin Tønde Hørfrøe i. Og, i alle Tilfælde raader jeg at følge Hr. Justitsraad Raffns fortræffelige Beskrivelse om Hørrens Behandling, men ei længere, end til Rødningen. Saa forbindes den hollandske med den

skotske Behandling paa en Maade, som for os her i Norden er meget passende“.

„Da Hs. Majestæt har allernaadigst bestemt, at et Hør-Institut maae være her under min Bestyrelse, saa maae De gjerne sende een à to unge Folk, som ere stærke, af 18 til 20 Aar, herhid, som da skal blive underviste i Høravlen fra Begyndelsen, indtil den er hæglet.“

„Ved selve Skiætningen bør rettest være Mandfolk af gode Kræfter haandfaste, da Fruentimmer ikke vel har Magt nok, at holde Hørren fast nok, og Skiætte-Armens hurtige Gang, river tit Hørren fra dem, hvorved der bliver flere i Blaar. Dog, ogsaa disse sælges rivendes for 1 Mk. Pundet.“

At god dansk Hør har Fortrin for den ellers anvendte indførte oversøiske, faar man et Indblik i gennem den af Voelker omtalte Justitsraad Raffns Beskrivelse af Hørens Behandling. Efter at der er talt om Læreanstalterne for Høravlen ved Brahetrolleborg i det Slesvigske og ved Køng, hedder det:

„Hørren, der er avlet paa disse Steder, er befunden af saa fortrinlig Godhed, at den kan sættes ved Siden af den bedste hollandske. Den er at foretrække den sædvanlige østersøiske Hør, som ikkun taaler at hegles fra 1½ til 2½ Streng, da den danske derimod kan hegles fra 2—5 Streng. Den gode danske taber ved Heglingen ikkun 1/3, da den oversøiske derimod taber det halve i Blaar. Saadan god dansk Hør kan følgelig spindes til langt større Fiinhed eller flere Streng; og de, som ved Spinding forædle den, kunne da tjene mere i Arbejdsløn, end ved at forædle den østersøiske“.

10. VÆVERIERNE I KØNG OG VINTERSBØLLE.

Den af Niels Ryberg oprettede Spindeskole i Køng, der begyndte sin Virksomhed den 1. November 1778, og som skulde blive omsluttet med saa megen Interesse fra mange Sider, gav Stødet til, at Ryberg efterhaanden oprettede Spinderier og Væverier paa sit Gods Øbjerggaard. Disse voksede og udvidedes stadig, indtil til sidst hele Virksomheden i Aaret 1783 tog fast Form ved Oprettelsen af Køng Fabrik, den Fabrik, der i de følgende Aar skulde bringe Køngs Navn saa viden om.

Gennem mange Aar blomstrede der her paa dette Sted en travl Virksomhed, der, foruden at komme Køng By og Omegn økonomisk til Gode, tillige var af stor opdragende og moralsk Betydning. Der var Liv i Køng By i de Aar. Gamle Køngboere fortæller endnu med Stolthed, hvorledes det var vanskeligt at tale sammen paa Køng Gade, saa man kunde høre hinanden. Saa stærk var Støjen fra de klaprende Væve rundt om i Husene langs Gaden, hvor Vævene stod.

De Ting, der fremstilledes paa Køng Fabrik, udviklede sig efterhaanden til en meget fin Kvalitet. Der fremstilledes saaledes Lærreder og Dækketøj, og, efter at Fabrikken i 1786 havde faaet Understøttelse af de kongelige Finanser, udvidedes Fabrikationen til ogsaa at omfatte Damask og Drejl. Ogsaa til det kongelige Hof blev Køng Fabrik Leverandør, idet der til dette leveredes det fineste Dækketøj. Blegeriet, der er saa nødvendigt for ethvert

Væveri, kom ikke, som man kunde have tænkt sig det, til at ligge i Køng, men henlagdes allerede fra Begyndelsen til Vintersbølle ved Vordingborg.

Efter Niels Rybergs Død, 1804, overtog hans Søn, Etatsraad J. C. Ryberg, Fabrikken, som han drev med megen Interesse, indtil Regeringen i den ulykkelige Statsbankerots Tid, 1813, maatte overtage den, og efter at den forgæves var bleven udbudt til Salg til en meget ringe Pris, 18,000 Rdl., dreves den fra 1820 for Statens Regning med Arbejde for største Delen for Militæretaten. I 1836 gik Fabrikken igen over i Privatmands Eje, idet den tilligemed Øbjerggaard blev solgt ved Auktion til L. C. Klingberg, som straks bortforpagtede Fabrikken til dens daværende Fuldmægtig, senere Justitsraad, O. F. Olsen. Denne købte den senere af Kaptajn Fr. Buchwald paa Øbjerggaard. Samtidig overtog Olsen Ejendommen Vintersbølle i Vintersbølle Skov. 1852 afkøbte Staten Vintersbølle Bleg, og lidt efter lidt flyttedes alle Fabrikkens Væve og Maskiner dertil. 1861 overdrog Justitsraad Olsen Fabrikken til sin Søn og Svigersøn, samt Medarbejder gennem mange Aar, C. Sandberg. Olsen var den egentlige Indehaver, Sandberg Bestyrer. 1891 blev Fabrikken købt af Bestyrer Sandberg. Endnu paa det Tidspunkt beskæftigede den ca. 15 Arbejdere, medens 11 Haandværkere var i Brug. Det var stadig hovedsagelig finere Ting, der fremstilledes, og Hoffet fik endnu Varer derfra. Christian IX's Døtre fik saaledes deres Udstyr fra Vintersbølle. Kejserinde Dagmars af Rusland skal have været særlig kostbart. Gamle Folk fortæller endnu, hvorledes kun een enkelt blandt Væverne forstod at væve det kongelige Navnetræk med Kronen. De forskellige Blegmaskiner og Maskinerne til Varernes „Opgørelse“ (Finishing) dreves af Vandet fra Vintersbølle Aa. Med Virksomheden gik det imidlertid lidt efter lidt tilbage. Den moderne Teknik konkurrerede mere og mere den haandværksmæssige Hørindustri ud. I 1906 solgte Enken efter Sandbergs Søn (død

1902) Fabrikken for 38,000 Rdl. til Etatsraadinde Frk. Suhr til Petersgaard, hvorefter den nedlagdes.

Et værdifuldt Kapitel, ikke blot i Kongs, men ogsaa i Sydsjællands Historie, var hermed afsluttet.

Men endnu gaar der Ry af de gamle kendte Væverier i Køng og Vintersbølle. Kun faa er tilbage, som kan fortælle derom; men hænder det, man faar dem i Tale, de, der kan huske fra den Tid, Vævene var i Gang, og „Blegen“ benyttet, da lytter man, og man forstaar, hvad hele denne Virksomhed maa have betydet i de Aar, den stod i sit Flor.

Endnu skal det fortælles, at Vintersbølle Skov med dens ualmindelig skønne Natur og den nærliggende Strand i de senere Aar har trukket en stadig voksende Strøm af fremmede til sig. Allerede i 1891 blev der ved „Vintersbølle Bleg og Linnedvæveri“ eller „Blegen“, som man gerne endnu benævner det, oprettet et Badehotel eller Sommerpensionat, idet C. Sandberg ombyggede og indrettede en Del af Ejendommens Stuehus til Modtagelse af Sommergæster.

11. EN GAMMEL KROBEVILLING.

I ældre Tider, det, vi nu kalder for gamle Dage, betød Kroerne ved vore Landeveje meget mere, end Tilfældet er nu om Stunder, hvor de moderne Befordringsmidler hurtigt bringer Folk fra Sted til Sted. Man haster forbi dem, og adskillige Steder ligger de ligefrem som mere eller mindre uddøde Mindelser fra gamle Dage.

Selv om det ikke helt er udelukket, at der har eksisteret en tidligere nedlagt Kro i Køng, fremgaar det af Aktstykker fra Slutningen af det 18. Aarh., at man paa det Tidspunkt ikke har været vidende derom. Den eneste Kro paa Landevejen mellem Næstved og Vordingborg var da den kendte saakaldte Kylebæk Kro i Vildtbanehuset (Vester Egesborg Sogn), til hvilket Konferensraad Niels Ryberg til Øbjerggaard havde Bevilling. Denne Bevilling lykkedes det Ryberg at faa fornyet den 17. Maj 1785 ved den tidligere Krofæsters Død, bl. a. i Konkurrence med Møller Peder Thorkildsen i Hellevads Mølle (Sværdborg Sogn).

Omtrent samtidig, i Juli 1785, fik Ryberg efter derom indsendt Ansøgning af 18. April 1785 Bevilling paa at oprette et „Værtskab og Marketenderi“ i Køng; det maatte mod Betaling forsyne Folkene ved det af ham oprettede Spinderi og Væveri med Spise- og Drikkevarer. Ifølge Rentekammerets Resolution af 23. September 1797 svares der paa Rybergs Ansøgning om Tilladelse til at „extendere“ Marketenderibevillingen til et almindeligt

Kroprivilegium, at dette ikke kan bevilges ham, før han affinder sig med Beboerne af „Kiøllebecs Kroe“ om, at denne Kro straks kunde nedlægges. I Aaret 1800 genoptages Sagen, idet Kroholderen i Killebæks Kro nu frasiger sig sin Rettighed, og 14. Marts 1801 udsteder Rentekammeret Bevilling til Ryberg paa et Værtshushold i Kjøng By under Øbjerggaards Gods.

Denne Bevilling, der er underskrevet af Christian den Syvende, og som giver et interessant Indblik i Datidens Opfattelse, lyder i sin Helhed som følger:

UDSKRIFT

af

Rentekammerets Danske Ekspeditions Protokol
for Aarene 1801 og 1802.

Nr. 42.

Bevilling for Conferensraad Niels Ryberg paa et Værtshushold i Kjøng Bye under Øbierregaards Gods i Vordingborg Amt. Nr. 59.

Vi Christian den Syvende X.X. Gøre alle vitterlig, at Vi efter allerunderdanigst giort Ansøgning og derover indkommen Erklæring allernaadigst have bevilget og tilladt, ligesom Vi og i Kraft af Vores under 4de Februarii 1771 ergangne allernaadigste Resolution herved bevilge og tillade: at Os elskelige Niels Ryberg, Vores Conferensraad, maae, i Stedet for det Værtshuus, som under 17. Maji 1785 har været tilladt i Vildbanehuset Køllebecks Kroe kaidet, under Øbierregaards Gods i Wordingborg Amt, lade holde Værtshuus i Kjøng Bye under bemeldte Gods og de Reisende med fornødne Logementer, samt Spise- og Drikkevarer til Nødtørftighed og for en billig Betaling sammesteds lade betjene, imod deraf at svare til Vores Kasse i aarlig Afgift 6 Rdl., som i rette Tid erlægges, samt med Vilkaar:

1. at fornævnte Kroehold i Vildbanehuset, eller saakaldte Køllebecks Kroe, straks nedlægges,

2. at Værtshuusholderen der paa Stedet vel maa brygge Øl til Gæstgiveriets Fornødenhed, men skal derimod aldeles være forbudet at brænde Brændeviin, saasom hvad deraf behøves og falholdes, skal tages i Kiøbstæderne,

3. at ligesom dette Værtshuus aleene er bevilget for Reisende, saa bliver det Værtshuusholderen derimod ganske forment at holde Kroe for Sognets Bønder eller andre af Almuen, som ikke er veifarende og paa deres Reiser passere bemeldte Værtshuus, under denne Bevillings Fortabelse og videre Straf, som for ulovligt Kroehold, og

4. at hvis det ellers skulde indtræffe, at den Vei for Rejsende, som hidtil er falden forbi fornævnte Sted fra en Kiøbstæd til en anden, udi nærværende Eiers Besiddelsestid bliver andensteds hen forflyttet og omlagt, da bør Værtshuusholdet i saa Fald strax nedlægges, uden Paa-stand om Godtgjørelse for Værtshuusholderens Nærings Tab. Iøvrigt, ligesom dette Værtshuus stedse bør holdes i forsvarlig Stand vedlige, og Værthuusholderen dermed i alle Maader rette sig efter de desangaaende udgangne eller herefter udkommende Anordninger, saa skal og ved enhver Forandring af Eier ansøges denne Vores Bevillings Fornyeelse, saafremt de agte samme fremdeles at bruge. Forbydendes etc. Givet i Vores Kongelige Residentsstad Kiøbenhavn, den 14. Marts 1801.

Under Vort Kongelige Segl.

Efter Hans Kongelige Majestæts allernaadigste Befaling.

Hoë. Wormskiold. Fridsch /Eeg.

Rigsarkivet, 21. Februar 1836.

Afskrift af Rybergs Bevilling af 14. Marts 1801.

Den 1. Maj 1831 fratraadte Fæsteren fra Køng Kro, og ved Ansøgning af 19. Juli s. A. ansøgte Kommissionen

for Øbjerggaard og Køng Fabrikker Rentekammeret om en ny Bevilling, ikke alene til at holde Værtshus for Rejsende som hidtil, men tillige til at udsælge Spise- og Drikkevarer samt Tobak, Lys, Tran og Olie. 3. November 1831 gav Rentekammeret Fæsteren af Køng Kro, Rasmus Pedersen, Ret til indtil videre at holde Værtshus i Overensstemmelse med Rybergs Privilegium af 14. Marts 1801, samt Ret til at holde Marketenderi for Personalet ved Fabrikkerne.

Derefter fik Kommissionen for Øbjerggaard og Køng Fabrikker den 6. Januar 1832 kgl. Bevilling paa, at den ny Fæster, saalænge han driver Værtshushold, maa sælge Olie, Lys, Tran og Tobak.

I Anledning af Privilegiernes Konfirmationer ved Tronskiftet 1839 udviklede der sig en ny Sag, idet Ejerinden af Øbjerggaard, Fru Klingberg, ønskede at faa Bevillingen af 1. Juli 1785 fornyet; men dette kunde ikke forenes med Rasmus Pedersens Privilegier. Efter mange Indlæg endte Sagen med, at Fru Klingberg maatte indsende Bevillingen af 1785, der derefter blev kasseret (30. Maj 1843), og samtidig blev Afgørelsen af, om Privilegierne tilhørte Øbjerggaard, udskudt til den daværende Krofæster Rasmus Pedersens Død.

Ved det nye Kongeskifte 1848 indsendte Rasmus Pedersen paany Ansøgning, dat. 30. November 1848, om at faa Privilegierne af 1831 og 1832 konfirmerede, idet han ansøger om at faa dem i den Form, at han bliver berettiget til „uden for Kroen og navnlig i Fabrikarbejdernes Hjem at sælge Marketenderi- og Værtshusholdsartikler, navnlig Kaffe, Te og Sukker i raa eller utillavet Tilstand“, og at Sæbe maa indbefattes. Ansøgningen anbefales af Sogneforstanderskabet, Politimesteren i Vordingborg, af Køngs Fabriksbestyrelse, samt af Byens Skolelærer. 26. Januar 1849 meddeler Indenrigsministeriet den kgl. Konfirmation af 17. Januar paa Bevillingen af 1831, 3. November, samt en Bevilling for samme Rasmus Pedersen til der at have

Udsalg af Tobak og Høkervarer, hvorimod Bevillingen af 1832, 6. Januar, under samme Dato (17. Jan. 1849) er foranstaltet kasseret.

Paa Rasmus Pedersens fornyede Ansøgning af 14. Marts 1849 om at drive Handel med Sukker, Kaffe og Te giver Indenrigsministeriet 26. Juni s. A. Afslag, fordi Kroen kun ligger 1½ Mil fra Vordingborg og 2 Mil fra Næstved.

Imellem 1855 og 1860 er der ifølge Folketællingerne kommet ny Indehaver; men Kæng Kro har ikke været til at finde blandt Indenrigsministeriets Kroholdsbevillinger.

Om Kroens Beliggenhed kan det oplyses, at den i en Fortegnelse fra ca. 1820 havde Matr.-Nr. 48, der efter et i 1778 og i 1806 berigtiget Kort omfattede 48 a, Husplads og Have Nordvest i Byen, og 48 b, et lille Vænge nordlig i Byen, begge i Nærheden af Øbjerggaard; i Slutningen af 1850-erne fraskiltes 48 b. — Inden et nyt Matrikelskort i 1891—92 blev udarbejdet, er Kroen derefter flyttet tværs over Landevejen, beliggende paa Matr. Nr. 37 a.

Efter Bevillingens Lydelse er Kroen en kgl. privilegeret Kro.

12. DA KØNG PRÆSTEGAARD BRÆNDTE.

Køng Præstegaard, som man ser den nu, stor, herskabelig, beliggende i Kirkebyen, ud mod Næstved--Vordingborgvejen, skriver sig fra 1859; men bag ved dette Aarstal, der i sig selv intet siger, ligger der en Verden for sig og navnlig een ganske særlig Begivenhed, som der dog kun er sparsomme Efterretninger om, men som er værd at mindes.

I Præstegaardens Nordgavl sidder der, omslynget af Efeu, der om Foraaret, Somren og Efteraaret er et eftertragtet Samlingssted for Skarer af kvidrende Fugle, godt gemt i Muren, en indsat Tavle med følgende Indskrift:

Herren gav, Herren tog, Herrens Navn være lovet.

1859.

P. W. B. — E. A. M. B.

Hvad skjuler sig nu bag ved disse faa Ord, vil den fremmede, der standser ved dem, uvilkaarligt spørge.

I Aarene 1839—59 var en af Sydsjællands mest kendte Præster Præst her i Køng. Hans Navn var Peter Willemoës Becker. Han var lærd, dygtig og myndig, rigtig en typisk Præstesikkertelse af den bedste Slags fra den Tid. Det er ikke ret meget, vi ved om ham, for han var en af de Præster, om hvem det passede, at „var Klokken et, var Klokken to, man saa det svage Lys derinde i Gav-

len bag de sorte Linde“. Han var Præst, men samtidig en betydelig Historiker. De ydre Dataer i hans Liv var følgende:

Født i København 21. September 1808, som Søn af Justitsraad Erik Becker og Hustru Cathrine Sophie Vilhelmine Willemoës. 1825 blev han Student fra Frederiksberg, 30. April 1830 teologisk Kandidat med laud, 1831—33 Lærer ved Landkadetakademiet, rejste udenlands 1833, Mag. art. 1835 (o: Dr. phil. ^{10/5} 1854), rejste igen udenlands 1836—38 i Sverige, Nördtyskland, Holland, England, Skotland og Frankrig, blev 3. December 1838 Medlem af det kgl. danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog, kaldet til Sognepræst i Køng 22. Oktober 1839, ordineret 29. November s. A., 1850 Provst for Hammer og Tybjerg Herreder, 17 December 1853 Medlem af Kommissionen til Kirkeforfatningens Ordning herhjemme, R. 6. Oktober 1854, gift 26. August 1840 med Elisabeth Anna Margrethe Begtrup, der var født i København 3 September 1811 som Datter af Professor i Landøkonomi Gregers Otto Bruun Begtrup af Vistofte og Hustru Christiane Marie Møller; i Ægteskabet var 3 Sønner, 1 Datter. I 1859 forflyttedes Becker til Soderup og Eskildstrup (12. September); i 1875 tog han sin Afsked herfra, hvorefter han flyttede til København. Her døde han 5. April 1877. I sine sidste Aar var han meget svag.

Af litterære Arbejder har han udgivet 2 Bind „Samlinger til Danmarks Historie under Kong Frederik den Tredies Regering“ (1847—57) og 2 Bind „Historiske Afhandlinger“ (1874—75), foruden en Række mindre, historiske og kirkehistoriske Studier.

Køng Præstegaard var paa Provst Beckers Tid en af de „rigtige“ gamle, store Præstegaarde, idyllisk, straaetækt, med lavloftede Stuer og smaa Vinduer. Til Præstegaarden hørte dengang som nu Avling, hvorfra Avlsbygninger var bygget til og efter Tidens Skik i Forbindelse med Hovedbygningen.

En af Beckers Forgængere i Embedet, Elias Naur Jørgensen Fabricius (f. i Faaborg 1709, d. 1785) skulde have været Missionær i Ostindien. Efter Traditonen var hans Særhed for en Del Skyld i, at Præstegaardens Jord kom til at ligge paa 6 forskellige Steder, da han havde den kuriøse Mening, at han saa fik 6 forskellige Slags Jordboniteter, den ene passende for Rug, den anden for Ærter o. s. v. Det voldte Besværligheder allerede i Beckers Tid, og disse blev ikke mindre under de efterfølgende Præster.

Om en anden af Beckers Forgængere, Dionysius el. Dines Windekilde (f. i Kintzervig, Bergens Stift, 1754, d. 1809, gift 2. Gang med Anna Barbara Langhorn Homann af Hammer-Lundby 1805), fortælles det, at han i 1807, da Englænderne var landede paa Sjælland, havde nedgravet alt sit Sølvtoj og andre Værdisager i Præstegaardshaven; men da han senere vilde tage det op af Jorden, var alt forsvundet, og han fik det aldrig mere!

I Oktober 1799 holdt Biskop Balle Visitats hos denne Præst. „Præsten prædikede over Galater 3,22, dogmatisk rigtigt, men uden Liv. Han katekiserede godt og messede skjønt. Den ny Salmebog var indført; men Menigheden leverede Balle en skriftlig Indsigelse imod den.“

Om det var i den Præstegaard, der stod paa Beckers Tid eller muligvis en noget ældre, kan vel ikke siges med Sikkerhed, maaske var det ogsaa et helt andet Sted i Sognet, det skete, nok er det, at i Aaret 1564 var en af Præsterne i Køng, Hr. Oluf, uvis af hvad Grund, nær bleven slaæet ihjel med en Økse af Bonden Svend Jensen fra Svinø. Vi kan tænke os, hvordan saadan en Handling har kunnet sætte Sindene i Bevægelse i Sognet!

Ja, mange Slægtled var gaaet gennem den gamle Præstegaard i Køng, og meget, baade Glæde og Sorg, havde vekslet derinde. Kunde den have talt, havde den haft mangt og meget at fortælle, som vi aldrig vilde kunne glemme. Og Kingos Salme:

„Sorrig og Glæde de vandre til Hobe,
Lykke og Ulykke de gange paa Rad,
Medgang og Modgang hinanden tilraabe,
Solskin og Skyer de følges og ad “ ...

kunde om noget Sted saa med Rette synges om denne Gaard.

Og saa var det, at det skete, den Begivenhed, der skulde blive husket og sætte saa uudslettelige Spor i Sognebeboernes Erindring, blive fortalt og genfortalt paa saa mange Maader fra Fader til Søn, fra Generation til Generation: Præstegaarden brændte!

Det var 2. Nytaarsdag 1859. Der havde været Præstekonvent i Præstegaarden, og Dagen havde været travl og streng, ikke mindst for Husets kvindelige Beboere. Et Præstekonvent paa Landet og navnlig i de Tider, hvor Befordringsspørgsmaalet var et Problem, var ingen ringe Historie. Der krævedes meget af de Præstefolk, hos hvem Konventet blev holdt, baade i Henseende til Rengøring, Varme, Bagning, Madlavning, Staldforhold og Gæstesenge.

Det var koldt, og det frøs den 2. Nytaarsdag. Ud paa Aftenen opdagede man, at der var gaaet Ild i Huset. Brand har altid været en Katastrofe paa Landet, hvor Brandvæsenet gerne har været primitivt. Og ikke mindst ved Vintertid, hvor Gadekærene er frossede til, og Adgangen til Vand derfor besværlig, har Ildløs virket saa ulykkeligt for dem, den ramte. — Man konstaterede hurtigt, at der intet Haab var om at redde Præstegaarden. De store straaetækte, sammenbyggede Længer var prisgivne.

Men det mærkelige, fortæller de gamle, der har kunnet huske denne Brand, var at Ilden slet ikke bredte sig, hvilket jo kunde have været til stor Fare for de omkringliggende Gaarde og Huse, der ogsaa var straaetækte, — Præstegaarden „glødede“ eller „ulmede“ derimod ganske stille bort. Og dette, at Præstegaardens Brand gik for sig

paa denne for alle besynderlige Maade, tillægger de gamle Provst Becker Skylden for, idet de paastaar, at han med Biblen i Haand gik rundt om den brændende Bygning og derved manede eller „gennede“ Ilden bort fra de omkringliggende Beboelser, et Vidnesbyrd om, hvorledes man endnu paa den Tid saa sent som 1859 var hildet i gamle Fordomme og skæbnbundet Overtro, et Fænomen, som endda i Nutiden, i vore Dage, ikke helt er udryddet.

Som det gerne var Tilfældet ved Ildebrand i de Tider, blev der ringet med Klokkerne i Køng Kirke. Saa godt som alle Sognets førlige Mænd var derved efterhaanden bleven samlet omkring Ildstedet; men, intet stod til at redde. Saa fuldstændig og saa hurtig var Katastrofen, at ogsaa Kirkebøgerne brændte, hvilket i mange Aar derefter var til Ulempe for Sognets Beboere, idet de løb rundt i deres Dataer for Fødsel og Vielse og ingen bogført Sikkerhed havde for dem, de opgav. Hvad der ogsaa gik tabt ved Branden, var Provst Beckers værdifulde Bogsamling, 6000 Bind, samt hans med mange Anstrengelser gennem Aaringer tilvejebragte Samlinger til dansk Historie.

Det tragiske ved hele denne Begivenhed var imidlertid det, der siden oplystes. En af Husets unge Piger, en lille Andenpige, havde for at skjule, at hun havde stjålet noget Sølvtøj i Præstegaarden og bortlede Opmærksomheden, paasat Ilden. Nogle vil dog paastaa, at hun havde gjort det for at hævne sig, fordi hun ikke den Aften, hvor der dog ved Konventsammenkomsten var saa god Brug for hende, havde maattet faa fri. Hvorom alting er, Kendsgerningerne var sørgelige og dybt smertelige.

Efter Branden var Præstefamilien hjemløs. Et Træk fra den Tid er endnu bevaret. Da Konfirmandstuen ikke eksisterede mere, maatte Konfirmanderne i det følgende Halvaar samles i Køng Kirke. En Dag indtraf der her en pinlig Begivenhed, som der er dem, der ømmer sig ved at fortælle. Der var en Konfirmand, som ikke kunde sin

Lektie. Provst Becker, der maa have været en heftig Mand, gav Barnet en Lussing. Det gjorde et pinligt Indtryk paa alle, man følte, at i Kirken skulde noget saadant ikke være sket, og det pinlige Indtryk forøgedes, da Kirkedøren i det samme paa uforklarlig Maade sprang op. Provst Becker bad en af Konfirmanderne om at gaa ned og lukke Døren i, det skete; men lidt efter sprang den op igen, og dette gentoges nogle Gange. Det var Bespottelsen mod Aanden, Guds hellige Aand, der var sket her, paa-stod Folk siden ganske bestemt.

Til den ny nuværende Præstegaard var det Fru Becker selv, der gav Tegning. Trods Vanskeligheder blev denne færdig allerede inden Efteraaret 1859; men kun ganske kort skulde Becker komme til at bo der, idet han allerede den 12. September samme Aar kaldedes til Sognepræst i Soderup-Eskildstrup paa Holbækegnen.

Ved en mærkelig Skæbnens Ugunst skete det ogsaa her i Soderup, at Præstegaarden brændte. Fru Becker stod ogsaa her for Opførelsen af den ny Præstegaard, idet hun benyttede samme Tegning som til Køng Præstegaard, kun med nogle enkelte Ændringer. Den, der kommer til Soderup, vil blive forbavset over den slaaende Lighed mellem Præstegaarden der og den i Køng, Baggrunden for Ligheden er der kun faa, der kender.

Det blev nævnt før, at ved Præstegaardens Brand i Køng blev der intet reddet. Nogle ganske enkelte synlige Rester er der dog tilbage. Paa Væggene i Korridoren til den nuværende Konfirmandstue er ophængt tre Bjælkestykker, det eneste tiloversblevne af den gamle Køng Præstegaard.

Paa det ene Stykke staar der:

Dominus Deus Zebaoth
Fortitudo Mea
Johannes Caspari
Beata Jacobi 16 ...

Paa det andet:

(R) enoveret Anno 1709 Deus
conservet sub Tutela
omnipotentis †
Johannes Caspari
Catharina Pauli 1651.

Og paa det tredie:

† Jesus Nobiscum state.

I Aaret 1812 ramtes den danske Missionsstation Serampur i Indien af en frygtelig Ulykke, idet et Jordskælv med følgende Brand lagde mange Aars ihærdigt og møjsommeligt Arbejde i Ruiner. Men paa disse Ruiner lærte den berømte Missionær William Carey at sige: „Hvor uransagelige er Guds Veje, Herren har ført mig ned i det lave, for at jeg skulde vende Blikket enfoldigt mod ham alene“, og her forstod han som aldrig før Davids enfoldige Ord i Salme 104,4:

„Han, som farer frem paa Stormens Vinger, gør Vindens Pust til sine Sendebud, glødende Flammer til sine Tjenere“.

Ogsaa Provst Beckers lærte af deres Prøvelser, ikke blot hvordan Blikket netop gennem disse kunde vendes enfoldigt mod „Ham“ alene, men ogsaa hvordan „Han“ kunde gøre selv de „glødende Flammer til sine Tjenere“. Og derfor valgte de, som de gjorde, valgte de Ord, der endnu staaar paa Tavlen i Præstegaardens Nordgavl, de Ord, der altid vil staa som de dybeste Udtryk for al sand, prøvet, moden Gudstro:

„Herren gav, Herren tog, Herrens Navn være lovet!“

13. Et BRONZEALDERFUND I KOSTRÆDE OG DE UNGARSKE HANDELSFORBINDELSER.

For mange Tusinde Aar siden var hele Nordeuropa en stor Ismark, i Lighed med i vor Tid det indre af Grønland. Da denne Istid ved den langsomt stigende Varme efterhaanden hørte op, dukkede Landet lidt efter lidt frem, og Planter og Dyr og til sidst Mennesker tog det i Besiddelse.

Den første nogenlunde tidsfæstede Periode var Stenalderen, o. 4000—o. 1300 f. Kr., der deltes i den ældre Stenalder med dens berømte Køkkenmøddingfund, og i den yngre Stenalder, de store Stengraves Tid: Runddysserne, Langdysserne, Jættestuerne. Stenalderen afløstes af Bronzealderen, den ældre og yngre, o. 1300—400 f. Kr., og denne igen af Jernalderen, ligeledes delt i en ældre og en yngre Periode. I den Tid, da Norden ikke kendte andet Materiale til Værktøj og Vaaben end Sten og Knogler, levede Folkene i Ægypten og Forasien paa et højt Kulturstade. De forstod saaledes at forarbejde Metaller, og fra dem udbredtes saa denne Kunst efterhaanden til fjernere boende Folk. Det Metal, som først blev almindelig anvendt, var Bronze, der bestod af Kobber med en Tilsætning af Tin (o. $\frac{1}{10}$). Bronzen var nemlig mere spænstig og let end det rene, mere tunge, Kobber og derfor bedre anvendelig i det praktiske Liv. Da Nordboerne lærte denne Sammensætning at kende, tilbyttede de sig den for Rav, ogsaa kaldet Bernsten, som var meget eftertragtet og stod i høj

Pris hos Middelhavsfolkene. Til at begynde med indførte de de færdige Redskaber; men senere lærte de selv at støbe Bronzen. I Tidens Løb udviklede der sig en hel Bronze- og Ravhandel, Import og Eksport, mellem Nord og Syd, og denne Handel benyttede Mellemeuropas Floder som sine Veje. Da Norden laa mere afsides, varede Bronzealderkulturen længere og naaede en højere Udvikling her end i noget andet Land. De Fund, som er fremdragne fra Bronzealderetiden, omfatter navnlig Spyd, spidse Stiksværd, lette Smaaøkser, Smykkeplader og Spænder af Guld eller Bronze, Guldkar, o. 20 store Lurer, Rageknive m. m., fint og kunstfærdigt prydede med Spiralornamenter. Et Træk, som det har sin store Betydning at fremhæve ved Bronzealderen, er, at man i den ældre Bronzealder ligesom i Stenalderen jordede Ligene ubrændte, i den yngre Bronzealder blev derimod Ligbrænding almindelig, hvilket muligt kan tyde paa en ændret Opfattelse af Livet efter Døden.

I Nationalmuseets værdifulde Samlinger af Oldtidsminder fra den yngre Bronzealder findes ca. 74 Oldsager, der enten helt eller delvis er af fremmed Oprindelse, indført Syd fra.

Disse Minder hører til de mest betydningsfulde, Samlingen fra Bronzealderetiden har at fremvise. De indførte Ting har nemlig Værdi, dels som Hjælpemidler til Bestemmelsen af Bronzealderens Kronologi, dels som kunstindustrielle Værker og dels som oplysende Kilder til Handelens Historie og Veje i de forhistoriske Oldtidsdage.

I Aaret 1866 fandtes i en Grusgrav i Kostræde Bakker, 1½ Alen under Overfladen, et ualmindelig sjældent og værdifuldt Fund fra Bronzealderetiden (Depotfund). — Over alt i vort Land er der gjort baade Mose- og Markfund fra den yngre Bronzealder, og disse Fund stammer ikke fra Grave. Man skelner paa den ene Side mellem Depot- eller Skattefund, som i Almindelighed bestaar af forskellige og ofte værdifulde Sager og paa den anden

Side Offerfund, som ofte bestaar af ensartede Sager og som hensattes som Offergave til Guderne eller Magterne, som Tilværelsen mentes omspændt af. En klar Grænse mellem disse to Former for Fund kan ikke sættes. Findestedet blev straks undersøgt af Arkæologen Vilh. Boye (Søn af Digteren og Præsten Caspar Johannes B.). Selve Fundet bestod af 2 Spiralringe af Guldtraad med Stregprydelser ved Enderne, et Hængekar af Bronze, hvori Guldringene laa, samt 2 Bælteprydelser og en billedformet Bøjlenaal (Fibula), udført af Bronze ligesom Hængekarret.

Alle disse Bronzeting viste sig at være støbte, hvilket tilkendegav dem som danske Arbejder. Ogsaa den Ornamentik, hvormed de var prydede, slog dette fast. At dømme efter den velbevarede Tilstand og den smukke, brunlige Patina, de havde holdt, vilde man formene, at de kun kort Tid efter deres Frembringelse var bleven hængt i Jorden. Om det havde været en Offergave, eller maaske en Kamp- og Ufredstid, som var gaaet hen over Egnen, havde været Skyld i deres tidlige Hengemning, faar vel staa hen. Hængekarret havde i Bunden et fordybet Ornament, bestaaende af en Stjerne med otte Spidser. Denne Stjerne var fyldt med en Harpiksmasse, et ikke sjældent forekommende Fænomen paa de nordiske Bronzesager.

Af Kendere betegnes dette Bronzekar som et Mesterværk, typisk for sin Tid, nemlig den yngre Bronzealders første Tidsgruppe, den 7. af de 9 Perioder, som Danmarks Bronzealder er inddelt i. De andre Bronzeting betegnes som lige saa værdifulde som Hængekarret og tilhørende samme Tid.

Men Kostrædefundet omsluttede mere end de oven for nævnte Ting. Alle disse var nemlig indesluttede i en stor, skaalformet Siskaal af Bronze. I Lighed med et Dørslag og udført med en lysegrøn Patina. Bunden var fortæret af Ir, ligeledes manglede det ene af de to Ører, ellers var

Sien velbevaret. Det er denne Bronzesi, der har givet Kostrædefundet dets egentlige Ry. Baade ved dens ydre Form og den Maade, hvorpaa den er dannet, ikke støbt, men fremstillet af en tyndt drevet Bronzeplade, kan det nemlig konstateres, at den ikke er bleven til her i Norden, men indført Syd fra. Endnu saa sent som i 1934 var det de danske Arokæologers Opfattelse, at dette Sikar indenfor sin Art var et „fuldstændigt enestaaende Stykke“, og at det maatte beklages, at lignende Sikar ikke kendtes. Ligeledes forstod man, at det var meget sjældent, der som her fandtes Oldsager af fremmed Oprindelse sammen med hjemlige, samt at Sien havde været brugt i mange Aar, hvilket derimod ikke havde været Tilfældet med de danske Stykker. Interessant var det ved Fundet at konstatere, at den, der havde ejet Sikarret, ikke syntes at have villet anvende det efter dets Bestemmelse — som Si. Ved at have fyldt Hullerne med Harpiks synes han at have villet anvende Sien som et Kar, muligvis til Opbevarelse af Drikkevarer.

Det har nu vist sig, at Øerne, og vel navnlig Fyn og Sjælland, gennem hele den yngre Bronzealder, var de Steder i vort Land, hvor de fleste Oldsager af fremmed Oprindelse er fundne. Fra den Periode findes der, som allerede tidligere berørt, 74 Fund, deriblandt Kostrædefundet, med importerede Ting, ialt 134 Stykker. Fra Jylland skriver sig saaledes 19 Fund med 20 fremmede Importstykker, fra Øerne 55 Fund med 114, hvilket viser, i hvor høj Grad Øerne i den yngre Bronzealder har staaet i Forbindelse med de sydligere Kulturlande og med Datidens brugbare Handelsveje som Mellemed været som en Slags Handelscentre, og det i en Tid, man ellers ikke ved særlig meget om.

Man har selvfølgelig spurgt om, hvad Grunden var til, at Øerne i den yngre Bronzealder havde Overvægten med Hensyn til Rigdom paa Fund. Forskellige Opfattelser har gjort sig gældende: det mere konservative Træk i

Øboernes Karakter, Øernes større Frugtbarhed og dermed ogsaa større Rigdom, og endelig, disse Egnes større Udsathed for Overfald af røverske Stammer, der har faaet Befolkningen til at skjule deres Værditing i Jorden. Men den Opfattelse, som man nu, vel mere end nogensinde, er tilbøjelig til stærkest at hælde til, er imidlertid en helt anden. Øerne har ved deres mange, baade Gravfund og Depot- (Mark)fund, vist, at det var her Mennesker i den Tid overvejende holdt til, og de gjorde det, fordi Øerne gennem hele den yngre Bronzealder har indtaget en Særstilling, der paa en eller anden Maade var grundet paa deres Betydning som Handelspladser. Ogsaa det ellers afsides liggende Kostræde maa vi altsaa kunne føje ind under denne Betragtning, ligesom det er konstateret, at Egnen omkring Roskildefjord, Ars Herred, Lolland, Falster, Syd- og Sydvestfyn, samt Limfjordsegnen har haft en særlig Betydning som Centrer for Handelen med det sydlige Udland.

De gjorde Fund kaster ogsaa paa forskellig Vis Lys over, med hvilke Lande Handelen i den Tid maa være bleven ført. En af de vigtigste Handelsvarer i 7.—8. Periode synes at have været Bronzekar af forskellige Former, som f. Eks. Kostrædekarret. Disse Kar har man tænkt sig maa være kommet fra Italien og Donauomraadet, derfra ad Floderne ført videre Nord paa til Holsten og derfra igen over Als og Sydfyn til Sjælland og Skaane.

Fra det store Kulturomraade i Mellemeuropa, det saakaldte Hallstattomraade, indførtes der i den yngre Bronzealder ogsaa enkelte Smykketing, f. Eks. Øenringe. Man synes dog paa dette Omraade herhjemme at have foretrukket de nordiske Arbejder.

Omkring ved 8. Tidsperiode begyndte Indførelsen af Vaaben Syd fra, en Import, der kom til at sætte sig Spor i Sværdhefternes Afslutning i de spiralsnoede Traade eller Antenner.

Endnu inden Udløbet af 8. Periode er der Ting, der tyder paa, at Danmark over Østersøen er kommen i nærmere Berøring med Nordtyskland. Et af de tydeligste Beviser herpaa er de kun paa Øerne fundne drevne Bronzeplader, hvis tilsvarende Paralleller er fundne i Pommern. Øst for Regafloden er der dog i denne Periode rimeligvis ikke drevet Handel og under alle Omstændigheder ikke Øst for Persante ved Kolberg i Pommern.

I Løbet af 9. Periode modtager Jylland — ikke Øerne — i sin Keramik Paavirkning fra den paa Gravurnerne fremstillede schlesiske Ansigtsturnekultur, der ad Flodvejene synes at være naaet herop.

Importen fra Nordtyskland var den Handel, der holdt sig længst, Bronzealderen ud, navnlig Handelen med de store vulstformede Bronzeringe, Vustringene, der skulde komme til at danne Afslutningen paa Importen af de udenlandske Oldsager til Danmark.

Med den begyndende Jernalder kommer nye Strømninger og med dem Paavirkninger frem, som saa finder Vej op til Danmark, hvor Tyngdepunktet lidt efter lidt flyttes bort fra Øerne over til Jylland, navnlig Egnen Vest for Kolding. Men forud for disse Strømninger var der sket store Begivenheder i Øst- og Mellemeuropa, hvor saavel Kultur- som Magtforhold ved denne Tid var ved at rykkes bort fra Øst over mod Vest.

Men vi vender nu tilbage til Bronzesikarret fra Kostræde. Gennem mange Aar har det været almindelig antaget, at de Nord for Alperne fundne store Mængder af Bronzekar i drevet Arbejde maattet anses for at være olditaliensk Import (første Gang behandlet i større Sammenhæng af den svenske Arkæolog Gustaf Oscar Augustin Montelius, f. 1843, bl. a. i Hovedværkerne: „Sveriges forntid“, Sur les époques de l'âge du bronze en Suède“, „La civilisation primitive en Italie depuis l'introduction des métaux“).

I den aller nyeste Tid er imidlertid denne Opfattelse

bleven ændret, idet en anden betydelig svensk Arkæolog, Nils Åberg, hvis Arbejde for den europæiske forhistoriske Forskning, navnlig inden for Bronzealderens og den ældste Jernalders Kronologi, er højt skattet i den videnskabelige Verden, har ment at kunne fastslaa, at store Dele af de i Europa Nord for Alperne fundne drevne Bronzekar af kronologiske Grunde ikke kan være bleven tilvirkede i Italien, men har haft deres Udspring i den ungarske Bronzealderkultur, altsaa at det store Fundinventar af Bronzekar i Reglen skulde udgøres af indført Fabrikat fra de ungarske Lande selv. Ungarn skulde med andre Ord have spillet en afgørende Rolle for Europas Bronzealderkultur. Det var et Fabrikationscentrum for Bronzekarindustrien af Kostrædekarrets Type, og Bronzehaandværket skulde fra Ungarn have forsynet store Dele af Europa med denne sin Hovedvare, navnlig Norden, der synes at have været de ungarske Bronzekars største Afsætningsomraade. De ældste italienske Fund af Bronzekar tilhører derimod, med en enkelt Undtagelse, Overgangen mellem den første og anden Jernalderperiode. Først i denne sidste begynder den italienske Bronzealderindustri i større Omfang.

I 1934 optoges ved Büdszentmihály, kom. Szabolco, i Ungarn et Depotfund, hvor man bl. a. fandt en næsten fuldstændig Parallel til det danske Kostrædekar. Denne Kendsgerning har været afgørende, og alle Indicier synes nu at tale for, at de ældste paa nordisk Grund fundne Bronzekar er indført fra Ungarn. Den store Mængde af dem her i Norden antyder, at disse Egne paa en eller anden Maade maa have siddet inde med en vis materiel Kultur, der har indbudt til en livlig Byttehandel. Norden har faaet Bronzekar og Ungarn Rav (Bernsten). Bernstenen har man fundet i stort Antal i ungarske Grave fra Marton — Tompas Tøszeg. Den ungarske Bronzekarindustri, ligesom ogsaa Vaabenindustrien, synes i stor Udstrækning at have arbejdet med en Eksport for Øje. De meget store ungarske Depotfund er saaledes i de fleste Tilfælde at

opfatte som Værksteds- eller Handelsdepoter, anlagt med det Formaal at drive et vidtstrakt Marked. Dette, mener man, maa ogsaa være den naturlige Forklaring paa, at de ungarske Bronzekar findes i større Tal paa de fremmede Afsætningsmarkeder end inden for de Omraader, hvor de er blevne til.

Gennem de i Ungarn fremdragne Parallelfund har man kunnet indhente Kundskab om, ad hvilke Veje de ungarske Kar er naaet Norden. Galizien og de tilstødende Dele af Polen synes at have været store Afsætningsomraader for den ungarske Industri, hvilket de rige Fund af Handelsdepoter dér viser. Dog er det hverken over Galizien eller Polen, at den ungarske Bronzekultur er spredt ud over Europa og naaet op til Norden, det er derimod gennem de vestkarpatiske Passer, langs Donau og videre ad den urgamle Elbvej Nord paa, at det er sket. Udbredelsen synes at have haft sit Tyngdepunkt i det mellemste Nordtyskland, et Omraade, svarende omtrent til det brandenburgske Prignitz og det søndre Mecklenburg, samt Danmark, fremfor alt Øerne. Fra Holsten og Sønderjylland er ejendommelig nok ikke et eneste Kar af Kostrædetypen kendt. I Sverige er Karrene kun fundne i Skaane og er dér rimeligvis indførte fra Danmark. Norge synes at have ligget for langt borte. Kun eet Kar er fundet dér, sandsynligvis indført fra Jylland.

Den Byttehandel, der i den yngre Bronzealder saaledes har fundet Sted mellem Norden og Ungarn, med Nordtyskland som Mellemed, og med Rav og Bronzekar som Byttevarer, tyder, som allerede før berørt, paa et vist højere Kulturniveau allerede i den Periode. Utænkeligt er det heller ikke, at en vis politisk Magtkonstellation paa den Tid har gjort sig gældende med Muligheder for handelspolitisk Kontrol Syd fra over store Dele af det øvrige Norden.

14. SOGNET PAA MARSVINSØ (SVINØ).

Hvor Smaalandshavet omkring Aunø og Dybsø Fjordvige skærer sig ind i en af Sydsjællands og dermed Danmarks tidligst bebyggede Egne, ligger, som en Del af Køng Sogn, nu Anneks, Halvøen Svinø.

Indtil Slutningen af det 18. Aarh. var Svinø endnu en Ø og omtales stadig, navnlig af de ældre i Sognet, som slet og ret „Øen“. I en Indberetning fra Byfogden i Vordingborg, Knud Daliin, 1743, indsendt til „Jessens Samlinger“, hedder det bl. a.: „Landet her i Egnen, som egentlig hører under Siælland, er fast Land, undtagen Aunø og Svinø, som med Vand skal være omgivne, men dog begge beboede“. Hvoraf Navnet Svinø, der er bleven skrevet som Svinno, Swynø, Swinø og Swinø, kommer, kan vel ikke med Bestemthed siges. Muligvis kommer det af de mange Marsvin, der i gamle Dage holdt til derude langs Kysterne. Gamle Folk kan saaledes endnu huske og fortælle om Jagterne paa dem og om Spækket fra dem, som man paa forskellig Maade søgte at finde Anvendelse for. Denne Jagt, der synes at have været ret betydelig, er nu helt ophørt. Maaske kommer Navnet ogsaa af, at man i sin Tid brugte at drive Svinene ud her paa Olden. I gamle Dage synes Svinø nemlig at have været mere skovklædt, end vi nu tænker os det.

Øens Historie gaar langt tilbage i Tiden, helt tilbage til Stenalderen, ca. 4000—ca. 1300 f. Kr. De mange Stenhøje fra den Tid er de tydelige Vidnesbyrd herom. Øen

har altsaa været meget tidligt beboet. N. V. for Svinø By findes der saaledes en anelig, af Nationalmuseet udgravet, dobbelt Jættestue med 2 Kamre i Forlængelse af hinanden, hver med sin Gang. Den blev fredlyst af Gaardejer Hans Peder Pedersen og tinglyst 3.-11. 1908. Ikke langt derfra ligger 2 Langdysser, en tredie Dysse her er forlængst sløjfet. S. Ø. for Svinø By findes ligeledes en Jættestue, og i Nærheden har der været et Par Dysser. Forøvrigt kendes fra Sognet foruden disse kun et Par Høje Øst for Kostræde.

Første Gang, Svinø omtales i Historien, er i Valdemar den Andens Jordebog af 1231, hvor den under Navnet Swinø benævnes som en Ø med „Hus og Hjort“. Paa det Tidspunkt tilhørte Øen Kronen og var da bebygget. Muligvis havde den dengang en Kongegaard, den i Præsteindberetning fra 1755 omtalte Herregaard, Svinøgaard, hvoraf der indtil Slutningen af forrige Aarhundrede er fremdraget Ruiner ved Klinten ud mod Bøgestrømmen, mellem Svinø og Dybsø. Denne Kongsgaard er rimeligvis bleven ødelagt i det 13. eller 14. Aarhundrede. I Midten af det 14. Aarh. ejedes Øen af Roskilde Bispestol. 1410 skænkede Roskildebispen, Peder Jensen Lodehat, der var Dronning Margrethes fortrolige Støtte i hele hendes Regeringstid, Svinø til det ca. 1400 stiftede Nonnekloster af Dominikanerordenen, Gavnø. Siden da har Øen saa godt som uafbrudt hørt under Gavnø, indtil den efter kgl. Bevilling af 11. August 1852 i Løbet af et halvt Hundrede Aar er bleven solgt ud til Selvejendom.

Skønt Svinø fra ca. 1400—1852 næsten uafbrudt har hørt ind under Gavnø, har den dog nogle Gange i den Periode, helt eller delvis, været ude af Gavnøs Besiddelse. Ved Skiftet efter Hans Johansen Lindenow 1613 fragik den saaledes, idet Øen det Aar sammen med en Del andet Gods arvedes af hans Datter, Sofie, g. m. Knud Gyldenstjerne til Aagaard og Møgelkær. Allerede Aaret efter, 1614, købtes den dog tilbage af hendes Broder, Hans Lin-

denow til Hundslund, som fra 1634 tillige var Ejer af Gavno. Ved Skiftet efter dennes Søn, Hendrik Lindenow, 1662, arvede hans Halvsøster, Rigborg, der var gift med Jørgen Ahrenfeldt til Voergaard i Jylland, 7 Gaarde paa Svinø, hver paa 8 Tdr. 1 Skp. 1 Fdkr. Hartkorn. Af disse Gaarde ejedes i 1674 dog kun de 3, idet de 4 ved det Aar var erhvervet af Gavnøs daværende Ejer, Helle Rosenkrantz, Enke efter Niels Trolle. Ved Gavnøs Salg, 11. Juni 1663, til nævnte Trolle opførtes i Skødet 21 Gaarde; men af disse var 6 Gaarde „øde og afbrændte“ under Kriegen med Svenskerne, der altsaa ogsaa var komne over paa den saa afsides liggende Svinø, og de henlaa her efter den Tid endnu i adskillige Aar uden at blive bygget op, idet Trolle selv ikke ønskede at gøre det. Disse Gaarde kaldtes i Tingbøgerne fra den Tid gerne „Jakob Lindenows øde og forladte Gaarde“. I 1682 var kun 4 Gaarde ude af Gavnøs Besiddelse. Heraf ejedes 1 Gaard af Knud Urne til Juelskov paa Fyn, en Søn af Jakob Lindenows Søster, Helvig, g. m. Sigvard Urne til Rørup og Juelskov, — 1 Gaard ejedes af Øllegaard Gyldenstjerne, Datter af Christence Lindenow og Axel Gyldenstjerne til Ørslev Kloster i Jylland, Kaj Lykkes Enke, — 1 Gaard var ved Skiftet efter Jakob Lindenow gaaet over til Landsdommer over Lolland-Falster, Poul Mathiesen, — 1 Gaard var købt til Selvejendom af Tingfogden ved Gavnø Birk, Anders Jensen, Svinø. Disse 4 Gaarde erhvervedes dog allerede i de nærmeste Aar efter af Geheimeraad Knud Thott til Gavnø, saaledes at samtlige Gaarde paa Svinø efter disse Omskiftelser inden det 17. Aarh.s Slutning var samlede herunder.

Efter det Skøde, som Frederik den Anden i 1584 udstedte for Hans Johansen Lindenow, havde Svinø 28 Gaarde og 8 Huse. Antallet paa Gaarde blev i den følgende Tid, bortset fra de 6 Gaarde, der blev ødelagt under Svenskekrigen, uforandret. De 6 Gaarde blev dog ifølge Opmaalingsbøgerne til Landmaalingsmatriklen i 1682 igen

byggede op og besatte. Hvad angaar Husene, varierede deres Tal, som man kan tænke det, mere. Ved Skiftet 1643 var der 7 Huse, men efter Svenskekrigen 1660 kun 3. I 1682 var der dog 5. Af disse tilhørte de 3 Gavnø, 1 Knud Urne, Juelskov, og 1 Tingfogden Anders Jensen, Svinø. Ifølge Jordebogen fra 1727 var der paa Svinø igen kun 3 Huse, 1750 var der 7 Huse med 8 Beboelser, hvoraf Skolen nævnes allerede 1736. I 1775 var der foruden Skolen 8 Huse, de 3 af disse sidste uden Jord. 1868 byggedes en Vejrmølle. I 1900 havde Svinø 27 Gaarde med over 3 Tdr., 2 mellem 1—3 Tdr., 3 Parceller med over 1 Td., 4 Huse fra 4—8 Skpr., 5 Huse fra 1—4 Skpr., 5 Huse med under 1 Skp. Htk. og 28 uden Jord, hvoraf kun 1 Hus med 3 Skp. Htk., samt Engstrækningen i Svinø Nor med godt 3 Td. Htk., var Fæste, Resten var solgt til Selvejendom.

Ved Opmaalingen til Matriklen af 1688, der foretoges 30. og 31. August 1682 af Konduktørerne Hans Jensen, Bartholomæus Drøslér og Løjtnant Ventzel, deltes Svinøs Marker i:

1. Vængesmarken mod Sydvest med Vængerne Svinøgaardsagre, hvor i sin Tid Svinøgaard laa, og hvor der er funden Rester af en Grund og Levninger af Munkesten, Ærtelandsagre, Bøgestykkerne og Vigstykkerne, rimeligvis ned ad mod den senere inddæmmede Svinøvig.

2. Hestevaads- eller Digesmarken mod Nord med Gammelfeldstykkerne og Gammelfeld ved Klinten, Korsagre og Brostykkerne ved Broen over Vasen til Kostræde, paa Kortet over Gavnø Gods 1747 kaldet „Digesbro“.

3. Skovmarken mod Vest med Tokkejorden, der var en Slags Selvejerjord, som uden for den almindelige By-mark var opdyrket og regnedes for Opdyrkerens særlige Ejendom, Munkestykkerne, Draved, Skovledsagre, Nøddewængsagre, Skovstetteagre, Badstueagre og Bønneshoved.

Paa hver af Byens Marker kunde græsse, „naar Fæled er“, som det hed, 144—150 Høveder.

I gammel Tid har Svinø været dækket af megen Skov.

Dette skønner man bl. a. af Øens Navn, der, som før berørt, maaske hentyder til, at Svinene dreves herover paa Olden. Ligeledes finder man som Støtte herfor, at der i Valdemar II's Jordeborg omtales en Vildtbestand paa Svinø, særlig af Hjorte. De ovennævnte Navne: Skovledsagre, Nøddevængsagre og Skovstetteagre viser ogsaa tilbage til tidligere Skovegne, medens Bøgestrømmen mellem Svinø og Dybsø angiver, at Skoven navnlig bestod af Bøg.

Ved Skiftet 1643 beregnedes Skoven paa Svinø til 410 SvinsOlden, og i Skiftet 1662 til 214 SvinsOlden. Den sidste Opgørelse menes dog ikke at være rigtig, da Skoven vides at være bleven meget ødelagt under Svenskekrigen. Saaledes anføres der i Skovtakseringen 1682: „Skoufven, som til denne By i forrige Tider haffver været, er gandske øede, saa den icke kand Taxeres“. — Paa Opmaalingskortet til Udskiftningen af Fællesskabet er antegnet Underskov, navnlig paa Øens Vestside. Siden 1682 har Øen dog næppe haft videre Skov af Betydning.

Ved Opmaalingen til Udskiftningen udgjorde Byens Marker et Areal paa 1715 Tdr. Land. Hertil kom senere den udtørrede Svinøvig med 492 Tdr. Land, saa at det samlede Areal udgjorde 2208 Tdr. Land. Udskiftningen foretoges i 1803 ved Landinspektør N. Friis.

Fra Jordebøgerne 1785 og 1795 faar man et Indtryk af, hvor stor Indfæstningen i gamle Dage var. For Gaardene paa den Tid var den saaledes 20—40 Rdl. og for Husene 2—6 Rdl. Senere steg den betydeligt, saa at der for de store og gode Gaarde gaves en Indfæstning paa 250—300 Rdl. og for de mindre Gaarde 80—100 Rdl.

I Sommeren 1900 fik Svinø sin egen lille Kirke, en Begivenhed, der har sat sine Spor i Sognets aandelige Liv. Den lange og navnlig i tidligere Tid besværlige Vej til Køng Kirke har sikkert tit været streng, ikke mindst ved Vintertid. Længslen efter at faa en egen Kirke var derfor blandt Svinøbeboerne i mange Aar stor. Kirken kom til at ligge paa en Høj, kaldet „Eskelhøj“, paa den

gamle Skolemark, Øst for Byen. Den ligger højt og syner langt. Man har forstaaet at lægge den rigtigt. „Den Stad, der ligger paa et Bjerg, kan ikke skjules“. Den er opført af Murermester L. Hansen, Præstø, efter Tegning af Arkitekt Glahn, Nykøbing, Falster, med Tøndehvælvning i Skibet og Korshvælvning med Hvælvingsbuer i Korret. Den smukke Kniplingsalterduk skænkedes af Fru Krieger paa Øbjerggaard. Døbefonten er af Granit med Døbefad af drevet Messing. Kirkeklokken er af Staal fra Bochum i Westphalen med Indskriften: Geo Bochumer, Bochum 1899. Der er Plads til 11 Mands- og 11 Kvindestole, ialt ca. 100 Mennesker. Omkostningerne ved Kirkens Opførelse beløb sig til 22,000 Kr., hvoraf de 12,600 Kr. blev bevilget paa Finansloven, de 10,000 ydet af Beboerne.

Barsk og bidende er ofte Vejr og Vind omkring den højtliggende lille Kirke paa „Eskelhøj“, og Kulden fra det nære SmaalandsHAV kan til Tider gøre den stejle Kirkegang trang; men uforglemmelig kan Stunderne være derinde i det hyggelige, varme Rum, hvor Lysene er tændt, og Stormene udenfor kun høres.

Ligesom i 1584 har Svinø endnu 28 gamle Gaarde, dertil er der i den nyere Tid kommen en halv Snes nye, Aflæggere af de gamle.

15. SKOLEN PAA SVINØ.

Et særligt Afsnit fortjener Skoleforholdene paa Svinø. Man kan nemlig tænke sig, hvor uhyre stor Betydning Skolen og dens Virksomhed har haft, navnlig paa et saa afsides liggende Sted som Svinø, og hvor meget den her har grebet ind i de daglige Forhold og sat sig sine Spor i Befolkningens Liv.

Som tidligere skildret hørte Svinø Bøndergods fra omkring Aar 1400 ind under Gavnø. Dette var paa det Tidspunkt et Kloster for Dominikanermonner, og da det efter Reformationen ved dennes gennemgribende Omvæltning gik over i forskellige adelige Lensmænds Eje, fulgte Bøndergodset med. Bønderne blev nu Fæstere under Gavnø og vedblev at være det, lige til de i det 19. Aarh. lidt efter lidt købte deres Gaarde fri til Selveje.

Det var derfor ganske naturligt, at det maatte blive Gavnøs Ejere, der fra først af og op gennem Aarene kom til at øve en betydelig Indflydelse paa Svinø, ogsaa paa Skolevæsenets Omraade. Det traf sig her saa heldigt, at da Frederik IV ved Aar 1725 lod oprette de 240 Skoler paa Ryttergodserne, var de daværende Ejere af Gavnø forstaaende over for Almueundervisningens Betydning og villige til at støtte Bønderne i deres Bestræbelser for, at den opvoksende Slægt kunde faa bibragt de nødvendige Kundskaber. Af Gavnøs gamle Tingbøger fremgaar det saaledes, at Etatsraadinde Brahe til Hvedholm, der var Medejer af Gavnø, allerede inden 1730 har grundlagt

Skolerne paa Svinø og Enø. I Tingbøgerne nævnes der nemlig ansat Lærere ved disse to Skoler. Ved Gavnøs Faltit 1736 omtales som den første Lærer paa Svinø Frederik Petersen, om hvem vi dog ellers intet ved, idet Køng Sogns gamle Kirkebog fra 1645 ved Præstegaardens Brand 1859 er gaaet tabt. De økonomiske Forhold blev imidlertid ved det Aar svære for Gavnø, og da Bønderne selv ikke havde Midler til at afholde Udgifterne, maatte Skolen for nogen Tid ophøre med sin Virksomhed.

I de Aar arbejdede imidlertid Staten energisk paa at gaa endnu videre i Arbejdet med Almueundervisningen, idet man med Rytterskolerne som Udgangspunkt rundt om i hele Landet vilde oprette Skoler for Bønderbørnene. Ejerne af de forskellige Godser i Sognene skulde være med til at afholde en Del af Udgifterne. Medens man mange Steder i Landet traf Godsejere, der var uvillige overfor disse Planer og de nye Udgifter, de herved kom ud for, var det saa heldigt, bl. a. for Svinøs Vedkommende, at Gavnøs Ejere stillede sig saa velvilligt over for de nye Idéer, som Tilfældet var.

Interessant er det nu at følge Udviklingen. Fra Køng Sogn foreligger der fra de Aar en Indberetning til Myndighederne om de stedlige Forhold. Det gjaldt nemlig for Myndighederne om at skaffe sig en Oversigt over, hvor mange Skoler der behøvedes rundt om i Landet, og hvor de skulde opføres. I Indberetningen, der er dateret 27. Maj 1737, hedder det bl. a.:

„Ved Samlingen var nærværende: Sognepræsten, Velærværdige og Højlærde Magister Søren Kiærulff, paa Svinø Bys Vegne var Forvalteren ved Gavnø Sr. Cort Christensen og Birkedommeren ved samme Birk Sr. Matthias Hytter, og Sognemændene Niels Holst og Hans Boesen af Sallerup, Frans Jensen og Hans Hansen af Kostræde, Svend Thorkildsen og Svend Jensen af Svinø. I bemeldte Sogn er efterskrevne Byer: Køng By, i den By er 22 hele og halve Gaarde, 20 Huse foruden enkelte In-

derster. I denne By staar en kgl. Skole. Sallerup, i den By er 17 hele og halve Gaarde og 8 Huse og enkelte Inderster. Svinø, som tilhører Gavnø, i den er 28 Gaarde og 3 Huse foruden enkelte Inderster. En Ø, som kaldes Aunø, derpaa eet Hus. Kostræde, i den 12 hele og halve Gaarde, 1 Hus, foruden Inderster.

Fra den kgl. Skole ligger Sallerup en fuldkommen Fjerdingvej og Kostræde en Fjerdingvej; begge Byer haver nu en meget slem og vanskelig Vej til kgl. Skole, og forhindres Sallerup desforuden Gangen, naar Stranden ved nordvestlig Vind gaar ind, hvorover Beboerne formedelst Vejens Besværlighed især om Vinteren haver maat holde en og anden i disse Byer, som haver læst for deres Ungdom; de ønsker derfor, at ermeldte By maatte forundes en Skole, og som ingen Plads fandtes i Sallerup at bygge paa, gjort Forslag paa et Hus, som staar ungefær midt i Byen, ved Anders Christoffersens Gaard, hvorudi Smeden nu boer, som kunde indrettes til en Skole. I Kostræde foregaves ikke at være noget Hus, som var bekvemt til Skole, men blev gjort Forslag paa en Byggeplads, som ligger ved Hans Hansens, den tilhører den hele By og nu bruges af Jesper Larsen, Hans Drukken og Jens Rasmussen.

Svinø By ligger 3 Fjerdingvej fra Køng Skole, og foruden derimellem er en slem Vej, forhindres den og af Stranden, saa at Ungdommen ikke nogen Tid har kunnet søge Skolen der, men staar et Hus i den By, som er beboet af en, som Bymændene haver underholdt for at undervise deres Børn, og som de ikke havde Formue til at holde hannem længere, var der ikke nogen; ønsker de da, at de maatte faa en ordentlig Skole i den By. Aunø ligger 3de Fjerdingvej fra Køng og fra Svinø, som den nærmeste By, ungefær en Fjerdingvej. Derpaa boer en Mand ved Navn Peder Jensen, som er Markvogter ved bemeldte Aunø Rytter-Kople, samme Mand har nu ingen Børn hjemme; naar der er nordvest Vind, falder Vandflod, saa ingen kan komme af Øen“.

To Aar efter denne Indberetning kom Indstillingen om Oprettelsen af Skolen paa Svinø. I denne hedder det:

„Svinø By, som Gavnø er tilhørende og er langt fra-
liggende, behøver nødvendig en Skole, i samme By er 28ve
Gaarder og 3 Huse foruden Inderster, sammesteds og et
Skolehus, for en 8 à 12 Aar siden opbyggt, som kan brin-
ges i Stand til Skolehus“.

Vordingborg, den 24. Maj 1739.

Schøller.

L. N. Judichær.

Noget senere følger igen en Indberetning, denne Gang om „Skolernis indretning paa Proprietaire-Godsernes udi Wordingborg Amt“.

I denne hedder det om Skolen paa Svinø:

„Udi denne By, som bestaar af 28 Gaarde, og Gavnø Herskab Hr. Conference-Raad Thott alene er tilhørende, anlovede Ridefogeden fra ermeldte Gods, at til en Skole skulde blive indrettet et Hus med behørig Husrum til Skoleholderen tillagt aarlig i Løn 12 Rdlr. samt 3½ Tønde Rug, 3½ Tønde Byg, og siden ingen Ildebrændsel er der ved Steden at faa, saa blev anlovet at give hannem aarlig 4 Rdlr. til at købe Ildebrand for, hvilken Ildebrand Bønderne hannem skal tilføre fra det Sted, Skoleholderen det køber. Saa blev ham og henlagt Vinterfoering til 2 Køer og 6 Faar af ommeldte Gaarde, der er 152 Tdr. Hartkorn à 1½ L. Pd. Hø og 1½ L. Pd. Halm, samt om Sommeren fri Græsgang iblandt Bøndernes Qvæg. For denne Skole-Cassa bliver i saa Maade Hr. Conference-Raad Thott til Gavnø Inspector“.

Af denne Indberetning faar vi et levende Indtryk af, hvor ussel Lønnen for Skolelæreren paa Svinø i de Tider var. Til Sammenligning kan det oplyses, hvorledes Forholdene paa samme Tid var ved Køng Skole. Her fik Læreren 24 Rdl., 9 Læs Hø, 9 Læs Halm, Græs til 2 Køer og 6 Faar, 14 Rdl. og 3 Skovlæs Brænde til Ildebrændsel,

samt 4 Skill. aarlig af de Husmænd, hvis Børn søgte Skolen. Desuden var Skolebygningen bedre, grundmuret og efter Datidens Forhold bekvemt indrettet. Paa Svinø var den opført af lerklinede Vægge. I det nordre Udhus, som indtil 1875 var Skole- og Beboelseshus, er muligvis endnu Resterne bevaret.

En Følge af disse uheldige Forhold var da ogsaa, som man kunde vente det, at det i mange Aar var meget vanskeligt at faa duelige Skolelærere ud til den afsidesliggende „Ø“. En Udtalelse i saa Henseende, 5. Januar 1742, af Provsten for Hammer Herred, Borch i Vejlø, til Biskop Hersleb, giver os saaledes et godt Indblik i disse Forhold. „Overalt“, siger han, „er her ingen, der anmelder sig til de nye Skoler at antage, saasom den paa Svinø og maaske ligesaa vil blive med den i Dysted i Toxværd Sogn, saa dersom Deres Højædle Højærværdighed kendte nogen duelig dertil og villig, maatte det ventelig blive fornødne“.

1. Juli 1742 begyndte Skolen paa Svinø, og Lærerens Navn var Anders Schow. Ret meget fra den Tid ved vi ikke; men fra andre Steder faar vi gennem Indberetninger Oplysning om, hvor primitive og spartanske Skoleforholdene i de Aar var. Selve Skolestuerne var gerne smaa, lavloftede og utætte, daarligt belyste og opvarmede, Gulvene gerne Ler- eller Jordgulv og Inventaret yderst tarveligt: jordfaste Bænke og Borde og intet paa Væggene. Dertil kom som Regel mange Børn til de faa Skoler. Ordenen og Disciplinen var det ikke særlig beventd med, og Undervisningen fandt ikke Sted i stort andre Fag end Religion og Læsning, der gerne efter Tidens Skik formede sig under Prygl og Indterpning som Opremsning og Udenadslæren.

Et Indblik i, under hvor trange Forhold Skoleholderne paa Svinø i gamle Dage maatte leve, faar vi bl. a. gennem Hammer Herreds gejstlige Skifteprotokol. Ved Anders Schows Død 1775, efter 33 Aars Virksomhed paa Svinø, berettes det saaledes:

„Da det er begæret af Velædle, Velærværdige og Høyædle Hr. Provst Hr. Jens Hersom i Rønnebæk, at jeg unedrskrevne Præst i Køng vilde tage 2de Mænd med mig, som er Msr. Hans Bedsted, Degn i Køng, og Msr. Lorentz Henrick Frobøes, Skoleholder ibid., at gøre liden Forretning i den afdøde Anders Schows Stervbo, forhen Skoleholder paa Svinø, at Provsten derved kunde være befriet for videre, saa og at faa det indført i Protokollen, som sket er. Vi fandt da intet for os der uden en syg, svag og sengeliggende Kone, samt nogle af Børnene, den ældste Rasmus Schow, den anden Johannes Schow, den tredie Hans Schow, som er den yngste, de er alle myndige. Een Søn har været paa de lange Rejser ved Navn Søren Schow, han skal efter Sigelse nu være i Kjøbenhavn, en Søn Lorents Schow boer i Ring og er Skomager, en Datter Juditha Schow boer paa Svinø og har en afdanket Rytter Erlandt, Slagter af Profession. Boens hele Masse er Uselshed, Armod og Fattigdom, dog er ikke nogen Gjæld heftet ved Boen uden et lidet hos Sr. Peder Staal i Worthingborg, og et lidet i Byen Svinø efter Enkens og Børnenes Beretning, og det vil Børnene rigtig afbetale og clare for, førend de kommer videre fra Byen, ja Forældrene som fattige har ikke været noget betroede, og de har hutlet sig igennem, saadan som de har kunnet i kummerfulde Omstændigheder. Hermed er da den Forretning til Ende, som skeede i Skolen paa Svinø af Præsten i Køng, af Degnen og Skoleholderen ibid.“

Svinø, den 25. Juni 1775.

Elias Naur Fabricius. *Hans Bedsted.*
Lorentz Henrichsen. *Frobøes.*

Ved Enkens Død 3 Aar efter oplyses følgende i Skifteprotokollen:

„Vi efterblevne Sønner efter vores Sal. Moder Sal. Anders Schows Efterleverske, der nu er død, Rasmus

Schow, Skoleholder paa Svinø, Lorents Schow, Skomager i Ring, Johannes Schow, Bødker i Hammer, Hans Schow, Skomager i Køng, vi underskrevne, som alle er myndige, forsikrer og forskriver os herved at holde Velædle Hr. Povsten Hr. Jens Hersom fri for al Gæld, fri for al Tiltale; og i Henseende til vores Broder Søren Schow, der er paa de lange Rejser, om han er levende, og i Henseende til Erland Petersens Enke Juditha Schow, som er paa Svinø, og den ældste Broder er Lauvæрге for, Rasmus Schow har og ombedet Præsten i Køng og Degnen i Køng dette med os at underskrive til Vitterlighed.

Svinø, den 11. Martii 1778.

*Rasmus Schow. Lorents Schow. Hans Schow.
Johannes Schow.*

Et andet Træk fra Skifteprotokollen giver os ligeledes et godt Indblik i, under hvilke Forhold Lærerne i de Tider maatte friste deres kummerlige Kaar. Den 4. Marts 1797 døde Lærer Niels Stribolt paa Svinø, efterladende sig Enke, Maren Mauritsdatter, og 3 voksne Børn, 2 Sønner og 1 Datter. Den ældste af Sønnerne, Frantz Heinrich, blev senere Klokker og Kordegn ved Sct. Mortens Kirke i Næstved. Efter Stribolts Død blev der den 10. April s. A. holdt Auktion over hans Ejendele, en Auktion, som der endnu gaar Ry af. Naar man ved, hvad en saadan Begivenhed endnu i vore Dage paa Landet betyder i Retning af „Oplevelse“, kan vi tænke os til, hvad en Auktionsdag i gamle Dage var, navnlig paa et saa afsides liggende Sted som Svinø. Af Skiftebogen fremgaar det, at en Mængde Mennesker, baade fra Sognet og fra Omegnen, har deltaget og gjort Indkøb. Saaledes nævnes Sognepræsten i Køng, Dines Windekilde, Præsteenken i Køng, Madame Fabricius, Sognepræsten i Sværdborg, Westengaard, Provst Hersom i Rønnebæk, Forvalter Tholle, Gavnø, Skoleholder Oberhäuser, Vester Egesborg, Skole-

holder i Hammer, Sallerup, Degnen Wissing i Vejlø, foruden mange andre. — 300 Ting synes at have været indtegnet til Salg af Boet, deriblandt 5 Køer, 1 Kalv, 2 Faar, 1 Lam, 1 Lænkehund, Gæs og en Mængde Bier. Desuden saa forskellige Ting som „en gammel Hoboe“, „en Violin med Bue“, et Strigletøj, et Ridehynde, et Bidsel, to Sporer, en Kaarde „med Gehæng“ og ¼ Pund — Krudt.

Trods de tilsyneladende mange Ting indbragte hele Auktionen ikke mere end 232 Rdl. 5 Mark. Fra dette Beløb skulde saa ydermere forlods fradrages Udgifterne ved Begravelsen, nemlig.

	Rdl.	Mk.	Skill.
1. Liig-Kisten hos Snedkeren	6		
2. Vogn-Leye for at hente samme		3	
3. 5 Fierdinger Øl à Fierding 4 Mark	3	2	
4. 18 Potter Brændeviin à Potten 18 Skill.		2	4
5. ½ Skieppe Boghvede Gryn		3	
6. ½ L. Pd. Bergefisk à 6 Sk. Pd.et...		3	
7. 4 Pd Smør à 14 Skill.		3	8
8. ½ L. Pd. Oxekød à 7 Skill.		3	8
9. 2 Høns à Stykket 1 Mark 8 Skill....		3	
10. 3de Sigtebrød vog 1 L. Pd. 8 Pd. à Pd. 2 Skill.		3	
11. 2de Flasker gammel Viin à Flasken 1 Mark 12 Skill.		3	8
12. 1¼ Pd. Caffebønner		3	
13. 1¼ Pd. hvidt Sukker		3	
14. Til Præsten, Hr. Windekilde	3		
15. Degnen Møller	2		
16. Organisten	1		
17. Klokkeren		2	

Hele dette Begravelsesregnskab blev ialt 24 Rdl. 1 Mark 12 Skill.

Af selve Skoleforholdene faar vi et Indtryk gennem en

Visitats, som Provst Hersom, Vejlø, ved Juletid 1798 foretog i Svinø Skole hos Stribolts Eftermand, Lærer Jens Jacobsen, der i 44 Aar virkede herude. Efter denne Visitats meddelte nemlig Provsten Biskop Balle følgende:

„I Svinø Skole mødte 24 Børn, af hvilke 9 havde lært 3 Cap. af Lærebogen. De andre Catechismus og a-b-c, nogle af dem havde lært Psalmer. Boglæsningen var en Fornøjelse.“

Allerede Aaret efter kom Biskoppen selv og visiterede. Herom skriver han:

„1799, Oktober, Svinø Skole. Børnene svarede i Almindelighed vel af Lærebog og Catechismus. De læste skikkelig af Bog. Havde nogenledes Begreb. Mange Psalmer havde de lært. 19 Bøger uddeltes (Præmier). Skoleholder Jacobsen gør sig Umage og catechiserer ikke ilde“.

Ca. 6 Aar efter kom Biskop Balle paa ny paa Visitats til Svinø Skole. Men da havde Forholdene ændret sig. Herom skriver han.

„Skoleholder Jacobsen catechiserer ikke ilde, men har alligevel ikke kunnet bibringe Børnene nogen sammenhængende og klar Indsigt. De fleste Børn havde ganske forglemt, hvad de før havde lært i Lærebog som Catechismus og læste maadelig i Bog. Kun 3 Børn svarede med Forstand og til Fornøjelse af Lærebogen, og 4 svare for sig i Catechismus. Og faa kunde saa nogenlunde læse i, hvad Bog, det skulde være. 4 Smaa viste gode Anlæg til Boglæsning. Her er kun 1, som skriver. Faa havde lært Psalmer. Megen Forsømmelse har været herskende. Skoleholder Jacobsen, som ikke er uduelig, bør anstrenge sin mueligste Flid for at vejlede Børnene til klart Begreb og Nøjagtighed i Boglæsning ved afvexlende Øvelse i flere Bøger“.

Det var forøvrigt i Lærer Jacobsens Tid, at den Undervisningsform over alt i Landet indførtes, som kaldtes den indbyrdes Undervisning, hvor Læreren tog de flinkeste Børn til Hjælp som en Slags „Bihjælper“, en

Fremgangsmaade, der efter Datidens Forhold ikke var saahet ilde, og i hvert Fald for Læreren selv gjorde det muligt ene at vejlede et stort Antal Børn i Klassen. Denne Undervisningsform, hvis Idé var hentet fra Frankrig, indførtes her i Landet i den økonomiske Krisetid 1807—20, hvor det gjaldt om at spare paa alle Omraader, ogsaa paa Skoler og Lærerkræfter, og den har egentlig holdt sig indtil vore Dage, selvom den officielt faldt bort i 1860'erne og 70'erne.

I det 19. Aarh. indførtes der forskellige Ændringer i Skoleembedets Lønningsforhold. Ved Udskiftningen af Svinø Byjord 1803—04 fik Skolen saaledes den Jordlod, som endnu hører til den. 1833 skrev Sognepræsten i Køng, Jørgen Hjort Laurrup, senere Biskop over Lolland-Falsters Stift, følgende Opgørelse over Lærerembederne i Køng:

„I Sognet er 4 Skoler: Køng, Sallerup, Kostræde og Svinø; de lønnes efter den approberede Plan til Skolevæsenets Organisation i Hammer Herred af 4. Juli 1812, hvorefter hver nyder, Offer og Accidentser iberegnete, omtrent 35 Tdr. Byg og 6 Tdr. Rug, foruden Fourage, Bændsel og en lille Skolelod“. Ved en Bestemmelse af 22. Maj 1839 faldt denne Afkortning imidlertid bort, og Lønnen skulde derefter være: 35 Tdr. Byg og 6 Tdr. Rug, samt Offer og Accidentser, idet Læreren nu skulde have Kornlønnen ubeskaaret og de omtalte Emolumenter som yderligere Tillæg.

I 1875 blev den gamle Skolebygning paa Svinø afløst af den nuværende; den er dog til Dels bevaret endnu, men som Lade og Oplagsrum.

16. TIDS- OG KULTURBILLEDER FRA SVINØ.

Naar vi tænker paa gamle Dage, vil det ikke opfattes som noget mærkværdigt, at et saa afsides liggende Sted som Svinø længere end mange andre lettere tilgængelige Steder, kom til at bevare gamle egenartede Skikke og Traditioner.

Paa den Tid var det almindeligt, at Gaardmændene i Landsbyen, og det var jo her Svinø By, der, som tidligere nævnt, omtales allerede i Valdemar II's Jordebog 1231, i Fællesskab dyrkede Jorden. Denne deltes gerne ved Rebning efter sin Godhed i en Mængde Stykker. Hvert af disse deltes igen i saa mange Agre, som der var Gaarde. Den enkelte Gaard havde altsaa sin Mark liggende paa forskellige Steder, en Ordning, som endnu ikke er ualmindelig. Hele Bymarken deltes i tre Vænger til Rug, Vaarsæd og Græsning; hvert Vænge hvilede hvert tredje Aar (Trevangsskifte) som Fæled. Uden for den „rebede“ Bymark laa Overdrev, som ikke dyrkedes, og hvor Byens Kvæg græssede. Det siger sig selv, at denne Dyrkningsmaade maatte medføre hyppige Forviklinger og Forhandlinger mellem Bymændene, ligesom der udviklede sig et eget Landsbystyre, som til Dels holdt sig, indtil Fællesdyrkningen ophævedes i Slutningen af det 18. Aarh.

Svinø havde, som Tilfældet ogsaa var andre Steder i Landet, i gamle Dage et helt andet Udseende end nu. Svinøby var tæt sammenbygget, en stor Ulempe, navnlig i Tilfælde af Brand, hvor Ilden let kunde brede sig. Om Efteraaret, naar Sæden var høstet, blev „Ævred opgivet“,

som man sagde, d. v. s. Risgærderne om de dyrkede Vænger blev taget bort, og Kvæget fik Lov til at græsse paa hele Byens Omraade og paa de udstrakte Overdrev. „Sværme af løsgaaende Heste, Køer, Faar, Svin og Gæs trampede her forsultne om mellem hverandre for at søge Føde paa den knappe Græsning“.

Fællesskabet var oprindelig af gavnlig Art, baade i Henseende til indbyrdes Støtte, Kontrol og billig Drift. Men ved den Opgang, der kom omkring 1750, blev Fællesskabet en Hindring for Landbrugets Fremskridt, Idet nemlig flere af de store Hovedgaarde, deriblandt Gavnø, efterhaanden inddrog Overdrevene under Ploven og begyndte paa Kobbelfruget, hvorved Jorden deltes i flere Skifter, saa at den efter flere Aars Kornafgrøde og derefter Udlægning til Græs fik Hvile et Aar, samt indførte Brakpløjning og Kløver, saa maatte den enkelte driftige Bonde blive ved den gamle Dyrkningsmaade, som hans Byfæller holdt fast ved.

En anden Hindring for Bondens Fremdrift herude i de Aar var hans mange Afgifter i Penge, Produkter og Arbejde. Foruden en større eller mindre Indfæstning ved Overtagelse af Gaarden maatte han saaledes svare Landgilde, der paahvilede hver Bondegaard og som en Skyld blev paalignet Gaarden i Forhold til Størrelse og Brugbarhed af Jorden. Dertil kom forskellige Skatter samt Tiende. Ikke saa underligt, at det er fra denne Tid, det gamle Ordsprog skriver sig: „Du kan sagtens synge“, sagde Bonden til Lærken, „du giver ingen Skat“.

Den tungeste Byrde for Bonden var imidlertid Hoveriet, der ydedes dels med Spanddage og dels med Gangdage, efter som Bonden mødte med eller uden Forspand. Der fandtes ingen Lovbestemmelser om Hoveriets Størrelse. Følgen var, at de fleste Herremænd misbrugte deres Ret til Hoveri og til sidst forlangte saa urimeligt meget Hoveriarbejde, at den forpinte Hovbonde intet kunde gøre ved sin egen Jord.

Endelig maa nævnes Vornedskabet med Fødestavnsligthen og Stavnsbaandet, der hvilede som et overordentligt svært Tryk paa Øboen her i Øst-Danmark. Baade Hoveriet og Vornedskabet har efterladt sig dybe Spor i Øboens Liv og Færd, som den opmærksomme Iagttager endnu kan mærke. Efter Landmilitsens Oprettelse ved Forordningen af 22. Februar 1701 blev der endnu stærkere Brug for Vornedpligten, idet den Vornede nu ikke blot var bunden til Stavnen for at kunne tvinges til Gaard eller Hus, men tillige behøvedes i Lægdet til at fremstilles som Soldat. Og det er et stort Spørgsmaal, hvilket af de to Onder, Fæstestedet eller Soldatertrøjen, der fyldte den Vornede med størst Gru.

Det var svære Tider dengang for Øboerne, og paa Svinø mærkedes det stærkt. Arbejdet havde de ingen Glæde af, for ingen vidste jo, om de selv kom til at nyde Frugterne af det. „Hellere sove sig arm end slide sig arm“, hed det. Paa den anden Side vidste Bønderne, at Herremændene ikke kunde undvære dem. De blev derfor ofte dovne, drikfældige, raa, mistænksomme, tyvagtige, snu og upaalidelige. De bedste af dem søgte at rømme til Udlandet.

Drukkenskaben spillede en frygtelig Rolle i Stavnsbaandets Dage. Svinø var paa dette Punkt navnlig berøgtet, ja, indtil den aller nyeste Tid var denne Last en af Svinøbeoernes mest udprægede. Rundt om paa Gaardene bryggedes der Brændevin. Det var jo dennes Ilddraaber, der skulde slukke Bondens mange Sorger.

Skovtyverier og Vildttyverier var meget almindelige i 1700'erne, trods alle haarde Straffe, navnlig for det sidste. Svinø og Gavnø Skove kunde fortælle deres om dette.

Af de gamle Tingbøger fremgaar det, at Klammeri, Skænderi, Slagsmaal og Forbrydelser hørte til Dagens Orden i Stavnsbaandets Dage. Det var vanskeligt og navnlig paa de afsides liggende Øer i de Tider at haandhæve

Retsorden og Sikkerhed. For at indjage Skræk og derved afværge Forbrydelser indførte man de haarde, barbariske Straffe som Træhest, Halsjern og Kagstrygning, ligesom Gabestok og aabenbart Skriftemaal var almindelig. Om dette sidste vilde sikkert Køng Kirkebøger fra de Tider have kunnet fortælle os, var de ikke ved Præstegaardens Brand 1859 gaaet tabt. Med disse Straffemaader naaede man imidlertid næppe, hvad der sigtedes til. I hvert Fald voksede Bøddelens og hans Medhjælper, Rakkerknægtens Arbejde. Bondestandens Rejsning maatte gaa frem ad ganske andre Veje.

Overtro hørte ogsaa med til Tidens svage Punkter. Dels skrev denne sig fra Hedenskabet og dels fra Munkevæsenet, navnlig fra St. Antoniebrødrene, der strejfede omkring med deres Relikvier og lægende Urter og øvede en Slags Kvaksalvergerning. Disse afløstes af de mange „kloge“ Mænd og Koner, der læste over alle Arter af Sygdomme hos Mennesker og Dyr. Man troede paa Nisser, Ellefolk, Lygtemænd, Trolde, Spøgelsers, Genfærd, Varsler og Varulve. Det daglige Liv var præget heraf. Der var saaledes utallige Hensyn at tage, en Kendsgerning, der ikke kunde andet end virke lammende paa alt. Det bragte saaledes Uheld at begynde paa noget nyt Arbejde en Mandag. Denne Overtro holder sig endnu her paa Svinø, ligesom mange andre Træk, der er Remiscenser fra og kan føres tilbage til den gamle af overnaturlige Ting prægede og knugede Tid.

Trods al Overtro ejede Bonden dog i de Tider en enfoldig Barnetro, naiv, men fast. Han stolede paa en forud bestemt Skæbne, hvor alt var Tilskikkelse. „Det skulde nu saa være“. Og han havde Tillid til sin Præst, som han troede saa fuldt paa baade som den, der kunde mane Spøgelserne og Uvætterne bort, som den, der kunde faa Ilden til at standse, jfr. Provst Becker og Køng Præstegaards Brand, 1859.

Da Kaarene for Bønderne i de Aar med deres Møje

og Slid var saa sørgelige, som de var, forstaar vi bedre deres Trang til Tider, hvor de kunde glemme Hovarbejdet og de mange Bekymringer og rigtig slaa Gækken løs, saaledes Nytaars-Aften og -Morgen med deres „Rumlepotter“, „Mjavekatte“ og „Slaaen Potter paa Døre“, Majgilderne eller Pinsegilderne, der var smukke Folkefester med Sommerbystadsen eller Riden Sommer i By, Valborgfesterne, hvor der Valborg Aften tændtes Blus ved Stranden eller paa Højene, Mikkelsgilderne, Skaargilderne eller Høstgilderne, der holdtes om Efteraaret, naar der var indhøstet, for alle, der havde været med til at bringe Sæden i Laderne, og endelig Julegilderne, der kom netop paa den Aarstid, hvor der var mindst Arbejde udendørs, som en Lysstraale midt i den mørke Tid, med Glæde og Leg.

Mod Slutningen af det 18. Aarh. forandredes Synet paa Bondestanden fuldstændig, og ved Forordningen af 20. Juni 1788 kom Lysningen ved Stavnsbaandets Løsning. Det var, som der nu aandedes op efter en lang, ond Drøm. En helt ny Verden aabnede sig for den før saa forkuede Stand, og Udviklingen tog fat.

Som tidligere berørt var Svinøbeboerne i gamle Dage kendt for deres Drikfældighed. Med denne Last fulgte bl. a. deres mange Stridigheder og hyppige Brug af Nævetten.

I Roskilde Landemodeakter (Synodalia) berettes det saaledes, „at Bonden Svend Jensen af Svinø med en Økse havde nær slaget Hr. Oluf (Præsten) i Kyngæ ihjel, Mandagen næst post. Trinit. 1569“ — hvorover Herredets Provst, Hr. Lauritz i Hammer, samme Aar klager paa Landemodet. Dette førte med sig, at der blev skrevet til Lensmanden paa Gavnø, Michel Sehsted, hvorunder Svinø hørte, med Begæring om Straf. Hvilken Straf, den opsætsige Bonde har faaet, vides ikke. Rimeligvis er han for nogen Tid sat i Fængsel paa Gavnø, hvor Tinget jo var.

Som et Eksempel paa, hvorledes Raaheden gik i Svang

i hine Tider skal nævnes, hvad der vides om en Landsoldat ved Navn Anders Nielsen Gjøde fra Svinø. Han omtales først som Landsoldat for Gavnø Gods; men da han efter endt Tjenestetid 1742 undsagde en Gaardmand fra Svinø, Hans Mikkelsen, paa Livet, blev han Aaret efter afgivet til Kavalleriregimentet i Slagelse. Under en kortere Permission, som han benyttede til at vende tilbage til Svinø, undsagde han Kristi Himmelfartsdag 1745 Gaardmand Kristen Michelsen, Svinø, paa Livet, efter først at have mishandlet ham og hans Kone. Nogle Dage efter overfaldt han den 15. Maj med „dragen Kaarde og Stenslag“ ved Vejløbroen nogle Bønder fra Svinø, da de var paa Vej hjem fra Gavnø, hvor de havde pløjet „Onsdag før Pintsehelligt“. Her gik det ham imidlertid galt, idet han i disse Bønder fandt sin Overmand. De gennempryglede ham, og han „maatte flygte ad Apnis til“. Efter udstaaet Militærtjeneste var han den 17. August 1748 med Svinø Tredning til Kornagning paa Gaunø. Hans urolige Blod kunde imidlertid stadig ikke lade ham i Ro, og her overfaldt han Forpagter Bruun med Næveslag under Øret og i Nakken, samt undsagde ham paa Livet. For denne Bedrift blev han nu den 19. December s. A. af Birkedommer Hytter og 8 Meddomsmænd dømt til Fængsel og Arbejde i nærmeste Fæstning paa Livstid, betale Bøder for sine Lejermaal med 4 Kvinder, miste sin Ære og betale Sagens Omkostninger. Denne Dom indankedes imidlertid for Landstinget ved Byfoged Friis i Ringsted den 15. Marts 1749, hvor Dommen blev fordret skærpet til Livsstraf eller i det mindste Fængsel paa Livstid i Københavns Fæstning. Af det nedsatte Landsting dømtes han da ogsaa den 23. April s. A. til at arbejde i Jern paa Korsør Fæstning, betale for sine Lejermaal, samt Sagens Omkostninger. Medens Sagen stod paa, sad han i Arresten i Næstved; men, da Stævningmændene den 8. September kom for at forkynde ham Dommen der, var han borte, han havde i al Stilhed faaet set sit Snit til at flygte. Siden hører vi intet til ham.

Det var ikke alle Forbrydelser, der i gamle Dage blev anmeldte, af den ganske simple Grund, at Anklagerne dengang selv foreløbig maatte bære alle Sagens Omkostninger. Man kan deraf forstaa, hvor vanskeligt det maatte være i de Dage, da hele Landet vrimlede af alskens Omstrejferpak, at haandhæve Retsorden og Sikkerhed. Slagsmaal hørte derfor til Dagens Orden, og paa dette Omraade var ikke mindst Svinøbeboerne berygtede.

Et meget afskrækkende Eksempel herpaa er optegnet fra 1698. Det fandt Sted Hellig 3 Kongers Dag og Aften og blev udkæmpet mellem Svinø- og Basnæs Karle paa Hjemvejen fra Næstved. Herom vidner Gaardmændene Jørgen Madsen, Vejlø, og Anders Ejlersen, Rettestrup, paa Gavnø Birketing i Vejlø By den 17. Januar s. A. følgende:

„Da vi kom kørende i Slæde fra Odderup og kom til „Koberbakken“, stod der Jørgen Knudsen, Basnis, og Thorkild Eliassen fra Svinø og haardroges ,og slog Jørgen da Thorkild til Jorden og traadte paa hans Hoved“, hvorpaa Hans Larsen af Basnisz kom til „og slog Thorkild paa Benene og lidet op paa Bagen“. — Anders Ejlersen stod da af Slæden og skilte dem ad, ligeledes skilte hans Lars Andersen af Svinø og Jørgen Knudsen ad, da de fik hinanden i Haaret“ Det fremgaar af de to Vidners Udsagn, at „de Svinø Karle red de Basnisser til Fortræd, og at Jørgen Knudsen derfor blev hidsig og sprang af Vognen — han kørte nemlig i Vogn, de fleste i Slæde, men nogle af Svinø Karle red —“ og slog Hans Andersens Hest over Lænden med en „Skær-Knif“, hvorfor en vis Lasse blandt Svinø Karle sprang af Slæden, tog sin Økse, gik mod Jørgen og spurgte: „Hvi slaar du saa min Hest?“ — „men gik dog strax fra Jørgen igen med sin Økse og rørte ham ej dermed“. Hans Andersen sprang da af Hesten, „og tog Finger paa „Skær-Knifven“ og droges med Jørgen derom, saa Jørgen maatte slippe den“. Jens Eliassen, Thorkilds Broder, kom nu løbende med en Vognkæp i

Haanden mod Jørgen, og de fik hinanden i Haaret“. — „Efterat de var komne op, slog Jørgen Jens Eliassen i i Hov'det med Fladen af sin Skær-Knif, medens Jens brugte sine Træske mod Jørgens Hoved“, og Jørgen greb nu atter Jens i Haaret og fik ham under sig, og „da han havde slaget ham mange Slag, greb han Hans Andersen, som kom Jens til Hjælp og fik ham til Jorden; men nu kom Lasse, smed sin Kjol og vilde hjælpe Hans Andersen“. —

Da traadte And. Ejlersen, Rettestrup (det ene Vidne), til og forhindrede det, vilde og skille de stridende ad, men forhindrede deri af Lasse, som sagde: „Lad dem trækkes lidt endnu, saa vil jeg skille dem ad!“ — hvad han og gjorde. — „Saa gik Lasse til sin Kjol, tog den paa, satte sig i sin Slæde og kørte ad Vejen“. Thorkild E. vilde stige til Hest og følge med; men da kom Jørgen bag paa ham, tog ham i Haaret og vilde rive ham omkuld, hvad han dog ikke fik gjort, da Thorkild holdt fast i Hestens Manke, og imidlertid skilte And. Ejlersen dem ad. De Svinø Karle satte nu afsted, men indhentedes ved „Apnis Tofte“ af Basnisserne, og Jørgen Knudsen havde en „Slagvol“ i Haanden, hvormed han slog Lasse i Hovedet, saa han styrtede af Slæden, og Blodet „strømløb“, saa Lasse maatte binde sit store Tørklæde om Hovedet. — Saa kørte de Svinø Karle ad Gavnø og de Basnis Karle deres Vej ad Vejlø, mens de raabte og skreg efter Svinøerne: „Vi skal lære Jer de Basnis Karle at kende, vi skal lære Jer op at se! I skal faa Uløche!“ — Men Slagsmaalet var ikke endt hermed, det fik ud paa Aftenen et Efterspil paa Vejlø Gade. — Herom vidner Søren Beck i Vejlø: „Hellig 3 Kongers Aften hørte jeg en stor Allarm udenfor mit Haugegierde, og da jeg kom derud, saa jeg, at Jørgen Knudsen slog Jens Eliassen ud af Slæden, saa han blev liggende paa Jorden, bad øncheligen for sig og skreg: „Jørgen Knudsen har slaget mig fordærvet“. Hemming Krag, Vejlø, vidner samme Dag i Retten: „Jens Eliassen af Svinø kom nævnte Hellig 3 Kongers Aften

jagende fra „Vaadet“ syd for Byen — altsaa maa Svinø Karle været kørt over Isen paa Fladsøen og har ventelig villet hævne Nederlaget fra om Eftermiddagen“ — „og mødtes han og Jørgen Knudsen, som kom fra Vejløbroen ved Søren Becks Hauegierde, hvorpaa Jørgen sprang af Vognen, tog en Vognkæp og slog Jens dermed, saa han styrtede af Slæden, ja, gav ham mange Slag, skønt han bad øncheligen for sig“, og da de andre Basnis Karle raabte: „Lad ham nu være fri!“ sagde Jørgen: „Nej, han skal have end lidet endnu“ — og først derefter forlod han Jens og gik hen til de andre Basnis Karle, som stod ved Hans Bruns Port — og nu toge de afsted hjem. Hemming Krag med flere kom nu frem og bar Jens Eliassen ind til sit, men Karlen var saa forslagen, „at han ikke kunde hjælpe sig selv af Klæderne, men han skreg hele Tiden. Aa, aa! Jørgen Knudsen har slaget mig fordærvet!“ — Og var han ogsaa fælt tilredt af Blod paa Klæderne, ligesom hans Baghoved var stærkt ophovnet“ — vidne de 4 Synsmænd.

Dommen faldt ved Gavnø Birketing 17. Februar s. A.:

Saasom Jørgen Knudsen og Hans Larsen af Basnis har overfaldet Jens Eliassen og Lars Andersen („Lasse“) af Svinø paa deres retfærdige Vej mellem Næstved og Vejlø flere Gange med grove Hug og Slag, saa kendes for Ret: „Jørgen Knudsen skal bøde efter Loven 3 × 40 Lod Sølf, og for Stafrehug, Haargreb og Jordskuf 3 × 6 Lod Sølf; — endog Hans Larsen ej befindes saa grov som Jørgen Knudsen udi denne Gierning 3 × 6 Lod Sølf og begge erstatte denne Sags Omkostninger inden 15 Dage eller lide efter Loven udi deres Midler, hvor dissen findis“.

Fra 1723 er optegnet en Skildring af to Brødre paa Svinø, Kristen og Anders Svan begge Gaardmænd, og begge lige berygtede som Slagsbrødre. Den 25. April nævnte Aar var disse Brødre til Stede ved et Barselgilde hos Svend Kusk paa Svinø. Ved denne Lejlighed kom Anders Svan i Klammeri og Slagsmaal med Oluf Druchen fra

Kostræde, og da to Svinømænd, Anders Hansen Gjøde og Niels Michelsen, vilde træde hjælpende til, „skar“ Brødrene Svan dem stygge Saar i Ansigtet.

For denne Handling dømtes Anders Svan ved Gavnø Birketing den 16. Maj s. A. til at betale 3×15 Lod Sølv i Bøde og — „da de stygge Saar ej ved Haar eller Klæder kunne skjules — en halv Gang mere end som anført“, betale Barts-kærløn 16 Rdl. 4 Mk. — nogle ordentlige Bles-surer maa det have været, som i hin Tid kunde andrage en saa uhyre Sum — „saa og for Lyde, Kost og Tæring, Svie og Sprække 10 Rdl. og endelig betale Sagens Omkostninger med 4 Rdl. og, hvis han ikke Bøderne betaler inden 6 Uger, at henføres til Bremerholms Jærn i 1 Aar“. „Kristen Svan, som havde været Autor til nævnte Klammeri 3×6 Lods Bøde og Sagens Omkostninger betale med 2 Rdl. ligeledes alt inden 6 Uger“.

Igennem mange Aar, fra 1670 til midt i forrige Aarh., fandt der stadige Stridigheder og Rivninger Sted mellem Svinømændene og de stationerede Ryttere paa Aunø. Her syntes det dog, som Rytterne paa Avnø var de mest skyldige, da det bevistes, „at Rytterne dels rev Hul paa Gjærderne, saa at Heste og Kvæg kunde gaa igennem, dels lukkede Leddene op, saa Kreaturerne kunde komme ind i Marken, og saa tog det op“, „og vi fik det ikke igen uden — højeste Betaling“ — vidner Svinø Mænd, „ved deres højeste Helgens Ed“ — medens 3 Underofficerer ved skriftlig Attest paastaar, at „Svinømændene drev Kvæget over til Aunø for at græsse i Engene“ — og altid ender Striden „med Skælden, Smælden, Nævfæg og Stafrehug eller Jordskuf“. Rytterne fik almindelig Medhold paa Hammer Herredsting, og førte Svinømændene Sagen for Landstinget, gik det dem paa samme Maade, indtil disse sidste i Gehejmeraad Knud Thott til Gavnø fik en kraftig Forsvarer, der førte sine Vornedes Sag op for Højesteret. Her faldt Dommen den 11. Juli 1691 saaledes ud:

„Da det er bevist ved 8 Mands Afsigt fra Hammer

Herredsting og Gavnø Birketing af 10. Oktober 1687, at Vandet mellem Øerne er saa grundet, at Kvæget gaar over, saa skal Aunø Mænd vogte sig Fred til og holde Gærder og Værtægt paa Øen, som er Vordingborg Slots Græsnings Enemærker — og ikke tage Foldepenge, d. v. s. Optagelsespenge“.

Saaledes gik det igen baade 1719 og 1720.

Trangen til at drikke og til at ligge i Strid synes at have præget de gamle Svinøbeoere i umindelige Tider. Et tredie fremtrædende Træk ved dem var deres Trodsighed og Oprørskhed. Ejerne af Gavnø har saaledes adskillige Gange haft deres Hyre med dem, og ikke sjældent er det gaaet varmt til. Den 17. Marts 1813 maatte der saaledes nedsættes en Forligelseskommision for at mægle mellem Svinøfolkene og Gavnøs Herskab, idet de første nægtede at betale deres Landgilde.

Da Bondereformerne i Slutningen af det 18. Aarh. kom herhjemme, og Ideerne fra den franske Revolution naaede ud selv til et saa fjernt Sted som Svinø, satte dette, som man kan tænke sig, en Del Bevægelse i Gang — ikke altid lige heldig — blandt Bønderne herude. Om dette faar vi bl. a. et Indtryk ved at studere Jordebogen af 1791 over Gavnø Gods, hvor den daværende Ejer af Godset om Bonden Peder Kiildsen af Svinø egenhændig noterer følgende:

„Manden staar sig godt, men er en af de fornemste Oprørere paa Godset; hans Søn vil fæste den forarmede N. L.s Gaard; men denne skal have Hjælp, at han kan forblive ved Steden“.

Trods de her skildrede Lyder hos de gamle Svinøbeoere har de, saa langt vi kan følge dem tilbage, alligevel været foretagsomme og driftige Folk, hvilket bl. a. gav sig Udslag i, at de var mere velstillede, end Tilfældet var med Beoerne de fleste andre Steder paa Gavnø Gods. Der var frugtbart paa Svinø, og der høstedes gerne, ligesom det endnu finder Sted, tidligere og bedre end mange

andre Steder i Sydsjælland. De gode Græsgange paa Øen gav Svinøbeboerne Betingelser for at holde en større Besætning, end det i Almindelighed var Tilfældet paa Bøndergaardene i gamle Dage. Navnlig drev man en stor Hesteavl. I en Vurderingsforretning, der ved Gavnøs Fal-lit i 1736 gjordes over Bøndergodset, anføres ikke mindre end 16—20 Heste paa hver Gaard paa Svinø. Dette store Tillæg solgte de omkring paa de omliggende Markeder, navnlig paa Lolland og Falster. 1736 havde de lejet Græsningen paa Dybsø af Etatsraadinde Brahe paa Gavnø og havde i det Aar store Hjorder af Ungkvæg, Føl og Faar paa Græs paa Øen.

I den saakaldte Kvægdøds Tid udstedtes der strenge Forordninger fra Regeringen mod at føre Hornkvæg og Heste fra den ene Provins til den anden af Frygt for den Smitte, som derved let kunde bringes videre. Svinømændene trodsede dog disse Forbud og blev ved med at handle med Kvæg, som de for en Del købte paa Lolland og Falster. I det følgende skal fortælles et Træk, der belyser, hvorledes et saadant Foretagende ogsaa kunde gaa galt for dem. Mellem Jul og Nytaar 1771 havde Gaardmændene Rasmus og Oluf Andersen, Peder og Jo Svendsen, samt Ole Svendsens Søn, Svend Olsen, alle af Svinø været ovre paa Falster og købt en Snes Stykker Kvæg, som de saa vilde sælge med Avance, da Kvægdøden netop det Aar havde bortrevet meget Kvæg i Sydsjælland. De naaede velholdne med Dyrene til Vordingborg; men som de kom drivende med dem gennem Byen, mødte de Byfogden, Hr. Schønning, der spurgte dem: „hvor de havde det Kvæg fra, og hvor de skulde hen“. Svinømændene gav ham intet Svar, men skyndede blot paa Dyrene og drev dem videre. Byfogden anede nu Uraad og sendte sine Bysvende efter dem. Disse traf Svinømændene nede i Udkanten af Byen, hvor de var i Færd med at føre Handel med nogle Mænd fra Knudsby om et Par Køer. Overfor Bysvendene maatte Knudsbyerne vedgaa, at „Kvæghandlerne var fra Svinø;

men ellers kendte de dem ikke ved Nafn“. En Vordingborgenser, Urtegaardsmand Hans Klinge ved Vordingborg Slot og hans Hustru, havde samme Dag set nogle Mænd komme over Isen fra Falster med en Snes Stykker Kvæg; „men hvor de var fra, og hvor de agtede sig hen, vidste de icke, da de icke havde givet sig i Samtale med dem“. Skønt disse Oplysninger ikke var særlig fyldestgørende, var de dog tilstrækkelige til at fælde Svinømændene. Byfoged Schönning meldte nemlig Sagen til Amtmand Brockenhus paa Nysø. Retsforfølgelsen tog fat, og efter Forhør paa Gavnø Birketing dømtes de alle, efter at de først var bragt til at tilstaa, til at udrede betydelige Bøder for den forbudne Kvæghandel. Da en Del af Dyrene viste sig at være angrebet af Kvægsygen, maatte disse slaas ned.

Forholdene paa Svinø er, som vi kan tænke det, nu i vore Dage paa mange Omraader anderledes, end de var i gammel Tid. „Øen“ er ikke længere nogen Ø, og de moderne Trafikmidler har forlængst bragt Befolkningen ud af dens tidligere Afsondrethed. Medens det for et Par Menneskealdre siden var utænkeligt, at nogen kunde gifte sig med udensogsboende, er denne Opfattelse nu ændret. Dog er endnu en meget stor Del af Befolkningen mere eller mindre i Familie med hinanden, navnlig Næstsøskendebørnenes Tal er stort.

Hvad der af de gamle paa Svinø navnlig endnu huskes fra tidligere Tider er Frasagnene fra Svenskekrigen 1658—60 med Plyndringerne og Skovhærgningen, samt fra Englændernes Komme til Sjælland i 1807 og den ulykkelige Krisetid, der fulgte efter i Statsbankerottens Dage. Det var trange Tider, ogsaa paa Svinø. Da Børnene et Sted herude for ikke saa overordentlig mange Aar siden var kræsne og ikke vilde spise deres Mad, bebrejdede deres gamle Bedstemoder dem det, idet hun sagde: „I skulde have haft det som os i vor Barndom“, og saa fortalte hun om Tiden 1810—25, hvor man paa Svinø maatte

spise Rugbrød med Tykmælk paa — og saa være glad til!

Hvad der ogsaa endnu huskes af de gamle paa Svinø, var Festerne. Dem gik der Ry af. Navnlig Bryllupper og Barselgilder var Begivenheder, „Basseler“, kaldte man gerne de sidste. Festen varede gerne to Dage. Første Dag fik man Risengrød og Klipfisk, anden Dag Øllebrød og Plukfisk. Man spiste af samme Fad, 6—8 Fade sattes gerne frem paa de lange Borde, og til disse langede man saa ud, hver lille Gruppe for sig. Ved begge Fester forærede Gæsterne de indbydende Mælk og Smør, Smørret var gerne kunstfærdigt sat op og formet. Det var ikke lidt, der efter saadanne Fester kunde samles op af disse Varer, som man dog havde rigelig af i Forvejen. Ved Festerne anvendtes Musikantere, 2 til 3 Stykker, 2 Violiner og 1 Fløjte eller Klarinet. Disse Spillemænd stod gerne i Gaarden og modtog hver nyankommen Gæst med et Musikstykke. Under Spisningen spillede de igen inde i Stuerne, først hvor Bruden var. Siden hen paa Aftenen gik der en Bakke rundt, og i den blev der lagt Penge til Musikanterne; dette var deres Løn for Aftenen; saafremt der ikke var kommen tilstrækkeligt i Bakken, plejede saa Værten gerne at lægge det resterende i. Der var dog som oftest rigeligt. Ogsaa Gaardmænd kunde optræde som Musikantere ved saadanne Løjligheder. — Disse Skikke er nu helt forsvundne, ligesom de „Festligheder“, der fandt Sted med Bispising i 2 Dage ved Begravelser.

Endnu en Reminiscens fra gamle Dage kan nævnes, nemlig de gamle Gaasebænke i Opholdsstuerne. I disse Bænke, hvor Gæssene opbevarede, var der gerne udskaarne Hjerter. Satte man sig oven paa et af disse, kunde man opleve at blive nappet i Bukserne. Dette var selvfølgelig til almindelig Morskab, navnlig for Ungdommen.

17. DYBSØ — BLOMSTER- OG FUGLEØEN.

De to smaa Øer, Dybsø og Enø, som i Retningen N. V. -- S. Ø. lukker for Karrebæksfjord, Krageholms Strøm og Dybsøfjord, og strækker sig over en Længde af omtrent en Mil fra Karrebæksminde til Svinø Land, er trods deres Lidenhed nogle af de mest interessante Smaaøer vi har i vort danske Ørige. Af disse to Øer hører Enø med den lille Skakholm til Karrebæk Sogn i Sorø Amt, medens Dybsø derimod hører til Vejtlø Sogn i Præstø Amt. Da Dybsø ligger saa nær Svinø, har det været naturligt, at dens faa Beboere i kirkelig og anden Henseende har følt sig mest knyttet til Køng-Svinø Sogne, hvorfor der da ogsaa skal fortælles om den her under disse Sognes Historie.

Et Besøg over paa Dybsø skal helst gøres en Foraarsdag i Maj Maaned. Da er Oplevelsen ogsaa til Gengæld uforglemmelig. Den ganske smalle Indsejling mellem Dybsø og Svinø Land, hvor Løbet paa det snævraste Sted kun er ca. 70 m bredt og danner en dyb og rivende Strøm, er højst interessant. Den høje Klint paa Sjællandssiden med de smaa Huse og Træskure, ind imellem hvilke Fiskenet er udspændte, i det lille idylliske Svinø Fiskerleje ned mod det smalle Strømløb, minder en ikke saa lidt om Skærgaardene i de norske og finske Fjorde.

Fra den lille Anløbsbro paa Øen bliver en Robaad eller Motorbaad sat i Vandet, efter at man med sin Hat eller Stok har givet Tegn derover. Trods den korte Afstand maa Fiskeren, en Søn af „Dybsømanden“, der bebor

Øens eneste Hus, i Olietøj og Søstøvler lægge Kræfterne godt i for i Ziksak at føre Baaden over den stride Strøm, ikke enhver kan paatage sig den Opgave, under særlige Vind- og Strømforhold kan det godt gaa galt, og Forholdene tage Magten over det spinkle Fartøj.

Og saa er vi da ovre paa Danmarks mindst befolkede Ø, efter en Overfart paa 5—8 Minutter! Dybsø er lav og langagtig, fra Nord til Syd ca. 3 km og 1 km paa sit bredeste Sted. Den lukker næsten helt for Dybsøfjordens Forbindelse med Havet, kun to smalle Løb findes der i Nord og Syd. Højest er Øen ved Enderne mod Enø og Svinø Land, hvor den med ret stejle Lerkliner paa 6 m.s Højde falder ned mod Stranden. Dens midterste Del er ujævnt bølget med en Mængde smaa Ferskvandsdamme, den nordligste Del af opfyldt af flade Strandenge, og fra den midterste Del af Nordkysten skyder nogle Revler sig over mod Enø. Den er 239,4 Tdr. Land stor og har i sit eneste Hus — 2 Indbyggere.

Den lille Ø nævnes allerede i Valdemar den Andens Jordebog af 1231, hvor den kaldes „Dyupsø“, og havde efter Matriklen af 1844 11 Td. 4 Skpr. 2½ Alb. Hartkorn. Efter Matriklen af 1664 havde den 14 Td 5 Skpr. 2 Fdkr., der efter Matriklen af 1688 forhøjes til 16 Td. 5 Skpr. 2 Fdkr. 1 Alb. Dette Øens Hartkorn har siden 1690 hørt under Gavnø Hovedgaards frie Takst. Ved Udarbejdelsen til Matriklen af 1664 deltes Øen i 3 Marker: „Sønden Hovvænge“, „Nordenvænge“ og „Fælleden“. Ved Opmaalingen 1682 deltes den kun i 2 Marker, nemlig „Nørre-marken“ og „Sønderhoufvit“. Ved Engtakseringen s. A. af Høhøsten paa Øen takseredes denne af de 8 edfæstede Taksationsmænd til 36 Læs Hø; men Gehejmerraad Knud Thott opgiver, at der høstedes 100 Læs godt Hø paa Øen, hvilket muligvis er Grunden til den forøgede Hartkorn i 1688.

Ifølge et ved Vejlø Kirke optaget Sognevidne i 1490 oplyses det, at „Øen har ligget rolig Hæfd til Roskilde

Bispebord (-stol) i over 50 Aar“. Man kan heraf slutte, at den er skænket Biskoppen i Roskilde af Kronen som en Erstatning for den bekendte Biskop Peder Jensen Lodehats (Dronning Margrethes fortrolige Raadgiver under Raadslagningerne om Kalmarunionen) Gave (Svinø), som Bispen i 1410 forærede Gavnø Nonnekloster. Ved Reformationen kom Øen igen ind under Kronen, som ved „Kongens Gjenbrev“ af $17/12$ 1607 mageskiftede den til Henrik Lykke paa Gisselfeldt for andet Gods. Ret længe var den imidlertid ikke under Gisselfeldt, idet den meget snart kom i Gavnøs Eje. Tidspunktet for Overdragelsen vides ikke; men da Hans Lindenow $25/3$ 1614 tilbagekøbte sin Søster Sofies Arvepart — Svinø med mere — var det ret naturligt for ham ved denne Lejlighed ogsaa at erhverve sig Dybsø, der laa Gavnø endnu nærmere, ikke mindst i Betragtning af, at han da fik Eneretten til Fiskeriet i Fjorden, hvilken i de Tider var en meget eftertragtet Erhvervelse. Ved Skiftet efter nævnte Lindenow $23/5$ 1643 nævnes Øen da ogsaa under Gavnø Bøndergods og beboedes da af de to Brødre Jørgen og Hans Holst, om hvem det oplyses, at de i Landgilde hver gav 1 Td. Smør. Allerede i 1607 omtales det, at Øen havde 2 Gaarde, rimeligvis var det disse, som ovennævnte to Brødre beboede. Hver af Gaardene gav $6\frac{1}{2}$ Mk. og 2 Tdr. Havre. Efter Matriklen af 1664 skal Øen have haft 3 Gaarde — hvilket dog snarere maa have været 2 Gaarde med 3 Beboere — da Jordebogen af 1662 i Rigsarkivet oplyser:

„Paa Dybsø Insul (s: Ø) har forhen været 2 Gaarde, som nu er ødelagt, gav ellers hver 1 Td. Aure“ (Havre — i Landgilde nemlig). Matriklen tager sikkert fejl, saa meget mere som Øen 1607, 1643 og 1662 kun havde 2 Gaarde; der har næppe nogensinde været flere. Ved Skiftet $28/7$ 1657 efter Henrik Lindenow beboedes Øen kun af een Mand, nemlig den ene af de foran nævnte Brødre, Jørgen Holst, der i Landgilde gav 1 Td. Smør. Ejendommeligt nok regnedes Øen her til Vester Egesborg Sogn.

I 1682 beboedes Øen igen af to Mænd, Laurids Jensen og Hans Rasmussen, og Engtakseringen s. A. nævner her paa ny 2 Gaarde. Men denne Gang skulde Bebyggelsen ikke vare længe. Sagnet vil vide, hvad ogsaa Professor Becher anfører i „Danske Herregaarde“ under Gavnø, „at nævnte 2 Mænd kunde ikke nære sig for Rotter“, og at Gaardene derfor blev nedlagt omkring Aar 1690. Men dette „Sagn“ er dog sikkert kun en Skrøne, som skal dække over den Sandhed, at den daværende Ejer havde faaet Øjnene op for, at Øen kunde levere ham de 100 Læs godt Hø om Aaret og derfor fandt det formaalstjenligt at nedlægge de to Gaarde og fremtidig anvende Øen som Græsgang for Gavnø, en Anvendelse, som rimeligvis var begyndt allerede før 1690, da der her 1688—90 nævnes en „Ladefougit“ Hans Kristensen paa Dybsø og 1694 som Bestyrer af Øen Kristen Nielsen Andeløv. Det er utænkeligt, at de kan have bestyret Øen for andre end netop for Ejeren, nemlig for Gehejmeraad Thott, som altsaa maa have ønsket at benytte Øen selv. Sikker er det i hvert Fald, at siden den Tid har Øen været anvendt som Græsgang for Hovedgaardens Gavnøs Kvæg. I Gavnø Jordebog af 1690 regnes ogsaa dens Hartkorn under „Gaunø frie Takst“. Ifølge et gammelt Regnskab fra 1703 konstateres det, at der den Sommer var 137 Stude og 1 Ko „græssende“ der paa Øen. Gavnø Tingbog oplyser ydermere, at Øen ogsaa brugtes til Græsning for Svin og Lam. I 1734 blev der derfor bygget en Svinestald paa Øen og ansat en Vogter. Tømmeret dertil købtes fra Skovmølle Skov under Grevens Vænge. Af de nedrevne Gaarde blev der opført en saakaldt „Hollænderilænge“ til Ly for Kvæget i daarligt Vejr. Om denne ved man, at den blev repareret o. 1725; men ved Gavnøs Fallit i 1736 var den allerede „øde og nedfalden“ og Græsningen paa Øen bortforpagtet til Bønderne paa Svinø for 160 Rdl. om Aaret. Fra Grev Thotts Tid blev Øens Græsgang fremdeles anvendt til Studedefning. Fra $\frac{1}{3}$ 1811 til $\frac{1}{3}$ 1830 var den

bortforpagtet for 200 Rdl. aarlig til fhv. Udrider ved Gavnø, Rasmus Jensen, der da var Gaardmand i Aaderup. Siden da har Øen stadig været udlejet til Græsning for Omegnens Kreaturer, hvorved den har indbragt Godsets Kasse ca. 1000 Kr. aarlig. Hertil kommer desuden Indtægten for de ca. 25,000 Maageæg, som Godset aarligt kan indsamle derovre.

Den Dag i Maj Maaned, hvor Kreaturerne fra nær og fjern samledes og fra Svinø Fiskerleje blev ført over paa Dybsø, var navnlig i ældre Tider noget af en Festdag, ikke mindst ovre paa Svinø. Da kom man gerne sammen, der blev slaaet Hul paa de gamle opbevarede Ølankre, man spiste med Venner og Bekendte, og Skolebørnene, for hvem det navnlig var en voldsom Svir, — fik fri fra Skole! Den lille afsides liggende Plet, hvor Livet ellers formede sig saa stilfærdigt og ensformigt, som man vel kunde tænke sig, var gerne en saadan Dag i voldsomt Røre. Og vist er det, interessant er det den Dag i Dag at se, hvorledes Dyrene kommer over til den mærkelige Dyreø. Hestene og Køerne svømmer selv over. Første Gang, de skal til det, er det meget svært at faa dem ud i Vandet, og Luften genlyder gerne af mange forskellige Tilraab, mere eller mindre vel valgte og vel mente, af Stokkeslag m.m. Men er Dyrene først kommen ud i Vandet, saa svømmer de gennem den dybe, stride Strøm, som om de aldrig havde bestilt andet. Selvopholdelsesdriften tvinger dem og giver dem Evnen dertil. Morsomt er det at se, hvordan Føllene klarer sig. De kan ikke selv. Men resolut springer de op paa Moderens Ryg og kommer paa denne Maade nok saa troskyldige og sikre op paa Land. Faarene kan slet ikke svømme, Ulden er maaske for tung, nok er det, at de gerne maa flaades over. Hvor Strømmen er saa strid, som Tilfældet er her ved Dybsø, er det ikke saa underligt, naar det nu og da hænder, at nogle af Dyrene bliver revet med af den og bliver drevet ud paa det aabne Vand, hvor de ikke mere staar til at redde.

Dybsø ligger som saa mange af vore smaa Herregaardsøer udyrket hen og virker alene ved denne sin Uberørthed saa betagende paa den naturelskende. Den danner derved en tydelig Modsætning til de Øer, der er taget ind til Agerland, og hvor ikke alene den naturlige Plantevækst har maattet vige for Ploven; men hvor ogsaa Dyrelivet er bleven forstyrret, dels paa Grund af Vanrøgt og dels paa Grund af manglende Opsyn, hvilket har medført ulovlig Jagt og Plyndring af Rugeæggene. Det eneste Tegn paa Civilisation herovre er foruden Øens eneste lille Hus det fredeligt græssende Kvæg.

Ved Foraarstid er Dybsø et pragtfuldt Blomstertæppe: Stedmoderblomster, Kodrivere, Anemoner, Bellis, Løglomster, Mælkebøtter, Døvnælder. Derimod vokser der ingen Træer her, naar da lige undtages, hvad der findes i den lille Have ved Huset. Af Buske findes kun een eneste, en haardfør, forblæst Tjørn, der rager ud fra Klinten paa Sydsiden. De lave Skrænter Nord for Huset bærer dog Vidnesbyrd om, at Øen paa denne Side i gamle Dage har været dækket af frit voksende Skov.

Foruden at være en pragtfuld Blomsterø er Dybsø en endnu mere pragtfuld Fugleø, sagkyndige mener endda en af de interessanteste, vi har, et Eldorado for Fugle, navnlig Svømme- og Vadefugle af flere Arter. Rundt om i Græsset omkring de maige smaa Ferskvandsdamme og Laguner ruger de paa deres totlignende Reder, og spredt hist og her i Græsset uden for Rederne støder man paa deres Æg. Berømt er Øen for sin Koloni af Klyder, der nu er bleven sjældne som rugende Fugle her i Landet, desuden træffer vi her en Mængde Maager: Stormmaager, Hættemaager og Terner, Svømmefugle: Vildænder, Spidsænder, Skeænder, Gravænder, Atlingænder, Bramgæs og Brunnakker, samt Vadefugle: Strandskader, Klirer, Kjo-ver, Viber, Præstekraver og Ryler.

Man skulde tænke sig, at en Ø som Dybsø, hvor saa mange Fugle har fundet deres Hjemsted, var et oplagt

Jagtterræn for Rovfuglene. Dette synes dog egentlig ikke at være Tilfældet. I Træktiden er Vandrefalken set; men ellers er det tilsyneladende tilfældigt, naar en Fiskeørn eller en anden Rovfugl flyver hen over Øen.

For at fuldstændiggøre Skildringen af Dyrelivet paa Øen kan det føjes til, at Lækatten holder til her, at der findes en utrolig Mængde Muldvarpe og Markmus, samt den brune Rotte, derimod optræder Vandrotten ikke her. En Mængde gamle forlattede Myretuer synes at tyde paa, at Øen engang har givet særlige Betingelser for Myrer.

I Tiden 1.—25. Maj sker der fra Opsynets Side en planmæssig Indsamling af en Del af Maageæggene, hvad der ikke synes at skade Fuglenes Ynglekraft, denne synes tværtimod fra Aar til Aar at være i Stigning, i Modsætning til hvad der gerne er Tilfældet paa de Øer, der staar uden Kontrol, og hvor Plyndring af Rederne kan finde Sted hele Yngletiden igennem.

Paa et Bakkedrag paa Øens Nordside findes Resterne af den ene af Øens to gamle Gaarde i Form af store Kampesten og brændte Mursten. Grøfter og Smaadamme omgiver den gamle Tomt, medens Muldvarpeskud, Mælkebøtter og Fuglereder slaar det fast, at her er der ingen Mennesker, der træder mere.

Et Fænomen, der er meget almindeligt ved adskillige af vore Smaaøer, som ligger omgivet af Fladvand, nemlig at Øerne ved Hævning af Fjordbunden er i gradvis Vækst Øst paa, er foregaaet med Dybsø. Øens østlige Flade er saaledes en saadan naturlig gennem Tidernes Løb dannet Tilvækst, der udgør op imod 100 Tdr. Land eller næsten Halvdelen af Øens Areal. Vestsiden af Øen har Havet derimod paa Grund af de overvejende vestlige Vinde, der slaar ind netop paa den Side, „taget af“. Ud fra denne Vestside strækker sig, omtrent midt paa, en flad Forstrand som en Halvø ud i Havet. Denne Fladstrand bærer uvist af hvad Grund Navnet „Tyresandet“.

Øens eneste Hus, som allerede nogle Gange er nævnet,

ligger paa Sydsiden, og er bygget og ejes af den saakaldte „Dybsømand“, under hvilket Navn han er kendt viden om. For ca. 50 Aar siden kom den „rigtige“ gamle „Dybsømand“ herover som Opsynsmand for Gavnø. For egen Regning byggede han sig paa det ensomme Sted det lille Hjem, giftede sig og fik fire Sønner, der alle er gaaet i hans Spor, en af dem har som større Fisker og Handelsmand bygget den store, iøjnefaldende Villa paa Bakken ovre ved Svinø Fiskerleje. Den gamle „Dybsømand“ er nu død. Mange „Historier“ gaar der om ham, den tavse, indesluttede Jæger, Fisker og Vagtmand, der elskede sin lille Ø, som han ikke kunde tænke sig at forlade, fordi han her kunde leve saa fredeligt og i Selskab med den levende Dyreverden aldrig mærkede Ensomheden.

Det er gaaet den gamle „Dybsømand“, som det er gaaet saa mange andre, der kom til at bo paa mennesketomme Steder, han er endnu i levende Live bleven en — Myte.

PROVST N. P. ALSBO

ET skattet Medlem af Bestyrelsen for Historisk Samfund i Præstø Amt er gaaet bort. Provst *Alsbo* døde i Foraaaret 1943. Han var en Husmandssøn fra Als i Østjylland og født 1880. Med megen Flid og Arbejdsomhed kæmpede han sig frem til den theologiske Embedseksamen og var derefter i en Aarrække Lærer i Kjøbenhavn, indtil han i 1918 modtog Præstekald i Resen i Jylland. Herfra kom han 1922 som Sognepræst til Højerup men var samtidig knyttet

til Store-Heddinge Menighed. Senere blev han Provst i Stevns, Faxe og Bjeverskov Herreder samt Medlem af Præstø Amts Skoledirektion.

Paa Stevns kom han saaledes til at udføre sin egentlige Mandomsgjerning, og den blev meget paaskønnet. Paa sin Vej opad igennem Samfundets Klasser havde han erhvervet sig megen Menneskekundskab. Værdifulde praktiske Egenskaber havde han taget med sig som

Arv fra Landsbyen. Fremdeles udvidede han sin Forstaaelse af Samtiden ved stadige Rejser i Udlandet.

Provst Alsbo var saaledes usædvanlig vel udrustet til at udfylde sin Plads. Hans Forkyndelse og hans Virksomhed i Menigheden var præget ikke blot af Inderlighed, men ogsaa af menneskelig Forstaaelse. I sin administrative Virksomhed viste han megen praktisk Dygtighed.

Provst Alsbos Navn vil ikke blive glemt i hans Menighed, men ogsaa de, som arbejdede sammen med ham paa de praktiske Omraader, vil altid mindes ham.

Paa denne Plads bør det særlig nævnes, at Provst Alsbo var meget interesseret i de Forbindelser, som paa Stevns er knyttet med Skaaningerne, og at han paa den anden Side af Sundet efterlader sig mange gode Venner.

NAVNEREGISTER.

(f = følgende Side; ff = følgende Sider; fff angiver en hel Artikel om Emnet).

- Abel, Konge 107 f, 110 f, 349.
 Abel Abelsen. Hertug 116.
 Abildgaard, Søren, Arkivtegner 296.
 Absalon, Ærkebisp 109.
 Adler, Baron, Kaptajn 13, 16, 18.
 Adolf, Greve 111.
 Agnes, Kongedatter 116.
 Ahrenfeldt, Jørgen 433.
 Albrecht, Hertug 116.
 Albrechtsen, E., Museumsassistent 241, 244.
 Alexander 4., Pave, 113, 115.
 Andeløv, Kristen Nielsen, Bestyrer 464.
 Andersen, Hans 453.
 Andersen, H. C., Digter 88.
 Andersen, Lars 453, 455.
 Andersen, Morten, Gmd. 197 f.
 Andersen, Oluf, Gmd., 458.
 Andersen, Rasmus, Gmd. 458.
 Angelo, G. N., Kobberstikker 297.
 Arnfast, Abbed 115.
 Arv, Borgmester 391.
 Asmussen, Løjtnant 304.
 Axelsen, Niels 54.
 Bagger, Hans, Doctor 76.
 Baird, D., General 14.
 Balle, N. E., Biskop 106, 418, 445.
 Bang, H., Proprietær 44.
 Barfod, Frederik 160.
 Bathier, Christoffer, Bogholder 365.
 Bech, Marie 27.
 Beck, Oberst 14.
 Becker, Erik, Justitsraad 417.
 Becker, Peter Willemoës, Provst 416 ff, 421 f, 450.
 Bedsted, Hans, Degn 442.
 Begtrup, Elisabeth Anna Margrethe 417.
 Begtrup, Gregers Otto Bruun, Professor 401 f, 404, 417.
 Benthien, Godsejer 311.
 Berger, Livmedikus 367.
 Beringschold, Kammerherre 388.
 Berner, Oberlandinspektør 286, 369.
 Bernstorff, Andreas Peter, Minister 374.
 Bielke, Kammerherre, Amtmand 20, 271, 276 f, 293, 387 f, 390.
 v. Bierring, Kaptajn 7 ff.
 Bille, Christian 9.
 Bjørnsen, J. M., Skovrider 329, 340.
 Blom, H. I., Major 10.
 Bodilsen, Henning 214.
 Bodilsen, Jørgen 214.
 Bodilsen, Peder 214 f.
 Boesen, Hans 438.
 Bojsen, Frede, Lokalhistoriker 34
 Borch, Provst 57, 441.
 Bast, Tyge 108.
 Boye, C. J. Digter 299.
 Boye, V, Kandidat 44.
 Brabæk, J., 304.
 Brahe, Etatsraadinde 437, 458.
 Brandt, Jens 192 f, 195.
 Brasch, C. H. Lokalhistoriker 34.
 Brockenhus, Amtmand 459.
 Brockenhus Schack, Greve 27.
 Brochmand, Jesper 78.

- Brun, Løjtnant 20.
Bruun, Forpagter 452.
Buchwald, C. V. Hofjægermester 303, 317.
Buchwald, Fr., Kaptajn 303, 409.
Caroline Mathilde, Dronning 145.
Caspari, Johannes 421 f.
Caspersøn, Hans, Præst 321.
Castenskjold, M. H., General 5, 11, 13 ff.
Christensen, Grosserer 311.
Christensen, Bertel, Bonde 361.
Christensen, Cort, Forvalter 438.
Christopher, Statholder 346 f.
Christoffer 1., Konge 107, 111, 113 ff.
Christoffer 2., Konge 54, 344.
Christoffersen, Anders, Gaardmand 439.
Claudianus, Peder, Præst 126, 128, 160, 196.
Clemens 4., Pave 116.
Cramer, Direktør 365.
Dagmar, Kejsersinde 409.
Dahn, O. C., Præst 322.
Daliin, Knud, Byfoged 302, 331, 335 f, 343, 345, 431.
Dalstrøm, Kammerraad 13.
Danneskjold, Greve 3.
Danneskjold, Lensgreve 74.
Danneskjold-Samsøe, C. C. S., Greve, Amtmand 74.
Dorph, Peder Hegelund, Herredsfoged 4, 16.
Dreyer, N., Præst 183, 185, 191, 196 f, 205.
Druchen, Oluf 455.
Drukken, Hans 439.
Drøsler, Bartholomæus, Konduktør 434.
Ejlersen, Anders, Gmd., 453 f.
Ejlersen, Lyder, Præst 321.
Eliassen, Jens 453 ff.
Eliassen, Thorkild 453.
Engberg, Ludvig Severin, 63.
Engelhardt, C., Arkæolog 28.
Erik Abelsen, Hertug 114 ff.
Erik af Pommern, Konge 329.
Erik Glipping, Konge 54, 113, 115, 216 f.
Erik Lam, Konge 214.
Erik Merved, Konge 216 f.
Erik Ploppenning, Konge 107 ff, 114, 116.
Erlandsen, Jacob, Bisp 110, 112 ff.
Esger, Bisp 114.
Eskil, Ærkebisp 109.
Fabricius, Elias Naur Jørgensen, Præst 418.
Fabricius, Madame, Præsteenke 443.
Fabritius, Direktør 365.
Falbe, Engelke Charlotte 378.
Faye, Aage, Løjtnant 304.
Findsen, Peder, Drost 115 f.
Frederik, Arveprins 143, 145.
Frederik 2., Konge 433.
Frederik 3., Konge 231, 298, 330.
Frederik 4., Konge 58, 235, 310, 437.
Frederik 5., Konge, 79, 143 ff, 149, 298.
Frederik 6., Konge 58 f, 63, 143 ff, 235, 379.
Frederik 7., Konge 31, 378.
Friis, M. U. 311.
Friis, N., Landinspektør 435.
Frobøes, Lorentz Henrick, Skoleholder 442.
Frost, Hans, Klokker 84.
Galle, Johan 320.
Gasmann, Christian Frederik, Godsejer 63 f.
Gasmann, Flemming Christian Egeberg 65.
Gellius, Doctor 230.
Gjellerup, Forvalter 275, 292 ff.
Gjøde, Anders Hansen 456.
Gjøde, Anders Nielsen, Landsoldat 452.
Gjõe, Mette 337, 344.
Gjõe, Mogens 3.
Gjørring, Kaptajn 57.
Glahn, Arkitekt 436.
Goldschmidt, M. A., Digter 87, 172 f.
Gregersen, Lavrits, Præst 50, 53.
Gregor 7., Pave 109.
Groos, Krigsraad 22 f.
Grubbe, Eyler, Kansler 318.
Grundtvig, N. F. S., Digter 87 f.
Guldberg, Ove Høeg, Geheimekabinetssekretær 365 f.
Gudmundsen, Lave 108.
Gyldenstjerne, Axel 433.
Gyldenstjerne, Knud 432.
Gyldenstjerne, Øllegaard 433.
Gøngehøvdingen 88.

- Haaber, Justitsdirektør 365 f.
Hage 17.
Hakon d. Gode, Konge i Norge 122.
Hammer, Hieronymus, Præst 321
Hans Drejer, 319.
Hansen, Prokurator 276 ff.
Hansen, Betty Thyra Theolofine 263.
Hansen, Christen, Gmd., 271.
Hansen, Christian, Gmd. 280.
Hansen, Erich, Præst 69.
Hansen, Hans 438 f.
Hansen, Knud, Grosserer 304.
Hansen, L., Muremester 436.
Hansen, Laur., Gaardmand 4.
Hansen, Niels, Gaardmand 274.
Hansen, Rasmus, Skovfoged 52.
Hansen, Valentin 304.
Hansen v. Bram, Niss 21 ff.
Hans Maler 319.
Hansøn, Lauritz, Præst 321.
Harald Hildetand, Konge 30.
Hardenberg, Anna Kirstine, Margrete Gottliebsdatter 106.
Heiberg, P. A., Forfatter 87.
Hellig Margrethe 30.
Helming, Gunnar 210 f.
Helvig, Dronning 330, 341 f.
v. Hemmen, Kaptajn 7.
Henmingsen, Michael, Gaardmand 8, 13.
Hencheldey, Kaptajn 8, 18.
Hendrichsen, Elias, Konduktør 55.
Henrik Løve, Hertug 116.
Hersleb, Biskop 441.
Hersom, Jens, Provst 57, 101, 442 f, 445.
Hesselberg, Præst 58.
Hinchelldey, Bendix, Birkedommer 275, 280.
Hjort, Jeppe, Landsdommer 55.
Hjort, Peder 55.
Hoeg, Doctor 390.
Holdt, J. L. P., Præst 322.
Holger Danske 353.
Holm, Andreas Krag, Præst 371, 388.
Holm, Edvard, Historiker 4.
Holm, Jacob, Kasserer 365.
Holst, Hans 463.
Holst, Jørgen 463.
Holst, Niels 438.
Holstein, Baron, Major 6 f, 12.
von Holstein, Johan Ludvig, Oversekretær 312.
Homann, Præst 101 ff, 105 f.
Homann, Anna Barbara Langhorn 418.
Hooglandt, Admiral, Direktør 365 f.
Hoppe, Kammerjunker 311.
Hvide, Skjaln 110.
Hvitfeldt, Ivar, Søofficer 31.
Hytter, Mathias, Birkedommer 228, 438.
Innocens 4., Pave 109.
Iselin, Reinhardt, Baron 310.
Iversen, Chr., Grosserer 311.
Jacobi, Beata 421 f.
Jacobsdatte, Beata 321.
Jacobsen, J., Præst 371.
Jacobsen, Jens, Lærer 445.
Jarimar af Rygen, Fyrste 114.
Jensdatter, Malene 60.
Jensen, Anders, Tingfoged 433 f.
Jensen, Frans 438.
Jensen, Hans, Konduktør 434.
Jensen, Laurids 464.
Jensen, Mathias, Gmd. 274.
Jensen, Niels, Gmd. 157, 159, 208.
Jensen, Peder, Lærer 34.
Jensen, Peder, Markvogter 439.
Jensen, Rasmus, Udrider 465.
Jensen, Svend 438.
Jensen, Svend, Bonde 418.
Jensen, Svend, Bonde 451.
Jensen, Søren 385.
Jensen, Theodor, Lærer 197.
Jens Jæger, Gaardmand 354.
Jerler, Ærkebisp 113.
Jessen, Erik Johan, Generalkirkeinspektør 312.
Johannes Døberen 68.
Juel, Niels, Admiral 31.
Juliane Marie, Dronning 143.
Jutta, Kongedatter 116.
Juil, Christence 337.
Johansen, Pejter 198.
Jæger, Nicolai, Præst 192, 194 ff, 201.
Jørgensen, Kammerraad 13.
Jørgensen, Løjtnant 9.
Kaas, Birgitte Sophie Christiane, Stiftsdame 63.
Karstensen, Peder 359.
Kiildsen, Peder, Bonde 457.

- Kiærulff, Søren, Præst 438.
 Kjær, Godsejer 304.
 Kjær, Severin, Historiker 34.
 Klingberg, Godsejerinde 414.
 Klingberg, Hans, Raadmand 312, 325.
 Klingberg, L. C., Godsejer 303, 306, 409.
 Klinge, Hans, Urtegaardsmand 459.
 Knud d. Hellige, Konge 113.
 Knud Magnussøn, Konge 299, 346 f.
 Knudsen, Jørgen 453 ff.
 Knudsen, N., Prokurator 275, 278 f, 392.
 Knudsen, Niels 198.
 Knuth, Hans Schack, Greve, Amtmand 158.
 Koye, Major 6 ff.
 Krabbe, Anna 337.
 Krabbe, Otto, Gehejmraad 55, 76.
 Krag, Hemming 454.
 Krag, Niels, Doctor 230.
 Krarup, Præst 401.
 Krieger, Godsejerfrue 436.
 Krieger, Major 6.
 Krieger, J. W. C. 304.
 Kristensen, Hans, Ladefoged 464.
 Kristian 2., Konge 222.
 Kristian 4., Konge 232, 236.
 Kristian 5., Konge 192, 353.
 Kristian 6., Konge 57 f, 78, 95, 145, 185, 191 f, 194.
 Kristian 7., Konge 143 ff, 371, 412.
 Kristian 9., Konge 409.
 Kristine af Lou 54.
 Krumpen, Claus 49.
 Krumpen, Karine 49.
 Kusk, Svend 455.
 Larsen, Anders 192, 195.
 Larsen, Carl Jens Ludvig Borre, Præst 263 fff.
 Larsen, Hans 453, 455.
 Larsen, Henrik 268.
 Larsen, Jens, Smed 13.
 Larsen, Jesper 439.
 Larsen, Ludvig Peter, Bogtrykker 263.
 Larssøn, Rasmus 126.
 Lauridsen, Hans 321.
 Laurids Snedker 319.
 Lauritz, Provst 451.
 Lauritzen, J. Chr., 317.
 Lauritzsøn, Hans 321.
 Lauritzsøn, Peder 321.
 Lautrup, Provst 106.
 Lautrup, Jørgen Hjort, Biskop 446.
 Leth, Justitsraad 311.
 Lindenow, Christence 433.
 Lindenow, Hans 432, 463.
 Lindenow, Hans Johansen 55, 432 f.
 Lindenow, Helvig 433.
 Lindenow, Hendrik 433, 463.
 Lindenow, Jacob 55, 433.
 Lindenow, Rigborg 433.
 Lindenow, Sofie 432, 463.
 Lindgreen 9.
 Linsingen, General 11.
 Lodehat, Peder Jensen, Bisp 432, 463.
 Lolliker, Peder Pedersen, Husmand 96.
 Lund, Prokurator 271, 275 ff, 280, 392.
 Lunding, Raadmand 367.
 Lykke, Henrik, Godsejer 463.
 Lykke, Kaj 433.
 Lytzw, Chr. U., Amtmand 192 f, 195 ff.
 Løkkis Datter, Kirstine 318.
 Løvenskjold, Gehejmraadinde 390.
 Løw, J. B., 320.
 v. d. Maase, Kammerherre 329.
 Madsen, Anders 84.
 Madsen, Jørgen, Gmd. 453.
 Madsen, Mads 8, 24.
 Mahler, Peder Mogensøn, Præst 336.
 Mangor, C. E., Doctor 379 f, 383 f, 388.
 Margrethe, Dronning 55, 328 f, 341, 432, 463.
 Margrethe Sambira, Dronning, 115 f.
 Martfeldt, Christian, Statsøkonom 362, 368, 371.
 Mathiesen, Poul, Landsdommer 433.
 Mauritsdatter, Maren 443.
 Mechtilde, Dronning 111.
 Michelsen, Kristen, Gmd. 452.
 Michelsen, Niels 456.

- Mikkelsen, Hans, Gmd. 452.
Misleth, Købmand 387 f.
Moltke, A. G., Greve 390, 404.
Molkte, Cort, Lensmand 55.
Morgenstjerne, Munthe, Stift-
amtmand 13. 17.
Mourier-Petersen, F. S., Løjtnant 311.
Müller, Tage, Præst 327.
Møller, Carsten 15.
Møller, Christiane Marie 417.
Møller, Hans Nielsen 192 f, 195.
Møller, Rasmus, Gmd. 7 f.
Mørch 388.
Naabye, Bodild 96.
Nicolaisen, Peter, Avlsbruger 27.
Niels, Bisp 113, 115.
Nielsdatter, Ellen 320.
Nielsdatter, Karen 97.
Nielsdatter, Vibeke, Bondekone 361.
Nielsen, Carl, Præst 132.
Nielsen, Johannes Emil, Godsejer 304.
Nielsen, Peder 54.
Nevala, Heikki 264.
Nevala, Maria 264.
Neve, Johannes 357.
Oberhäuser, Skoleholder 443.
Oeder, Statsøkonom 368.
Oehenschläger, Adam, Digter 88
Olav Tryggvesøn, Konge 124.
Olsen, O. F., Justitsraad 306, 409
Olsen, Rasmus, Skolelærer 132, 169.
Olsen, Svend, Gaardmand 458.
Oluf, Konge 329.
Oluf, Præst 418, 451.
Otte, Friederich, Kancelliraad 370.
Otte, Margaretha Dorothea 370, 372.
Oxholm, General 5 f, 10 f.
Oxholm, C. A. C. O'Neil, Kammerherre, Hofjægermester 311.
Palladius, Peder, Biskop 222, 230
Paludan, Løjtnant 20.
Paludan, Johan, Præst 18 f, 21, 25, 184 ff.
Pauli, Catharina 422.
Peder, Abbed 54.
Peder, Bisp 114.
Peder Maler 318, 320.
Pedersdatter, Margrethe 197.
Pedersen, Rasmus, Krofæster 414 f.
Pedersøn, Christen 321.
Pejtersen, Johan 198.
Per Hendrik 146, 149 f.
Petersen, Proprietær 388.
Petersen, Anders, Lærer 27 fff.
Petersen, Erlandt, Slagter 442 f.
Petersen, Frederik, Lærer 438.
Peymann, Ernst Heinrich, Generalmajor 14.
Pfaff 17.
Pille, H. E., Godsejer 311.
Poulsen, Niels, Gmd. 271, 280.
Preis, A., Godsejer 311.
Preis, Emil S. 311.
Qvistgaard, Justitsraad 388, 390.
Raben, Gehejmerraad 388.
Raffn, Justitsraad 406.
Rasmussen, Anders, Matros 194.
Rasmussen, Hans 464.
Rasmussen, Jacob, Præst 311.
Rasmussen, Jens 439.
Rasmussen, Peder, Gmd. 158.
Rautio, Ebba Erika 264.
Reedtz Thott, Kammerherre 271, 274 ff, 293 f.
v. Reitzenstein, W. W. Christoph, Gehejmerraad, Amtmand 97.
Resch 18.
Resewitz, Præst 367.
Reventlow, Greve 404.
Richardt, Chr. Digter 87.
Robsahm 23.
Roed, Christen 8.
Rosenkrands, F., Gehejmerraad 390.
Rosenkrantz, Helle 433.
Roskilde, Peder Jensen 140 ff, 149.
Rothe, Tyge 368.
Rottbøll, Just, Højesteretsadvokat 24, 311.
Runchel, Christian Frederik, Skoleholder 101 f, 105 f.
Ryberg, Fredericus Bartholomæus, 370.
Ryberg, Johan Christian, Etatsraad, Agent 303, 370, 378, 402, 404, 409.
Ryberg, Niels, Konferensraad 102, 303 ff, 315, 317, 319,

- 361 fff, 374, fff, 379 fff, 395,
400, 402, 404, 408, 411.
Rydahl, Jørgen, Lærer 132.
Rønnow, Joachim, Bisp 329.
Rørdam, Peter, Præst 87.
Sandberg, C. 409 f.
St. Hans 68.
St. Jakob 67.
St. Jeppe 67.
St. Magnus 67.
St. Mogens 67.
v. Schiller, Oberst 175.
Schimmelmann, Greve 404.
Schmidt, Borgmester 391.
Schow, Anders, Lærer 441 f.
Schow, Hans, Skomager 442 f.
Schow, Johannes, Bødker 442 f.
Schow, Juditta 442 f.
Schow, Lorents, Skomager 442 f.
Schow, Rasmus, Skoleholder 442 f
Schow, Søren 442 f.
Schróder, Abel (den Yngre) Bil-
ledskærer 233, 237.
Schønning, Byfoged 458 f.
Sehsted, Michel, Lensmand 451.
Selmer, Kaptajn 280, 283, 291.
Skytte, Jens Jespersøn 320.
Smit, Ritmester 50.
Snorre 122.
Sofie Valdemarsdatter, Konge-
datter 107.
Sofie, Dronning 330, 345 ff.
Sofie Magdalene, Dronning 143.
Sonne, Hans Chr., Bankier 304.
Sorterup, Jørgen, Præst 128, 160.
Staal, Jacob, Kammerraad 311.
Staal, Peter, Købmand 311, 442.
Steenbach Johan Peter, Hegle-
mester 400.
Steffens, Henrik, Filosof 88.
Stemann, Amtmand 3.
Stenneke 388.
Stigsen, Niels, Bisp 110.
Stribolt, Frantz Heinrich, Klok-
ker, Kordegn 443.
Stribolt, Niels, Lærer 443, 445.
Struensee, Gehejmekabinetsses-
kretær 367, 371.
Ståding, Oberst 50.
Suhr, Frk., Etatsraadinde 410.
Svan, Anders 455 f.
Svan, Kristen 455 f.
Svare, L. N., Bogtrykker 144.
Svare, Maren 144 ff.
Svend Grathe, Kongesøn 299.
Svendsen, Jo, Gaardmand 458.
Svendsen, Ole, Gaardmand 458.
Svendsen, Peder, Gaardmand 458
Syv, Peder, Præst, Sprogforsker
30, 175.
Sæby, Frederik 392.
Søegaard, Jac. 311.
Sørensen, Stephan, Gmd. 158.
Tagesen, Iver, Marsk 116.
Tausen, Hans, Biskop 68.
Thaarup, Th. 88.
Tholle, Forvalter 443.
Thorkilds, Ane Pedersdatter 3i
Thorhildsen, Peder, Møller 411.
Thorkildsen, Svend 438.
Thorvaldsen, Bertel, Billedhug-
ger 88.
Thott, Konferensraad 440.
Thott, Greve 390, 464.
Thott, Knud, Gehejmerraad 50,
55, 433, 456, 462, 464.
Thott, O., Gehejmerraad 50.
Thyrbjørnson, Nicolaus, Gods-
ejer 49.
Tidemand-Dal, C. J., Arkitekt
232.
Tillisch, H. W., Forpagter 304.
Tillitz, Major 18.
Toft, Marie, Enkefrue 59.
Tove 328, 330 ff, 334 ff, 340 ff.
Trolle, Niels 433.
v. Tscherning, Oberstløjtnant
405.
Tyge, Bisp 115 f.
Uldall 17.
Urban, 4., Pave 116.
Urne, Axel 50.
Urne, Dorete 228.
Urne, Knud 433 f.
Urne, Merete Sophie 175 f.
Urne, Sigvard 433.
Valdemar Abelsøn, Hertug 111,
114.
Valdemar Atterdag, Konge 54,
61, 87, 217, 303, 324, 328 ff,
335 ff, 349.
Valdemar Sejv, Konge 107, 109,
111, 213, 338, 340, 344, 347,
349, 353, 432, 447, 462.
Valdemar d. Store, Konge 116,
213, 215, 299, 330 f, 333, 340,
343 ff.

- Valdemar d. Unge, Konge 325,
327, 334.
Valentiner, H., Etatsraad 311.
Ventzel, Løjtnant, Konduktør 434
Verlandsøn, Vidrik 199.
Viborg, Hans Jensen 186.
Viborg, Johan, Præst 183.
Voelker, Christian Gottfried.
Godsinspektør 304 f. 308, 322 f,
369, 379 fff, 397 f, 400, 402.
Voelker, Ernestine Frederikke
323.
v. Wachtmann, Kaptajn 7 ff.
Walkendorff, Kristoffer, Stat-
holder 223, 226.
Walther, Knud Nielsen, Præst
53, 76.
Wedell-Wedellsborg, Karl V. A.
S., Greve 378.
Wegener, Obriste 20.
Wellesley, Engelsk General 5,
10 f.
Wellington, General 3.
- Werlauf 172 f.
Westengaard, Præst 443.
Willemoës, Cathrine Sophie Vil-
helmine 417.
Windekilde, Dines, Præst 418,
443.
Winding, H. L. S., Bogtrykker
144.
Winsløw, Professor 14.
Winther, Andreas, Konduktør 55.
Winther, Chr. Digter 80, 86, 88,
164.
Winum, Søren Iversen, Præst
339.
Wissing, Degn 444.
With, Jens, Præst 183.
Worm, Biskop 196.
Wuchter, Abraham 317.
Wulf, Byfoged 387 f.
Ømann, Olivia Vilhelmine Anni-
ne 27.
Ørsted, Literatus 20.

STEDNAVNEREGISTER.

I Registret følges den Stavemaade, som benyttes af Geodætisk Institut i Navnelisten til „Danmark i 1:100,000“ 1/3 1936, uanset hvilken Stavemaade der benyttes i Bogens Tekst. Som Regel er kun Navne fra Præstø Amt og nærmeste Egne medtaget.

- Aaderup 213, 283, 465.
Aalebæk 15.
Aalebækgaard 17.
Aamølle 250.
Allerslev 176.
Ambjerg 354.
Ammendrup 176 f.
Antvorskov 55, 108.
Appenæs 282 f.
Askeby 189 f.
Askevænget 61.
Aversi 181.
Avnø 302 f, 310 f, 320, 431, 439,
456 f.
Avnøgaard 310 f.
Baarse 61, 176 f, 182, 201, 228,
388, 391 f.
Bakkebølle 87.
Bankehuse 302.
Barup 179.
Basnæs 54, 282, 312, 453 ff.
Beldringe 61, 177, 181.
- Bjærverskov 27 ff. 31, 165, 181.
Blangslev 48 fff, 89 ff, 286.
Blangslevgaard 50.
Blouvstrød 34.
Bogø 8.
Borre 13, 198, 296.
Borremosen 325.
Borup 282.
Borupgaard 49 f, 52, 55, 57, 89 f.
Botorp 49, 90.
Braaby 391.
Brandelev 84, 96.
Bregentved 86 f.
Broksø 80, 86.
Brøderup 158, 354.
Busemarke 20 f.
Busene 189 ff, 198.
Bækkeskov 50.
Bøgeholm 244.
Bøgestrømmen 435.
Bøgesø 61, 84, 91.
Bølling 254.

- Damme 191.
Damsholte 15.
Dybsø 48, 62, 301 f, 353, 431 f,
435, 458, 461 fff.
Dybsø Fjord 461.
Dyrlev 176.
Dysted 441.
Eenhøj 45.
Egemose Huse 91.
Eggeslevmagle 390.
Elmelunde 183, 185, 192 f, 197,
202, 206.
Elmue 158.
Enderslev 29, 38 ff.
Engelholm 303, 388.
Enø 87, 282 f, 312, 438, 461 f.
Eskelhøj 435 f.
Everdrup 89, 91.
Faarup 286.
Fakse 9, 41 ff, 263 f, 266 f.
Fakse Ladeplads 212.
Faksinge 61, 177.
Fanefjord 18, 25, 184 f, 187, 191,
206.
Feddet 88.
Fensmark 80, 86, 162, 164, 170,
199 f, 203, 208, 212.
Fladsaa 49, 57, 59 fff, 89 ff, 271,
275, 280.
Fladsøe 89.
Flakkebjerg 213.
Fodbygaard 311.
Forsingvang 4.
Frenderup 7 f.
Frøslev 40, 128, 131.
Fuglesanghus 89.
Fuglesangshuse 89.
Fæby 354.
Gaabense 16.
Gaasetaarnet 87, 352 f.
Gadeskov 302.
Gammel Køgegaard 168.
Gavnø 50, 55, 57, 61 f, 87, 270 fff,
390, 432, 434, 437 ff, 443,
451 ff, 456 ff, 462 ff, 468.
Gerdrup 388, 390.
Giesegaard 27.
Gisselfeld 3, 80, 87, 243, 391, 463.
Gjeddesdal 311.
Glumsø 180.
Grevensvænge 57, 62 f, 74, 90,
464.
Grimstrup 213.
Grønsund 16 ff. 297.
Gunderslevholm 87.
Gunderslevskov 87.
Gurre (lille) 303, 324 fff.
Gødstrup 243 f, 246, 249, 251 f.
Gørslev 29.
Haarbølle 8.
Haarlev 29.
Hammer 50 ff, 62, 83, 89, 96,
100 ff, 105 f, 162, 175, 180,
182, 220, 222, 227, 229, 232 f,
235 ff, 286, 301 f, 305, 309,
316, 328, 417, 443 f, 446, 451,
456.
Harrestedgaard 50.
Haslev 390 f.
Hellested 39, 175, 179, 335.
Hellevads Mølle 441.
Herfølge 11, 29.
Herlufsholm 87, 174 f, 214.
Herlufstrup 29.
Himlingøje 29.
Hjertebjerg 198.
Holsted 214.
Holmegaard 55, 57, 74, 80, 84,
87, 164, 203, 241, 245, 247, 261.
Hovby 42.
Hunstrup 286.
Husvold 62.
Hyllede 43.
Hylteholme 302.
Højjerup 38.
Høvdingsgaard 303.
Iselingen 87, 303, 310.
Jonstrup 29.
Juellund 29.
Junget 385.
Jungshoved 14, 88, 181.
Kalby 179.
Kalvehave 6 ff, 11 ff, 21, 23, 87,
126, 131 f, 303.
Karise 35.
Karrebæk 312, 461.
Karrebæksfjord 461.
Karrebæksminde 87, 312.
Kastrup 87, 182 f.
Keldby 15, 17, 25, 183, 198.
Keldbylille 198.
Klinteby 43.
Klintholm 15, 17, 25.
Knoldhøj 46.
Knudsby 333, 458.
Knudshoved 87, 312.

- Koberbakke 453.
Kongsted 95.
Kongsø (Køng) 301 fff.
Koster 6, 9, 15 ff, 24.
Kostræde 45, 302, 423 fff, 438 f,
446, 456.
Krageholms Strøm 461.
Kyllebæk 353, 411 f.
Køge 3, 5, 9 ff, 18, 25, 26 fff,
232, 254, 391.
Køng 45, 62, 301 fff.
Ladby 174 f.
Lammehøv 178.
Langsø 16.
Lekkende 87, 303.
Lellinge 29.
Lellingegaard 28.
Lendemark 16, 191.
Lidemark 29, 181 f.
Lidemarkgaard 29.
Liliendal 303.
Lille Næstved 213.
Lille Taarnby 40.
Lindersvold 158, 160, 175 f.
Liselund 17.
Lov 51, 54, 57, 90, 180, 212, 282.
Lund 177.
Lundby 302, 314, 316, 320, 356.
Lundbygaard 87, 303, 356.
Lusbanker 61.
Lyderslev 38, 128, 131, 177, 200,
204, 207.
Løjet 65.
Løvstedbakken 62.
Magleby (Stevns) 176, 199 f, 212
Maglemose 245, 247, 259, 261 f.
Magle Mølle 87, 213.
Mandemarke 24 f.
Marienborg 15, 17.
Marsvinsø (Svinø) 431 fff.
Mern 87, 165, 181.
Mogenstrup 49 ff, 55 ff, 61, 63,
65, 67, 74 f, 80 f, 83, 85, 86 fff,
96 f, 101 f, 106.
Munkebakken 62, 87.
Myrup 44, 55, 63 f.
Møn 3 fff, 87, 132, 143, 183 ff,
189 f, 192, 194 f, 198, 201 ff,
207, 296 fff, 348.
Neder Vindinge 325.
Nordfeldt 15, 17.
Ny Borre 190 f.
Nygaards Vænge 243 f.
Nylands Mose 272, 285.
Nylykkegaard 353.
Nyord 12 f, 17 f.
Nysø 88, 169, 172, 459.
Næsbyholm 388, 391.
Næstelsø 53, 57, 63, 65, 89, 96,
101, 155.
Næstved 11, 13, 15, 18, 52, 59,
61 f, 87, 90, 114, 147, 212,
213 fff, 271, 305, 315, 318,
320 f, 325, 335 f, 355, 379,
387, f, 390 ff, 396, 443, 452 f,
455.
Nørre Vestud 8, 13.
Odderup 453.
Olstrup 179.
Orehoved 344.
Oringe 344.
Ormitslev 358.
Pederstrup 44, 46 ff, 50, 53 fff,
63, 81, 89 ff, 95.
Petersgaard 303, 410.
Pollerup 198.
Porsmose 241 fff.
Præstø 9, 29, 32 ff, 52, 61, 88 f,
151, 154, 160, 169, 172, 176,
353, 356, 436.
Pusterbakke 90.
Raabylille 198.
Rakkerbakken 16.
Ravnstrup 180.
Regerup 180.
Rejsby 253.
Renge 41.
Rettestrup 61, 272, 282, 453 f.
Ring 102, 209, 305, 379, 383, 387,
399, 442 f.
Rislev 181.
Roholte 267.
Rosenfelt 87, 303, 311, 325, 358.
Rødkilde 4.
Rønnebæk 43, 62, 84, 89, 146 f,
199 f, 204 ff, 213, 442 f.
Rønnebæksholm 55, 57, 59, 62 ff,
87, 146 f, 199, 214, 388.
Sallerup 302, 438 f, 444, 446.
Sallerupgaard 310 f.
Sandby 161, 181 f, 200, 206, 210
212.
Sankt Mogens Kilde 65 fff, 90.
Sibberup 282.
Sigerslev 126 f, 205.
Sigersted 232.

- Sjolte 157 ff, 208.
Skelby 180.
Skovgaardsmølle 83.
Skovkloster 49, 214.
Skovmølle 61.
Skuderløse 243, 355, 359.
Skuderup 303.
Smerup 176.
Smidstrup 353.
Snertinge 31.
Snertingegaard 303.
Snese 34, 61, 91, 143, 151 f,
154 f, 158 ff, 165, 199 f, 204,
207 f, 390.
Sneum Aas 253.
Spanager 29.
Spragelse 285 f.
Sprove 132, 197.
Stege 4, 7, 9, 12, 15, 25, 87, 183,
189, 197.
Stejlehøj 44 fff, 91.
Stenhøj 45 f.
Stenskov 62, 64, 89, 91.
Stensved 169.
Stevns 23, 35, 43, 128, 143, 160,
175 ff, 196, 212, 266 f, 335,
348.
Stoksbjerg 241, 243 f, 246 ff.
Storkenakke 62.
Store Heddinge 126 f, 131, 207.
Store Linde 34.
Storstrømbroen 90.
Strandegaard 158.
Strøby 35, 38 ff, 42, 176 ff, 199 f,
212, 391.
Stubberup 41.
Susaa 87, 213, 243 ff.
Svalehøj 44 f.
Svebølle 4.
Svinø 87, 270, 274 ff, 291 ff, 302,
418, 431 fff, 437 fff, 447 fff,
461 ff, 465, 468.
Sværdborg 34, 87, 97, 254, 257,
261, 302, 411, 443.
Sædder 11, 29.
Taagerødgaard 29.
Taarnby 28 f.
Tappernøje 353.
Tissø 4.
Tjørnemark 15.
Togeby 181.
Toksværd 441.
Tommestrup 126 f, 204 f, 207.
Torpe 198.
Tryggevælde 267 f.
Trælløse 180.
Tubæk 61.
Tvede 286.
Tybjerg 161 f, 182, 212 f, 417.
Tyvelse 391.
Tærø 16.
Udby, Møn 7, 16, 187, 197.
Udby, Sjælland 60, 87.
Ulse 164.
Ulstrup 3.
Ulvshale 23.
Ulvshale Løb 297.
Ulvsund 87, 297.
Vallø 27 fff, 36, 63, 143, 162, 165,
167 ff.
Valløby 27 ff, 31, 33.
Varpelev 38, 40, 176 ff, 212.
Vejlø 57, 179 f, 228, 275, 278,
282, 285, 355, 441, 444 f,
453 ff, 461 f.
Vejløbro 356 f, 452, 455.
Vester Egede 391 f.
Vester Egesborg 44, 62, 89, 274,
281 f, 286, 355, 357, 359, 390,
411, 443, 463.
Viemose 126, 131 f, 140 ff, 146,
169, 199, 204, 207 f.
Vildbanegaarden 353.
Vildbanegrøften 87, 353.
Vildbanehuset 411 f.
Vinterbølle 306 f, 358, 408 ff.
Vollerslev 29, 177.
Vollerup 187.
Vordingborg 10 f, 16, 20, 50, 52,
55, 87, 97, 172 f, 200, 207, 285,
302 f, 310, 314 f, 317 f, 324 ff,
332, 334 ff, 343 ff, 349 f, 352,
354, 357 f, 360, 390 ff, 431,
442, 457 f.
Vraaby 29.
Vrangstrup 180 f.
Vridsløse 214.
Ydernæs 283.
Øbjerg 303.
Øbjerggaard 87, 303 ff, 310, 315,
317, 324, 360, 368 f, 377 ff,
381 ff, 388, 397, 401, 409, 411 f,
414 f, 436.
Ørslev 87, 177.
Øster Egede 181 f.
Østermark 198.

INDHOLDSFORTEGNELSE:

	Side
Det mønske Landværns Mytteri og Forhold i 1807. (P. H. Bernholm)	3
Anders Petersen, Vallø- og Køgeegnens Historiker. (August F. Schmidt)	27
Tro og Skik. Optegnelser fra Østsjælland. (Anna Pedersen)	35
Stejlehøj og Oldtidsgrave. (Philipp Borries)	44
En sydsjællandsk Perle. Mogenstrup. (Philipp Borries)	86
Kulturbilleder og Folkeoverleveringer (Philipp Borries)	92
En opsætsig Skoleholder. (Philipp Borries)	100
Politisk Oversigt over Tidsrummet 1250—65. (C. A. Christensen)	107
Aarsberetning 1939 (Formanden)	119
Sommer i By i Sydsjælland (Hans Ellekilde)	121
Næstved Købstads ældste Historie (H. U. Ramsing)	213
Hvad de gamle Kirkestole fortæller (Philipp Borries)	218
Aarsberetning 1940 (Formanden)	239
Stenaldersfund fra Porsmosen (Hakon Berg)	241
C. Borre Larsen og hans lokalhistoriske Afhandlinger (August F. Schmidt)	263
Af Hoveriets Historie paa Gaunø Gods. (Richard Tange)	270
Møens Våben (Sigvard Skov)	296
Sognet omkring Kongsø (Køng). (Philipp Borries)	301
N. P. Alsbo	469
Navneregister (F. Vestergaard Kristensen)	470
Stednavneregister (F. Vestergaard Kristensen)	476